శ్రీరస్తు.

శ్రుతిగణగర్భితధర్మార్థానాంబోధనేనసాధుజనాన్। అను
గృహ్ణద్భ్యస్సద్భ్యః స్మృతికర్తృభ్యోనమోస్తువిద్వద్భ్యః॥

శ్రీమన్మహీమండలమండనాయమాన చోళదేశా
న్తర్వర్తికండరమాణిక్యాఖ్యభూసురాగ్రహారనివాసిభిః
శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాది సర్వశాస్త్రార్థవేదిభిః
శ్రీవాధూలవంశపయః పారావారరాకాసుధాకరైః
శ్రీవైద్యనాథదీక్షితాఖ్యపండితవర్యైః
మనుపరాశరయాజ్ఞవల్క్యాదిసకలధర్మశాస్త్రార్థ
సంగ్రహణపూర్వకం హేమాద్రిమాధవాచార్యాది ని
బంధనగ్రంథకర్తృమతమనుసృత్యైవ ధర్మశాస్త్రగ్ర
న్థాన్తరానపేక్షం నిఖిలజగదుపకృతయే విరచితే
స్మృతిముక్తాఫలాఖ్యేధర్మశాస్త్రే
వర్ణాశ్రమధర్మకాండో నామ ప్రథమపరిచ్ఛేదః

శ్రీమత్సమస్తదేశావతంసకర్ణాటక జనపదసంపదధి
ష్ఠాన మహీశూరపురీ మధ్యవిద్యోతమాన దివ్యరత్న
సింహాసనారూఢ శ్రీకృష్ణరాజేంద్రాశ్రితేన
ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ
నానాదేశాసితానేక విద్వత్పుస్తకసాహాయకేన
యథామతిసమ్యక్పరిశోధ్య పరిష్కృత్య
మహీశూరపురీమధ్యవర్తిన్యాం విద్యాతరఙ్గిణ్యాఖ్యా
యాంస్వీయముద్రాక్షరశాలాయాంముద్రాపితా
విజయతేతమామ్

ఇదానీమేతన్మూల్యంరూప్యద్వయమ్

సర్గారంభః

ఆస్తికానాంధర్మశాస్త్రపరిశీలనశాలినామ్।
భగవత్కృపయానిత్యంభూయాత్సన్మంగలంసతామ్।

వైద్యనాథదీక్షితీయే స్మృతిముక్తాఫలవర్ణాశ్రమధర్మకాండ

పుటసంఖ్య　　విషయానుక్రమణికా.

౧	ఇష్టదేవతాప్రార్థనా	౬౮	దానమంత్రకథనమ్
	ధర్మప్రమాణనిరూపణం	౭౧	దానపాత్రనిరూపణం
౩	స్మృతిప్రామాణ్యనిరూపణమ్	౭౪	అపాత్రస్వరూపకథనం
	ధర్మస్వరూపకథనమ్	౭౬	ప్రతిగ్రహనిరూపణం
౪	శిష్టలక్షణమ్	౮౨	బ్రాహ్మణస్యవృత్త్యంతరాణి
౫	సర్వవర్ణానాంస్వధర్మాను	౮౪	ఆపద్వృత్తినిరూపణమ్
	ష్ఠానేఫలనిరూపణం	౮౯	క్షత్రియధర్మాః
౬	ఆచారప్రశంసా	౯౨	వైశ్యధర్మాః
౭	సదాచారలక్షణం	౯౩	శూద్రధర్మాః
౮	స్మృత్యాదీనాంప్రశంసా	౯౭	బ్రాహ్మణస్యశ్రైష్ఠ్యకథనం
౧౦	శ్రుత్యాదీనాంబలాబలనిరూ	౯౮	అనులోమజాతివివేకః
	పణమ్	౯౯	కుండగోళకాదిజాతివివేకః
౧౧	స్మృత్యాదికర్తృనిరూపణం	౧౦౦	ప్రతిలోమజాతికథనం
౧౩	ధర్మదేశకథనం	౧౦౧	అనులోమప్రతిలోమ జానా
౧౪	నిషిద్ధదేశకథనం		ముత్కృష్టత్వనికృష్టత్వప్రాప్తిః
౧౬	యుగధర్మనిరూపణమ్	౧౦౨	గర్భాధానాదిచత్వారింశ
౧౮	యుగసామర్థ్యవర్ణనప్ర		త్సంస్కారాః
	యోజనమ్	౧౦౪	గర్భాధానం
౧౯	కలియుగనిషిద్ధధర్మాః	౧౧౦	పుంసవనం
౨౨	కర్మపరిభాషా		సీమంతోన్నయనం
౨౪	సృష్టిప్రకారకథనం	౧౧౧	జాతకర్మ
౨౭	వర్ణధర్మనిరూపణమ్	౧౧౪	నామకరణం
౨౮	యజనప్రకరణం	౧౧౬	కర్ణవేధనం
౩౦	యజ్ఞాదీనామవశ్యకర్తవ్యత్వం		నిష్క్రమణం
౪౧	యాజనప్రకరణం		అన్నప్రాశనం
౪౩	అధ్యయనప్రకరణమ్	౧౧౮	చూడాకరణం
౪౫	అధ్యాపనక్రమః	౧౧౯	స్త్రీణాంజాతకర్మాది
౪౮	ఉపాకరణమ్	౧౨౧	అక్షరాభ్యాసః
౫౩	అనధ్యాయకథనం	౧౨౧	అనుపనీతధర్మాః
౬౦	స్నానప్రకరణం	౧౨౨	ఉపనయనం

౧౨౬ ఉపనయనగౌణకాలః
౧౨౮ యజ్ఞోపవీతప్రకరణం
౧౩౩ ఉపనయనదీక్షామధ్యేఉపవీత
హానౌప్రాయశ్చిత్తం
దండధారణం
౧౩౪ అజినవస్త్రలక్షణం
౧౩౬ మేఖలాలక్షణం
౧౩౭ భిక్షాచర్యా
౧౪౦ సంధ్యోపక్రమః
౧౪౧ సమిదాధానం
౧౪౨ జాతకర్మాదికాలాతిపత్తిప్రా
యశ్చిత్తమ్
౧౪౩ బ్రాహ్మణభోజనసంఖ్యా
మాతరిరజస్వలాయాంగర్భి
ణ్యాంచ కర్మనిషేధః
ఉపనయనకర్తృనిరూపణం
౧౪౪ యమళాద్యుపనయనకర్తారః
౧౪౫ మూకోన్మత్తాద్యుపనయనాది
౧౪౬ ఔరసాదిద్వాదశవిధపుత్ర
నిరూపణమ్
ఔరసాదిలక్షణంచ
౧౪౮ పుత్రస్వీకారవిషయః
౧౫౦ గుర్వాదినిరూపణం
౧౫౫ మాంగళ్యప్రదాననిర్ణయః
౧౫౬ అభివాదనప్రకారః
౧౬౨ ప్రత్యభివాదనవిధిః
౧౬౪ బ్రహ్మచారిధర్మాః
౧౬౯ వేదవ్రతాని
౧౭౦ పునరుపనయనవిధిః
౧౭౨ బ్రహ్మచర్యకాలావధిః
౧౭౩ గోదానవ్రతనిరూపణమ్
౧౭౪ స్నాతకవిధిః
నైష్ఠికబ్రహ్మచారిధర్మాః
౧౭౮ స్నాతకధర్మాః
౧౮౧ వివాహప్రకరణమ్
కన్యాలక్షణమ్
౧౮౩ వధూవరయోర్వయఃప్రమాణం
౧౮౭ సపత్నీమాతుర్భ్రాతృత్వకథనం
౧౮౯ మాతులసుతోద్వాహవిషయః
౧౯౨ వివాహేవర్జనీయకులాని
౧౯౪ అసవర్ణోద్వాహః
౧౯౫ వరలక్షణం
౧౯౭ కన్యాదానకాలనిరూపణం
౧౯౯ వివాహమధ్యేరజోదర్శనే క
ర్తవ్యవిధిః
౨౦౪ కన్యాదాతృనిరూపణం
బ్రాహ్మాదివివాహభేదాః
౨౧౨ ఏకకాలశోభనద్వయనిషేధః
౨౧౪ యమళయోర్జ్యేష్ఠ్యకానిష్ఠ్య
నిరూపణమ్
సీమంతజాతయోర్జ్యేష్ఠమాస
వివాహనిషేధః
౨౧౫ గురుశుక్రమౌఢ్యాదౌ
వివాహనిషేధః
౨౧౬ వధూవృద్ధిపరీక్షా
౨౧౭ కన్యాదానకాలనియమః
౨౧౯ ఔపాసనారంభకాలః
౨౨౦ అధివేదనప్రకరణమ్
౨౨౦ అర్కవివాహవిధిః
౨౨౨ ద్వితీయవివాహకాలః

౨౨౨ పరివేదనమ్
౨౨౩ ఉన్మత్తాదివివాహనిరాసః
౨౨౪ పతితాదిసజ్జదోషనిరూపణం
౨౨౬ స్త్రీరక్షణక్రమః
౨౨౮ ప్రోషితభర్తృకస్త్రీధర్మాః
౨౨౯ పతివ్రతాస్త్రీధర్మాః
౨౩౨ గర్భిణీస్త్రీధర్మాః
౨౩౪ విధవాధర్మాః
౨౩౬ అనుగమనవిధిః
౨౩౮ వ్యభిచారిణ్యానింద్యత్వకథనం
౨౪౦ అకారణాద్దంపత్యో రన్యతర పరిత్యాగే ప్రాయశ్చిత్తమ్
గృహస్థధర్మాః
౨౪౧ గార్హస్థ్యప్రశంసా
౨౪౭ వానప్రస్థధర్మాః
౨౫౦ యతిధర్మాః
౨౫౪ ఆతురసన్న్యాసవిధిః
౨౫౫ సన్న్యాసఫలనిరూపణమ్
౨౫౭ క్షత్రియాదీనాంసన్న్యాసాభావనిరూపణమ్
౨౫౮ జీవశ్రాద్ధాద్యష్టశ్రాద్ధనిరూపణమ్
శ్రాద్ధదేవతానిర్ణయః
౨౫౯ సన్న్యాసక్రమః
౨౬౫ సన్న్యాసోపదేశక్రమః
౨౬౬ ఆతురసన్న్యాసకల్పః
౨౬౭ సన్న్యాసభేదాః
౨౬౮ కుటీచకధర్మాః
౨౬౯ బహూదకధర్మాః
హంసధర్మాః
౨౭౦ పరమహంసధర్మాః
౨౭౨ దండాదిలక్షణమ్
౨౭౩ యత్యాహ్నికక్రమః
౨౭౭ ఆసనాదీనాంలక్షణమ్
౨౭౮ చాతుర్మాస్యవిధిః
౨౮౨ దిగంబరలక్షణమ్
౨౮౪ జ్ఞానస్యైవమోక్షహేతుత్వకథనమ్
౨౮౫ శౌచవిధిః
౨౮౬ దంతధావనవిధిః
౨౮౯ విష్ణ్వాదిపూజాక్రమః
౨౯౦ భిక్షాచర్యావిధిః
౨౯౧ భిక్షాక్రమః
౨౯౨ మాధూకరభేదాః
౨౯౩ కలౌసర్వవర్ణభైక్షాచరణనిషేధః
౨౯౫ భిక్షాపాత్రనియమః
కలౌభిక్షాపాత్రభోజననిషేధః
౨౯౮ చాతుర్మాస్యవిధిః
౩౦౦ ప్రాణాయామవిధిః
౩౦౧ యతేర్నిషిద్ధకర్మాణి
౩౦౨ గ్రంథసమాప్తిః

శ్రీ

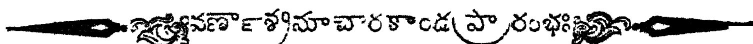

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

సీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీవైద్యనాథదీక్షితీయే స్మృతిముక్తాఫలే ధర్మశాస్త్రే

వర్ణాశ్రమాచారకాండప్రారంభః

ఇష్టదేవతాప్రార్థనా

(శ్లోకాః ॥ అంకేవిహారిణమనుక్షణమద్రిజాయాస్తంకేవలం కలభమద్భుతమాశ్రయామః । నిత్యంయమేషబహుభిర్నిజసేవకానాం ప్రత్యూహపుంజకబళైః పరితోషమేతి ॥ ౧॥ హారావళీవిధిముఖావలిసౌధపఙ్క్త్యాయావిహీనజనమానసరాజహంసీ । యోగీశ్వరైరపివిమృగ్యనిజస్వరూపా వాగీశ్వరీదిశతు మే వచసాంసమృద్ధిమ్ ॥ ౨ ॥ శరణంతముపైమిసాధుసేవ్యం సదయంకంచనదేవతావిశేషం । సహసాచరణాంబుజంయదీయం మునివైధుర్యనిరాసహేతురాసీత్ ॥3॥ శ్రీరామచంద్రచరణద్వయపద్మకోశా వాయాతుమే చపలమానసచంచరీకః । ముక్తైర్వశీకరణచూర్ణమహోయదీయంగాత్రేషుబిభ్రతిరజోపిరజోవిహీనాః ॥౪) భవకోదండదళనంభవబంధవిమోచనం । దశకంఠరిపుంవందేదశస్యందననందనం॥ వైద్యనాథాధ్వరీరామదాసోవాధూలవంశజః । స్మృతిముక్తాఫలంనామ కురుతే సారసంగ్రహం ॥ ౬ ॥ ఉరువిస్తరధర్మశాస్త్రవార్ధేరుపలబ్ధంమహతాపరిశ్రమేణ । శ్రవణేషునిధీయతాంకిమన్యైఃస్మృతిముక్తాఫలమేకమేవసద్భిః ॥ ౭ ॥ క్వనువిశకలితంతుధర్మశాస్త్రంక్వచపునరాకలనేమమప్రవృత్తిః । సరళమతిజుషస్తథాపిసంతస్సతతమిదంమమసాహసంసహంతామ్ ॥ ౮ ॥ ************

ధర్మప్రమాణమ్

తత్రాదౌ ధర్మప్రమాణానినిరూప్యంతే ॥ తత్రమనుః—॥ శ్లో ॥ వేదోఖిలోధర్మమూలం స్మృతిశీలేచతద్విదాం । ఆచారశ్చైవసాధూనామాత్మనస్తుష్టి

శేవచేతి ॥ ౧ ॥ టీకా॥ వెదఇతి జాతావెకవచనం, ధర్మమూలం, ధర్మస్యప్రమా
ణం, న కేవలం విధ్యాత్మకఏవ వేదోధర్మప్రమాణం, కింతుమంత్రార్థవాదా
త్మకఇత్యుక్తమఖిలఇతి, అథ యత్ర ప్రత్యక్షోవేదోనోపలభ్యతె తత్ర కథమి
త్యతఉక్తం, స్మృతిశీలేచతద్విదామితి, తద్విదాం వెదార్థవిదాం, స్మృతిః
ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణాని, శీలంచ ధర్మమూలం యత్సంభావనీయతా హె
తురాత్మగుణసంపత్తచ్ఛీలం ॥ తదుక్తంమహాభారతె ॥ శ్లో ॥ తత్రత్యక్తస్తథా
కుర్యాద్యేనశ్లాఘ్యేతసంసది । శీలంసమాసేనైతత్రైకథితంకురునందనేతి ॥ ౨॥
టీకా ॥ అత్రోదాహరణంయుధిష్ఠిరస్య యక్షరూపధారిధర్మాత్స్వసోదరానాద
రేణ నకులజీవితవరణం, తద్విదామాచారశ్చైవధర్మమూలం ధర్మనిమిత్తం, శౌ
చాచమనాదిలక్షణక్రియావిశేషఆచారః, సాధూనాం పరమధార్మికాణాం,ఆత్మ
నస్తుష్టిః మనసోరుచిః, సాచధర్మమూలం, ప్రమాణాంతరాగోచరత్వేన ధర్మం
ప్రతి సంశయితెష్వర్థేషు యోధర్మత్వే మనసా రోచతె సధర్మఇత్యర్థః,
యద్యప్యప్రత్యక్షోవేదోమూలభూతోఽస్మదాదిభిర్నోపలభ్యతె, తథాపి మ
న్వాదయఉపలబ్ధవంతఇత్యనుమీయంతె ॥ యథాహాపస్తంబః — ॥ సూ ॥ ౩ ॥
తేషాముత్సన్నాః పాఠాఃప్రయోగాదనుమీయంతఇతి ॥ టీకా ॥తథాచ ప్రత్య
క్షోవేదః, తెషాం ధర్మప్రమాణం, అన్యేషాం వెదఃస్మృత్యాదికంచప్రమాణమి
త్యర్థః ॥యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ —శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృతిస్సదాచారఃస్వస్యచప్రి
యమాత్మనః । సమ్యక్సంకల్పజఃకామోధర్మమూలమిదంస్మృతమితి ॥ ౪॥టీకా॥
సమ్యక్సంకల్పజఃకామః-శాస్త్రావిరుద్ధః, యథా స్వర్గకామినామయా జ్యో
తిష్టోమః కర్తవ్యఇత్యాది ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ ధర్మమూలంవేదమాహుగ్రంం
థరాశిమకృత్రిమం । తద్విదాంస్మృతిశీలేచసాధ్వాచారంమనఃప్రియమితి ॥౫
హారీతః— ॥ వేదాఃప్రమాణంస్మృతయఃప్రమాణంధర్మార్థయుక్తం వచనంప్ర
మాణం । యస్యప్రమాణంనభవెత్ప్రమాణం కస్తస్యకుర్యాద్వచనంప్రమాణమి
తి ॥ ౬ ॥ ఆపస్తంబః— ॥ సూ ॥ ౨ ॥ ధర్మజ్ఞసమయఃప్రమాణంవేదాశ్చేతి
॥ గౌతమః— ॥ సూ ॥ ౧ ॥ వేదోధర్మమూలం తద్విదాంచ స్మృతిశీలేఇతి ॥
వా ॥ తేననిత్యనిర్దోషవెదమూలత్వాదుపనయనాదిరెవధర్మః, నశాక్యాదిక
ల్పితాగమమూలకచైత్యవందనకేశోల్లుంఛనాదయఇతి ॥ ఇతి ధర్మప్రమాణం ॥

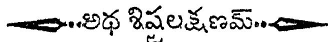
అథ స్మృతేః ప్రామాణ్యమ్

తత్ర శంఖః — ॥ సూ ॥ ౧ ॥ తత్ర వేదమూలాః స్మృతయ ఇతి ॥ మరీచిః — శ్లో ॥ ౨ ॥ మర్త్యోఘాన్వైదికాన్సద్ధ్వాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చయోఖిలాః । తత్రైతపి వదృష్టార్థాః స్మృతితంత్రే ప్రతిష్ఠితా ఇతి ॥ మనుః ॥ —౩ ॥ శ్రుతింపశ్యంతి మునయః స్మరంతి చ తథా స్మృతిం । తస్మాత్ప్రమాణముభయం ప్రమాణైః ప్రమితం భువి ॥ ౪ ॥ యోవమన్యేత తే మూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాన్నరః । ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిందక ఇతి ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ౫ ॥ నయస్య వేదా న చ ధర్మశాస్త్రం సమృద్ధవాక్యం హి భవేత్ప్రమాణం । సోఽధర్మకృద్దృ(ష్ట)(ష్టి)హతో దురాత్మా నాత్మాపి తస్యేహ భవేత్ప్రమాణమితి ॥ దేవలః — శ్లో ॥ ౬ ॥ మన్వాదయః ప్రయోక్తారో ధర్మశాస్త్రస్య కీర్తితాః । తత్ప్రయుక్తప్రయోక్తారో గృహ్యకారాస్తు మంత్రిత ఇతి ॥ అంగిరాః — శ్లో ॥ ౭ ॥ ప్రమాణాని ప్రమాణజ్ఞైః పరిపాల్యాని యత్నతః । సీదంతి హి ప్రమాణాని ప్రమాణైరవ్యవస్థితైరితి ॥ ఇతి స్మృతిప్రామాణ్యం ॥

అథ ధర్మనిరూపణమ్

వాక్యప్రమాణజన్యోఽభ్యుదయనిశ్శ్రేయసహేతురపూర్వాఖ్య ఆత్మగుణో ధర్మ ఇతి హారదత్తః ॥ ౧ ॥ తత్ర మనుః — శ్లో ॥ విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః । హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యస్తం ధర్మం వ్యవస్యత ఇతి ॥ ౨ ॥ టీ ॥ విద్వద్భిః వేదార్థవిద్భిః, అద్వేషరాగిభిః సద్భిః, ధర్మో నిత్యం సేవితః, ధర్మత్వేన నిత్యమనుష్ఠితః, నశోకమోహాదినా కదాచిత్కేనచిన్నిమిత్తేన, కించ హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతః, ఇదమేవ శ్రేయ ఇతి స్వారస్యయుక్తేన హృదయేన స్వీకృతః, ఏవంభూతో యోఽర్థస్తం ధర్మం వ్యవస్యత, హే మహర్షయో నిశ్చినుత ఇత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఆచారః (ప్రథ)పర)మో ధర్మః శ్రుత్యుక్తస్స్మార్త ఏవ చ । తస్మాదస్మిన్సదా యుక్తో నిత్యం స్యాదాత్మవాన్ద్విజ ఇతి ॥ ౩ ॥ టీ ॥ త్రిమే. శ్రౌతస్మార్తాచారేష్విత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ — శ్లో ॥ దేశః కాల ఉపాయో ద్రవ్యం శ్రద్ధాసమన్వితం । పాత్రే ప్రదీయతే యత్తత్సకలం ధర్మలక్షణమితి ॥ ౪ ॥ టీ ॥ దేశః కురుక్షేత్రాదిః, కాల ఉపరాగాదిః, ఉపాయశ్శాస్త్రోక్త ఇతి కర్తవ్యతాకలాపః, ద్రవ్యం గవాది, శ్రద్ధా ఆస్తిక్యబుద్ధిః, తదన్వితం యథా భవతి తథా పాత్రే ప్రదీయతే, యత్తద్ధర్మస్యోత్పాదకం, కిమేతావదేవ ధ

ర్మస్యోత్పాదకం నేత్యాహ ॥ సకలమితి, అన్యదపి యాగాది, తత్సకలం ధర్మస్య
కారకం॥ విశ్వామిత్రః—శ్లో ॥ యమార్యాః క్రియమాణం హి శంసంత్యాగమవే
దినః । స ధర్మో యం విగర్హంతే తమధర్మం ప్రచక్షత ఇతి ॥ ౫ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥
సత్యం దమస్తపశ్శౌచం సంతోషో హ్రీః క్షమార్జవం । జ్ఞానం శమో దయా ధ్యాన
మేష ధర్మస్సనాతన ఇతి ॥ ౬ ॥ బృహస్పతిః—జ్ఞానం యజ్ఞస్సతాం పూజా వే
దధారణమార్జవం । ఏష ధర్మః పరో జ్ఞేయః ఫలవాన్ప్రేత్య చేహ చ ॥ ౭ ॥ భో
గేష్వసక్తిస్సతతం తథైవాత్మావలోకనం । శ్రేయః పరం మనుష్యాణాం ప్రాహ ప
ఞ్చశిఖో మునిరితి ॥ ౮ ॥ అపరం ధర్మమాహ యాజ్ఞవల్క్యః—ఇజ్యాచారద
మాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణాం । అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనా
త్మదర్శనమితి ॥ ౯ ॥ టీ ॥ యోగేన చిత్తవృత్తినిరోధేన ॥ ఆపస్తంబః—౧ ॥
సూ ॥ న ధర్మాధర్మౌ చరత ఆవం స్వ ఇతి న దేవా న గంధర్వా న పితర ఇత్యాచక్షతే అ
యం ధర్మో యమధర్మ ఇతి యం త్వార్యాః క్రియమాణం ప్రశంసంతి స ధర్మో యం
గర్హంతే సో ధర్మ ఇతి ॥ టీ ॥ ఆవమితి ఛాందసరూపం ఆవామిత్యర్థః, య
దిహి ధర్మాధర్మౌ విగ్రహవంతౌ ఆవాం స్వ ఇతి బ్రువాణౌ చరేతాం యది వా దే
వాదయః ప్రకృష్టజ్ఞానా బ్రూయుః ఇమౌ ధర్మాధర్మౌ ఇతి, తదోపలబ్ధిస్స్యాత్తద
భావాచ్ఛిష్టా యం ప్రశంసంతి స ధర్మః యం గర్హంతే సో ధర్మ ఇత్యర్థః ॥ ఇ
తి ధర్మనిరూపణమ్ ॥

తత్ర శిష్టలక్షణమాహ బోధాయనః—సూ ॥ ౧ ॥ శిష్టాః ఖలు విగతమత్సరా
నిరహంకారాః కుంభీధాన్యా అలోలుపా దంభదర్పలోభమోహక్రోధవివర్జితా ఇ
తి ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ౨ ॥ ధర్మశాస్త్రరథారూఢా వేదఖడ్గధరా ద్విజాః । క్రీడా
ర్థమపి యద్బ్రూయుస్స ధర్మః పరమస్స్మృత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—॥ ౩ ॥
చత్వారో వేదధర్మజ్ఞాః పర్షత్త్రైవిద్యమేవ చ । సా బ్రూతే యం స ధర్మస్స్యాదే
కో వాధ్యాత్మవిత్తమ ఇతి ॥ టీ ॥ తిస్రో విద్యా అధీయత ఇతి త్రైవిద్యాః తేషాం
సమూహః త్రైవిద్యమిత్యర్థః ॥ పరాశరః—శ్లో ॥ ౪ ॥ చత్వారో వా త్రయో
వాపి యం బ్రూయుర్వేదపారగాః । స ధర్మ ఇతి విజ్ఞేయో నేతరైస్తు సహస్రశ ఇ
తి ॥ ఆపస్తంబః—॥ సూ ॥ ౨ ॥ సర్వజనపదేష్వేకాంతసమాహితమార్యా
ణాం వృత్తం సమ్యగ్వినీతానాం వృద్ధానామాత్మవతామలోలుపానామదాంభి

కానాం వృత్తసాదృశ్యం భజేత్తైవముభౌలోకావభిజయతీతి ॥ టీ ॥ వినయాదిగుణోపేతానామార్యాణాం సర్వజనపదేషు యదేకాంతేనావ్యభిచారేణ సమాహితమనుష్ఠితం వృత్తమనుష్ఠానం, నమాతులసుతాపరిణయవత్కతిపయవిషయం తద్వృత్తసాదృశ్యం భజేత, ఏవంకుర్వన్నుభౌలోకావభిజయతీత్యర్థః ॥

సర్వవర్ణానాంస్వస్వధర్మానుష్ఠానేఫలనిరూపణమ్.

స ఏవ ॥ సూ ॥ ౧ ॥ సర్వవర్ణానాంస్వధర్మానుష్ఠానేపరమపరిమితం సుఖం తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతింరూపంవర్ణంబలంమేధాంప్రజ్ఞాం ద్రవ్యాణి ధర్మానుష్ఠానమితి ప్రతిపద్యతే తచ్చక్రవదుభయోర్లోకయోస్సుఖ ఏవ వర్తత ఇతి ॥ అస్యార్థః ॥ సర్వేషాం వర్ణానాం వర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మానుష్ఠానే పరమపరిమితముత్కృష్టమక్షయ్యం సుఖంస్వర్గాఖ్యంభవతి, న కేవలమేతావన్మాత్రం, కింతర్హి తతః పరివృత్తౌ పునర్జన్మని కర్మశేషేణాభ్యాసేనాభిజాత్యాదీని ప్రతిపద్యతే, తస్మాచ్చక్రవదుభయోర్లోకయోః ఇహ చాముత్ర చ సుఖ ఏవ వర్తతే నజాతుదుఃఖీ ఇతి ॥ తైత్తిరీయోపనిషది ప్రోచ్యతే ॥ శ్రుతిః ॥ ౨ ॥ ధర్మ ఇతి ధర్మేణ సర్వమిదం పరిగృహీతం ధర్మాన్నాతిదుశ్చరం తస్మాద్ధర్మే రమంత ఇతి ॥ టీ ॥ ధర్మో నామ నిత్యం నైమిత్తికం శ్రౌతం స్మార్తం చ కర్మ, తేన ధర్మేణ సర్వమాధ్యాత్మికాదిభేదభిన్నమితీదం జగత్పరిగృహీతం స్థితం, తస్మాద్ధర్మాత్పరం దుశ్చరం నాస్తి, వైదికైర్ముముక్షుభిః, శ్రేయోర్థిభిశ్చ ధర్మ ఏవ కర్తవ్యః, తస్మాద్ధర్మే రమంత ఇత్యర్థః, తైత్తిరీయే ప్రోచ్యతే ॥ శ్రు ॥ ౩ ॥ ధర్మో విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా లోకే ధర్మిష్ఠం ప్రజా ఉపసర్పంతి ధర్మేణ పాపమపనుదతి ధర్మే సర్వం ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్ధర్మం పరమం వదంతీతి ॥ అయమర్థః ॥ ధర్మః పూర్వోక్తః విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా ప్రతితిష్ఠత్యనేనేతి ప్రతిష్ఠా శ్రౌతస్మార్తకర్మభిః సమస్తం జగద్ధ్రియత ఇత్యర్థః, లోకే ధర్మిష్ఠమతిశయేన ధర్మానుష్ఠాతారం ప్రజాః ధర్మావాప్త్యర్థం అధర్మాపాకరణార్థం వా ఉపసర్పంతి ఉపగచ్ఛంతి ధర్మేణ విహితకరణేన ప్రతిషిద్ధసేవననిమిత్తం పాపమపనుదతి ధర్మే సర్వం ప్రతిష్ఠితం, ఇతరథా బాధితం స్యాత్, తస్మాద్ధర్మం పరమం వదంతి ధర్మవిద ఇతి । చంద్రికాయాం ॥ శ్లో ॥ ౪ ॥ వర్ణత్వమేకమాశ్రిత్య యో ధర్మస్సంప్రవర్తతే । వర్ణధర్మస్స ఉక్తస్తు యథోపనయనం కిల ॥ ౫ ॥ తథైవాశ్రమమాశ్రిత్య అధికారః ప్ర

వర్తతే । స ఏవాశ్రమధర్మస్సన్యైర్భిక్షాదండాదికోయథా ॥ ౬ ॥ వర్ణత్వమాశ్రమత్వంచయోధికృత్యప్రవర్తతే । స వర్ణాశ్రమధర్మస్తుయథామౌంజీతు మేఖలేతి ॥ మనుః— ॥ శ్లో ॥ ౭ ॥ ధర్మంశనైస్సంచినుయాద్వల్మీకమివపుత్తికాః। పరలోకసహాయార్థం సర్వభూతాన్యపీడయన్ ॥ ౮ ॥ నాముత్రహిసహాయార్థంపితామాతాచతిష్ఠతః । నపుత్రదారానజ్ఞాతిర్ధర్మస్తిష్ఠతి కేవలః ॥ ౯ ॥ ఏకఃప్రసూయతేజంతు రేకఏవప్రమీయతే । ఏకోనుభుఙ్క్తే సుకృతమేకఏవచదుష్కృతం ॥ ౧౦ ॥ మృతంశరీరముత్సృజ్యకాష్ఠలోష్టసమంక్షితౌ । విముఖాబాంధవాయాంతిధర్మస్తమనుగచ్ఛతి ॥ ౧౧ ॥ తస్మాద్ధర్మంసహాయార్థంనిత్యంసంచినుయాచ్ఛనైః । ధర్మేణహిసహాయేనతమస్తరతిదుస్తరం ॥ ౧౨ ॥ధర్మప్రధానం పురుషంతపసాహతకల్మషం । పరలోకంనయత్యాశుభాస్వంతం ఖశరీరిణం ॥ ౧౩ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితంకుర్వన్నిబద్ధఃస్వేషుకర్మసు । ధర్మమూలంనిషేవేతసదాచారమతంద్రితఇతి ॥ టీ ॥ ధర్మస్యమూలంధర్మమూలమ్ ॥ ...

ఆచారప్రశంసా

ధర్మస్యాచారాధీనత్వాత్ ॥ ౧౪ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏవమాచరతోదృష్ట్వా ధర్మస్యమునయోగతిం । సర్వస్యతపసోమూలమాచారంజగృహుఃపరం ॥ ౧ ॥ ఆచారాత్ప్రచ్యుతోవిప్రోనవేదఫలమశ్నుతే । ఆచారేణతుసంయుక్తస్సంపూర్ణఫలభాక్స్మృతః ॥ ౨॥ ఆచారాల్లభతేహ్యాయురాచారాదీప్సితాఃప్రజాః। ఆచారాద్ధనమక్షయ్యమాచారోహంత్యలక్షణం ॥ ౩ ॥ దురాచారోహిపురుషోలోకేభవతినిందితః । దుఃఖభాగీచసతతంవ్యాధితోల్పాయురేవచ ॥ ౪ ॥ సర్వలక్షణహీనోపిసముదాచారవాన్ద్విజః । శ్రద్ధధానోనసూయశ్చ శతంవర్షాణిజీవతి ॥ ౫ ॥ వసిష్ఠః—ఆచారహీనంనపునంతివేదా యద్యప్యధీతాస్సహషడ్భిరంగైః । ఛందాంస్యేనంమృత్యుకాలేత్యజంతినీడంశకుంతాఇవ జాతపక్షాః । కపాలస్థం యథాతోయంశ్వదృతౌచయథాపయః । దుష్టంస్యాత్ స్థానదోషేణ వృత్తహీనేతథాశ్రుతం ॥ ౭ ॥ బ్రాహ్మణస్యతుదేహోయం నోపభోగాయకల్పతే । ఇహక్లేశాయమహతే ప్రేత్యానంతసుఖాయచేతి ॥ ౮ ॥ పరాశరః—శ్లో॥ చతుర్ణామపివర్ణానామాచారోధర్మపాలకః । ఆచారభ్రష్టదేహానాం భవేద్ధర్మఃపరాఙ్ముఖఇతి ॥ ౯ ॥ వా ॥ శిష్టానామభిమతోదయాదాక్షిణ్యాదియుక్తో

వృత్తవిశేషఆచారఇతిమాధవీయే॥౧౦॥బృహస్పతిః—॥శౌర్యవీర్యార్థరహితస్త
పోజ్ఞానవివర్జితః । ఆచారహీనఃపుత్రస్తు(మాతుః)మూత్రోచ్చారసమస్మృతః॥
టీ ॥ శౌర్యాదిరహితఃక్షత్రియపుత్రః అర్థరహితోవైశ్యపుత్రః తపోజ్ఞానాచా
రరహితః బ్రాహ్మణపుత్రఇతివివేకః ॥ ౧౧ ॥ భగవాన్—శ్లో ॥ వర్ణానామా
శ్రమాణాంచయామర్యాదామయాకృతా । తాంయేసమనువర్తంతే ప్రసాదస్తే
షాంభవేత్ ॥ ౧౨ ॥ ఆశ్వమేధికే—శ్లో ॥శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞాయస్తాము
ల్లంఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమద్రోహీమద్భక్తోపినవైష్ణవః ॥ స్మృత్యంతరే॥
౧౩ ॥ శ్లో ॥ యథేక్షుహేతోస్సలిలంనిషేచితంతృణానివల్లీరపిచప్రసించతి । ఏ
వంనరోధర్మపథేనవర్తయన్యశశ్చకామాంశ్చవసూనిసోశ్నుతే ॥ ౧౪ ॥ నార
దః—ధిగ్జన్మాచారరహితంజన్మధిగ్జ్ఞానవర్జితం । శూద్రోపిదృశ్యతేవృత్తం బ్రా
హ్మణేనతుదృశ్యతే । శూద్రోపిబ్రాహ్మణోజ్ఞేయో బ్రాహ్మణశ్శూద్రఏవసః॥౧౫॥
హరభక్తిపరోవాపి హరిధ్యానపరోపి వా । భ్రష్టో యస్త్వాశ్రమాచారాత్పతిత
స్సోభిధీయతే ॥ ౧౬ ॥ వేదోవాహరిభక్తిర్వాభక్తిర్వాపిమహేశ్వరే । స్వాచా
రాత్పతితంమూఢంనపునాతిద్విజోత్తమం ॥ ౧౭ ॥ పుణ్యక్షేత్రాభిగమనంపుణ్య
తీర్థనిషేవణం । యజ్ఞోవావివిధోబ్రహ్మన్త్యక్తాచారంనరక్షతి ॥ ౧౮ ॥ ఆచా
రాత్ప్రాప్యతే స్వర్గఆచారాత్ప్రాప్యతేసుఖం । ఆచారాత్ప్రాప్యతే మోక్షఆ
చారాత్కింనసిద్ధ్యతి ॥ ౧౯ ॥ మహాభారతేఅనుశాసనికే ॥ ఆచారాల్లభతే
హ్యాయురాచారాల్లభతేశ్రియం । ఆచారాల్లభతేకీర్తిం పురుషఃప్రేత్యచేహచ ॥
యేనాస్తికానిష్క్రియాశ్చగురుశాస్త్రాతిలంఘినః । అధర్మజ్ఞాదురాచారాస్తేభ
వంతి గతాయుషఇతి ॥ ౨౦ ॥ పారిజాతే—సదాచారేణదేవత్వమృషిత్వంచత
థైవచ । ప్రాప్నువంతికుయోనిత్వంమనుష్యాస్తద్విపర్యయాదితి ॥ ౨౧ ॥ ఇత్యా
చారలక్షణమ్ ॥

అథసదాచారలక్షణమ్

విష్ణుపురాణే ॥ — సదాచారవతాంపుంసాంజితౌలోకావుభావపి । సాధ
వఃక్షీణదోషాస్తుస్సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః ॥ ౧ ॥ తేషామాచరణంయత్తుసదా
చారస్సఉచ్యతఇతి ॥ సంస్కారమంజర్యాం— ॥ యస్మిన్దేశేయఆచారః పా
రంపర్యక్రమాగతః । శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేన సదాచారస్సఉచ్యతే ॥ ౨ ॥ మ
నుః— ॥ ధర్మవ్యతిక్రమోదృష్టోమహతాంసాహసంతథా । తదన్వీక్ష్యప్రయుం

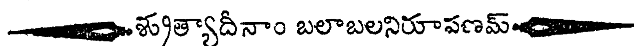
జానస్సంసీదత్యవరోఽబలః ॥ ౩ ॥ తేజోమయానిపూర్వేషాంశరీరాణీంద్రియాణిచ। దోషైస్తైర్నావలిప్యంతె పద్మపత్రమివాంభసా॥౪॥వా॥క(తక)థిత)భరద్వాజావన్యాన్యంవ్యత్యస్య భార్యేజగ్మతుః. వసిష్ఠశ్చండాలీమక్షమాలీం, ప్రజాపతిశ్చ స్వాందుహితరమిత్యాదిధర్మవ్యతిక్రమోదృష్టః, జామదగ్న్యేనరామేణపితృవచనాదవిచారేణ మాతుశ్శిరశ్ఛిన్నమిత్యాదిసాహసందృష్టం, తదన్వీక్ష్య ప్రయుంజానఃతదితిసపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామిత్యేకశేషఏకవద్భావశ్చ, తంవ్యతిక్రమంతచ్చ సాహసమన్వీక్ష్యదృష్ట్వా స్వయమపి తథాప్రయుంజానః, అవరః ఇదానీంతనః, అబలః దుర్బలః, సంసీదతి ప్రత్యవైతి, తేషామపి కిందోషః, నేత్యాహ తేజోమయానీతి ॥ శ్రీ ॥ తద్వద్బైషీకాతూలమగ్నౌప్రోతంప్రదూయేత ఏవగ్ంహాస్యసర్వేపాప్మానః ప్రదూయంతఇతి శ్రుతేః ॥ ౭ ॥ అత్రాపస్తంబః—సూ ॥ దృష్టోధర్మవ్యతిక్రమస్సాహసంపూర్వేషాం తెషాం తేజోవిశేషెణ ప్రత్యవాయోనవిద్యతె తదన్వీక్ష్య ప్రయుంజానస్సీదత్యవరఇతి ॥ ౮ ॥ గౌతమః—సూ ॥ దృష్టోధర్మవ్యతికరస్సాహసంచమహతాంనతు దృష్టార్థేఽవరదౌర్బల్యాదితి ॥ టీ ॥ నతు దృష్టార్థేఽధర్మవ్యతిక్రమావాఇదానీంతనస్య నసాధీయసీప్రవృత్తిరిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ బోధాయనః— శ్లో ॥ అనుష్ఠితంతుయద్దేవైర్మునిభిర్యదనుష్ఠితం । నానుష్ఠేయంమనుష్యైస్తదుక్తంకర్మసమాచరేదితి ॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—కర్మణామనసావాచాయత్నాద్ధర్మంసమాచరెత్ । అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టంధర్మ్యమప్యాచరేన్నతు ॥ టీ ॥ ధర్మ్యంవిహితమపిలోకవిద్విష్టంయస్మాత్తస్మాదస్వర్గ్యమిత్యర్థః॥ ఇతిసదాచారనిరూపణమ్ ॥

అథ స్మృత్యాదిప్రశంసా.

౧ ॥ మనుః—శ్లో ॥ ధర్మశాస్త్రమధీయానోబ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః । మనోవాగ్దేహజైర్నిత్యంకర్మదోషైర్నలిప్యతె ॥ ౨ ॥ అర్హాస్స్యద్ధవ్యకవ్యానామర్హాశ్చపృథివీమిమాం । గ్రహణాద్ధర్మశాస్త్రాణాం బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాత్ ॥ ౩ ॥విదుషాబ్రాహ్మణేనేదమధ్యేతవ్యంప్రయత్నతః । శిష్యేభ్యశ్చప్రవక్తవ్యం సమ్యక్ జ్ఞానేనకేనచిత్ ॥ ౪ ॥ ఇదంస్వస్త్యయనంశ్రేష్ఠమిదంబుద్ధివివర్ధనం। ఇదంయశస్యంసతతమిదంనిశ్రేయసంపరం ॥ ౫ ॥ ధర్మశాస్త్రమధీయానోబ్రాహ్మణఃక్షత్రియోథవిట్ ।పునాతిహిపితౄన్సర్వాన్సప్తసప్తావరాంస్తథా॥

అమార్గేణప్రవృత్తానాం వ్యాకులేంద్రియచేతసాం । నివర్తకంధర్మశాస్త్రం వ్యాధీనామివభేషజం ॥ ౭ ॥ శ్రుతిస్మృతీ చక్షుషీద్వే ద్విజానాంన్యాయవర్త్మని । మార్గముజ్ఝంతితద్ధీనాః ప్రపతంతిపథశ్చ్యుతాః॥ ౮ ॥ హారీతః —॥ యథాహి వేదాధ్యయనం ధర్మశాస్త్రమిదం తథా । అధ్యేతవ్యంబ్రాహ్మణేన నియతంస్వర్గమిచ్ఛతా ॥ ౯ ॥ శంఖలిఖితౌ॥ —రాగద్వేషాగ్నిదగ్ధానామజ్ఞానవిషపాయినామ్ । చికిత్సాధర్మశాస్త్రాణి వ్యాధీనామివభేషజమ్ ॥ ౧౦ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యామ్ ॥ —స్మృతింవినానహిజ్ఞానంధర్మస్యభవతికర్హిచిత్ । నజాతుజ్ఞాయతేరూపమాలోకేనవినాయథా ॥ ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ —॥పురాణన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాంగమిశ్రితాః । వేదాస్స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్యచచతుర్దశ ॥ ౧౨ ॥ టీ ॥ విద్యానాం స్థానాని చతుర్దశధర్మస్యస్థానాని హేతవః ఏతాని త్రైవర్ణికైరధ్యేతవ్యాని, తదంతర్గతత్వాద్ధర్మశాస్త్రమధ్యేతవ్యం ॥౧౩॥ శూద్రంప్రకృత్యయమః ॥ శ్లో ॥ తస్మాదస్యాధికారోస్తినవేదేషు నతు స్మృతావితి ॥ ౧౪ ॥ మనురపి ॥ నిషేకాదిశ్మశానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితోవిధిః । తస్యశాస్త్రేధికారోస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్యకస్యచిత్ ॥ ౧౫ ॥ అ ॥ మానవధర్మస్యశ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి అంగిరాః ॥—శ్లో॥ యత్పూర్వంమనునాప్రోక్తంధర్మశాస్త్రమనుత్తమం । నహితత్సమతిక్రమ్య వచనంహితమాత్మనః ॥ వేదాదుపనిబద్ధత్వాత్ప్రాధాన్యంతుమనోఃస్మృతం । మన్వర్థవిపరీతాతుయా స్మృతిస్సానశస్యతే ॥ ౧౭ ॥ శ్రుతిరపి ॥— యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమితి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసహారీతౌ— అవేక్షేతచశాస్త్రాణిమన్వాదీనిద్విజోత్తమః । వైదికాన్నియమాన్వేదాన్వేదాంగానిచసర్వశః ॥ ౧౯ ॥ ధర్మశాస్త్రంసదాపఠ్యం బ్రాహ్మణైశ్శుద్ధమానసైః । వేదవత్పఠితవ్యంచశ్రోతవ్యంచదివానిశం॥౨౦ శ్రుతిహీనాయవిప్రాయస్మృతిహీనేతథైవచ । దానంభోజనమన్యచ్చ దత్తం కులవినాశనం । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ధర్మశాస్త్రంపఠేద్ద్విజః ॥ ౨౧ ॥ శ్రుతిస్మృతీతువిప్రాణాంచక్షుషీద్వేవినిర్మితే । కాణస్తత్రైకయాహీనో ద్వాభ్యామంధఃప్రకీర్తితః ॥ ౨౨ ॥ విష్ణుః— పురాణంమానవోధర్మస్సాంగోవేదశ్చికిత్సితమ్ । ఆజ్ఞాసిద్ధానిచత్వారినహంతవ్యాని హేతుభిః ॥ ౨౩ ॥ వసిష్ఠః॥— అప్రామాణ్యంచవేదానామార్షాణాంచైవకుత్సితమ్ । అవ్యవస్థాచసర్వత్రప

తన్నాశనమాత్మనః ॥ ౨౪ ॥వ్యాసః—తేనస్మార్తమనుష్ఠానమంతరేణనవైదికం। ప్రవర్తతే ద్విజాతీనాం కర్మసిద్ధిమభీప్సతామ్ ॥ ౨౫ ॥ ప్రచేతాః—అమీమాంసాబహిశ్శాస్త్రాయెచాన్యేవేదవర్జితాః । యత్తైబ్రూయుర్నతత్కుర్యాద్వేదాద్ధర్మోవిధీయతఇతి ॥ ౨౬ ॥ చతుర్వింశతిమతే—ఆర్హచార్వాకవాక్యాని బౌద్ధాదిపఠితానిచ । విప్రలంభకవాక్యానిసర్వాణిచవివర్జయేదితి ॥ ఇతిస్మృతిప్రశంసా ॥

శ్రుత్యాదీనాం బలాబలనిరూపణమ్

మనుః ॥ —శ్రుతిద్వైధంతుయత్రస్యాత్తత్రధర్మావుభౌస్మృతౌ । ఉభావభిహితౌధర్మౌసమ్యగుక్తౌమహర్షిభిః ॥ ౧ ॥ అత్రోదాహరణమాహసఏవ ॥ ఉదితేనుదితేచైవసమయాధ్యుషితేతథా । సర్వథావర్తతేయజ్ఞఇతీయంవైదికీశ్రుతిః॥ టీ ॥ సమయాధ్యుషితే ఉదితానుదితఇత్యర్థః, అయంచ యథాకల్పసూత్రం వ్యవస్థితవికల్పః ॥ ౩ ॥ తథాచసుమంతుః — ॥ శ్లో ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసుభారత । ఉదితేనుదితేచైవహోమభేదోయథాభవేత్ ॥ ౪ ॥ తస్మిన్కులక్రమాయాతమాచారంచాచరేద్ద్విజః। సగరీయాన్మహాబాహోసర్వశాస్త్రోదితాదపీతి ॥ ౫ ॥ మనుః— యేనాస్యపితరోయాతాయేనయాతాఃపితామహాః । తేనయాయాత్సతాంమార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతీతి ॥ ౬ ॥ అ ॥ స్మృత్యాదిద్వైధేపి వికల్పఏవద్రష్టవ్యః ॥ ౭ ॥ తథాచగౌతమః ॥ సూ ॥ తుల్యబలవిరోధే వికల్పఇతి ॥ ౮ ॥ టీ ॥ తుల్యబలయోః శ్రుత్యోః స్మృత్యోశ్చవిరోధే వికల్పఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥లోకాక్షిః॥ శ్రుతిస్మృతివిరోధేతు శ్రుతిరేవగరీయసీ । అవిరోధే సదాకార్యంస్మార్తంవైదికవత్తదా ॥ ౧౦ ॥ టీ॥ విరోధాధికరణన్యాయోత్రానుగ్రాహకోద్రష్టవ్యః ॥ తథాహి ॥ అధ్వరేమహావ్యాసదోనామకస్యమంటపస్య మధ్యేకాచిదుదుంబరశాఖా స్తంభత్వేన నిఖాతాభవతి తాముద్దిశ్యవస్త్రవేష్టనంస్మర్యతే, ఔదుంబరీసర్వావేష్టయితవ్యేతి తత్రసంశయః, ఏషా స్మృతిః ప్రమాణంనవేతి తత్రాష్టకాః కర్తవ్యాఇత్యాదిస్మృతేర్మూలవేదానుమాపకత్వేన యథాప్రామాణ్యంతథైవసర్వవేష్టనస్మృతేః ప్రామాణ్యమితి పూర్వపక్షః. ఔదుంబరీంస్పృష్ట్వోద్గాయేదితిప్రత్యక్షశ్రుతౌ స్పర్శోవిధీయతే నచాసౌ సర్వవేష్టనేసతి ఉపపద్యతే, తథాచ సర్వవేష్టనస్మృతిమూలభూతవేదానుమానస్య ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధస్య కాలాత్యయాపదిష్టత్వేననిర్మూలాసర్వవేష్టనస్మృ

తిరప్రమాణమితి సిద్ధాంతః ॥ ౧౧ ॥ సంగ్రహే— శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణే
షు విరుద్ధేషుపరస్పరం । పూర్వంపూర్వంబలీయస్స్యాదితి న్యాయవిదోవిదుః ॥
చతుర్వింశతిమతే— స్మృతేర్వేదవిరోధేనపరిత్యాగోయథాభవేత్ । తథైవలౌ
కికంవాక్యంస్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ ౧౩ ॥ వ్యాసః— ధర్మంయోబాధతేధర్మ
స్సనధర్మఃకదాచన । అవిరోధేతుయోధర్మస్సధర్మస్సద్భిరుచ్యతే ॥ ౧౪ ॥ త
స్మాద్విరోధేధర్మస్యనిశ్చిత్యగురులాఘవం।తయోర్భూయస్త(ను)మం(త)విద్వాన్
కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయం ॥ ౧౫ ॥ వా ॥ ఏవం శ్రుతిస్మృత్యాచారాణాంవిరో
ధే శ్రుతిర్బలీయసీ ॥ ౧౬ ॥ శ్రుతిస్మృతిధర్మోవిహితోధర్మః తదలాభేశిష్టాచారః
ప్రమాణమితి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ ౧౭ ॥ సదాచారస్త్వవిధ్యేతు యస్మిన్ దేశే
యస్మిన్కాలే యస్మిన్పురుషే రాగద్వేషరహితస్య స్వస్యశిష్టత్వాతిశయబుద్ధిః
తాదృశస్యాచారోముఖ్యత్వేనగ్రాహ్యః ॥ ౧౮ ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్య గురోశ్శి
ష్యానుశాసనే తైత్తిరీయాస్సమామనంతి ॥ శ్రు ॥ అథ యది తేకర్మవిచికిత్సా
వా వృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్, యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః,యుక్తాఆయుక్తాః
అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః, యథాతేతత్రవర్తేరన్ తథాతత్రవర్తేథాఃఇతి ॥
టీ ॥ సమ్మర్శినః యుక్తికుశలాః, యుక్తాశ్శాస్త్రతత్పరాః, ఆయుక్తాః తదర్థాను
ష్ఠాననిరతాః, అలూక్షాః క్రోధాదివర్జితాః, ధర్మకామాఃజీవన్ముక్తవత్కర్మ
ణ్యౌదాసీన్యమకుర్వాణాః, ఉక్తరీత్యా కస్యచిచ్ఛిష్టాచారవిశేషస్య ముఖ్యత్వే
సత్యపరోగౌణోభవిష్యతి, నతు సర్వత్రైవానాచారః, ఏవంచసతి ఏకామేవ
తైత్తిరీయశాఖామధీత్య, బోధాయనాపస్తంబమతభేదేన పరస్పరవిలక్షణమను
ష్ఠానమాచరతాముభయవిధానాం పురుషాణాం స్వస్వపురుషపారంపర్యక్రమాగ
తఏవాచారోముఖ్యః, కదాచిత్తదసంభవే మతాంతరేణాప్యనుష్ఠానమేవశ్రేయః
నతు సర్వథాతల్లోపోయుక్తః, ఇతి శ్రుతిస్మృత్యాదీనాం బలాబలనిరూపణమ్॥

అథ స్మృత్యాదికర్తృనిరూపణమ్

౧ ॥ పరాశరః— ॥ కల్పేకల్పేక్షయోత్పత్త్యా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ।
శ్రుతిస్మృతిసమాచారనిర్ణేతారశ్చసర్వదా ॥ టీ ॥ క్షయసహితాఉత్పత్తిః క్ష
యోత్పత్తిః తయోపలక్షితాభవంతి, కల్పేకల్పేమహాకల్పే అవాంతరకల్పేచ బ్ర
హ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః, మహాకల్పావసానేక్షీయంతే, మహాకల్పాదావుత్పద్యం

తే, ఏవమవాంతరకల్పావసానే ప్రారంభేచ స్మృత్యాదీనాం వినాశాదౌ మ
న్వాదయః క్షయోత్పత్త్యాద్యుపలక్ష్యంతే, చకారేణానుక్తోధర్మస్సముచ్చీయతే,స
ర్వాదేత్యనేన సృష్టిసంహారప్రవాహస్యానాదిత్వమనంతత్వంచదర్శితం ॥ స.ఏవ॥
౨ ॥ శ్లో ॥ నకశ్చిద్వేదకర్తాచవేదంస్మృత్వాచతుర్ముఖః । తథైవధర్మాన్ స్మరతి
మనుఃకల్పాంతరేంతరే ॥ మహాకల్పేచతుర్ముఖః పరమేశ్వరేణదత్తంవేదంస్మృ
త్వాతత్ర విప్రకీర్ణాన్వర్ణాశ్రమాదిధర్మాన్ స్మృతిగ్రంథరూపేణోపనిబధ్నా
తి, తథైవ స్వాయంభువో మనుఃప్రత్యవాంతరకల్పం వేదోక్తధర్మాన్గ్రథ్నాతి
మనుగ్రహణేనాత్రివిష్ణ్వాదయఉపలక్ష్యంతే ॥ మన్వాదీనాహయాజ్ఞవల్క్యః॥
— ॥ ౩ ॥ శ్లో ॥ మన్వత్రివిష్ణుహారీతయాజ్ఞవల్క్యోశనాంగిరాః । యమాప
స్తంబసంవర్తాఃకాత్యాయనబృహస్పతీ ॥ పరాశరవ్యాసశంఖ లిఖితాదక్షగౌత
మౌ । శాతాతపోవసిష్ఠశ్చధర్మశాస్త్రప్రయోజకాః ॥ వా ॥ ఉశనశ్శబ్దాంతస్య
ద్వంద్వైకవద్భావః ॥ ౪ ॥ స్మృతిరత్నే—శ్లో ॥ మనుర్బృహస్పతిర్దక్షోగౌ
తమోథయమోంగిరాః । యోగీశ్వరఃప్రచేతాశ్చ శాతాతపపరాశరౌ ॥ సంవ
ర్తోశనసౌశంఖలిఖితావత్రిరేవచ । విష్ణ్వాపస్తంబహారీతా ధర్మశాస్త్రప్రవర్త
కాః । ఏతేహ్యష్టాదశప్రోక్తామునయోనియతవ్రతాః ॥ ౫ ॥ అంగిరాః—శ్లో॥
జాబాలిర్నాచికేతశ్చ స్కందోలౌగాక్షికాశ్యపౌ । వ్యాసస్సనత్కుమారశ్చశం
తనుర్జనకస్తథా । వ్యాఘ్రః కాత్యాయనశ్చైవ జాతుకర్ణఃకపింజలః । బో
ధాయనశ్చకాణాదోవిశ్వామిత్రస్తథైవచ । పైఠీనసిర్గోభిలశ్చేత్యుపస్మృతివి
ధాయకాః ॥ ౬ ॥ శంఖః—మనుయమదక్షవిష్ణ్వంగిరోబృహస్పత్యుశనాపస్త
మ్బగౌతమసంవర్తాత్రిహారీతకాత్యాయనశంఖలిఖితపరాశరవ్యాసశాతాతపప్ర
చేతోయాజ్ఞవల్క్యాదయఇతి ॥ ౭ ॥ శ్లో ॥ తథా ॥ వసిష్ఠోనారదశ్చైవసుమం
తుశ్చపితామహః । బభ్రుఃకార్ష్ణాజినిస్సత్యవ్రతోగార్గ్యశ్చదేవలః ॥ జమద
గ్నిర్భరద్వాజఃపులస్త్యఃపులహఃక్రతుః । ఆత్రేయశ్చఛాగలేయశ్చ మరీచిర్వత్స
ఏవచ ॥ పారస్కరశ్చర్ష్యశృంగోబైజావాపస్తథైవచ । ఇత్యేతేస్మృతికర్తార
ఏకవింశతిరీరితాః ॥ ౮ ॥ సంగ్రహే—శ్లో ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి మునయోగృ
హమేధినః । పునరావర్తినోబీజభూతాధర్మప్రవర్తకాః ॥ ఏతైర్యానిప్రణీ
తాని ధర్మశాస్త్రాణివైపురా । తాన్యేతానిప్రమాణానినహంతవ్యానిహేతుభిః

ఖ్యస్తాని హేతుభిర్వాన్యాయతోఽంధేతమసి మజ్జతి ॥ ౬ ॥ అగ్నివైశ్యః—సూ ॥ బౌధాయనమాపస్తంబం సత్యాషాఢం ద్రాహ్యాయణమాగస్త్యం శాకల్యమాశ్వలాయనం శాంభవీయం కాత్యాయనమితి నవాని పూర్వసూత్రాణి, వైఖానసం శౌనకీయం భారద్వాజమాగ్నివైశ్యం జైమినీయం మాధున్యం మాధ్యందినం కౌండిన్యం కౌషీతకమితి నవాన్యపరసూత్రాణ్యష్టాదశసంఖ్యాకాని, అష్టాదశసంఖ్యాకాశ్శరీరాస్సంస్కారా ఇతి ॥ ॥ ఇతిస్మృత్యాదికర్తృనిరూపణమ్ ॥

అథ ధర్మదేశాః

౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ యస్మిన్దేశే మృగః కృష్ణస్తస్మిన్ ధర్మాన్నిబోధత ॥ టీ ॥ కృష్ణసారో మృగో యస్మిన్దేశే స్వచ్ఛందం విహరేత్ తస్మిన్దేశే ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తథా సంవర్తః—స్వభావాద్యత్ర విచరేత్కృష్ణసారస్సదా మృగః । ధర్మదేశస్స విజ్ఞేయో ద్విజానాం కర్మసాధనం ॥ ౩ ॥ స్మృతిచంద్రికాయామ్—కృష్ణసారైర్యవైర్దర్భైశ్చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమైస్తథా । సమృద్ధో ధర్మదేశస్స్యాద్దాశ్రయోరన్వపశ్చితః ॥ ౪ ॥ మనుః—సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరం । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే ॥ యస్మిన్దేశే య ఆచారః పారంపర్యక్రమాగతః ॥ వర్ణానాం సాంతరాళానాం స సదాచార ఉచ్యతే ॥ టీ ॥ సాంతరాళానాం వర్ణసంకరసహితానాం స సదాచారః తస్య ధర్మం ప్రతి ప్రామాణ్యమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ కురుక్షేత్రం చ మత్స్యాశ్చ పాంచాలాశ్శూరసేనకాః । ఏష బ్రహ్మర్షిదేశో వై బ్రహ్మావర్తాదనంతరః ॥ టీ ॥ అనంతరః కించిన్న్యూనః ॥ ఏతద్దేశప్రసూతస్య సకాశాదగ్రజన్మనః । స్వం స్వం చరిత్రం శిక్షంతే పృథివ్యాం సర్వమానవాః ॥ టీ ॥ అగ్రజన్మనః బ్రాహ్మణస్య శిక్షంతే అవగచ్ఛంతి ॥ హిమవద్వింధ్యయోర్మధ్యం యత్ప్రాగ్వినశనాదపి । ప్రత్యగేవ ప్రయాగాచ్చ మధ్యదేశః ప్రకీర్తితః ॥ టీ ॥ వినశనం సరస్వత్యంతర్ధానదేశః ॥ ఆసముద్రాత్తు వై పూర్వాదాసముద్రాత్తు పశ్చిమాత్ ॥ తయోరేవాంతరం గిర్యోరార్యావర్తం విదుర్బుధాః । కృష్ణసారస్తు చరతి మృగో యత్ర స్వభావతః । స జ్ఞేయో యజ్ఞియో దేశో మ్లేచ్ఛదేశస్త్వతః పరః ॥ టీ ॥ తతః పరః ఏభ్యో బ్రహ్మావర్తాదిభ్యః అన్యే మ్లేచ్ఛాః యజ్ఞానధికృతాః ॥ ౬ ॥ శ్లో ॥ ఏతాన్ ద్విజాతయో దేశాన్ సంశ్రయేరన్ ప్రయత్నతః । శూద్రస్తు యస్మిన్

కస్మిన్నాపివసేద్వ్రాత్తికర్మితః ॥ ౧౦ ॥ హారీతః—కృష్ణసారో మృగో యత్ర స్వభావేన ప్రవర్తతే । తస్మిన్ దేశే వసేద్ధర్మాన్ సిధ్యతి ద్విజపుంగవః ॥ ౧౧ ॥ వ్యాసః—బ్రహ్మావర్తః పరో దేశః ఋషిదేశస్త్వనంతరః । మధ్యదేశస్తతో న్యూన ఆర్యావర్తస్త్వనంతరః ॥ ౧౨ ॥ చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశే న విద్యతే । తం మ్లేచ్ఛదేశం జానీయాదార్యావర్తాదనంతరం ॥ ౧౩ ॥ శంఖః —న మ్లేచ్ఛవిషయే శ్రాద్ధం కుర్యాన్న గచ్ఛేత్ మ్లేచ్ఛవిషయమితి ॥ ౧౪ ॥ ఆదిపురాణే॥ శ్లో ॥ అధర్మదేశమధ్యే తు కృత్వా క్రతుశతాన్యపి । న గచ్ఛతి ద్విజశ్రేష్ఠస్స్వర్గమార్గం మహానపి ॥ ౧౫ ॥ స్మృతిచంద్రికాయామ్ — ఆర్యావర్తమతిక్రమ్య వినా తీర్థక్రియాం ద్విజః । ఆజ్ఞాం చైవ తథా పిత్రోరైందవేన విశుధ్యతి ॥ ౧౬
ఆపస్తంబః—సూ ॥ ప్రభూతైధోదకే గ్రామే యత్రాత్మాధీనం ప్రయమణం తత్ర వాసో ధర్మ్యో బ్రాహ్మణస్యేతి ॥ టీ ॥ ప్రభూతా ఏధా ఉదకం చ యస్మిన్ తస్మిన్ గ్రామే బ్రాహ్మణస్య వాసో ధర్మ్యః తత్రాపి న సర్వత్ర కింతర్హి యత్రాత్మాధీనం ప్రయమణం ప్రాయత్యం, మూత్రపురీషప్రక్షాళనాదీని యత్రాత్మాధీనాని తత్ర। యత్ర తు కూపేష్వేవోదకం తత్ర బహుకూపేష్వపి న వస్తవ్యం ॥ ౧౬ ॥ యదాహ బోధాయనః— శ్లో ॥ ఉదపానోదకే గ్రామే ధార్మికో వృషలీపతిః ॥ ఉషిత్వా ద్వాదశ సమాః శూద్రసాధర్మ్యమృచ్ఛతి ॥ టీ ॥ యథా వృషలీపతిః శూద్రసాధర్మ్యమృచ్ఛతి తథా ధార్మికోప్యేవంవిధగ్రామే వసన్ శూద్రసాధర్మ్యం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ సంగ్రహే—కూపస్నానం తు యో విప్రః కుర్యాద్ద్వాదశవార్షికం । స తేనైవ శరీరేణ శూద్రత్వం యాత్యసంశయ ఇతి ॥ ౧౮ ॥ మనుః॥ నాధార్మికే వసేద్గ్రామే న వ్యాధిబహులే భృశమ్ । నైకః ప్రపద్యేతాధ్వానం న చిరం పర్వతే వసేత్ ॥ ౧౯ ॥ న శూద్రరాజ్యే నివసేన్నాధార్మికజనావృతే । న పాషండగణాక్రాంతే సోపసృష్టేత్యజేన్నర ఇతి ॥ టీ ॥ ఉపసృష్టే గృహీతోపద్రవే॥ ౨౦ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ పాపదేశాశ్చ యే కేచిత్పాపైరధ్యుషితా జనైః । గత్వా దేశానపుణ్యాంస్తాన్ కృత్స్నం పాపం సమశ్నుతే ॥ ౨౧ ॥ చంద్రికాయాం— సౌరాష్ట్రం సింధుసౌవీరమవంత్యాం దక్షిణాపథం । గత్వైతాన్ కామతో దేశాన్ కళింగాంశ్చ పతేద్ద్విజః ॥ అంగవంగకళింగాంధ్రాన్ పార్వతీయాన్ ఖషాంస్తథా । సింధుసౌరాష్ట్రసౌవీరాన్ పరదానాంధ్రమాళవాన్ ॥ న వాసయేద్ద్విజో నిత్య

ముసాపదివివర్జయేత్ । ఏతానప్యాపదిగృహీసంశ్రయేద్వృత్తికర్శితః ॥ ఆనర్త వంగమగధాస్సౌరాష్ట్రాదక్షిణాపథాః । ఉపావృత్సింధుసౌవీరా ఏతే సంకీర్ణయోనయః ॥ సింధుసౌవీరసౌరాష్ట్రాన్ తథా ప్రత్యంతవాసినః । అంగవంగకళింగాంశ్చ గత్వా సంస్కారమర్హతి ॥ టీ॥ ప్రత్యంతవాసినః చండాలదేశాః॥శ్లో॥ ౨॥ బోధాయనః—॥వా॥ఆరట్టాన్ పారస్కరాన్ పుండ్రాన్ సౌవీరాన్ వంగాన్ కళింగాన్ ప్రాఘ్యానానిచ గత్వావగత్యాపురస్తోమేనయజేతసర్వపృష్ఠేనవాపి॥ఉదాహరంతి ॥ శ్లో ॥ పద్భ్యాంసకురుతేపాపంయఃకళింగాన్ప్రపద్యతే । ఋషయోనిష్కృతింతస్య ప్రాహుర్వైశ్వానరంహవిరితి ॥ ఇతి దేశనిరూపణమ్ ॥

అథ నిషిద్ధదేశాపవాదః

౧ ॥ వ్యాసః—తేదేశాస్తేజనపదాస్తేశైలాస్తేతథాశ్రమాః । పుణ్యాత్రిపథగాయేషాంమధ్యేయాతిసరిద్వరా ॥ ప్రభాసేపుష్కరేకాశ్యాంనైమిశే నరకంటకే । గంగాయాంసరయూతీరేనివసేద్ధార్మికోజనః ॥ అంతర్వేదీమధ్యదేశోబ్రహ్మావర్తంచయజ్ఞియం । మిశ్రకంసరయూతీరం పుష్కరంనైమిశంతథా ॥ దేశానేతాన్నివాసాయ సంశ్రయేరన్ద్విజాతయః ॥ ౨ ॥ ధర్మశాస్త్రసారే—శ్లో ॥ చాంద్రాయణానికృచ్ఛ్రాణిమహాసాంతపనానిచ । ప్రాయశ్చిత్తాని దీయంతే యత్రగంగానవిద్యతే ॥ కావేరీతుంగభద్రాచకృష్ణవేణీచగౌతమీ । భాగీరథీచ విఖ్యాతాఃపంచగంగాఃప్రకీర్తితాః ॥ ౩ ॥ పితామహః—శూద్రరాజ్యేపి నివసేద్యత్రమధ్యేతుజాహ్నవీ । సోపిపుణ్యతమోదేశోనార్యైరపిసమాశ్రితః ॥ గౌతమః—ప్రభూతైధోదకయవసకుశమాల్యోపనిష్క్రమణమార్యజనభూయిష్ఠమనలససమృద్ధం ధార్మికాధిష్ఠితం నికేతమావసితుంయతేతేతి ॥ టీ ॥ ఏధాః కాష్ఠాదీనిపాకాద్యర్థం ఉదకం స్నానపానయోగ్యం, యవసస్తృణానిగవాద్యర్థం, కుశాః దర్భాః ఇష్ట్యాద్యర్థం, మాల్యానిపుష్పాణి దేవతార్చనాద్యర్థం ఉపనిష్క్రమణం బహిరవకాశస్సంచారాద్యర్థం ఏధాదీనిప్రభూతాని యత్ర ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాస్తైర్జనైర్భూయిష్ఠంవ్యాప్తం,అలసాఃకృత్యేషునిరుద్యమాః తద్విపరీతా అనలసాః తైస్సమృద్ధం, ధార్మికైరధిష్ఠితమేవంభూతం నికేతంస్థానమావసితుం యతేత ఏవంభూతే స్థానే యత్నైరపి వసేదిత్యర్థః ॥

అథ యుగధర్మాః

మనుః— । ౧ ॥ శ్లో ॥ దైవే రాత్ర్యహనీవర్షం ప్రవిభాగస్తయోః పు
నః ॥ అహస్తత్రోదగయనం రాత్రిస్స్యాద్దక్షిణాయనం ॥ చత్వార్యాహుస్సహ
స్రాణి వర్షాణాంతుకృతంయుగం । తస్యతావచ్ఛతీసంధ్యాసంధ్యాంశశ్చతథా
విధః ॥ టీ ॥ వర్షాణాం దైవవర్షాణాంసంధ్యాయుగారంభకాలః, సంధ్యాంశః
యుగావసానకాలః ॥ శ్లో ॥ ఇతరేషుససంధ్యేషు ససంధ్యాంశేషుచ త్రిషు ।
ఏకాపాయేనవర్తంతే సహస్రాణిశతానిచ ॥ టీ ॥ ఇతరేషు త్రేతాద్వాపరకలి
యుగేషు, ఏకాపాయేన ఏకలోపేన ॥ పరాశరః— ౨ ॥ కృతంత్రేతాద్వాపర
శ్చ కలిశ్చేతిచతుర్యుగం । దివ్యైర్వర్షసహస్రైస్తుతద్ద్వాదశభిరుచ్యతే ॥౩॥
మనుః—అరోగాస్సర్వసిద్ధార్థాశ్చతుర్వర్షశతాయుషః ॥ కృతేత్రేతాదిషు
హ్యేషామాయుర్హ్రసతిపాదశః ॥ వా ॥ యత్తునరితిహాసపురాణేషు బహు
వర్షసహస్రజీవిత్వముక్తం, తత్తేషాం శ్రద్ధాసాధితమితివేదితవ్యం, తథాచమ
హాభారతే కృతయుగపురుషానధికృత్యోచ్యతే ॥ ౪ ॥ యావద్యావదభూచ్ఛ్ర
ద్ధాదేహంధారయితుంనృణాం । తావత్తావదజీవంస్తేనాసీద్యమకృతంభయమితి ॥
సఏవ ॥ వేదోక్తమాయుర్మర్త్యానామాశిషశ్చైవకర్మణాం । భవంత్యనుయుగం
లోకే ప్రభావశ్చశరీరిణాం ॥ టీ ॥ ఆయుశ్చతుర్వర్షశతాది, ఆశిషఃఫలాని,
ప్రభావశ్శాపానుగ్రహాదిశక్తిః, అనుయుగం యుగానురూపేణ పూర్ణాని హీ
నాని హీనతరాణి హీనతమానీత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అన్యేకృతయుగేధర్మాస్త్రే
తాయాంద్వాపరేపరే । అన్యేకలియుగేనౄణాం యుగహ్రాసానురూపతః ॥ తపః
పరంకృతయుగే త్రేతాయాంజ్ఞానముచ్యతే । ద్వాపరేయజ్ఞమేవాహుర్దానమే
వకలౌయుగే ॥ టీ ॥ పరంప్రధానం యుగస్వభావకృతేన పరధర్మానాదరః ఏ
వకారాభ్యాం సూచితః ॥ ౫ ॥ పరాశరః—శ్లో ॥ కృతేతుమానవాధర్మాస్త్రే
తాయాంగౌతమాస్స్మృతాః । ద్వాపరేశాంఖలిఖితాఃకలౌపారాశరాస్స్మృతాః ॥
అభిగమ్యకృతేదానంత్రేతాస్వాహూయదీయతే । ద్వాపరేయాచమానాయ సే
వయాదీయతేకలౌ ॥ వా ॥ యుగస్వభావేనైవదీయతఇత్యర్థః ॥ సఏవాహ ॥
అభిగమ్యోత్తమందానమాహూయైవతుమధ్యమం । అధమంయాచమానాయసే
వాదానంతునిష్ఫలం ॥ త్యజేద్దేశంకృతయుగే త్రేతాయాంగ్రామముత్సృజేత్
ద్వాపరేకులమేకంతుకర్తారంతుకలౌయుగే ॥ వా ॥ పతితోయస్మిన్దేశే నివ

సేత్తం దేశం వర్జయేత్, కులత్యాగో నామ పతితస్య కులే భోజనాద్యప్రవృత్తిః
కర్మత్యాగః సంభాషణాదివర్జనంచ ॥ కృతే సంభాషణాదేవ త్రేతాయాం స్ప
ర్శనేనచ । ద్వాపరే త్వన్నమాదాయ కలౌ పతతి కర్మణా ॥ కృతే తత్క్షణికశ్శా
పస్త్రేతాయాం దశభిర్దినైః । ద్వాపరే చైకమాసేన కలౌ సంవత్సరేణ తు ॥ కృ
తే త్వస్థిగతాః ప్రాణాస్త్రేతాయాం మాంసమాశ్రితాః । ద్వాపరే రుధిరం చైవ కలౌ
త్వన్నాదిషు స్థితాః ॥ కలియుగసామర్థ్యం ప్రపంచయతి ॥ స ఏవ ॥ జితో ధర్మో
హ్యధర్మేణ సత్యం చైవానృతేన చ । జితాశ్చోరైస్తు రాజానః స్త్రీభిశ్చ పురుషాః
కలౌ ॥ సీదంతి చాగ్నిహోత్రాణి గురుపూజా ప్రణశ్యతి । కుమార్యశ్చ ప్రసూ
యంతే తస్మిన్ కలియుగే సదా ॥ వా ॥ అధర్మస్య జయో నామ పాదత్రయోపేతత్వం
ఏకేన పాదేన వర్తమానత్వం ధర్మస్య పరాజయః ॥ తథాచ పరాశరమాధవీయే ॥౬॥
కృతే చతుష్పాత్సకలో వ్యాజోపాధివివర్జితః । వృషః ప్రతిష్ఠితో ధర్మో మను
ష్యేష్వభవత్పురా ॥ ధర్మః పాదవిహీనస్తు త్రిభిరంశైః ప్రతిష్ఠితః । త్రేతాయాం
ద్వాపరేఽర్ధేన వ్యామిశ్రో ధర్మ ఇష్యతే । త్రిపాదహీనస్తిష్యే తు సత్తామాత్రే
ణ తిష్ఠతి ॥ ౭ ॥ విష్ణుపురాణే మైత్రేయం ప్రతి పరాశరః ॥ — సర్వే బ్రహ్మ వది
ష్యంతి సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే । నానుతిష్ఠంతి మైత్రేయ శిశ్నోదరపరాయణాః ॥
యదా యదా సతాం హానిర్వేదమార్గానుసారిణామ్ । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరను
మేయా విచక్షణైః ॥ పరాన్నేన ముఖం దగ్ధం హస్తౌ దగ్ధౌ ప్రతిగ్రహాత్ । మనో
దగ్ధం పరస్త్రీభిః బ్రహ్మశాపః కుతః కలౌ ॥ వర్ణాశ్రమాచారవతీ ప్రవృత్తిర్న కలౌ
నృణామ్ । న సామయజురృగ్ధర్మవినిష్పాదనహేతుకా ॥ వివాహా న కలౌ ధర్మ్యా న శి
ష్యగురుసంస్థితిః । న దాంపత్యక్రమో నైవ వహ్నిదేవార్చనక్రమః ॥ సర్వమేవ
కలౌ శాస్త్రం యస్య యద్రోచతే ద్విజ । దేవతాశ్చ కలౌ సర్వాః సర్వస్సర్వస్య చా
శ్రమః ॥ ధర్మో యథాభిరుచితైరనుష్ఠానైరనుష్ఠితః । విత్తేన భవితా పుంసాం స్వ
ల్పేనాఢ్యమదః కలౌ ॥ పరిత్యజంతి భర్తారం విత్తహీనం తథా స్త్రియః । భర్తా
భవిష్యతి కలౌ విత్తవానేవ యోషితామ్ ॥ అర్థాశ్చాత్మోపభోగార్థా భవిష్యం
తి కలౌ యుగే । స్త్రియః కలౌ భవిష్యంతి స్వైరిణ్యో లలితస్పృహాః ॥ అస్నాన
భోజినో నాగ్నిదేవతాతిథిపూజనం । కరిష్యంతి కలౌ ప్రాప్తే న చ పిండోదకక్రి
యాః ॥ దుర్భిక్షభయపీడాభిరతీవోపద్రుతా జనాః । గోధూమాన్నయవాన్నా

ధ్యం దేశం యాస్యంతి దుఃఖితాః ॥ వేదమార్గే ప్రలీనే తు పాషండాఢ్యే తతో
జనే । అధర్మవృత్త్యా లోకానామల్పమాయుర్భవిష్యతి । శ్వపాకశ్వశరభూయి
ష్ఠా గురవశ్చ నృణాం కలౌ ॥ స్యాలా బ్రాహ్మణ్యభార్యాశ్చ సుహృదో మునిసత్తమ ।
కస్య మాతా కస్య పితా సదా కర్మాత్మకః పుమాన్ ॥ ఇతి చోదాహరిష్యంతి శ్వశు
రానుగతా నరాః । నిస్స్వాధ్యాయవషట్కారే స్వధాస్వాహావివర్జితే । తదా ప్ర
విరళో ధర్మః క్వచిల్లోకే భవిష్యతి ॥ తత్రాల్పేనైవ యత్నేన పుణ్యస్కంధమ
నుత్తమమ్ । కరోతి తం కృతయుగే క్రియతే తపసా హి యదితి ॥ కూర్మపురాణే—
రాజానశ్శూద్రభూయిష్ఠా బ్రాహ్మణాన్ ఘాతయంతి చ । భ్రూణహత్యా వీరహత్యా
ప్రజాయేతే ప్రజాసు వై ॥ వినిందంతి మహాదేవం బ్రాహ్మణం పురుషోత్తమం । ఆ
మ్నాయం ధర్మశాస్త్రాణి పురాణాని కలౌ యుగే ॥ శుక్లదంతాజినాఖ్యాశ్చ ముం
డాః కాషాయవాససః । శూద్రా ధర్మం చరిష్యంతి యుగాంతే సముపస్థితే ॥ తా
డయంతి ద్విజేంద్రాంశ్చ శూద్రా రాజోపసేవినః । సేవావసరమాలోక్య ద్వా
రి తిష్ఠంతి చ ద్విజాః ॥ వాహనస్థాన్ సమావృత్య శూద్రాన్ శూద్రోపసేవినః । సే
వంతే బ్రాహ్మణాస్తత్ర స్తువంతి స్తుతిభిః కలౌ ॥ అధ్యాపయంతి వై వేదాన్ శూ
ద్రాణాం శూద్రసేవినః । పఠంతి వైదికాన్ శబ్దాన్ నాస్తికా ఘోరమాస్థితాః ॥
తపో యజ్ఞఫలానాం చ విక్రేతారో ద్విజోత్తమాః । యతయశ్చ భవిష్యంతి శతశోఽథ
సహస్రశః ॥ నాశయంతి హ్యధీతాని నాధిగచ్ఛంతి చానఘ । గాయంతి లౌకికై
ర్గానైర్దైవతాని నరాధిప ॥ వామాః పాశుపతాచారాస్తథా వై పాంచరాత్ర
కాః । భవిష్యంతి కలౌ తస్మిన్ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియాస్తథా ॥ కుర్వంతి చావతారా
ణి బ్రాహ్మణానాం కులేషు వై । దధీచిశాపనిర్దగ్ధాః పురా దక్షాధ్వరే ద్విజాః ॥ నిం
దంతి చ మహాదేవం తమసాఽఽవిష్టచేతసః । యే చాన్యే శాపనిర్దగ్ధా గౌతమస్య మ
హాత్మనః ॥ సర్వే తేవతరిష్యంతి బ్రాహ్మణాద్యాసు యోనిషు । వినిందంతి హృషీ
కేశం బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదిన ఇతి ॥ *యుగసామర్థ్యవర్ణనస్య ప్రయోజనం*

అ ॥ యుగసామర్థ్యవర్ణనస్య ప్రయోజనమాహ ॥ పరాశరః — ౧ ॥
శ్లో ॥ యుగే యుగే చ యే ధర్మాస్తత్ర తత్ర చ యే ద్విజాః । తేషాం నిందా న కర్త
వ్యా యుగరూపా హి తే ద్విజా ఇతి ॥ టీ ॥ యుగరూపాః యుగానురూపాః కా
లపరతంత్రా ఇతి యావత్ ॥ ౨ ॥ అత్ర మాధవీయే—నన్వేవం కలౌ పాపినా

పునర్నింద్యత్వాత్ కృత్స్నం ధర్మాధర్మవ్యవస్థాపకశాస్త్రంవిప్లవేత, అతఃకథమి దిత్యత్రోచ్యతే, నానామునిభిస్తత్తద్యుగసామర్థ్యస్య ప్రాయశ్చిత్తస్యచప్ర పంచితత్వాత్తదుభయంపర్యాలోచ్య నిందానిందయోర్వ్యవస్థాకల్పనీయా,యః పురుషో యుగసామర్థ్యమనుసృత్య విహితానుష్ఠానం ప్రతిషిద్ధవర్జనం ప్ర మాదకృతపాపస్య ప్రాయశ్చిత్తంచకర్తుంశక్తోపి నకుర్యాత్తద్విషయాణి,భ్రూణ హత్యాపి పుస్తస్యాప్నాసకన్యావృషలీస్మృతేత్యాదీనినిందావచనాని,అశక్తవిషయం తేషాం నిందానకర్తవ్యేతివచనం, తస్మాన్నకోపి ధర్మాధర్మశాస్త్రస్య విప్లవఇతి ॥ ౩ ॥ యథాహపరాశరః—శ్లో ॥ యుగేయుగేతుసామర్థ్యం శేషంమునివిభాషితం । పరాశరేణచాప్యుక్తంప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతఇతి ॥ టీ ॥ శేషం విశేషం,తత్తద్యుగసామర్థ్యం మన్వాదిమునిభిర్విశేషేణభాషితం, పరాశరేణాప్యుక్తంప్రాయశ్చిత్తంచ తైర్విధీయతే, అతశ్శక్తాశక్తవిషయేనిందానిందేఇత్యర్థః॥ ౪ ॥ శ్లో ॥ యత్కృతేదశభిర్వర్షైస్త్రేతాయాంహాయనేనతత్ । ద్వాపరేతచ్చమాసేనహ్యహోరాత్రేణతత్కలౌ । ధ్యాయన్కృతేయజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాంద్వాపరేర్చయన్ । యదాప్నోతితదాప్నోతికలౌసంకీర్త్యకేశవం ॥అనేకదోషదుష్టస్యకలేరేవమహాన్గుణః।విశేషాద్బ్రాహ్మణోరుద్రమీశానంశరణంవ్రజేత్ ॥౫॥శివసర్వస్వే—యావన్నకీర్తయేద్రామం కలికల్మషసంభవం। తావత్తిష్ఠతిదేహేస్మిన్భయంచాత్రప్రవర్తతఇతి ॥౬॥ చ్యవనస్మృతౌ—శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు రామనామసమీరితం । తన్నామకీర్తనంభూయస్తాపత్రయవినాశనమితి ॥ ౭ ॥ బృహస్పతిః—కృతేయదబ్దాద్ధర్మస్స్యాత్త్రేతాయాంతు ఋతుత్రయాత్ । ద్వాపరేతుత్రిపక్షేణకలావహ్నాచతద్భవేత్ । నచవృత్తంనశుద్ధోర్థోన నశుద్ధిర్మనసఃకలౌ ॥ యతోతస్స్వల్పమేవైకం నరాణాముపకారకమితి ॥

ఇతి యుగసామర్థ్యవర్ణనప్రయోజనమ్.

అథ కలియుగనిషిద్ధధర్మాః.

పరాశరమాధవీయే—॥ ౧ ॥ శ్లో ॥ ఊఢాయాఃపునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశంగోవధంతథా । కలౌపంచనకుర్వీతభ్రాతృజాయాంకమండలుమితి ॥ స్మృత్యర్థసారే—దేవరేణసుతోత్పత్తిర్వానప్రస్థపరిగ్రహః।దత్తాక్షతాయాఃకన్యాయాఃపునర్దానంపరస్యచ ॥ సముద్రయాత్రాస్వీకారఃకమండలువిధారణం।మ

హాప్రస్థానగమనంగోపశుశ్చసురాగ్రహః॥ అగ్నిహోత్రహవణ్యాశ్చ(లేహాలీఢా)లీఢాలేహ్యా)పరిగ్రహః । అసవర్ణాసుకన్యాసువివాహశ్చద్విజాతిషు॥వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసంకోచనంతథా । అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమంగస్పర్శనమేవచ ॥ ప్రాయశ్చిత్తవిధానంచ విప్రాణాంమరణాంతికం । సంసర్గదోషఃపాపేషుమధుపర్కేపశోర్వధః ॥ దత్తౌరసేతరేషాంతుపుత్రత్వేనపరిగ్రహః । శామిత్రంచైవవిప్రాణాంసోమవిక్రయణంతథా ॥దీర్ఘకాలబ్రహ్మచర్యం నరమేధాశ్వమేధకౌ । కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణఇతి ॥ ౨ ॥ ధర్మశాస్త్రసుధానిధౌ—గోత్రాన్మాతృసపిండాత్తువివాహో గోవధస్తథా । విధవాయాంప్రజోత్పత్తౌదేవరస్యనియోజనం ॥ ఆతతాయిద్విజాగ్ర్యాణాంధర్మయుద్ధేనహింసనం । ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపిసంగ్రహః ॥ సత్రదీక్షాచసర్వేషాం కమండలువిధారణం । మహాప్రస్థానగమనం గోసంజ్ఞప్తిశ్చ గోసవే ॥ సౌత్రామణ్యామపిసురాగ్రహణస్యచసంగ్రహః । సంసర్గదోషస్తేనాద్యైర్మహాపాతకనిష్కృతిః ॥ వరాతిథిపితృభ్యశ్చపశూపాకరణక్రియా । సవర్ణానాంతథాదుష్టైస్సంసర్గశ్శోధితైరపి ॥ అయోనౌసంగ్రహోవృత్తే పరిత్యాగో గురుస్త్రియాః । శూద్రేషుదాసగోపాల కులమిత్రార్ధసీరిణామ్ ॥ భోజ్యాన్నతాగృహస్థస్య తీర్థసేవాచదూరతః । శిష్యస్యగురుదారేషుగురువద్వృత్తిరీరితా ॥ ఆపద్వృత్తిర్ద్విజాగ్ర్యాణామశ్వస్తనికతాతథా । బ్రాహ్మణానాంప్రవాసిత్వంముఖాగ్నిధమనక్రియా ॥ బలాత్కారాదిదుష్టస్త్రీసంగ్రహోవిధిచోదితః। యతేస్తుసర్వవర్ణేషుభిక్షాచర్యావిధానతః ॥ నవోదకెదశాహంచ దక్షిణాగురుచోదితా । బ్రాహ్మణాదిషుశూద్రస్య పచనాదిక్రియాపిచ । భృగ్వగ్నిపతనైశ్చైవ వృద్ధాదిమరణంతథా ॥ గోతృప్తిశిష్టేపయసిశిష్టైరాచమనక్రియా । పితాపుత్రవిరోధేషు సాక్షిణాం దండకల్పనం ॥ యతేస్సాయంగృహస్థత్వంసూరిభిస్తత్వతత్పరైః । ఏతానిలోకగుప్త్యర్థంకలేరాదౌమహాత్మభిః ॥ నివర్తితానికర్మాణివ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః । సమయశ్చాపిసాధూనాంప్రమాణంవేదవద్భవేదితి ॥ ౩ ॥ కలౌదేవరేణపుత్రోత్పాదనంనిషేధత్యాపస్తంబః— సూ ॥ సగోత్రస్థానీయాంనపరేభ్యస్సమాచక్షీతకులాయైవహిస్త్రీ ప్రదీయతఇత్యుపదిశంతి తదింద్రియదౌర్బల్యాద్విప్రతిపన్నా

మవిశిష్టꣳహిపరత్వం పాణేస్తద్వ్యతిక్రమేఖలుపునరుభయోర్నరకఇతి ॥ టీ ॥ అనపత్యోభర్తా తత్పిత్రాదిర్వా సగోత్రస్థానీయాంభార్యాం స్నుషాంవాన పరేభ్యస్సమాచక్షీత, అస్యామపత్యముత్పాద్యమితి సగోత్రాయ దేవరాయ సపిండేభ్యోవా సమాచక్షీత, కులాయైవహి స్త్రీప్రదీయతఇతి, తదద్యత్వే విప్రతిపన్నం విప్రతిషిద్ధం భర్తృవ్యతిక్రమే ఇంద్రియపారతంత్ర్యాదతిప్రసంగస్స్యాదితి, దేవరాదిపాణేరపి గృహీతత్వాత్పాణేరన్యత్వావిశేషాదిత్యర్థః ॥

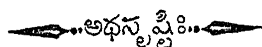
ఉజ్వలా ॥ సగోత్రస్థానీయాం నపరేభ్యస్సమాచక్షీత, యోనపత్యః ఆత్మనశ్శక్త్యభావంనిశ్చిత్య క్షేత్రజం పుత్రమిచ్ఛన్ భార్యాం పరత్రనియుఙ్క్తే మృతేవా తస్మిన్ పిత్రాదయస్సంతానకాంక్షిణః తద్విషయమేతత్, కులాంతరాత్ప్రవిష్టా స్త్రీ సగోత్రస్థానీయా సాహిపూర్వం పితృగోత్రా సతీభర్తృగోత్రధర్మైరధిక్రియతే అతస్సాభర్తృపక్షీయాణాం సగోత్రస్థానీయాభవతి భర్తాతు సాక్షాత్సగోత్రాం సగోత్రస్థానీయాం నపరేభ్యః అసగోత్రేభ్యస్సమాచక్షీత ఇయమనపత్యా అస్యామపత్యముత్పాద్యమితి సగోత్రాయైవతు సమాచక్షీత ॥ తత్రాపి దేవరాయతదభావే సపిండేభ్యః ॥ కఃపునస్సగోత్రస్యవిశేషఃతమాహ కులాయహిస్త్రీప్రదీయతఇత్యుపదిశంతి స్త్రీకన్యాప్రదీయమానా కులాయైవ ప్రదీయతఇత్యుపదిశంతిధర్మజ్ఞాః, తస్మాత్సగోత్రాయైవసమాచక్షీత ॥ తమిమంనియోగందూషయతి, తదింద్రియదౌర్బల్యాద్విప్రతిపన్నం యద్యప్యేవం పూర్వేకృతవంతః తథాపి తదద్యత్వే విప్రతిపన్నం విప్రతిషిద్ధం కుతః ఇంద్రియదౌర్బల్యాద్దుర్బలేంద్రియా అద్యత్వేమనుష్యాః, తతశ్చ శాస్త్రవ్యాజేనాపి భర్తృవ్యతిక్రమే అతిప్రసంగాదితి సగోత్రవిషయేచ యోవిశేషః సోపినాస్తీత్యాహ, అవిశిష్టꣳహిపరత్వంపాణేః యేనపాణినా పూర్వమగ్నిసాక్షికం పాణిర్గృహీతః, కన్యాయాః తస్మాత్పాణేరన్యోభవతి సగోత్రస్యాపి పాణిః। యస్మాదేవం పాణేః పరత్వమవిశిష్టంసమానం తస్మాదవిశేషయంతి అవశిష్టమిత్యపపాఠః, పాణిరన్యోభవతు కోదోషః ఇత్యత్రాహ ॥ తద్వ్యతిక్రమేఖలు పునరుభయోర్నరకఇతి ॥ తస్యపాణేర్వ్యతిక్రమే ఉభయోర్దంపత్యోర్నరకోభవతిఖలు పునరితిప్రసిద్ధిద్యోతకోనిపాతః అతఃపత్యాపినసపాణిస్త్యాజ్యః ॥

॥ అథ కర్మపరిభాషా ॥

తత్ర కాత్యాయనః—౧ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలే యదావశ్యం కర్మ కర్తుం న శక్య
తే । గౌణకాలేపి కర్తవ్యం గౌణోప్యత్రాదృశో భవేదితి ॥ ౨ ॥ స్మృతిరత్నావ
ళ్యామ్— ॥ స్వకాలాదుత్తరో గౌణః కాలః పూర్వస్య కర్మణః । యద్వాఽఽగామి
క్రియాముఖ్యకాలస్యాప్యంతరాళవత్ ॥ గౌణకాలత్వమిచ్ఛంతి కేచిత్ప్రాక్తన
కర్మణి । గౌణేష్వేతేషు కాలేషు కర్మ చోదితమాచరేత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రకా
రేణ ప్రోక్తాం నిష్కృతిమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వా న గౌణకాలే సమా
చరేత్ ॥ దివోదితాని కర్మాణి ప్రమాదాదకృతాని వై । యామిన్యాః ప్రహరో
యావత్తావత్కర్మాణి కారయేత్ ॥ ముఖ్యకాలే తు ముఖ్యం చేత్సాధనం నైవ లభ్యతే ।
తత్కాలద్రవ్యయోః కస్య ముఖ్యత్వం గౌణతాపి వా ॥ ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్య గౌ
ణమప్యస్తు సాధనం । న ముఖ్యద్రవ్యలోభేన గౌణకాలప్రతీక్షణమితి ॥ ౩ ॥ స్కాందే
—ఆత్మా పుత్రః పురోధాశ్చ భ్రాతా (పత్నీ) పుత్రీ) పితా సఖా । ఇజ్యాయాం ధర్మకా
ర్యే చ జాయంతే ప్రతిరూపకాః ॥ ఏభిః కృతం మహాదేవి స్వయమేవ కృతం భవే
దితి ॥ ౪ ॥ సంగ్రహే—రాత్రౌ ప్రహరపర్యంతం దివాకృత్యాని కారయేత్ ।
బ్రహ్మయజ్ఞం చ సౌరం చ వర్జయిత్వా విశేషత ఇతి ॥ ౫ ॥ కాత్యాయనః—యత్రో
పదిశ్యతే కర్మ కర్తురంగం న చోచ్యతే । దక్షిణస్తత్ర విజ్ఞేయః కర్మణాం పారగ ఇతి ॥
౬ ॥ మనుః — కుత్సితే వామహస్తస్స్యాద్దక్షిణస్స్యాదకుత్సితే । యజ్ఞోపవీతి
నా కార్యం సర్వం కర్మ ప్రదక్షిణం ॥ ఆసీనస్తూర్ధ్వగః ప్రహ్వో వా నియమో యత్ర
నేదృశః । తదాసీనేన కర్తవ్యం న ప్రహ్వేన న తిష్ఠతా ॥ ౭ ॥ కాత్యాయనః—
యత్ర దిఙ్నియమో న స్యాజ్జపహోమాదికర్మసు । తిస్రస్తత్ర దిశః ప్రోక్తా ఐంద్రీసౌ
మీ తదంతరేతి ॥ ౮ ॥ చంద్రికాయామ్—మనః ప్రసాదాత్సత్యోక్త్యా తపసా
స్నానకర్మణా । ఆచమ్య చాత్మనశ్శుద్ధిం కృత్వా కర్మ సమాచరేత్ ॥ ౯ ॥ సంకల్పః
కర్మణామాదౌ వైదికానాం తు విద్యతే । ఇదం కర్మ కరిష్యామీత్యుచ్చార్య త్వాచ
రేత్తత ఇతి ॥ ఆశ్వలాయనః—ప్రధానస్య క్రియాయాస్తు సాంగం తత్క్రియతే
పునః । తదంగాకరణే కుర్యాత్ప్రాయశ్చిత్తం న కర్మ తత్ ॥ ప్రవృత్తమన్యథా కు
ర్యాద్యది మోహాత్కథంచన । యతస్తదన్యథాభూతం తత ఏవ సమాపయేత్ ॥ స
మాప్తం యది జానీయాదస్యథైతదథాకృతం । తావదేవ పునః కుర్యాన్నావృత్తిస్స
ర్వకర్మణామ్ ॥ ౧౦ ॥ శాతాతపః—బహ్వల్పం వా స్వగృహ్యోక్తం యస్య కర్మ

ప్రచోదితం । తస్య తద్వృత్తిశాస్త్రార్థే కృతే సర్వం కృతం భవేత్ ॥ శ్రౌతేషు సర్వశాఖోక్తం సర్వస్యైవ యథోచితమ్ । స్మార్తం సాధారణం తేషు గార్హ్యేష్వపి చ కర్మసు ॥ సర్వశాఖోపసంహారాదుక్తః శ్రౌతో యథావిధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తోప్యుక్తస్తథావిధిః ॥ ౧౧ ॥ స్మృత్యర్థసారే—ప్రాచీదిశామనుక్తౌ స్యాదుదీచీనదిశా తథా । తిష్ఠత్త్వప్రహ్వతానుక్తావాసీనత్వం చ కర్మసు ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోనుకల్పేన వర్తతే । న నాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి శ్రుతిస్మృతీ ॥ న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలం । సామయాచారికా ధర్మా జాతిభేదకులోద్భవాః ॥ గ్రామాచారాః పరిగ్రాహ్యా యే చ విధ్యవిరోధినః ॥ యుగధర్మాః పరిగ్రాహ్యాస్సర్వత్రైవ యథోచితమితి ॥ ౧౨ ॥ కాత్యాయనః—యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం పారక్యం న విరోధి చ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాదికర్మవత్ ॥ ఆత్మతంత్రే తు యన్నోక్తం తత్కుర్యాత్పారతంత్రికమితి ॥ అ ॥ స్వసూత్రోక్తం కర్మ పరిత్యజ్య పారక్యం కర్మ కుర్వతో దోషమాహ ॥ ౧౩ ॥ దక్షః—శ్లో ॥ స్వకం కర్మ పరిత్యజ్య యదన్యత్కురుతే ద్విజః । అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాత్త్యక్తేన పతితో భవేదితి ॥ ౧౪ ॥ స్వసూత్రాలాభే వృద్ధమనుః ॥ స్వసూత్రే ఽవిద్యమానే తు పరసూత్రేణ విద్యతే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ విధిదృష్టం తు యత్కర్మ కరోత్యవిధినా తు యః ఫలం కించిన్న చాప్నోతి క్లేశమాత్రం తు తస్య తదితి ॥ ౧౫ ॥ స్మృత్యంతరే—అకాలే యత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతం తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేదితి ॥ ౧౬ ॥ ఆశ్వలాయనః— శ్రౌతం వా యత్ర పౌరాణం స్మార్తం వాపి వినిర్ణయే । గీర్దృఢా తత్ర న చలేన్న్యాయాద్వా స్వానుమానతః ॥ యత్ర గీరదృఢా తత్ర కుర్యాన్న్యాయానుమానతః । యత్ర యత్తు యథా ప్రోక్తం తత్ర కుర్యాత్తథా చ తత్ ॥ అన్యథా స్వానుమానేన కుర్యాత్ప్రాజ్ఞోపి మానవ ఇతి ॥ భారద్వాజః—ఆసనం స్వస్తికం ప్రోక్తం జపాదీని ప్రకుర్వతః । కుశేశయాసనం వాపి వీరాసనమథాపి వా ॥ జానూర్వోరంతరే సమ్యక్కృత్వా పాదతలే ఉభే । ఋజుకాయస్సమాసీనః స్వస్తికం తత్ప్రచక్షతే ॥ ఏకం పాదమథైకస్మిన్విన్యస్యోరౌ తు సంస్థితః । ఇతరస్మింస్తథా చోరుం వీరాసనముదీరితం ॥ ఊర్వోరుపరి విప్రేంద్ర కృత్వా పాదతలే ఉభే । అంగుష్ఠౌ చ నిబధ్నీయాద్ధస్తాభ్యాం వ్యుత్క్రమేణ తు ॥

పద్మాసనంవదేచైతత్సర్వేషామపిపూజితమితి ॥ ౧౭ ॥ స్మృత్యర్థసారే — ఉపాత్తేతుప్రతినిధౌ ముఖ్యోర్థోయదిలభ్యతే । తత్రముఖ్యమనాదృత్యగౌణేనైవసమాపయేత్ ॥ ముఖ్యాభావేయదాగౌణముపాత్తంసద్వినశ్యతి। తత్రముఖ్యోపమంగౌణంగ్రాహ్యంముఖ్యోపమంనతు ॥ యస్మిన్కస్మిన్నుపాత్తేతుముఖ్యోపరిగతేసతి । అన్యద్ద్రవ్యంసజాతీయంవిజాతీయమథాపివా ॥ ఉపాదాయ ప్రయుంజానఃపూర్వంకృత్స్నమవాప్నుయాదితి ॥ ౧౮ ॥ భారద్వాజః— అజ్ఞాతాయదివామంత్రాః స్వస్వగృహ్యేషుచోదితాః । ఉపవీతప్రముఖ్యానాంతేషాంవైధారణేద్విజాః ॥ కేవలప్రణవోవాపి వ్యాహృతిత్రితయంతువా । స్యాత్తాంవిప్రాదివర్ణేషుద్వానేతౌసర్వశాఖినామితి ॥ ౧౯ ॥ శాండిల్యః— ప్రదక్షిణేప్రణామేచపూజాయాంహవనేజపే । నకంఠావృతవస్త్రస్స్యాద్దర్శనేగురుదేవయోరితి ॥ ౨౦ ॥ బోధాయనః— కర్తవ్యముత్తరంవాసఃపంచస్వేతేషుకర్మసు । స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషుభోజనాచమయోస్తథా ॥ హవనం భోజనందానముపహారఃప్రతిగ్రహః । బహిర్జానుసకార్యాణి తద్వదాచమనంస్మృతమితి ॥ ౨౧ ॥ అన్యచ్చ ॥ స్నానమాచమనంహోమంభోజనందేవతార్చనం। ప్రౌఢపాదోనకుర్వీతస్వాధ్యాయపితృతర్పణమ్ ॥ ఆసనారూఢపాదస్తుజాన్వోర్వాజంఘయోస్తథా । కృతావసక్థికోయస్తుప్రౌఢపాదస్సఉచ్యతే ॥ టీ ॥ వస్త్రాదినా కృతపాదబంధఃకృతావసక్థికః । హోమఃప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమనేజపః ॥ బహిర్జానుసకార్యాణిసాంగుష్ఠానిసదాచరేదితి ॥ ఇతిపరిభాషా

అథసృష్టిః

తత్రమనుః— ౧ ॥ యోసావతీంద్రియగ్రాహ్యస్సూక్ష్మోవ్యక్తస్సనాతనః । సర్వభూతమయోచింత్యస్సఏషస్వయముద్బభౌ ॥ టీ ॥ అవ్యక్తః అవిదితస్వభావః సనాతనః అనాదినిధనః, యోసావేవంలోకశాస్త్రప్రసిద్ధః, సఏషపరమఃపుమాన్, సర్వభూతమయః ప్రపంచస్వరూపః స్వయంనకస్యచిన్నియోగేన నాపి కర్మవశేన ఉద్బభౌ వ్యక్తీబభూవ ॥ శ్లో ॥ సోభిధ్యాయశరీరాత్స్వాత్సిసృక్షుర్వివిధాఃప్రజాః । అపఏవససర్జాదౌ తాసువీర్యమపాసృజత్ ॥ టీ ॥ అపాసృజత్ ఉప్తవాన్ అంశేనానుప్రావిశదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాఆపోవైనరసూనవః । తాయదస్యాయనంపూర్వంతేననారాయణస్స్మృతః ॥టీ॥

నరస్య పురుషస్యసూనవః భగవతాసృష్టాఇత్యర్థః, వైశబ్దో హేతౌ తాఆపఃఅ
స్యనరస్య పూర్వం ప్రథమం అయనమనుప్రవేశస్థానమాసీత్ తేన నారాయణస్మృ
తః ॥ శ్లో ॥ తదండమభవద్ధైమంసహస్రాంశుసమప్రభం । తస్మిన్ జజ్ఞేస్వయంబ్ర
హ్మా సర్వభూతపితామహః ॥ టీ ॥ తజ్జలానుప్రవిష్టం భగవద్వీర్యం హైమం హే
మమయం, అతఏవ బ్రహ్మా హిరణ్యగర్భాఖ్యః తస్మిన్నండే స్వయం భగవాన్
బ్రహ్మరూపధారీజజ్ఞే ॥ శ్లో ॥ యత్తత్కారణమవ్యక్తం నిత్యంసదసదాత్మకం ।
తద్విసృష్టస్సపురుషో లోకేబ్రహ్మేతికీర్త్యతే ॥ టీ ॥ కారణశబ్దేన నారాయణ
ఉచ్యతే, సదసదాత్మకంసత్ కారణం ప్రవృత్త్యాదికం అసత్కార్యం ప్రపం
చః ఉభయమాత్మా దేహోయస్యతత్తథోక్తం, తద్విసృష్టః తేనకారణాఖ్యేన భగ
వతావిసృష్టః॥పురుషశబ్దోయం రాజపురుషశబ్దవదధికారివచనః, భగవన్నియో
గకరఇత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ తస్మిన్నండేసభగవానుషిత్వాపరివత్సరమ్ । స్వయమే
వాత్మనో ధ్యానాత్తదండమకరోద్ద్విధా ॥ టీ ॥ భగవాన్ భగవన్మయోబ్రహ్మా ॥
శ్లో ॥ తాభ్యాంసశకలాభ్యాంతుదివంభూమించనిర్మమే । మధ్యేవ్యోమదిశశ్చా
ష్టావపాంస్థానంచశాశ్వతమ్ ॥ టీ ॥ దివం స్వర్గాదిలోకం భూమిం సపాతా
ళాం, మధ్యేవ్యోమ అంతరిక్షలోకం అష్టౌదిశశ్చశాశ్వతం యావత్ప్రళయావ
స్థానం అపాంస్థానం సముద్రంచ నిర్మమే ॥ అ ॥ సర్వభూతానిసిసృక్షోర్హిరణ్య
గర్భస్య ఉపాదానం స్వశరీరాంశఇతి శ్లోకత్రయేణాహ సఏవ ॥ శ్లో ॥ ఉద్బ
బర్హాత్మనశ్చైవ మనస్సదసదాత్మకం । మనసశ్చాప్యహంకారమభిమంతారమీ
శ్వరమ్ ॥ మహాంతమేవచాత్మానంసర్వాణిత్రిగుణానిచ । విషయాణాంగ్రహీతౄ
ణిశనైఃపంచేంద్రియాణిచ ॥ తేషాంత్వవయవాన్సూక్ష్మాన్ షణ్ణామప్యమితౌ
జసాం । సన్నివేశ్యాత్మమాత్రాసు సర్వభూతానినిర్మమే ॥ టీ ॥ మనఃమహత్త
త్వం సదసదాత్మకం ప్రకృతివికృత్యాత్మకంమనసో మహత్తత్వాదనంతరం అభి
మంతారమస్మితా ప్రత్యయరూపమీశ్వరం, సర్వకర్మప్రవర్తకం అహంకారంచ
ఉద్బబర్హ ఉద్ధృతవాన్ మహాంతమాత్మానం స్థూలమంతఃకరణంమనఇతి యావ
త్, స్వరూపేణ విషయరూపేణ ఇంద్రియరూపేణచత్రిగుణీభూయావస్థానా
త్త్రిగుణానీతి తన్మాత్రాణిశబ్దాదీన్యుచ్యంతే, తథా విషయాణాం గ్రహీతౄ
ణి పంచజ్ఞానేంద్రియాణిచ కారాత్ కర్మేంద్రియాణి శనైః క్రమాదుద్బబర్హ తే

షాంమహదహంకారమనస్తన్మాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేంద్రియాణాం షణ్ణామమితౌజ
సాముపయుజ్యమానేషుఅవయవేషుదీపవదక్షయవీర్యాణామవయవానామంశేనా
త్మమాత్రాసు స్వజీవాంశేషు సన్నివేశ్య ఆకలయ్య సర్వభూతాని దేవమను
ష్యాదీనినిర్మమే, ఏతదుక్తంభవతి, ఆత్మీయానాం మహదహంకారమనస్తన్మాత్ర
జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేంద్రియాణాం అంశాస్సర్వభూతోపాదానమితి ॥శ్లో॥ సర్వేషాం
తుసమానాని కర్మాణిచపృథక్పృథక్। వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌపృథక్సంస్థాశ్చనిర్మమే॥
కర్మణాంతువివేకాయధర్మాధర్మౌవ్యవేచయత్ । ద్వంద్వైరయోజయచ్చేమాస్సు
ఖదుఃఖాదిభిఃప్రజాః ॥ లోకానాంతువివృద్ధ్యర్థం ముఖబాహూరుపాదతః ।
బ్రాహ్మణంక్షత్రియంవైశ్యంశూద్రంచనిరవర్తయత్ । సర్వస్యాస్యతుసర్గస్యగు
ప్త్యర్థంసమహాద్యుతిః । ముఖబాహూరుపజ్జానాం పృథక్కర్మాణ్యకల్పయది
తి ॥ ౨ ॥ సుబాలోపనిషదిచశ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ తస్మాత్తమస్సంజాయతే, తమ
సోభూతాదిః, భూతాదేరాకాశః, ఆకాశాద్వాయుః, వాయోరగ్నిః, అగ్నే
రాపః, అద్భ్యఃపృథివీ, తదండంసమభవత్, తత్సంవత్సరమాత్రముషిత్వాద్వి
ధాకరోదధస్తాద్భూమిముపరిష్టాదాకాశంమధ్యేపురుషఇతి ॥ ౩ ॥ తైత్తిరీయ
శ్రుతిరపి ॥ బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీత్, బాహూరాజన్యఃకృతః, ఊరూతదస్య
యద్వైశ్యః, పద్భ్యాగ్ంశూద్రోఅజాయతేతిచ ॥ ౪ ॥ తథా మహోపనిషది॥
ఏకోహవైనారాయణఆసీత్సోస్యంకామంమనసాధ్యాయత తస్యధ్యానస్థస్య ల
లాటాత్స్వేదోత్ప్రసరాః తాఆపోఽభవన్ తాసువీర్యమధాస్సృజత్తద్ధిరణ్మయ
మండమభవత్ తస్మిన్బ్రహ్మాచతుర్ముఖోజాయతేతి ॥ ౫ ॥ నారాయణోపనిషది
చ ॥ అథ పురుషోహవైనారాయణోకామయత, ప్రజాస్సృజేయేతి, నారా
యణాద్బ్రహ్మాజాయతేఇతి ॥ ౬ ॥ హారీతః—శ్లో ॥ నారాయణఃపురాదేవోజ
లంసృష్ట్వాజలోపరి । సుష్వాపభోగిపర్యంకే శయనేతుశ్రియాసహ ॥ తస్యసు
ప్తస్యనాభౌతు మహత్పద్మమభూత్కిల । పద్మమధ్యేభవద్బ్రహ్మావేదవేదాంగ
భూషణః॥ సచోక్తస్తేనదేవేన జగత్సృష్టౌపునఃపునః । సోపిసృష్ట్వాజగత్సర్వం
సదేవాసురమానుషమ్ ॥ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థమనఘాన్బ్రాహ్మణాన్ముఖతోఽసృజత్ ।
అసృజత్క్షత్రియాన్ బాహ్వోర్వైశ్యానప్యూరుదేశతః ॥ శూద్రాంశ్చపాదయో
స్సృష్ట్వాతేషాంచైవానుపూర్వశః । తథాప్రోవాచ భగవాన్బ్రహ్మయోనిఃపితా

మహాఇతి ॥ ప్రోవాచధర్మానితిశేషః ॥ వా ॥ స్పష్టో పరస్పరవిరుద్ధానాం శ్రుతీనాం స్మృతీనాంచ కల్పభేదేన వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా ॥ —ఇతి సృష్టిః—

అథ వర్ణధర్మాః

తత్ర దేవలః— ౧ ॥ బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణాజ్జాతస్సంస్కృతోబ్రాహ్మణో భవేత్ । ఏవంక్షత్రియవిట్ఛూద్రాః జ్ఞేయాస్సేభ్యస్సవయోనిజాఇతి ॥ ౨॥ శాతాతపః— తపోదమోదయాదానంసత్యంధర్మశ్శ్రుతంఘృణా । విద్యావిజ్ఞానమాస్తిక్యమేతద్బ్రాహ్మణలక్షణమితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — సవర్ణేభ్యస్సవర్ణాసు జాయంతేహిసజాతయః । అనింద్యేషువివాహేషుపుత్రాస్సంతానవర్ధనాఇతి ॥ ౪ ॥ హారీతః—బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణానైవముత్పన్నో బ్రాహ్మణస్స్మృతః । షట్కర్మాణినిజాన్యాహుర్బ్రాహ్మణస్యమహర్షయః ॥ తైరేవసతతంయస్తు వర్తయేత్సుఖమేధతే । అధ్యాపనంచాధ్యయనంయజనంయాజనంతథా ॥ దానంప్రతిగ్రహశ్చేతి షట్కర్మాణీతిచోచ్యతఇతి ॥ ౫ ॥మనుః॥ అధ్యాపనంచాధ్యయనం యజనంయాజనంతథా । దానంప్రతిగ్రహశ్చైతిషట్కర్మాణ్యగ్రజన్మనఇతి ॥ ౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—ఇజ్యాధ్యయనదానాని వైశ్యస్యక్షత్రియస్యచ । ప్రతిగ్రహోధికోవిప్రే యాజనాధ్యాపనేతథేతి ॥ టీ ॥ తత్ర బ్రాహ్మణస్యేజ్యాదీని త్రీణిధర్మార్థాని, ప్రతిగ్రహాదీని త్రీణివృత్త్యర్థాని॥౭॥ షణ్ణాంతుకర్మణామస్య త్రీణికర్మాణిజీవికా । యాజనాధ్యాపనేచైవ విశుద్ధాచ్చప్రతిగ్రహఇతి మనుస్మరణాత్ ॥ ౮ ॥ అతఇజ్యాదీన్యవశ్యకర్తవ్యాని నప్రతిగ్రహాదీని ॥ తదాహగౌతమః—సూ ॥ ద్విజాతీనామధ్యయనమిజ్యాదానం బ్రాహ్మణస్యాధికాః ప్రవచనయాజనప్రతిగ్రహాః పూర్వేషునియమఇతి ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ సవర్ణా పూర్వశాస్త్రవిహితాయాం యథర్తుగచ్ఛతః పుత్రాస్తేషాం కర్మభిస్సంబంధఇతి ॥ టీ ॥ సవర్ణాయామపూర్వాయాంచ శాస్త్రవిహితాయాంచేతి కర్మధారయః, సవర్ణా సజాతీయా అపూర్వా అనన్యపూర్వా శాస్త్రవిహితా శాస్త్రోక్తబ్రాహ్మాదివివాహసంస్కృతా ఏవంభూతాయాం భార్యాయాం యథర్తుగమనకల్పేన గచ్ఛతో యేపుత్రాజాయంతే తేషాం కర్మభిస్సంబంధోభవతీత్యర్థః, కర్మాణ్యపిసఏవాహ ॥ సూ ॥ స్వకర్మబ్రాహ్మణస్యాధ్యయనమధ్యాపనం యజ్ఞోయాజనం దానం ప్రతిగ్రహణం దాయాద్యంశిలోంఛఇతి ॥ టీ ॥ దా

యాద్యం దాయస్వీకారః, శిలోంఛః క్షేత్రాదిషుపతితాని మంజరీభూతాని తతశ్చ్యుతానివాధాన్యాని శిలశబ్దార్థః, తేషాముంఛనం అంగుళీభిర్నైకైర్వా ఆదానమేతాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణస్య స్వకర్మేత్యర్థః ॥ ॥ ఇతి వర్ణధర్మాః ॥

అథ యజనమ్

యజ్ఞేశ్రుతిః ॥ ౧ ॥ యజ్ఞఇతియజ్ఞోహిదేవాః, యజ్ఞేనహిదేవాదివంగతాః యజ్ఞేనాసురానపానుదంతయజ్ఞేనద్విషంతోమిత్రాభవంతి యజ్ఞేసర్వంప్రతిష్ఠితం తస్మాద్యజ్ఞంపరమంవదంతీతి ॥ టీ ॥ యజ్ఞఇతి ॥ యజ్ఞోనామాధానాగ్నిహోత్రాదిః, సహి దేవానాంసంబంధీ దేవత్వస్యప్రాపకత్వాత్, తదేవాహ యజ్ఞేనహిదేవాఇత్యత్ర శ్రుత్యంతరం యజ్ఞేనవైదేవాస్స్వర్గంలోకమాయన్నితి, యజ్ఞేనాసురానపానుదంతయజ్ఞేనద్విషంతశ్శత్రవోమిత్రాణిభవంతి। ఋత్విక్ప్రసర్పకాదిదక్షిణాదానేనదానం యజ్ఞానాంవరూథం గృహస్థానీయం దానేహియజ్ఞాస్తిష్ఠంతి ॥ శ్లో ॥ తదభావేకుతోయజ్ఞోమృతోయజ్ఞస్త్వదక్షిణః । యోఽదక్షిణేనయజేతసయజ్ఞః ప్రక్షామోనాయురిత్యాదివాక్యేభ్యోదానస్య యజ్ఞే అవశ్యకర్తవ్యత్వాత్ యజ్ఞేసర్వంప్రతిష్ఠితం సర్వస్యజగతోయజ్ఞాధీనత్వాత్ తస్మాద్యజ్ఞంపరమంవదంతి భగవంతఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ అత్ర భగవద్గీతాయామ్ ॥ శ్లో ॥

వ్యాసః—సహయజ్ఞాఃప్రజాస్సృష్ట్వాపురోవాచప్రజాపతిః । అనేనప్రసవిష్యధ్వమేషవోఽస్త్విష్టకామధుక్ । దేవాన్భావయతానేనతేదేవాభావయంతువః। పరస్పరంభావయంతఃశ్రేయఃపరమవాప్స్యథ ॥ ఇష్టాన్భోగాన్హివోదేవాదాస్యంతేయజ్ఞభావితాః । తైర్దత్తానప్రదాయైభ్యోయోభుఙ్క్తేస్తేనఏవసఇతి ॥ ౩ ॥

యజ్ఞస్య త్రైవిధ్యమాహభగవాన్—అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞోవిధిదృష్టోయఇజ్యతే । యష్టవ్యమేవేతిమనస్సమాధాయససాత్వికః ॥ అభిసంధాయతుఫలం దంభార్థమపిచైవయః । ఇజ్యతేభరతశ్రేష్ఠతంయజ్ఞంవిద్ధిరాజసం ॥ విధిహీనమసృష్టాన్నం మంత్రహీనమదక్షిణమ్ । శ్రద్ధావిరహితంయజ్ఞం తామసంపరిచక్షతఇతి ॥ ౪ ॥

హారీతః—యజ్ఞేనలోకావిమలావిభాంతియజ్ఞేనదేవా అమృతత్వమాప్నువన్ । యజ్ఞేనపాపైర్బహుభిర్వియుక్తః ప్రాప్నోతిలోకాన్పరమస్యవిష్ణోః॥ నాస్త్యయజ్ఞస్యలోకోవైనాయజ్ఞోవిందతేశుభం । అనిష్టయజ్ఞోపూతాత్మా భ్రశ్యతిచ్ఛిన్నపర్ణవదితి ॥ ౫ ॥ మానవీయే — నాస్తికాద్వధవాలస్యాద్యోఽగ్నీనాధాతు

మిచ్ఛతి । యజేత వానయజ్ఞేన సయాతి నరకాన్ బహూన్॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నే
న బ్రాహ్మణోహి విశేషతః । ఆధాయాగ్నీన్ విశుద్ధాత్మా యజేత పరమేశ్వరమితి ॥
శాట్యాయనిః— పుత్రముత్పాద్య కర్మైతత్కుర్యాద్వైతానికం ద్విజః । యథా
కథంచిదాపద్యాప్య ప్రాప్తం చేత్స్వాధ్యుతో ధనమితి ॥ ౭ ॥ ప్రజాపతిః —సర్వసం
స్థాధికారీస్యాదాహితాగ్నిర్ధనేనసతి । అదధ్యాన్నిర్ధనోప్యగ్నీన్నిత్యం పాప
భయాద్ద్విజ ఇతి ॥ ౮ ॥ వసిష్ఠః—సూ॥ అవశ్యం బ్రాహ్మణోగ్నీనాదధీత దర్శపూ
ర్ణమాసాగ్రయణ చాతుర్మాస్య పశుసోమైశ్చ యజేతేతి ॥ ౯ ॥ హారీతోపి—శ్లో॥
పాకయజ్ఞాన్యజేన్నిత్యం హవిర్యజ్ఞాంశ్చ నిత్యశః । సోమ్యాంస్తు విధిపూర్వేణ య
ఇచ్ఛేద్ధర్మమవ్యయమితి ॥ ౧౦ ॥ తేపి గౌతమేన దర్శితాః ॥ సూ ॥ అష్టకాపార్వ
ణశ్రాద్ధం శ్రావణ్యాగ్రహాయణీ చైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః అగ్న్యా
ధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాగ్రయణేష్టిర్నిరూఢపశు
బంధస్సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః, అగ్నిష్టోమోత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్య
షోడశీవాజపేయోతిరాత్రోప్తోర్యామ ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి ॥ టీ ॥ అష్టకా
హేమంతశిశిరయోరష్టమీషు క్రియమాణం శ్రాద్ధం పర్వణిభవః పార్వణః స్థాలీపా
కం శ్రాద్ధం మాసిశ్రాద్ధం, శ్రావణీ సర్పబలిః శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తత్క్రి
యతే, ఆగ్రహాయణీ పౌర్ణమాసీ తస్యాం క్రియమాణస్సర్పబలేరుత్సర్గః,
హేమంతప్రత్యవరోహణాఖ్యం చ కర్మ ఆగ్రహాయణీశబ్దేనోచ్యతే, చైత్రీ చైత్ర
పౌర్ణమాస్యాం క్రియమాణ ఈశానబలిః. ఆశ్వయుజీ ఆగ్రహాయణం, అగ్న్యా
ధేయాదయః శ్రుతిప్రసిద్ధాః ॥ ౧౧ ॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ కృష్ణకేశోగ్నీనా
దధీతేతి శ్రుతిరితి ॥ ౧౨ ॥ సఏవ ॥ అయజ్ఞేనావివాహేన వేదస్యోత్సాదనేన చ ।
కులాన్యకులతాం యాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చేతి ॥ ౧౩ ॥ గార్గ్యః॥— ప్రధా
నం వైదికం కర్మ గుణభూతం తథేతరత్ । గుణనిష్ఠః ప్రధానం తు హిత్వా గచ్ఛత్యధో
గతిమ్ ॥ యో వైదికమనాదృత్య కర్మ స్మార్తేతిహాసకం । మోహాత్సమాచరేద్విప్రో
నసపుణ్యేన యుజ్యతే ॥ శ్రౌతం కర్మ న చేచ్ఛక్తః కర్తుం స్మార్తం సమాచరేత్ । త
త్రాప్యశక్తః కరణే పర్యాదాచారమంతత ఇతి ॥ ౧౩ ॥ అ ॥ అగ్నిహోత్రదర్శ
పూర్ణమాసవిషయే శ్రుతిః ॥ ప్రజాపతిర్యజ్ఞానసృజతాగ్నిహోత్రంచాగ్నిష్టో
మంచ పౌర్ణమాసీంచోక్థ్యంచామావాస్యాంచాతిరాత్రంచతానుదమిమీతయావ

దగ్నిహోత్రమాసీత్తావానగ్నిష్టోమోయావతీపౌర్ణమాసీతావానుక్థ్యోయావత్య మావాస్యాతావానతిరాత్రఇతి ॥ టీ ॥ ప్రజాపతిరగ్నిహోత్రాదీన్ షడ్యాగా నసృజత తత్రాగ్నిహోత్రపౌర్ణమాస్యమావాస్యాయాగాః అల్పద్రవ్యమంత్ర క్రియావిశేషైస్సాధ్యాః అల్పఫలాః అగ్నిష్టోమోక్థ్యాతిరాత్రాయాగాః బహు ద్రవ్యమంత్రక్రియావిశేషైస్సాధ్యాః అధికఫలాఇతి, విమర్శే సమ్యగనుగ్రహే ణ తుల్యానిత్రీణిద్వంద్వాని ఉపమితవాన్ తదనుగ్రహాదగ్నిహోత్రాదీన్యగ్ని ష్టోమాదితుల్యానిసంపన్నాని ॥ ౧౪ ॥ ఏవంవేదనేఫలమాహ శ్రుతిః, యఏవంవి ద్వానగ్నిహోత్రంజుహోతి యావదగ్నిష్టోమేనోపాప్నోతి తావదుపాప్నోతి యఏవంవిద్వాన్ పౌర్ణమాసీంయజతే యావదుక్థ్యేనోపాప్నోతి తావదుపా ప్నోతి యఏవంవిద్వానమావాస్యాంయజతే యావదతిరాత్రేణోపాప్నోతితావ దుపాప్నోతీతి ॥ ౧౫ ॥ జ్ఞానయుక్తస్యకర్మణః ఫలాధిక్యంఛందోగాఆమనంతి ॥ శ్రు ॥ యదేవవిద్యయాకరోతి తదేవవీర్యవత్తరంభవతీతి ॥ ౧౬ ॥ అ ॥ పునరపి దర్శపూర్ణమాసౌ ప్రశంసతి ॥ శ్రు ॥ పరమేష్ఠీవాఏషయజ్ఞోగ్రఆసీత్తేన స పరమాంకాష్ఠామగచ్ఛత్తేనప్రజాపతింనిరవాసాయయత్తేన ప్రజాపతిః పరమాం కాష్ఠామగచ్ఛత్తేనేంద్రంనిరవాసాయ యత్తేనేంద్రఃపరమాంకాష్ఠామగచ్ఛత్తే నాగ్నీషోమౌనిరవాసాయ యత్తేనాగ్నీషోమౌపరమాం కాష్ఠామగచ్ఛతాం య ఏవంవిద్వాన్ దర్శపూర్ణమాసౌయజతే పరమామేవకాష్ఠాంగచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ పరమేపదేసత్యలోకేతిష్ఠతీతిపరమేష్ఠీ చతుర్ముఖః, తస్యాగ్రే పూర్వస్మిన్ కల్పే యజమానత్వేనావస్థితస్య ఏషదర్శపూర్ణమాసయజ్ఞః ప్రవృత్తః, తేనచేశ్వరా ర్పణబుద్ధ్యానుష్ఠితేన యజమానః పరమాం కాష్ఠాం ఇదంపరమేష్ఠిత్వపదంప్రాప్త వాన్, ప్రజాపతిః దక్షాదిః తం పూర్వస్మిన్ జన్మని తేనోత్తమఫలహేతుదర్శపూ ర్ణమాసోపదేశేననిరవాసాయయత్ అనుష్ఠానాయ ప్రేరితవాన్, సచతస్మిన్ జన్మని యజమానస్తేనానుష్ఠానేనపరమాంకాష్ఠాం దక్షత్వాదిపదంప్రాప్తవాన్ ఏవమితరత్రయోజ్యం,తథాగ్నిహోత్రం ప్రశంసతి॥౧౩॥అగ్నిహోత్రగ్ంసాయం ప్రాతర్గృహాణాంనిష్కృతిస్స్విష్టగ్ంసుహుతంయజ్ఞక్రతూనాంప్రాయణగ్ంసు వర్గస్యలోకస్యజ్యోతిస్తస్మాదగ్నిహోత్రంపరమంవదంతీతి॥టీ॥అగ్నిహోత్రమితిక ర్మనామధేయం తత్సాయంప్రాతశ్చనిర్వర్తితంగృహాణాం గృహస్థానాంస్వామినామాన్ని

తపాపానాంనిష్కృతిః ప్రాయశ్చిత్తం స్విష్టంశోభనయాగహేతుః, సుహుతం శోభనహోమహేతుః, యజ్ఞక్రతూనాం ప్రాయణం యజ్ఞాః దర్శపూర్ణమాసాదయః క్రతవః అగ్నిష్టోమాదయః, ఏతేషాం యజ్ఞక్రతూనాం ప్రాయణం కారణభూతం, సువర్గస్యలోకస్య బ్రహ్మలోకాదేః జ్యోతిః ప్రకాశకం బ్రహ్మలోకాదిప్రాప్తిహేతురితియావత్, తథాన్యత్రశ్రూయతే, తస్మాదాహురగ్నిహోత్రం వై దేవాగృహాణాం నిష్కృతిమపశ్యన్నితి, అగ్నిహోత్రం ప్రాయణాయజ్ఞానామితిచ॥ ౧౯ ॥ హారీతః—శ్లో ॥ నాగ్నిహోత్రాత్పరోధర్మో నాగ్నిహోత్రాత్పరంతపః । నాగ్నిహోత్రాత్పరంశ్రేయో నాగ్నిహోత్రాత్పరంయశః ॥ నాగ్నిహోత్రాత్పరాసిద్ధిర్నాగ్నిహోత్రాత్పరాగతిః । నాగ్నిహోత్రాత్పరంస్థానం నాగ్నిహోత్రాత్పరంవ్రతమ్ ॥ అన్యావ్యాహృతయస్తిస్రస్స్వధాస్వాహా నమో వషట్ । యస్యైతే వేశ్మనిసదా బ్రహ్మలోకస్థఏవసఇతి ॥ ౧౯ ॥ సత్యవ్రతః ॥ శిలోంఛినాంచయోధర్మస్త్వహన్యహనియత్ఫలమ్ । తద్దర్శపూర్ణమాసంచ్యయే యజంతిద్విజాతయః ॥ నతేషాంపునరావృత్తిర్బ్రహ్మలోకాత్కదాచనేతి ॥ ౨౦ వృద్ధమనుః—నిత్యాగ్నిహోత్రందర్శశ్చ పూర్ణమాసః పితృక్రియా । ఆతిథ్యంవైశ్వదేవంచబ్రహ్మలోకస్యశాశ్వతమితి ॥ ౨౧ ॥ మనుః—యస్యత్రైవార్షికం ధాన్యం పర్యాప్తంభృత్యవృత్తయే । అధికంవాపివిద్యేతససోమంపాతుమర్హతి॥ పుణ్యాన్యన్యానికుర్వీతశ్రద్ధధానోజితేంద్రియః । నత్వల్పదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజేతాథకథంచన ॥ ఇంద్రియాణియశస్స్వర్గమాయుఃకీర్తింప్రజాంపశూన్ । హంత్యల్పదక్షిణోయజ్ఞస్తస్మాన్నాల్పధనోయజేత్॥ ప్రాజాపత్యమదత్వాశ్వమగ్న్యాధేయస్యదక్షిణామ్ । అనాహితాగ్నిర్భవతిబ్రాహ్మణోవిభవేసతీతి ॥ ౨౨ ॥ వ్యాసః—అన్నహీనోదహేద్రాష్ట్రంమంత్రహీనోహ్యృత్విజః । ఆత్మానందక్షిణాహీనోనాస్తియజ్ఞసమోరిపురితి ॥ ౨౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—ప్రాక్సౌమికీం క్రియాంకుర్యాద్యస్యాన్నంవార్షికంభవేత్ ॥ వా॥ ఇత్యేతానిమన్వాదీనాంవచనాని కామ్యయాగవిషయాణి ॥ ౨౪ ॥ అ ॥ యతోవిహితదక్షిణాపర్యాప్తద్రవ్యాభావేపి నిత్యంనలోపయేదిత్యాహబోధాయనః—శ్లో ॥ యస్యనిత్యానిలుప్తాని తథైవాగంతుకానిచ । వివథస్సోపినసర్వగంగచ్ఛేత్తుపతితోహిసః ॥ తస్మాత్కందైఃఫలైర్మూలైర్మధునాథరసేనవా । నిత్యానిత్యానికుర్వీత నచనిత్యాని లోప

యేదితి ॥ ౨౫ ॥ స్మృత్యర్థసారే—వివాహాత్పూర్వమాధాయజుహుయాదేవాగ్నిహో
త్రికమ్ । దర్శపూర్ణమాసాగ్రయణసోమయాగాన్ క్రమాచ్చరేత్ ॥ సర్వథా
ప్రథమస్సోమయాగః కార్యోద్విజాతిభిః । యథాసంభావితాంగేన శక్త్యా దత్వా
తు దక్షిణామ్ ॥ వ్రాత్యదుర్బ్రాహ్మణత్వాదిమహాదోషోపశాంతయ ఇతి ॥ ౨౬
సంగ్రహే—అగ్నిహోత్రపరిభ్రష్టః ప్రసక్తః క్రయవిక్రయే । వర్ణసంకరకర్తా
చ బ్రాహ్మణో వృషలైస్సమ ఇతి ॥ ప్రజాపతిః—అగ్నిహోత్రఫలా వేదాస్సష
డంగపదక్రమాః । అగ్నిహోత్రసమో ధర్మో న భూతో న భవిష్యతి ॥ దర్శంచ పూ
ర్ణమాసంచ లుప్త్వాథో భయమేవవా । ఏకస్మిన్ కృచ్ఛ్రపాదేన ద్వయోరర్ధేన
శోధనమితి ॥ ౨౭ ॥ మనుః — వర్తయంస్తు శిలోంఛాభ్యామగ్నిహోత్రపరా
యణః । ఇష్టీః పార్వాయణాంతీయాః కేవలా నిర్వపేత్సదా ॥ టీ ॥ పర్వచాయనంచ
పర్వాయణే తయోరంతః పర్వాయణాంతస్తత్ర భవాః పార్వాయణాంతీయాః దర్శ
పూర్ణమాసాగ్రయణలక్షణాః కేవలాః ఫలాభిసంధిరహితాః నిత్యా ఇష్టీర్నిర్వపే
త్, శిలోంఛవృత్తిరప్యేతావచ్ఛ్రౌతం కర్మ కుర్యాత్ న తతోఽధికమిత్యర్థః ॥
౨౮ ॥ అ ॥ అథ సంకుచితవృత్తేర్వ్రతాన్యాహ ॥ స ఏవ ॥ అగ్నిహోత్రంచ జు
హుయాదాద్యంతే ద్యుర్నిశోస్సదా । దర్శేన చార్ధమాసాంతే పూర్ణమాసేన
చైవహి ॥ సస్యాంతే నవసస్యేష్ట్యా తథర్త్వంతే ద్విజోఽధ్వరైః । పశునా హ్యయనా
న్తే తు సమాంతే సౌమికైర్మఖైరితి ॥ టీ ॥ అనయోరయమర్థః, ద్యుర్నిశోరహో
రాత్రయోరాద్యంతే, అర్ధమాసాంతే పక్షయోరంతే పర్వణోరితి యావత్, స
స్యాంతే సస్యస్య పాకకాలే నవసస్యేష్ట్యా ఆగ్రయణేన, అధ్వరైః చాతుర్మా
స్యైః పశునా నిరూఢపశుబంధేన, సమాంతే వత్సరాంతే, సౌమికైస్సోమవద్భి
రితి ॥ ౨౯ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ నివేశేహి వృత్తే నైయమికాని శ్రూయంతే
గ్నిహోత్రమతిథయో యచ్చాన్యదేవంయుక్తమితి ॥ టీ ॥ నివేశే వృత్తే దారకర్మ
ణి నిర్వృత్తే, నైయమికాని నియమేన కర్తవ్యాని నిత్యాన్యగ్నిహోత్రాదీని
శ్రూయంత ఇత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఆథర్వణే శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ యస్యాగ్నిహోత్ర
మదర్శపూర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితమహుతమవైశ్వదేవమవిధినా
హుతమాసప్తమాంస్తస్య లోకాన్ హినస్తీతి ॥ అస్యార్థః ॥ టీ ॥ యస్యాగ్ని
హోత్రిణః అగ్నిహోత్రమదర్శం ఆగ్నేయోష్టాకపాలం ఐంద్రం దధి ఐంద్రం

పయఇతి యాగత్రయవర్జితం, అపూర్ణమాసం ఆగ్నేయోపాంశ్వగ్నీషోమీయయాగత్రయవర్జితంఅనాగ్రయణంఆగ్రయణేష్టిరహితంఅతిథివర్జితమాతిథ్యాఖ్యకర్మణా సమ్యక్క్రియమాణస్సోమోతిథిః తద్వర్జితం సోమయాగరహితమిత్యర్థః, అహుతం కస్మింశ్చిత్కాలే ఆలస్యాదినా హోమవర్జితం, అవైశ్వదెవం వైశ్వదేవహోమరహితం । అవిధినాహుతం మంత్రదేవతాదివిపర్యాసేనహుతం, ఆసప్తమాన్ లోకాన్హినస్తీతి ॥ టీ ॥ త్రయఃపితృపితామహప్రపితామహాః,త్రయఃపుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాః, ఆత్మాచసప్తమః,ఏతాన్పురుషాన్ భూరాదీన్ లోకాంశ్చహినస్తీతి ॥౩౦॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ ప్రతిసంవత్సరంసోమః పశుఃప్రత్యయనంతథా । కర్తవ్యాగ్రయణేష్టిశ్చచాతుర్మాస్యానిచైవహి ॥ ఏషామసంభవెకుర్యాదిష్టింవైశ్వానరీంద్విజఇతి ॥ ౩౧ ॥ మనురపి—సవేనానర్చితాహ్యస్యపశుహవ్యేనచాగ్నయః। ప్రాణానేవాత్తుమిచ్ఛంతినవాన్నామిషజ్గృధినః ॥ ఇష్టింవైశ్వానరీంవాపి నిర్వపెదబ్దపర్యయే। కౢప్తానాం పశుసోమానాం నిష్కృత్యర్థమసంభవే । అగ్నిహోత్రాపవిద్ధాగ్నీన్ బ్రాహ్మణః కామకారతః । చాంద్రాయణంచరెన్మాసంవీరహత్యాసమంహితదితి ॥౩౩॥ శ్రుతిరపి—వీరహావాఏషదెవానాంయోగ్నిముద్వాసయతఇతి ॥ ౩౩ ॥ స్మృతిభాస్కరే—శ్లో॥ నిర్ధనోధనసాధ్యేషుని త్యేషువికృతెషుచ । చౌర్యాదన్యైశ్శుభోపాయైరర్జ్వా ఇజ్యార్థంధనమాహరెత్ ॥ సూర్యగ్రహోపరుక్షేత్రే మేషకృష్ణాజినాదికం । చండాలాత్పరిగృహ్యాపి యజెదావశ్యకైర్మఖైః॥ వా ॥ ఏతద్వచనద్వయం యత్కించిద్ధనసంపాదనెనాప్యావశ్యకానికర్తవ్యానీత్యేవంపరమ్ ॥ ౩౫ ॥ తథాచయమః—శ్లో ॥ ధర్మవిద్బ్రాహ్మణశ్శూద్రాద్యజ్ఞార్థంనాహరెద్ధనమ్ । జాయతెప్రేత్యచండాలశ్శూద్రాత్థేనేష్టదేవతః॥ఉపాదాయధనంశూద్రాద్యోగ్నిహోత్రముపాచరెత్ । శూద్రాగ్నిహోత్రీసభవేద్బ్రహ్మవాదిషుగర్హితఇతి ॥ ౩౬ ॥ వ్యాసః—కుటుంబార్థేతుసచ్ఛూద్రాత్ప్రతిగ్రాహ్యంయథోచితమ్ । క్రత్వర్థమాత్మనేచైవనహియాచేతకర్హిచిదితి ॥ ౩౭ ॥ మనురపి॥ నయజ్ఞార్థంధనంశూద్రాద్విప్రోభిక్షేతధర్మవిత్ । యజమానోహిభిక్షిత్వా చండాలఃప్రేత్యజాయతె ॥ తెషాంసతతమజ్ఞానాం వృషలాగ్న్యుపసేవినామ్ । పదామస్తకమాక్రమ్య దాతాదుర్గాణిసంచరేత్ ॥ యెశూద్రాదధిగమ్యార్థ

మగ్నిహోత్రముపాసతే । ఋత్విజస్తే హి శూద్రాణాం బ్రహ్మవాదిషు గర్హితా ఇతి ॥ ౩౮ ॥ ఛాగలేయః—యశ్శూద్రాద్ధ్యధిగమ్యార్థమగ్నిహోత్రముపాసతే దాతా తత్ఫలమాప్నోతి కర్తా చ నరకం వ్రజేదితి ॥ ౩౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—॥ చండాలో జాయతే యజ్ఞకరణాచ్ఛూద్రభిక్షితాదితి ॥ వా ॥ ఏతాని వచనాని శూద్రప్రతిగ్రహనిషేధపరాణి నిత్యవ్యతిరిక్తవిషయాణి ॥ ౪౦ ॥ చండాలాత్ప్రతిగృహ్యాపి యజేదావశ్యకైర్మఖైరితి నిత్యస్యావశ్యకత్వస్మరణాదితి స్మృతిరత్నాదావభిహితమ్ ॥ ౪౧ ॥ మనుః—శ్లో ॥ యజ్ఞార్థం భిక్షితం ద్రవ్యం యస్సర్వం నోపయోజయేత్ । శ్వపాకయోనౌ జాయేత స తద్భుక్త్వా తు దుర్మతిరితి ॥ ౪౨ ॥ యమః—యజ్ఞార్థమర్థం భిక్షిత్వా యో న సర్వం ప్రయచ్ఛతి । స యాతి భాసతాం విప్రః కాకతాం వా శతం సమా ఇతి ॥ ౪౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—యజ్ఞార్థమదదద్ద్రవ్యం భాసః కాకోఽపి వా భవేదితి ॥ ౪౪ ॥ స్మృతిభాస్కరే—వాజపేయే క్రతౌ సర్వదక్షిణా నామ సంభవే । గావస్సప్తదశైకేషాం సంభవేపీతి సామగాః ॥ న లభ్యంతే యదా గావో దక్షిణాత్వేన చోదితాః । ప్రత్యేకం తత్ర నిష్కం స్యాత్తదర్ధం వా దమేవ వేతి ॥ వా ॥ నిత్యవిషయమేతత్ ॥ ౪౫ ॥ శంఖః— సహస్రం భోజయేత్సోమే బ్రాహ్మణానాం శతం పశౌ । చాతుర్మాస్యేషు సర్వేషు శతం పర్వణి పర్వణీతి ॥ ౪౬ ॥ స్మృత్యంతరే—ద్విజభోజనమత్రైవ సౌమయాగసహస్రకమ్ । పశౌ శతం చ దర్శేష్టౌ భోజ్యా ఋత్విజ ఏవ చేతి ॥ ౪౭ ॥ స్మృతిభాస్కరే—తావదన్నం వినా కుర్యాన్నిత్యేష్టిం సౌమికీం క్రియామ్ । యథాలబ్ధగుణోపేతాం యథాసంభవదక్షిణామ్ ॥ సన్నిధౌ యజమానస్స్యాదుద్దేశత్యాగకారకః । అసన్నిధౌ చ పత్నీ స్యాదధ్వర్యుస్తదనుజ్ఞయా ॥ స్యాద్దర్శపూర్ణమాసేష్టౌ చతుర్ణామృత్విజాం క్రియా । చత్వారశ్చేన్న లభ్యంతే త్రయః కుర్యుస్త్రయోఽపి వా । న సంభవంతి కుర్యాత్తాం ద్వావేవేష్టిం కథంచన । యది ద్వావపి న స్యాతామేకేనాపి సమాపయేత్ ॥ యజమానః ప్రయుంజీత తత్రానాజ్ఞాతనిష్కృతిమితి ॥ ౪౮ ॥ అఖండాదర్శే—దాయప్రాప్తైస్స్వకృష్యా వా లబ్ధైశ్శిష్టప్రతిగ్రహాత్ । యజేత శ్రద్ధయా విష్ణుం శ్రేయోర్థీ నాన్యథా యజేదితి ॥ ౪౯ ॥ వ్యాసః—సుశుద్ధైర్యజమానైశ్చ ఋత్విగ్భిశ్చ తథావిధైః । శుద్ధైర్ద్రవ్యోపకరణైర్యష్టవ్యమితి నిశ్చయః ॥ ౫౦ ॥ తథాకృతేషు యజ్ఞేషు దేవానాం తోషణం భవేత్ । తుష్టేషు దేవసంఘేషు యజ్వా యజ్ఞఫలం ల

ఘేత్ ॥ దేవాస్సంతోషితాయజ్ఞైర్లోకాంత్సంవర్ధయంత్యుత । ఉభయోర్లోకయోశ్చైవగతిర్యజ్ఞైః ప్రదృశ్యతఇతి ॥ ౫౧ ॥ అ ॥ ఆధానకర్తౄణాంప్రతిచతుర్వింశతిమతె విశేషాదర్శితః ॥ శ్లో ॥ జీవేపితరినాదధ్యాదగ్నిహోత్రంకదాచన । తత్రైవభ్రాతరిజ్యేష్ఠే నయజేన్నవివాహయేదితి॥ ౫౨ ॥ యత్తు ॥ పితాపితామహోయస్య అగ్రజోవాథకస్యచిత్ । తపోఽగ్నిహోత్రమంత్రేషు నదోషఃపరివేదన ఇతి ॥ వా ॥ తత్స్వపితుర్దైవఘుర్యాదివిషయం ॥ ౫౩ ॥ తత్రైవోక్తమ్ ॥ జ్యేష్ఠభ్రాత్రాత్వనుజ్ఞాతఃకుర్యాదగ్నిపరిగ్రహమ్ । అనుజ్ఞాతోఽపిసన్పిత్రానాదధ్యాన్మనురబ్రవీదితి ॥ ౫౪ ॥ శాతాతపః—దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతేయోఽగ్రజేస్థితె । పరివేత్తాసవిజ్ఞేయఃపరివిత్తిస్తుపూర్వజః ॥ అజ్ఞే దేశాంతరస్థేచ పతితె ప్రవ్రజితేపివా । యోగశాస్త్రనియుక్తేచనదోషఃపరివెదనే ॥ కుబ్జవామనషండేషుగద్గదేషుజడేషుచ । జాత్యంధేబధిరేమూకె నదోషఃపరివెదనే ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాంభ్రాతౄణాంపరివేదనే । దోషస్స్యాత్సర్వవర్ణేషు నేతరేష్వబ్రవీన్మనుః । పరివేత్తుర్గృహేచాగ్నిస్తునవెదానతపాంసిచేతి ॥ ౫౫ ॥ సుమంతుః—వ్యసనాసక్తచిత్తోవానాస్తికోవాథవాగ్రజః । కనీయాన్ధర్మకామశ్చేదాధానమథకారయేత్ ॥ పితుర్యస్యతునాధానంకథంపుత్రస్తుకారయేత్ । అగ్నిహోత్రాధికారోస్తిశంఖస్యవచనంయథేతి ॥ ౫౬ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః—శ్లో ॥ అగ్రజస్తు యదానాగ్నిమాదధ్యాదనుజఃకథమ్ । అగ్రజానుమతఃకుర్యాదగ్నిహోత్రంయథావిధీతి ॥ ౫౭ ॥ శాతాతపః—నాగ్నయఃపరివిందంతి నవేదాన తపాంసిచ ॥ ౫౮ ॥ హారీతః—సోదరాణాంతుసర్వేషాంపరివేత్తాకథంభవేత్ । దారైస్తుపరివిద్యంతె నాగ్నిహోత్రేణనెజ్యయేతి ॥ ౫౯ ॥ పరాశరోఽపి—పితృవ్యపుత్రస్సాపత్న్యఃపరనారీసుతస్తథా । దారాగ్నిహోత్రసంయోగె నదోషఃపరివెదనె ॥ టీ ॥ పరనారీసుతః దత్తక్రీతాదిః ॥ ౬౦ ॥ సఏవ ॥ జ్యేష్ఠభ్రాతాయదాతిష్ఠెదాధానంనైవకారయేత్ । అనుజ్ఞాతస్తుకుర్వీత శంఖస్యవచనంతథేతి ॥ టీ ॥ కారయేత్ కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ మాధవీయే— వా ॥ అనుజ్ఞాతః కనిష్ఠో జ్యేష్ఠాత్పూర్వమాధానంకుర్యాత్, పిత్రాత్వనుజ్ఞాతోఽపి పితుః పూర్వంనకుర్యాత్, పిత్రాదేర్దైవఘుర్యాదినా ప్రతిబంధేకుర్యాత్ ॥ ౬౧ ॥—వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యస్తు॥ జ్యేష్ఠస్యాపికదాచిత్పరివేత్తృత్వమాహ ॥ ఆవసథ్యమనా

వృత్త్యా త్రేతాయాంయః ప్రవర్తతే । అనాహితాగ్నిర్గృహపతిపరివేత్తా లథోచ్యత ఇ
తి ॥ టీ ॥ అవసథ్యౌపాసనే బ్రహ్మౌదనపాకమకృత్వా నిర్మథ్యాగ్నినా కృ
త్వా యః ప్రథమమాధానంకరోతి సపరివేత్తేత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ సూ ॥ వసంతే
బ్రాహ్మణోగ్నీనాదధీతగ్రీష్మే రాజన్యశ్శరది వైశ్యఇతి ॥ వా ॥ శ్రుత్యుక్తే కాలే
పర్వణి ఉక్తనక్షత్రేవాగ్నిరాధేయః ॥ ౬౪ ॥ తథాహవ్యాసః—వసంతే బ్రా
హ్మణస్యస్యాదాధేయోగ్నిర్యథావిధి । క్షత్రియస్యాగ్నిరాధేయో గ్రీష్మేతు శ్రేష్ఠ
ఉచ్యతే ॥ శరదృతౌతు వైశ్యస్యాప్యాధానీయోహుతాశనఇతి ॥ ౬౫ ॥ పున
రాధాననిమిత్తమాహాపస్తంబః —అగ్నీనాధాయైతస్మింత్సంవత్సరేయోనర్ధ్ను
యాత్సపునరాదధీతేతి ॥ ౬౬ ॥ తథాచశ్రుతిః—భాగధేయంవాఅగ్నిరాహిత
ఇచ్ఛమానః ప్రజాంపశూన్యజమానస్యోపదోద్రావోద్వాస్యపునరాదధీతభా
గధేయేనైవైనగ్ంసమర్ధయత్యథోశాంతిరేవాస్యైషేతి ॥ ౬౭ ॥ నిమిత్తాంతర
మాహసఏవ ॥ శ్రు ॥ యదరణ్యోస్సమారూఢోనశ్యేద్యస్యవోభావనుగతావభి
నిమ్రోచేదభ్యుదియాద్వాపునరాధేయంతస్య ప్రాయశ్చిత్తిరితి ॥ టీ ॥ సమా
రూఢాగ్న్యోరరణ్యోర్నాశేపునరాధేయంతథా ప్రణయనాత్పూర్వం కేవలం
గార్హపత్యానుగమనే ప్రణయనానంతరమజస్రేవాగార్హపత్యాహవనీయయోర
నుగమనే ప్రతినిధౌ అనవస్థాపితేసూర్యో యద్యభినిమ్రోచదస్తంగచ్ఛేదుదీ
యాద్వా తదా పునరాధేయంకార్యమిత్యర్థః, కేచిత్తు, కేవలగార్హపత్యాను
గమనే ప్రతినిధ్యస్థాపనేపి నపునరాధానం, కింతు ప్రాయశ్చిత్తమేవేతివదం
తి ॥ ౬౮ ॥ ఆశ్వలాయనః—సూ ॥ సర్వాంశ్చేదనుగతానాదిత్యోభ్యుదియాద
స్తమయాద్వాగ్న్యాధేయం పునరాధేయంవేతి ॥ ౬౯ ॥ కాత్యాయనః—శ్లో॥
విహాయాగ్నింసభార్యశ్చేత్సీమాముల్లంఘ్యగచ్ఛతి । హోమకాలవ్యపేతస్య పు
నరాధానమిష్యతఇతి ॥ ౭౦ ॥ శౌనకః— అగ్నావనుగతేయత్ర హోమకాల
ద్వయంవ్రజేత్ । ఉభయోర్విప్రవాసేవాలౌకికోగ్నిర్విధీయతే ॥ ప్రోషితాతు
యదాపత్నీయదిగ్రామాంతరంవ్రజేత్ । హోమకాలేయదిప్రాప్తా నదోషేణ
ప్రయుజ్యతే ॥ అథతత్రైవవసతి హోమకాలవ్యతిక్రమః । లౌకికాగ్నిర్విధీ
యేత కాఠకశ్రుతిదర్శనాత్ । యజమానశ్చపత్నీచఉభౌ ప్రవసతోయది ॥ ఆ
హోమాన్ననివర్తేతాంపునరాధానమర్హతీతి ॥ ౭౧ ॥ సంగ్రహే—॥కేచిత్తు ప

త్నీవ ప్రమయోధమోచేద్గ్రామాదిసీమామతిలంఘ్యగచ్ఛేత్ । సమాద్యగాం సిం
ధుమతీమతోన్యాంస్యాల్లౌకికోవహ్నిరితిబుధ్యతి ॥ ౭౨ ॥ శ్రు ॥ చతూరాత్రి
మహూయమానోగ్నిర్లౌకిక ఇతి ॥ ౭౩ ॥ ఆపస్తంబః—నగ్రామమధ్యాసగ్ని
న్నాతిహరేయుర్యదిహరేయుర్లౌకికాస్సంపద్యేరన్న్యవంతో గ్రామమర్యాదా
మద్యస్స్యుస్తాన్వృతిక్రమంతావన్వారభేయాతాం యది నాన్వారభేయాతాం
లౌకికాస్సంపద్యేరన్నితి ॥ ౭౪ ॥ బోధాయనః—శ్లో ॥ అచ్ఛాదితేనసాకేనకృ
తేనోద్ధరణేసవా । లౌకికోగ్నిస్సవిజ్ఞేయః పునరాధానమర్హతి ॥ నైకయాపివి
నాకార్యమాధానంభార్యయాద్విజైః । అకృతంతద్విజానీయాత్సర్వానాన్వారభం
తయత్ ॥ జ్యేష్ఠాయాందోషహీనాయాంకనీయస్యాయదాగ్నిమాన్ । బ్రహ్మహ
త్యాభవేదస్య ప్రతిపర్వణిసర్వదేతి ॥ ౭౫ ॥ మనుః—భార్యాయై పూర్వమారి
ణ్యై దత్వాగ్నీనంత్యకర్మణి । పునర్దారక్రియాంకుర్యాత్పునరాధానమేవచ ॥ ఏ
వంవృత్తాంసవర్ణాంస్త్రీంద్విజాతిఃపూర్వమారిణీమ్ । దాహయేదగ్నిహోత్రే
ణ యజ్ఞపాత్రైశ్చధర్మవిదితి ॥ ౭౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి—దాహయిత్వాగ్ని
హోత్రేణస్త్రియంవృత్తవతీంపతిః । ఆహరేద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిలం
బయన్నితి ॥ ౭౭ ॥ కాత్యాయనః—స్త్రీధర్మచారిణీసాధ్వీమృతాదాహ్యతథా
గ్నిభిః । విపరీతానదాహ్యాతుపునర్దారక్రియాతథా । మృతాయాంచైవభార్యా
యాంద్వితీయాయాంకథంచన । సముత్సృజేదగ్నిహోత్రంమోహితోయోద్విజో
త్తమః ॥ బ్రహ్మఘ్నంతంవిజానీయాన్నాత్రకార్యావిచారణా ॥ ద్వితీయాంవై
తుయోభార్యాందహేద్వైతానికాగ్నిభిః । జీవంత్యాంప్రథమాయాంతు సురా
పానసమంహితదితి ॥ వా ॥ ఏతదాధానే సహాధికృతాయా అగ్నిదానే వేదిత
వ్యమితి ॥ ౭౮ ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయేకపర్ది ॥ శ్లో ॥ యదిత్వనేకభార్యస్య కాచిత్ప
త్నీమృతాతదా । నిర్మంథ్యేనైవసాదాహ్యతమగ్నింధారయేత్పతిరితి ॥ వా ॥
యదిత్వనేకభార్యస్స్యాద్విభజ్యాగ్నిందహేన్మృతామితివచనంస్మార్తాగ్నివిషయం
తత్రాగ్నిసంసర్గస్య విభాగస్యచ బోధాయనాదిభిరుక్తత్వాత్, పునర్దార
క్రియాసంభవే పూర్వమృతాయాః పత్న్యాః అగ్నిదానం, అసంభవేతు నిర్మం
థ్యేన పత్నీందాహయిత్వా అగ్నిహోత్రం యావజ్జీవం యావద్దారాంతరం
వాజుహుయాత్ ॥ ౭౯ ॥ యదాహుర్బహ్వృచాః ॥ సూ ॥ అపత్నీకోవ్యగ్ని

హోత్రమాహరేదిత్యాహుర్యదినాహరేదనద్ధాపురుషః కోనద్ధాపురుష ఇతి ॥ స దేవాన్న పితౄన్న మనుష్యానితి తస్మాదపత్నీకోఽప్యగ్నిహోత్రమాహరేదితి॥ ౧౦ ॥ భారద్వాజః ॥సూ॥ యద్యపత్నీకస్స్యాదుభాభ్యాం తస్య సంస్కారః, ఔపాసనాగ్నిహోత్రాభ్యామితి నిర్మన్థ్యేన పత్నీమితి ॥ ౧౧ ॥ జైమినిరపి—సూ ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్పూర్వం జాయామ్రియేత తాం నిర్మన్థ్యేన దహేత్ సాంతపనేన వేతి ॥ ౧౨ ॥ ఆశ్వలాయనః—ఆహార్యేణానాహితాగ్నిం పత్నీంచేతి ॥ ౧౩ ॥ కపర్దీ చ—శ్లో ॥ అపత్నీకోఽగ్నిభిః కుర్యాన్నిత్యనైమిత్తికాః క్రియాః । అకామ్యా అంగవైకల్యాన్నహి కామ్యాసు తత్క్షమమ్ ॥ ఆహితాగ్నిః పూర్వమృతాం స్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్ । శక్యే వివాహేఽథాశక్యే నిర్మంథ్యేనైవ దాహయేదితి ॥ వా ॥ కించ, ఆచారోఽప్యత్ర దృష్టశ్శిష్టతమానాం పూర్వేషాం కణ్వవిభండకాదీనాం । యథాచ భగవతో దాశరథేః తస్మాదభావేఽపి పత్న్యా నాగ్నిహోత్రాపనివృత్తిః ॥ ౧౪ ॥ తథాచ విష్ణుః—శ్లో ॥ మృతాయామపి భార్యాయాం వైదికాగ్నిం న సంత్యజేత్ । ఉపాధినాపి తత్కర్మ యావజ్జీవం సమాపయేత్ ॥ అన్యే కుశమయీం పత్నీం కృత్వా తు గృహమేధినః । ఉపాసతేఽప్యగ్నిహోత్రం యావజ్జీవమతంద్రితాః ॥ రామస్తు కృత్వా సౌవర్ణీం సీతాం పత్నీం యశస్వినీమ్ । ఈజే బహువిధైర్యజ్ఞైస్సహితో భ్రాతృభిర్వశీతి ॥ ౧౫ ॥ మైత్రాయణీశ్రుతిరపి—శ్లో ॥ యస్తు స్వైరగ్నిభిర్భార్యాం సంస్కరోతి కథంచన । అసౌ మృతః స్త్రీ భవతి స్త్రీ చైషా స పుమాన్ భవేదితి ॥ ౧౬ ॥ త్రికాండీ చ ॥—యస్య భార్యా విదూరస్థా మృతా వా వ్యాధితాపి వా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధిః క్రియేతి ॥ ౧౭ ॥ యత్త్వాపస్తమ్బవచనమ్ ॥ సూ ॥ దారకర్మణి యద్యశక్త ఆత్మార్థమగ్న్యాధేయం కుర్యాదగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రయణం చ శేషాణి కర్మాణి న భవంతీతి ॥ వా ॥ తత్పత్నీమృతేః పూర్వం విచ్ఛిన్నాగ్నివిషయమ్ । తథా చ కపర్దిభాష్యమ్, విచ్ఛిన్నాగ్నేః కదాచిత్పత్నీమరణే యావజ్జీవశ్రుతేరవగతత్వాత్ దారాంతరగ్రహణే చాసామర్థ్యే దాత్మార్థమగ్న్యాధేయం కార్యమితి ॥ ౧౮ ॥ స ఏవ ॥ నష్టోత్సృష్టానలసహచరీ దాహకృత్యేన కుర్యాత్పునరాధానం మథితదహనస్తత్క్రియాయాం ప్రకల్ప్య ఇతి ॥ వా ॥ నష్టాగ్నిర్వోత్సృష్టాగ్నిర్వా పత్నీమరణే దాహార్థం పునరాధానం న కుర్యాత్, కింతు దా

హోతృత్వే మథితాగ్నిరేవకల్ప్యః, తతః ఆత్మార్థమగ్న్యాధేయం కుర్యాత్, ఆధానప్రభృతియజమానఏవాగ్నయోభవంతి, యజమానోవా అగ్నేర్యోనిరితి శ్రుతేః ॥ ౨౭ ॥ యదపి కపర్దివచనం ॥ పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేరగ్న్యాధేయాత్పరామృతా । శ్రౌతాధానంతుకర్తవ్యమగ్న్యాధానంతు జీవతః ॥ పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నిసమత్వతః । నాదృత్య ఋతునక్షత్రం నారంభాద్యాదికంచనేతి ॥ తత్పునఃకృతోద్వాహవిషయం, పునర్దారక్రియాం కుర్యాత్పునరాధానమేవచేతి మన్వాదిస్మరణాత్, నచాగ్న్యాధానంతుజీవత ఇత్యేతదశక్యవివాహవిషయం, అథాశక్యోనిర్మంథ్యేనైవదాహయేదితివచనాత్, తదేవంశక్యవివాహః, పత్నీం స్వాగ్నిభిర్దాహయిత్వాపునర్దారక్రియాంకృత్వా అవిలంబేనాగ్నీనాదధ్యాత్, అశక్యవివాహస్తు నిర్మంథ్యేన పత్నీం దాహయిత్వా యావజ్జీవమగ్నీన్పరిచరేదితిస్థితమ్, అపరేతు, పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నిర్విధురఆత్మార్థం అగ్న్యాధేయం కృత్వా యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం కుర్యాదిత్యాహుః, తథాచాపత్నీకోఽపి అగ్నిహోత్రమాచరేదితి, దారకర్మణియద్యశక్తః, ఆత్మార్థమగ్న్యాధేయంకుర్యాత్, పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేఃఅగ్న్యాధేయంకృత్వా తత్పరామృతాఇత్యాదీని పూర్వోక్తానివచనానితద్విషయతయా యోజయంతి, పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేరగ్న్యాధేయంతుజీవతఇతి వచనం యశ్నకాన్యశక్యసంశయవిషయపత్నీదాహోపయుక్తాగ్నిస్సన్ వివాహంనశక్నుయాత్, తద్విషయం, తతశ్చాహితాగ్నిఃపూర్వమృతామిత్యనేన నవిరుధ్యతే, విచ్ఛిన్నాగ్నేః పత్నీమరణఇత్యాదిభాష్యస్యాపి కదాచిత్పత్నీమరణేసతి విచ్ఛిన్నాగ్నిరితియోజనేతితేవర్ణయంతి, యద్యపి పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వంకర్మస్విత్యాదిభిః పతివత్పత్న్యాఅపి స్వామిత్వమవగమ్యతే తథాపి నోభయోస్తుల్యతా, పత్నీవదస్యాగ్నిహోత్రమిత్యాదౌ యజమానస్యైవ ప్రాధాన్యేనస్వామిత్వావగమాత్, జ్యోతిష్టోమేనయజేతేత్యాదావేకవచనశ్రుత్యాచ యజమానస్యైవాధికారిత్వావగమాత్, తదంగతయా పత్న్యాస్స్వామికోట్యనుప్రవేశాత్స్వామిత్వం సహత్వంచ నిరోద్ధవ్యమ్, తథాచ పత్నీహిపారిణహ్యస్యేశఇతి శ్రుత్యా గృహోపకరణరూపధనైకదేశస్వామిత్వమవగమ్యతే, అతఏవోపాధినాపి తత్కర్మ యావజ్జీవంసమాపయేదితి పత్న్యాఃప్రతినిధిఃస్మర్యతే, అన్యథా నచ

ప్రతినిధిర్మంత్రస్వామిదేవాగ్నికర్మస్వితి స్వామిప్రతినిధినిషేధేన ఉపాధినా కర్మసమాపనమయుక్తంస్యాత్, నచవచనాత్ ప్రతినిధిస్థాపనమితివాచ్యం, వచనాదేవ పత్న్యభావేపి అగ్నిహోత్రాదేరనివృత్తేః ॥ కపర్దీచ ॥ ౯౦ ॥ శ్లో ॥ అస్తిస్వామిత్వలేశోస్యాస్తత్ప్రాచుర్యంతుభర్తరి । సహిప్రధానం విధిభిస్తస్యైవాధిక్రియామతఇతి ॥ అనేనైవన్యాయేనానాహితాగ్నేరపిశక్యేవివాహే ఔపాసనేన పూర్వమృతాంపత్నీం దాహయిత్వా వివాహఃకార్యః, అశక్యేతు నిర్మంథ్యేనదాహయిత్వా భార్యోపాసనఇతిద్రష్టవ్యం, అత్రాశ్వలాయనోవిశేషమాహ ॥ ౯౧ ॥ శ్లో ॥ స్మార్తార్థేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వామృతాంపత్నీంచతాంత్రిభిః । శిష్టార్థేనోద్వహేదన్యాంపునశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ ॥ ప్రాగుద్వాహాచ్ఛ శిష్టార్థం స్మార్తస్యాగ్నేర్యథావిధి । శుశ్రూషేదప్యపత్నీక ఇష్టింకుర్యాచ్ఛవానవా ॥ సాయంప్రాతర్హోమధర్మమర్థాగ్నావపిసంచరేదితి ॥ వా ॥ అనాహితాగ్నిః పూర్వమృతాం పత్నీమౌపాసనార్థేనదగ్ధ్వా శిష్టార్థే సాయంప్రాతర్జుహ్వన్, స్థాలీపాకంచకుర్వన్ తస్మిన్నన్యాముద్వహేత్, పునరుద్వాహమకుర్వన్వా సాయంప్రాతర్హోమమర్ధాగ్నావేవ యావజ్జీవంసఞ్చరేత్, ఆహితాగ్నిస్తు త్రిభిరగ్నిభిస్తాందగ్ధ్వా పునరుద్వాహానన్తరమగ్నిమాన్భూత్వాయజేత్, ఉద్వాహాశక్తౌ నిర్మంథ్యేన పత్నీందగ్ధ్వా యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంకుర్వన్ పర్వణోరిష్టింకుర్యాదిత్యర్థః ॥ భారద్వాజోపి—॥ ౯౨ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోరుభయోరేకోయదిప్రాణైర్వియుజ్యతే । భర్తావాయదివాపత్నీజీవన్విధురఉచ్యతే ॥ ద్వయోస్సాధారణోవహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృతః । ప్రేతంవిధిబలాదేతి పత్నీంభర్తారమేవవా ॥ సంస్కృత్యవిధివత్ప్రేతం వహ్నిర్జీవంతమశ్నుత ఇతి ॥ తదేవమేకాగ్నిఃపత్న్యా అగ్నిమదత్వార్థందత్వావా అపత్నీకోపి యావజ్జీవమౌపాసనంపరిచరేత్, కేచిత్తు ఔపాసనాగ్నినా పత్నీందగ్ధ్వా విధురోప్యగ్నిముత్పాద్యోపాసనంకుర్యాదితి ॥

అగ్న్యుత్పత్తిప్రకారశ్చ క్రియాకల్పకారికాయామభిహితః ॥ ౧ ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్యవహ్నింప్రణవేనపూర్వమన్వగ్నిమంత్రేణ హరేత్పురస్తాత్ । నిధాయ పృష్ఠోదివిమంత్రకేణ తతస్తుహోమశ్శకలైశ్చతుర్భిః ॥ రేఖాదయోనైవచ తత్సతాంసవిశ్వానినోధ్యానఇమేచమంత్రాః ।ఆరోహణంనాస్త్యవరోహణంస్యా

దుత్పత్తిరేవంవిధురానలస్య ॥ నిత్యాని నైమిత్తికకామ్యకర్మాణ్యత్రైవకుర్యా
ద్విధురస్సదైవేతి ॥ వా ॥ ఏవముత్పాద్యసాయంప్రాతరౌపాసనంకుర్యాత్,
కర్మాన్నేగ్నిర్లౌకిక ఇత్యాహుః ॥ తథాచ భారద్వాజః— ౨ ॥ శ్లో ॥ ఆధాయ
విధివద్వహ్నిం భర్తాపత్న్యపివాపునః । యావజ్జీవంపరిచరేదోషధీభిర్యథావిధి
స్థాలీపాకంచాగ్రయణమస్మిన్నగ్నౌ విధీయతే । ఆప్రాణవిప్రయోగాంతంనజ
హాత్యేషపావకః ॥ ప్రాజ్ఞైర్వియుక్తైసంస్కార్యాద్విధురః విధురాగ్నినేతి॥వా॥
స్త్రీచైవంభర్తరిప్రేతఇతివచనాద్భర్తరి ప్రేతే పత్న్యప్యౌపాసనం పరిచరేది
త్యర్థః, అత్రసార్వభౌమీయే ॥ వా ॥ పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినోర్వ్ర
తమితిద్వివచనస్వారస్యాదన్యతరాత్యయేస్మార్తకర్మానధికారజ్ఞాపనాద్దావాభ్యాం
కర్మాణి కర్తవ్యానీత్యుభయాధికారిత్వేనైవ గార్హ్యకర్మాదౌ సంకల్పాచ్చవి
ధురస్యాశ్రమాంతరపరిగ్రహార్హత్వాయ సంధ్యావందనమాత్రం కర్తవ్యమితి,
తథాచ తస్యాగ్న్యభావం సిద్ధవత్కృత్య మంత్రజపేన తత్ఫలావాప్తిమాహశౌన
కః—॥ ౩ ॥ శ్లో ॥ మహత్తత్ప్రజపేత్సూక్తం పఞ్చవారం దినేదినే । ఔపాస
నంవినాదోషానస్పృశేద్విధురంతతః ॥ అగ్నేనయజపేద్వర్చంపఞ్చవారం దినేది
నే । విధురస్సాగ్నికస్యైవ యత్ఫలంతద్భవేద్ధ్రువమితి ॥ శాతాతపోపి— ౪ ॥
అనగ్నిరపియోవిప్రస్సదాచారపరోయది । శ్రాద్ధాదిషు సమస్తేషు సోపిగ్రా
హ్యోమనీషిభిః ॥ అనగ్నికస్యవేదోగ్నిర్వేదహీనోహ్యనగ్నికః ।సాగ్నికోప్య
నధీతశ్చేదనగ్నికఇతిస్మృతః ॥ వైధుర్యంనతుబాధేత పుత్రవాన్యోభవేద్ద్విజః ।
తథాచ వేదవిచ్చైవ సర్వకర్మసుసోర్హతి ॥ పుత్రవాన్మృతభార్యోపి సోగ్నిమా
నితిసంస్మృతః । పుత్రఏవాగ్నిరిత్యాహుః పుత్రార్థందారసంగ్రహః ॥ మృ
తాయామపిభార్యాయాం ప్రత్యక్షాగ్నిర్వినశ్యతి । ఆత్మన్యగ్నిర్ననశ్యేత్తస్మా
త్కర్మాణ్యేవసఇతి॥ వా ॥ ఏవంచైకాగ్నేర్విధురస్యాగ్నిసద్భావాసద్భావయో
శ్శిష్టాచారప్రాచుర్యేణ వ్యవస్థావగంతవ్యా ॥

అథ యాజనంనిరూప్యతే.

వా ॥ తత్ర విధిశ్శ్రూయతే ॥ ౧ ॥ ద్రవ్యమార్జయేద్బ్రాహ్మణః ప్రతిగృ
హ్ణీయాద్యాజయేదధ్యాపయేద్వేతి ॥ వా ॥ నచాయంనిత్యవిధిః, అకరణేప్రత్య
వాయాదినిత్యలక్షణాభావాత్, అపితు కామ్యవిధిః ద్రవ్యార్జనకామస్య తత్ర

ధికారాత్, తత్రాపి నాపూర్వవిధిః, జీవనోపాయత్వేన యాజనస్య ప్రాప్తత్వాత్, అగ్నిహోత్రంజుహుయాదష్టకాః కర్తవ్యా ఇత్యాదివదత్యన్తాప్రాప్త్యభావాత్, అత్యన్తాప్రాప్తప్రాపణంహ్యపూర్వవిధిః, నాపి పరిసంఖ్యా ఏకస్యానేకత్ర ప్రాప్త్యభావాత్, ఏకస్యోభయత్ర ప్రాప్తస్యాన్యతోనివృత్త్యర్థమేకత్ర పునర్వచనంపరిసంఖ్యా ॥ ౨ ॥ తద్యథా ॥ శ్రు ॥ ఇమామగృభ్ణన్రశనామృతస్యపూర్వఆయుషివిదథేషుకవ్యా ఇత్యత్రమంత్రసామర్థ్యాదశ్వాభిధాన్యాగర్దభాభిధాన్యాశ్చరశనాయాగ్రహణవినియోగః ప్రాప్తః పునరశ్వాభిధానీమాదత్త ఇతివచనేనాశ్వాభిధాన్యాంవినియుజ్యమానో గర్దభాభిధాన్యానివర్తతే, యథాచ పఞ్చపఞ్చనఖా భక్ష్యా ఇత్యత్ర స్వేచ్ఛయా శశాదిషుశ్వాదిషుచ ప్రాప్తం పునశ్శశాదిషు శ్రూయమాణం శ్వాదిభ్యోనివర్తత ఇతి తస్మాత్పక్షే ప్రాప్తత్వాత్, సమే దేశే యజేత ప్రాఙ్ముఖోన్నానిభుంజీతేతివత్ పతితాద్యయాజ్యయాజనేనివృత్త్యర్థో నియమవిధిరయం, మన్త్రేషుఋష్యాదిజ్ఞానంచయాజనాంగత్వేన ఛందోగబ్రాహ్మణేసమామ్నాయతే ॥ శ్రు ॥ ౩ ॥ యోహవా అవిదితార్షేయఛందోదైవతబ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతి వాధ్యాపయతి వాస్థాణుంవర్ఛతిగర్తంవాపద్యతే ప్రవామీయతే పాపీయాన్భవతి యాతయామాన్యస్య ఛందాంసిభవంతీతి తదజ్ఞాతృయాజకస్య దోషాభిధానాత్, యాజయిత్వా ప్రతిగృహ్యవానశ్నన్ త్రిస్స్వాధ్యాయంవేదమధీయీతేత్యాదీనిత్వయాజ్యయాజనవిషయాణి ॥ ౫ ॥ తథాచ దేవలః—శ్లో ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణపతితాశ్చాపి యాజయేదర్థకారణాత్ । యాజితోవాపునస్తాభ్యాంబ్రాహ్మణోఽయాజ్యయాజక ఇతి ॥ ౬ ॥ మనుః—అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తిక్యేనచకర్మణామ్ । కులాన్యకులతాంయాన్తియానిహీనానిమంత్రతః ॥ సంవత్సరేణపతతిపతితేనసమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాన్నతుశయ్యాసనాదినా ఇతి ॥ పతితేనసంసర్గంచ శయనాసనాదినా కుర్వన్ సంవత్సరేణపతతి, యాజనాదినాతు నసంవత్సరేణ, కింతు సద్యః పతతీత్యర్థః ॥ యానంవివాహః ॥ ౭ ॥ దేవలః—శ్లో ॥ యాజనంయోనిసమ్బంధం స్వాధ్యాయంసహభోజనం । కృత్వాసద్యఃపతత్యేవ పతితేనన సంశయ ఇతి ॥ ౮ ॥ బోధాయనః—సంవత్సరేణపతతిపతితేనసమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యశ్శయ్యాసనాదిభిరితి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తమ్బః—॥

సూ ॥ నపతితైస్సంవ్యవహారో విద్యతే తేషామభ్యాగమనంభోజనం వివాహమి
తిచ వర్జయేదితి ॥ ౧౦ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ సంవత్సరేణపతితి సంసర్గంకురు
తేతుయః । యానశయ్యాసనైర్నిత్యంజానన్వైపతితోభవేత్ ॥ యాజనంయోని
సంబంధం తథైవాధ్యాపనంద్విజః । కృత్వాసద్యఃపతేజ్జ్ఞానాత్సహభోజనమేవ
చేతి ॥ ౧౧ ॥ సంవర్తః— మహాపాతకిసంయోగీ బ్రహ్మహత్యాదిభిర్నరః । త
త్సంసర్గవిశుద్ధ్యర్థం తస్యతస్యవ్రతంచరేదితి ॥ ౧౨ ॥ యమః—ప్రతిగ్రహా
ధ్యాపనయాజనానాం ప్రతిగ్రహం శ్రేష్ఠతమంవదంతి । ప్రతిగ్రహశ్శుధ్యతి జ
ప్యహోమైర్యాజ్యంతుపాపైర్నపునంతివేదా ఇతి ॥ —ఇతియాజనమ్.—

అథాధ్యయనమ్

౧ ॥ శ్రు ॥ స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్యః బ్రాహ్మణేననిష్కారణోధర్మష్షడంగోవే
దోధ్యేయోజ్ఞేయశ్చేతిశ్రూయతే ॥ వా ॥ అనేనచార్థజ్ఞానపర్యంతమధ్యయనం
విధీయతఇతిన్యాయసిద్ధం, మన్త్రాః పునరవిదితార్థాః నానుష్ఠేయార్థప్రకాశన
సమర్థాః, తస్మాత్ప్రతిపన్నవేదార్థోనుష్ఠాతా అభిలషితాని కర్మఫలాని ప్రా
ప్నోతి నచ ప్రత్యవైతీతి వేదోధ్యేతవ్యః, తదర్థశ్చ ప్రతిపత్తవ్యః ॥ ౨ ॥ తత్ర
మనుః—శ్లో ॥ తపోవిశేషైర్వివిధైర్వ్రతైశ్చవిధిచోదితైః । వేదఃకృత్స్నోఽధి
గంతవ్యస్స (గక్షాస్యోద్ద్విజన్మనామి) రహస్యోద్ద్విజన్మనే)తి ॥ టీ ॥ వ్రతైః ప్రా
జాపత్యాదిభిః, కృత్స్నస్సాంగః ॥ ౩ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ వేదమేవసదాభ్యస్యేత్త
పస్తప్స్యన్ద్విజోత్తమః । వేదాభ్యాసోహివిప్రస్యతపఃపరమిహోచ్యతఇతి ॥ టీ ॥
ఇహ వేదేఽచ్యతే ॥ ౪ ॥ శ్రు ॥ తపోహిస్వాధ్యాయఇతిశ్రూయతేచ ॥ మనుః ॥
యోనధీత్యద్విజోవేదానన్యత్రకురుతే (మనః) శ్రమమ్) సజీవన్నేవశూద్రత్వ
మాశుగచ్ఛతిసాన్వయః ॥ కువివాహైఃక్రియాలోపైఃవేదానధ్యయనేనచ । కు
లాన్యాశువినశ్యంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణచ ॥ మంత్రవంతిసమృద్ధానికులాన్యల్ప
ధనాన్యపి । కులసంఖ్యాంచగచ్ఛంతికర్షంతిచమహద్యశః ॥ యదధీతమవిజ్ఞా
తంనిగదేనైవశబ్ద్యతే ॥ అనగ్నావివశుష్కైధోనతజ్జ్వలతికర్హిచిదితిచ ॥ ౫ ॥
శ్రూయతేచ ॥ స్థాణురయంభారహారఃకిలాభూదధీత్యవేదం నవిజానాతియోర్థం ।
యోర్థవిత్సకలంభద్రమశ్నుతేసనాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మేతి ॥ ౬ ॥ మనుర
షి—సేనాధిపత్యంరాజ్యంచ దండనేతృత్వమేవచ । సర్వలోకాధిపత్యంచవేద

శాస్త్రవిదర్హతి ॥ ఇతిహాసపురాణజ్ఞః పదవాక్యప్రమాణవిత్ । అంగోపకారవి
దీచ వేదార్థం జ్ఞాతుమర్హతీతి ॥ టీ ॥ ఇతిహాసా భారతరామాయణాదిః ॥ ౭ ॥
కూర్మపురాణే—శ్లో ॥ యోన్యత్రకురుతే యత్నమనధీత్య శ్రుతిం ద్విజః । స వై
మూర్ఖోనసమ్భాష్యో వేదవాహ్యో ద్విజాతిభిః ॥ న వేదపాఠమాత్రేణ సంతుష్టో
వైభవేద్ద్విజః । పాఠమాత్రావసానస్తు పంకే గౌరివ సీదతి ॥ యోధీత్య విధివద్వే
దం వేదార్థం న విచారయేత్ । స సాన్వయశ్శూద్రసమః పాత్రతాం న ప్రపద్యత
ఇతి ॥ ౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—పారంపర్యాగతో యేషాం వేదస్సపరిబృంహణః ।
తచ్ఛాఖాకర్మకుర్వీత తచ్ఛాఖాధ్యయనం తథా ॥ యస్స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పార
క్యమధిగచ్ఛతి । స శూద్రవద్బహిష్కార్యస్సర్వకర్మసు సాధుభిః ॥ అధీత్య శా
ఖామాత్మీయాం పరశాఖాం తతః పఠేదితి ॥ ౯ ॥ యథా కాష్ఠమయో హస్తీ యథా
చర్మమయో మృగః । బ్రాహ్మణశ్చానధీయానస్త్రయస్తే నామ బిభ్రతి ॥ యథా షం
ఢోఽఫలస్స్త్రీషు యథా గౌర్గవి చాఫలః । యథా చాజ్ఞేఽఫలం దానం తథా విప్రోనృ
చోఽఫల ఇతి ॥ ౧౦ ॥ పరాశరః—యేపరంతి ద్విజా వేదం పఞ్చయజ్ఞపరాశ్చ
యే । త్రైలోక్యం తారయన్త్యేతే పంచేంద్రియరతా అపీతి ॥ ౧౧ ॥ సంవర్తః —
వేదం చైవాభ్యసేన్నిత్యం శుచౌ దేశే సమాహిత ఇతి ॥ ౧౨ ॥ దక్షః—వేదస్వీక
రణం పూర్వం విచారోఽభ్యసనం జపః । తద్దానం చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పం
చధేతి ॥ ౧౩ ॥ వ్యాసః— వేదాభ్యాసం తతః కుర్యాత్ప్రయత్నాచ్ఛక్తితో ద్వి
జః । వేదమధ్యాపయేచ్ఛిష్యాన్ ధారయేచ్చ విచారయేత్ ॥ (అధీతమపియో వేదం
విముఞ్చతి యదా నరః । భ్రూణహా స తు విజ్ఞేయో వియోనిమధిగచ్ఛతీతి ॥ ౧౪ ॥
మనుః—శరణాగతం పరిత్యజ్య వేదం విప్లావ్య చ ద్విజః । సంవత్సరం యవాహారస్త
త్పాపమతిసేధతీతి ॥ ౧౫ ॥) యాజ్ఞవల్క్యః—వేద ఏవ ద్విజాతీనాం నిశ్శ్రేయసక
రః పరః । యజ్ఞాదీనాం బోధకత్వేన నిశ్శ్రేయసకర ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ వ్యాసః—
హరిరోమితి నిర్దిశ్య యత్కర్మ క్రియతే బుధైః । అధీయతే వా రాజర్షే తద్ధి వీర్యక
రం భవేదితి ॥ ౧౭ ॥ ఆపస్తంబః— సూ ॥ ఓంకారస్స్వర్గద్వారం తస్మాద్బ్ర
హ్మాధ్యేష్యమాణ ఏతదాదిప్రతిపద్యేత వికథాం చాన్యాం కృత్వైవం లౌకిక్యా వా
చా వ్యావర్తత ఇతి ॥ టీ ॥ బ్రహ్మవేదః స్వర్గసాధనమధ్యేష్యమాణః స్వర్గ
ద్వారం ప్రణవమాదౌ కృత్వా ప్రతిపద్యేత, ఉపక్రమేత అధ్యేతవ్యం, అధ్యయనే

అనుపయుక్తాః కథా వికథాస్తాంశ్చాన్యామకృత్వైవం ఏతదాది ప్రతిపద్యేత ఏవం సతి బ్రహ్మవేదః లౌకిక్యా వాచా వ్యావర్తతే, తయా వ్యామిశ్రం న భవతీత్యర్థః॥ ౧౭ ॥ ఆథర్వణే శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ ప్రణవం దేవా అసురజయార్థం ప్రార్థయంతో వరం వృణీష్వేత్యబ్రువన్ తాన్ప్రణవోఽబ్రవీన్న మామనీరయిత్వా బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవదేయుర్యది వదేయురబ్రహ్మ స్యాదితి తస్మాదోంకారః పూర్వముచ్యత ఇతి, ఏష ఏవ హి పురస్తాదుద్యతే ఏష పశ్చాదితి చ ॥ ఇత్యధ్యయనం ॥

అథాధ్యాపనమ్

౧ ॥ తత్ర స్మృతిరత్నే ॥ శ్లో ॥ యాజనాధ్యాపనే శుద్ధే తథా పూతః పరిగ్రహః । ఏషా సమ్యక్సమాఖ్యాతా త్రితయం తస్య జీవికేతి ॥ ౨ ॥ అధ్యాపనే నియమమాహ యమః—సతతం ప్రాతరుత్థాయ దంతధావనపూర్వకం । స్నాత్వా హుత్వా చ శిష్యేభ్యః కుర్యాదధ్యాపనం నర ఇతి ॥ ౩ ॥ మనురపి — అధ్యేష్యమాణం తు గురుర్నిత్యకాలమతంద్రితః । అధీష్వ భో ఇతి బ్రూయాద్విరామోఽస్త్వితి చారమేత్ ॥ ఆచార్యపుత్రః శుశ్రూషుర్జ్ఞానదో ధార్మికః శుచిః । ఆప్తః శక్తోఽర్థదః సాధుః స్వోఽధ్యాప్యా దశ ధర్మతః ॥ ధర్మార్థౌ యత్ర న స్యాతాం శుశ్రూషా వాపి తద్విధా । తత్ర విద్యా న వక్తవ్యా శుభం బీజమివోషరే ॥ విద్యయైవ సమం కామం మర్తవ్యం బ్రహ్మవాదినా । ఆపద్యపి చ ఘోరాయాం న త్వేనామిరిణే వపేత్ ॥ విద్యా బ్రాహ్మణమేత్యాహ శేవధిస్తేఽస్మి రక్ష మామ్ । అసూయకాయ మాం మాదాస్త(దా)థా)స్యాం వీర్యవత్తమా ॥ యమేవ తు శుచిం విద్యా నియతం బ్రహ్మచారిణమ్ । తస్మై మాం బ్రూహి విప్రాయ నిధిపాయాప్రమాదిన ఇతి ॥ టీ ॥ శేవధిరిత్యాది విద్యాయా వచనం, శేవధిర్నిధిః, తే శేవధిరస్మి, విద్యాః జానీయాః, నిధిపాయ విద్యానిధిపాలాయ॥ ౪ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ యస్త్వననుజ్ఞాతమధీయానాదవాప్నుయాత్ । స బ్రహ్మస్తేయకృద్వ్యాప్రో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాన్న చాన్యాయేన పృచ్ఛతః । జానన్నపి హి మేధావీ జడవల్లోక ఆచరేత్ ॥ అధర్మేణ తు యః ప్రాహ యశ్చాధర్మేణ పృచ్ఛతి । తయోరన్యతరః ప్రైతి విద్వేషం వాధిగచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ ప్రాహ ప్రవచనం కరోతి, ప్రైతి మ్రియతే ॥ ౫ ॥ అ ॥ విద్యాధర్మస్త్రియో విశిష్టతరాశ్చేదవిశిష్టాదప్యుపాదానాదవశ్యముపాదేయా ఇత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శ్రద్దధానః శుభాం విద్యామాదదీతావరాదపి । అన్త్యాదపి పరం ధర్మం స్త్రీరత్నం దు

ష్కులాదపీతి ॥ ౬ ॥ అ ॥ ఏతదేవదృష్టాంతత్వేనోపపాదయతిసఏవ ॥ శ్లో ॥ వి
షాదప్యమృతంగ్రాహ్యం బాలాదపిసుభాషితమ్ । అమిత్రాదపి సద్వృత్తమ
మేధ్యాదపికాఞ్చనమ్ ॥ స్త్రియోరత్నంతథావిద్యాధర్మశ్శౌచంసుభాషితం। వి
విధానిచశిల్పానిసమాదేయానిసర్వతః ॥ అబ్రాహ్మణాదధ్యయనమాపత్కాలేవిధీ
యతే । అనువ్రజ్యాచశుశ్రూషాయావదధ్యయనంగురోః ॥ టీ ॥ అబ్రాహ్మణాత్
క్షత్రియవైశ్యాభ్యాం ॥ శ్లో ॥ అధీయీరన్స్వకర్మస్థా స్త్రయోవర్ణాద్విజాత
యః। ప్రబ్రూయాద్బ్రాహ్మణస్తేషాం నేతరావితినిశ్చయః । బ్రాహ్మణః క్షత్రి
యోవైశ్యస్త్రయోవర్ణాద్విజాతయః । చతుర్థఏకజాతిస్తు శూద్రోనాస్తితుపఞ్చ
మఇతి ॥ ౭ ॥ హారీతః—మంత్రార్థజ్ఞోజపఞ్జుహ్వంస్తథైవాధ్యాపయన్ ద్వి
జః । స్వర్గలోకమవాప్నోతినరకంతువిపర్యయఇతి ॥ ౮ ॥ అ ॥ లిఖితపాఠం
నిషేధతినారదః ॥ శ్లో ॥ పుస్తకప్రత్యయాధీతంనాధీతంగురుసన్నిధౌ । భ్రాజ
తేనసభామధ్యేజారగర్భఇవస్త్రియాఇతి ॥ ౯ ॥ సఏవ ॥ హస్తహీనస్తు యోధీ
తే స్వరవర్ణవివర్జితః । ఋగ్యజుస్సామభిర్దగ్ధోవియోనిమధిగచ్ఛతీతి ॥ ౧౦ ॥
హారీతః—అధ్యాపనంచత్రివిధంధర్మార్థంచార్థకారణాత్ । శుశ్రూషాకార
ణంచేతి-త్రివిధంపరికీర్తితమ్ ॥ ఏషామన్యతమాభావే వృథాచారోభవేద్ద్విజః
తత్రవిద్యానదాతవ్యాపురుషేణహితైషిణా ।యోగ్యానధ్యాపయేచ్ఛిష్యానయో
గ్యానపివర్జయేదితి ॥ ౧౧ ॥యాజ్ఞవల్క్యః—కృతజ్ఞోఽద్రోహీ మేధావీశుచిః
కల్యోఽనసూయకః । అధ్యాప్యోధర్మతస్సాధుశ్శక్తాప్తోజ్ఞానవిత్తదఇతి ॥ ౧౨ ॥
వ్యాసః—కృతజ్ఞశ్చతథాఽద్రోహీమేధావీశుభకృన్నరః । ఆప్తఃప్రియోహి వి
ధివత్షడధ్యాప్యాద్విజోత్తమైరితి ॥ ౧౩ ॥ ఆపస్తమ్బః—సూ ॥ యథాగమం శి
ష్యేభ్యో నిర్మత్సరేణ విద్యాసమ్ప్రదానే నియమేషుచయుక్తస్స్యాదేవం వ
ర్తమానః పూర్వాపరాన్ సమ్బంధానాత్మానంచ క్షేమేయునక్తీతి ॥ టీ ॥ యే
నప్రకారేణాగమః పారార్థయోస్తథైవ శిష్యేభ్యోనిర్మత్సరేణ విద్యా సంప్ర
దేయా, ఏవంభూతే విద్యాసమ్ప్రదానే యుక్తః, అవహితస్స్యాత్, యేచగృ
హస్థస్యనియమా అధ్యాపనేన్యత్రచతేష్వపియుక్తస్స్యాదేవం వర్తమానః పూ
ర్వాన్ పితృపితామహప్రపితామహాన్ అపరాన్ పుత్రపౌత్రనప్తౄన్, సం
బంధాన్ కర్మణిషుష్,స్వసంబంధినః పురుషానాత్మానంచ క్షేమె అభయేస్థానే

నాకపృష్ఠే యునక్తి స్థాపయతీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ బౌధాయనః—శ్లో ॥ ధర్మా ర్థౌ యత్ర నస్యాతాం శుశ్రూషా వాపి తద్విధా । విద్యయా సహ మర్తవ్యం న చైనామూషరే వపేత్ ॥ అగ్నిరివ కక్షం దహతి బ్రహ్మ పృష్టమనాదృతమ్ । తస్మాద్వై శక్యం న బ్రూయాద్బ్రహ్మ మానమకుర్వతామితి ॥ ౧౫ ॥ స ఏవ ॥ సూ ॥ అబ్రాహ్మణాదధ్యయనమాపది శుశ్రూషానువ్రజ్యా చ యావదధ్యయనమితి ॥ ౧౬ ॥ గౌతమః—సూ ॥ సత్యధర్మార్యవృత్తశ్శిష్టోధ్యాపక ఇతి ॥ ౧౭ ॥ స ఏవ ॥ ఆపత్కల్పో బ్రాహ్మణస్యాబ్రాహ్మణాద్విద్యోపయోగానుగమనం శుశ్రూషా చాసమాప్తేరితి, న చాపరరాత్రమధీత్య పునః ప్రతిసంవిశేదితి చ ॥ టీ ॥ న ప్రతిసంవిశేన్న స్వప్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ మనుః—శ్లో ॥ న విస్పష్టమధీయీత న శూద్రజనసన్నిధౌ । న నిశాంతే పరిశ్రాంతో బ్రహ్మాధీత్య పునస్స్వపేదితి ॥ ౧౯ ॥ వ్యాసః—అనధ్యాయేష్వధీతం యద్యచ్చ శూద్రస్య సన్నిధౌ । ప్రతిగ్రహనిమిత్తం చ నరకాయ తదుచ్యత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ స ఏవ ॥ ఆత్మార్థం భోజనం యస్య రత్యర్థం యస్య మైథునమ్ । వృత్త్యర్థం యస్య చాధీతం స యాతి నరకాన్ బహూనితి ॥ ౨౧ ॥ శాతాతపః—వేదాక్షరాణి యావంతి నియుంజ్యాదర్థకారణాత్ । తావతీర్బ్రూణహత్యా వై వేదం విక్రియ్య వాప్నుయాదితి ॥ ౨౨ ॥ ఛాగలేయః—ప్రఖ్యాపనం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్నపూర్వం ప్రతిగ్రహః । యాజనాధ్యాపనే వాదష్షడ్విధో వేదవిక్రయ ఇతి ॥ టీ ॥ ప్రఖ్యాపనం అహం చతుర్వేదీత్యాదినా రాజమందిరాదౌ వాక్రోశః, స్వస్యాత్కస్మార్థమధ్యయనం ప్రాధ్యయనం కియన్మే దాస్యసీత్యుక్త్వా ప్రతిగ్రహః యాజనం అధ్యాపనం ప్రశ్నపూర్వాణి, ఇతరమధిక్షిప్య స్వవిద్యాఖ్యాపనేన పరస్పరవివదనం వివాదః ॥ ౨౩ ॥ శాతాతపః—శ్లో ॥ ప్రశ్నపూర్వం తు యో దద్యాద్బ్రాహ్మణాయ ప్రతిగ్రహం । స పూర్వం నరకం యాతి బ్రాహ్మణస్తదనంతరమితి ॥ ౨౪ ॥ స్మృతిసంగ్రహే—గాయత్రీం మూల్యమాదాయ పరస్మై యః ప్రయచ్ఛతి । స జీవన్నంత్యజాతిత్వం సమ్ప్రాప్నోతి న సంశయ ఇతి ॥ ౨౫ ॥ శౌనకః—వేదాక్షరాణి యావంతి నియుక్త్వా త్వర్థకారణాత్ । తావతీర్బ్రూణహత్యా వై లభతే నాత్ర సంశయః ॥ అర్థార్థం భోజనార్థం వా యో వేదాక్షరముచ్చరేత్ । చండాలస్తు స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృత ఇతి ॥ ౨౬ ॥

అ ॥ భృతకాధ్యయన భృతకాధ్యాపనే ఉపపాతకేషు పఠతి యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ భృ

(త్రాద)తకా)ధ్యయనాదానంభృతకాధ్యాపనంతథేతి —— ఇత్యధ్యాపనం ——

—— అథోపాకరణమ్ ——

౧ ॥ తత్రమనుః—శ్లో ॥ శ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాంవాప్యుపాకృత్య యథా విధి । యుక్తశ్ఛందాంస్యధీయీతమాసాన్విప్రోర్ధపఞ్చమాన్ ॥ పుష్యేతు ఛన్దసాంకుర్యాద్బహిరుత్సర్జనంద్విజః । మాఘశుక్లస్యవా ప్రాప్తే పూర్వాహ్ణే ప్రథమేహనీతి ॥ టీ ॥ అధ్వర్యూణాం శ్రావణ్యాం, ప్రోష్ఠపద్యాం ఛందోగానామితి వ్యవస్థితవిషయోయంవికల్పఇతి తద్వ్యాఖ్యానే, గ్రామాద్బహిరుత్సర్జనాఖ్యం కర్మ ప్రథమేహని ప్రథమాయాంతిథౌ పుష్యేధ్వర్యూణాం మాఘేఛందోగానామ్ ॥ ౨ ॥ ఆపస్తమ్బః— సూ ॥ శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య మాసం ప్రదోషేనాధీయీత తైష్యాంపౌర్ణమాస్యాం రోహిణ్యాంవా విరమేదర్ధపఞ్చమాంశ్చతురోమాసానిత్యేకఇతి ॥ ౩ ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థేసవితరియోయోదర్శఃప్రవర్తతే । చాంద్రమాసాస్తతదంతాశ్చైత్రాద్యాద్వాదశస్మృతాః ॥ తేషుయాయాపౌర్ణమాసీ సాసాచైత్ర్యాదికాస్మృతేతి ॥ కాదాచిత్కేనయోగేన నక్షత్రస్యేతినిర్ణయఇతి ॥ వా ॥ తదేవంసవితరి సింహస్థేయామావాస్యా తదన్తే చాంద్రమసేమాసే యా మధ్యవర్తినీపౌర్ణమాసీ సాశ్రావణీ, శ్రవణయోగస్తు భవతువామావాభూత్, తస్యామధ్యాయముపాకృత్య స్వగృహ్యోక్తవిధినా ఉపాకర్మ స్వగృహ్యోక్తకాలఇత్యతిప్రస్మరణాత్, స్వగృహ్యోక్తకాలే ఉపాకర్మకృత్వా స్వాధ్యాయమధీయీత, అధీయానశ్చ మాసమేకం ప్రదోషే ప్రథమేరాత్రిభాగే నాధీయీత, తైష్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిష్యేమాసి తిష్యాత్పూర్వా యా రోహిణీ తస్యాంవా విరమేత్, గృహ్యోక్తవిధినా ఉత్సర్జనంకుర్యాత్, అనయోఃపక్షయోః పఞ్చమాసానధీయీత, అర్ధపఞ్చమానితి అర్ధంపఞ్చమంయేషాంతే అర్ధపఞ్చమాః అర్ధాధికాంశ్చతురోమాసానధీయీతేత్యేకేమన్యన్తే, అస్మిన్పక్షే ప్రోష్ఠపద్యాముపాకరణం ఉత్సర్జనస్యవా ప్రతికర్షః శాఖాంతరదర్శనాదితి, తథాగౌతమః ॥ ౪ ॥ సూ ॥ శ్రావణీంవార్షికీం ప్రోష్ఠపదీంవోపాకృత్యాధీయీత ఛందాంస్యర్ధపఞ్చమాన్మాసాన్పంచదక్షిణాయనంవేతి ॥ టీ ॥ శ్రావణీం శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం, ప్రోష్ఠపదీంప్రోష్ఠపద్యాంవోపాకృత్య తదాదిఛందాంస్యధీయీత

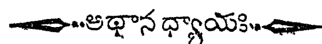
తదిదమధ్యయనం వార్షికం ప్రతి సంవత్సరం భవతి, అర్ధపఞ్చమాన్ పూర్ణా
న్వా పఞ్చమాసాన్వా యద్దక్షిణాయనం వాధీయీతేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ బోధాయన
స్తు—హ ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామాషాఢ్యాం వోపాకృత్య తైష్యాం మా
ఘ్యాం వోత్సృజేయురితి ॥ ౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపా
కర్మ శ్రావణ్యాం శ్రవణేన వా । హస్తేనౌషధిభావే వా పఞ్చమ్యాం శ్రావణస్య త్వితి॥
టీ ॥ ఓషధీనాం ప్రాదుర్భావే సతి శ్రావణమాసస్య పౌర్ణమాస్యాం శ్రవణ
యుక్తే వా దినే హస్తేన యుక్తాయాం పఞ్చమ్యాం వా స్వగృహ్యోక్తవిధినా కుర్యా
త్ ॥ ౭ ॥ అత్ర వ్యవస్థా దర్శితా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం పౌ
ర్ణమాస్యాం శ్రావణమాసస్య శ్రవణే వా పఞ్చమ్యాం హస్తే వా పఞ్చమీ హస్త
యోగే వా భాద్రపదపౌర్ణమాస్యాం వా తత్రాపి శ్రవణే హస్తే వా పఞ్చ
మ్యాం పఞ్చమీహస్తయోగే వా యథా స్వకులాచారం కుర్యాదితి ॥ ౮ ॥ కా
లాదర్శేపి—శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాకర్మ శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయకాః । బహ్వృ
చాః శ్రవణే కుర్యుస్సింహస్థేర్కే భవేద్యది ॥ సహస్తశుక్లపఞ్చమ్యాం న తద్గ్రహ
ణసంక్రమే । అసింహార్కే ప్రౌష్ఠపద్యాం శ్రవణే చ వ్యవస్థయేతి ॥ టీ ॥ అర్కః
సూర్యస్సింహరాశిస్థో యది స్యాత్తదా తైత్తిరీయకాః శ్రావణమాసస్య పౌర్ణ
మాస్యామధ్యాయానాముపాకర్మ కుర్యుః బహ్వృచాః శ్రవణనక్షత్రయుక్తతిథా
వుపాకర్మ కుర్యుః । తత్రాసంభవే తన్మాస ఏవ హస్తనక్షత్రయుక్తపంచమ్యాం
వా కుర్యుః, గ్రహణే సంక్రమే చ తదుపాకర్మ న కుర్యుః, అసింహార్క ఇతి, యది
సూర్యస్సింహరాశిస్థో న భవతి తదా ప్రౌష్ఠపద్యాం భాద్రపదపౌర్ణమాస్యాం
శ్రవణే చ వ్యవస్థయా కుర్యుః, ప్రౌష్ఠపద్యాం తైత్తిరీయకాః కుర్యుః, బహ్వృ
చాః శ్రవణనక్షత్రయుక్తతిథావితి వ్యవస్థా, చకారాద్భాద్రపదమాసే హస్తనక్ష
త్రయుక్తతిథావితి సూచితమ్ ॥ ౯ ॥ తదాహ గార్గ్యః—శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయి
కే కుర్యుః శ్రావణే తైత్తిరీయకాః । బహ్వృచాః శ్రవణర్క్షే తు హస్తర్క్షే సామ
వేదిన ఇతి ॥ ౧౦ ॥ స ఏవ ॥ ఛందోగాభిహితాః కుర్యుః ప్రాతరుత్సర్గ
కీం క్రియామ్ । అపరాహ్ణేప్యుపాకర్మ పుష్యహస్తర్క్షయోర్ద్విజ ఇతి ॥ టీ ॥ హ
స్తర్క్షే ఉపాకర్మ పుష్యర్క్షే ఉత్సర్గం చ కుర్యుః ॥ ౧౧ ॥ అన్యచ్చ ॥ అధ్యా
యానాముపాకర్మ కుర్యాత్కాలేపరాహ్ణకే । పూర్వాహ్ణే తు విసర్గస్స్యాదితి

వేదవిదోవిదుః ॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే యథాకాలంసమేత్యచ । ఋషీన్దర్భమయాన్కృత్వా పూజయేత్తాన్ద్విజస్తతఇతి ॥ వా ॥ సామవేదినస్సింహభాద్రపదే మాఘ్యాదినాదూషితేసతి కన్యామాసాపరపక్షే హస్తనక్షత్రే ఉపాకరణం కుర్వంతి, తత్ర సాయంత్రిముహూర్తవ్యాపిహస్తనక్షత్రంగ్రాహ్యం, మాఘ్యాదిరహితేతు సింహభాద్రపదశుక్లే ఉదయాదిసంగవాంతవ్యాపిహస్తనక్షత్రం గ్రాహ్యం ॥ ౧౨ ॥ తథాసంగ్రహే—శ్లో ॥ హస్తర్క్షముదయేశుక్లేత్రిముహూర్తోస్తగేసితఇతి । హస్తర్క్షంత్వాష్ట్రఋక్షేణసంయుతంసంగవాంతయుగితిచ॥౧౩ తిథిపర్వణోశ్చ — ఔదయికేసంగవస్పర్శేశ్రౌతేపర్వణిచార్కభే । కుర్యుర్నభస్యుపాకర్మ ఋగ్యజుస్సామగాఃక్రమాదితి ॥ టీ ॥ సంగవస్పర్శే సంగవాంతస్పర్శే ॥ ౧౪ ॥ అత్రవృద్ధగార్గ్యః—శ్లో ॥ ఘటీపరిమితఃకాలస్సంగవాదూర్ధ్వపర్వణి । ఔదయికమితిప్రాహుర్మునయస్తిథిచింతకాఇతి ॥ ౧౫ ॥ గార్గ్యః ॥ పరేహ్నిసంగవాదూర్ధ్వంపూర్ణేమాశ్రవణౌవృతే ॥ ౧౬ ॥ స్మృత్యంతరే—సంధిస్సంగవతఃపశ్చాదర్వాగావర్తనాద్యది। తత్రైవోపాకృతింకుర్యాత్సద్యశ్చసమిదాహుతిః॥ సంధిస్సంగవతఃప్రాక్చేత్పూర్వస్మిన్పర్వణిక్రియా । శ్వోభూతేసమిదాధానమేషశ్రావణికోవిధిరితి ॥ ౧౭ ॥ తథాధ్వర్యూనధికృత్యస్మర్యతే॥ శ్లో ॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతుసంగవాత్పరతోయది । తదైవౌదయికీగ్రాహ్యానాన్యదౌదయికీభవేదితి ॥ వా ॥ తదేవం ఉదయాదిద్వాదశఘటికాధికకించిత్కాలవ్యాపిన్యాం పౌర్ణమాస్యాం యజుశ్శాఖినాముపాకర్మ ఉదయాదిద్వాదశఘటికావ్యాపిని హస్తనక్షత్రే ఛందోగానాం, మాఘ్యాదిదూషితేతు సింహభాద్రపదే కన్యాపరపక్షే సాయం త్రిముహూర్తవ్యాపిని హస్తనక్షత్రే ఛందోగానాం, బహ్వృచానాంతు సూర్యోదయాత్పరం ఘటికాద్వయవ్యాపిని శ్రవణనక్షత్రే ॥ తథైవసంగ్రహే ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ ఉదయవ్యాపినిత్వేవ విష్ణ్వర్క్షేఘటికాద్వయం । తత్కర్మసాధకంస్యాచ్చేత్తదోపాకరణంభవేదితి ॥ ౧౯ ॥ తథాపద్ధతౌ ॥ యాంతిథింసమనుప్రాప్యశ్రవణంఘటికాద్వయమ్ । తస్యాముపాకృతిం కుర్యురాశ్వలాయనశాఖినఇతి ॥ ౨౦ ॥ గార్గ్యః—అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్సంక్రాంత్యాంగ్రహణేపివా । నకర్తవ్యముపాకర్మ పరతశ్చేన్నదోషభాగితి ॥ ౨౧ ॥ వసిష్ఠః—మలమాసేనిపతితే సూతకేమృతకేపివా । గ్రహణే సంక్రమే

షాపి మౌఢ్యేపి గురుశుక్రయోః ॥ ప్రోష్ఠపద్యామథాషాఢ్యాముపాకరణమిష్య
తే । ప్రోష్ఠపద్యాముపాకుర్యాచ్ఛ్రావణీమాషితాయది ॥ ఆషాఢేవాపి కర్త
వ్యం ప్రోష్ఠపద్యాస్తుమాషణే । మాసత్రయేపిదోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యామేవ కార
యేదితి ॥ ౨౧ ॥ వ్యాసః—శ్రావణ్యామథవాషాఢ్యాం ప్రోష్ఠపద్యామథాపి
వా । దుష్టాయాంపూర్వపూర్వస్యాముత్తరస్యాంవిధీయతే ॥ కాలత్రయేపిదోషే
తు శ్రావణ్యామేవకారయేత్ ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తునిత్యత్వాదాపస్తంబస్య శా
సనాత్ । ముక్త్వాభాద్రపదాషాఢౌశ్రావణ్యామేవకారయేదితి ॥ ౨౨ ॥ అధీత
వేదవిద్యానాం కర్తవ్యంతుద్విజన్మనామ్ । అధ్యాయాంగమిదంనిత్యమితిహో
షాచభార్గవః ॥ వేదోపాకరణేప్రాప్తే కులీరస్థేదివాకరే । ఉపాకర్మనకర్తవ్యం
కర్తవ్యంసింహయుక్తకే । సింహర్క్షస్థాత్తుయాపూర్వాపూర్ణిమాసా శ్రావణీమ
తా ॥ తత్రైవోపాకృతింకుర్యాత్సింహస్థోర్కోభవేన్నవా ॥ వా ॥ ఇత్యాదీనాం
వచనానాం పరస్పరవిరుద్ధానాం దేశభేదేనావిరోధమాహుః ॥ ౨౩ ॥ శ్లో ॥ కు
లీరేసూర్యసంయుక్తే ఉపాకుర్యాత్తుదక్షిణే । నర్మదోత్తరదేశేతుకర్తవ్యంసిం
హయుక్తక ఇతి ॥ టీ ఆంధ్రమహారాష్ట్రకర్ణాటకకాయస్థా దాక్షిణాత్యాః,
తద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వే నర్మదోత్తరతీరస్థాఇత్యభియుక్తవాదః ॥ వా ॥ గురుశుక్ర
మౌఢ్యే మలమాసేచ ప్రథమోపాకరణంనిషేధతివృద్ధమనుః ॥ ౨౪ ॥ శ్లో ॥ గు
రుభార్గవయోర్మౌఢ్యేమలమాసేతథైవచ । ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాత్కుర్యా
చ్చేత్సవినశ్యతీతి ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రాధాన్యేనవిధానాచ్చమనునాధ్యాయక
ర్మణః । ప్రథమోపాకృతిశ్చాపి కర్తవ్యేత్యాహగౌతమః ॥ వా ॥ ఇతి గౌతమవ
చనంతత్ కృతశాంతివిషయమ్ ॥ ౨౫ ॥ యదాహబృహస్పతిః—శ్లో ॥ శాంతింకృ
త్వాతయోర్వాపి తయోరుదితమంత్రకైః । కర్తవ్యంశ్రావణంవిప్రైరితిజీవేనభా
షితమితి ॥ టీ ॥ శ్రావణప్రోష్ఠపదాషాఢేష్వేకస్మిన్దోషరహితే ప్రథమోపా
కృతిఃకర్తవ్యా త్రిష్వపిదుష్టేషు శ్రావణమాసే శాంతిపూర్వికాకర్తవ్యా, ఉ
దితమంత్రకైః గ్రహయజ్ఞోక్తతత్తన్మంత్రైః ॥ ౨౬ ॥ పద్ధతిగ్రంథే — వా ॥
బృహస్పతేఅతియదితిబృహస్పతేః, ప్రవశ్శుక్రాయేతి శుక్రస్యఆప్యాయస్వస
మేతమేతి మలమాసే సోమస్య సూర్యోపరాగేసంక్రాంతౌచ, చిత్రం దేవా
నాం, ఉదుత్యంజాతవేదసం, సూర్యోదేవీముషసం, ఆసత్యేనరజసా, దేవావ

సవితాత్వనాత్వితి సూర్యస్య, సోమోపరాగే సోమోధేనుమితి షడ్భిః నవాన
వఇతిచ, సోమస్యశాంతిహోమం కృత్వోపాకరణాంగహోమం కుర్యాదితి ॥ శ్లో॥
ప్రథమోపక్రమే ప్రాప్తే శుక్రేరస్తే గవాసతి । ఉపాకర్మ న కుర్వీత కుర్యాత్సింహస్థి
తేరవౌ ॥ యత్తు ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః । బాల్యేవా
ర్ధక్యేపివార్ధక్యే కర్తవ్యం నిత్యకర్మవదిత్యాదితత్ తచ్ఛాఖాధీశస్య ప్రాబల్యేస
తి వేదితవ్యమితి ॥ ౨౭ ॥ సార్వభౌమీయే తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ఋగ్యజుస్సామా
థర్వశాఖీవశుక్రగురు జెందుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభం॥
ఏకోమూఢోథ దేదన్యస్సోస్వచ్ఛమిత్రాంశగోయది। స్వరాశిమూఢగో చైవమా
ఢ్యదోషో నవిద్యతే ॥ వా ॥ ఇత్యాదివచనదర్శనాచ్ఛుక్రే శక్తియుక్తే గురుమా
ఢ్యేపి యజుశ్శాఖినాముపాకర్మ కర్తవ్యం, శుక్రమాఢ్యాదావప్యేవం, మాఢ్యాది
దోషేషూపాకరణవర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమితి, శా
ఖాధీశస్య శక్తౌసత్యామపి మాసతంయదోషే శ్రావణమాసే శాంతిపూర్వకమే
వోపాకర్మకర్తవ్యమిత్యన్యే, ఏతచ్చోపాకరణం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోస్సా
ధారణంకర్మ, మన్వాదిభిర్గృహస్థధర్మమధ్యే ఉపాకరణస్యవిధానాత్ ॥ ౨౮
శ్లో ॥ ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం వనస్థానామపీష్యతే । ధారణాధ్యయనం కృత్వా
గృహిణాం బ్రహ్మచారిణామితి దేవలస్మరణాత్ ॥ అధీయీతగృహస్థోపి నియమా
ద్బ్రహ్మచారివదితి వ్యాసస్మరణాచ్చ ॥ సూ ॥ సమావర్తో బ్రహ్మచారికల్పేనయ
థాన్యాయమితరఇతి శౌనకస్మరణాచ్చ ॥ వా ॥ అత్ర బ్రహ్మచారికల్పేనేతి ఉపద
సమాప్తౌ కల్పప్ప్రత్యయవిధానాత్, గృహస్థస్య మేఖలాజినదండరహితముప
వీతధారణం తర్పణహోమాదికమవిరుద్ధతయా కర్తవ్యమిత్యవగమ్యతే ॥ ౨౯ ॥
అత్ర యజ్ఞోపవీతధారణవిధిమాహ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అథయజ్ఞోపవీతస్య ధా
రణేకథ్యతేవిధిః । స్నాత్వా శుద్ధశ్శుచౌదేశే ప్రక్షాళితపదద్వయః । కరద్వంద్వ
పవిత్రశ్చ కృత్వాదసవర్ణనోద్విజః॥ ఉపవిశ్యాసనేదార్భే ప్రాణానాయమ్య(మం
త్ర) వాగ్యతః । మంత్రేణ దైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రంగ్రహీష్యేత్ ॥ దక్షి
ణంబాహుముద్ధృత్య శిరస్యేవ సహద్విజః । గృహస్థస్యవనస్థస్య సూత్రం ప్రతి
పునఃపునః ॥ మంత్రోచ్చారణమాచామోద్వితయం క్రమశస్మృతమితి ॥ ౩౦ ॥
శాండిల్యః—అదక్షిణాసానకుర్వీత కర్మ కించిత్కథంచన । రాక్షసంతత్తువిజ్ఞేయం

తస్మాద్యత్నేనవర్జయేత్ ॥ ఉపవీతాదికంధార్యముపాకర్మణితన్నవమ్ । అనవం
వానవంవాపి పురాతనమిహత్యజేదితి ॥ ౩౦ ॥ స్మృతిసారే— మౌంజీయజ్ఞోప
వీతాదినవమేవతుధారయేత్ । కటిసూత్రంచాపినవం నవంవస్త్రముపాకృతావితి
॥ ౩౧ ॥ అ ॥ వ్రతచతుష్టయేప్యేవమేవస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ మేఖలామజినందం
డం వస్త్రంయజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోక్తపయుక్తముత్సృజ్యధారయేయర్నవంవ్ర
తఇతి ॥ ౩౩ ॥ అత్రకపర్దీ— ప్రజాపతిముఖాదేవాన్నేకైకంత్రిస్త్రిభిరోదకం
ఉద్ధృత్యతర్పణంకుర్యుశ్శ్రావణ్యాంతైత్తిరీయకాః ॥ బ్రహ్మచారిణాముపాకర్మణి
వపనమావశ్యకమ్ ॥ ౩౩ ॥ సూ ॥ శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యాంశిష్యం వాపయి
త్వేతివైఖానసేదర్శనాత్ ॥ ౩౪ ॥ శ్లో ॥ క్షురకర్మనకర్తవ్యం చౌళాత్పరమ
తుత్రయమ్ । తథోపనయనాదూర్ధ్వముపాకర్మవినాక్వచిత్ ॥ వా ॥ ఇత్యాది
స్మృతేశ్చతత్ర తిథివారాదిదోషాపినచింత్యః ॥ శ్లో ॥ వైదికకర్మణితుప్రా
ప్తే కాలదోషంనచింతయేత్ । సద్యఃక్షౌరంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోర్మృతౌతథే
తివసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ వా ॥ ఏవం ప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యాముపాకర్మకార్యం ॥ త
థాకాత్యాయనః— శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దంయదుపాకర్మసోత్సర్గంవిధివద్ద్విజైః । క్రి
యతేఛందసాంతేన పునరాప్యాయనంపరమ్॥ అయాతయామైశ్ఛందోభిర్యత్క
ర్మక్రియతేద్విజైః।క్రీడమానైరపిసదాతత్తేషాంవృద్ధికారణమితి॥ఇత్యుపాకరణం॥

అథానధ్యాయః

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ యథా(శాస్త్రం)క్రమం)తుకృత్వైవముత్సర్గంఛం
దసాంబహిః । విరమేత్పక్షిణీంరాత్రిం తద్వాప్యేకమహర్నిశమ్ । తదేవాధ్య
యనమ్ ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వంతుఛందాంసిశుక్లేషునియతఃపఠేత్ । వేదాంగా
నిచసర్వాణికృష్ణపక్షేషుసంపఠేత్ ॥ వా ॥ ఏతదుపాకృత్యాధ్యయనంస్నాతకా
నాం బ్రహ్మచారిణామపి సాధారణమ్ ॥ శ్లో ॥ఇమాన్నిత్యమనధ్యాయానధీయా
నోవివర్జయేత్ । అధ్యాపనంచకుర్వాణశ్శిష్యాణాంవిధిపూర్వకమ్ ॥ ఉపాక
ర్మణిచోత్సర్గేత్రిరాత్రంక్షపణంస్మృతమ్ ।అష్టకాసుత్వహోరాత్రంమృత్వం
తాసుచరాత్రిషు ॥ టీ ॥ ఉపాకర్మణి త్రిరాత్రం ఉత్సర్గేతు పూర్వోక్తప
క్షిణ్యహోరాత్రాభ్యాంసహవికల్పఇతి ॥ ౨ ॥విజ్ఞానేశ్వరీయే— ప్రథమాధ్య
యనేత్ర్యహమితరత్రపక్షిణ్యహోరాత్రంవా ॥ శ్లో ॥ఉత్సర్గేప్రథమాధ్యా

యేత్వనధ్యాయస్త్ర్యహం భవేత్ । ధారణాధ్యయనాదౌతు పక్షిణీదినమేవవేతిమ
నుస్మరణాదిత్యన్యే ॥ ౩ ॥ మార్గశీర్షే తథా పౌషే మాఘమాసే తథైవ చ । తి
స్రోఽష్టకాస్సమాఖ్యాతాః కృష్ణపక్షేషు సూరిభిరితి ॥ ౪ ॥ విష్ణుస్తు ॥ సూ ॥ తిస్రో
ఽష్టకాః తిస్రోఽన్వష్టకాస్త్రిస్రః పూర్వేద్యుః ప్రోష్ఠపదే హేమంతశిశిరయోరపర
పక్షేష్వితి ॥ ౫ ॥ నిత్యానధ్యాయానాహ హారీతః—శ్లో ॥ ప్రతిపత్సు చతుర్ద
శ్యామష్టమ్యాం పర్వణోర్ద్వయోః । శ్వోఽనధ్యాయేఽద్య శర్వర్యాం నాధీయీత కదా
చనేతి ॥ ౬ ॥ మనుః—అమావాస్యా గురుం హంతి శిష్యం హంతి చతుర్దశీ । బ్రహ్మా
ష్టకాపౌర్ణమాస్యౌ తస్మాత్తాః పరివర్జయేదితి ॥ టీ ॥ బ్రహ్మ వేదః తస్య వీర్యం ఘ్నం
తి, అష్టకాపౌర్ణమాస్యౌ ॥ ౭ ॥ నైమిత్తికానధ్యాయానాహ యాజ్ఞవల్క్యః—
శ్లో ॥ శ్వక్రోష్టృగర్దభోలూకసామబాణార్తనిస్వనే । అమేధ్యశవశూద్రాంత్య
శ్మశానపతితాంతికే ॥ దేశేఽశుచావాత్మని చ విద్యుత్స్తనితసంప్లవే । భుక్త్వార్ద్ర
పాణిరంభోఽంతరర్ధరాత్రేఽతిమారుతే ॥ పాంసుప్రవర్షే దిగ్దాహే సంధ్యానీహా
రభీతిషు । ధావతః పూతిగంధే చ శిష్టే చ గృహమాగతే ॥ ఖరోష్ట్రయానహస్త్య
శ్వనౌవృక్షేరిణరోహణే । సప్తత్రింశదనధ్యాయానేతాంస్తాత్కాలికాన్విదురి
తి ॥ సపవ ॥ త్ర్యహం ప్రేతేష్వనధ్యాయః శిష్యర్త్విగ్గురుబంధుషు । ఉపాక
ర్మణి చోత్సర్గే స్వశాఖాశ్రోత్రియే తథా ॥ టీ ॥ తథా ప్రేతే ॥ శ్లో ॥ సంధ్యాగర్జితని
ర్ఘాతభూకంపోల్కానిపాతనే । సమాప్య వేదం ద్యునిశమారణ్యకమధీత్య చ ॥
టీ ॥ ద్యునిశమహోరాత్రమనధ్యాయః ॥ శ్లో ॥ పంచదశ్యాం చతుర్దశ్యామష్ట
మ్యాం రాహుసూతకే । ఋతుసంధిషు భుక్త్వా చ శ్రాద్ధికం ప్రతిగృహ్య చ ॥ టీ ॥
ఋతుసంధిః ప్రతిపద్ద్యునిశమనధ్యాయః ॥ శ్లో ॥ పశుమండూకనకులశ్వాహి
మార్జారమూషికైః । కృతేఽంతరే త్వహోరాత్రం శక్రపాతే తథోచ్ఛ్రయ ఇతి
॥ టీ ॥ శక్రపాతః అశ్వయుక్శుక్లద్వాదశీ ॥ ౮ ॥ యత్తు గౌతమేనోక్తం,
శ్వనకులమండూకసర్పమార్జారాణాం త్ర్యహమనధ్యాయో విప్రవాసశ్చేతి
తత్ప్రథమాధ్యయనవిషయమితి ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే—శ్లో ॥ కర్ణశ్రవేఽనిలే రా
త్రౌ దివా పాంసుసమూహనే । ఏతం వర్షాస్వనధ్యాయమధ్యాయజ్ఞాః ప్రచక్ష
తే ॥ విద్యుత్స్తనితవర్షేషు మహోల్కానాం చ సంభవే । ఆకాలికమనధ్యాయ
మేతేషు మనురబ్రవీదితి ॥ టీ ॥ విద్యుదాదిప్రాదుర్భావకాలాదారభ్య నాడి

కాష్ఠాషష్టిరాకాలః తత్రభవమాకాలికం, మేయముక్తావిద్యుదాదిప్రవృత్తిస్సా
వర్షాసుసంధ్యయోశ్చ దాఽకాలికానధ్యాయనిమిత్తంభవతి,అన్యథాచేన్నైత్యా
హసమేవ ॥ ౯ ॥ శ్లో । ఏతాంస్త్వభ్యుదితాన్విద్యాద్యదా ప్రాదుష్కృతాగ్ని
షు । తదావిద్యాదనధ్యాయమనృతావభ్రదర్శన ఇతి ॥ టీ ॥ ప్రాదుష్కృతా
గ్నిషు విహృతేష్వగ్నిషుసంధ్యయోరితియావత్, ఏతాన్విద్యుదాదీనభ్యుదితా
న్విద్యాత్పశ్యేత్తదాఽకాలికమనధ్యాయంవిద్యాత్, అనృతౌ వర్షర్తువ్యతిరి
క్తేఋతౌ అభ్రసంప్లవేఽకాలికమనధ్యాయంవిద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నిర్ఘాతేభూ
మిచలనేజ్యోతిషాముపసర్జనే । ఏతానాకాలికాన్విద్యాదనధ్యాయానృతావపి
॥ టీ ॥ ఉపసర్జనే ఉపప్లవే చలనాదౌ అపిశబ్దాదనృతావపి ॥ ౧౦ ॥ శ్లో ॥ అం
తశ్శవగతేగ్రామే వృషలస్యచసన్నిధౌ । అనధ్యాయోరుద్యమానేసమవాయేజ
నస్యచ ॥ ఉదకేమధ్యరాత్రేచవిణ్మూత్రేచవిసర్జనే । ఉచ్ఛిష్టేశ్రాద్ధభుక్త్వాచమ
నసాపినచింతయేత్ ॥ ప్రతిగృహ్యద్విజోవిద్వానేకోద్దిష్టస్య కేతనమ్ । త్ర్య
హంనకీర్తయేద్బ్రహ్మ రాజ్ఞోరాహోశ్చసూతకేఇతి ॥ టీ ॥ ఏకోద్దిష్టస్య నవశ్రా
ద్ధాదేః కేత్యతేనిమంత్ర్యతేనేనేతికేతనంద్రవ్యం, రాజ్ఞస్సూతకే పుత్రజన్మని
రాహుసూతకే గ్రహణముక్త్వాచ త్ర్యహంనకీర్తయేదితి, ఏతద్గ్రస్తాస్తమయవిష
యం, రవీంద్వోర్గ్రహణేచైవ నాధీయీత దివానిశమితిస్మరణాత్ ॥ ౧౧ ॥ శ
యానఃప్రౌఢపాదశ్చబద్ధ్వాచైవావసక్థికామ్ । నాధీయీతామిషంజగ్ధ్వాసూత
కాన్నాద్యమేవచ ॥ టీ ॥ పాదస్యోపరిపాదో యస్యసప్రౌఢపాదః, వస్త్రాది
నావసక్థికాంబద్ధ్వా ॥ ౧౨ ॥ శ్లో ॥ నీహారేబాణశబ్దేచ సంధ్యయోరేవచోభ
యోః । అమావాస్యాచతుర్దశ్యోః పౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ ॥ పాంసువర్షేది
శాందాహేగోమాయువిరుతేతథా । శ్వఖరోష్ట్రేచరువతిపంక్తౌచనపఠేద్ద్విజః ॥
నాధీయీతశ్మశానాంతే గ్రామాంతేగోవ్రజేతథా । వసిత్వా మైథునంవాసః
శ్రాద్ధికంప్రతిగృహ్యచ ॥ టీ ॥ శ్మశానాంతే శ్మశానసమీపే, గోవ్రజే గోష్ఠే
మైథునం మిథునసంబంధి, ప్రతిగృహ్య భుక్త్వా స్వీకృత్యచ ॥ శ్రాద్ధికంప్రతి
గృహ్యేత్యేతత్ప్రపంచయతి ॥ ౧౩ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ ప్రాణివా యదివాప్రా
ణియత్కించిచ్ఛ్రాద్ధికంభవేత్ । తదాలభ్యాప్యనధ్యాయః పాణ్యాస్యోహిద్వి
జోత్తమః ॥ టీ ॥ ఆలభ్యదత్తం పాణినాస్పృష్ట్వా, ప్రతిగ్రహఏవ భోజనమి

త్త్యాహ పాణ్యాస్యాహితి ॥ ౧౪ ॥ శ్లో ॥ నవివాదేనకలహేనసేవాయాంనసంగరే । నభుక్తమాత్రేనాజీర్ణేనవమిత్వానశుక్తికే ॥ టీ ॥ వాగ్యుద్ధం వివాదః, అంగయుద్ధంకలహః, శస్త్రయుద్ధంసంగరః, శుక్తికె భుక్తస్యాన్నస్యయాతయామస్య గంధరసావిర్భావే ॥ ౧౫ ॥ శ్లో ॥ అతిథింనాననుజ్ఞాప్యమారుతేవాతివాయది । రుధిరేతుస్రుతేగాత్రాచ్ఛస్త్రేణచపరిక్షతే ॥ సామధ్వనావృగ్యజుషంనాధీయీతకదాచన । వేదస్యాధీత్యచైవాంతమారణ్యకమధీత్యత ॥ టీ ॥ సామధ్వనౌసామాధీయ్యతత్క్షణమేవఋగ్యజుషం నాధీయీత, వేదస్యాంతముపనిషదం ఆరుణకేతుకంచాధీత్య ఋగ్యజుషంనాధీయీత ॥ ౧౬ ॥ సామధ్వనావృగ్యజుషానధ్యాయేత్యర్థవాదమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ ఋగ్వేదోదేవదైవత్యోయజుర్వేదస్తుమానుషః । సామవేదఃస్మృతఃపిత్ర్యస్తస్మాత్తస్యాశుచిర్ధ్వనిః ॥ పశుమండూకమార్జారశ్వసర్పనకులాదిషు । అంతరాగమనేవిద్యాదనధ్యాయమహర్నిశం ద్వావేవవర్జయేన్నిత్యమనధ్యాయౌప్రయత్నతః । స్వాధ్యాయభూమించాశుద్ధామాత్మానంచాశుచింద్విజః ॥ టీ ॥ నిత్యం ఆపద్యపి అనేనాన్యేషామనధ్యాయనిమిత్తానామాపద్యనుజ్ఞాసూచితా ॥ ౧౭ ॥ నారదః—శ్లో ॥ అయనేవిషువేచైవశయనేబోధనేహరేః । అనధ్యాయస్తుకర్తవ్యోమన్వాదిషుయుగాదిష్వితి ॥ ౧౮ ॥ మన్వాదయో మత్స్యపురాణేదర్శితాః ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్శుక్లనవమీకార్తికీద్వాదశీతథా । తృతీయాచైత్రమాసస్య తథాభాద్రపదస్యచ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యాపుష్యస్యైకాదశీసితా । ఆషాఢస్యాపిదశమీమాఘమాసస్య సప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీకృష్ణాఆషాఢస్యాపిపూర్ణిమా । కార్తికీఫాల్గునీచైత్రీజ్యైష్ఠీపంచదశీసితా । మన్వంతరాదయశ్చైతేదత్తస్యాక్షయకారకాఇతి ॥ ౧౯ ॥ యుగాదయోవిష్ణుపురాణాభిహితాః ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్యసితాతృతీయా నవమ్యసౌకార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్యచకృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పంచదశీతుమాఘఇతి ॥ ౨౦ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ శ్లేష్మాతకస్యఛాయాయాం శల్మలేర్మధుకస్యచ । కదాచిదపినాధ్యేయం కోవిదారకపిత్థయోరితి ॥ ౨౧ ॥ హారీతః—మహానవమ్యాంద్వాదశ్యాంభరణ్యామపిపర్వసు । తథాక్షయతృతీయాయాం శిష్యాన్నాధ్యాపయేద్ద్విజః ॥ మాఘమాసేతుసప్తమ్యాంరథాఖ్యాయాంతువర్జయేత్ అధ్యాపనంసమభ్యంజన్ స్నానకాలేచవర్జయేదితి ॥ టీ ॥ ద్వాదశ్యాంశ్రవణ

ద్వాదశ్యాం, భరణ్యాం భాద్రపదభరణ్యాం ॥ ౨౨ ॥ తదాహవృద్ధగార్గ్యః॥ శ్లో ॥ ఋక్షేషుద్వేహినక్షత్రే స్వాధ్యాయంపరివర్జయేత్ । ద్వాదశ్యాం శ్రవణంభాద్రే భరణీంచమహాలయఇతి ॥ ౨౩ ॥ సత్యతపాః—ఆభాకాసితపక్షేషు మైత్రశ్రవణరేవతీ । ద్వాదశ్యాంసంస్పృశేయశ్చేత్ తత్రానధ్యయనంవిదురితి॥ ౨౪ ॥ గార్గ్యః—మైత్రక్షాత్షోడశర్క్షేషు వర్షేనధ్యయనంవిదుః । అతివర్షేత్రిరాత్రంస్యాదల్పవర్షేతువాసరమితి ॥ టీ ॥ మైత్రర్క్షమనూరాధంతస్మాదారభ్య మృగశీర్షాంతేషు అతివృష్టౌ త్రిరాత్రమల్పవృష్టౌవాసరమిత్యర్థః ॥ జాబాలిః — శ్లో ॥ నాధీయీతసరోనిత్యమాద్యావంతేచపక్షయోః । ఆద్యౌచహీయతేబుద్ధిరంతేచబ్రహ్మహీయతఇతి ॥ టీ ॥ పక్షాదిః ప్రతిపత్, పక్షాన్తం చతుర్దశీ ॥ ౨౫ ॥ తథారామాయణే హనూమద్వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ సాస్వభావేనతన్వంగీత్వద్వియోగాచ్చకర్శితా । ప్రతిపత్పాఠశీలస్య విద్యేవతనుతాంగతేతి ॥ ౨౬ ॥ బోధాయనః—సాయంప్రాతస్సంధ్యయోశ్చనాధీయీత మహానిశి । ప్రాతస్సంధ్యాత్రినాడీస్యాత్సాయంసంధ్యాత్రినాడికా ॥ మహానిశాతువిజ్ఞేయాచతస్రోఘటికాస్తథేతి ॥ ౨౭ ॥ వృద్ధగౌతమః—యామ్యాద్గజాంతరేవ్యాఘ్రే నైవాధీయీతహాయనమ్ । శశాపివాశ్వపాకోజష్టణ్ణాసానితి సూరయ ఇతి ॥ ౨౮ ॥ గౌతమః—సూ ॥ నాధీయీతవాయౌ దివాపాంసుహరేకర్ణశ్రావిణినక్తం బాణభేరీమృదంగవ్యార్తశబ్దేషు శ్వసృగాలగర్దభసంహ్రాదేలోహితేంద్రధనుర్నీహారేష్వభ్రదర్శనేచాపర్తౌ మూత్రితఉచ్చారితేనిశాసన్ధ్యోదకేష్వితిసంకులోపహితవేదసమాప్తిచ్ఛర్దిశ్రాద్ధమనుష్యయజ్ఞభోజనేష్వహోరాత్రమితి ॥ టీ ॥ సంకులోరాజ్యోపద్రవః, ఉపహితోగ్నిదాహః, ఛర్దిర్భుక్తోద్గారః శ్రాద్ధంపార్వణం, మనుష్యయజ్ఞస్స్విమన్త్రాదిః ॥ ౩౦ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ నిగమేష్వధ్యయనంవర్జయేదితి ॥ టీ ॥ నిగమశ్చత్వరం ॥ ౩౧ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ శ్మశానేసర్వతశ్శమ్యాప్రాసాద్గ్రామేణాధ్యవసితేక్షేత్రేణానధ్యాయోజ్ఞాయమానేతు తస్మిన్నేవదేశే నాధీయీతేతి ॥ టీ ॥ శమ్యాక్షిప్తా యావతిదేశేపతతి తతోర్వాక్ శ్మశానసమీపేనాధ్యేయం, యదాశ్మశానం గ్రామతయా క్షేత్రతయావాధ్యవసితం స్వీకృతం తదాధ్యేతవ్యమేవేతి, యదితుఅవసితమపిశ్మశానంజ్ఞాయతే అయంసప్రదేశఇతి తదాతావత్యేవదేశే నాధీయీత నశమ్యా

ప్రసాదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ స ఏవ ॥ సూ ॥ సంధ్యాయాం స్తనితే రాత్రిం స్వప్నపర్యంతాం విద్యుతీతి ॥ టీ ॥ సాయంసన్ధ్యాయాం మేఘగర్జనే రాత్రిం సర్వాం నాధీయీత, విద్యుతి సత్యాం స్వప్నపర్యంతామపి ప్రహరవిశిష్టాం రాత్రిం నాధీయీతేత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ప్రాతస్సంధ్యాయామాహ స ఏవ ॥ సూ ॥ ఉపవ్యుషసి యావతా వా కృష్ణాం రోహిణీమితి శమ్యాప్రాసాద్విజానీయాదేతస్మిన్కాలే విద్యోతమానే సప్రదోషమహరనధ్యాయ ఇతి ॥ టీ ॥ ఉపవ్యుషసి విద్యుతి సత్యామపరేద్యుస్సప్రదోషమహరనధ్యాయః, ప్రదోషాదూర్ధ్వమధ్యయనం యావతా వా కాలేన శమ్యాప్రాసాదర్వాగవస్థితాం గాం కృష్ణామితి వా రోహిణీం గౌరవర్ణామితి వా జానీయాదేతస్మిన్కాల ఉపవ్యుషసీత్యన్వయః ॥ ౩౪ ॥ స ఏవ ॥ సూ ॥ దహ్రేఽపరరాత్రే స్తనయిత్నునోర్ధ్వమర్ధరాత్రాదిత్యేక ఇతి ॥ ౩౫ ॥ వర్షర్తావిదం, ఇతరత్ర స ఏవాహ ॥ సూ ॥ విద్యుత్స్తనయిత్నుర్వృష్టిశ్చాపర్తౌ యత్ర సన్నిపతేయుస్త్ర్యహమనధ్యాయ ఏకేన ద్వాభ్యాం వైతేషామాకాలమితి ॥ టీ ॥ యస్మిన్దేశే యో వర్షాకాలస్తతోఽన్యస్తత్రచాపర్తుస్తత్ర యది విద్యుదాదయస్సముదితాస్స్యుస్తదా త్ర్యహమనధ్యాయః, ఏతేషాం విద్యుదాదీనాం మధ్యే ఏకేన ద్వాభ్యాం వా యోగే ఆకాలమనధ్యాయః అపరేద్యురాతత్కాలాదిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ స్మృత్యర్థసారే—శ్లో ॥ చతుర్దశ్యష్టమీపర్వప్రతిపద్వర్జితేషు చ । వేదాంగన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాణి చాభ్యసేత్ ॥ ఉదయేఽస్తమయే వాపి ముహూర్తత్రయగామి యత్ । తద్దినం తదహోరాత్రం చానధ్యాయవిదో విదుః ॥ కేచిదాహుః క్వచిద్దేశే యావత్తద్దిననాడికాః । తావదేవ త్వనధ్యాయో న తస్మిన్ఛ్రాదినాంతరే ॥ అధికాయాం త్రయోదశ్యాం చతుర్దశ్యాం దివా యది । అమావాస్యా చ దృశ్యేత తదానధ్యయనం భవేదితి ॥ టీ ॥ అత్ర త్రయోదశీ వృద్ధ్యాదిసద్వయే స్వాధ్యాయదినత్వమాపన్నాధికేత్యుచ్యతే, తస్యాం త్రయోదశ్యామనధ్యయనం యది చతుర్దశ్యాం దివా అమావాస్యా స్వల్పాపి దృశ్యతే చేదిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ప్రణవవ్యాహృతీనాం చ గాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా । నిత్యనైమిత్తికే కార్యే వ్రతే యజ్ఞైకక్రతౌ తథా ॥ ప్రవృత్తే కామ్యకార్యే చ నానధ్యాయస్తథా స్మృతః । దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్సదా స్మృత ఇతి ॥ ౩౮ ॥ ఆపస్తమ్బోఽపి—సూ ॥ విద్యాం ప్రత్యనధ్యాయ

ష్యాన్ప్రియతే నకర్మయోగే మంత్రాణామితి ॥ ౩౯ ॥ సంగ్రహే— శ్లో ॥ అల్పం జపేదనధ్యాయే పర్వణ్యల్పతరం జపేత్ । శ్రుతిరుద్రం పావమానీంచ గృహీతనియమాద్భృతఇతి ॥ మనుః— ॥ వేదోపాకరణేచైవస్వాధ్యాయేచైవనైత్యకే । నానురోధోస్త్యనధ్యాయే హోమమంత్రేషుచైవహీతి ॥ ౪౦ ॥ కూర్మపురాణే॥ అనధ్యాయస్తునాంగేషు నేతిహాసపురాణయోః । నధర్మశాస్త్రేష్వన్యేషు పర్వణ్యేతానివర్జయేదితి ॥ ౪౧ ॥ కాలాదర్శే— పూర్వంచోర్ధ్వమనధ్యాయమహస్సంక్రమణేనిశి । దివాపూర్వోత్తరారాత్రిరితి వేదవిదోవిదుః ॥ స్వాధ్యాయస్యాహ్న్యనధ్యాయోముహూర్తద్వితయాదధి । స్యాత్కించిదపితంప్రాహురనధ్యాయంచసంశయే ॥ యదాభవేదనధ్యాయస్తిథిరుత్తరభావినీ । తదాపూర్వతిథౌరాత్రౌ నాధీయీతేతినిశ్చయఇతి ॥టీ॥ అనయోరర్థః, స్వాధ్యాయస్యాహ్న్యనధ్యాయః ముహూర్తద్వితయాదధి, ఊర్ధ్వంకించిదపిస్యాత్తంస్వాధ్యాయమనధ్యాయంప్రాహుః, పూర్వోక్తనిమిత్తసందేహాదనధ్యాయసంశయేచానధ్యాయంప్రాహుః, యదా ఉత్తరభావినీతిథిరనధ్యాయోభవేత్తదాపూర్వదినే రాత్రౌ నాధీయీతేతినిశ్చయఇతి ॥ ౪౧ ॥ అత్రబోధాయనః— సూ ॥ యద్యనధ్యాయదినమత్రాపి స్వాధ్యాయదినే ద్విముహూర్తాదుపరిదృశ్యేత నిమిత్తవిశేషసంశయేనానధ్యాయవిషయమప్యనధ్యాయం ప్రాహురితి విజ్ఞాయతేఇతి ॥ ౪౨ ॥ హారీతః— శ్లో ॥ శ్వోనధ్యాయేద్యశర్వర్యాం నాధీయీతకదాచన । చాతుర్మాస్యద్వితీయాసు వేదాధ్యాయంవిసర్జయేదితి ॥ కించ ఆషాఢకార్తికఫాల్గునకృష్ణద్వితీయాశ్చాతుర్మాస్యద్వితీయాః ॥ గౌతమోపి— కార్తికీఫాల్గున్యాషాఢీ పౌర్ణమాసీతిసోస్తకాస్త్రిరాత్రమితి॥ ఉక్తపౌర్ణమాసీరారభ్యత్రిరాత్రం తథాష్టకాఃతిస్రఃసప్తమ్యాదయః తాస్వపి త్రిరాత్రమనధ్యాయఇత్యర్థః ॥ అథ ప్రదోషానధ్యాయమాహవృద్ధగార్గ్యః ॥ ౪౩ ॥ శ్లో ॥ రాత్ర్యాయామద్వయాదర్వాక్సప్తమీస్యాత్త్రయోదశీ । ప్రదోషస్సతువిజ్ఞేయస్సర్వవిద్యావిగర్హితః॥ రాత్రౌనవసునాడీషుచతుర్థీయదిదృశ్యతే । ప్రదోషస్సతువిజ్ఞేయో వేదాధ్యాయవిగర్హితః ॥ ఆద్యంతయోఃకలామాత్రంయదిపశ్యేత్త్రయోదశీమ్ । ప్రదోషస్తువిజ్ఞేయస్సర్వశబ్దవిగర్హితః ॥ త్రయోదశీయదారాత్ర్యామస్తత్రనిశాముఖే । ప్రదోషఇతివిజ్ఞేయోజ్ఞానవాఙ్మానమాచరేత్ । భోజనమ్మైథు

సంయానమభ్యంగంహరిదగ్నసమ్ । అన్యానిశుభకర్మాణి ప్రదోషేనైవకారయేదితి ॥ ౪౪ ॥ వృద్ధమనుః—త్రయోదశ్యాంచసప్తమ్యాంచతుర్థ్యామర్ధరాత్రతః। నార్వాగధ్యయనంకుర్యాద్యదిచ్ఛేత్తత్రధారణమ్ ॥ రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాగ్యదివశ్యే త్రయోదశీమ్ । సారాత్రిస్సర్వకర్మఘ్నీ శంకరారాధనంవినేతి ॥ ౪౫ స్కాందే—త్రిముహూర్తం ప్రదోషస్స్యాద్రవావస్తంగతేసతి । మితసంధ్యత్రయోదశ్యాం నస్మరేచ్ఛమనోహితమ్ ॥ అహ్నోష్టమాంశసంయుక్తం రాత్ర్యర్ధంవ్యానమాచరేత్ ॥ ప్రదోషేధ్యానువారేచ చరరాశ్యుదయేతథా । స్వల్పదానాద్ఋణంశిష్టం వినశ్యతిచసంశయఇతి ॥ ౪౬ ॥ లిఖితః—భిద్యాణ్యహానిప్రాణాంయేఽనధ్యాయాఃప్రకీర్తితాః। భిద్యేద్రేభ్యస్స్రవతిబ్రహ్మబ్రహ్మణేనయదార్జితం॥ తస్మాత్తేతస్యరక్షాంసి శ్రియంబ్రహ్మయశోబలమ్ । సర్వమాదాయగచ్ఛంతివజ్జయంతిచతత్ఫలమితి ॥ ౪౭ ॥ స్మృత్యర్థసారే—చతుర్ద్యాఃపూర్వరాత్రేతు నవనాడీప్రదర్శనే । నాధ్యేయంపూర్వరాత్రిస్స్యాత్సప్తమీచత్రయోదశీ ॥ అర్ధరాత్రాత్పురస్తాచ్చేన్నాధ్యేయంపూర్వరాత్రక ఇతి ॥ ౪౮ ॥ స్మృత్యంతరే—కృష్ణపక్షేతృతీయాయాం ఫాల్గునాషాఢకార్తికే । శుక్లాశ్వయుగ్ద్వితీయాయాం నైవాధ్యాయంసమాచరేత్ ॥తస్మాద్యుక్తోప్యనధ్యాయేనాధీయీతకదాచన।అనధ్యాయేషద్వధీయీత ద్విజశ్చైన్యంకరోతియః॥అనధ్యాయేష్వధ్యయనేప్రజ్ఞామాయుఃశ్రియంతథా।బ్రహ్మవీర్యంచతేజశ్చనికృంతతియమస్స్వయమ్॥ బ్రహ్మవీర్యక్షయభయాదింద్రోవజ్రేణహంతిచ । బ్రహ్మరాక్షసతాంచాంతేనరకంచభవేద్ధ్రువమ్। అత్రగాథాయమోద్గీతాః కీర్తయంతిపురావిదః।ఆయుఃరస్యనికృంతామిప్రజ్ఞామస్యచదేహినాః ॥ యఉచ్ఛిష్టఃప్రవదతిస్వాధ్యాయంచాధిగచ్ఛతి। యశ్చానధ్యాయకాలేపి మోహాదభ్యసతిద్విజః॥ తస్మాద్యుక్తోప్యనధ్యాయే నాధీయీతకదాచనేతి ॥

అథ దానంనిరూప్యతే

౧ ॥ తత్రశ్రుతిః ॥ దానమితి సర్వాణిభూతాని ప్రశంసంతిదానాన్నాతిదుష్కరం తస్మాద్దానేరమంతఇతి ॥ ౨ ॥ అన్యచ్చ ॥ దానంయజ్ఞానాం వరూథం దక్షిణాలోకేదాతారꣳసర్వభూతాన్యుపజీవంతి దానేనారాతీరపానుదంత దానేనద్విషంతోమిత్రాభవంతి దానేసర్వంప్రతిష్ఠితంతస్మాద్దానంపరమంవదంతీతి॥ ౩ ॥ మనుః—శ్లో ॥ యత్కించిదపి దాతవ్యం యాచితేనానసూయయా

ఉత్పత్స్యతే హి తత్పాత్రం యత్తారయతి సర్వత ఇతి ॥ ౪ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః —॥ దాతవ్యం ప్రత్యహం పాత్రే నిమిత్తేషు విశేషతః । యాచితేనాపి దాతవ్యం శ్రద్ధాపూర్వం తు శక్తితః ॥ గోభూతిలహిరణ్యాదిపాత్రే దాతవ్యమర్చితే । నాపాత్రే విదుషా కించిదాత్మనః శ్రేయ ఇచ్ఛతేతి ॥ ౫ ॥ దేవలః—ధ్రువమాజస్రికం కామ్యం నైమిత్తికమితి క్రమాత్ । వైదికో దానమార్గోఽయం చతుర్ధా వర్ణ్యతే ద్విజైః॥ ప్రపారామతటాకాదిసర్వకామఫలం ధ్రువమ్ । తదాజస్రికమిత్యాహుర్దీయతే యద్దినే దినే ॥ అపత్యవిజయైశ్వర్యస్త్రీబాలార్థం యదిష్యతే ॥ ఇచ్ఛాసంజ్ఞం తు తద్దానం కామ్యమిత్యభిధీయతే । కాలాపేక్షం క్రియాపేక్షమర్థాపేక్షమితి స్మృతమ్ ॥ త్రిధా నైమిత్తికం ప్రోక్తం సహోమం హోమవర్జితమితి ॥ ౬ ॥ వ్యాసః—నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం విమలం చేతి కథ్యతే । అహన్యహని యత్కించిద్దీయతేఽనుపకారిణే ॥ అనుద్దిశ్య ఫలం తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ తు నిత్యకమ్ । యత్తు పాపోపశాంత్యర్థం దీయతే విదుషాం కరే ॥ నైమిత్తికం తదుద్దిష్టం దానం సద్భిరనుష్ఠితమ్ । అపత్యవిజయైశ్వర్యస్వర్గార్థం యత్ప్రదీయతే॥ దానం తత్కామ్యమాఖ్యాతమృషిభిర్ధర్మచింతకైః। ఈశ్వరప్రీణనార్థం యద్బ్రహ్మవిత్సు ప్రదీయతే ॥ చేతసా భక్తియుక్తేన దానం తద్విమలం శివమ్ । దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే ॥ దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్ । యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః ॥ దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతమ్ । అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే ॥ అసత్కృతమవజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమ్ । సాత్త్వికానాం ఫలం భుంక్తే దేవత్వే నాత్ర సంశయః ॥ అత్రాన్యధాతుమానుష్యే రాజసానాం ఫలం భవేత్ । తామసానాం ఫలం భుంక్తే తిర్యక్త్వే మానవస్సదా ॥ ఏకస్మిన్నప్యతిక్రాంతే దినే దానవివర్జితే । దస్యుభిర్ముషితస్యేవ యుక్తమాక్రందితుం భృశమ్ ॥ యస్య విత్తం న ధర్మాయ నోపభోగాయ దేహినామ్ । నాపి కీర్త్యై న యశసే తస్య విత్తం నిరర్థకమ్ ॥ తస్మాద్విత్తం సమాసాద్య దైవాద్వా పౌరుషాదథ । దద్యాత్సమ్యగ్ద్విజాతిభ్యః కీర్తనాని న కారయేత్ ॥ సీదతే ద్విజముఖ్యాయ యోఽర్థినే న ప్రయచ్ఛతి । సామర్థ్యే సతి దుర్బుద్ధిర్నరకాయోపపద్యతే ॥ అక్షరద్వయమభ్యస్తం నాస్తి నాస్తీతి యత్పురా । తదిదం దేహి దేహీతి విపరీతముపస్థితమ్ ॥ దీయమానం తు యో మోహాద్గోవిప్రాగ్నిసు

రేషు చ । నివారయతి పాపాత్మా తిర్యగ్యోనిం వ్రజేత్తు స ఇతి ॥ ౭ ॥ మనుః — వారి
దస్తృప్తిమాప్నోతి సుఖమక్షయమన్నదః । తిలప్రదః ప్రజామిష్టాం దీపదశ్చక్షు
రుత్తమమ్ ॥ భూమిదో భూమిమాప్నోతి దీర్ఘమాయుర్హిరణ్యదః । గృహదో
గ్ర్యాణి వేశ్మాని రూప్యదో రూపముత్తమమ్ ॥ వాసోదశ్చన్ద్రసాలోక్యమశ్విసా
లోక్యమశ్వదః । అనడుద్దశ్శ్రియం పుష్టాం గోదో బ్రధ్నస్య విష్టపమ్ ॥ యానశ
య్యాప్రదో భార్యామైశ్వర్యమభయప్రదః ॥ ధాన్యదశ్శాశ్వతం సౌఖ్యం బ్రహ్మ
దో బ్రహ్మసార్ష్టితామ్ ॥ టీ ॥ బ్రహ్మ వేదః సార్ష్టితాం సాయుజ్యం ॥ శ్లో ॥ స
ర్వేషామేవ దానానాం బ్రహ్మదానం విశిష్యతే । వార్యన్నగోమహీవాసస్తి
లకాఞ్చనసర్పిషాం ॥ యేన యేన తు భావేన యద్యద్దానం ప్రయచ్ఛతి । తత్తత్తే
నైవ భావేన ప్రాప్నోతి ప్రతిపూజితః ॥ టీ ॥ భావేన శ్రద్ధాదినా, న కేవలం దా
తా ప్రతిగృహీత్రైవార్చనీయః, కింతు దేయం ద్రవ్యమపి తాభ్యామిత్యాహ
స ఏవ ॥ శ్లో ॥ యోఽర్చితం ప్రతిగృహ్ణాతి దదాత్యర్చితమేవ వా । తావుభౌ గచ్ఛ
తస్స్వర్గం నరకం తు విపర్యయే ॥ న విస్మయేత తపసా వదేదిష్ట్వా చ నానృతం । నా
ర్తోఽప్యపవదేద్విప్రాన్న దత్త్వా పరికీర్తయేత్ ॥ యజ్ఞోఽనృతేన క్షరతి తపః క్షరతి వి
స్మయాత్ । ఆయుర్విప్రాపవాదేన దానం తు పరికీర్తనాత్ ॥ న వార్యపి ప్రయ
చ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । న బకవ్రతికే పాపే నావేదవిది ధర్మవిత్ ॥ త్రిష్వ
ప్యేతేషు దత్తం హి విధినాప్యర్జితం ధనం । దాతుర్భవత్యనర్థాయ పరత్రాదా
తురేవ చ ॥ యథా ప్లవేనౌపలేన నిమజ్జత్యుదకే తరన్ । తథా నిమజ్జతోఽధస్తాద
జ్ఞౌ దాతృప్రతీచ్ఛకావితి ॥ అ ॥ బైడాలవ్రతిక-బకవ్రతికయోస్స్వరూపమా
హ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ధర్మధ్వజీ సదా లుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకదాంభికః । బైడాలవ్రతి
కో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాతిసంధకః ॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికః స్వార్థసాధనతత్ప
రః । శఠో విద్యావిహీనశ్చ స బకవ్రతికో ద్విజః ॥ టీ ॥ శ్లోకద్వయస్యాయమర్థః
ధర్మధ్వజీ ధర్మలింగీ, ఛాద్మికః వ్యాజవృత్తిః, దాంభికః విశిష్టవేషేణ స్వదోషతిర
స్కారీ, అతిసంధకః వంచకః, అధోదృష్టిః పరానవేక్షీ, నైష్కృతికః గూఢైరుపా
యైః పరానర్థకారీ, శఠః నృశంసః ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ యే బకవ్రతినో విప్రా యే
చ మార్జారలింగినః । తే పతంత్యంధతామిస్రే తేన పాపేన కర్మణా ॥ అలింగీ లింగి
వేషేణ యో వృత్తిముపజీవతి । స లింగినాం హరత్యేనస్తిర్యగ్యోన్యాం చ జాయతే ॥

తి ॥ ౮ ॥యాజ్ఞవల్క్యః—హేమశృంగీశఫైరూప్యైస్సుశీలావస్త్రసంయుతా। సకాంస్యపాత్రాదాతవ్యాక్షీరిణీగౌస్సదక్షిణా ॥ దాతాస్యాస్స్వర్గమాప్నోతివత్సరాన్రోమసమ్మితాన్। కపిలాచేత్తారయతిభూయశ్చాసప్తమంకులం ॥ సవత్సారోమతుల్యాని యుగాన్యుభయతోముఖీ। దాతాస్యాస్స్వర్గమాప్నోతిపూర్వేణవిధినాదదత్ ॥ యావద్వత్సస్యపాదౌతు ముఖంయోన్యాంప్రదృశ్యతే। తావద్గౌఃపృథివీజ్ఞేయాయావద్గర్భంనముఞ్చతి ॥ ౯ ॥ హేమశృంగాద్యసంభవేప్యాహసఏవ ॥ యథాకథంచిద్దత్వా గాంధేనుంవాధేనుమేవవా। అరోగామపరిక్లిష్టాం దాతాస్వర్గేమహీయతే ॥ శ్రాంతసంవాహనంరోగిపరిచర్యాసురార్చనం। పాదశౌచంద్విజోచ్ఛిష్టమార్జనంగోప్రదానసమం ॥ టీ ॥ శ్రాంతసంవాహనమాసనాదిప్రదానేన శ్రమాపనయనం,రోగిపరిచర్యా ఔషధాదిప్రదానేన,, హరిహరాదీనామర్చనం సురార్చనం, గోప్రదానసమంగోదానసమం ॥ ౧౦ ॥ సఏవ ॥శ్లో॥ భూదీపాశ్చాన్నవస్త్రామ్భస్తిలసర్పిఃప్రతిశ్రయాన్। నైవేశికంస్వర్ణధుర్యందత్వాస్వర్గేమహీయతే ॥ టీ ॥ ధుర్యో బలీవర్దః, ప్రతిశ్రయః ప్రవాసినామావాసః, నైవేశికంకన్యాదానం॥ శ్లో ॥ గృహధాన్యాభయోపానచ్ఛత్రమాల్యానులేపనం। యానంవృక్షంప్రియంశయ్యాందత్వాత్యంతంసుఖీభవేత్ ॥ సర్వధర్మమయంబ్రహ్మప్రదానేభ్యోధికంయతః। తద్దదత్సమవాప్నోతిబ్రహ్మలోకమవిచ్యవమితి ॥ టీ ॥ అవిచ్యవం చ్యుతిరహితం ॥ పరస్వత్వాపాదానమాత్రం వేదాదేర్దానం స్వత్వనివృత్తేః కర్తుమశక్యత్వాత్॥ ౧౧ ॥ అ॥ధర్మదానమపిస్మర్యతే॥శ్లో॥ దేవతానాంగురూణాంచమాతాపిత్రోస్తథైవచ, పుణ్యందేయంప్రయత్నేన నపుణ్యంచోదితం క్వచిదితి ॥ ౧౨ ॥ అపుణ్యదానే తదేవవర్ధతే దాతుర్లోభాదినా ప్రవృత్తస్య ప్రతిగ్రహీతురపి॥ శ్లో ॥యః పాపంవిపులంధ్యాత్వాప్రతిగృహ్ణాతిదుర్మతిః। గర్హితాచరణాత్తస్యపాపంతావత్సమాశ్రయేత్। సమద్విగుణసాహస్రమానంత్యంచప్రదాతృషివ్రతిస్మరణాత్॥౧౩ తిలాదిదానఫలం ॥ శాతాతపః— శ్లో ॥ తిలాన్దదాతియస్స్నానంశుచిర్నిత్యం తిలోదకీ। హోతాదాతాతిలానాంచశతవర్షాణిజీవతీతి ॥ ౧౪ ॥ సంవర్తః—॥ శ్రోత్రియాయకులీనాయఅర్థినేచవిశేషతః। యద్దానందీయతేభక్త్యా తద్భవేత్సుమహాఫలం ॥ యద్యదిష్టతమంలోకేయచ్చస్యాదధికంగృహే। తత్తద్గుణవతే దే

యం తదేవాక్షయమిచ్ఛతా ॥ తామ్బూలంచైవయోదద్యాద్బ్రాహ్మణేభ్యో
విశేషతః । మేధావీసుభగః ప్రాజ్ఞోదర్శనీయశ్చజాయతే॥ ఆయాసశతలబ్ధస్య
ప్రాణేభ్యోపిగరీయసః । గతిరేషాభవేత్తస్యదానమన్యావిపత్తయః । యస్య
విత్తమదానాయనోపభోగాయదేహినః ॥ పుణ్యకీర్త్యైనధర్మాయతస్యవిత్తంని
రర్థకం । గ్రాసాదర్ధమపిగ్రాసమర్థిభ్యఃకింనదీయతే । ఇచ్ఛానురూపోవి
భవః కదాకస్యభవిష్యతి ॥ దద్యాచ్ఛిశిరేవహ్నింబహుకాష్ఠంప్రయత్నతః ।
కాలాగ్నిదీప్తింప్రాజ్ఞత్వంరూపసౌభాగ్యమాప్నుయాత్ ॥అలఙ్కృత్యతుయఃక
న్యాంభూషణాచ్ఛాదనాదిభిః । దద్యాత్స్వర్గమవాప్నోతిపూజయన్నుత్సవా
దిషు ॥ ౧౫ ॥ కపిలాశ్వతిలానాగారథదాసీగృహాణ్యపి । కన్యాసువర్ణరత్నాని
మహాదానానివైదశ ॥ తైలమామలకంప్రాజ్ఞః పాదాభ్యంగందదాతియః । ప్ర
హృష్టస్సనరోలోకేసుఖీచైవసదాభవేత్ ॥ అనడ్వాహౌతుయోదద్యాద్యుగసీ
రేణసంయుతౌ । అలంకృత్యయథాశక్తిధూర్గ్వహౌశుభలక్షణౌ ॥ సర్వపాపవిశు
ద్ధాత్మా సర్వకామసమన్వితః ।వర్షాణివసతిస్వర్గే రోమసంఖ్యాప్రమాణతః ॥
భూమింసస్యవతీంశ్రేష్ఠాం బ్రాహ్మణేవేదపారగే । గాందత్వాపిప్రసూతాంచస్వ
ర్గలోకేమహీయతే॥యావన్తిసస్యమూలానిగోరోమాణిచసర్వశః।నరస్తావన్తివర్షా
ణిస్వర్గలోకేమహీయతే॥అగ్నేరపత్యంప్రథమంసువర్ణంభూర్వైష్ణవీసూర్యసు
తాశ్చగావః । లోకాస్త్రయస్తేనభవంతిదత్తాయఃకాఞ్చనం గాంచమహీంచ ద
ద్యాత్ ॥ ౧౬ ॥ సర్వేషామేవదానానామన్నదానంపరంస్మృతం । సర్వేషా
మేవభూతానాంయతస్తజ్జీవనంపరం ॥ మృత్తికాగోశకృద్దర్భానుపవీతంతథోత్త
రం । దత్వాగుశాధ్యవిప్రాయ కులేమహతిజాయతే ॥ ముఖవాసంతు యోద
ద్యాద్దంతధావనమేనచ । పాదశౌచంతథాస్నానం శౌచంచ గుదలింగయోః ॥
యఃప్రయచ్ఛతివిప్రాయశుచిబుద్ధిస్సదాభవేత్ ॥ ౧౭ ॥బ్రహ్మచారియతిభ్య
శ్చ వపనంయశ్చకారయేత్ । నఖకర్తాణికుర్వాణశ్చక్షుష్మాన్జాయతేనరః ॥ దే
వాగారేద్విజాతీనాందీపందత్వాచతుష్పథే । సవిజ్ఞానేనసంపన్నశ్చక్షుష్మాంశ్చ
భవేత్సదా ॥ యోయేనైవార్థితోవిప్రస్తదస్యప్రతిపాదయేత్ । తృణకాష్ఠస
మెప్యర్థేగోప్రదానసమంభవేదితి ॥ ౧౮ ॥ మనుః—త్రీణ్యాహురతిదానాని
గావఃపృథ్వీసరస్వతీ । అన్నంపరంహిదానానాం విద్యాదానం తతోధికం ॥

విద్యానాంచపరావిద్యా బ్రహ్మవిద్యాసమాహితా । అత స్తద్దాతురస్త్యేవ లాభస్స్వర్గాపవర్గయోః ॥ యోదద్యాజ్జ్ఞానమజ్ఞానాంకుర్యాద్వాధర్మదర్శనం సకృత్స్నాంపృథివీందద్యాత్తేనతుల్యంనతద్భవేదితి॥ ౧౯ ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ ఏకతఃక్రతవస్సర్వే సమాప్తవరదక్షిణాః । ఏకతోభయభీతస్యప్రాణినఃపరిరక్షణమ్ ॥ మహతామపియజ్ఞానాంకాలేనక్షీయతేఫలమ్ । భీతాభయప్రదానస్య క్షయఏవనవిద్యతఇతి ॥ ౨౦ ॥ శాండిల్యః ॥ అయాచితాని దేయాని సర్వదానానియత్నతః । అన్నంవిద్యాచకన్యాచహ్యనర్థిభ్యోనదీయతే ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రితస్యాప్రదానేనదత్తస్యహరణేనచ । జన్మప్రభృతియద్దత్తం తత్సర్వంనశ్యతిధ్రువమ్ ॥ ౨౨ ॥ యోదదస్వేతియోబ్రూయాదన్యగ్నౌబ్రాహ్మణేషుచ । తిర్యగ్యోనిశతంప్రాప్య చండాలేష్వభిజాయతే । ద్వావిమౌపురుషౌలోకే స్వర్గస్యోపరితిష్ఠతః ॥ అన్నప్రదాతాదుర్భిక్షేసుభిక్షేహేమవస్త్రదఇతి ॥ ౨౩ ॥ దేవలః ॥ నాల్పత్వంవాబహుత్వంవా దానస్యాభ్యుదయావహమ్ । శ్రద్ధా భక్తిశ్చదానానామభివృద్ధికరేహితే ॥ శౌచం శుచిర్మహాప్రీతిరర్థినాందర్శనేసతి । సత్కృతిశ్చానసూయాచ దానశ్రద్ధేత్యుదాహృతా ॥ ౨౪ ॥ దాతా ప్రతిగ్రహీతాచ శ్రద్ధాదేయంచధర్మయుక్ । దేశకాలౌచదానానామంగాన్యేతాని షడ్విదుః ॥ ౨౫ ॥ అపాపరోగీధర్మాత్మాదిత్సురవ్యసనశ్శుచిః । అనింద్యజీవకర్మాచ షడ్భిర్దాతాప్రశస్యతే ॥ ౨౬ ॥ అన్నవిద్యావరస్త్రీణాంగోభూరుక్మాశ్వహస్తినామ్ । దానాన్యుత్తమదానానిహ్యుత్తమద్రవ్యదానతః । విద్యాగోచ్ఛాదనావాసపరిభోగౌషధానిచ । దానానిమధ్యమానీతి మధ్యమద్రవ్యదానతః । ఉపానత్ప్రేష్యయానాని ఛత్రపాత్రాసనానిచ ॥ దీపకాష్ఠఫలానీతిచరమంబహువార్షికమ్ । ఇష్టందత్తమధీతంచప్రణశ్యత్యనుకీర్తనాత్ ॥ శ్లాఘానుశోచనాభ్యాంచ భగ్నతేజావిపద్యతే । తస్మాదాత్మకృతంపుణ్యం నవృథాపరికీర్తయేదితి ॥ ౨౭ ॥ బృహస్పతిః ॥ అతోయంసాత్వికందానముదపూర్వంతుశాంతికమ్ । ఆశిషాపౌష్టికందద్యాత్త్రివిధందానలక్షణమితి ॥ ౨౮ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ సర్వాణ్యుదకపూర్వాణిదానానియథాశ్రుతివిహారఇతి॥టీ॥విహారే యజ్ఞకర్మణియానిదానానిదక్షిణాదీనాం,తాని యథాశ్రుత్యేవ నోదకపూర్వాణి అన్యానిసర్వాణిదానాన్యుదకపూర్వాణ్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ భిక్షణే నిమిత్తమాచా

త్యో వివాహో యజ్ఞో మాతాపిత్రోర్బుభూషార్థ్నతశ్చ నియమవిలోపస్సతాంగుణాన్ సమీక్ష్య యథాశక్తి దేయమితి ॥ టీ ॥ భిక్షణం యాచనం తత్ర ఆచార్యాదయో నిమిత్తం, బుభూషా భర్తుమిచ్ఛా, అర్థ్నతో విద్యాదిమతః అగ్నిహోత్రాదౌ నియమే యోగ్యస్యార్థాభావేన లోపః, తత్ర ఏవంభూతే భిక్షణే యాచకశ్రుతవృత్తాదీన్ గుణాన్ సమీక్ష్య శక్త్యనురూపమవశ్యం దేయం అదానే ప్రత్యవాయాత్ ॥ ౩౦ ॥ తత్రాపి స ఏవ ॥ సూ ॥ ఇంద్రియప్రీత్యర్థస్య భిక్షణమనిమిత్తం న తదాద్రియేతేతి ॥ టీ ॥ ఇంద్రియప్రీత్యర్థస్య స్రక్చందనాదేస్తన్మాల్యస్య వా భిక్షణం నియమేన దానస్య నిమిత్తం న భవతి తస్మాన్న తదాద్రియేత ॥ అదానేపి న ప్రత్యవాయః ॥ తత్ర దృష్టాంతమాహ ॥ అ ॥ ధర్మప్రజాసంపన్నాయాం ప్రథమాయాం పత్న్యాం సత్యాం ద్వితీయో వివాహో న నిమిత్తం పుత్రాభావే తు నిమిత్తం భవత్యేవ ॥ ౩౧ ॥ తథా భవిష్యోత్తరే ॥ శ్లో ॥ సువర్ణం యాజకానాంచ విద్యాం చైవోర్ధ్వరేతసామ్ । కన్యాం చైవాసపత్న్యానాం దదతాం గతిరుత్తమేతి ॥ ౩౩ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ గుర్వర్థనివేశౌషధార్థవృత్తిక్షీణయక్ష్యమాణాధ్యయనాధ్వసంయోగవైశ్వజితేషు ద్రవ్యసంవిభాగో బహిర్వేది భిక్షమాణేషు కృతాన్నమితరేషు ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తేన దద్యాత్క్రుద్ధహృష్టభీతార్తలుబ్ధబాలస్థవిరమూఢమత్తోన్మత్తవాక్యాన్యనృతాన్యపాతకానీతి ॥ టీ ॥ నివేశో వివాహః వృత్తిక్షీణో వృత్త్యా హీనః నిత్యం యజ్ఞం కరిష్యన్ యక్ష్యమాణః అధ్యయనేన సంయోగో యస్య సోధ్యయనసంయోగః, అధ్వని వర్తమానోధ్వసంయోగః వైశ్వజితః-విశ్వజిద్యాగే, సర్వస్వదానేన నిర్ద్రవ్యః, యజ్ఞే దక్షిణాకాలే సదస్యేభ్యో యద్దానం తతోన్యత్ర బహిర్వేది ద్రవ్యస్య హిరణ్యాదేర్దానమావశ్యకం, అదానే ప్రత్యవాయాత్, ఇతరేషూక్తవ్యతిరిక్తేషు భిక్షమాణేషు కృతాన్నం పక్వాన్నం దేయం ప్రతిశ్రవో దాస్యామీతి సంవాదః, తం కృత్వాపి అధర్మసంయుక్తే విషయే న దద్యాత్ హృష్టో హర్షవశేన కృత్యాకృత్యశూన్యః, లుబ్ధో లాభవశేన, మత్తో మద్యాదినా మదద్రవ్యేణ ప్రకృతిం గతః ఉన్మత్తో భ్రాంతః; క్రుద్ధాదీనాం వాక్యాన్యనృతాని అయథార్థాని అపాతకాని న పాపం నయంతి తేషాం ప్రతిశ్రుత్యాప్యదానేన దోష ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అన్నాచ్ఛ్రితాని భూతానీత్యన్నం ప్రాణమితి శ్రుతిః । తస్మాదన్నం ప్రదాతవ్యమన్నం

హి పరమం హవిరితి ॥ ౩౪ ॥ వ్యాసః ॥ అర్థానాముదితే పాత్రే శ్రద్ధయా ప్రతి
పాదనమ్ । దానమిత్యభినిర్దిష్టం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ॥ యస్తు దద్యాన్మహీం భ
క్త్యా బ్రాహ్మణాయాహితాగ్నయే । స యాతి పరమం స్థానం యత్ర గత్వా న శోచతి ॥
భూమిదానాత్పరం దానం విద్యతే నేహ కించన । అన్నదానం తేన తుల్యం విద్యా
దానం తతోఽధికమితి ॥ ౩౫ ॥ భారతే ఆనుశాసనికే ॥ అన్నమేవ ప్రశంసంతి దే
వాస్సర్షిగణాః పురా । లోకతంత్రా హి యజ్ఞాశ్చ సర్వమన్నే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ అ
న్నేన సదృశం దానం న భూతం న భవిష్యతి । కుటుంబం పీడయిత్వాపి బ్రాహ్మణాయ
మహాత్మనే ॥ దాతవ్యం భిక్షవే చాన్నమాత్మనో భూతిమిచ్ఛతా । పానీయదానం
పరమం దానానాం మనురబ్రవీత్ ॥ తస్మాత్కూపాంశ్చ వాపీశ్చ తటాకాని చ ఖాన
యేత్ । నిదాఘకాలే పానీయం యస్య తిష్ఠత్యవారితమ్ ॥ స కృచ్ఛ్రం విషమం దు
ర్గం న కదాచిదవాప్నుయాత్ । జలకామో యశస్కామః పుష్టికామశ్చ నిత్యదా ॥
ఘృతం దద్యాద్ద్విజేభ్యస్తు సతతం శుచిరాత్మవానితి ॥ ౩౬ ॥ ఉపమన్యుః ॥ శివలిం
గం తు యో దద్యాచ్ఛివభక్తాయ తన్మనాః । స్వర్ణరూప్యాదికృతం వా సోమం సం
పూజ్య శక్తితః ॥ సర్వదానాధికం పుణ్యం సంప్రాప్య కరణాత్యయే । గాణాపత్య
మవాప్యైవ గణైస్సహ స మోదతే ॥ సాలగ్రామశిలామూర్తిం విష్ణుమారాధ్య భక్తి
తః । విష్ణుభక్తాయ యో దద్యాద్బ్రాహ్మణాయ సదక్షిణామ్ । పంచాశత్కోటివి
స్తీర్ణభూమిదానేన యత్ఫలమ్ । తత్ఫలం సమవాప్నోతి దేహాంతే వైష్ణవం పదం ॥
కుర్యాత్ప్రతికృతిం దేవం సువర్ణేన స్వశక్తితః ॥ శేషపర్యంకశయనం శ్రియా దే
వ్యా యుతం తథా । శంఖచక్రగదాయుక్తం వాసుదేవం సురేశ్వరం ॥ దత్వా గుణా
ఢ్యవిప్రాయ విష్ణులోకే మహీయత ఇతి ॥ ౩౭ ॥ వ్యాసః ॥ గోభూహిరణ్యదానా
నియమాశ్చ నియమాస్తథా । గృహదానస్య నైలోకే కలాం నార్హంతి షోడశీమ్ ॥
యః కారయేన్మఠం శైలం శివాయతనసన్నిధౌ । స శైవం పదమాసాద్య కల్పాయుతశ
తం వసేత్ । గాం పంకాత్ బ్రాహ్మణం దాస్యాద్వృత్తిం లోపాద్ద్విజం వధాత్ ॥ మో
చయన్ముచ్యతే పాపాదాజన్మమరణాంతికాత్ ॥ అనాథప్రేతసంస్కారశ్చాన్యలిం
గస్య పూజనమ్ । దీనాంధకృపణేభ్యశ్చ దానం సర్వాఘనాశనమితి ॥ ౩౮ ॥ యో
గీశ్వరః ॥ స్వర్ణయుక్తం తామ్రపాత్రం గోఘృతేన సమన్వితం । ఆత్మావలోకనం కృ
త్వా బ్రాహ్మణాయ నివేదయేత్ ॥ అనేన విధినా దానం యః కుర్యాత్ప్రయతో నరః

సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సయాతిపరమాంగతిమితి॥

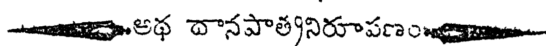
అథ దానమంత్రాః

॥ ౧ ॥ స్మృతిరత్నే కన్యాదానమంత్రః ॥ శ్లో ॥కన్యాంలక్షణసంయుక్తాంక
నకాభరణైర్యుతామ్ । దాస్యామివిష్ణవేతుభ్యం బ్రహ్మలోకజిగీషయా ॥ పుస్తక
దానమంత్రః ॥ సర్వవిద్యాప్రదంజ్ఞానకారణంవిమలాక్షరం । పుస్తకంసంప్రయ
చ్ఛామి ప్రీతాభవతుభారతీ ॥ ౩ ॥ సాలగ్రామదానమంత్రః ॥ సాలగ్రామాచ
లోద్భూతాంశిలాంపాపప్రణాశినీం । సువర్ణకుసుమోపేతాం గృహాణ త్వం ద్వి
జోత్తమ ॥ ౪ ॥ నారాయణమూర్తిదానమంత్రః ॥ నారాయణజగన్నాథశంఖ
చక్రగదాధర । నాశయాశుమహారోగందానేనానేనకేశవ ॥ ౫ ॥ ఉమామహే
శ్వరదానమంత్రః ॥ ప్రసన్నశ్చభవెన్నిత్యం కృత్తివాసామహేశ్వరః । పార్వత్యా
సహితోదేవోజగదుత్పత్తికారకః ॥ శివశక్త్యాత్మకం యస్మాజ్జగదేతచ్చరాచరం॥
తస్మాద్దానేనసర్వం మే కరోతుభగవాంఛ్ఛివమితి ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మాండపురాణే ॥మ
హిషీంవత్ససంయుక్తాం సుశీలాంచపయస్వినీమ్ । రక్తపుష్పేణవస్త్రేణమాల్యాలం
కృత్యప్రయత్నతః ॥ శ్రోత్రియాయప్రశాంతాయ దత్వామృత్యుం జయేన్నరః
కాలమృత్యుస్వరూపాసా మహిషీరక్తభూషణా ॥ పుచ్ఛదేశేప్రదాతవ్యా అత
శ్శాంతింప్రయచ్ఛమేఇతి ॥ ౭ ॥ పాద్మే॥ తిలపాత్రదానమంత్రః ॥ తిలపూర్ణం
తామ్రపాత్రంసువర్ణేనసమన్వితం । తత్పాత్రంబ్రాహ్మణేదత్వా బ్రహ్మలోకే
మహీయతే ॥ దేవదేవజగన్నాథవాంఛితార్థఫలప్రద । తిలపాత్రంప్రదాస్యా
మి తవాగ్రేసుస్థిరోస్మ్యహం ॥ ౮ ॥ అథదశదాననామాని ॥ గోభూతిలహిర
ణ్యాజ్యవాసోధాన్యగుడానిచ । రూప్యంలవణమిత్యాహుర్దశదానాన్యనుక్రమా
త్ ॥ ౯ ॥ ఏతేషాంక్రమాద్దానమంత్రాః ॥ గోదానమంత్రః ॥ గవామంగే
షుతిష్ఠంతి భువనానిచతుర్దశ । యస్మాత్తస్మాచ్ఛివంమేస్యాదతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ
మే ॥ ౧౦ ॥ భూదానమంత్రః ॥ సర్వసస్యాశ్రయాభూమిర్వరాహేణసముద్ధృ
తా । అనంతసస్యఫలదాహ్యతః + మే ॥ తిలదానమంత్రః ॥ తిలాఃపాపహరా
నిత్యంవిష్ణోర్దేహసముద్భవాః । తిలదానాదసహ్యంమే పాపంనాశయకేశవ ॥
౧౧ ॥ హిరణ్యదానమంత్రః ॥ హిరణ్యగర్భగర్భస్థంహేమబీజంవిభావసోః ॥ అన
న్తపుణ్యఫలదమతశ్శాంతింప్రయచ్ఛమే॥౧౨॥ ఆజ్యదానమంత్రః॥ కామధేనూస్స

ముద్భూతం సర్వక్రతుషుసంస్థితం । దేవానామాజ్యమాహారమతః + మే ॥౧౩॥ వస్త్రదానమంత్రః ॥ శీతవాతోష్ణసంత్రాణంలజ్జాయారక్షణంపరం। దేహాలంకరణంవస్త్రమతః + మే ॥ * ధాన్యదానమంత్రః ॥ ధన్యంకరోషి దాతారమిహలోకేపరత్రచ। ప్రాణినాంజీవనంధాన్యమతః + మే ॥ గుడదానమంత్రః ॥ యథారసానాంప్రవరస్తథైవేక్షురసస్స్మృతః । మమైవచపరాంలక్ష్మీందదస్వ గుడసర్వదా ॥ ౧౪ ॥ రూప్యదానమంత్రః ॥ పితృప్రీతికరంనిత్యం విష్ణుశంకరయోరపి । శివనేత్రోద్భవంరూప్యమత + మే ॥ ౧౫ ॥ లవణదానం ॥ రసానామగ్రజంశ్రేష్ఠంలవణంబలవర్ధనం । బ్రహ్మణానిర్మితంసాక్షాదతః + మే ॥ ౧౬ ॥ ఇతి దశదానమంత్రాః॥—॥సాలగ్రామదానమంత్రః॥సాలగ్రామశిలాచక్రే భువనానిచతుర్దశ । తస్మాదస్యప్రదానేనప్రీతోభవతుకేశవః ॥ ౧౭ ॥అయోదానమంత్రః ॥ యస్మాదాయసకర్మాణి తవాధీనానిసర్వదా । లాంగలాద్యాయుధాదీని తస్మాచ్ఛాంతింప్రయచ్ఛ మే ॥ ౧౮ ॥ అథ ఛాగదానమంత్రః ॥ యస్మాత్త్వంఛాగయజ్ఞానామంగత్వేనవ్యవస్థితః । యానంవిభావసోర్నిత్యమతః + మే ॥ ౨౦ ॥ తామ్రదానమంత్రః ॥ తామ్రంశుద్ధికరంసర్వదేవప్రియకరంశుభం । సర్వరక్షాకరంనిత్యమతః + మే ॥ ౨౧ ॥ కాంస్యదానమంత్రః ॥ శుద్ధంకాంస్యమిహాముత్రపాత్రయోగ్యంమనోహరం । నిర్మితంపాపశమనమతః + మే ॥ ౨౨ ॥ అథ ఛత్రదానమంత్రః ॥ వర్షవాతాతపత్రాణమాతపత్రంయశస్కరం । అస్య ప్రదానాద్భూతానిసుఖంయచ్ఛంతుమేసదా ॥ ౨౩ ॥ అథ వ్యజనదానమంత్రః ॥ వ్యజనంవాయుదైవత్యం ఘర్మకాలేసుఖప్రదం ।తస్మాదస్యప్రదానేనశాంతిరస్తుసదామమ ॥ ౨౪ ॥ ఫలదానమంత్రః ॥ ఫలంమనోరథఫలంప్రదదాతిసదానృణాం । పుత్రపౌత్రాభివృద్ధ్యర్థమతశ్శాంతింప్రయచ్ఛ మే॥౨౫॥— అ ॥ అథ దేయద్రవ్యస్వరూపమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్వకుటుంబావిరోధేన దేయం దారసుతాదృతే । నాన్వయేసతిసర్వస్వంయచ్చాన్యస్మైప్రతిశ్రుతమితి ॥ ౨౬॥ బృహస్పతిరపి ॥ కుటుంబభక్తవసనాద్దేయంయదతిరిచ్యతే । అన్యథాదీయతేయద్ధి నతద్దానఫలప్రదమితి ॥ ౨౭ ॥ అ ॥ దానస్య దేశకాలావాహతుశ్శంఖలిఖితౌ ॥ శ్లో ॥ఆహారం మైథునంనిద్రాంసంధ్యాకాలేవివర్జయేత్ । కర్మచాధ్యయనంచైవ తథాదానప్రతిగ్రహౌ ॥ కురుక్షేత్రేగయాతీర్థేతథాచామరకంటకే । ఏవమాదిషు తీ

ర్థేషు దత్తమక్షయత్వామియాదితి ॥ ౨౮ ॥ వ్యాసః ॥ — అయనే విషువే చైవ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । సంక్రాంత్యాదిషు కాలేషు దత్తం భవతి చాక్షయం ॥ ప్రయాగాదిషు తీర్థేషు పుణ్యేష్వాయతనేషుచ । దత్తం చాక్షయమాప్నోతి నదేషుచనదీషుచ ॥ * సంవర్తః ॥ — అయనే విషువే చైవ వ్యతీపాతేదినక్షయే । చంద్రసూర్యగ్రహేచైవదత్తంభవతిచాక్షయం ॥ అమావాస్యాద్వాదశీచసంక్రాంతిశ్చవిశేషతః । ఏతాఃప్రశస్తాస్తిథయోభానువారస్తథైవచ ॥ అత్రస్నానంజపోహోమో బ్రాహ్మణానాంచతర్పణం । ఉపవాసస్తథాదానమేకైకంపావనంస్మృతమితి ॥ ౨౯ ॥ సఏవ ॥ పౌర్ణమాసీషుసర్వాసు మాసర్క్షసహితాసుచ । దత్తానామిహదానానాంఫలందశగుణంభవేత్ ॥ సహస్రగుణితందానంభవేద్దత్తంయుగాదిషు । కర్మశ్రాద్ధాదికంచైవ తథామన్వంతరాదిష్వితి । ౩౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శతమిందుక్షయేదానంసహస్రంతుదినక్షయే । విషౌతుశతసాహస్రంవ్యతీపాతేష్వనంతకమితి ॥ ౩౧ ॥ భారద్వాజః ॥ వ్యతీపాతేవైధృతౌచదత్తమక్షయకృద్భవేత్ ॥ ద్వాతిథ్యంతావేకవారేయస్మిన్ సస్యాద్దినక్షయః ॥ తస్మిన్దానంజపోహోమః స్నానంచైవఫలప్రదమితి ॥ ౩౨ ॥ సుమంతుః ॥ వానప్రస్థస్యపక్వాన్నం తాంబూలంబ్రహ్మచారిణః । సన్యాసినస్సువర్ణంచదత్వాతునరకంవ్రజేత్ ॥ ౩౩ ॥ బహూనాంనప్రదాతవ్యాగౌర్వస్త్రంశయనంస్త్రియః । తాదృగ్భూతంతుతద్దానందాతారంనోపతిష్ఠతేఇతి॥౩౪ ॥ యమః ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్రదానేన దత్తస్యహరణేనచ । జన్మప్రభృతియత్పుణ్యంతత్సర్వంహి ప్రణశ్యతి ॥ ఆశాకరస్త్వదాతాచదాతుశ్చప్రతిషేధకః । దత్తంచయఃక్రియతేసపాపిష్ఠతమస్స్మృతః ॥ ౩౫॥ కాలేసంకల్పితందానమామాపాన్నప్రదీయతే । మాసేమాసేశతంవృద్ధిర్యావత్సంవత్సరంభవేదితి ॥ ౩౬ ॥ నారదః ॥ బ్రాహ్మణేభ్యోయదుద్దిష్టంతత్సద్యస్సంప్రదీయతే । అహోరాత్రమతిక్రమ్యతద్దానంద్విగుణంభవేత్ ॥ త్రిరాత్రింశద్గుణం దద్యాద్దశరాత్రంతుషోడశ । మాసంశతగుణందద్యాద్వత్సరంతుసహస్రకం । వత్సరాత్పరతోనాస్తి దాతాతునరకంవ్రజేత్ ॥ ౩౭ ॥ బ్రాహ్మణస్యతు యద్దత్తం తదభావేతుతద్ధనమ్ । సకుల్యేత్యస్యనినయేత్తదభావేస్యబంధుషు । దద్యాత్సజాతిశిష్యేభ్యస్తదభావేప్సునిక్షిపేదితి ॥ ౩౮ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ దేశతః కాలతశ్శౌచతస్సమ్యక్ప్రతిగ్రహీతృతఇతి ॥ ౩౯ ॥ దానానిప్రతిపాదయతి ॥వా

ర్మీకిః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పతన్నపి చాకాశం విశన్నపి రసాతలం । అటన్నపి మహీం కృత్స్నాం నాదత్తముపతిష్ఠతే ॥ దత్తం హి ప్రాప్యతే స్వర్గే దత్తమేవోపభుజ్యతే । యత్కించిద్దత్తమశ్నాతి నాదత్తముపతిష్ఠత ఇతి ॥ వా ॥ యత్తు దానం క్రయో ధర్మశ్చాపత్యస్య న విద్యత ఇత్యాపస్తంబస్మరణం ॥ స్వకుటుంబావిరోధేన దేయం దారసుతాదృత ఇతి యదపి యాజ్ఞవల్క్యవచనం తజ్జ్యేష్ఠపుత్రవిషయం ఏకపుత్రవిషయంచ ద్వాదశవిధేషు పుత్రేషు దత్తకీతయోరపి మన్వాదిభిః పఠితత్వాత్, దత్తౌరసేతరేషాంతు పుత్రత్వేన పరిగ్రహ ఇతి దత్తౌరసవ్యతిరిక్తానామేవ పుత్రాణాం కలౌ వర్జ్యత్వస్మరణాచ్చ ॥ ౩౯ ॥ తథాచ వసిష్ఠః ॥ న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా న త్వేకం పుత్రం స హి సంతానాయ పూర్వేషాం న స్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రాభ్యనుజ్ఞానాద్భర్తుః పుత్రం ప్రతిగ్రహీష్యన్ బంధూనాహూయ రాజని చావేద్య నివేశనస్య మధ్యే వ్యాహృతిభిర్హుత్వా అదూరబాంధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్ణీయాదితి ॥ ౪౧ ॥ బహ్వృచబ్రాహ్మణేపి ॥ శునశ్శేఫాఖ్యానే జ్యేష్ఠం పుత్రం న ప్రయచ్ఛేదిత్యాది ॥ ఇతి దాననిరూపణం ॥

అథ దానపాత్రనిరూపణం

॥ ౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణో జాయమానో హి పృథివ్యామధిజాయతే । ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం ధర్మకోశస్య చైవ హి ॥ సర్వం స్వం బ్రాహ్మణస్యేదం యత్కించిజ్జగతీగతం । శ్రైష్ఠ్యేనాభిజనేనేదం సర్వం వై బ్రాహ్మణోర్హతీతి ॥ ౨ ॥ స్మృతిసారే ॥ సర్వస్య ప్రభవో విప్రాః శ్రుతాధ్యయనశాలినః । తేభ్యః క్రియాపరాః శ్రేష్ఠాస్తేభ్యోప్యధ్యాత్మవిత్తమా ఇతి ॥ ౩ ॥ స్మృత్యర్ణవే ॥ అజ్ఞేభ్యో గ్రంథినశ్శ్రేష్ఠా గ్రంథిభ్యో ధారిణో వరాః । ధారిభ్యో జ్ఞానినశ్శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యో వ్యవసాయిన ఇతి ॥ ౪ ॥ యమః ॥ విద్యాయుక్తో ధర్మశీలః ప్రశాంతో దాంతః క్షాంతస్సత్యవాదీ కృతజ్ఞః । స్వాధ్యాయవాన్ ధృతిమాన్ గోశరణ్యో దాతా యజ్వా బ్రాహ్మణః పాత్రమాహుః ॥ స్వాధ్యాయాఢ్యం యోనిమంతం ప్రశాంతం వైతానస్థం పాపభీరుం బహుజ్ఞం । స్త్రీషు క్షాంతం ధార్మికం గోశరణ్యం వ్రతైః క్లాంతం తాదృశం పాత్రమాహురితి ॥ ౫ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ న విద్యయా కేవలయా తపసా వాపి పాత్రతా । యత్ర వృత్తమిమే చోభే తద్ధి పాత్రం ప్రచక్షత ఇతి ॥ ౬ ॥ శాతాతపః ॥ యథాశ్వా రథహీనాస్స్యూ రథీ చాశ్వైర్యథా వినా । ఏవం తపో హ్యవిద్యస్య వి

ధ్యావాప్యతపస్వినః । యథాన్నం మధుసంయుక్తం మధు చాన్నేన సంయుతమ్ ॥
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ సంయుతం భేషజం మతమ్ ॥ వసిష్ఠః ॥ కించిద్వేదమయం పా
త్రం కించిత్పాత్రం తపోమయమ్ । పాత్రాణాముత్తమం పాత్రం శూద్రాన్నం
యస్యోదర ఇతి ॥ ౭ ॥ దేవలః ॥ మాత్రశ్చ బ్రాహ్మణశ్చైవ శ్రోత్రియశ్చ తతః ప
రః । అనూచానస్తథా భ్రూణ ఋషికల్ప ఋషిర్మునిః ॥ ఇత్యేతేష్టౌ సముద్దిష్టా బ్రా
హ్మణాః ప్రథమం శ్రుతౌ । తేషాం పరః పరశ్శ్రేష్ఠో విద్యావృత్తవిశేషత ఇతి ॥ ౮ ॥
॥ ఏతేషాం లక్షణమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం కులే జాతో జాతిమాత్రో
యదా భవేత్ । అనుపేతః క్రియాహీనో మాత్ర ఇత్యభిధీయతే ॥ ఏకదేశమతిక్రా
మ్య వేదస్యాచారవానృజుః । స బ్రాహ్మణ ఇతి ఖ్యాతో నిభృతస్సత్యవాగ్ఘృణీతి ॥
టీ ॥ ఏకదేశాతిక్రమో వేదస్య కించిన్న్యూనస్యాధ్యయనం నిభృతశ్శాంతః ॥ ౯ ॥
శ్లో ॥ ఏకశాఖాం సకల్పాం వా షడ్భిరంగైరధీత్య వా । షట్కర్మనిరతో విప్రశ్శ్రో
త్రియో నామ ధర్మవిత్ ॥ ౧౦ ॥ జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయస్సంస్కారైర్ద్విజ ఉచ్య
తే । విప్రత్వం విద్యయా చాపి త్రిభిశ్శ్రోత్రియ ఉచ్యతే ॥ వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞ
శ్శుద్ధాత్మా పాపవర్జితః । శేషం శ్రోత్రియవత్ప్రాప్తస్సోనూచాన ఇతి స్మృతః ॥
అంతఃపూర్ణో గుణోపేతో యజ్ఞస్వాధ్యాయయంత్రితః । భ్రూణ ఇత్యుచ్యతే శి
ష్టైశ్శేషభోజీ జితేంద్రియః ॥ వైదికం లౌకికం చైవ సర్వజ్ఞానమవాప్య చ । ఆశ్రమ
స్థో వశీ నిత్యమృషికల్ప ఇతి స్మృతః ॥ టీ ॥ లౌకికమర్థార్జనాదికర్మ ॥ శ్లో ॥ ఊ
ర్ధ్వరేతాస్తపస్స్వగ్ర్యో నియతాశనసంశ్రయః । శాపానుగ్రహయోశ్శక్తస్సత్య
సంధో భవేదృషిః ॥ నివృత్తస్సర్వతత్త్వజ్ఞః కామక్రోధవివర్జితః । ధ్యానస్థో ని
ష్క్రియో దాంతస్తుల్యమృత్కాంచనో మునిరితి ॥ ౧౧ ॥ యమః ॥ శీలం సంవస
తాజ్ఞేయం శౌచం సంవ్యవహారతః । ప్రజ్ఞా సంకథనాత్ జ్ఞేయా త్రిభిః పాత్రం పరీ
క్ష్యతే ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణ ఏకాం
శాఖామధీత్య శ్రోత్రియోంగాధ్యాయ్యనూచానః కల్పాధ్యాయీ ఋషికల్పః
సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణ ఇతి ॥ ౧౩ ॥ దక్షః ॥ శ్లో ॥ సమం ద్విగుణసా
హస్రమనంతం చ యథాక్రమమ్ । దానే ఫలవిశేషస్స్యాద్ధింసాయాం తావదేవ హి ॥
సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే । ప్రాధీతే శతసాహస్రమనంతం
వేదపారగ ఇతి ॥ ౧౪ ॥ గౌతమోపి ॥ సూ ॥ సమద్విగుణసాహస్రానంతాని ఫలాన్యబ్రా

ష్ఠాణబ్రాహ్మణశ్రోత్రియవేదపారగేభ్యఇతి ॥౧౫॥ సాంగంసకల్పంసరహస్యంచ
యోవేదమధీతే సవేదపారగఇతిహారదత్తః ॥ ౧౬ ॥ సంవర్తస్తు ॥ శ్లో ॥ఉత్పత్తి
ప్రళయాంచైవ భూతానామాగతింగతిమ్ । వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసభవేద్వేద
పారగఇతి ॥ ౧౭ ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్రోత్రియేచైవసాహస్రమాచార్యేద్విగుణం
తతః । ఆత్మజ్ఞేశతసాహస్రమనంతంత్వగ్నిహోత్రిణీతి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసః ॥ ప్ర
థమంతుగురోర్దానందద్యాచ్ఛ్రేష్ఠమనుక్రమాత్ । తతోన్యేషాంచవిప్రాణాం
దద్యాత్పాత్రానుసారతః ॥ ౧౯ ॥ గురోరభావేతత్పుత్రం తద్భార్యాం తత్సు
తాంతథా । పౌత్రంప్రపౌత్రందౌహిత్రమన్యంవాతత్కులోద్భవమ్ । తదా
నాతిక్రమేద్దానం ప్రత్యుతాధోగతిప్రదమితి ॥ ౨౦ ॥వ్యాసః ॥ మాతాపిత్రో
శ్చయద్దత్తం భ్రాతృష్వస్సృసుతాసుచ । జాయాత్మజేషుయద్దత్తంసోదర్యేష్వపిన
క్రమః ॥ పితుశ్శతగుణందానం సహస్రంమాతురుచ్యతే । అనంతం దుహితు
ర్దానంసోదర్యేదత్తమక్షయమ్ ॥ భగినీభాగినేయానాంమాతులానాం పితృష్వ
సుః । దరిద్రాణాంచబంధూనాం దానంకోటిగుణంభవేదితి ॥ ౨౧ ॥ దక్షః
మాతాపిత్రోర్గురౌమిత్రే వినీతేచోపకారిణి । దీనానాథవిశిష్టేభ్యోదత్తమక్షయ
ముచ్యతే ॥ హృతస్వాహృతదారాశ్చయేవిప్రాదేశవిప్లవే । అర్థార్థమభిగ
చ్ఛంతి తేభ్యోదత్తంమహాఫలమ్ ॥ వ్యసనార్థమృణార్థంవా కుటుంబార్థంహి
తాయచ । ఏవమాద్యేషుదాతవ్యంసర్వథర్మేష్వయంవిధిః ॥ అగ్నిహోత్రీతపస్వీ
చఋణవాన్మ్రియతేయది । అగ్నిహోత్రంతపశ్చైవ తత్సర్వంధనినాంధనమ్ ॥
మాతాపితృవిహీనస్య సంస్కారోద్వాహనాదిభిః । యఃస్థాపయతితస్యైవ పు
ణ్యసంఖ్యానవిద్యతే ॥ నతచ్ఛ్రేయోగ్నిహోత్రేణ నాశ్వమేధేన లభ్యతే । య
చ్ఛ్రేయఃప్రాప్యతేపుంసావిప్రేణస్థాపితేనవై ॥ దీనాంధకృపణానాథబాలవృ
ద్ధాతురేషుచ । యద్దీయతేదయయా తదనంతఫలంభవేదితి ॥ ౨౨ ॥ వ్యాసః ॥
సన్నికృష్టమధీయానమతిక్రామతియోద్విజమ్ । భోజనేచైవదానేచ దహత్యా
సప్తమంకులం ॥ యేపూర్వంపూజితాయేచ పురస్తాత్సుర్ష్మసత్కృతాః । తాన్ని
రాకృత్యనవ్యేషు భక్తింకుర్వన్పతత్యధఇతి ॥ ౨౩ ॥ మనుః ॥ భృత్యానాముపరో
ధేన యఃకరోత్యౌర్ధ్వదైహికం । తద్భవత్యసుఖోదర్కం జీవితస్యమృతస్యచ ॥
౨౪॥ దూరస్థమపియత్పాత్రం మనసాచింత్యవిష్ణువత్ । భూమౌనిక్షిప్యతోయం

చ ద్రవ్యం తత్ప్రతిపాదయేదితి ॥ ౨౫ ॥ హేమాద్రౌ ॥ న్యాయార్జితస్య విత్తస్య ద్వావనర్థౌ ప్రకీర్తితౌ । అపాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రే చాప్రతిపాదనమితి ॥ ౨౬ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ యోక్తా చ ధర్మయుక్తేషు ద్రవ్యపరిగ్రహేషు చ ప్రతిపాదయితా చ తీర్థే యంతా చాతీర్థ ఇతి ॥ టీ ॥ తీర్థం పాత్రం అతీర్థమపాత్రం ॥ ౨౭ ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సన్నికృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణం యో వ్యతిక్రమేత్ । స రాసభశతాం యోనిం గచ్ఛేత్తస్య వ్యతిక్రమే ॥ యస్య చైక గృహే మూర్ఖో దూరే చాపి గుణాన్వితః । గుణాన్వితాయ దాతవ్యం నాస్తి మూర్ఖే వ్యతిక్రమః ॥ ౨౮ ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమో నాస్తి మూర్ఖే ధర్మవివర్జితే । జ్వలంతమగ్నిముత్సృజ్య న హి భస్మని హూయత ఇతి ॥ ౨౯ ॥ వ్యాసః ॥ యది స్యాదధికో విప్రశ్శీలవిద్యాదిభిస్స్వయమ్ । తస్మై యత్నేన దాతవ్యం వ్యతిక్రమ్యాపి సన్నిధిమితి ॥

ఇతి దానపాత్రనిరూపణమ్

అథాపాత్రనిరూపణమ్

౧ ॥ తత్ర శాతాతపః—శ్లో ॥ నష్టం దేవలకే దత్తమప్రతిష్ఠం చ వార్ధుషే యచ్చ వాణిజ్యకే దత్తం న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ ॥ దేవార్చనరతో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హిత ఇతి ॥ ౨ ॥—స్మృతిసంగ్రహే ॥ దేవార్చనపరో యో హి పరార్థం విత్తకాంక్షయా । చతుర్వేదధరో విప్రస్స చండాలసమో భవేత్ ॥ ౩ ॥ కర్మదేవలకాః కేచిత్కల్పదేవలకాః పరే । శుద్ధదేవలకాః కేచిత్త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః ॥ అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీ యో దేవం పూజయేత్సదా । కర్మదేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ పాంచరాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితోఽర్చకః । చతుర్వేదాధికారోఽపి కల్పదేవలకస్స్మృతః ॥ ఆగమోక్తవిధానజ్ఞో భూతకాద్యుపజీవకః । శుద్ధదేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ ౪ ॥ ఆర్షేయోక్తవిధానే తు దేవలత్వం న విద్యతే । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వైదికేనైవ పూజయేదితి ॥ ౫ ॥ యమః—సమర్ఘం ధనమాదాయ మహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । స వై వార్ధుషికో నామ యశ్చ వృద్ధ్యోపజీవతి ॥ యస్తు నిందన్పరగుణాన్ప్రశంసత్యాత్మనో గుణాన్ । స వై వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హిత ఇతి ॥ ౬ ॥ వృద్ధమనుః—పాత్రభూతోఽపి యో విప్రః ప్రతిగృహ్య ప్రతిగ్రహమ్ । అసత్సు వినియుంజీత తస్మై దేయం న కించన ॥ ౭ ॥ స

ఇచ్ఛయాకురుతేయశ్చ ప్రతిగృహ్యాసమంతతః । ధర్మార్థేనోపయుఙ్క్తేచనతం
తస్కరమర్చయేదితి ॥ ౮ ॥ వ్యాసః—నవార్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు నాస్తికే హైతు
కేతథా । నపాషండేషుసర్వేషు నావేదవిదిధర్మవిదితి ॥ ౯ ॥ పరాశరః —యః
క్రిచ్ఛలేనసర్వత్ర యశ్శాస్త్రవిహితేష్వపి । సంశయంకురుతేసోయం హైతుకో
నాస్తికాధమఇతి ॥ ౧౦ ॥ ప్రజాపతిః—యస్స్వధర్మపరిత్యాగీ పాషండీత్యుచ్య
తేబుధైః । తత్సంగకృత్తత్సమస్స్యాత్తావుభావపిపాపినౌ ॥ యోతు సామాన్యభా
వేన మన్యంతేపురుషోత్తమం । తేవైపాషండినోజ్ఞేయానరకార్హానరాధమా ఇ
తి ॥ ౧౧ ॥ నారదః—షండస్యపుత్రహీనస్యడంభాచారరతస్యచ । నక్షత్రపా
ఠకస్యాపి చత్రంభవతినిష్ఫలమితి ॥ ౧౨ ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే—పరస్థానేవృథాదా
నమశేషంపరికీర్తితమ్ । ఆరూఢపతితేచైవత్వన్యథాప్తైర్ధనైశ్చయత్ ॥ వ్యర్థ
మబ్రాహ్మణదానంపతితేతస్కరేతథా । గురోశ్చాప్రీతిజనకే కృతఘ్నే గ్రామ
యాజకే ॥ వేదవిక్రయికేచైవ యస్యచోపపతిర్గృహే । స్త్రీభిర్జితేషుయద్ద
త్తంవ్యాళగ్రాహేతథైవచ ॥ బ్రహ్మబంధౌచయద్దత్తంయద్దత్తంవృషలీపతౌ । ప
రిచారేషుయద్దత్తంవృథాదానానిషోడశేతి ॥ ౧౩ ॥ అ ॥ వృషలీపతిలక్షణమాహ
దక్షః—శ్లో ॥ పితుర్గృహేతుయాకన్యారజఃపశ్యత్యసంస్కృతా । సాకన్యా
వృషలీజ్ఞేయాతత్పతిర్వృషలీపతిరితి ॥ ౧౪ ॥ దేవలః—వంధ్యాచవృషలీజ్ఞేయావృ
షలీచమృతప్రజా । అపరావృషలీజ్ఞేయాకుమారీయారజస్వలేతి ॥ ౧౫ ॥ వ్యా
సః—పఙ్గ్వంధబధిరామూకావ్యాధినోపహతాశ్చయే । భర్తవ్యాస్తేతుసతతం న
తుదేయఃప్రతిగ్రహః ॥ యస్త్వసత్స్వేవదదాతీహ స్వద్రవ్యంధర్మనాశనమ్ ।
సపూర్వాస్త్వధికఃపాపీనరకేపచ్యతేనరః ॥ ౧౬ ॥ యతీనాంకాంచనందత్వాతాం
బూలంబ్రహ్మచారిణామ్ । చోరాణామభయందత్వాదాతాచనరకంవ్రజేత్ ॥ అ
నర్హతేయద్దదాతి నదదాతియదర్హతే । అర్హానర్హపరిజ్ఞానాద్దానాద్ధర్మా
చ్చహీయతఇతి ॥ ౧౭ ॥ యమః—అవ్రతానామమంత్రాణాంజాతిమాత్రోప
జీవినామ్ । నైషాంప్రతిగ్రహోదేయోనశిలాతారయేచ్ఛిలామ్ ॥ అపవిద్ధాగ్ని
హోత్రస్య గురోర్విప్రియకారిణః । ద్రవిణంనైవదాతవ్యం సతతంపాపకర్మ
ణః ॥ నప్రతిగ్రహమర్హంతివృషలాధ్యాపకాద్విజాః । శూద్రస్యాధ్యాప
నాద్విప్రః పతత్యత్రనసంశయఇతి ॥ ౧౮ ॥ వృషలస్వరూపమాహపరాశరః—

అగ్నికార్యపరిభ్రష్టాస్సంధ్యోపాసనవర్జితాః। వేదంచైవానధీయానాస్సర్వే తే వృషలాస్స్మృతాః ॥ ఉపారుహంతి దానాని గోరథం కాంచనం క్షితిః । అశ్రోత్రియస్య విప్రస్య కరం దృష్ట్వా నిరాకృతేః ॥ రాజధానీ యథా శూన్యా యథా కూపశ్చ నిర్జలః । యథా హుతమనగ్నౌ తు తథా దత్తం ద్విజబ్రువే ఇతి ॥ ౧౮ ॥ అపాత్రే దానదోషమాహ వ్యాసః — దుర్విప్రాన్ గణికావేశ్యావిటచారణకారవః । సతతం యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమమ్ ॥ యే చ జ్యోతిషికాశ్చోరా కుండగోళాశ్చ యాచకాః । సూనికా యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమం ॥ ఉత్కోచజీవినో భ్రష్టా వేశ్యాః పతివిదూషకాః । గాయకా యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమమితి ॥ ..ఇత్యపాత్రనిరూపణమ్..

అథ ప్రతిగ్రహో నిరూప్యతే ॥ — ॥ ౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ శిలోంఛమప్యాదదీత విప్రో జీవన్యతస్తతః । ప్రతిగ్రహాత్శిలం శ్రేయస్తతోప్యుంఛః ప్రశస్యతే ॥ సప్తవిత్తాగమా ధర్మ్యా దాయో లాభః క్రయో జయః । ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహ ఏవ చ ॥ ప్రతిగ్రహసమర్థోపి ప్రసంగం తత్ర వర్జయేత్ । ప్రతిగ్రహేణ తస్యాశు బ్రాహ్మం తేజో వినశ్యతీతి ॥ టీ ॥ ప్రతిగ్రహవిధిజ్ఞో విద్యాదియుక్తశ్చ ప్రతిగ్రహసమర్థః, అథాత్పునఃపునః ప్రవృత్తిః ప్రసంగః ॥ ౨ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ నాధ్యాపనాద్యాజనాద్వా గర్హితాద్వా ప్రతిగ్రహాత్ । దోషో భవతి విప్రాణాం జ్వలనార్కసమా హి తే ఇతి ॥ ౩ ॥ అ ॥ అగర్హితాదపి ప్రతిగ్రహాదప్రతిగ్రహ ఏవ శ్రేయానిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ ప్రతిగ్రహసమర్థోపి నాదత్తే యః ప్రతిగ్రహం । యే లోకా దానశీలానాం స తానాప్నోతి పుష్కలానితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః — ద్విజాతిభ్యో ధనం లిప్సేత్ప్రశస్తేభ్యో ద్విజోత్తమః । అపి వా జాతిమాత్రేభ్యో న తు శూద్రాత్కథంచన ॥ ప్రతిగ్రహోయాచురుచిస్స్యాద్యాత్రార్థం తు సమాచరేత్ । స్థిత్యర్థాదధికం గృహ్ణన్ బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్ ॥ అభ్యర్ణాత్సంభృతాదన్నాదచ్ఛిద్రాచ్చైవ వాససః । అపరప్రియవ్యాధావాచ్చ భూయ ఇచ్ఛన్నతత్యధతీతి ॥ ౫ ॥ నారదః — ధనమూలాః క్రియాస్సర్వా అతస్తస్యార్జనం మతం । వర్ధనం రక్షణం భోగ ఇతి తస్య విధిః క్రమాత్ ॥ తత్పునస్త్రివిధం జ్ఞేయం శుక్లం శబళమేవ చ । కృష్ణం చ తత్ర విజ్ఞేయః ప్రభేదస్సప్తధా పునః । శ్రుతశౌర్యతపః కన్యాయాజ్యశిష్యాన్వయాగతం ।

ధనం సప్తవిధం శుక్లముదయోఽప్యస్య తద్విధః ॥ కుసీదకృషివాణిజ్యశుల్కశిల్పానువృత్తిభిః । కృతోపకారాదాప్తం చ శబలం సముదాహృతం ॥ పార్శ్వికద్యూతచౌర్యార్తప్రతిరూపకసాహసైః । వ్యాజేనోపార్జితం యచ్చ తత్కృష్ణం సముదాహృతం ॥ యథావిధేన ద్రవ్యేణ యత్కించిత్కురుతే నరః । తథావిధమవాప్నోతి తత్ఫలం ప్రేత్య చేహ చేతి ॥ ౬ ॥ సప్తర్షిసంవాదే—ధర్మార్థం సంచయో యోస్య ద్రవ్యాణాం స ప్రశస్యతే । తపస్సంచయ ఏవాసౌ విశిష్టో ద్రవ్యసంచయాత్ । యథా యథా న గృహ్ణాతి బ్రాహ్మణః సత్ప్రతిగ్రహం ॥ తథా తథాస్య సంతోషాద్బ్రహ్మతేజోఽభివర్ధతే ॥ ఆకించన్యం చ రాజ్యం చ తులాయాం సమతోలయత్ । అకించనత్వమధికం రాజ్యాదపి జితాత్మనః ॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యైవ శోచితవ్యే ప్రహృష్యతి । స వై సంయాతి మూఢాత్మా నరకానేకవింశతిమితి ॥ ౭ ॥ స్మృత్యంతరే—తీర్థే పావనపర్వత విశేషాచ్చ ప్రతిగ్రహం । దుర్జరం పాతకం తీర్థే దుర్జరశ్చ ప్రతిగ్రహ ఇతి ॥ ౮ ॥ మనుః—న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః । సూనాచక్రధ్వజవతాం వేశేనైవ చ జీవతాం ॥ టీకా ॥ అక్షత్రియజాతస్య రాజ్ఞః ద్రవ్యం న ప్రతిగృహ్ణీయాత్, సూనా హింసా, చక్రం తైలయంత్రం, తద్వాన్, ధ్వజవాంశ్చ సురాకారీ, వేశో వేశకర్మ ॥ ౯ ॥ ఏతేషు తారతమ్యమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ దశసూనాసమం చక్రం దశచక్రసమో ధ్వజః । దశధ్వజసమో వేశో దశవేశసమో నృప ఇతి ॥ ౧౦ ॥ అ ॥ రాజన్యప్రసూతేరపి లుబ్ధస్య ప్రతిగ్రహే దోషమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । స పర్యాయేణ యాతీమాన్నరకానేకవింశతిం ॥ ఏతద్విదంతో విద్వాంసో బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః ॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణంతి ప్రేత్య శ్రేయోఽభికాంక్షిణ ఇతి ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—ప్రతిగ్రహే సూనిచక్రిధ్వజివేశ్యానరాధిపాః । దుష్టా దశగుణం పూర్వాత్పూర్వాదేతే యథాక్రమమితి ॥ ౧౨ ॥ స ఏవ ॥ రాజాంతేవాసియాజ్యేభ్యస్సీదన్నపి న చ క్షుధా । డంభిహైతుకపాషండిబకవృత్తీంశ్చ వర్జయేదితి ॥ ౧౩ ॥ కాత్యాయనః—ఉపన్యస్తేన యల్లబ్ధం విద్యయా పణపూర్వకం । శిష్యాదార్త్విజ్యతః ప్రశ్నాత్సందిగ్ధప్రశ్ననిర్ణయాత్ ॥ విజ్ఞానశంసనాద్వాదాల్లబ్ధం ప్రాధ్యయనాచ్చ యత్ । ధనమేవం విధం సర్వం విజ్ఞేయం ధర్మసాధనమ్ ॥ అయాచితశిలోంఛైశ్చ శిష్యదత్తైః క్రమాగతైః । జీవేత్కర్మవిశుద్ధేభ్యః ప్రతి

గృహ్ణ్యాపి వాధనమ్ ॥ యాచితేనాపి వర్తేత దైన్యం హిత్వా శమస్థితః । స్వాధ్యాయాదా
నేనవా నిత్యం ప్రతిగృహమతంద్రితః । దధిక్షీరఘృతాదీనాం లవణస్య పశో స్తథా ॥
విక్రయిభ్యోఽపి నాదద్యాదశ్వవిక్రయిణస్తథా । కౌసీదకాత్తథాభోక్తుః శ్రాద్ధస్య
సతతం తథా ॥ టీ ॥ కౌసీదకో వార్ధుషికః ॥ శ్లో ॥ నగ్రామయాజకేభ్యశ్చ నాగ
మ్యాగామినస్తథా । వణిగ్భ్యశ్చ తథా శూద్రాద్విసృష్టాగ్నేర్న చాహరేదితి ॥ ౧౪
మనుః—తత్రైవ సప్తమే భక్తే భక్తాని షడనశ్నతా । అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యం
హీనకర్మణ ఇతి ॥ టీ ॥ త్ర్యహముపోష్య అన్యత్రాలాభే చతుర్థాదినే తద్దినమా
త్రపర్యాప్తం శూద్రాద్గృహ్ణీయాదిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌ
చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా శిశుస్సుతః । అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మ
నురబ్రవీదితి ॥ ౧౬ ॥ హారీతః—విదితాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్గృహే ధర్మప్రవృద్ధయ
ఇతి ॥ ౧౭ ॥ అంగిరాః—యత్తు రాశీకృతం ధాన్యం ఖలే క్షేత్రేఽథవా భవేత్ । శూ
ద్రాదపి గ్రహీతవ్యమిత్యాంగిరసభాషితమితి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసః —కుటుంబార్థ
మసచ్ఛూద్రాత్ప్రతిగ్రాహ్యమయాచితమ్ । క్రత్వర్థమాత్మనే చైవ నహి యాచే
త కర్హిచిత్ ॥ వృత్తిసంకోచమన్విచ్ఛేన్నేహేత ధనవిస్తరే । ధనలోభప్రవృత్త
స్తు బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ చతుర్వింశతిమతే —సీదంశ్చేత్ప్రతిగృ
హ్ణీయాద్బ్రాహ్మణేభ్యస్తతో నృపాత్ । తతస్తు వైశ్యశూద్రేభ్యశ్శంఖస్య వచనం
యథా ॥ ౨౦ ॥ ఆమం మాంసం మధు ఘృతం ధాన్యం క్షీరం తథౌషధమ్ । గుడతక్రరసా
గ్రాహ్యా నివృత్తేనాపి శూద్రత ఇతి ॥ ౨౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవాతిథ్యర్చనకృతే గురు
భృత్యర్థమేవ చ । సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాదాత్మవృత్త్యర్థమేవ చేతి ॥ ౨౨ ॥ అ ॥ అనా
పద్యధార్మికరాజప్రతిగ్రహం నిన్దతి సఏవ ॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛా
స్త్రవర్తిన ఇతి ॥ ౨౩ స్కాందే—మరుదేశే నిరుదకే బ్రహ్మరక్షస్త్వమాగతః । రా
జప్రతిగ్రహాత్పుష్టః పునర్జన్మ న విందతీతి ॥ ౨౪ ॥ బ్రహ్మపురాణే—అనాపద్యపి
ధర్మేణ యాజ్యతశ్శిష్యతస్తథా । గృహ్ణన్ప్రతిగ్రహం విప్రో న ధర్మాత్పరిహీయత
ఇతి ॥ ౨౫ ॥ ఆపద్విషయే మనురాహ— సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాద్బ్రాహ్మణ
స్త్వనయం గతః । పవిత్రం దుష్యతీత్యేతద్ధర్మతో నోపపద్యతే ॥ టీ ॥ అనయం గ
తః ఆపదం గతః ॥ శ్లో ॥ జీవితాత్యయమాపన్నో యోఽన్నమత్తి యతస్తతః । ఆ
కాశమివ పంకేన న స దోషేణ లిప్యతే ॥ అజీగర్తస్సుతం హంతుముపాసర్పద్బుభుక్షితః

క్షితః । నచాలిప్యతపాపేన క్షుత్ప్రతీకారమాచరన్ ॥ శ్వమాంసమిచ్ఛన్నార్తో
త్తుంధర్మాధర్మవిచక్షణః । ప్రాణానాంరక్షణార్థాయవామదేవోనలిప్తవాన్ ॥
భరద్వాజః క్షుధార్తస్తు సపుత్రోనిర్జనేవనే । బహ్వీర్గాః ప్రతిజగ్రాహవృ
ధైస్తీక్ష్ణోమహాతపాః ॥ క్షుధార్తశ్చాత్తుమభ్యాగాద్విశ్వామిత్రశ్చ జాఘనీం ।
చండాలహస్తాదాదాయ ధర్మాధర్మవిచక్షణఇతి ॥ ౨౬ ॥ అ ॥ అనాపద్యపి
ప్రతిగ్రాహ్యాణ్యాహ మనుః—ఏధోదకంఫలంమూలమన్నమభ్యుద్యతంచ యత్
। సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్మధ్వథాభయదక్షిణామ్ ॥ టీ ॥ అభయదక్షిణా-అభ
యప్రదానం ॥ శ్లో ॥ ఆహృతాముద్యతాంభిక్షాంపురస్తాదప్రవేదితాం । మేనే
ప్రజాపతిర్గ్రాహ్యామపిదుష్కృతకారిణః ॥ టీ ॥ భిక్షామన్నం ॥ * నతస్యపిత
రోఽశ్నంతిదశవర్షాణిపంచచ । నచహవ్యంవహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యవమన్యతే ॥ టీ ॥
తస్య తదీయాంభిక్షాం అభ్యవమన్యతే-ప్రత్యాఖ్యాతి ॥ * అ ॥ అన్యదప్యభ్యు
ద్యతం ప్రతిగ్రాహ్యమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ శయ్యాంకుశాన్గృహాన్ గంధాన
పఃపుష్పంమణీందధి । ధానామత్స్యాన్పయోమాంసంశాకంచైవననిర్ణుదేదితి ॥
౨౭ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ మధ్వామంమార్గంమాంసంభూమిర్మూలఫలా
నిరక్షాగవ్యూతిర్నివేశనంయుగ్యఘాసశ్చోగ్రతః ప్రతిగ్రాహ్యాణీతి ॥ టీ ॥ ఆ
మంతండులాది, మార్గంమాంసం మృగమాంసం, భూమిః శాలేయాదిక్షేత్రం
రక్షా అభయదానం, గవ్యూతిర్గోమార్గః, నివేశనంగృహం, యుగ్యోబలీవ
ర్ద, తస్యఘాసః భక్షణం పలాలాదిః, ఏతాన్యనాపది ఉగ్రతోఽపి ప్రతిగ్రా
హ్యాణీతి, ఉగ్రః వైశ్యాచ్ఛూద్రాయాంజాతః, పాపకర్మాతతోఽపీత్యర్థః ॥
౨౮ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ నాత్యంతమన్వవస్యేద్వృత్తింప్రాప్యవిరమేదితి ॥ టీ ॥
అత్యంతంనావసీదేద్యథాకథంచిజ్జీవేత్, యదాతు విహితావృత్తిర్లభ్యతేతదా
నిషిద్ధాయావృత్తేర్విరమేదిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ గౌతమః—సూ ॥ ప్రశస్తానాం
స్వకర్మసు ద్విజాతీనాం బ్రాహ్మణోభుంజీత ప్రతిగృహ్ణీయాచ్చైధోదకయవ
సమూలఫలమధ్వభయాభ్యుద్యతశయ్యాసనావసథయానపయోదధిధానాశఫరీప్రి
యంగుస్రఙ్మార్గశాకాన్యప్రణోద్యానిసర్వేషాం పితృదేవగురుభృత్యభరణే
చాన్యద్వృత్తిశ్చేన్నాంతరేణ శూద్రాదితి ॥ టీ ॥ స్వకర్మసు వర్ణాశ్రమప్ర
వృత్తేషుయే ప్రశస్తాస్తేషామేవగృహే బ్రాహ్మణోభుంజీత, తేషామేవసకాశా

త్ప్రతిగృహ్ణీయాచ్చ, ఏధోదకానితు సర్వేషామప్రశస్తానామపిసకాశాద్గ్రా హ్యాణి, శఫరీమత్స్యవిశేషః, పితృభరణంశ్రాద్ధకరణం, దేవభరణమగ్నిహోత్రాది గురవః పిత్రాదయః, భృత్యాఃపుత్రదాసాదయః, తేషాంభరణం భక్తాదిదానం ఏతేషునిమిత్తేషు అన్యదప్రణోద్యంసర్వం సర్వతః ప్రతిగ్రాహ్యం, యది శూద్రప్రతిగ్రహమంతరేణజీవనంననిర్వర్తతతదాశూద్రాదపి ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఆశ్వలాయనః—శ్లో ॥ యయాకయాపివావృత్త్యానిజకర్మాత్మజస్సదా । పితరౌబిభృయాన్నిత్యాంసాధ్వీంభార్యాంశిశూనపి ॥ మోహాద్వావృత్తిహేతోర్వాధర్మలోభాచ్చరాచ్చవా । పితరౌత్యజతోవృద్ధౌగతిరూర్ధ్వాననవిద్యతే ॥ అనాథౌపితరౌవృద్ధౌసాధ్వీంభార్యాంతథాత్మజాన్ । శక్తస్యత్యజతోమోహాద్గతిరూర్ధ్వానవిద్యతే ॥ గుర్వర్థమతిథీనాంచభృత్యానాంచవిశేషతః । శూద్రాన్నంప్రగృహ్ణీయాన్నచభుఞ్జీతస్వయంతతః ॥ శూద్రేభ్యోపిసమాదద్యాచ్ఛూద్రద్రవ్యఇతిమేమతిరితి ॥ ౩౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—అయాచితాహృతంగ్రాహ్యమపిదుష్కృతకారిణః । అన్యత్రకులటాషండపతితేభ్యస్తథాద్విషఇతి ॥ ౩౨ ॥ హారీతః—చికిత్సకస్యమృగయోశ్శ్వాయాఃకితవస్యచ । పండసూతకయోశ్చైవముద్యతామపివర్జయేదితి ॥౩౩॥ మనుః—గురూన్భృత్యాంశ్చోజ్జిహీర్షన్నర్చిష్యన్దేవతాతిథీన్ । సర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాన్నతుతృప్యేత్స్వయంతతః ॥ గురుష్వపివ్యతీతేషువినావాతైర్గృహేవసన్ । ఆత్మనోవృత్తిమన్విచ్ఛన్గృహ్ణీయాత్సాధుతస్సదేతి ॥ టీ ॥ తైః గురుభిఃవినా స్వయంనప్రతిగృహ్ణీత ద్రవ్యనిరపేక్షేషు గురుష్విత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ హేమాద్రౌ— శ్లో ॥ అసత్ప్రతిగ్రహఃప్రోక్తోదేశతఃకాలతస్తథా । స్వరూపతోజాతితశ్చ కర్మతశ్చేతిపంచధేతి ॥ టీ ॥ కాలోగ్రహణాదిః, దేశః కురుక్షేత్రాదిః, స్వరూపంకృష్ణాజినాదికం; జాతిశ్శూద్రాదిః, కర్మపతనీయవృత్తిః ॥ ౩౫ ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో॥ మేషీంచమహిషీం మాజ్యం గామప్యుభయతోముఖీం । అజినంకరిణంకాలపురుషం చతిలాచలమ్ ॥ అజావికంత్వభార్యాంచ మరణేచాద్యమాసికం । దుర్దానాన్యాహురేతాని ప్రతిగృహ్ణంతియేద్విజాః ॥ నతేషాంవదనంపశ్యేద్దృష్ట్వాచక్షుర్నిమీలయేత్ । కృష్ణాజినంచమహిషీంమేషీంచోభయతోముఖీమ్ ॥ దాసీంచప్రతిగృహ్ణానోనభూయఃపురుషోభవేత్ । ప్రేతాన్నంప్రేతశయ్యాంచ నగ్నప్రచ్ఛా

సంభజన్ । ఉత్క్రాంతిం కాలరూపం చ న భూయః పురుషో భవేత్ ॥ ౩౬ ॥ కాలం చ మహిషీమాజ్యమేకోద్దిష్టమృతుత్రయే । దాతా ప్రతిగ్రహీతారం పశ్యేచ్చేత్పుణ్యనాశనమితి ॥ ౩౭ ॥ మనుః—ఆవికం త్వహతం వస్త్రం తూలం తూలపటం తథా । కాంచనం శిబికాం గాం చ భూమిం ధాన్యం ధనం స్త్రియః ॥ దాసీదాసం గృహం యానం రసద్రవ్యం తథా పశూన్ । ప్రతిగృహ్య యతిశ్చైతాన్పతత్యేవ న సంశయ ఇతి ॥ ౩౮ ॥ జాబాలిః—యతిహస్తగతం ద్రవ్యం గృహ్ణీయాదజ్ఞానతో యది । అధస్సనయతేసూర్ధ్వః కులానామేకవింశతిమితి ॥ ౩౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—విద్యాతపోభ్యాం హీనేన న తు గ్రాహ్యః ప్రతిగ్రహః । గృహ్ణన్ప్రదాతారమధో నయత్యాత్మానమేవ చేతి ॥ ౪౦ ॥ మనుః—న ద్రవ్యాణామవిజ్ఞాయ విధిం ధర్మ్యం ప్రతిగ్రహే । ప్రాజ్ఞః ప్రతిగ్రహం కుర్యాదవసీదన్నపి క్షుధేతి ॥ టీ ॥ యత్కించిత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్యది తత్సర్వం ప్రతిగ్రహవిధినా ఉత్తానస్త్వాంగిరసః ప్రతిగృహ్ణాత్వితి మంత్రేణ ప్రతిగృహ్ణీయాత్, అయమేవ ప్రతిగ్రహవిధిః ॥ ౪౧ ॥ అ ॥ విశేషతో హిరణ్యాదికమవిదుషా న ప్రతిగ్రాహ్యమిత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యం భూమిమశ్వం గామన్నం వాసస్తిలాన్ ఘృతమ్ । అవిద్వాన్ప్రతిగృహ్ణానో భస్మీభవతి దారువత్ ॥ హిరణ్యమాయురన్నం చ భూర్గౌశ్చాప్యోషతస్తనుమ్ । అశ్వశ్చక్షుస్త్వచం వాసో ఘృతం తేజస్తిలాః ప్రజాః ॥ టీ ॥ ఓషతః-దహతః, దాహశ్చాత్ర రోగః ॥ శ్లో ॥ అతపాస్త్వనధీయానః ప్రతిగ్రహరుచిర్ద్విజః । అంభస్యశ్మప్లవేనేవ దాత్రా సహ మజ్జతి ॥ తస్మాదవిద్వాన్బిభియాద్యస్మాత్కస్మాత్ప్రతిగ్రహాత్ అల్పకేనాప్యవిద్వాన్హి పంకే గౌరివ సీదతి ॥ ౪౨ ॥ వానస్పత్యం ఫలం మూలం దార్వగ్న్యర్థం తృణాని చ । తృణం చ గోభ్యో గ్రాసార్థమస్తేయం మనురబ్రవీత్ ॥ చణకవ్రీహిగోధూమయవానాం ముద్గమాషయోః । అనిషిద్ధో గ్రహీతవ్యో ముష్టిరేకో ధ్వనిజన్తైరితి ॥ ౪౩ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ శమ్యోషాయుగ్యఘాసో న స్వామినం ప్రతిషేధయత్యతివ్యవహారో నిషిద్ధో భవతి సర్వత్రానుమతిపూర్వమితి హారీత ఇతి ॥ టీ ॥ శమ్యోషాః కోశధాన్యాని, మాషముద్గాదయః ॥ ౪౪ ॥ గౌతమః—సూ ॥ గోగ్న్యర్థే తృణమేధాన్వీరుద్వనస్పతీనాం చ పుష్పాణి స్వవదాదదీత ఫలాని చాపరివృతానామితి ॥ ౪౫ ॥ మనుః—శ్లో ॥ ద్విజోఽధ్వగః క్షీణవృత్తిర్ద్వావిక్షూ ద్వే చ మూలకే । ఆదదానః పరక్షేత్రాన్న హస్తచ్ఛేదమ

ర్హతీతి ॥ వా ॥ ద్విజేభ్యోన్యాదండ్యఏవ ॥ ౪౬ ॥ శ్లో ॥ తృణంవాయదివాకాష్ఠం మూలంవాయదివాఫలమ్ । అనాపృష్టంతుగృహ్ణానోహస్తచ్ఛేదనమర్హతీతి స్మృతేః ॥ ౪౭ ॥ సంవర్తదక్షౌ—యస్తుజాపీసదాహోమీపరపాకవివర్జితః ।సగ్వరత్నామిమాంప్పథ్వీంప్రతిగృహ్ణన్నలిప్యతఇతి॥ ౪౮ ॥ వ్యాసః —ప్రతిగృహ్యద్విజోనిత్యం దుగ్ధ్వాగౌరివగచ్ఛతి । పునరాప్యాయతేధేనుస్తృణైరమృతసంభవైః ॥ ఏవంజప్యైశ్చహోమైశ్చపునరాప్యాయతేద్విజఇతి॥ ౪౯ ॥ మనుః—జపహోమైరపైత్యేనోయాజనాధ్యాపనైఃకృతమ్ । ప్రతిగ్రహనిమిత్తంతు త్యాగేనతపసైవచేతి ॥ ౫౦ ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే—గ్రాహ్యం ప్రాణప్రదానంతు చండాలాత్పుల్కసాదపి । జీవన్సర్వమవాప్నోతిజీవన్కర్మాణికరోతిచ ॥ శరీరంధర్మసర్వస్వం రక్షణీయంప్రయత్నతఇతి—ఇతి ప్రతిగ్రహనిరూపణం—

—అథ బ్రాహ్మణస్య వృత్త్యంతరాణి—

౧ ॥ తత్రమనుః—శ్లో ॥ ఋతామృతాభ్యాంజీవేత్తుమృతేనప్రమృతేనవా । సత్యానృతాభ్యామపివా నశ్వవృత్త్యాకదాచన ॥ ఋతముంఛశిలంజ్ఞేయమమృతంస్యాదయాచితమ్ । మృతంతుయాచితంభైక్షం ప్రమృతం కర్షణంస్మృతం ॥ సత్యానృతంతువాణిజ్యంతేనచైవాపిజీవ్యతే । సేవాశ్వవృత్తిరాఖ్యాతాతస్మాత్తాంపరివర్జయేదితి ॥ వా ॥ పూర్వపూర్వవృత్త్యుపాయాలాభే పరఃపరఆస్థేయః ॥ ౨ ॥ అ ॥ ఏవం వృత్త్యుపాయాన్నియమ్య ఉపేయమపినియమయతి ॥ శ్లో ॥ కుసూలధాన్యకోవాస్యాత్కుంభీధాన్యకఏవవా । త్ర్యహైహికోవాపిభవేదశ్వస్తనికఏవవా ॥ చతుర్ణామపిచైతేషాం ద్విజానాంగృహమేధినామ్ । జ్యాయాన్పరఃపరోజ్ఞేయోలోకతోధర్మజిత్తమఇతి ॥ టీ ॥ కుసూలాత్కించిన్న్యూనసాధాన్యధానీకుంభీ, త్ర్యయోరహ్నోరైహికమిహభోగ్యం వస్తుయస్యసః త్ర్యహైహికః, శ్వోభోజ్యంవస్తుశ్వస్తనంతదస్యాస్తీతిశ్వస్తనికః, సనభవతీత్యశ్వస్తనికః ॥ ౩ ॥ అ ॥ చతుర్ణాం కుసూలధాన్యాదీనామేవం తావదుపేయపరిమాణతః చాతుర్విధ్యం గృహమేధినాముక్తం ఉపాయపరిమాణతోప్యాహ ॥ సఏవ॥శ్లో॥ షట్కర్మైకోభవత్యేషాంత్రిభిరన్యఃప్రవర్తతే । ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తుబ్రహ్మసత్రేణజీవతఇతి ॥ టీ ॥ ఏషాంమధ్యే ఏకష్షట్కర్మాభవతి షడ్భిః బ్రాహ్మణవిహితైర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైస్తైర్వణిక్కనియతైః ప్రమృతసత్యానృత

కుసీదైశ్చార్థసంచయే ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, త్రిభిర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైః ద్వాభ్యాం యాజనాధ్యాపనాభ్యాం ప్రతిగ్రహః ప్రత్యవర ఇతి నిందితత్వాత్ప్రతిగ్రహోఽపి వర్జనీయ ఏవేత్యర్థః, బ్రహ్మసత్రేణాధ్యాపనేన ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ విహితయాపి వృత్త్యా హింసారహితయా తదశక్తౌ హింసాబాహుళ్యరహితయా వాజీవేదిత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అద్రోహేణైవ భూతానామల్పద్రోహేణ వా పునః । యా వృత్తిస్తాం సమాస్థాయ విప్రో జీవేదనాపది ॥ యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం స్వైః కర్మభిరగర్హితైః । అక్లేశేన శరీరస్య కుర్వీత ధనసంచయమితి ॥ టీ ॥ లౌకిక వైదిక కర్మణామవశ్యకర్తవ్యానాం నిర్వృత్తిర్యాత్రా ॥ ౫ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ న లోకవృత్తం వర్తేత వృత్తిహేతోః కథంచన । అజిహ్మామశఠాం శుద్ధాం జీవేద్బ్రాహ్మణజీవికామ్ ॥ టీ ॥ లోకవృత్తమజ్ఞవృత్తం, జీవికాం వృత్తిం ॥ ౬ ॥ శ్లో ॥ సంతోషం పరమాస్థాయ సుఖార్థీ సంయతో భవేత్ । సంతోషమూలం హి సుఖం దుఃఖమూలం విపర్యయ ఇతి ॥ ౭ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః— కుసూలకుంభీధాన్యో వా త్ర్యహికోఽశ్వస్తనోఽపి వా । జీవేద్వాపి శిలోంఛేన శ్రేయానేషాం పరః పర ఇతి ॥ వా ॥ ఏతచ్చాతిసంయతత్వం యాయావరం ప్రత్యుచ్యతే న బ్రాహ్మణమాత్రాభిప్రాయేణ. తథా సతి త్రైవార్షికాధికాన్నో యస్స హి సోమం పిబేద్ద్విజ ఇత్యాదిభిర్విరోధస్స్యాత్ ॥ ౭ ॥ తథా చ ద్వైవిధ్యముక్తం దేవలేన ॥ స్మృ ॥ ద్వివిధో గృహస్థో యాయావరశ్శాలీనశ్చ తయోర్యాయావరః ప్రవరో యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహరిక్థచయవర్జనాత్షట్కర్మాధిష్ఠితః ప్రేష్యచతుష్పథగృహగ్రామధనాదియుక్తో లోకానువర్తీ శాలీన ఇతి ॥ ౮ ॥ శ్లో ॥ ద్వివిధస్తు గృహీ జ్ఞేయస్సాధకశ్చాప్యసాధకః । అధ్యాపనం యాజనం చ పూర్వస్యాహుః ప్రతిగ్రహమ్ ॥ కుసీదకృషివాణిజ్యం ప్రకుర్వీతాస్వయంకృతమ్ । ఆపత్కాల్ప స్వయం జ్ఞేయః పూర్వోక్తో ముఖ్య ఇష్యతే ॥ అసాధకస్తు యః ప్రోక్తో గృహస్థాశ్రమసంస్థితః । శిలోఞ్ఛే తస్య కథితే వృత్తీ తు పరమర్షిభిః । అమృతేనాథవా జీవేన్మృతేనాప్యథవాపది ॥ అయాచితం స్యాదమృతం మృతం భైక్షం తు యాచితమితి ॥ ౯ ॥ శాండిల్యః— అయాచితోపపన్నేషు నాస్తి దోషః ప్రతిగ్రహే । అమృతం తద్విదుర్దేవాస్తస్మాత్తం నైవ నిర్ణుదేదితి ॥

ఇతి వృత్త్యంతరాణి.

అథాపద్వృత్తిః

౧ ॥ తత్ర మనుః—శ్లో ॥ అజీవంస్తు యథోక్తేన బ్రాహ్మణస్స్వేన కర్మణా। జీవేత్క్షత్త్రియధర్మేణ స హ్యస్య ప్రత్యనంతరః ॥ ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తు కథంస్యాదితి చేద్భవేత్ । కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్య జీవికామితి ॥ ౨ ॥ వ్యాసః ॥ క్షత్త్రవృత్తిం పరామాహుర్న స్వయం కర్షణం ద్విజైః । తస్మాత్క్షాత్త్రేణ వర్తేత వర్తనేనాపది ద్విజః । తేన చైవాప్యజీవంస్తు వైశ్యవృత్తిం కృషిం వ్రజేదితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ క్షాత్త్రేణ కర్మణా జీవేద్విశాం వాప్యాపది ద్విజః । నిస్తీర్య తామథాత్మానం పావయిత్వా న్యసేత్పథీతి ॥ టీ ॥ ఆపన్నిస్తరణానంతరం స్వమార్గే వర్తేతేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ గౌతమః—సూ ॥ తదలాభే క్షత్త్రియవృత్తిస్తదలాభే వైశ్యవృత్తిరితి ॥ ౫ ॥ మనుః—శ్లో ॥ శస్త్రాస్త్రభృత్త్వం క్షత్త్రస్య వణిక్పశుకృషీర్విశః । ఆజీవనార్థం ధర్మస్తు దానమధ్యయనం ద్విజ ఇతి ॥ ౬ ॥ దేవలః—యాగాధ్యయనదానాని ప్రజారక్షాభయాదిచ । దండనీతిర్ధనుర్వేదః క్షత్త్రియస్య తు వృత్తయే ॥ శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్ । దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్త్రం కర్మ స్వభావజం ॥ ౭ ॥ స్వాధ్యాయాదీని కర్మాణి కుసీదం పశుపాలనం । కృషిక్రియా చ వాణిజ్యం వైశ్యకర్మాణ్యమూని చేతి ॥ వా ॥ వరం స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ । పరధర్మేణ జీవన్హి సద్యః పతతి జాతిత ఇత్యాది మన్వాదివచనాన్యాపది విగుణస్యాపి స్వధర్మస్య యోజనాదౌ సంభవే వేదితవ్యాని, అసంభవే త్వాపది క్షత్త్రియాదివృత్తిః, ఇయం చ క్షత్త్రియాదివృత్తిర్హింసాప్రాయా కలౌ వర్జనీయా, ఆతతాయిద్విజాగ్ర్యాణాం ధర్మయుద్ధేన హింసనం । ఆపద్వృత్తిర్ద్విజాగ్ర్యాణామశ్వస్తనికతా తథేతి కలౌ నిషిద్ధత్వాత్, క్షత్త్రవృత్తేర్వైశ్యవృత్తిః ప్రశస్తా స్యాత్కలౌ యుగ ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాచ్చ, తథా చాపస్తంబః—॥ సూ ॥ అవిహితా బ్రాహ్మణస్య వణిజ్యా ఆపది వ్యవహరేత పణ్యానామపణ్యాని వ్యుదస్యన్నితి ॥ టీ ॥ క్రయశ్చ విక్రయశ్చ వణిజ్యా అపణ్యాని వ్యుదస్యన్ వర్జయన్ పణ్యానాం పణ్యాని వ్యవహరేత క్రీణీయాద్విక్రీణీయాచ్చేత్యర్థః, కృత్స్నాయా వైశ్యవృత్తేరుపలక్షణమిదం ॥ అపణ్యాని స ఏవాహ—సూ ॥ మనుష్యాన్రసాన్రాగాన్ గంధానన్నం చర్మ గవాం వశాం శ్లేష్మోదకే తోక్మకిణ్వే పిప్పలిమరీచే ధాన్యం మాంసమాయుధం సుకృతాశాం చ తిలతండులాంస్త్వేవ ధాన్యస్య విశేషే

ణ నవిక్రీణీయాదవిహితశ్చైతేషాం మిథో వినిమయో న్నేనచాన్నస్య మనుష్యా
ణాంచ మనుష్యైరసానాంచ రసైరాగాణాంచ రాగైర్గంధానాంచ గంధైర్వి
ద్యయాచ విద్యానామక్రీతపణ్యైశ్చ వ్యవహారేత ముంజబల్బజైర్మూలఫలైస్తృ
ణకాష్ఠైరవికృతైరాత్యంతమన్నవస్యేదవృత్తింప్రాప్య విరమేదితి ॥ టీ ॥ మ
నుష్యా దాసాదయః, రసా గుడలవణాదయః, క్షీరాదయోవా, రాగాః కుసుంభా
దయః, గంధాశ్చందనాదయః, గవాంమధ్యే వశా వంధ్యా గౌః, శ్లేష్మ చర్మాది స్థా
నమేతుఘాతం జతుప్రభృతి, అక్తాని ఈషదంకురితాని వ్రీహ్యాదీని, కిణ్వం
సురాప్రకృతిద్రవ్యం, సుకృతం పుణ్యం తస్యఫలం సుకృతాశాం, ధాన్యానాంమ
ధ్యే తిలతండులానేవ విశేషతో నవిక్రీణీయాత్, న్యేషాంవికల్పః, వినిమయః పరివ
ర్తనం యేషాం విక్రయః ప్రతిషిద్ధః తేషాంపరస్పరేణ వినిమయోప్యవిహితః ప్ర
తిషిద్ధః తేష్వేవ కేషాంచిదన్నాదీనాం విద్యాంతానాం వినిమయోభవత్యేవ, అ
క్రీతాని స్వయముత్పాదితాని అరణ్యాదాహృతానివాయానిపణ్యాని తైర్వ్యవహా
రేత ముంజబల్బజాస్తృణవిశేషాః తృణవికారో రజ్వాదిభావః కాష్ఠానాంవికా
రః స్థూణాదిభావః నపునరత్యంతమవసీదేత్ప్రతిషిద్ధానామపి విక్రయవినిమ
యాభ్యాం జీవేదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అత్రమనుః — శ్లో ॥ సర్వాన్రసానపోహేత
కృతాన్నంచతిలైస్సహ । అశ్మనో లవణంచైవ పశవో యేచ మానుషాః ॥ సర్వంచ
తాంతవంరక్తం శాణక్షౌమావికానిచ । అపిచేత్స్యురరక్తాని ఫలమూలే తథౌషధీః ॥
అపశ్శస్త్రంవిషంమాంసం సోమంగంధాంశ్చ సర్వశః । క్షీరంక్షౌద్రందధిఘృతం తై
లంమధుగుడంకుశాన్ ॥ ఆరణ్యాంశ్చ పశూన్ సర్వాన్ దంష్ట్రిణశ్చ వయాంసిచ ॥
మద్యంనీలంచలాక్షాంచ సర్వాంశ్చైకశఫాన్ పశూన్ ॥ త్రపుసీసేతథాలోహం
రజతంచైవసర్వశః । వాలాంశ్చర్మతథాస్థీని వసాస్నాయూనిరోచనామితి ॥ వా ॥
యత్తు ॥ కామముత్పాద్యకృష్యాంతు స్వయమేవ కృషీవలః । విక్రీణీత తిలాంచ్ఛు
ద్ధాన్ ధర్మార్థమచిరస్థితానితి ॥ మానవంవచనంతద్వినిమయాభిప్రాయమితి
వ్యాఖ్యాతారః, స్వయముత్పాదితతిలవిక్రయే నదోష ఇత్యన్యే ॥ ౧౦ ॥ వసి
ష్ఠః — సూ ॥ రసారసైస్సమతో హీనతోవా తిలతండులపక్వాన్నంవిహితా మను
ష్యాశ్చ పరివర్తనీయా ఇతి ॥ ౧౧ ॥ మనుః — శ్లో ॥ సద్యః పతతి మాంసేన లాక్ష
యా లవణేనచ । త్ర్యహేణ శూద్రో భవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్ ॥ ఇతరేషాం

త్వపణ్యానాం విక్రయాదిహకామతః । బ్రాహ్మణస్సప్తరాత్రేణ వైశ్యభావం
నిగచ్ఛతి ॥ ఏకాగార్న ప్రతిగ్రాహ్యాద్వితీయానకదాచన । సాచేద్విక్రయమా
పన్నాదహత్యాసప్తమంకులమ్ ॥ గవాంవిక్రయకారీతుగవిరోమాణియానితు ॥
తావద్వర్షసహస్రాణినరకేషువసీదతి ॥ దానాభ్యంజనహోమేభ్యో యదన్య
త్కురుతేతిలైః। క్రిమిభూతశ్శ్వవిష్ఠాయాం కర్మణా తేనపాపకృత్ । క్రీతాఃపరి
గృహీతాశ్చనవిక్రేయాస్తిలాస్మృతాఇతి॥౧౨॥బోధాయనః—సూ॥పిత్ర్యాన్వా
ఏషవిక్రీణీతే యస్తిలాన్విక్రీణీతే ప్రాణాన్వాఏషవిక్రీణీతే యస్తండులాన్విక్రీణీత
ఇతి॥౧౩॥పరాశరః—శ్లో ॥ తిలారసానవిక్రేయావిక్రేయాధాన్యతస్సమాః ।విప్ర
స్యైవంవిధావృత్తిస్తృణకాష్ఠాదివిక్రయ ఇతి॥టీ॥విక్రేయావినిమేయాఃధాన్యవద్భిః
ప్రస్థైస్తిలాదత్తాస్తావద్భిరేవ ధాన్యాంతరముపాదేయంనాధికమిత్యర్థః ॥*అ॥
తిలాన్యాయోగసేపిప్సుతాదౌచయోజనీయః ॥ తథాచగౌతమః—సూ ॥ తస్యా
పణ్యంగంధరసకృతాన్నతిలశాణక్షౌమాజినానిరక్తనిర్ణిక్తేవాససీక్షీరంసవికారం
మూలఫలపుష్పౌషధమధుమాంసతృణోదకాపథ్యాని పశవశ్చ హింసాసంయోగే
పురుషవశాకుమారీవేహతశ్చనిత్యంభూమివ్రీహియవాజావ్యశ్వఋషభధేన్వనడు
హశ్చైకే వినిమయస్తురసానాంరసైః పశూనాంచనలవణకృతాన్నయోస్తిలా
నాం సమేనామేనతు పక్వస్యసంప్రత్యర్థే సర్వథాతువృత్తిరశక్తావశూద్రేణ
తదప్యేకే ప్రాణసంశయఇతి ॥ టీ ॥ తస్యవైశ్యవృత్తేర్బ్రాహ్మణస్య అపణ్యమ
విక్రేయంరక్తంలాక్షాదివికృతం నిర్ణిక్తం రజకాదిధౌతం తేవాససీ అపణ్యాఅప
థ్యంవిషాది, పశవోగవాదయఃతేచాప్యపణ్యాః హింసాసంయోగసౌనికాదౌవా
హద్వృషభః, పురుషాదయోపి నిత్యంహింసాసంయోగాత్, అన్యత్రాపిరసానాం
రసైరేవ వినిమయఃకర్తవ్యః॥ తద్యథా, తైలంచతావద్ఘృతంగ్రాహ్యమితి లవణ
స్య కృతాన్నస్యచ నకేనచిద్వినిమయః కర్తవ్యః ॥ అ ॥ తిలానాంచధాన్యైర్వి
నాన్యైర్వినిమయోనకర్తవ్యః, క్షుధితస్య సంప్రతీదానీమేవ బుభుక్షాయాం
సమేనామేనపక్వస్యవినిమయః ప్రస్థతండులాన్దత్వా తావతాపక్వౌదనో
వినిమయః అశక్తౌ సర్వథాప్రతిషిద్ధానామపి విక్రయవినిమయాభ్యాం జీవే
త్, నశూద్రకర్మణా తదపి ప్రాణసంశయఏకేమన్యంతే, శూద్రీయమపి క
ర్మఉచ్ఛిష్టభక్షణాదికమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ తథాచవ్యాసః—శ్లో ॥ ధర్మార్థినా

ధమమోక్షాణాం ప్రాణాస్సంస్థితిహేతవః । తాన్నిఘ్నతా కిం న హతం రక్షతా కిం న
రక్షితమితి ॥ ౧౫ ॥ శాతాతపః—సద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేన చ । త్ర్య
హేణ శూద్రో భవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్ ॥ ఆమమాంస సురా సోమ లాక్షా ల
వణ సర్పిషాం । విక్రయే చాప్యపణ్యానాం ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేదితి ॥ ౧౬
పరాశరః—షట్కర్మసహితో విప్రః కృషికర్మ చ కారయేదితి; హింసాప్రా
యాం పరాధీనాం కృషిం యత్నేన వర్జయేత్ । భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హ
న్తి కాష్ఠైరయోముఖైరితి మనువచనం స్వయంకృతాభిప్రాయమ్ ॥ ౧౭ ॥ తథా
చ గౌతమః—సూ ॥ కృషివాణిజ్యే స్వయంకృతే ఇతి ॥ వా ॥ ౧౮ ॥ నను బృహ
స్పతిస్స్వయంకర్తృకాం కృషిమంగీచకార ॥ శ్లో ॥ కుసీదం కృషివాణిజ్యం ప్ర
కుర్వీతాస్వయంకృతమ్ । ఆపత్కాలే స్వయం కుర్వన్నైనసా యుజ్యతే ద్విజ ఇతి
॥ బాఢం ॥ కారయితుమశక్తస్య తత్కర్తృత్వమాపత్కాల ఇతి విశేషితత్వా
త్, యుగాంతరేషు కారయితృత్వమాపద్ధర్మః, కలౌ కారయితృత్వం ముఖ్యధర్మః
కర్తృత్వమాపద్ధర్మః, ప్రాధాన్యేన కలియుగధర్మప్రతిపాదనే ప్రవృత్తేన
పరాశరేణ, అతః పరం గృహస్థస్య కర్మాచారం కలౌ యుగే । తం ప్రవక్ష్యామి
త్యుపక్రమ్య కృషికర్మ చ కారయేదిత్యాచారత్వేనాభిధానాత్కారయితృత్వం
ముఖ్యం, ఆపత్కాలే స్వయం కుర్యాదితి స్మృతేః కర్తృత్వమాపద్ధర్మ ఇతి మా
ధవీయే ॥ ౧౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తు—శ్లో ॥ ఫలోపలక్షౌమసోమమనుష్యాపూ
పవీరుధః । తిలౌదనరసక్షారదధిక్షీరం జలం ఘృతం ॥ శస్త్రాసవం మధూచ్ఛిష్టం మధు
లాక్షా చ బర్హిషః । మృచ్చర్మపుష్పకుతపకేశతక్రవిషంక్షితిః ॥ ౨౦ ॥ టీ ॥
కుతపః కంబళః, కేశః చమరీ ॥ శ్లో ॥ కౌశేయతైలలవణమాంసైకశఫసీసకాః ।
శాకార్ద్రౌషధిపిణ్యాకపశుగంధాంస్తథైవ చ ॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవన్నో విక్రీణీత క
దాచన । ధర్మార్థే విక్రయం నేయాస్తిలా ధాన్యేన తత్సమాః ॥ లాక్షాలవణమాం
సాని పతనీయాని విక్రయే ॥ పయో దధి చ మద్యం చ హీనవర్ణకరాణి తు ॥ కృ
షిశ్శిల్పం భృతిర్విద్యా కుసీదం శకటం గిరిః ॥ సేవానూపో భైక్షచర్యమాపత్తౌ జీవ
నాని తు ॥ వా ॥ ఆపత్తౌ జీవనానీతి విశేషణాదనాపద్యవస్థాయాం యస్య యా
వృత్తిః ప్రతిషిద్ధా తస్యాసౌ వృత్తిరనేనాభ్యనుజ్ఞాయతే, యథా, అనాపది వైశ్య
వృత్తిః స్వయంకృతా కృషిర్విప్రక్షత్రియయోరభ్యనుజ్ఞాయతే, ఏవం శిల్పాదిరభ్య

నుజ్ఞాయతే, విద్యాభృతకాధ్యాపకత్వద్వారా కుసీదం వృద్ధ్యర్థం ద్రవ్యప్రయోగః, తత్స్వయంకృతమప్యనుజ్ఞాయతే, శకటం ధాన్యాదివహనద్వారా గిరిస్స్వగతేంధనమూలాదిద్వారేణ జీవనహేతుః, అనూపం ప్రచురతృణవృక్షజలప్రాయప్రదేశః, ఏతాన్యాపత్తౌ జీవనానీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అ ॥ కృషౌ వర్జనీయాన్యోజనీయాంశ్చ బలీవర్దానాహ శ్లోకద్వయేన పరాశరః ॥ శ్లో ॥ క్షుధితం తృషితం శ్రాంతం బలీవర్దం న యోజయేత్ । హీనాంగం వ్యాధితం క్లీబం వృషం విప్రో న వాహయేత్ ॥ స్థిరాంగం నీరుజం దృప్తం సునర్దం షండవర్జితమ్ । వాహయేద్దివసస్యార్ధం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేదితి ॥ స్నాపయేదిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ హారీతః—శ్లో ॥ అష్టాగవం ధర్మ్యహలం షడ్గవం జీవితార్థినామ్ । చతుర్గవం నృశంసానాం ద్విగవం బ్రహ్మఘాతినామ్ ॥ ఫాలానాం దమనం చైవ వాహనం చ న శస్యతే । వృద్ధానాం దుర్బలానాంచ ప్రజాపతివచో యథేతి ॥ ౨౩ ॥ అ ॥ ప్రాణ్యుపఘాతదోషాపనయనాయ యథాశక్తి జపాదికం విధత్తే ॥ పరాశరః— శ్లో ॥ జప్యం దేవార్చనం హోమం స్వాధ్యాయం చైవమభ్యసేత్ । ఏకద్విత్రిచతుర్విప్రాన్స్నాతకాన్భోజయేద్ద్విజ ఇతి ॥ అ ॥ పునః ప్రతీకారం వక్తుం కృషౌ పాపాధిక్యం దర్శయతి స ఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణశ్చేత్కృషిం కుర్యాన్మహాదోషమవాప్నుయాత్ । సంవత్సరేణ యత్పాపం మత్స్యఘాతీ సమాప్నుయాత్ ॥ అయోముఖేన కాష్ఠేన తదేకాహేన లాంగలీ । పాశకో మత్స్యఘాతీ చ వ్యాధశ్శాకునికస్తథా ॥ అదాతా కర్షకశ్చైవ సర్వే తే సమభాగిన ఇతి ॥ ౨౪ ॥ అ ॥ తత్ప్రతీకారమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ వృక్షం ఛిత్త్వా మహీం భిత్త్వా హత్వా చ కృమికీటకాన్ । కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ రాజ్ఞే దత్త్వా చ షడ్భాగం దేవానాం చైవ వింశకం । విప్రాణాం త్రింశకం భాగం కృషిం కుర్వన్న దోషభాక్ ॥ యో న దద్యాద్ద్విజాతిభ్యో రాశిమూలముపాగతః । స చోరస్స చ పాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నం తం వినిర్దిశేదితి ॥ ౨౫ ॥ చంద్రికాయామ్—అదత్త్వా కర్షకో గేహం యస్తు ధాన్యం ప్రవేశయేత్ । దివ్యం వర్షసహస్రం తు దురాత్మా కృషికారకః ॥ మరుదేశే భవేద్వృక్షస్సపుష్పఫలవర్జిత ఇతి ॥ వా ॥ కర్షకస్యాయం ఖలయజ్ఞో నిత్యః కామ్య ఇతి వచనద్వయబలాదవగమ్యతే, అకరణే ప్రత్యవాయాత్తస్య నిత్యత్వం ఛేదనాదిపాపనివర్తకత్వాత్కామ్యత్వం ॥ ౨౬ ॥ నారదః—శ్లో ॥ ఆపత్స్వపి హి

కష్టాసు బ్రాహ్మణస్యనవార్ధుషమ్ । వార్ధుషం భ్రూణహత్యాంచతులాయాం సమతోలయత్ । అతిష్ఠద్భ్రూణహాకోట్యాం వార్ధుషిస్సమకంపతేతి ॥౨౭॥ అత్రమనుః—అశీతిభాగంగృహ్ణీయాన్మాసాద్వార్ధుషికస్తథా । జీవదేతేనరాజన్యస్సర్వేవాప్యనయంగతాఇతి ॥ ౨౮ ॥ అనయమాపదం॥ ౨౯ ॥యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ అశీతిభాగోవృద్ధిస్స్యాన్మాసిమాసిసబంధకే । వర్ణక్రమాచ్ఛతద్వి త్రిచతుఃపంచకమన్యథేతి ॥ ౨౮ ॥ అన్యథా అబంధకే॥ ౨౯ ॥ పరాశరః— శ్లో ॥ స్వయంకృష్టేతథాక్షేత్రే ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః । నిర్వపేత్పంచయజ్ఞాంశ్చ క్రతుదీక్షాంచకారయేదితి ॥ ౩౦ ॥ బోధాయనః—వేదఃకృషివినాశాయకృషిర్వేదవినాశినీ।శక్తిమానుభయంకుర్యాదశక్తస్తుకృషింత్యజేదితి॥ఇత్యాపద్వృత్తిః

అథ క్షత్రియధర్మాః

౧ ॥ తత్రమనుః—శ్లో॥ త్రయోధర్మానివర్తంతే బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియంప్రతి । అధ్యాపనంయాజనంచ తృతీయశ్చప్రతిగ్రహః ॥ వైశ్యంప్రతితథైవైతేనివర్తేరన్నితిస్థితిరితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—ప్రధానంక్షత్రియేకర్మ ప్రజానాంపరిపాలనమ్ । కుసీదకృషివాణిజ్యంపాశుపాల్యంవిశస్స్మృతమితి॥ ౩ ॥అభిషేకాదిగుణయుక్తస్యరాజ్ఞో విశేషధర్మానాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ మహోత్సాహస్థూలలక్షః కృతజ్ఞోవృద్ధసేవకః । వినీతస్సత్వసంపన్నః కులీనస్సత్యవాక్ఛుచిః ॥ అదీర్ఘసూత్రస్స్మృతిమానక్షుద్రోపరుషస్తథా । ధార్మికోఽవ్యసనశ్చైవ ప్రాజ్ఞశ్శూరోరహస్యవిత్ ॥ స్వరంధ్రగోప్తాన్వీక్షిక్యాందండనీత్యాంతథైవచ । వినీతస్త్వథవార్తాయాం త్రయ్యాంచైవనరాధిపః ॥ బ్రాహ్మణేషుక్షమీస్నిగ్ధేష్వజిహ్మఃక్రోధనోరిషు । స్యాద్రాజాభృత్యవర్గేషుప్రజాసుచయథాపితా ॥ పుణ్యాత్షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేనపరిపాలయన్ । సర్వదానాధికంయస్మాత్ప్రజానాంపరిపాలనం ॥ రోగతస్కరదుర్వృత్తమహాసాహసికాదిభిః । పీడ్యమానాఃప్రజారక్షేత్కాయస్థైశ్చవిశేషతః ॥ సాధూంత్సమ్మానయేద్రాజావిపరీతాంస్తుఘాతయేత్ । ఉత్కోచజీవినోద్రవ్యహీనాన్కృత్వావివాసయేత్ ॥సద్దానమానసత్కారైశ్శ్రోత్రియాన్వాసయేత్సదా । అన్యాయేననృపోరాష్ట్రాత్స్వకోశం యోభివర్ధయేత్ ॥ సోచిరాద్విగతశ్రీకోనాశమేతిసబాంధవః । ప్రజాపీడనసంతాపసముద్భూతోహుతాశనః ॥ రాజ్ఞశ్శ్రియంకులంప్రాణాన్నాదగ్ధ్వావినివర్త

తే । ఉపాయాస్సామదానంచభేదోదండ స్తథైవచ॥ సమ్యక్ప్రయుక్తాస్సిద్ధ్యేయు
ర్దండ స్త్వగతి కాగతిః । సంధించవిగ్రహంయానమాసనంసంశ్రయంతథా॥ద్వై
ధీభావంగుణానేతాన్యథావత్పరికల్పయేదితి ॥ టీ ॥ సంధిర్వ్యవస్థాకరణం,విగ్ర
హోపకారః, యానం పరం ప్రతియాత్రా, ఆసనముపేక్షా, సంశ్రయో బలవ
దాశ్రయణం, స్వబలస్యచ ద్విధాకరణంద్వైధీభావః ॥ ౩ ॥ మనుః—శ్లో ॥కృ
తంత్రేతాయుగంచైవ ద్వాపరంకలిరేవచ । రాజ్ఞోవృత్తానిసర్వాణిరాజాహియు
గముచ్యతే ॥ కలిః ప్రసుప్తోభవతి సజాగ్రద్ద్వాపరంయుగమ్ । కర్మస్వభ్యుది
తస్త్రేతావిచారస్తుకృతంయుగమ్ ॥ ఇంద్రస్యార్కస్యవాతస్య యమస్య వరుణ
స్యచ । చంద్రస్యాగ్నేఃపృథివ్యాశ్చ తేజోవృత్తం నృపశ్చరేత్॥ వార్షికాంశ్చతు
రోమాసాన్యథేంద్రోభి ప్రవర్షతి । తథాభివర్షేత్స్వంరాష్ట్రం కామైరింద్ర
వ్రతంచరన్ ॥ అష్టౌమాసాన్యథాదిత్యస్తోయంహరతిరశ్మిభిః । తథాహరేత్క
రంరాష్ట్రాన్నిత్యమర్కవ్రతంహితత్ ॥ ప్రవిశ్యసర్వభూతానియథాచరతి మారు
తః । తథాచారైః ప్రవేష్టవ్యం వ్రతమేతద్ధిమారుతమ్ ॥ యథాయమఃప్రియద్వే
ష్యౌ ప్రాప్తేకాలేనియచ్ఛతి । తథారాజ్ఞానియంతవ్యాస్సర్వేతద్ధియమవ్రతం ॥
వరుణేనయథాపాశైర్బద్ధ ఏవాభిదృశ్యతే । తథాపాపాన్నిగృహ్ణీయాద్వ్రతమే
తద్ధివారుణమ్ ॥ పరిపూర్ణంయథాచంద్రం దృష్ట్వాహృష్యంతిమానవాః । త
థా ప్రకృతయోయస్మిన్సచంద్రవ్రతికోనృపః ॥ ప్రతాపయుక్తస్తేజస్వీ నిత్యం
స్యాత్పాపకర్మసు । దుష్టసామంతహింస్రశ్చతదాగ్నేయవ్రతంస్మృతం ॥ య
థాసర్వాణిభూతానిధరాధారయతేసమం । తథాసర్వాణిభూతాని బిభ్రతఃపా
ర్థివం వ్రతం ॥ ఏతైరుపాయైరన్యైశ్చయుక్తోనిత్యమతంద్రితః । స్తేనాన్రాజా
నిగృహ్ణీయాత్స్వరాష్ట్రేపరఏవచ ॥ పరామప్యాపదంప్రాప్తో బ్రాహ్మణాన్న
ప్రకోపయేత్ । తేహ్యేనంకుపితాహన్యుస్సద్యస్సబలవాహనం ॥ యాన్సమా
శ్రిత్యతిష్ఠంతి దేవాలోకాశ్చసర్వదా । బ్రహ్మచైవధనంయేషాంకోహింస్యాత్తాన్
జిజీవిషుః ॥ అవిద్వాంశ్చైవవిద్వాంశ్చబ్రాహ్మణోదైవతంమహత్ । ప్రణీత
శ్చాప్రణీతశ్చయథాగ్నిర్దైవతంమహత్ ॥ ఏవంయద్యప్యనిష్టేషువర్తంతేసర్వ
కర్మసు । బ్రాహ్మణాస్సర్వథాపూజ్యాఃపరమందైవతంహితత్ ॥ యదధీతే యద్యజ
తేయద్దదాతియదర్చతి । తస్యషడ్భాగభాగ్రాజాసమ్యగ్భవతిరక్షణాత్ ॥ అర

క్షితారంరాజానంబలిషడ్భాగహారిణం । తమాహుస్సర్వలోకస్యసమగ్రమలహా
రకమితి ॥ ౪ ॥ బోధాయనః—నవిషంవిషమిత్యాహుర్బ్రహ్మస్వం విషముచ్య
తే । విషమేకాకినంహంతి బ్రహ్మస్వంపుత్రపౌత్రకమితి ॥ ౫ ॥ సూ ॥ తస్మా
ద్రాజా బ్రాహ్మణస్వంనాదదీత పరమంహ్యేతద్విషంయద్బ్రాహ్మణస్వమితి
సర్వతోధురంధరంపురోహితం వృణుయాత్తస్యశాసనేవర్తేత సంగ్రామే నని
వర్తేతేతిచ ॥ ౬ ॥ గౌతమః—సూ ॥ రక్షణంసర్వభూతానాం న్యాయ్య దండ
త్వాంబిభృయాద్బ్రాహ్మణాంచ్ఛ్రోత్రియాననిరుత్సాహాంశ్చబ్రాహ్మణానాకరాం
శ్చోపకుర్వాణాంశ్చయోగశ్చవిజయేభయే విశేషేణచర్యాచరథధనుర్భ్యాంసం
గ్రామే సంస్థానమనివృత్తిశ్చ నదోషోహింసాయామాహవేన్యత్ర వ్యశ్వసార
థ్యాయుధకృతాంజలిప్రకీర్ణకేశపరాఙ్ముఖోపవిష్టస్థలవృక్షారూఢ దూతగో
బ్రాహ్మణవాదిభ్యఇతి ॥ ౭ ॥ టీ ॥ సర్వరక్షణం శాస్త్రావిరుద్ధోదండోరాజ్ఞోధర్మః,
అధీతవేదాన్బ్రాహ్మణానన్నాదిదానేనబిభృయాత్, జీవనార్థముత్సాహంకర్తు
మసమర్థాన్ అబ్రాహ్మణానపిబిభృయాత్, ఉపకుర్వాణానధీయానాన్బ్రహ్మ
చారిణశ్చబిభృయాత్, యేపూర్వైర్దత్తాఆకరాబ్రాహ్మణాదిభ్యస్తాంశ్చయథా
పూర్వంబిభృయాత్, యోగఉపాయః, జయేపరాభిభవనిమిత్తేభయేసతి విశేషేణ
యోగఃకార్యః, యుద్ధే అవస్థానమపలాయనంచ, చర్యాచరణం రథహస్త్యాదికం
చ ఆరూఢోధనుర్బాణాదిహస్తశ్చరేత్; యుద్ధేశత్రూణాం హింసాయాంనదో
షః, వ్యశ్వేతివిశబ్దస్త్రిభిస్సంబధ్యతే, వ్యశ్వోవిసారథిర్వ్యాయుధశ్చేతి, స్థల
మున్నతప్రదేశః, దూతోవార్తాహరః, గౌరస్మిబ్రాహ్మణోస్మీతియేవదంతి తే
గోబ్రాహ్మణవాదినః ఏతేభ్యోన్యత్రహింసాయాంనదోషఃఏతేషుతుదోషఇత్య
ర్థః, సఏవ ॥ సూ ॥ నిధ్యధిగమోరాజధనం నబ్రాహ్మణస్యాభిరూపస్య రా
జా సర్వస్యేష్టే బ్రాహ్మణవర్జమితి ॥ ౮ ॥ వ్యాసః— శ్లో ॥ నవిషంవిషమి
త్యాహుర్బ్రహ్మస్వంవిషముచ్యతే । దేవస్వంచాపియత్నేనసదానాపహరేత్తత
ఇతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబః—సూ॥ క్షేమకృద్రాజాయస్యవిషయేగ్రామేఽరణ్యే
వా తస్కరభయం నవిద్యతే భృత్యానామనుపరోధేనక్షేత్రంవిత్తంచదదద్బ్రా
హ్మణేభ్యో యథార్హమనంతాన్ లోకాన్జయతి బ్రాహ్మణస్వాన్యపజిగీషమా
ణోరాజా యోహన్యతే తమాహురాత్మయూపోయజ్ఞోఽనంతదక్షిణ ఇత్యేతేనా

న్యే ఘోరా వ్యాఖ్యాతాః, ప్రయోజనే యుధ్యమానాస్తనుత్యజో గ్రామేషు నగరేషు చేతి ॥ ౮ ॥ బ్రాహ్మణస్వాని చోరాదిభిరపహృతాని అవజిగీషమాణో బ్రాహ్మణేభ్యో దానాయ తానపజిత్య గృహీతుమిచ్ఛన్యో రాజా యుద్ధే చోరైర్హన్యతే తమాత్మయూపో యజ్ఞోఽనంతదక్షిణ ఇత్యాహుర్ధర్మజ్ఞాః, ఏతేన బ్రాహ్మణద్రవ్యప్రత్యానయనార్థం యుధ్యమానాస్తనుత్యజోఽన్యే ఘోరా వ్యాఖ్యాతారః ఆత్మయూపా అనంతదక్షిణా యజ్ఞా ఇతి ॥ ౯ ॥ మనుః—శ్లో ॥ మ్రియమాణోఽప్యాదదీత న రాజా శ్రోత్రియాత్కరమ్ । నచ క్షుధాచ సంసీదేచ్ఛ్రోత్రియో విషయే వసన్ ॥ మోహాద్రాజా స్వయం రాష్ట్రం యః కర్శయత్యనపేక్షయా సోఽచిరాద్భ్రశ్యతే రాజ్యాజ్జీవితాచ్చ సబాంధవ ఇతి ॥ ౧౦ ॥ పరాశరః—అవ్రతాహ్యనధీయానా యత్ర భైక్షచరా ద్విజాః । తం గ్రామం దండయేద్రాజా చోరభక్తప్రదో హి సః ॥ క్షత్రియో హి ప్రజారక్షంశ్శస్త్రపాణిః ప్రదండవాన్ ॥ నిర్జిత్య పరసైన్యాని క్షితిం ధర్మేణ పాలయేత్ ॥ పుష్పం పుష్పం విచిన్వీయాన్మూలచ్ఛేదం న కారయేత్ ॥ మాలాకార ఇవారామే న యథాంగారకారకః ॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ ॥ పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హతః । యత్ర యత్ర హతశ్శూరశ్శత్రుభిః పరివేష్టితః ॥ అక్షయాన్ లభతే లోకాన్యది క్లీబం న భాషతే । యస్తు భగ్నేషు సైన్యేషు విద్రవత్సు సమంతతః ॥ పరిత్రాతా యదాగచ్ఛేత్స తు క్రతుఫలం లభేత్ । యస్యచ్ఛేదక్షతం గాత్రం శరముద్గరయష్టిభిః ॥ దేవకన్యాస్తు తం వీరం హరంతి రమయంతి చ ॥ దేవాంగనాసహస్రాణి శూరమాయోధనే హతమ్ ॥ త్వరమాణాః ప్రధావంతి మమ భర్తా మమేతి చ । యం యజ్ఞసంఘైస్తపసా చ విప్రాస్స్వర్గైషిణో వాత్ర యథైవ యాంతి ॥ క్షణేన యాంత్యేవ హి తత్ర వీరాః ప్రాణాన్సుయుద్ధేన పరిత్యజంతః ॥ లలాటదేశే రుధిరం స్రవద్యస్యాహవే చ ప్రవిశేచ్చ వక్త్రమ్ । తత్సోమపానేన కిలాస్య తుల్యం సంగ్రామయజ్ఞే విధివచ్చ దృష్టమితి ॥ ౧౧ ॥ విష్ణుపురాణే—దుష్టానాం శాసనాద్రాజా శిష్టానాం పరిపాలనాత్ । ప్రాప్నోత్యభీప్సితాన్ లోకాన్వర్ణసంస్థాకరో నృప ఇతి ॥

ఇతి క్షత్రియధర్మాః

అథ వైశ్యధర్మాః

౧ ॥ తత్ర మనుః—శ్లో ॥ పశూనాం రక్షణం దానమిజ్యాధ్యయనమేవచ । వ

ణిక్పథంకుసీదంచ వైశ్యస్యకృషిమేవచేతి ॥ టీ ॥ వణిక్పథం వాణిజ్యార్థం స్థల జలయాత్రాం, కుసీదం వార్ధుష్యం, అకల్పయదిత్యనువర్తతే ॥ ౨ ॥ హారీతః—శ్లో ॥ గోరక్షాంకృషివాణిజ్యంకుర్యాద్వైశ్యో యథావిధి ॥ దానం దేయంయథాశక్తిబ్రాహ్మణానాంచభోజనమితి॥ ౩ ॥పరాశరః—లాభకర్మతథారత్నంగవాంచపరిపాలనమ్ । కృషికర్మచవాణిజ్యంవైశ్యవృత్తిరుదాహృతేతి॥ ౪॥ మనుః—వైశ్యస్తుకృతసంస్కారః కృత్వాదారపరిగ్రహమ్ । వార్తాయాంనిత్యయుక్తస్స్యాత్పశూనాంచైవరక్షణె ॥ మణిముక్తాప్రవాళానాం లోహానాంతాంతవస్యచ । గంధానాంచరసానాంచ విద్యాదర్ఘబలాబలమ్ ॥ బీజానాముప్తివిచ్చస్యాత్ క్షేత్రబీజగుణస్యచ । మానయోగాంశ్చజానీయాత్తులాయోగాంశ్చసర్వశః ॥ సారాసారంచభాండానాం దేశానాంచగుణాగుణమ్ ॥ లాభాలాభౌచపణ్యానాంపశూనాంచవివర్ధనమ్ । భృతానాంచభృతింవిద్యాద్భాషాశ్చవివిధాన్నృణామ్ ॥ ద్రవ్యాణాంస్థానయోగంచక్రయంవిక్రయమేవచ ॥ధర్మేణచద్రవ్యవృద్ధావాతిష్ఠేద్యత్నముత్తమం । దద్యాచ్చసర్వజంతూనాంచానమేవప్రయత్నత ఇతి ॥

ఇతి వైశ్యధర్మాః

అథశూద్రధర్మాః

తత్రపరాశరః — శ్లో ॥ శూద్రస్యద్విజశుశ్రూషాపరమోధర్మ ఉచ్యతే ॥ అన్యథాకురుతేకించిత్తద్భవేత్తస్యనిష్ఫలమితి ॥ ౧ ॥ అ ॥ ద్విజశుశ్రూషయాజీవనాలాభేసఏవాహ ॥ శ్లో ॥ లవణంమధుతైలంచదధితక్రంఘృతంపయః ॥ నదుష్యేచ్ఛూద్రజాతీనాంకుర్యాత్సర్వేషువిక్రయమితి ॥ ౨ ॥ టీ ॥ సర్వేషులవణాదిషువిక్రయంకుర్యాత్ ॥ అ ॥ ఆపద్యపివర్జ్యాన్యాహసఏవ ॥శ్లో ॥ క్రీణన్మద్యమాంసానిహ్యభక్ష్యస్యచభక్షణం । అగమ్యాగమనంకుర్వన్ శూద్రఃపతతితత్క్షణాత్ ॥ ౩ ॥ కపిలాక్షీరపానేనబ్రాహ్మణీగమనేనచ । వేదాక్షరవిచారేణ శూద్రశ్చండాలతాంవ్రజేత్ ॥ ౪ ॥ వికర్మకుర్వతేశూద్రాద్విజశుశ్రూషయోజ్ఝితాః ॥భవంత్యల్పాయుషస్తేవై నిరయంయాంత్యసంశయమితి॥౫॥మనుః॥శుశ్రూషైవతుశూద్రస్య ధర్మోనైశ్రేయసఃపరః । శుచిరుత్కృష్టశుశ్రూషుర్మృదువాగనహంకృతః॥ ౬ ॥ బ్రాహ్మణాద్యాశ్రయోనిత్యముత్కృష్టాం జాతిమశ్నుతే । ఆశక్నువంస్తు శుశ్రూషాంశూద్రఃకర్తుంద్విజన్మనామ్ ॥ ౭ ॥పుత్రదారాత్యయంప్రాప్తోజీవేత్కా

రుకకర్మభిః । యైఃకర్మభిస్సుచరితైశ్శుశ్రూష్యంతేద్విజాతయః ॥ ౮ ॥తాని కా
రుకకర్మాణి శిల్పానివివిధానిచ । శూద్రస్స్వవృత్తిమాకాంక్షన్ క్షత్రమారాధయే
దిహ ॥ ౯ ॥ ధనినంవాప్యుపారాధ్యవైశ్యంశూద్రోజిజీవిషేత్ । స్వర్గార్థము
భయార్థంవా బ్రాహ్మణానేవధారయేత్ ॥ ౧౦ ॥ జాతబ్రాహ్మణకృత్యస్య శూద్ర
స్యకృతకృత్యతా । విప్రస్యైవశూద్రస్య విశిష్టంకర్మకీర్త్యతే ॥ ౧౧ ॥ యదతో
వృద్ధిపరుతేతద్భవత్యస్యనిష్ఫలం । నశూద్రేపాతకం కించిన్నచసంస్కారమర్హ
తి ॥ ౧౨ ॥ నాస్యాధికారోధర్మేస్తినాధర్మాత్ప్రతిషేధనం । ధర్మేప్సవస్తుధర్మ
జ్ఞాస్సతాంవృత్తమనుష్ఠితాః ॥ ౧౩ ॥మంత్రవర్జంనదుష్యంతిప్రశంసాం ప్రాప్ను
వంతిచ । యథాయథాహిసద్వృత్తమాతిష్ఠత్యనసూయకః ॥ ౧౪ ॥ తథాతథేమం
చాముంచ లోకంప్రాప్నోత్యనిందితం । శక్తేనాపిహిశూద్రేణనకార్యోధనసం
చయః ॥ ౧౫ ॥శూద్రోహిధనమాసాద్యబ్రాహ్మణానేవబాధతే । ఉచ్ఛిష్టమన్నం
దాతవ్యం జీర్ణానివసనానిచ ॥ ౧౬ ॥ పులాకాశ్చైవధాన్యానాం జీర్ణాశ్చై
వపరిచ్ఛదాఇతి ॥ టీ ॥ ఉచ్ఛిష్టం భోజనపాత్రే భుక్తశిష్టం, ఏతద్దాసవిషయం
॥ అ ॥ గృహస్థశూద్రవిషయేసఏవాహ॥ శ్లో ॥గృహస్థాయతుదాతవ్యమనుచ్ఛి
ష్టందినేదినఇతి ॥ ౧౭ ॥ దేవలః—సూ ॥ నాబ్రాహ్మణాయోచ్ఛిష్టంప్రయచ్ఛేది
తి ॥ ౧౮ ॥ టీ ॥ ఏతదదాసవిషయం గృహస్థశూద్రవిషయమిత్యన్యే ॥ తథాచ
వ్యాఘ్రః—శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టమన్నందాతవ్యంశూద్రాయాగృహమేధినే । గృహ
స్థాయతుదాతవ్యమనుచ్ఛిష్టందినేదినఇతి ॥ దేవలః—సూ ॥ శూద్రధర్మో ద్వి
జాతిశుశ్రూషాపాపవర్జనం కళత్రాదిపోషణం కర్షణం పశుపాలనం భారో
ద్వహనం పణ్యవ్యవహారశ్చిత్రకర్మనృత్తగీతవీణామృదంగవాదనానీతి ॥ ౧౯ ॥
యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ శూద్రస్యద్విజశుశ్రూషాతయాజీవన్వణిగ్భవేత్ ।శి
ల్పైర్వావివిధైర్జీవేద్ద్విజాతిహితమాచరన్ ॥ ౨౦ ॥ భార్యారతిశ్శుచిర్భృత్యభ
ర్తాశ్రాద్ధక్రియారతః । నమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞాన్నహాపయేదితి ॥
౨౧ ॥ గౌతమః—సూ ॥ శూద్రశ్చతుర్థోవర్ణఏకజాతిస్తస్యాపి సత్యమ
క్రోధశ్శౌచమాచమనార్థే పాణిపాదప్రక్షాళనమేవైకే శ్రాద్ధకర్మభృత్యభర
ణం స్వదారవృత్తిః పరిచర్యాచోత్తరేషాం తేభ్యోవృత్తింలిప్సేత జీర్ణాన్యు
పానచ్ఛత్రవాసః కూర్చాన్యుచ్ఛిష్టాశనం శిల్పవృత్తిశ్చ యంచార్యమాశ్రయేత

భర్తవ్యస్తేనక్షీణోపి తేనచోత్తరత స్తదర్థోస్యనిచయస్స్యాదనుజ్ఞాతోస్య న
మస్కారో మంత్రః పాకయజ్ఞైః స్వయంయజేదిత్యేక ఇతి ॥ టీ ॥ ఏకజాతిః ఉప
నయనమితరేషాం ద్వితీయంజన్మ తస్యతన్నాస్తి ॥ ౨౨ ॥ ప్రాక్తనేషుగృహ్యా
కారఆహ ॥ సూ ॥ శూద్రస్యాపి నిషేకపుంసువనసీమంతోన్నయనజాతకర్మ
నామకరణోపనిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌళాన్యమంత్రకాణి యథాకాలము
పదిష్టానీతి ॥ వా ॥ ఆచమనస్థానే పాణిపాదప్రక్షాళనమేవ భవతి నాన్యఆచ
మనకల్పఇత్యేకే ॥ ౨౩ ॥ మనుస్తు—సకృదంబుపానమిచ్ఛతిస్త్రీశూద్రోపిసకృ
త్సకృదితి ॥ ౨౪ ॥ అ ॥ నిత్యస్నానవిషయేప్యాశనాహ ॥ సూ ॥ సచ్ఛూద్రః
స్నాయాదసచ్ఛూద్రః పాణిపాదౌ ప్రక్షాళయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మామావాస్యా
దావామశ్రాద్ధం మంత్రవర్జంకర్తవ్యం. స్వదారవృత్తిరేవాస్యభవతి నా
శ్రమాంతరేషు ప్రాప్తిరితి, కూర్చం బ్రస్యాదిజీర్ణాన్యుపయుక్తాన్యుపాన
దాదీని పరిచరతేదాసాయ దేయాని, యమసౌపూర్వమాశ్రితఃకర్మాణ్యకరో
త్, క్షీణోసమర్థోపి తేనాసౌ భర్తవ్యస్తేనచశూద్రేణోత్తరవృత్తిక్షీణోభర్త
వ్య స్తదర్థఉత్తరపోషణార్థః అస్యశూద్రస్యనిచయస్స్యాత్, అస్య వైశ్వదే
వాదిషు తద్దైవతాపదం చతుర్థ్యంతం మనసాధ్యాత్వా నమోనమఇత్యేవంరూ
పోమంత్రోనుజ్ఞాతోధర్మజ్ఞైరితి ॥ ౨౫ ॥ అపరఆహ ॥ శ్లో ॥ దేవతాభ్యఃపితృ
భ్యశ్చమహాయోగిభ్యఏవచ । నమస్స్వధాయైస్వాహాయైనిత్యమేవనమోనమఇతి॥
టీ ॥ అయంమంత్రోనమస్కారశబ్దేనవివక్షితః, సపిత్ర్యేషు కర్మసుభవతీతి
పక్వగుణకేషు గార్హ్యేషు పాకయజ్ఞశబ్దః ప్రసిద్ధః ॥ యథాహాపస్తంబః—
సూ ॥ లౌకికానాంపాకయజ్ఞశబ్ద ఇతి ॥ టీ ॥ తైఃపాకయజ్ఞైఃస్వయంశూద్రోపి
యజేతేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ అశూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపా
యనంవేదాధ్యయనమగ్న్యాధేయం ఫలవంతిచకర్మాణి శుశ్రూషా శూద్రస్యేత
రేషాంవర్ణానాం పూర్వస్మిన్పూర్వస్మిన్వర్ణేనిశ్రేయసంభూయఇతి ॥ ౨౭ ॥
మనుః—శ్లో ॥ యేనాంగేనావరోవర్ణోబ్రాహ్మణస్యాపరాధ్నుయాత్ । త
దంగంతస్యచ్ఛేత్తవ్యం తన్మనోరనుశాసనం ॥ నశూద్రాయ మతిందద్యాన్నో
చ్ఛిష్టంనహవిష్కృతం । నచాస్యోపదిశేద్ధర్మంనచాస్యవ్రతమాదిశేత్ ॥ యస్త
స్యధర్మమాచష్టేయోస్త్రైవాదిశతివ్రతం । సోసంవృతంనామతమస్తేనైవ సహ

గచ్ఛతీతి ॥ ౨౯ ॥ వ్యా ॥ ఉచ్ఛిష్టం భక్షితశేషం; హవిష్కృతం పురోడాశాది, నశూద్రాయ మతిం దద్యాత్, నచాస్యోపదిశేద్ధర్మమిత్యాదినిషేధశ్శూద్రానుపయోగి వైదికాగ్నిహోత్రాదిధర్మజ్ఞానవిషయః శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్కృత్వా బ్రాహ్మణమగ్రత ఇతీతిహాసపురాణాదిశ్రవణస్య బ్రాహ్మణముఖేన శూద్రస్యాపి విహితత్వాత్, కించ స్మృత్యుక్తే శూద్రాణామప్యుపదేశే ప్రతిషేధాభావో వాచ్యః, అన్యథా శూద్రశ్చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతిస్తస్యాపి సత్యమక్రోధశ్శౌచమాచమనార్థే పాణిపాదప్రక్షాళనమేవైకే, శ్రాద్ధకర్మ భృత్యభరణం స్వదారవృత్తిః పరిచర్యా చోత్తరేషామిత్యాదిగౌతమాదిధర్మోక్తానాం స్మృత్యుక్తాశౌచాచమశ్రాద్ధాదీనాం చోపదేశాభావే తద్విషయతాదృశధర్మాణామనుష్ఠానాత్తద్వచనానామననుష్ఠానలక్షణమేవ ॥ ౩౦ ॥ గౌతమః — సూ ॥ శూద్రో ద్విజాతీనతిసంధాయాభిహత్య చ వాగ్దండపారుష్యాభ్యామంగం మోచ్యో యేనోపహన్యాదార్యస్త్ర్యభిగమనే లింగోద్ధారస్స్వహరణంచ గోప్తా చేద్వధోఽధికోఽథహాస్య వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణముదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదో ధారణే శరీరచ్ఛేద ఆసనశయనవాక్పథిషు సమప్రేప్సుర్దండ్య ఇతి ॥ టీ ॥ వాచా పరుషయాభిసంధాయ నిర్భర్త్స్య దండపారుష్యేణచాభిహత్య దండేన పరుషం తాడయిత్వా స్థితశ్శూద్రో యేనాంగేనాపరాధ్నుయాత్తదంగం మోచ్యః వియోజనీయః, వాచా నిర్భర్త్సనే జిహ్వాచ్ఛేద్యా, భుజాదినా తాడనే హస్తశ్ఛేద్యః, ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాః తేషాం స్త్రియశ్శూద్రో యద్యభిగచ్ఛేత్తదా తస్య లింగోద్ధారణం కర్తవ్యం, సర్వస్వహరణంచ, సశూద్రస్తాసాం గోప్తా రక్షితా యది భవతి తదా వధః ప్రమాపణమధికో దండః, అథ హేతి వాక్యాలంకారే, అస్య శూద్రస్య వేదముపశృణ్వతః ఉపసృత్య బుద్ధిపూర్వం గృహ్ణతః శ్రోత్రే జతునా త్రపుణా చ ద్రవీకృతేన ప్రతిపూరయితవ్యే, ఉదాహరణే వేదాక్షరోచ్చారణే తస్య జిహ్వాచ్ఛేద్యా, హృదయేనావధారణే పరశ్వాదినా శరీరం ఛేద్యం, శూద్రశ్చేదాసనాదిషు ద్విజాతిభిస్సామ్యం ప్రేప్సతి నతు న్యగ్భావం తదాఽసౌ దండ్యః ॥ ౩౧ ॥ అ ॥ దండశ్చాపస్తంబేన దర్శితః ॥ సూ ॥ వాచి పథి శయ్యాయామాసనే సమీభవతో దండస్తాడనమితి ॥ ౩౨ ॥ అ ॥ వృత్త్యర్థం శూద్రం సేవమానస్య బ్రాహ్మణస్య నిష్కృతిమాహాపస్తంబః — శ్లో ॥ యదేకరాత్రేణ కరోతి పాపం కృ

ష్టం వర్ణం బ్రాహ్మణస్సేవమానః । చతుర్థకాలఉదకాభ్యవాయీ త్రిభిర్వర్షైస్తదపహంతి పాపమితి ॥ ౩౩ ॥ పరాశరః—శూద్రాన్నం శూద్రసంపర్కం శూద్రేణ చ సహాసనమ్ । శూద్రాజ్జ్ఞానాగమశ్చాపి జ్వలంతమపి పాతయేదితి ॥ ౩౪ ॥ నారదః—శూద్రాణాం మాసికం కార్యం వపనం న్యాయవర్తినామ్ । వైశ్యవచ్ఛౌచకల్పశ్చ ద్విజోచ్ఛిష్టం తు భోజనమితి ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శూద్రధర్మాః.

అథ బ్రాహ్మణానాం శ్రైష్ఠ్యమ్

తత్రాపస్తంబః—సూ ॥ చత్వారో వర్ణా బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాస్తేషాం పూర్వః పూర్వో జన్మతశ్శ్రేయానితి ॥ ౧ ॥ మనుః—శ్లో ॥ ఉత్తమాంగోద్భవాజ్జ్యైష్ఠ్యాద్బ్రహ్మణశ్చైవ ధారణాత్ । సర్వస్యైవాస్య సర్గస్య ధర్మతో బ్రాహ్మణః ప్రభుః ॥ తం హి స్వయంభూస్స్వాదాస్యాత్తపస్తప్త్వాదితోఽసృజత్ । హవ్యకవ్యాభివాహ్యాయ సర్వస్యాస్య చ గుప్తయే ॥ యస్యాస్యేన సదాశ్నంతి హవ్యాని త్రిదివౌకసః । కవ్యాని చైవ పితరః కిం భూతమధికం తతః ॥ ఉత్పత్తిరేవ విప్రస్య మూర్తిర్ధర్మస్య శాశ్వతీ । స హి ధర్మార్థముత్పన్నో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ బ్రాహ్మణో జాయమానో హి పృథివ్యామధిజాయతే । ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం ధర్మకోశస్య గుప్తయే ॥ సర్వం స్వం బ్రాహ్మణస్యేదం యత్కించిజ్జగతీగతమ్ । శ్రైష్ఠ్యేనాభిజనేనేదం సర్వం వై బ్రాహ్మణోఽర్హతి ॥ స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుంక్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ । ఆనృశంస్యాద్బ్రాహ్మణస్య భుంజతే హీతరే జనా ఇతి ॥ వా ॥ ఇతి స్తుతిః స్తేయాదిషు పతనదండప్రాయశ్చిత్తోపదేశాత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—౨ ॥ శ్లో ॥ తపస్తప్త్వాసృజద్బ్రహ్మా బ్రాహ్మణాన్వేదగుప్తయే । తృప్త్యర్థం పితృదేవానాం ధర్మసంరక్షణాయ చేతి ॥ ౩ ॥ శాతాతపః—జన్మనైవ మహాభాగో బ్రాహ్మణో నామ జాయతే । మాతా సా సర్వభూతానాం వర్ణశ్రేష్ఠః పితా గురుః ॥ నాస్త్యేషాం పూజనీయోఽన్యస్త్రిషు లోకేషు కశ్చన । వేదవిద్యావిశేషేణ పూజయంతః పరస్పరమ్ ॥ అన్యోన్యగురవో విప్రా అన్యోన్యాతిథయస్స్మృతాః ॥ అన్యోన్యముపకుర్వాణాస్తారయంతి తరంతి చ ॥ యో హి యాం దేవతామిష్టామారాధయితుమీహతే । సర్వోపాయప్రయత్నేన సంతోషయతి సద్విజాన్ ॥ దేవతాదివ్యభూతేషు క్వచిత్కించిత్ప్రతిష్ఠితా । బ్రాహ్మణా దేవతాస్సర్వాస్తస్మాత్సంపూజయేత్సదేతి ॥ ౪ ॥ శ్రుతిరపి—బ్రాహ్మణో వై సర్వా దేవతా ఇతి, యావతీర్వై దే

వతాస్తాస్సర్వావేదవిదిబ్రాహ్మణావసంతీతిచ ॥ ౫ ॥ మనుః—శ్లో ॥ భూతానాం ప్రాణినశ్శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాంబుద్ధిజీవినః । బుద్ధిమత్సునరాశ్శ్రేష్ఠా నరేషుబ్రాహ్మణాస్స్మృతాః ॥ బ్రాహ్మణేషుచవిద్వాంసో విద్వత్సుకృతబుద్ధయః । కృతబుద్ధిషుకర్తారః కర్తృషుబ్రహ్మవేదిన ఇతి ॥ టీ ॥ విద్వాంసోవేదవిదః, కృతబుద్ధయః పరిచితవేదార్థాః, కర్తారశ్చోదితకర్మకృతః, బ్రహ్మవేదినః పరమాత్మవేదినః, కర్తృషు బ్రహ్మవేదిన ఇతివదతా బ్రహ్మవిద్భిరపి కర్మకర్తవ్యమితిసూచితం భవతి ॥ ——ఇతి బ్రాహ్మణశ్రైష్ఠ్యమ్——

——అథానులోమజాతివివేకః——

౧ ॥ తత్రమనుః—శ్లో ॥ సర్వవర్ణేషుతుల్యాసు పత్నీష్వక్షతయోనిషు । ఆనులోమ్యేనసంభూతాజాత్యాజ్ఞేయాస్తఏవతే ॥ స్త్రీష్వనంతరజాతాసుద్విజైరుత్పాదితాన్సుతాన్ । సదృశానేవతానాహుర్మాతృదోషవి(వర్జి)గర్హితానితి॥ ౨ ॥ దేవలః—తేషాంసవర్ణజాశ్శ్రేష్ఠాస్తేభ్యోన్యేగనులోమజాః । అంతరాళాబహిర్వర్ణాః పతితాఃప్రతిలోమజాః ॥ ౩ ॥ మనుః—అవరాసూత్తమాజ్జాతాశ్చానులోమాఇతిస్మృతాః । నృపాయాంవిప్రతోజాతస్సవర్ణోబ్రాహ్మణోభవేత్ ॥ ఆయుర్వేదాథర్వవేదధనుర్వేదాన్సచాపరేత్ । గజాశ్వారోహణంతస్య సవర్ణస్యవిధీయతే ॥ అస్యామనేనచార్యేణ జాతోనక్షత్రజీవకః । విప్రస్యత్రిషువర్ణేషునృపతేర్వర్ణయోర్ద్వయోః॥ వైశ్యస్యవర్ణఏకస్మిన్ షడేతేఽపశదాస్స్మృతాఇతి ॥ ౪॥ యాజ్ఞవల్క్యః—విప్రాన్మూర్ధావసిక్తోహిక్షత్రియాయాంవిశస్త్రియామ్ । అంబష్ఠశ్శూద్ర్యాంనిషాదోజాతఃపారశవోఽపివా ॥ వైశ్యాశూద్ర్యోస్తురాజన్యాన్మాహిష్యోగ్రౌసుతౌస్మృతౌ। వైశ్యాత్తుకరణశ్శూద్ర్యాం విన్నాస్వేషవిధిస్స్మృతఇతి ॥ వా ॥ ఏషసవర్ణామూర్ధావసిక్తాదిసంజ్ఞావిధిః విన్నాసూఢాసుస్మృతః ॥ యత్తు ॥ ౫ ॥ సూ ॥ బ్రాహ్మణేనక్షత్రియాయాముత్పాదితః క్షత్రియఏవభవతి, క్షత్రియేణవైశ్యాయాం వైశ్యఏవ, వైశ్యేనశూద్రాయాం శూద్రఏవేతిశంఖస్మరణమ్ ॥ తత్క్షత్రియాదిజాతిప్రాప్త్యర్థం, నతు సవర్ణాదిసంజ్ఞానిరాకరణార్థం, అతశ్చ మూర్ధావసిక్తాదీనాం క్షత్రియాదేరుక్తైరేవ దండాజినోపవీతాదిభిరుపనయనాదికార్యమితివిజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౬ ॥ మనురపి —॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయామంబష్ఠోనామజాయతే । నిషాదశ్శూద్రక

న్యాయాంయఃపారశవఏవవా ॥ క్షత్రియాద్వైశ్యకన్యాయాం మాహిష్యోంబష్ఠ
ఇత్యసౌ । ఆయుర్వేదమథాష్టాంగంపఠేదేషస్వవృత్తయే॥ అస్యామనేనచౌర్యే
ణ జాతశ్చాశ్వికఉచ్యతే । అశ్వానాంవిక్రయస్తేషాం శుశ్రూషావృత్తిరస్యతు ॥
వైశ్యతశ్శూద్రకన్యాయాముగ్రోనామజాయతే ।మేషాదివిక్రయశ్చాస్యవృత్తిః
కంబళవిక్రయః ॥ అంతఃపురాణివారక్షేన్నృపాణామాజ్ఞయాసదా । చౌర్యేణ
కటకారస్స్యాత్కటవిక్రయకర్మవాన్ ॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాంక్రూరాచా
రవిహారవాన్ । క్షత్రశూద్రవపుర్జంతురుగ్రోనామప్రజాయతే॥ బ్రాహ్మణాద్వై
శ్యకన్యాయాంనిషాదోనామజాయతే। మంత్రౌషధక్రియాంకుర్యాన్నిత్యం శాల
క్యకర్మచ ॥ చౌర్యేణకటకారస్స్యాదూర్ధ్వంనాపితఏవసః । నాభ్యూర్ధ్వవప
నంవృత్తిః కుంభానాంకరణంమృదా ॥ బ్రాహ్మణాచ్ఛూద్రకన్యాయాం జాతఃపా
రశవస్తథా । భద్రకాళ్యర్చనంతస్యనృత్తంవాద్యంచవృత్తయే ॥ అస్యాంవైచౌర
సంగత్యాన్నిషాదోజాయతేసుతః । జీవేద్ధనుషగానేనమృగాణాం హింసయాపి
వా ॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాంజాతోద్రౌష్టంత(?)ఉచ్యతే । వనౌకసాం సం
గ్రహణం మత్స్యానాంగ్రహణంతథా ॥ ఖడ్గాదిశస్త్రకరణందౌష్టంతస్య త
దుచ్యతే । అస్యామనేనచౌర్యేణశూలికోజాయతేనరః ॥ నిత్యంశూలధరశ్చైవ
రాజ్ఞాదండ్యాంస్తుదండయేత్ ॥ మాహిష్యాత్కరణాయాంతు రథకారస్తుజాయ
తే । అథర్వాయనామానితస్యాశిల్పంచవర్ధకిః ॥ లోహకారఃకర్మకారో విద్య
తేయజనంతథా । ఉపవీతంవిధానేనకుర్యాదాధానమప్యసౌ ॥ వాస్తుశాస్త్రమ
ధీయానఃప్రాసాదప్రతిమాదికమ్ । యజ్ఞపాత్రంద్విజాదీనాంహైమాన్యాభరణా
నిచ ॥ కృష్యుపస్కరణంలేఖ్యంకర్మాణ్యస్యాదితాని చేతి ॥ ౭॥ శంఖః—సూ॥
రథకారస్తస్యైవాశ్వాధానోపనయనసంస్కారాశ్చక్రియాప్రతిష్ఠారథసూత్రవాస్తు
విద్యాధ్యయనవృత్తితాచేతి ॥ ——ఇత్యనులోమజాతివివేకః——

——అథ కుండగోళకాదిజాతిః——

తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణ్యాంసధవాయాంతుజారజాతస్సకుండకః ।వి
ధవాయాంగోళకస్స్యాదేతౌశ్రాద్ధేబహిష్కృతౌ ॥ ౧ ॥ నృపాయాం క్షత్రి
యాజ్జాతశ్చౌర్యాదభ్యోజ(?)ఇతిస్మృతః । నాభిషేకఃపట్టధరో రాజకోరంజయేత్ప్ర
జాః ॥ ౩ ॥వైశ్యాయాంవైశ్యతశ్చౌర్యాన్మణికారశ్చజాయతే । ముక్తానాం వేధ

సంశంఖవలనంరత్నరంజనమ్ ॥ ౪ ॥ అస్త్యేవమణికారస్యత్రీణికర్మాణివృత్తయే ॥ శూద్రాయాంశూద్రతశ్చైర్యాజ్జాతో మాణవకోభవేత్ । అశ్వానాంతృణదానేన వర్తయేదేషనిత్యశఇతి ॥ ——ఇతికుండగోళకాదిజాతినిరూపణమ్——

అథ ప్రతిలోమజాతినిరూపణమ్

౧ ॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః— శ్లో ॥ బ్రాహ్మణ్యాంక్షత్రియాత్సూతో వైశ్యాద్వైదేహకస్తథా । శూద్రాజ్జాతస్తుచండాలస్సర్వధర్మబహిష్కృతః ॥ క్షత్రియామాగధంవైశ్యాచ్ఛూద్రాత్ క్షత్తారమేవచ। శూద్రాదాయోగవంవైశ్యాజనయామాసవైసుతమితి ॥ ౨ ॥ మనుః—క్షత్రియాద్విప్రకన్యాయాంసూతోభవతిజాతితః । ప్రతిలోమేషుచశ్రేష్ఠోఽప్యష్టోరభ్యర్చనంతథా ॥ ధర్మావబోధనంతస్యసారథ్యంశకటవిక్రయః । నిత్యంద్విజవదాచారఇతిసూతస్య వృత్తయః ॥ నృపాయాంవైశ్యతోజాతః కథితోమాగధశ్చసః । నృపప్రశంసనం కుర్యాత్తంత్రీంవీణాంచవాదయేత్ ॥ అస్యామనేనచౌర్యేణ పుళిందోనామజన్మతః । హింసయాదుష్టసత్వానామరణ్యేవర్తయేదయమ్ ॥ తైలపిణ్యాకలవణవిక్రయేణైవ వర్తయేత్ । అభోజ్యాన్నస్స్వయంశూద్రైరస్పృశ్యోపిభవత్యుత ॥ గ్రామాదిష్వపరాధేషు ప్రవిశన్దండమర్హతి । వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌరాజవిప్రాంగనాసుతౌ ॥ శూద్రాదాయోగవఃక్షత్తాచండాలశ్చాధమోనృణామ్ ॥ వైశ్యరాజన్యవిప్రాసుజాయంతేవర్ణసంకరాః ॥ యథైవశూద్రాద్బ్రాహ్మణ్యాం బాహ్యజంతుఃప్రసూయతే । తథాబాహ్యతరంబాహ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యేప్రసూయతే ॥ ఆయోగవశ్చక్షత్తాచచండాలశ్చాధమోనృణామ్ । ప్రాతిలోమ్యేన జాయంతే శూద్రాదపశదాస్త్రయః ॥ వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌ క్షత్రియాత్సూతఏవతు। ప్రతీపమేవజాయంతే పరేత్వపశదాస్త్రయః ॥ జాతోనిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యాభవతిపుల్కసః । ఉగ్రాత్తుజాతఃక్షత్తాయాం శ్వపాకఇతికీర్త్యతే॥ చండాలశ్వపచానాంతు బహిర్గ్రామాత్ప్రతిశ్రయః । చైత్యద్రుమశ్మశానేషు శైలేషూపవనేషుచ ॥ వసేయురేతేవిజ్ఞాతావార్తయాచస్వకర్మభిః । వాసాంసిమృతచేలానిభిన్నభాండేషుభోజనం ॥ కార్ష్ణాయసస్త్వలంకారఃపరివ్రజ్యాచనిత్యశః । నతైస్సమయమన్విచ్ఛేత్పురుషోధర్మమాచరన్ ॥ వర్ణాపేతమవిజ్ఞాతంనరంకలుషయోనిజమ్ । ఆర్యరూపమివానార్యంకర్మభిస్స్వైర్విభావయేత్ ॥ అ

నార్యతానిష్ఠురతాక్రూరతానిష్క్రియాత్మతా । పురుషంవ్యంజయంతీహ లోకేక
లుషయోనిజమ్॥ పితుర్వాభజతేశీలంమాతుర్వోభయమేవవా। నకథంచనదుర్యో
నిః ప్రకృతింస్వాంవిముంచతి ॥ స్వస్వజాతేర్హీనయత్కర్మకథితం తేనవర్తయే
త్ । అన్యథావర్తమానోహి సత్యంపతతిజాతితఇతి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—అ
సత్సంతస్తువిజ్ఞేయాః ప్రతిలోమానులోమజాఇతి ॥ టీ ॥ అసంతః ప్రతిలోమ
జాః సంతశ్చానులోమజాజ్ఞాతవ్యాఇత్యర్థః ॥ వా ॥ అనులోమప్రతిలోమ
జాతీనామనంతత్వేన వక్తుమశక్యత్వాదత్రనలిఖ్యతే ॥ *ఇతిప్రతిలోమజాతిః

అథానులోమప్రతిలోమజాతానాముత్కృష్టత్వనికృష్టత్వప్రాప్తిః

పునస్సావర్ణ్యప్రాప్తౌకారణమాహ॥తత్రయాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ జాత్యు
త్కర్షోయుగేజ్ఞేయస్సప్తమేపంచమేపివా । వ్యత్యయేకర్మణాంసామ్యంపూర్వ
వచ్చాధరోత్తరమితి ॥ ౧ ॥టీ ॥ జాతయోమూర్ధావసిక్తాద్యాః తాసాముత్క
ర్షో బ్రాహ్మణత్వాదిజాతిప్రాప్తిః యుగేజన్మనిసప్తమే పంచమే అపిశబ్దాత్
షష్ఠేవాబోధ్యః, వ్యవస్థితశ్చాయంవికల్పః, వ్యవస్థితతాచ బ్రాహ్మణేనశూద్రా
యాముత్పాదితానిషాదీ, సాబ్రాహ్మణేనోఢా దుహితరం కాంచిజ్జనయతి; సాపి
బ్రాహ్మణేనోఢా అన్యామిత్యనేనప్రకారేణ షష్ఠీసప్తమం బ్రాహ్మణం జనయతి,
బ్రాహ్మణేన వైశ్యాయాముత్పాదితా, అంబష్ఠీసాప్యేతేనప్రకారేణ పంచమీ ష
ష్ఠం బ్రాహ్మణంజనయతి, మూర్ధావసిక్తాప్యనేనప్రకారేణ చతుర్థీ పంచమం
బ్రాహ్మణంజనయతి ॥ ఏవముగ్రాక్షత్రియోఢామాహిష్యాచయథాక్రమం షష్ఠంప
ఞ్చమంచ క్షత్రియంజనయతి, తథాకరణీవైశ్యోఢా పంచమంవైశ్యంజనయతి॥ఏ
వం బ్రాహ్మణాదీనాం క్షత్రియాదిహీనవృత్త్యా క్షత్రియాదిహీనజాతిర్భవతీత్యాహ
వ్యత్యయే కర్మణామితి॥కర్మణాం వ్యత్యయే వృత్త్యర్థానాంకర్మణాంవిపర్యా
సేసతి,యదాపద్విమోక్షేపితాంవృత్తింనపరిత్యజతితదా సప్తమేషష్ఠేపంచమే
వాజన్మని సామ్యంయస్యహీనస్యకర్మణాజీవతితత్సమాన జాతిత్వంభవతితద్యథా
బ్రాహ్మణశ్శూద్రవృత్త్యాజీవన్ తామపరిత్యజన్యదిపుత్రముత్పాదయతిసోపితయైవ
వృత్త్యాజీవన్ పుత్రాంతరమిత్యేవంపరంపరయాసప్తమేజన్మనిశూద్రమేవజనయ
తి,ఏవంవైశ్యవృత్త్యాజీవన్ షష్ఠేవైశ్యంక్షత్రియవృత్త్యాజీవన్ పంచమేక్షత్రియమితి
చజనయతీత్యర్థః,ఏవం ప్రతిలోమజాఅపీత్యాహ పూర్వవచ్చాధరోత్తరం, అథచే

చోత్తరేచాధరోత్తరంయథామూర్ధావసిక్తాయాంక్షత్రియవైశ్యశూద్రైరుత్పాది
తాఃఅంబష్ఠాయాంవైశ్యశూద్రాభ్యాంనిషాద్యాం శూద్రేణచోత్పాదితాఃఅధరే
ష్ప్రతిలోమజాః తథా మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠానిషాదీషుబ్రాహ్మణోత్పాదితాఃమా
హిష్యాగ్రియోర్బ్రాహ్మణేన క్షత్రియేణచోత్పాదితాః కరణ్యాం బ్రాహ్మణేనక్ష
త్రియేణవైశ్యేనచోత్పాదితాః ఉత్తరే అనులోమజాః, ఏవమధరోత్తరంపూర్వ
వదసత్సదితిబోద్ధవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ మనుః— శ్లో ॥ ద్విజాతయస్సవర్ణాసు
జనయంత్యవ్రతాన్సుతాన్ । తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యానిత్యభినిర్దిశేది
తి ॥ ౩ ॥ బోధాయనోపి—త్రిషువర్ణేషుసావృత్యాదవ్రతాజనయేత్తుయాన్ ।
తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యాన్నాహుర్మనీషిణఇతి ॥ ౪ ॥ ఇతిజాతివివేకః ॥

అథ గర్భాధానాదయశ్చత్వారింశత్సంస్కారాః

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ వైదికైఃకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషేకాదిర్ద్విజన్మనామ్ ।
కార్యశ్శరీరసంస్కారఃపావనఃప్రేత్యచేహచేతి ॥ టీ ॥ నిషేకోగర్భాధానం ॥ ౨ ॥
యాజ్ఞవల్క్యః—బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రావర్ణాస్త్వాద్యాస్త్రయోద్విజాః । ని
షేకాద్యాశ్మశానాంతాస్తేషాంవైమంత్రతఃక్రియాః ॥ చిత్రకర్మయథానేకైరంగైరు
న్మీల్యతేశనైః । బ్రాహ్మణ్యమపితద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైరితి ॥ ౩ ॥
మనుః—గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌలమౌంజీనిబంధనైః । బైజికంగార్భికం
చైనోద్విజానామపమృజ్యతఇతి ॥ టీ ॥ బీజంశుక్లశోణితం-తద్దోషజనితంబైజికం
అశుచిగర్భనివాసజనితంగార్భికం ॥ ౪ ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ ఏవ
మేనశ్శమంయాతిబీజగర్భసముద్భవమితి ॥ ౫ ॥ సంస్కారాశ్చ గౌతమేనదర్శి
తాః ॥ సూ ॥ గర్భాధానపుంసవనసీమంతోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్న
ప్రాశనచౌలోపనయనం చత్వారివేదవ్రతాని స్నానంసహధర్మచారిణీ సంయో
గః పంచానాంయజ్ఞానామనుష్ఠానం దేవపితృభూతమనుష్యబ్రహ్మణామేతేషాం
చాష్టకాపార్వణశ్రాద్ధంశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతిసప్తపాకయజ్ఞ
సంస్థాఅగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రయణం చాతుర్మా
స్యాని నిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః అగ్నిష్టోమోత్య
గ్నిష్టోమఉక్థ్యష్షోడశీవాజపేయోతిరాత్రోప్తోర్యామఇతి సప్తసోమసంస్థాఇ
త్యేతే చత్వారింశత్సంస్కారాః, అథాష్టావాత్మగుణాః దయాసర్వభూతేషుక్షా

న్తిరనసూయాశౌచమనాయాసోమంగళమకార్పణ్యమస్పృహేతి ॥ టీ ॥ వేదవ్రతాని ప్రాజాపత్యాదీని, స్నానంసమావర్తనం, సహధర్మచారిణీసంయోగోవివాహః, పంచానాం దేవయజ్ఞాదీనామహరహరనుష్ఠానం, పంచైతేపృథక్పృథక్సంస్కారాః, ఏతేషాంచ వక్ష్యమాణానామష్టకాదీనామనుష్ఠానమిత్యర్థః, అష్టకాదయఃపూర్వంవ్యాఖ్యాతాః, మనునాతూపనిష్క్రమణాఖ్యంకర్మాప్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేమాసికర్తవ్యంశిశోర్నిష్క్రమణంగృహాదితి ॥ తదిహానాదృతం చత్వారింశద్గ్రహణాదేవ తావంతఏవసంస్కారాః, తేనాన్యాని శ్రౌతానిస్మార్తానిచ కర్మాణి నసంస్కారేష్వంతర్భవంతి ॥ ౭ ॥ దయాదీనాంలక్షణమాహబృహస్పతిః—శ్లో ॥ పరేవాబంధువర్గేవామిత్రేద్వేష్టరివాసదా । ఆపదోరక్షణం యత్తు సాదయాపరికీర్తితా ॥ బాహ్యేచాభ్యంతరేచైవ దుఃఖఉత్పాదితేపరైః ।నప్రకుప్యతినోహంతిసాక్షమాపరికీర్తితా ॥ యోధర్మమర్థంకామంవాలభతేమోక్షమేవవా । నద్విష్యాత్తంసదాప్రాజ్ఞస్సానసూయాస్మృతాబుధైః॥ అభక్ష్యపరిహారశ్చసంసర్గశ్చాప్యనిందితైః । స్వధర్మేచవ్యవస్థానం శౌచమేతత్ప్రకీర్తితం ॥ యదారంభభేవత్పీడానిత్యమత్యంతమాత్మనః । తద్వర్జయేద్ధర్మ్యమపిసోనాయాసఃప్రకీర్తితః ॥ ప్రశస్తాచరణంనిత్యమప్రశస్తవివర్జనం । ఏతద్ధి మంగళం ప్రోక్తమృషిభిస్తత్వదర్శిభిః ॥ స్తోకాదపిహిదాతవ్యం ముదితేనాంతరాత్మనా । అహన్యహనియత్కించిదకార్పణ్యంహితత్స్మృతం ॥ యథోత్పన్నేనస్తు సంతోషఃకర్తవ్యస్స్వర్జితైర్ధనైః । పరార్థంనాభిలాషేత సాఽస్పృహాపరికీర్తితేతి ॥ ౮ ॥ అ ॥ యస్య చత్వారింశత్సంస్కారాఅష్టావాత్మగుణాశ్చ సబ్రహ్మణస్సాయుజ్యమాప్నోతీత్యాహశంఖః—శ్లో ॥ సంస్కారైస్సంస్కృతఃపూర్వైరుత్తరైరపిసంస్కృతః । నిత్యమష్టగుణైర్యుక్తోబ్రాహ్మణోబ్రాహ్మలౌకికం ॥ బ్రాహ్మం పదమవాప్నోతియస్మాన్నచ్యవతేపునరితి ॥ వా ॥ గర్భాధానాదయః పూర్వే సంస్కారాః ఉత్తరేత్వష్టకాదయః ॥ ౯ ॥ తథాచహారీతః—సూ ॥ ద్వివిధఏవసంస్కారోభవతి బ్రాహ్మోదైవశ్చగర్భాధానాదిసమావర్తనాంతోబ్రాహ్మః పాకయజ్ఞహవిర్యజ్ఞసౌమ్యాశ్చేతిదైవః బ్రాహ్మేణసంస్కారేణ సంస్కృతఋషీణాంసమానతాంసాయుజ్యంగచ్ఛతి, దైవేనోత్తరేణసంస్కృతోదేవానాంసమానతాం సలోకతాంసాయుజ్యంగచ్ఛతీత ॥ ౯ ॥ అ ॥ఏతచ్చాత్మగుణవిహీనసంస్కారా

ఋషిప్రాయేణ అత ఏవ గౌతమః—సూ ॥ యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారా న
చాష్టావాత్మగుణా న స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యంచ గచ్ఛతీతి ॥ వా ॥ అత
శ్చ యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారా అష్టావాత్మగుణాశ్చ తస్యైవేదం బ్రహ్మణ
స్సాయుజ్యప్రాప్తిలక్షణం ఫలమితి మంతవ్యం ॥ అత్ర చ గర్భాధానాదయ ఉపనయ
నాంతా ఏవ సంస్కారాస్సర్వేషాం ద్విజాతీనాం నియతాః న పునః స్నానాదయః ॥
తథాత్వే యమిచ్ఛాత్కర్తుం తమావిశేద్యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేది
త్యాదిభిర్విరోధస్స్యాత్ —— ఇతి చత్వారింశత్సంస్కారాః ——

—— అథ గర్భాధానమ్ ——

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఋతుకాలాభిగామీ స్యాత్స్వదారనిరతస్సదా ।
పర్వవర్జం వ్రజేచ్చైనాం తద్వ్రతో రతికామ్యయా ॥ ఋతుస్స్వాభావికః స్త్రీ
ణాం రాత్రయష్షోడశస్స్మృతాః । చతుర్భిరితరైస్సార్ధమహోభిస్సద్విగర్హితైః ॥
తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీ చ యా । త్రయోదశీ చ శేషాస్తు ప్రశస్తా ద
శరాత్రయః ॥ యుగ్మాసు పుత్రా జాయంతే స్త్రియోఽయుగ్మాసు రాత్రిషు । తస్మా
ద్యుగ్మాసు పుత్రార్థీ సంవిశేదార్తవే స్త్రియమ్ ॥ అమావాస్యామష్టమీంచ పౌ
ర్ణమాసీంచతుర్దశీమ్ । బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యమప్యృతౌ స్నాతకో ద్విజ ఇతి ॥
౨ ॥ బృహస్పతిః—ఋతుకాలాభిగమనం పుంసా కార్యం ప్రయత్నతః । సదైవ
వా పర్వవర్జం స్త్రీణామభిమతం హి తదితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—యథాకామీ
భవేద్వాపి స్త్రీణాం వరమనుస్మరన్ । స్వదారనిరతశ్చైవ స్త్రియో రక్ష్యా యత
స్స్మృతా ఇతి ॥ టీ ॥ భార్యాయా ఇచ్ఛానతిక్రమేణ ప్రవృత్తిరితి యథాకామీ
స్త్రీణాం వరమింద్రదత్తమనుస్మరన్ ॥ ౪ ॥ యథా ॥ శ్రు ॥ స స్త్రీషగ్ంసాదము
పాసీదదస్యై బ్రహ్మహత్యాయై తృతీయం ప్రతిగృహ్ణీతేతి తా అబ్రువన్వరం వృణా
మహా ఋత్వియాత్ప్రజాం విందామహై కామమా విజనితోస్సంభవామేతి తస్మాదృ
త్వియాత్స్త్రియః ప్రజాం విందంతే కామమా విజనితోస్సంభవంతి వారేవృతగ్ం
హ్యాసాం తృతీయం బ్రహ్మహత్యాయై ప్రత్యగృహ్ణంత్సా మలవద్వాసా అభవత్తస్మాన్మ
లవద్వాససా న సంవదేతేతి ॥ టీ ॥ స్త్రీషగ్ంసాదం స్త్రీసమూహం, ఋత్వి
యాదితి ఋతుః ప్రాప్తాస్యేతి ఋత్వియమార్తవముచ్యతే, ఛందసి ఘసితి ఘసి
ఘస్య ఇయాదేశః, ఆ విజనితోః విజననం ప్రసవః, భావలక్షణే స్థేణితి జనేస్తోసున్ప్రత్య

యః, సంభవస్సంయోగః, ప్రథమసంయోగే గర్భోభవతీతి యద్యపి ద్వితీయాది ప్రవృత్తిరప్రజార్థా, తథాపి కామానురూపమాప్రసవాత్సంభవామ, గర్భశ్చసుఖంవర్ధతామితి వాచె వరణకాలే ఆసామభివృతంహి; బ్రహ్మహత్యాయై షష్ఠ్యర్థే–చతుర్థీ– ప్రత్యగృహ్ణన్ స్త్రియః, మలవద్వాసారజస్వలా, వాసోగ్రహణం వాససి రజస్వర్గాత్ప్రభృత్యప్రాయత్యమస్తీతిసూచనార్థం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః— శ్లో ॥ షోడశర్తుర్నిశాస్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్ । బ్రహ్మచార్యేవపర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రశ్చవర్జయేదితి ॥ టీ ॥ నిశాగ్రహణందివసప్రతిషేధార్థం ॥ ౬ ॥ అతఏవశంఖలిఖితౌ—సూ ॥ నార్తవేదివామైథునం వ్రజేదల్పవీర్యాశ్చ దివాప్రసూయంతేఽల్పాయుషశ్చేతి ॥*యుగ్మాస్వితిబహువచనం సముచ్చయార్థం తేనఏకస్మిన్నప్యృతావప్రతిషిద్ధాసు యుగ్మాసుసర్వాసురాత్రిషుగచ్ఛేత్, ఏవంగచ్ఛన్ బ్రహ్మచార్యేవభవతి, అతశ్చయత్రబ్రహ్మచర్యంచోదితం తత్రగచ్ఛతోఽపిన బ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోషఇతి ॥ విజ్ఞానేశ్వరః— పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రశ్చవర్జయేదితి ॥ ౭ ॥ తథాచశ్రుతిః—నామావాస్యాయాంచపౌర్ణమాస్యాంచ స్త్రియముపేయాద్యదుపేయాన్నిరింద్రియస్స్యాదితి, తస్మాన్మలవద్వాససానసంవదేత నసహాసీతేతి, యాంమలవద్వాససగ్ంసంభవంతి యస్తతోజాయతేసోఽభిశస్తఇతిచ ॥ ౮ ॥ అ ॥ యుగ్మాస్వప్యుత్తరోత్తరవైశిష్ట్యమాహాపస్తంబః—సూ ॥ చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్తరాం యుగ్మాంప్రజానిశ్రేయసమృతుగమనఇత్యుపదిశంతీతి ॥ వా ॥ ఏతచ్చచతుర్థేఽహ్నిగమనంరజోనివృత్తౌద్రష్టవ్యం ॥ ౯ ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యకాత్యాయనః—శ్లో ॥ రజస్వలాచతుర్థేఽహ్నిస్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥౧౦॥ హారీతశ్చ—సూ॥ చతుర్థేఽహ్నిస్నాతాయాంయుగ్మాసుచేతి ॥ ౧౧ ॥ తదాహగోభిలః— యదర్తుమతీభవత్యుపరతశోణితా తదాసంభవకాలఇతి ॥ ౧౨ ॥ పరాశరః—శ్లో ॥ స్నాతారజస్వలాయాతు చతుర్థేఽహనిశుధ్యతి । కుర్యాద్రజోనివృత్తౌతుదైవపిత్ర్యాదికర్మచ ॥ సాధ్వాచారానతావత్స్యాద్రజోయావత్ప్రవర్తతే । రజోనివృత్తౌగమ్యాస్త్రీగృహకర్మణిచైవహి ॥ ప్రథమేఽహనిచండాలీద్వితీయేబ్రహ్మఘాతినీ । తృతీయేరజకీప్రోక్తా చతుర్థేఽహనిశుధ్యతీతి ॥ చండాల్యాదిగమనే యావాన్ప్రత్యవాయస్తావాన్రజస్వలాగమనేపి ॥ తథాచశ్రుతిః—తిస్రోరాత్రీర్వ్రతంచరేదితి

వా ॥ ఏవంచతుర్థాదినవర్జ్యత్వస్మరణం రజోనువృత్తివిషయం, అల్పాయుర్ధనవర్జితపుత్రోద్భవాభిప్రాయంవా ॥ ౧౩ ॥ తథావ్యాసః—శ్లో ॥ రాత్రౌ చతుర్థ్యాంపుత్రస్స్యాదల్పాయుర్ధనవర్జితః । పంచమ్యాంపుత్రిణీనారీషష్ఠ్యాంపుత్రస్తుమధ్యమః । సప్తమ్యామప్రజాయోషిదష్టమ్యామీశ్వరస్సుతః॥ నవమ్యాంసుభగాచారాదశమ్యాంచవరఃపుమాన్ । ఏకాదశ్యామధర్మ్యాస్త్రీద్వాదశ్యాంపురుషోత్తమః ॥ త్రయోదశ్యాంసుతాలోకవర్ణసంకరకారిణీ । ధర్మవిచ్చకృతజ్ఞస్స్యాదాత్మవేదీదృఢవ్రతః ॥ ప్రజాయతే చతుర్దశ్యాంగుణైర్జగతీపతిః । రాజపత్నీమహాభోగారాజవంశగతాథవా ॥ జాయతేపంచదశ్యాంతు బహుపుత్రాపతివ్రతా । విద్యాలక్షణసంపన్నస్సత్యవాదీజితేంద్రియః ॥ ఆశ్రయస్సర్వభూతానాంజాయతేషోడశేపుమానితి ॥ ౧౪ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః— ఏవంగచ్ఛన్ స్త్రియంక్షామాం మఘాంమూలంచవర్జయేత్ । సుస్థఇందౌసకృత్పుత్రంలక్షణ్యంజనయేత్పుమానితి ॥ టీ ॥ సుస్థఇందౌచంద్రబలేసతిమఘామూలే విహాయ క్షామాం కృశాం సకృద్గచ్ఛన్ లక్షణ్యం లక్షణయుక్తంపుత్రంజనయేదిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ బృహస్పతిః—శ్లో ॥ స్త్రియాశ్శుక్లాధికే స్త్రీస్స్యాత్పుమాన్పుంసోధికేభవేత్ । తస్మాచ్ఛుక్లవివృద్ధ్యర్థం వృష్యంస్నిగ్ధంచభక్షయేత్ ॥ లఘ్వాహారాంస్త్రియంకుర్యాదేవంసంజనయేత్సుతమ్ ॥ టీ ॥ వృష్యం వీర్యవర్ధనద్రవ్యం ॥ ౧౭ ॥ మనుః—పుమాన్పుంసోధికేశుక్లేస్త్రీభవత్యధికేస్త్రియాః । సమేఽపుమాన్పుంస్త్రియౌవాక్షీణేల్పేచవిపర్యయఇతి ॥ టీ ॥ అపుమాన్నపుంసకః,పుంస్త్రియౌవా, యమళౌ యదితదాబీజవిభాగః ॥ ౧౮ ॥ తదాహయమః—యదిసంయోగకాలేతుపురుషోరాగమోహితః । ద్విధాసముత్సృజేచ్ఛుక్లం యమళంతత్రజాయతఇతి ॥ టీ ॥ క్షీణేనిస్సారేల్పేచవిపర్యయః ॥ ౧౯ ॥ గర్భగ్రహణంసాయణీయే ॥ శ్లో । షష్ఠ్యష్టమీంపంచదశీంచతుర్థీంచతుర్దశీమప్యుభయత్రహిత్వా । శేషాశ్శుభాస్స్యుస్తిథయోనిషేకేవారాశ్శశాంకార్యసితేందుజానామ్ ॥ విష్ణుప్రజేశరవిమిత్రసమీరపౌష్ణమూలోత్తరావరుణభానినిషేకకార్యే। పూజ్యానివుష్యవసుశీతకరాశ్విచిత్రాదిత్యాశ్చమధ్యమఫలావిఫలాస్స్యురన్యాఇతి ॥టీ॥ విష్ణుఃశ్రవణం, ప్రజేశోరోహిణీరవిర్హస్తః, మిత్రం అనూరాధా,సమీరస్స్వాతీ. పౌష్ణోరేవతీ, వరుణశ్శతభిషక్, వసుర్ధనిష్ఠా, శీతకరోమృగశిరాః, ఆది

త్యః పునర్వసూ ॥ శ్లో ॥ వృషభమిథునకర్కిసింహకన్యాతులఘటచాపఝషా శ్చుభాభవంతి । యదిశుభబలకారిణోనుకూలానిధనవిశుద్ధికరానిషేకకార్యేఇతి ॥ టీ ॥ నిధనమష్టమస్థానం ॥ ౨౦ ఋతుయాగపద్యే గమనక్రమమాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యాగపద్యేతుతీర్థానాంవిప్రాదిక్రమశోవ్రజేత్ । రక్షణార్థమపుత్రాంవా గ్రహణక్రమశోపివేతి ॥ టీ ॥ తీర్థమృతుః ॥ ౨౧ ॥ ఋతుస్నాతానసుగమనే ప్రత్యవాయమాహపరాశరః—శ్లో ॥ ఋతుస్నాతాంతు యోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాంభ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతేనాత్రసంశయఇతి ॥ ౨౩ ॥ బోధాయనః—శ్లో॥ ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాం స్సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి । పితరస్తస్యతన్మాసంతస్మిన్రేతసిశేరతఇతి ॥ వా ॥ సన్నిధిగ్రహణాదసన్నిధావశక్తౌచనదోషః ॥ ౨౪ ॥ తథాచదేవలః— శ్లో ॥ స్వయం దారాన్నృతుస్నాతాన్స్వస్థశ్చేన్నోపగచ్ఛతి । భ్రూణహత్యామవాప్నోతి గర్భంప్రాప్తంవినాశ్యసః ॥ త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీంయోభార్యాంనోపగచ్ఛతి సతుల్యంభ్రూణహత్యాయాదోషమృచ్ఛత్యసంశయః ॥ ఋతౌనోపైతి యోభార్యామనృతౌయశ్చగచ్ఛతి । తుల్యమాహుస్తయోః పాపమయోనౌయశ్చసించతీతి ॥ వా ॥ అనృతుగమనప్రతిషేధః స్త్రియాఅనిచ్ఛాయాం వేదితవ్యఃఅన్యథా యథాకామీభవేద్వాపీతివచనవిరోధస్స్యాత్ ॥౨౫॥ తథాచగౌతమః—సూ॥ ఋతావుపేయాత్సర్వత్రవాప్రతిషిద్ధవర్జమితి ॥ ౨౬ ॥ ఆపస్తంబః—భోక్తాచ ధర్మావిప్రతిషేధాభోగానితి ॥ ౨౭ ॥ శూద్రయతేచస్త్రీరక్షణం॥ అప్రమత్తా రక్షతతంతుమేతంమావఃక్షేత్రేపరబీజానివాప్సురితి ॥౨౮॥మహాభారతేపి—శ్లో॥ అగ్నిహోత్రఫలావేదాదత్తభుక్తఫలంధనం । రతిపుత్రఫలాదారాశ్శీలవృత్తఫలం శ్రుతమితి ॥ ౨౯ ॥ వ్యాసః—అనృతావృతుకాలేవాదివారాత్రౌతథాపివా । ప్రోషితస్త్రియంగచ్ఛేత్ప్రాయశ్చిత్తీయతేనచేతి ॥ ౩౦ ॥ వా ॥ఋతుకాలాతిక్రమే దోషాపవాదమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥వ్యాధితోబంధనస్థోవా ప్రవాసేష్వథపర్వసు । ఋతుకాలేతునారీణాం భ్రూణహత్యాప్రముచ్యతఇతి ॥ వా ॥భ్రూణహతిశబ్దస్సప్తమ్యంతః ॥ ౩౧ ॥ బోధాయనః—శ్లో ॥ యస్తు పాణిగృహీతాయా ఆస్యేగచ్ఛతిమైథునమ్ । తస్యేహనిష్కృతిర్నాస్తీత్యేవమాహప్రజాపతిరితి ॥ ౩౨ ॥ వ్యాసః—పరదారాన్నగచ్ఛేత్తుమనసాపికథంచన । పరదారరతిః

పుంసాముభయత్రాపిభీతిదా ॥ ఇతిమత్వాస్వదారేషు ఋతుమత్సు బుధోవ్రజేదితి ॥ వా ॥ అజాతపుత్రస్యైవాయమృతుగమననియమః ॥ ౩౩ ॥ తథా కూర్మపురాణే—ఋతుకాలాభిగామీస్యాద్యావత్పుత్రోభిజాయతఇతి ॥ ౩౪ ॥ వసిష్ఠోపి—ఋణమస్మిన్సన్నయత్యమృతత్వంచగచ్ఛతి । పితాపుత్రస్యజాతస్య పశ్యేచ్చేజ్జీవతోముఖమితి ॥ ౩౫ ॥ శ్రు ॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభిర్ఋణవాజాయతేబ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యఏష వా అనృణోయః పుత్రీయజ్వా బ్రహ్మచారివాసీ ప్రజయాహిమనుష్యఃపూర్ణః ॥ శ్లో ॥ సంతానరహితోజంతురిహలోకేపరత్రచ । నపూజ్యతేవృథాజన్మకులంతస్యవినశ్యతి ॥ అనంతాఃపుత్రిణోలోకాః నాపుత్రస్యచలోకోస్తి, ప్రజామనుప్రజాయసే, తదుతేమర్త్యామృతమిత్యాదిశ్రుతిస్మృతయఏకేనాపిపుత్రేణచరితార్థాః ॥ ౩౬ ॥ తథాచమనుః—జ్యేష్ఠేనైవతుపుత్రేణపుత్రీభవతిమానవః । పితౄణామనృణశ్చైవ సతస్మాత్సర్వమర్హతీతి ॥ వా ॥ దశాస్యాంపుత్రానాధేహి. ఏష్టవ్యాబహవఃపుత్రాయద్యేకోపి గయాంవ్రజేదిత్యాద్యాస్త్వనేకపుత్రప్రశంసాపరాః, ఏవంచ బహుపుత్రేచ్ఛాయాంసత్యాం జాతపుత్రస్యఋతుగమనంనత్వతిక్రమేదోషః ॥ ౩౭ ॥ అతఏవమనుః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నృణంసన్నయతియేనచానంత్యమశ్నుతే । సఏవధర్మజఃపుత్రః కామజానితరాన్విదురితి ॥ ౩౮ ॥ సాయణీయే—గర్భాధాననక్షత్రమారభ్య నక్షత్రేజననంభవేత్ । నవమేదశమేవాపి ద్వాదశేవాథనిశ్చితమ్ ॥ ఆధాననక్షత్రంసమారభ్యప్రసవోద్వాదశేయతః । విజ్ఞాయ శుభనక్షత్రంతద్గంతవ్యంవిశేషతః ॥ దారప్రియోగలంకారైరలంకృత్యప్రసన్నధీః ॥ ప్రియాసమీపేశయనే సంవిశేత్ప్రహరద్వయమితి ॥ ౩౯ ॥ అపరార్కే—స్త్రీస్వపేద్యేషు దేశేషు తేషుదేశేషునస్వపేత్ । దీక్షితోవర్జయేద్యత్నాత్స్మృత్వాశాస్త్రార్థంచమానవఇతి ॥ టీ ॥ దీక్షితోను(స్మక్త)మత)దీక్షతః, యస్మిన్దేశేస్త్రీస్వపేత్, తత్ర నస్వపేత్, వర్జయేత్ మైథునమితిశేషః ॥ ౪౦ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ నాస్నాతాంతుస్త్రియంగచ్ఛేన్నాతురాంనరజస్వలామ్ । నోపేయాద్గర్భిణీంనారీం దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ నానిష్టాంనప్రకుపితాంనాప్రశస్తాంనరోగిణీమ్ । నాదక్షిణాం నాన్యకామాంనాకామాంనాన్యయోషితమ్ ॥ క్షుత్క్షామాంనాతిభుక్తాంవా స్వయంచైభిర్గుణైర్యుతః । స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతోవ్యవాయంపురుషోవ్రజేదితి ॥

౪౨ ॥ శాండిల్యః—నగచ్ఛేద్గర్భిణీంభార్యాంమలినాంసితమూర్ధజామ్ ।రజస్వలాంరోగవతీం నాయోనౌనబుభుక్షితః । సువస్త్రవేషధరయాస్నాతయా శుద్ధచిత్తయా । అరోగయాదయితయా స్వయమేవంవిధస్స్వపేత్ ॥ ధాతుక్షయో రోగవృద్ధిరత్రిస్సత్కర్మవిప్లవః । సౌభాగ్యాయుర్యశోనాశఃపుంసాంస్త్రీష్వతిసంగినామితి ॥ ౪౩ ॥ సంవర్తః—రజస్వలాంచయోగచ్ఛేద్గర్భిణీమష్టమాసికీం । తస్యపాపస్యశుద్ధ్యర్థమతికృచ్ఛ్రంవిశోధనమితి ॥ ౪౪ ॥ భరద్వాజః—భార్యాసంయోగసమయే పుష్పకాలంవినాన్యదా । ఉపవీతంస్థితంకుర్యాన్నివీతం పృష్ఠభాగతఇతి ॥ ౪౫ ॥ మనుః—ఉపవీతీస్త్రియంగచ్ఛేదృతుకాలేతు నైబుధః । నివీతమమృతౌకుర్యాత్తద్దోషస్యనివృత్తయే ॥అముక్తవసనాయోషిద్విముక్తవసనః పుమాన్ । సంవిశేతాముభౌముక్తవసనౌకలిరావిశేత్ ॥ ఋతౌతుగర్భశంకిత్వాత్ స్నానంమైథునినఃస్మృతమ్ । అనృతౌతుయదాగచ్ఛేచ్ఛౌచం మూత్రవదిష్యతఇతి ॥ ౪౬ ॥ గౌతమః—సూ ॥ నమిథునీభూత్వా శౌచంప్రతి విలంబేతేతి ॥ టీ ॥ మిథునీభూత్వాస్త్రియముపగమ్య శౌచంప్రతిననవిలంబేత, తత్క్షణమేవ కుర్యాత్ ॥ ౪౭ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ ఉదకోపస్పర్శనమపివా లేపాన్ప్రక్షాళ్యాచమ్య ప్రోక్షణమంగానామితి ॥ ఉదకోపస్పర్శనం స్నానం ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ మిథునీభూయచ నతయాసహ సర్వాంరాత్రింసంవిశేదితి ॥ ౪౮ ॥ గౌతమోపి—సూ ॥ స్త్రీవాససైవసన్నిపాతస్స్యాద్యావత్సన్నిపాతంచ సహశయ్యా తతోనానేతి ॥ టీ ॥ స్త్రీవాససా స్త్రీసంయోగార్థవాససా, సన్నిపాతస్సంయోగః ॥ ౪౯ ॥ కాలాదర్శే—రజోదృష్టేచతుర్థాద్యాషోడశాహర్ఋతుఃస్మృతః । పుత్రోత్పత్తికరాయుగ్మావాసరాస్సత్తశోభనాః॥ పుత్ర్యుత్పత్తికరాష్షట్సుమధ్యమాశ్చాయుజః స్మృతాః । అతిప్రశస్తాదివసాఉభయత్రోత్తరోత్తరాః । రాక్షసర్క్షంమఖర్క్షంచ పంచపర్వాణివర్జయేదితి ॥ టీ ॥రజోదర్శనాదారభ్య చతుర్థాద్యాఆషోడశాత్త్రయోదశవాసరాః, ఋతుః గర్భోత్పత్త్యనుగుణఃకాలః, ఉభయత్ర యుగ్మాస్వయుగ్మాసుచ రాక్షసర్క్షంమూలం, తత్రైవ ॥ శ్లో॥ చతుర్దశ్యష్టమీపక్షద్వయేదర్శశ్చపూర్ణిమా । సంక్రాంతిశ్చేతిపర్వాణి పంచప్రాహుర్మహర్షయఇతి ॥ ౫౦ ॥ కూర్మపురాణే—షష్ఠ్యష్టమ్యౌ పఞ్చదశీంద్వాదశీంచచతుర్దశీం । బ్రహ్మచారీభవేన్నిత్యంతద్వజ్జన్మత్రయేహనీతి॥

---॥ఇతి గర్భాధానమ్॥---

అథ పుంసువనమ్

౧ ॥ తత్రాపస్తంబః—సూ ॥ పుంసువనం వ్యక్తే గర్భే తిష్యేణేతి ॥ టీ ॥ పుంసువనమితికర్మనామధేయం, యేనకర్మణా గర్భిణీపుమాంసమేవసూతే తత్పుంసువనం, పుమాన్‌సంసూత ఇత్యర్థవాదః, పుంసువనస్యనిత్యత్వాత్ అత్రోవజాదేశశ్ఛాందసః, ఆశ్వలాయనస్తు పుంసవనమితిగుణమేవప్రాయుఙ్క్త, తచ్చ వ్యక్తేగర్భే అస్తిగర్భఇతినిశ్చితే వ్యక్తే తృతీయే చతుర్థేవామాసి, తిష్యే పుష్యనక్షత్రే కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ కాలాదర్శేపి—శ్లో ॥ తృతీయేవాచతుర్థేవామాసిపుంసువనంభవేత్ । గర్భవ్యక్తౌస్మృతంతచ్చలోకసిద్ధాస్త్రియాహిసేతి ॥ టీ ॥ తత్పుంసువనం స్మృతం, సాగర్భవ్యక్తిః స్త్రియాః తృతీయచతుర్థమాసభవత్వేన లోకప్రసిద్ధేత్యర్థః, ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ గర్భాధానమృతౌపుంసస్సవనంస్పందనాత్పురేతి ॥ టీ ॥ స్పందనాత్ గర్భచలనాత్పురాకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ బృహస్పతిస్తు—గర్భస్పందనేపుంసువనమాహ ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానమృతౌకుర్యాత్సవనంస్పందితేశిశావితి ॥ ౫ ॥ బైజావాపః—సూ ॥ మాసిద్వితీయేతృతీయేవాపురాస్పందఇతి ॥ ౬ ॥ పారస్కరోపి—సూ ॥ మాసిద్వితీయేతృతీయేవా యదహః పుంనక్షత్రేణ చంద్రమాయుక్తస్స్యాదితి ॥ ౭ ॥ పుంనక్షత్రాణిరత్నకోశేభిహితాని ॥ శ్లో ॥హస్తోమూలంశ్రవణపునర్వసూమృగశిరస్తథా॥ తిష్యఃపుమాంస ఇతి ॥ ౮ ॥జాతూకర్ణ్యః— ద్వితీయేవాతృతీయేవామాసిపుంసువనంభవేత్ । వ్యక్తేగర్భేఽథవాకార్యంసీమంతేనసహాథవేతి॥ ౯ ॥ ధర్మోద్యోతే ॥ తృతీయేపుంసువంకృత్వాషష్ఠేవాసప్తమేపివా సీమంతోన్నయనంకార్యం నకుర్యాత్పుంసువంయది ॥ పుంసువం ప్రాగ్వినిర్వర్త్య తతస్సీమంతమున్నయేదితి ॥ వా ॥ ఆధారసంస్కారముఖేన సర్వేషాం గర్భాణామయం సంస్కారఇతి ప్రథమగర్భఏవ పుంసువనమిత్యేకే, పుమాంసం జనయతీత్యాపస్తంబవచనం గర్భేగర్భేకర్తవ్యతాపరమితి, పుత్రోత్పన్నాప్రతిగర్భం కర్తవ్యమిత్యన్యే ॥

---॥ఇతి పుంసువనమ్॥---

అథ సీమంతోన్నయనం

౧ ॥ తత్రబైజావాపః—సూ॥ అథసీమంతోన్నయనంమాసిచతుర్థేపంచ

మే షష్ఠేవేతి ॥యాజ్ఞవల్క్యః—షష్ఠేష్టమేవాసీమంతోమాస్యేతేజాతకర్మచేతి ॥ టీ ॥ ఏతేజాతేజాతకర్మేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ లౌకాక్షిః—తృతీయే గర్భమాసేసీమంతోన్నయనంకారయేదితి ॥ ౪ ॥ కాలాదర్శేపి—సీమంతోన్నయనం తుర్యేమాసి షష్ఠేష్టమేపివేతి ॥ ౫ ॥ శంఖః — సూ ॥ గర్భస్పందనే సీమంతోన్నయనం యావద్వా ప్రసవఇతి ॥ వా ॥ ఏతదుక్తకాలస్య కేనచిన్నిమిత్తేన ప్రతిబంధే సతి ద్రష్టవ్యం ॥ ౬ ॥ తదాహ కాశ్యపః—షష్ఠేవాసప్తమేమాసిసీమంతోన్నయనంభవేత్ । అష్టమేనవమేవాపి యావద్వాప్రసవోభవేదితి॥ వా ॥-ఏతచ్చ స్త్రీసంస్కారత్వాత్సకృదేవకార్యంన ప్రతిగర్భం ॥ ౭ ॥ తథాహాపస్తంబః—॥ సూ ॥ సీమంతోన్నయనం ప్రథమేగర్భే చతుర్థేమాసీతి ॥ ౮ ॥సాంఖ్యాయనగృహ్యేపి—సూ ॥ సప్తమేమాసి ప్రథమేగర్భేసీమంతోన్నయనమితి ॥ ౯॥ హారీతః — శ్లో ॥ సకృత్సంస్కృతసంస్కారాస్సీమంతేనద్విజస్త్రియః । యంయంగర్భంప్రసూయంతేససర్వస్సంస్కృతోభవేదితి ॥ ౧౦ ॥ దేవలః—సకృచ్చ సంస్కృతానారీ సర్వగర్భేషుసంస్కృతేతి ॥ వా ॥ కేచిత్సీమంతోన్నయనంగర్భసంస్కారఇతి ప్రతిగర్భమావర్తయంతి ॥౧౧ ॥ తథాచవిష్ణుః—శ్లో ॥ సీమన్తోన్నయనంకర్మతత్ స్త్రీసంస్కారఉచ్యతే।కేచిద్గర్భస్యసంస్కారాద్గర్భే గర్భే ప్రయుంజతఇతి ॥ ఏతేషాంచ పక్షాణాం స్వస్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ॥ ౧౨ ॥ అకృతసీమంతాయాః ప్రసవేసత్యవ్రతఆహ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీయద్యకృతసీమంతాప్రసూయేతకథంచన । గృహీతపుత్రావిధివత్పునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౧౩ ॥ గార్గ్యః—యదిసీమంతతఃపూర్వంప్రసూయేత కథంచన । తదానీంపేటకేగర్భంస్థాప్యసంస్కారమాచరేత్ ॥ మృతోదేశాంతరగతో భర్తా స్త్రీయద్యసంస్కృతా । దేవరోవాగురుర్వాపిసపిండోవాసమాచరేదితి ॥

—ఇతి సీమంతోన్నయనం—

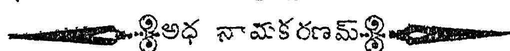
అథ జాతకర్మ

తత్రవిష్ణుః—శ్లో ॥ జాతకర్మతతఃకుర్యాత్పుత్రేజాతేయథోదితమితి ॥టీ॥ స్వగృహ్యఇతి శేషః, తతఃస్నానాదనంతరం ॥ ౨ ॥ తథాచసంవర్తః — జాతే పుత్రేపితుఃస్నానంసచేలంతువిధీయతఇతి ॥ ౩ ॥ జాబాలిః—కుర్యాన్నైమిత్తికంస్నానం శీతాద్భిఃకార్యమేవచేతి ॥ ౪ ॥ వసిష్ఠః—పుత్రజన్మనియజ్ఞేచతథాస

జ్యోతిర్మహార్ణవే: । రాహోశ్చదర్శనేస్నానంప్రశస్తంనాన్యథానిశీతి ॥ టీ ॥ యజ్ఞేఽవభృథస్నానం॥ ౫॥వ్యాసః—శ్లో॥రాత్రౌస్నానంనకుర్వీత దానంచైవవిశేషతః।నైమిత్తికంతుకుర్వీతస్నానందానంచరాత్రిషు॥గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతియాత్రార్తిప్రసవేషుచ। దానంనైమిత్తికంజ్ఞేయంరాత్రావపి నదుష్యతి॥పుత్రజన్మనియాత్రాయాంశర్వర్యాందత్తమక్షయమితి॥౬॥ రాత్రిస్నానేవిశేషమాహసాంఖ్యాయనః॥దివాయదాహృతంతోయంకృత్వాసస్వర్ణయుతంతుతత్ ।రాత్రిస్నానేతుసంప్రాప్తేస్నాయాదనలసన్నిధావితి ॥మనుః—ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసోజాతకర్మవిధీయతే। సంవర్తః—ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసోజాతకర్మవిధీయతే । మంత్రవత్ప్రాశనంచాస్యహిరణ్యమధుసర్పిషామితి ॥ ౭ ॥ బైజావాపః—జన్మనోఽనంతరంకార్యంజాతకర్మయథావిధి । దైవాదతీతకాలంచేదతీతేసూతకేభవేత్ ॥ యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళం తావన్నాప్నోతిసూతకం । ఛిన్నే నాళే తతఃపశ్చాత్సూతకంతువిధీయతఇతి॥ ౮ ॥ వ్యాసః—అచ్ఛిన్ననాభ్యాంకర్తవ్యం శ్రాద్ధంవైపుత్రజన్మని । ఆశౌచోపరమేకార్యమథవానియతాత్మభిరితి ॥ వా ॥ఏతద్ద్రవ్యాభావే వేదితవ్యం, శ్రాద్ధమేతదామద్రవ్యేణహేమ్నావాకార్యం ॥౯॥ యదాహప్రచేతాః—శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రస్స్వపచశ్చైవ జాతకర్మణివాప్యథ । ఆమశ్రాద్ధంతథాకుర్యాద్విధినాపార్వణేనత్వితి ॥ టీ ॥ స్వపచఃస్వయంపచః॥౧౦ జాతశ్రాద్ధే పక్వాన్ననిషేధోదర్శితః ॥ ఆదిపురాణే—జాతశ్రాద్ధేన దద్యాత్తు పక్వాన్నంబ్రాహ్మణేష్వపి । యస్మాచ్చాంద్రాయణాచ్ఛుద్ధిస్తేషాంభవతి నాన్యథేతి ॥ ౧౧ ॥ బోధాయనః—అన్నాభావేద్విజాభావే ప్రవాసేపుత్రజన్మని। హేమశ్రాద్ధంసంగ్రహేచకుర్యాచ్ఛూద్రస్సదైవహీతి ॥ ౧౨ ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః—కుమారజన్మదివసేవిప్రైఃకార్యఃప్రతిగ్రహః । హిరణ్యభూగవాశ్వాజవాసశ్శయ్యాసనాదిషు ॥ తత్రసర్వంప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నంతువివర్జయేత్ । భక్షయిత్వాతుతన్మోహాద్ద్విజశ్చాంద్రాయణంచరేదితి ॥ వా ॥ సకుల్యానాంతుకృతాన్నస్య ప్రతిగ్రహేదోషాభావః ॥ శ్లో ॥ సూతకేతుసకుల్యానాంనదోషంమనురబ్రవీదితిస్మరణాత్ ॥ ౧౩ ॥ అత్ర దానం సకుల్యేభ్యోఽపి దద్యాదిత్యాహశంఖః॥ సూ ॥ సర్వేషాంసకుల్యానాంద్విపదచతుష్పదహిరణ్యధాన్యాదిదద్యాదితి ॥౧౪॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ దేవాశ్చపితరశ్చైవపుత్రేజాతేద్విజన్మనామ్ । ఆయాంతి తద

హస్తస్తాత్పుణ్యంపూజ్యంచసర్వదా ॥ తత్రదద్యాత్సువర్ణంతు భూమింగాంతురగంరథమ్ । ఛత్రంఛాగంవస్త్రమాల్యశయనంచాసనంగృహమ్ ॥ జాతేకుమారేతదహఃకామంకుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । హిరణ్యధాన్యగోవాసశ్చిత్రాన్నగుడసర్పిషామితి ॥ ౧౫ ॥ పరాశరః—ఖలయజ్ఞేవివాహేచసంక్రాంతౌగ్రహణేమృతౌ । పుత్రేజాతేవ్యతీపాతేదత్తంభవతిచాక్షయమితి ॥ ౧౬ ॥ వా ॥ యత్తుకుమారప్రసవేనాభ్యామచ్ఛిన్నాయాంగుడతిలహిరణ్యగోధాన్యవాసః ప్రతిగ్రహేష్వదోష ఇతిశంఖస్మరణం, యదపి ప్రాఙ్నాభిచ్ఛేదాత్సంసారార్థం పుణ్యార్థాః కుర్వంతి ఛిన్నాయామాశౌచమితిహారీతస్మరణం, యదపి ఛిన్నేనాళేతతఃపశ్చాత్సూతకంతువిధీయతఇతి బైజావాపస్మరణం తత్సర్వంనాళచ్ఛేదాత్పూర్వమేవ జాతకర్మశ్రాద్ధంచ కర్తవ్యమిత్యేవంపరం ॥ ౧౭ ॥ తథాహసత్యవ్రతః—సూ॥ పుత్రజన్మన్యనాభికృంతనాత్పుణ్యం తదా జాతకర్మశ్రాద్ధంకుర్యాదితి ॥ వా ॥ దానప్రతిగ్రహయోస్తు కృత్స్నంజన్మదినంప్రశస్తమేవ బహుస్మృతిసమ్మతత్వాత్ ॥ ౧౮ ॥ తత్రవృద్ధమనుః—శ్లో ॥ జాతేకుమారేతదహఃకామంకుర్యాత్ప్రతిగ్రహమితి ॥ ౧౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—తదన్నంనప్రదుష్యేత పూర్వేషాం జన్మకారణాదితి ॥ ౨౦ ॥ హారీతశ్చ—సూ ॥ జాతేకుమారేపితౄణామామోదాత్పుణ్యంతదహరితి ॥ టీ ॥ ఆమోదోహర్షః ॥ ౨౧ ॥ గౌతమః—సూ ॥ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుణ్యంతదహరిత్యేక ఇతి ॥ ౨౨ ॥ శంఖశ్చ—కుమారప్రసవేనాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడతిలహిరణ్యగోవస్త్రధాన్యప్రతిగ్రహేష్వదోషస్తదహరిత్యేక ఇతి ॥ ౨౩ ॥ సంగ్రహేపి—శ్లో ॥ పుణ్యత్వాత్పుత్రజన్మాహే దేయంగ్రాహ్యంపరైరపీతి ॥ ౨౪ ॥ జాతూకర్ణ్యః— మృతాశౌచేసముత్పన్నే పుత్రజన్మయదాభవేత్ । ఆశౌచేనిర్గతేకుర్యాజ్జాతకర్మచనామచ ॥ జననాశౌచఉత్పన్నే పుత్రజన్మయదాభవేత్ । జననానంతరంకుర్యాజ్జాతకర్మయథావిధీతి ॥ ౨౫ ॥ పూర్ణసంగ్రహే—గ్రహణేచైవగంగాయాం పుత్రస్యైవచజన్మని । ఆశౌచంనాస్తియుక్తోపిస్నానదానాదికంచరేదితి ॥ ౨౬ ॥ ప్రజాపతిః—ఆశౌచేతుసముత్పన్నే పుత్రజన్మయదాభవేత్ । కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిఃపూర్వాశౌచేనశుధ్యతీతి ॥ ౨౭ ॥ స్మృత్యర్థసారే—సూ॥ జాతేపుత్రేపితాస్నాత్వారాత్రావసంధ్యయోర్గ్రహణేవా వృద్ధిశ్రాద్ధంకృత్వా జాతకర్మకుర్యాదాశౌచాంతరమధ్యే

చకుర్యాదితి ॥ ౨౮ ॥ అ ॥ పుత్రేజన్మన్యాహితాగ్నేరిష్టిస్స్యా ంయచలే ॥ శ్రు ॥ వై
శ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పుత్రేజాతే యదష్టాకపాలోభవతి గాయత్రి
యైవైనంబ్రహ్మవర్చ సేనపునాతి యన్నవకపాలస్త్రివృతైవాస్మిన్ తేజోదధాతియ
ద్దశకపాలోవిరాజైవాస్మిన్నన్నాద్యం దధాతి యదేకాదశకపాలస్త్రిష్టుభైవాస్మి
న్నింద్రియందధాతి యద్ద్వాదశకపాలోజగత్యైవాస్మిన్పశూన్ దధాతి యస్మిన్
జాతఏతామిష్టింనిర్వపతి పూతఏవతేజస్వ్యన్నాదఇంద్రియావీపశుమాన్ భవతీతి ॥
వా ॥ యదష్టాకపాలఇత్యాదినాద్వాదశకపాలశ్శూర్యయఠే, జాతస్యపూతత్వాది
కమిష్టేః ఫలమితిదర్శయతి యస్మిన్నిత్యాదినా, ఇయంచేష్టిఃకామ్యా అర్థవాదిక
పుత్రగతబ్రహ్మవర్చసాదికామనాసంవృతస్యైవజన్మనోధికారహేతుత్వాభ్యుపగ
మాజ్జాతేష్టిప్రవృత్తేశ్చ జీవత్పుత్రగతపూతతాదిఫలరాగాధీనత్వాత్, పుత్ర
స్యాఖ్యనిమిత్తసంయోగేన శ్రుతాపీయమిష్టిః, యదీష్ట్యాయది పశునా యదిసో
మేన యజేతామావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవేతివిధానావాశౌచానంతరప
ర్వణ్యేవకర్తవ్యా- జననానంతరమేవ సంశౌసనాజ్జాతకర్మతదైవకర్తవ్యం॥౨౯॥
స్మృతిరత్నే—శ్లో ॥ సర్వేస్స్వజన్మదివసేస్నాతైర్మంగళశాలిభిః । గురుదేవా
గ్నివిప్రాశ్చపూజనీయాఃప్రయత్నతః ॥ స్వనక్షత్రేచపితరస్తథాదేవఃప్రజాప
తిః । ప్రతిసంవత్సరంయత్నాత్కర్తవ్యశ్చమహోత్సవఇతి ॥ ❋ఇతిజాతకర్మ॥ ❋

అథ నామకరణమ్

౧ ॥ తత్రమనుః—శ్లో ॥ నామధేయందశమ్యాంతు ద్వాదశ్యాంవాస్యకార
యేత్ । పుణ్యేతిథౌముహూర్తేవానక్షత్రేవాగుణాన్వితఇతి ॥ గోభిలః—సూ॥ద
శరాత్రాచ్ఛతరాత్రాత్సంవత్సరాద్వా నామకుర్యాదితి ॥ బహ్వృచపరిశిష్టే
పి ॥ జననాద్దశరాత్రే శతరాత్రే సంవత్సరేవా నామకరణమితి ॥ ౪ ॥ యాజ్ఞ
వల్క్యః—శ్లో ॥ అహన్యేకాదశేనామచతుర్థేమాసినిష్క్రమః । షష్ఠేన్నప్రా
శనంమాసి చూడాకార్యాయథాకులమితి ॥ ౫ ॥ స్మృతిరత్నే—తతస్తునామకు
ర్వీత పితైవదశమేహని । యద్వాపితురభావస్స్యాదయోగ్యత్వమథాపివా ॥ అ
న్యోవాకులవృద్ధోవాజాతకర్మాదికారయేదితి ॥ కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ శంఖో
పి—సూ ॥ కులదేవతానక్షత్రాభిసంబంధం పితాకుర్యాదన్యోవా కులవృద్ధఇ
తి ॥ ౭ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ నామధేయందశమ్యాంతుకేచిదిచ్ఛంతిసూరయః। ద్వా

దశ్యామథవా రాత్రౌ పూర్ణేమాసే తథాపరే । అష్టాదశేహని తథా వదంత్యనే
మనీషిణ ఇతి ॥ ౮ ॥ పారస్కరః—సూ ॥ దశమ్యాముత్థాప్య బ్రాహ్మణాన్ భో
జయిత్వా పితా నామ కరోతీతి ॥ ౯ ॥ శంఖోపి—దశమ్యాముత్థాప్య పిండవివ
ర్ధనం పితౄణాం పుత్రసాన్నిధ్యమితి ॥ టీ ॥ ఉత్థాప్య పూర్వశయ్యాతః, పిం
డవివర్ధనం శ్రాద్ధం ॥ ౧౦ ॥ నామస్వరూపమాహ మనుః—శ్లో ॥ మంగళ్యం
బ్రాహ్మణస్య స్యాత్ క్షత్రియస్య బలాన్వితమ్ । వైశ్యస్య ధనసంయుక్తం శూద్ర
స్య తు జుగుప్సితమితి ॥ టీ ॥ మంగలబలధననిందాప్రతిపాదకాన్యేవ తేషాం క్ర
మేణ నామధేయాని భవంతీత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ స ఏవోపపదాన్యప్యాహ ॥ శ్లో ॥ శ
ర్మవద్బ్రాహ్మణస్య స్యాద్రాజ్ఞో రక్షాసమన్వితమ్ । వైశ్యస్య పుష్టిసంయు
క్తం శూద్రస్య ప్రైష్యసంయుతమితి ॥ టీ॥ శర్మరక్షాపుష్టిప్రైష్యవాచకాన్యే
తేషాం క్రమేణోపపదానీత్యర్థః, ఏవంచైవం నామధేయాని భవంతి, భద్రశ
ర్మా శక్తిపాలః ధనపుష్టః, హీనదాస ఇతి, అన్యే చ శర్మాదీనామర్థపరత్వమ
న్యంతే న తు శబ్దపరత్వం, అస్మిన్మతే సుమతిః, ధృతరాష్ట్రః, నిధిపాలః, పశుసు
ఖ ఇత్యాదీని భవంతి ॥ ౧౨ ॥ యమోప్యుత్తరపదవిశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ శర్మదేవ
శ్చ విప్రస్య వర్మ త్రాతా చ భూభుజః । భూతిర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాస్యం శూ
ద్రస్య కారయేదితి ॥ వా ॥ అత్రాపి మంగళ్యం బ్రాహ్మణస్యేత్యాదిమనూక్తైః
పూర్వపదైః నామధేయాని ద్రష్టవ్యాని, ఏవంచ భద్రశర్మా భద్రదేవ ఇతి బ్రా
హ్మణస్య నామధేయం, ఏవమితరేషామప్యూహ్యం ॥ ౧౩ ॥ ఆశ్వలాయనః —॥
శ్లో ॥ శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాంతం క్షత్రియస్య తు । గుప్తదా
సపదాంతం స్యాదభిధా వైశ్యశూద్రయోరితి ॥ ౧౪ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ దశ
మ్యాముత్థితాయాం స్నాతాయాం పుత్రస్య నామ దధాతి పితా మాతేతి ॥ టీ ॥
ఉత్థితాయాం సూతికాగృహాన్నిష్క్రాంతాయాం స్నాతాయాం, ఏవంచ దశ
మేహని నామకరణే సూతిగృహాన్నిర్గత్య స్నాతవ్యమిత్యుక్తం భవతి; సూతి
కాశుద్ధ్యర్థమేకాదశేహ్నిచ స్నానం భవతి, ఇతిశబ్దశ్చార్థే మాతాపితరౌ సం
హితౌ నామ ధత్త ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఇమమర్థం మంత్రవర్ణోప్యాహ ॥ శ్రుతిః ॥
మమ నామ ప్రథమం జాతవేదః పితా మాతా చ దధతుర్యదగ్ర ఇతి ॥ ౧౬ ॥ ప్రకా
రాంతరేణ నామ్నో లక్షణమాహాపస్తంబః—సూ । ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం

వా నామపూర్వమాఖ్యాతోత్తరం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషవదాద్యంతరం
తస్థమపి వా యస్మిన్ స్విత్యుపసర్గః స్యాత్ తద్ధి ప్రతిష్ఠితమితి హి బ్రాహ్మణమి
తి ॥ టీ ॥ ద్రవ్యవాచకం సుబంతం పదం నామ పూర్వం యస్మిన్ తన్నామపూర్వ
మాఖ్యాతం క్రియావాచి క్విబంతముత్తరపదం యస్య నామ్నః తదాఖ్యాతోత్త
రం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం, దీర్ఘాభినిష్ఠానశ్చాంతే యస్య నామ్నః తత్తథో
క్తం, అభినిష్ఠాన ఇతి విసర్జనీయస్య పూర్వాచార్యాణాం సంజ్ఞా, ఘోషవాన్
వర్గతృతీయశ్చతుర్థో వా వర్ణ ఆదిః యస్య నామ్నః తద్ఘోషవదాది, అంతరం
తస్థం, అంతః మధ్యే అంతస్థా యరలవా యస్య నామ్నః తత్తథా, ద్వ్యక్షరస్య వా
ర్ద్రాః, గీర్ద్రాః ఇత్యుదాహరణం ॥ వా ॥ వాః ఉదకం దదాతీతి వార్ద్రాః గిరం దదాతీ
తి గీర్ద్రాః, చతురక్షరస్య హిరణ్యదా ఇత్యాది, అపి వేతి ద్వ్యక్షరాదివిశేషణైర్వికల్పః
యస్మిన్నామ్ని స్విత్యయముపసర్గః స్యాత్ తన్నామ ప్రతిష్ఠితం ఆయుష్మద్యజ్ఞా
దిక్రియావచ్చ భవతి, యథా సుజాతః, సుదర్శన ఇత్యాది ॥ ౧౭ ॥ బైజావాపః ॥
సూ ॥ పితా నామ కరోత్యేకాక్షరం ద్వ్యక్షరం త్ర్యక్షరం చతురక్షరమపరిమితం
వా ఘోషవదాద్యంతరంతస్థం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతమితి కృదంతం కుర్యాన్న
తద్ధితాంతమితి చ ॥ ౧౮ ॥ బోధాయనో వికల్పాంతరాణ్యాహ ॥ సూ ॥ ఋష్య
ణూకం దైవతాణూకం వా యథైవైషాం పూర్వపురుషాణాం నామాని స్యురితి ॥
టీ ॥ ఋష్యణూకమృష్యభిధాయి దైవతాణూకం దేవతాభిధాయి ॥ ౧౯ ॥ శం
ఖోపి — సూ ॥ కులదేవతానక్షత్రాభిసంబంధం పితా కుర్యాదితి ॥ ౨౦ ॥ స్త్రీ
ణాం నామధేయం మనురాహ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాం సుఖోద్యమక్రూరం విస్పష్టా
ర్థం మనోహరమ్ । మంగళ్యం దీర్ఘవర్ణాంతమాశీర్వాదాభిధానవదితి ॥ టీ ॥
సుఖోద్యం సుఖోచ్చారణక్షమం, దీర్ఘవర్ణ ఆకార ఈకారో వా ॥ ౨౧ ॥
అత ఏవ పారస్కరః ॥ సూ ॥ అయుగక్షరమాకారాంతం స్త్రియా ఇతి ॥ శంఖో
పి — ఈకారాంతం స్త్రీణామేవం కృతే నామ్ని శుచితత్కులం భవతీతి ॥ ౨౨ ॥
అయుజాక్షరం కుమార్యా ఇత్యాపస్తంబః ॥ టీ ॥ అయుజాక్షరం విషమాక్షరం-అ
యుజాక్షరమితి ఛాందసం యథా శ్రీః యశోదా పార్వతీతి, అత్ర యథాస్వ
గృహ్యం, యథాస్వకులాచారం వ్యవస్థా ॥ ....

ఇతి నామకరణం

॥ అథ కర్ణవేధనమ్ ॥

౧ ॥ సాయణీయే ॥ శ్లో ॥ కార్తికే పౌషమాసే వా చైత్రే వా ఫాల్గునేఽపి వా కర్ణవేధం ప్రశంసంతి శుక్లపక్షే శుభే దినే ॥ శిశోరజాతదంతస్య మాతురుత్సంగసర్పిణః। సౌచికో వేధయేత్కర్ణౌ సూచ్యా ద్విగుణసూత్రయా ఇతి॥ ఇతి కర్ణవేధనం

॥ అథ నిష్క్రమణమ్ ॥

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాదితి ॥ ౨ ॥ స్మృతిచంద్రికాయామ్—ద్వాదశేఽహని కర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్ । చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం తథాఽన్యేషాం మతం విభో ఇతి ॥ ౩ ॥ నిష్క్రమణానంతరకర్తవ్యమాహ శంఖః—శ్లో ॥ చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం బాలస్యాదిత్యదర్శనమితి ॥ ౪ ॥ యమోఽపి—తతస్తృతీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దర్శనం । చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శిశోశ్చంద్రస్య దర్శనమితి ॥ ౫ ॥ తథా స్మృత్యర్థసారే—సూ ॥ నిష్క్రమణం చంద్రసూర్యదేవతాదర్శనం ద్వాదశేఽహని తృతీయే చతుర్థే వా మాసి కుర్యాదితి ॥ ఇతి నిష్క్రమణమ్

॥ అథాన్నప్రాశనమ్ ॥

౧ ॥ తత్ర మనుః—శ్లో ॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి యద్వేష్టం మంగళం కులఇతి ॥ ౨ ॥ యమః—తతోఽన్నప్రాశనం మాసి షష్ఠే కుర్యాద్యథావిధి । అష్టమే వాఽపి కర్తవ్యం యద్వేష్టం మంగళం కులఇతి ॥ ౩ ॥ లౌగాక్షిః— సూ ॥ షష్ఠే మాసేఽన్నప్రాశనం జాతేషు దంతేషు వేతి ॥ ౪ ॥ శంఖః— సంవత్సరాత్ప్రాక్సంవత్సర ఇత్యేక ఇతి ॥ ౫ ॥ ఆపస్తంబః—జన్మనోఽధి షష్ఠే మాసి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽఽశిషో వాచయిత్వా దధిమధుఘృతమోదనమితి సంసృజ్యోత్తరైర్మంత్రైః కుమారం ప్రాశయేదితి ॥ టీ ॥ జన్మనోఽధి జన్మదివసమారభ్య దినగణనయా షష్ఠే మాసే ॥ ౬ ॥ యదాహ బృహస్పతిః— శ్లో ॥ పంచాశద్దివసా త్రిఘ్నాః షష్ఠాత్త్రిహతషష్టికాత్ । అర్వాగేవోత్తమా భుక్తిరితి ॥ అత్రాఽపి యథా స్వగృహ్యం వ్యవస్థా ॥ ౭ ॥ మార్కండేయః—శ్లో ॥ దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సంగగతస్య చ । అలంకృతస్య దాతవ్యమన్నం పాత్రే చ కాంచనే ॥ మధ్వాజ్యకనకోపేతం ప్రాశయేత్పాయసం తతః । కృతప్రాశమథోత్సంగాద్ధాత్రీ బాలం సముత్సృజేదితి ॥ ౮ ॥ అన్నప్రాశనానంతరం బాలస్య జీవనపరీక్షామాహ స ఏవ॥

తస్యాగ్రతో భవిష్యస్య శిల్పభాండాని సర్వశః । శస్త్రాణి చైవ వస్త్రాణి తతః పశ్యేత్తు లక్షణం ॥ ప్రథమం యత్ స్పృశేద్బాలస్తతో భాండం స్వయం తథా । జీవికా తస్య బాలస్య తేనైవ తు భవిష్యతీతి ॥ ..ఇత్యన్నప్రాశనమ్..

..అథ చూడాకరణమ్..

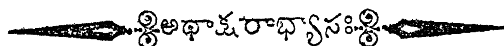
౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః । ప్రథమేఽబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాదితి ॥ టీ ॥ ద్విజాతిగ్రహణేన శూద్రస్య పర్యుదాసః, చూడా శిఖా, ధర్మతః కులధర్మతః, శ్రుతిచోదనాదితి శ్రూయతేహి ॥ శ్రు ॥ యత్ర బాణాస్సంపతంతి కుమారా విశిఖా ఇవేతి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసే చూడా కార్యా యథాకులమితి ॥ ౩ ॥ శౌనకోఽపి — సూ ॥ తృతీయే వర్షే చౌలం యథాకులధర్మం వేతి ॥ టీ ॥ యస్మిన్కాలే యదా యేన ప్రకారేణ చూడాకర్మ తదా తథైవ కార్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ యమః — శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరే పూర్ణే చూడాకర్మ విధీయతే । ద్వితీయే వా తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ ॥ యథాకులం యథాశాఖం చూడా కార్యా ద్విజాతిభిరితి ॥ ౫ ॥ బైజవాపః — సూ ॥ త్రివర్షే చూడాకరణమితి ॥ ౬ ॥ శంఖః — తృతీయే వర్షే చూడాకర్మ పంచమే వేతి ॥ ౭ ॥ లౌగాక్షిః — తృతీయస్య వర్షస్య భూయిష్ఠే గతే చూడాకరణం, దక్షిణతః కముజా వాసిష్ఠానాం వామతో భారద్వాజానాముభయతోఽత్రికాశ్యపానాం ముండా భృగవః పంచచూడా అంగిరసో వాజిమేకే మంగళార్థం శిఖినోఽన్యే యథాకులధర్మం వేతి ॥ టీ ॥ వాజిః కేశపఙ్క్తిః, అన్యే తు శిఖామాత్రం యత్రక్వచన మంగళార్థం కుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఆపస్తంబః — సూ ॥ యథర్షి శిఖా నిదధాతి- యథా వైషాం కులధర్మస్స్యాదితి ॥ టీ ॥ యథర్షి యావంత ఋషయః స్వప్రవరే తావతీః శిఖా నిదధాతి, ఏకార్షేయస్యైకా శిఖా, ద్వ్యార్షేయస్య ద్వే ఇత్యాది, అథవా యేన ప్రకారేణ, ఏషాం కులజానాం కులధర్మః ప్రవర్తతే తథా శిఖా కర్తవ్యేత్యర్థః, అత్ర జన్మప్రభృతి వర్షసంఖ్యా వేదితవ్యా ॥ యథాహ స ఏవ ॥ సూ ॥ జన్మనోఽధి తృతీయే వర్షే చౌలం పునర్వస్వోరితి ॥ టీ ॥ అధి తృతీయే, అర్ధాధిక తృతీయే, అత్ర పునర్వసుగ్రహణం విహితనక్షత్రోపలక్షణార్థం ॥ ౧౦ ॥ అత ఏవ వ్యాసః — శ్లో ॥ అశ్వినీ శ్రవణ స్వాతీ చిత్రా పుష్య పునర్వసు । ధనిష్ఠా రేవతీ జ్యేష్ఠా మృగహస్తేషు కారయే

త్ ॥ నక్షత్రేతునకుర్వీతయస్మిన్జాతోభవేన్నరః। నప్రోష్ఠపదయోఃకార్యం నై
ఋాగ్నేయేపభారత ॥ తిథిం ప్రతిపదంరిక్తాంషష్ఠీంచైవవివర్జయేత్ । వారే శనై
శ్చరాదిత్యభౌమానాంరాత్రిమేవచేతి ॥ ౧౧ ॥ గర్గః— పుత్రచూడాకృతౌ
మాతా యదిసాగర్భిణీ భవేత్ । శస్త్రేణమృత్యుమాప్నోతితస్మాత్తాంపరివర్జయేదితి
౧౨ ॥ నారదః—సూనోర్మాతరిగర్భిణ్యాం చూడాకర్మ నకారయేత్ । పం
చాబ్దాత్ప్రాగథోర్ధ్వేతు గర్భిణ్యామపికారయేత్ ॥ ఆరభ్యాధానమాచౌళా
త్కాలాతీతేషుకర్మణాం । ఆజ్యవ్యాహృతిభిర్హుత్వాప్రాయశ్చిత్తమథాచరే
త్ । ఏతేష్వేకైకలోపేతు పాదకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్ ॥ చౌళకేర్థంతుసర్వ
త్ర మత్యాతుద్విగుణంచరేదితి ॥ ఇతిచూడాకర్మ.

అథ స్త్రీణాం జాతకర్మాది.

౧ ॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియాఃస్త్రీణాంవివాహ
స్తుసమంత్రక ఇతి ॥ టీ ॥ ఏతాః జాతకర్మాది చూడాకరణాంతాః క్రియాః
తూష్ణీంవినామంత్రేణకార్యాః ॥ ౨ ॥ మనురపి—శ్లో ॥ అమంత్రికాతు కా
ర్యేయంస్త్రీణామావృదశేషతః । సంస్కారార్థంశరీరస్య యథాకాలంయథా
క్రమమితి ॥ టీ ॥ ఆవృత్ జాతకర్మాదిక్రియా ॥ ౩ ॥ గోభిలస్తువిశేషమాహ ॥
శ్లో ॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియాఃస్త్రీణామమంత్రేణతుహోమతఇతి ॥ ౪ ॥ అ ॥ స్త్రీ
ణాముపయుక్తకాలాతిక్రమే ప్రాయశ్చిత్తమాహకాత్యాయనః—శ్లో ॥ సంస్కా
రాఅతిపద్యేరన్స్వకాలాచ్చేత్కథంచన । హుత్వైతదేవకర్తవ్యాయేతూపనయ
నాదయఇతి ॥ టీ ॥ ఏతదేవస్య ప్రాయశ్చిత్తమేవ ॥ ౫ ॥ అ ॥ సర్వప్రాయ
శ్చిత్తమపి తేనైవోక్తం ॥ సూ ॥ సర్వప్రాయశ్చిత్తంచ పంచభిః ప్రత్యృచం
త్వన్నోఅగ్నయఇతి ద్వాభ్యామయాశ్చాగ్నేయేశతముదుత్తమమితిచేతి ॥ వా ॥
స్త్రీణాముపనయనకాలాతిపత్తౌ వ్రాత్యప్రాయశ్చిత్తంభవత్యేవేతి చంద్రికా
యాం ॥ ౬ ॥ అ ॥ స్త్రీణాం వివాహఏవోపనయనమిత్యాహమనుః ॥ శ్లో ॥
వైవాహికోవిధిఃస్త్రీణామౌపనాయనికఃస్మృతః । పతిసేవాగురౌవాసోగృహా
ర్థోఽగ్నిపరిక్రియేతి ॥ టీ ॥ తత్ర గురుకులవాసాగ్నికార్యంచోత్తరార్ధేనోక్త
పతిసేవాగురుశుశ్రూషాగృహకృత్యకరణమగ్నిపరిచర్యేత్యర్థః ॥ వా ॥ అతశ్చా
త్రాపి తతఊర్ధ్వంకామచారాదివర్జనం ప్రాగుపనయనాత్కామచారవా

తేత్యాదిచసమానం ॥ ౭ ॥ యత్తుహారీతేనోక్తం ॥ సూ ॥ ద్వివిధాస్త్రియోబ్రహ్మవాదిన్యస్సద్యోవధ్వశ్చ తత్రబ్రహ్మవాదినీనాముపనయనమగ్నీంధనం వేదాధ్యయనం స్వగృహేచభిక్షాచర్యేతి ॥ సద్యోవధూనాంతూపస్థితే వివాహే కథంచిదుపనయనం కృత్వా వివాహఃకార్యఇతి తత్కల్పాంతరాభిప్రాయం ॥ ౮ ॥ తథాచయమః—శ్లో ॥ పురాకల్పేకుమారీణాం మౌంజీబంధనమిష్యతే అధ్యాపనంచవేదానాం సావిత్రీవచనంతథా ॥ పితాపితృవ్యోభ్రాతావా నైనామధ్యాపయేత్పరః । స్వగృహేచైవకన్యాయాభైక్షచర్యావిధీయతే ॥ వర్జయేదజినంచీరం జటాధారణమేవచేతి ॥ ౯ ॥ స్మృత్యర్థసారే—సూ ॥ ఏతే సంస్కారాబీజగర్భదోషాపనుత్తయేయథాస్వాచారంకార్యాః, స్త్రీణాంతూష్ణీం॥ వివాహస్తుసమంత్రకః స్వకాలాతిక్రమే వ్యాహృతిహోమపూర్వం కార్యాః, ఏషామేకైకలోపే పాదకృచ్ఛ్రమత్యాలోపేద్విగుణఇతి ॥ ....

॥అథాక్షరాభ్యాసః॥

౧ ॥ తత్ర మార్కండేయః ॥ — ॥ శ్లో॥ ప్రాప్తేతు పంచమే వర్షేహ్యప్రసుప్తే జనార్దనే । షష్ఠీం ప్రతిపదంచైవ వర్జయిత్వా తథాష్టమీమ్ ॥ రిక్తాం పఞ్చదశీంచైవ సౌరభౌమదినే తథా । ఏవం సునిశ్చితే కాలే విద్యారంభంతు కారయేదితి ॥ ౨ ॥ సాయణీయే ॥ — ॥ ఉత్తరాయణగే సూర్యే కుంభమాసంవివర్జయేత్ । బాలస్యపంచమేవర్షే ప్రాప్తేభానౌకుళీరగే ॥ ఆరభేతాక్షరంతత్ర శుభకాలేయథోదితే । వారేదినేశభృగుపుత్రబృహస్పతీనాం విద్యావసౌభవతియోపివిమూఢబుద్ధిః । చంద్రేచచంద్రతనయేచభృశంచసత్త్వవిఘ్నంకరోత్యవనిజోరవిజోవినాశమ్ ॥ వైష్ణవాదిత్యతిష్యేందుశ్రవిష్ఠాస్వాతివారుణాః । మైత్రేంద్రహస్తచిత్రాశ్చవిద్యారంభేసుపూజితాఇతి॥ ౩॥ మార్కండేయః—పూజయిత్వాహరింలక్ష్మీం దేవీంచైవసరస్వతీం । స్వవిద్యాసూత్రకారాంశ్చ స్వాంవిద్యాంచవిశేషతః ॥ ఏతేషామేవదేవానాం నామ్నాతుజుహుయాద్ఘృతమ్ । దక్షిణాభిర్ద్విజేంద్రాణాంకర్తవ్యంచాత్రపూజనం ॥ ప్రాఙ్ముఖోగురురాసీనోవారుణ్యభిముఖంశిశుం। అధ్యాపయేత్తుప్రథమంద్విజాశీర్భిస్సుపూజితం ॥ తతఃప్రభృత్యనధ్యాయాన్వర్జనీయాన్వివర్జయేత్ । అష్టమీ ద్వితయంచైవ పక్షాంతేచదినద్వయమితి ॥ * ఇత్యక్షరాభ్యాసకాలనిర్ణయః * ॥

అథానుపవీతధర్మాః

౧ ॥ తత్రాప్రస్తంభః ॥ సూ॥ అన్నప్రాశనాద్గర్భానాప్రియతాభవంత్యాప
రిసంవత్సరాదిత్యేకయావద్వాదిశోనప్రజానీయురోపనయనాదిత్యపరమతత్రిహ్య
ధికారశ్శాస్త్రే ప్రస్థనతి సానిష్ఠాస్మృతిశ్చేతి ॥ టీ ॥ అన్నప్రాశనాత్ప్రాగ్గర్భా
బాలాః అప్రయతానభవంతి రజస్వలాదిస్పర్శేపి యావత్సంవత్సరో నపరిపూర్య
తే తావన్నాప్రయతా ఇత్యేకే మన్యంతే, యావద్వా దిగ్విభాగజ్ఞానం నాస్తి తా
వన్నాప్రయతాః; ఉపనయనాదర్వాజ్నాప్రయతా ఇత్యపరం దర్శనం, అతోత్ర
పప్రత్తింత్రిహ్యప్యధికారఇతి, హియస్మాదత్రిహ్యుపనయనేసతి విధినిషేధశాస్త్రే ప్ర
ధికారో భవతి, సానిష్ఠాతమపనయనమవసానమధికారస్య, అస్మిన్నర్థేస్మృతి
శ్చాస్తీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తథాదక్షః— శ్లో॥ జాతమాత్రశిశుస్తావద్యావదష్టసమా
వయాః । సోపిగర్భసమోజ్ఞేయోవ్యక్తిమాత్రప్రకాశితః ॥ భక్ష్యాభక్ష్యే తథాపే
యే హావాచ్యవాచ్యే తథానృతే । అస్మిన్కాలేనదోషస్స్యాత్సయావన్నోపనీయతే
॥ ఉపనీతేచదోషోస్తి క్రియమాణైర్విగర్హితైరితి ॥ ౩ ॥ వా ॥నచఅపేయఇత్య
నేన మద్యాదిపానేనదోషఇతిశంకనీయం, వర్జయేదిత్యనువృత్తౌ నిత్యంమద్యం
బ్రాహ్మణఇతి గౌతమస్మరణాత్, తథాచ నిత్యగ్రహణమనుపనీతస్యాపి ప్రతిషే
ధార్థం, నచ ప్రాగుపనయనాత్, బ్రాహ్మణ్యమేవ నాస్తీతిశంకనీయం ॥ ౪॥
శ్లో ॥ బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణేనైవముత్పన్నోబ్రాహ్మణస్స్మృతః॥ సవర్ణేభ్య
స్సవర్ణాసుజాయంతేహిసజాతయఇతి ॥ హారీతయాజ్ఞవల్క్యాభ్యాముత్పత్తిమా
త్రేణ సాజాత్యస్యాభిధానాత్ ॥ గర్భాష్టమేబ్దేకుర్వీతబ్రాహ్మణస్యోపనాయన
మితి మనునా బ్రాహ్మణస్య సతఉపనయనవిధానాచ్చ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ప్రాగుప
నయనాత్కామచారవాదభక్షోఽహుతాద్బ్రహ్మచారియథోపపాదమూత్రపురీ
షో భవతి నాస్యాచమనకల్పోవిద్యతేన్యత్రాపమార్జనప్రధావనావోక్షణే
భ్యోనతదుపస్పర్శనాదాశౌచం నత్వేవైనమగ్నిహవనబలిహరణయోర్నియుం
జ్యాన్నబ్రహ్మాభివ్యాహారయేదన్యత్రస్వధానినయనాదుపనయనాదిర్నియమఇతి ॥
టీ ॥ కామచారఇచ్ఛాచరణం, కామవాదోశ్లీలానృతాదిభాషణం, కామభక్షః
పర్యుషితాదిభక్షణం, ఏతేషు ప్రాగుపనయనాన్నదోషః ఏతచ్చ మహాపాతక
వ్యతిరిక్తవిషయం, స్వాత్కామచారభక్షోక్తిర్మహాతః పాతకాద్భృతఇతిస్మరణా

తత్కారణే ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ ॥ ౬ ॥ శ్లో ॥ అశీతిర్యస్య వర్షాణి బాలో వాప్యూనషోడశః । ప్రాయశ్చిత్తార్ధమర్హంతి స్త్రియో రోగిణ ఏవచ ॥ ఊనైకాదశవర్షస్య పంచవర్షాత్పరస్య చ । చరేద్గురుస్సుహృచ్చైవ ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధయే ॥ అతో బాలతరస్యాస్య నాపరాధో న పాతకం । రాజదండశ్చ నాస్యాతః ప్రాయశ్చిత్తం చ నేష్యత ఇతి ॥ ౭ ॥ వా ॥ అత్ర యద్యపి సామాన్యేన ప్రాగుపనయనాదిత్యుక్తం తథాపి షష్ఠాద్వర్షాత్ప్రాగేవ కామచారాదిద్రష్టవ్యం, తతః పరం పిత్రాదిభిర్వర్ణధర్మే నియోక్తవ్యః ॥ ౮ ॥ అనియంజానాస్తు ప్రాయశ్చిత్తినో దండ్యాశ్చేతి మితాక్షర్యాం, క్వచిత్కామభక్షణస్యాపవాదమాహ ॥ అహుతాద్ధుతశిష్టం చరుపురోడాశాదితదశ్నీతి హుతాన్నహుతాల్ అహుతాల్ యథాయమహుతాత్స్యాత్తథాపి త్రానియుజ్యేతేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తథాచ యమః— శ్లో ॥ వైశ్వదేవం పురోడాశమగ్నిమధ్యాచ్చయద్ధుతం । యోహ్యద్యాచ్ఛిశురాకృష్య మాత్రారక్ష్యః ప్రయత్నత ఇతి ॥ టీ ॥ వైశ్వదేవశిష్టం కామచారస్యాపవాదః, బ్రహ్మచారీతి గర్భాష్టమాదావుపనయనాతిక్రమేపి స్త్రీషు న ప్రసజ్యేత్, నచబ్రహ్మచారీత్యేతద్బ్రహ్మచారిధర్మప్రాప్త్యర్థమితిశంకనీయం ॥ ౧౦ ॥ నహ్యస్య విద్యతే కర్మకించిదామౌంజిబంధనాత్, వృత్త్యా శూద్రసమస్తావద్యావద్వేదే న జాయత ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ వా ॥ యథోపపాదేతి మూత్రపురీషౌ యథోపపద్యేతేతిష్ఠతః ప్రాఙ్ముఖస్య పథి కృష్టాదౌ తత్రైవ తౌ కుర్యాత్, నాస్యేతి, అస్యానుపనీతస్య కల్పప్రతిషేధాత్, ఆచమనమాత్రమనుజ్ఞాయతే తచ్చ స్త్రీశూద్రాద్రా సకృత్సకృదితి ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రేణ సమస్తావద్యావద్వేదేన జాయత ఇతి స్మరణాత్ ॥ అన్యత్రేతి, అవమార్జనముచ్ఛిష్టలిప్తస్య హస్తాదేస్సోదకేన పాణినా శోధనం, ప్రధావనం గుడశోధనం, అవోక్షణం రజస్వలాదిస్పృష్టస్య ప్రోక్షణం, యద్యప్యవమార్జనాదయ ఆచమనకల్పేనాంతర్భవంతి, తథాపి పర్యుదాసముఖేన తేవిధీయంతే, ఏతత్త్రయం షష్ఠవర్షాత్ప్రాగపి బాలస్యభూతపిశాచాదిభ్యో రక్షార్థం కుర్యాత్ ॥ ౧౧ ॥ తదాహ శాతాతపః— సూ ॥ బాలానాం పంచమాద్వర్షాద్రక్షార్థం శౌచం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం పరతస్స్వయమేవ కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ అ ॥ పంచవర్షాదూర్ధ్వం చండాలాదిస్పర్శే స్నాపయితవ్యః ॥ ౧౩ ॥ తత్ర గౌతమః— సూ ॥ నతదుపస్పర్శనాదశౌచం షష్ఠవర్షాత్ప్రాగితి ॥

టీ ॥ చండాలాదిస్పృష్టస్యానుపనీతస్య స్పర్శనేఽశుచిత్వం న, తస్యాపస్పర్శనే-న స్నానం, భుక్తోచ్ఛిష్టస్య కృతమూత్రపురీషస్య చోపస్పర్శనేపినాచమనమితిహారదత్తః- స్మృతిచంద్రికాయాంతు విశేషోఽస్తితః, ఆచమనకల్పప్రతిషేధాత్ స్త్రీ శూద్రవదాచమనమాత్రమవమార్జనాదికంచాస్తి, తావన్మాత్రేణ తస్యప్రయతత్వాత్, తదుపస్పర్శనాత్ప్రాగేరశుచిర్నాస్తి, నతు చండాలాదిస్పృష్టస్య తస్యస్పర్శేపి గౌతమవాదే చండాలాదేరపకృతత్వాత్, పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనేసచేలస్నానమిత్యత్రవయోవిశేషానభిధానాచ్చేతి, నత్వేవైనమగ్నిహవనబలిహరణయోర్నియుంజ్యాదితి॥టీ॥ఏవమనుపనీతమగ్నిహవనేఔపాసనహోమాదౌ వైశ్వదేవేయద్బలిహరణంతత్రననియుంజీత; తస్యమంత్రవిహీనత్వాదిత్యభిప్రాయః నచ మంత్రాద్యగ్రాహయిత్వాపినియోగ ఇత్యాహ ॥ సూ ॥ నబ్రహ్మాభివ్యాహారయేదన్యత్ర స్వధానినయనాదితి ॥ టీ ॥స్వధానినయనం ప్రేతకర్మ తత్రానుపనీతస్యాపి మంత్రాధ్యయనమవిరుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ మనురపి—శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతేకర్మ కించిదామౌంజిబంధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతఇతి ॥ ౧౫ ॥ స్మృత్యర్థసారే—హ ॥ ఉపనయనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టాదావప్రయతానస్యుర్మహాపాతకవర్జం తేషాం చండాలాదిస్పర్శే సచేలస్నానం ప్రాగన్నప్రాశనాదభ్యుక్షణం ప్రాక్చౌలాదాచమనం పశ్చాత్ స్నానమిత్యేకే పితౄస్స్వధానినయనాదృతేచ మంత్రాన్నబ్రూయురితి ॥ ౧౬ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ అన్నప్రాశనాద్గర్భనాప్రయతాభవంత్యా పరివత్సరాదిత్యేకే యావతావా దిశోనప్రజానీయురోపనయనాదిత్యపరమత్రహ్యాహి కామశ్శాస్త్రేర్భవతిసానిష్ఠేతి, పితౄస్స్వధానినయనాదృతేచమంత్రాన్నబ్రూయురితి ॥ ౧౭ ॥ వసిష్ఠః—సూ॥ అన్యత్రోదకకర్మస్వధాపితృసంయుక్తేభ్యఇతి ॥ —ఇత్యనుపనీతధర్మాః—

—అథోపనయనమ్—

౧ ॥ తత్రమనుః ॥శ్లో॥గర్భాష్టమేబ్దేకుర్వీతబ్రాహ్మణస్యోపనాయనం । గర్భాదేకాదశేరాజ్ఞోగర్భాత్తుద్వాదశేవిశఇతి ॥ టీ ॥ గర్భాష్టమే గర్భాద్గర్భాష్టమే, ఉపనయనమేవోపనాయనం, అబ్దసంఖ్యానియమస్యాయమభిప్రాయః ॥ ౨ ॥ అ ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాం గాయత్రత్రైష్టుభజాగతైశ్ఛందోభి

స్సహజత్వం శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ గాయత్రీచ్ఛందో రథంతరగ్‍ం సామ బ్రాహ్మణో
మనుష్యాణామజః పశూనాం తస్మాత్తే ముఖ్యా ముఖతో హ్యసృజ్యంతేతి ॥ ౩ ॥ త్రి
ష్టుప్ఛందో బృహత్సామ రాజన్యో మనుష్యాణామవిః పశూనామితి ॥ ౪ ॥ జగతీ
చ్ఛందో వైరూపగ్‍ం సామ వైశ్యో మనుష్యాణాం గావః పశూనామితి ॥ ౫ ॥ గా
యత్ర్యాదిభిరేవ తేషాముపనయనం చ స్మర్యతే ॥ ౬ ॥ సూ ॥ గాయత్ర్యా బ్రా
హ్మణముపనయీత త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యమితి, తతశ్చోపనయనాబ్దా
అపి స్వీయచ్ఛందోక్షరసమసంఖ్యా భవితుమర్హంతీతి ॥ ౭ ॥ ఛందసాం చాక్షరసం
ఖ్యా శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ అష్టాక్షరా గాయత్రీ, ఏకాదశాక్షరా త్రిష్టుప్, ద్వాద
శాక్షరా జగతీతి ॥ ఏకైకపాదాభిప్రాయం చైతత్, తథా వక్ష్యతి ॥ చతుర్వి
గ్‍ంశత్యక్షరా గాయత్రీ, చతుశ్చత్వారిగ్‍ంశదక్షరా త్రిష్టుప్, అష్టాచత్వారిగ్‍ం
శదక్షరా జగతీతి ॥ ౮ ॥ హారీతః — సూ ॥ ఛందస్సు పాదాక్షరసముదాయపక్ష
బ్దసమూహ ఉపనయనమితి ॥ టీ ॥ గాయత్ర్యాదిపాదాక్షరసమ్మితేబ్దే కార్యః
మిత్యర్థః ॥ తతశ్చాష్టమైకాదశద్వాదశాబ్దేషు బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యానాం
ముఖ్యముపనయనమితి ॥ ౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ గర్భాష్టమేష్టమే వా
బ్దే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనం । రాజ్ఞామేకాదశే సైకే విశామేకే యథాకులమితి ॥
టీ ॥ గర్భాజ్జన్మనో వా ఆరభ్యాష్టమే, విశః వైశ్యస్య సైకే ఏకాదశే ద్వాదశ ఇ
త్యర్థః, కులస్థిత్యా కేచిదుపనయనమిచ్ఛంతి, శ్రుతిరపి, అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ
ముపనయీతేతి ॥ ౧౦ ॥ ఆపస్తంబః — సూ ॥ గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపన
యీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వైశ్యం వసంతో గ్రీష్మశ్శరది
త్యృతవో వర్ణానుపూర్వ్యేణేతి ॥ టీ ॥ గర్భః అష్టమో యేషామితి గర్భాష్టమాః
జననప్రభృతి సప్త గృహ్యంతే, ఏవం యద్యపి సప్తస్వప్యుపనయనం ప్రాప్తం త
థాపి జన్మాదిషు త్రిషు చౌలాంతసంస్కారైరవరుద్ధత్వాచ్చతుర్థే వ్యక్షరాభావా
త్పాఠాభావాద్వా సామర్థ్యాన్న క్రియతే. అత్రోపాదేయగతా బహుత్వసంఖ్యా
కపింజలన్యాయేన, గర్భషష్ఠగర్భసప్తమాష్టమేషు త్రిష్వేవావతిష్ఠతే, ఏవంచ వ
ర్షత్రయం ముఖ్యకాల ఇత్యాపస్తంబమతిరితి వదంతి, అన్యే తు గర్భాష్టమ ఏవ వర్షే
నతు షష్ఠసప్తమయోః, తయోర్గర్భాష్టమత్వాభావాత్, బహువచనం ఛాందస
మితి వదంతి, అత్ర యథాకులాచారం వ్యవస్థా ॥ ౧౧ ॥ గౌతమః — సూ ॥ ఉప

స్నయనంబ్రాహ్మణస్యాష్టమేఏకాదశద్వాదశయోః క్షత్రియవైశ్యయోర్గర్భాదిస్సం
ఖ్యావర్షాణామితిచ ॥ ౧౧ ॥ కామ్యోపనయనమాహసఏవ ॥ సూ ॥ నవమే
పంచమేవాకామ్యమితి ॥ ౧౨ ॥ యచ్చాహాంగిరాః— శ్లో ॥ బ్రహ్మవర్చసకా
మస్య పంచమేబ్దే గ్రజన్మనః । ఆయుష్కామస్యనవమే కార్యంమౌంజీనిబంధన
మితి ॥ ౧౩ ॥ మనుః—బ్రహ్మవర్చసకామస్యకార్యంవిప్రస్యపంచమే । రాజ్ఞో
బలార్థినష్షష్ఠేవైశ్యస్యార్థార్థినోష్టమఇతి ॥ ౧౪ ॥ అంగిరాః—షష్ఠేతథావా
ద్దశేచరాజ్ఞోవృద్ధిర్బలాయుషోః । ఈహాయుషోస్తువైశ్యస్యహ్యష్టమేచచతుర్దశేఇ
తి ॥ టీ ॥ ఈహా కృష్యాదివిషయాచేష్టా ॥ ౧౫ ॥ స్మృతిరత్నే — శ్లో ॥ సప్త
మేచాష్టమేవర్షేనవమేదశమేతథా । ఏకాదశేద్వాదశేచహ్యుపనీయుర్ద్విజా
తయః ॥ బ్రహ్మవర్చసమాయుష్యం తేజోన్నాద్యంతథేంద్రియం । పశూంశ్చ
కామయానావైప్రాప్నువంతియథాక్రమమితి ॥ ౧౬ ॥ బోధాయనోపి—సూ ॥
సప్తమేబ్రహ్మవర్చసకామమష్టమఆయుష్కామం నవమేతేజస్కామం దశమే
న్నాద్యకామమేకాదశఇంద్రియకామం ద్వాదశేపశుకామం త్రయోదశేమేధా
కామం చతుర్దశేపుష్టికామం పంచదశేభ్రాతృమంతం షోడశేసర్వకామమితి ॥
౧౭ ॥ తథాచభరద్వాజః—వసంతేబ్రాహ్మణముపనయీత గ్రీష్మేహేమంతేవా
రాజన్యం శరదివైశ్యం వర్షాసురథకారం శిశిరేవాసర్వానితి ॥ ౧౮ ॥ చంద్రి
కాయాం—శ్లో ॥ ఋతుర్వసంతశ్శుభదో గ్రజన్మనాంగ్రీష్మోనృపాణాంచశరద్వి
శాంచ । వ్రతస్యబంధేయదివాఖిలానాం మాఘాదయః పంచభవంతిమాసా ఇతి ॥
౧౯ ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ—మాఘాదిషుచమాసేషుమౌంజీపంచసుశస్యతఇతి ॥
౨౦ ॥ ధర్మసారసుధానిధౌ—విప్రంవసంతేక్షితిపంనిదాఘే వైశ్యంఘనాంతేవ్ర
తినంవిదధ్యాత్ । మాఘాదిశుక్రాంతికపంచమాసాస్సాధారణావా సకలంద్విజా
నామితి ॥ ౨౧ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః—విప్రస్యక్షత్రియస్యాపి మౌంజీస్యాదుత్తరాయ
ణే । దక్షిణేతువిశాంతుర్యాన్నానధ్యాయేనసంక్రమే ॥ అనధ్యాయేపికుర్వీత య
స్తునైమిత్తికోభవేత్ । జ్యేష్ఠమాసేవిశేషేణసర్వజ్యేష్ఠస్యచైవహి । ఉపనీతస్య
పుత్రస్య జడత్వంమృత్యురేవచేతి ॥ ౨౨ ॥ వృద్ధగార్గ్యః—స్వాధ్యాయవిఘ్న
జాఘస్రాః కృష్ణప్రతిపదాదయః । ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తేతు మేఖలాబంధనేషు
త్వా ఇతి ॥ మహార్ణవసారః ॥ విప్రస్యాతీతకాలశ్చేచ్ఛస్తాశుక్లచతుర్దశీ । కృష్ణే

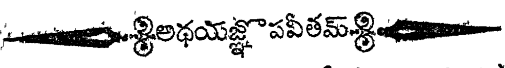
త్సుప్రతిపచ్చ షష్ఠ్యాపి యశ్చిత్తోపనాయన ఇతి ॥ ౨౩ ॥ అపరార్కే — నష్టే చం
ద్రేష్టమే శుక్రే నిరంశే చైవ భాస్కరే । కర్తవ్యం నోపనయనం నానధ్యాయే గళగ్ర
హే ॥ రాశేః ప్రథమభాగస్థో నిరంశస్సూర్య ఉచ్యతే । త్రయోదశీచతుష్కం తు స
ప్తమ్యాది త్రయం తథా ॥ చతుర్థ్యేకాదశీ ప్రోక్తా నవచైతే గళగ్రహాః ॥ గురు
ర్భృగుసుతో ధాత్రీపుత్రశ్శశధరాత్మజః । స్యుర్వారే ఋగ్యజుస్సామాథర్వణామధి
పాః క్రమాదితి ॥ టీ ॥ ధాత్రీపుత్రోఽంగారకః. శశధరాత్మజో బుధః, తద్వాస
రే తచ్ఛాఖీయస్యోపనయనం కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ తథా సాయణీయే — శ్లో ॥
గురోశ్శుక్రవేలోఽహితస్య బుధస్యైవ చ వాసరాః । ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాం
శస్తాస్సువ్రతబంధనే ॥ ౨౫ ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి — బుధత్రయోదు వారాణి
శస్తాని వ్రతబంధనే ॥ స ఏవ ॥ శాఖాధిపే బలిని కేంద్రగతే తు మౌంజీ బంధస్తదీయది
వసే చ శుభాయ కల్ప్యతః । అస్మిన్ బలేన రహితే తు పునర్ద్విజానాం స్యాద్వర్ణసంకర
ఇతి ప్రవదంతి తజ్జ్ఞాః ॥ హస్తత్రయే పుష్యధనిష్ఠయోశ్చ పౌష్ణాశ్విసౌమ్యాదితి విష్ణు
భేషు । శస్తే తిథౌ చంద్రబలేన యుక్తే కార్యో ద్విజానాం వ్రతబంధమోక్షావితి ॥ ౨౬
అ ॥ ద్విజత్వకారణమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ మాతుర్యదగ్రే జాయన్తే ద్వి
తీయం మౌంజిబంధనాత్ । బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశస్తస్మాదేతే ద్విజాస్స్మృతా ఇతి ॥
౨౭ ॥ వసిష్ఠోఽపి — మాతురగ్రేధిజననం ద్వితీయం మౌంజిబంధనమితి ॥ ౨౮ ॥ మ
నురపి — మాతురగ్రేధిజననం ద్వితీయం మౌంజిబంధనే । తృతీయం యజ్ఞదీక్షాయాం
ద్విజస్య విధిచోదితమితి ॥ తత్ర యద్బ్రహ్మజననం మౌంజీబంధనచిహ్నితం ।
తత్రాస్య మాతా సావిత్రీ పితా త్వాచార్య ఉచ్యత ఇతి ॥ ౨౯ ॥ అ ॥ ఆచార్యస్య
పితృత్వే హేతుమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ వేదప్రదానాదాచార్యం పితరం పరిచక్షతే ।
నహ్యస్య విద్యతే కర్మ కించిదా మౌంజిబంధనాదితి ॥ టీ ॥ వేదప్రదానాత్సర్వవేద
స్వరూపసావిత్రీప్రదానాత్, ఉపనయనాఖ్యజన్మప్రదానాదితి యావత్ ॥ ౩౦ ॥
ఆపస్తంబః — సూ ॥ స హి విద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మ శరీరమేవ మాతా
పితరౌ జనయత ఇతి ॥ ఇత్యుపనయనస్య ముఖ్యకాలః ॥

శ్రీ అథ గౌణకాలః శ్రీ

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీ నాతివర్తతే ।
ఆద్వావింశాత్క్షత్రబంధోరాచతుర్వింశతేర్విశ ఇతి ॥ టీ ॥ సావిత్రీ ఉపనయనం,

క్షత్రబంధోః క్షత్రియస్య ఆకారోऽత్రాభివిధివచనం ముఖ్యకల్పసంఖ్యాపైవ గుణ్యానుగుణ్యాత్ ॥ ౨ ॥ తదాహవ్యాసః—శ్లో ॥ ఔపనాయనికః కాలః పర షోడశవార్షికః । ద్వావింశతిః పరోऽన్యస్య స్యాచ్చతుర్వింశతిః పర ఇతి ॥ టీ ॥ పరః అంతిమః, తత ఊర్ధ్వం గౌణకాలోऽపి నాస్తీత్యర్థః ॥ 3॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ ఆషోడశాద్ద్వాద్వావింశాచ్చతుర్వింశాచ్చవత్సరాత్ । బ్రాహ్మణక్షత్రియ విశామౌపనాయనికః పర ఇతి ॥ ౪ ॥ ఆపస్తంబః— సూ ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యానాత్యయ ఆద్వావింశాత్క్షత్రియస్యాచతుర్వింశాద్వైశ్యస్యేతి ॥ ౫ ॥ గౌతమోऽపి—సూ ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యాపతితా సావిత్రీతి ॥ ౬ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం త్రయోऽప్యేతే యథాకాలమసంస్కృతాః । సావిత్రీ పతితా వ్రాత్యా భవంత్యార్యవిగర్హితా ఇతి ॥ టీ ॥ అతః షోడశాదిభ్యః । అసంస్కృతా అనుపనీతాః, సావిత్రీపతితాః సావిత్ర్యుపదేశహీనాః, వ్రాత్యాః వ్రాత్యనామానః ॥ ౭ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ నైతైరపూతైర్విధివదాపద్యపి కదాచన । బ్రాహ్మాన్యౌనాంశ్చ సంబంధానాచరేద్బ్రాహ్మణస్సహేతి ॥ టీ ॥ అపూతైరకృత ప్రాయశ్చిత్తైః, బ్రాహ్మాన్ అధ్యయనాధ్యాపనాదీన్ యౌనాన్ కన్యాదానప్రతిగ్రహాదీన్ ॥ ౮ ॥ చంద్రికాయాం—శ్లో ॥ వ్రాత్యస్యాకృతచిత్తస్య నకార్యముపనాయనమ్ । అధ్యాపనంయాజనంచ వివాహాదివివర్జయేదితి ॥ ౯ ॥ యమః —సమతిక్రాంతకాలాశ్చ పతితాస్సర్వ ఏవ తే । బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం కాలశ్చైదత్యగాదయమ్ ॥ సావిత్రీపతితావ్రాత్యాః పరిహార్యాః ప్రయత్నత ఇతి॥౧౦॥ బౌధాయనోऽపి—సూ ॥ అత ఊర్ధ్వం పతితసావిత్రికా భవంతి నైతానుపనయేయుర్నాధ్యాపయేయుర్నయాజయేయుర్నవివాహయేయురితి ॥ టీ ॥ ఏతానకృత ప్రాయశ్చిత్తానితి శేషః ॥ ౧౧ ॥ గౌణకాలేऽప్యనుపనీతస్య ప్రాయశ్చిత్తంయాజ్ఞవల్క్యేనోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం భవంత్యేతే సర్వకర్మబహిష్కృతాః । సావిత్రీపతితావ్రాత్యా వ్రాత్యస్తోమాదృతే క్రతోరితి ॥ టీ ॥ వ్రాత్యస్తోమో వ్రాత్యానాం ప్రాయశ్చిత్తార్థః క్రతుః తం వినాయాగాన్తర్గత్యానాధికారః, తత్ర త్వపత్నీకస్యానధీతవేదస్యాకృతాధానస్యచ వచనప్రాబల్యాదధికారః ॥ ౧౨ ॥ వసిష్ఠస్తు ప్రాయశ్చిత్తాంతరమప్యాహ ॥ సూ ॥ పతితసావిత్రీక ఉద్దాలకవ్రతంచరేద్ద్వౌమాసౌ యావకేనవర్తయేన్మాసం పయసార్ధమాసమామిక్షయాష్టరా

త్రింకృచ్ఛ్రేణ షడాత్రమయాచితం త్రిరాత్రమబ్భక్షోఽహోరాత్రముపవసేదశ్వమే
ధావభృథం వా గచ్ఛేద్వ్రాత్యస్తోమేన వా యజేతేతి ॥ టీ ॥ ఉద్దాలకమునినా దృ
ష్టం వ్రతముద్దాలకవ్రతం, తత్స్వరూపమాహ ద్వౌ మాసావిత్యాదినా, యావకో
యవకృతా యవాగూః తయైవ మాసద్వయం వర్తేత, అయాచితం తు సర్వవ్రతసా
ధారణం హవిష్యం తచ్చ సకృదేవ, ఉపవాసే తూదకస్యాపి నప్రసక్తిః, పూర్వ
మబ్భక్షణేనైవ త్రిరాత్రవిధానాత్ ॥ ౧౩ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ యథా వ్ర
తేషు సమర్థః స్యాద్యాని వక్ష్యామోఽతిక్రాన్తే సావిత్ర్యాః కాల ఋతుం త్రైవి
ద్యకం బ్రహ్మచర్యం చరేదథోపనయనం తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శనమథాధ్యే
య ఇతి ॥ టీ ॥ అస్యార్థో హరదత్తేనాభిహితః, యథా వ్రతేషు సమర్థః స్యా
త్తథా తావాన్ కాలః ప్రతీక్ష్యః, పూర్వమేవ తు సామర్థ్యే సత్యష్టమవర్షాద్వ్య
తిక్రమేఽపి ప్రాయశ్చిత్తం భవతి, షోడశాదిభ్య ఊర్ధ్వం కియన్తం కాలమసమ
ర్థానాం పశ్చాత్సామర్థ్యే సతి ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ, తచ్చ ప్రాయశ్చిత్త
మాహ। అతిక్రాన్తే సావిత్ర్యా ఇతి, యస్సావిత్ర్యాః కాల ఉక్తః తదతిక్రమే త్రైవి
ద్యకం త్రయవయవా విద్యా త్రివిద్యా తామధీయతే త్రైవిద్యాః తేషామిదం త్రై
విద్యకం, ఏవంభూతం బ్రహ్మచర్యమగ్నిపరిచర్యామధ్యయనం గురుశుశ్రూషామి
తి పరిహాప్య సకలం బ్రహ్మచారిధర్మం చరేత్, కియన్తం కాలం ఋతుం, కాలో
ఽధ్వనోరత్యన్తసంయోగ ఇతి ద్వితీయా, అథోపనయనం, ఏవం చరితవ్రత ఉపనేత
వ్యః, తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శనం స్నానం కర్తవ్యం, శక్తస్య త్రిషవణస్నా
నం అన్యస్య యథాశక్తి, అథాధ్యాప్యః, ఏవం చరితవ్రతః పశ్చాదధ్యాప్య ఇతి॥
౧౪ ॥ యత్తు జైమినినోక్తం ॥ సూ ॥ నాతిషోడశముపనయీత ప్రసృష్టవృష
ణో హ్యేష వృషలీభూత ఇతి, తదకృతప్రాయశ్చిత్తవిషయం ॥ ౧౫ ॥ స్మృత్యర్థ
సారే—సూ ॥ ఉపనయనం గర్భాజ్జన్మతో వాఽష్టమే వర్షే ఏకాదశే ద్వాదశే వా వి
ప్రాదీనాం క్రమాత్కార్యమా షోడశాద్ద్వావింశాచ్చతుర్వింశాచ్చ విప్రా
దీనాం క్రమాత్కార్యమత ఊర్ధ్వం సావిత్రీపతితా వ్రాత్యాస్స్యుస్తేషాం చీర్ణ
ప్రాయశ్చిత్తానాముపనయనాదయస్స్యురితి ॥ * ఇత్యుపనయనస్య గౌణకాలః ॥

॥ అథయజ్ఞోపవీతమ్ ॥

౧ ॥ తత్ర మనుః—శ్లో ॥ కార్పాసముపవీతం స్యాద్విప్రస్యోర్ధ్వవృతం త్రి

వృత్ । శాణసూత్రమయం రాజ్ఞో వైశ్యస్యావికసూత్రకమితి ॥ కార్పాసవికారః కార్పాససూత్రమితియావత్, ఊర్ధ్వవృతం సవ్యహస్తతలేన్యస్య దక్షిణహస్తతలేనోర్ధ్వమావర్తితం, ఆవికసూత్రకం అవిరోమనిర్మితసూత్రం ॥ ౨ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే—ఉపవీతమయుగ్మసరం విషమతంతుకం త్రివృద్యజ్ఞోపవీతమితి ॥ టీ ॥ అయుగ్మసరమయుగ్మగుణం, ఏకైకగుణో విషమతంతుకస్త్రితంతుకః అన్యథా నవతంతుత్వవ్యాఘాతాత్ ॥ ౩ ॥ తదాహ దేవలః—శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం కుర్వీత సూత్రేణ నవతంతుకమితి ॥ ౪ ॥ శ్రుతిరపి—నవ వై త్రివృదితి ॥ ౫ ॥ కాత్యాయనః—శ్లో ॥ త్రివృదూర్ధ్వవృతం కార్యం తంతుత్రయమధోవృతమితి ॥ ౬ ॥ బృహస్పతిః — కార్పాసకం సదాదద్యాచ్ఛుచిక్షేత్రవిశోధితమ్ । జీవభర్తృకయా నార్యా బ్రాహ్మణ్యా సూత్రకం కృతమితి ॥ ౭ ॥ స్మృతిసారే— ఛేదవినా శివాస్నాతః కన్యయా నిర్మితం శుభం । విధవాద్యాభిరథవా సూత్రం గృహ్ణీత వైశుచిరితి ॥ ౮ ॥ మాధవీయే—యజ్ఞోపవీతం కుర్వీత సూత్రం తు నవతంతుకం । త్రివృదూర్ధ్వవృతం కార్యం తంతుత్రయమధోవృతమితి ॥ ౯ ॥ అ ॥ ఊర్ధ్వవృతస్య లక్షణముక్తం చంద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ కరేణ దక్షిణేనోర్ధ్వం గతేన త్రిగుణీకృతమ్ । వలితం వాలికం సూత్రం త్రివృదూర్ధ్వవృతం స్మృతమితి ॥ టీ ॥ ఊర్ధ్వగతేన దక్షిణేన కరేణ యద్వలితం తదూర్ధ్వవృతమిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ అ ॥ ప్రతితంతు దేవతాభేదమాహ దేవలః— శ్లో ॥ ఓంకారః ప్రథమస్తంతుర్ద్వితీయోఽగ్నిస్తథైవచ । తృతీయో భగదైవత్యశ్చతుర్థస్సోమదైవతః ॥ పంచమః పితృదైవత్యష్షష్ఠశ్చైవ ప్రజాపతిః । సప్తమో (వసు) విష్ణు దైవత్యో ధర్మశ్చాష్టమ ఏవచ ॥ నవమస్సర్వదైవత్య ఇత్యేతే నవతంతవః । గ్రామాన్నిష్క్రమ్య సంఖ్యాయ షణ్ణవత్యంగులీమతః ॥ తావత్త్రిగుణితం సూత్రం ప్రక్షాళ్యాబ్లింగకైస్త్రిభిః । దేవాగారేఽథవా గోష్ఠే నద్యాం వాఽన్యత్ర వా శుచౌ ॥ సావిత్ర్యా త్రివృతం కుర్యాన్నవసూత్రం తు తద్భవేత్ । అథ త్రిర్వేష్టితవ్యం స్యాత్ పితౄణాం తృప్తిదం హితత్ ॥ త్రిస్సాదయేత్కుంతలం దేవానాం తృప్తిదం హితత్ । సవ్యే మృదం గృహీత్వాఽస్మిన్ స్థాపయేద్భూరితి బ్రువన్ ॥ పత్రం పుష్పం ఫలం వాపి వ్యాహృతీభిః ప్రతిక్షిపేత్ । అభిమంత్ర్యథ భూరగ్నిశ్చేతి త్రివృత్త్రయంత్రిభిః ॥ హరిబ్రహ్మేశ్వరేభ్యశ్చ ప్రణమ్యావేదయేదితి ॥ యజ్ఞోపవీతమిత్యాదిమంత్రస్యార్థదవ

ధారణే । యజ్ఞోపవీతమంత్రేణ వ్యాహృత్యా వా వధారయేదితి ॥ ౧౧ ॥ గృహ్య పరిశిష్టే — యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్సహజం పురస్తాత్ । ఆయుష్యమగ్ర్యం ప్రతిముంచ శుభ్రం యజ్ఞోపవీతం బలమస్తు తేజ ఇతి ధారణమంత్రోభిహితః ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనోపి — సూ ॥ యజ్ఞోపవీతవ్రతముదన్వాచయతి, యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమితి ॥ ౧౩ ॥ గ్రంథినియమమాహ దేవలః — ఏకేన గ్రంథినా తంతుః ద్విగుణస్త్రిగుణోపి వేతి ॥ ౧౪ ॥ పరిమాణాంతరమాహ కాత్యాయనః — శ్లో ॥ త్రివృతం చోపవీతం స్యాత్తస్యైకో గ్రంథిరిష్యతే । పృష్ఠవంశే చ నాభ్యాం చ ధృతం యద్విందతే కటిమ్ ॥ తద్ధార్యముపవీతం స్యాన్నాతిలంబం న చోచ్ఛ్రితమితి ॥ ౧౫ ॥ వసిష్ఠశాతాతపౌ — శ్లో ॥ నాభేరూర్ధ్వమనాయుష్యమధో నాభేస్తపఃక్షయః । తస్మాన్నాభిసమం కుర్యాదుపవీతం విచక్షణ ఇతి ॥ ౧౬ ॥ అ ॥ ఏతదలాభే పరిమాణాంతరమాహ దేవలః — స్తనాదూర్ధ్వమధో నాభేర్న కర్తవ్యం కథంచ నేతి ॥ ౧౭ ॥ భృగుః — ఉపవీతం వటోరేకం ద్వే తథేతరయోః స్మృతే । ఏకమేవ యతీనాం స్యాదితి శాస్త్రస్య నిశ్చయ ఇతి ॥ ౧౮ ॥ దేవలః — బ్రహ్మచారిణ ఏకం స్యాత్ స్నాతస్య ద్వే బహూని వా । తృతీయముత్తరీయం స్యాద్వస్త్రాభావే తదిష్యత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ స్మృతిసారే — ఏకవేదస్య చైకం స్యాదథవా వేదసంఖ్యయా । బహూని చాయుష్కామస్య త్ర్యాదికామ్యం ప్రోచ్యత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ భరద్వాజః — మంత్రం సదైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళే క్షిపేత్ । దక్షిణం బాహుముద్ధృత్య శిరస్యేవ సహ ద్విజః ॥ గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతి పునః పునః । మంత్రోచ్చారణమాచామో ద్వితయం క్రమశః స్మృతం ॥ యజ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్యే శ్రౌతే స్మార్తే చ కర్మణి । తృతీయముత్తరీయం తు వస్త్రాభావే తదిష్యతే ॥ ఏకైకముపవీతం స్యాచ్చాద్యంతాశ్రమిణోర్ద్వయోః । దశాష్టౌ వా గృహస్థస్య చత్వారి వనవాసినః ॥ వినా యజ్ఞోపవీతేన దినమేకమపి ద్విజః । స్థితశ్శూద్రత్వమాయాతి పునస్స్నానో భవిష్యతి । క్రోధాద్వా యది వా లోభాద్బ్రహ్మసూత్రం భినత్తి యః ॥ స కుర్యాత్త్రీణి కృచ్ఛ్రాణి కృచ్ఛ్రమేకమథాపి వేతి ॥ ౨౧ ॥ భృగుః — సదోపవీతినా భావ్యం సదా బద్ధశిఖేన చ । విశిఖోనుపవీతశ్చ యత్కరోతి న తత్కృతమితి ॥ ౨౨ ॥ అ ॥ న చైతేన సదోపవీతత్వం కర్మకాల ఏవేతి సంకోచనీయం యతస్స ఏవాహ ॥ మంత్రపూతం స్థితం కాయే

యస్యయజ్ఞోపవీతకం । నోద్ధరేత్తుతతః ప్రాజ్ఞోయదీచ్ఛేచ్ఛ్రియఆత్మనః ॥ కాయస్థమేవతత్కార్యముద్ధార్యంనకదాచన । సకృదుద్ధరణాత్తస్యప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజఇతి ॥ ౨౩ ॥ వ్యాసః—వినాయచ్ఛిఖయాకర్మ వినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసంతద్ధివిజ్ఞేయంసమస్తానిష్ఫలాఃక్రియాఇతి ॥ వా ॥ అతోఽగ్నీంధనాదేః పూర్వమేవ యజ్ఞోపవీతం ధార్యముపనయనే ॥ ౨౪ ॥ భృగుః—సూత్రం సలోమకంచేత్స్యాత్తతఃకృత్వావిలోమకం । సావిత్ర్యాదశకృత్వోఽద్భిః మంత్రితాభిస్తదుక్షయేత్ ॥ విచ్ఛిన్నంవాప్యధోయాతం భుక్త్వానిర్మితముత్సృజేత్ । ఉపానహౌచవాసశ్చ ధృతమన్యైర్నధారయేత్ ॥ ఉపవీతమలంకారం స్రజంకరకమేవచేతి ॥ ౨౫ ॥ మనుస్తు ధృతయజ్ఞోపవీతాదివినాశే ప్రతిపత్తిమాహ ॥ మేఖలామజినందండముపవీతంకమండలుమ్ । అప్సుప్రాస్యవినష్టాని గృహ్ణీతాన్యానిమంత్రత ఇతి ॥ ౨౬ ॥ పితామహః—యఏతన్నాభిజానాతియజ్ఞసూత్రసముద్భవమ్ । వేదోక్తంనిష్ఫలంతస్యస్నానదానజపాదికమ్ ॥ బ్రాహ్మణోయోనజానాతిహ్యుపవీతస్యసంస్థితిమ్ । మోహాత్త్వావహతేభారం పశుగౌరివసర్వదేతి ॥ ౨౭ ॥ ఉక్తోపవీతాలాభేపి దేవలః—కార్పాసక్షౌమగోవాలశణవల్కతృణోద్భవమ్ । సదాసంభవతాధార్యముపవీతంద్విజాతిభిరితి ॥ టీ ॥ తృణోద్భవం కుశనిర్మితం ॥ ౨౮ ॥ తథాచగోభిలః—సూ ॥ యజ్ఞోపవీతంకురుతే సూత్రంకుశనిర్మితం రజ్జుంవేతి ॥ ౨౯ ॥ వా ॥ సూత్రమపివస్త్రాభావే వేదితవ్యం, వాససా యజ్ఞోపవీతార్థాన్ కుర్యాత్తదభావే త్రివృతాసూత్రేణేతి, ఋష్యశృంగస్మరణాత్, నిత్యముత్తరీయంవాసః కార్యమపివా సూత్రమేవోపవీతార్థఇత్యాపస్తంబేనవాససోఽసంభవే నుకల్పత్వేన సూత్రస్యాభిధానాచ్చ ॥ ౩౦ ॥ హారీతః—శ్లో ॥ ముక్తామయోపవీతంచ చామీకరమథాపివా । ధార్యంతత్సర్వవర్ణానాం మహాదానాదికర్మస్వితి ॥ ౩౧ ॥ స్మృత్యర్థసారే—వస్త్రంయజ్ఞోపవీతార్థే త్రివృత్సూత్రంచకర్మసు । శుచౌదేశేశుచిస్తత్రిసంహత్యాంగుళిమూలకే ॥ ఆవేష్ట్యషణ్ణవత్యాతత్త్రిగుణీకృత్యయత్నతః । అబ్లింగైస్త్రిభిస్సమ్యక్ప్రక్షాళ్యోర్ధ్వవృతంతుతత్ ॥ అప్రదక్షిణమావర్త్యం సావిత్ర్యాత్రిగుణీకృతమ్ । అథప్రదక్షిణావర్తం నవంస్యాన్నవసూత్రకం ॥ త్రిధావేష్ట్యదృఢంబద్ధ్వా హరిబ్రహ్మేశ్వరాఇమేఇతి ॥ ౩౨ ॥ బోధాయనః—సూ ॥

బ్రాహ్మణకన్యకయా బ్రాహ్మణవిధవయా వా శుద్ధస్నాతయాకృతాచాంతయా,
నిర్మితంసూత్రంగృహీత్వా ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య చతురం,
గులమాత్రంషణ్ణవతిసూత్రపరిమండలమితి ॥ ౩౩ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ చతుర్వే,
దస్యచత్వారి త్రివేదస్యత్రికంభవేత్ ॥ ద్వేసాఖ్యాంవైద్వివేదస్య ఏకమేవైక
వేదినఇతి ॥ ౩౪ ॥ అ ॥ కథం సన్నివేశముపవీతమిత్యపేక్షాయాం మనురాహ
॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృతేదక్షిణేపాణావుపవీత్యుచ్యతేద్విజః । సవ్యేప్రాచీనఆవీతీ నివీ
తీకంఠసజ్జనఇతి ॥ టీ ॥ సూత్రస్య కంఠసజ్జనే నివీతమితిసంజ్ఞా తదస్యాస్తీతి ని
వీతీ, నివీతస్య మధ్యేదక్షిణేపాణావుద్ధృతేయస్సన్నివేశ విశేషస్తదుపవీతం నా
మ తదస్యాస్తీత్యుపవీతీ, సవ్యేపాణావుద్ధృతేయస్సన్నివేశవిశేషస్తత్ప్రాచీనావీ
తమితి సంజ్ఞాతదస్యాస్తీతి ప్రాచీనావీతీతిచార్థః ॥ ౩౫ ॥ తథాచశ్రుతిః—దక్షి
ణతఉపవీయదక్షిణంబాహుముద్ధరతేవధత్తే సవ్యమితియజ్ఞోపవీతమేతదేవ విపరీ
తం ప్రాచీనావీతగ్ంసంవీతంమానుషమితి ॥ ౩౬ ॥ అ ॥ విషయవిశేషంచోప
వీతాదీనాం దర్శయతిశ్రుతిరేవ, నివీతం మనుష్యాణాం ప్రాచీనావీతంపితౄణా
ముపవీతందేవానామితి ॥ టీ ॥ నివీతంమనుష్యాణాం సర్వ మనుష్యకార్యేషు
ఋషితర్పణాదిషు ప్రశస్తం, ప్రాచీనావీతం పితౄణాంకర్మణి పితృయజ్ఞా
దౌ ప్రశస్తం, యజ్ఞోపవీతందేవానాంకర్మణి అగ్నిహోత్రాదౌ ప్రశస్త
మిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ ఉద్ధృత్యదక్షిణంబాహుం సవ్యాం సేతు
సమర్పితమ్ । ఉపవీతంభవేన్నిత్యం నివీతంకంఠసజ్జితమ్ ॥ సవ్యంబాహుం సము
ద్ధృత్య దక్షిణేతుధృతంద్విజైః । ప్రాచీనావీతమిత్యాహుః పిత్ర్యేకర్మణియోజ
యేత్ ॥ దేవాగారేగవాంగోష్ఠేహోమేజప్యేతథైవచ । స్వాధ్యాయేభోజనేని
త్యం బ్రాహ్మణానాంచసన్నిధౌ ॥ ఉపాసనేగురూణాంచసంధ్యయోస్సాధుసంగ
మే । ఉపవీతీభవేన్నిత్యంవిధిరేషసనాతనఇతి ॥ ౩౮ ॥ ఆపస్తంబః—సూ ॥ ఉ
పాసనే గురూణాం వృద్ధానామతిథీనాం హోమేజప్యేకర్మణి భోజనఆచామే
స్వాధ్యాయేచ యజ్ఞోపవీతీస్యాదితి ॥ ౩౯ ॥ వ్యా ॥ ఏతేషుకర్మసు యజ్ఞోపవీత
విధానాత్కాలాంతరేనావశ్యం భావఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే ॥ కాయస్థమేవ త
త్కార్యముత్థాప్యం నకదాచన । సదోపవీతినాభావ్యంసదాబద్ధశిఖనచేత్యాదిబ
హుస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చ తదనాదరణీయమిత్యన్యే ॥......

॥ ఉపనయనదీక్షామధ్యే ఉపవీతహానౌ ॥

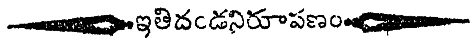
ఉపనయనానన్తరం దినచతుష్టయమధ్యే యజ్ఞోపవీతస్యహానౌ ॥ శ్లో ॥ గార్హ్యేష్టుకర్మస్వపరాధదృష్టావబ్రాహ్మణ సేహతునిష్కృతిస్స్యాత్। ఏకాహుతిం వ్యాహృతిభిశ్చహుత్వా స్తూత్రైష్వనాదేశ ఇహాసుయామ ఇతి న్యాయేన సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా నాజ్ఞాతత్రయంచ జపిత్వా పునశ్చ యజ్ఞోపవీతం ధార్యమిత్యాహుః ॥

॥ ఇతి యజ్ఞోపవీతనిర్ణాయాదిః ॥

అథ దండధారణమ్.

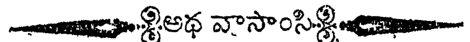
౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ బ్రాహ్మణో బైల్వపాలాశౌ క్షత్రియో వాటఖాదిరౌ। పైప్పలౌదుంబరౌ వైశ్యో దండానర్హంతి ధర్మతః ఇతి ॥ ౨ ॥ పైప్పలః ఆశ్వత్థః- ధర్మతః సమానధర్మయోగాదిత్యర్థః, బ్రాహ్మణో బైల్వదండం ధర్మతోర్హతి. ఉభయోరపి బ్రహ్మవర్చససంబంధసామాన్యాత్ బ్రహ్మవర్చసాధికర్యణాం బ్రాహ్మణః, బిల్వస్తు బ్రహ్మవర్చసవికారః ॥ శ్రు ॥ అసావాదిత్యోయతో జాయతే తతో బిల్వ ఉదతిష్ఠత్సయోన్యేవ బ్రహ్మవర్చసమవరుంధ ఇతి శ్రుతేః, బ్రాహ్మణః పాలాశంచార్హతి, ఉభయోర్గాయత్రత్వాత్. ॥ శ్రు ॥ గాయత్రో వై బ్రాహ్మణః, గాయత్రో వై పర్ణ ఇతిచ శ్రూయతే ॥ వాటం దండం క్షత్రియోధర్మతోర్హతి ఉభయోరేకవర్ణత్వాత్. తదుక్తం తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ॥ శ్రు ॥ క్షత్రంవా ఏతద్వనస్పతీనాం యన్న్యగ్రోధః క్షత్రం రాజన్య ఇతి ఖాదిరంచార్హతి, ఉభయోర్బలిష్ఠత్వసామాన్యాత్, వైశ్యః పైప్పలమర్హతి. అశ్వత్థస్య వైశ్యజస్సంబంధాత్ ॥ శ్రు ॥ మరుతాం వా ఏతదోజో యదశ్వత్థః మరుతో వై దేవానాం విశ ఇతిహి శ్రూయతే, ఔదుంబరంచార్హతి, ఉభయోః పశుసంబంధసామాన్యాత్, పశుపాలో వైశ్యః ప్రసిద్ధః పశువికార ఉదుంబరః ॥ శ్రు ॥ దేవా వా ఊర్జం వ్యభజంత తత ఉదుంబర ఉదతిష్ఠత్ ఊర్గ్వా పశవ ఇతిచ శ్రుతేః, బైల్వపాలాశావితి ద్వంద్వనిర్దేశేపి వికల్ప ఏవ వివక్షితః ॥ ౨ ॥ యదాహ యమః—శ్లో ॥ విప్రస్య దండః పాలాశో బైల్వోవా ధర్మతస్స్మృతః । ఆశ్వత్థః క్షత్రియస్యాథ ఖాదిరోవాపి ధర్మతః ॥ ఔదుంబరోథ వైశ్యస్య ప్లాక్షోవా దండ ఉచ్యతే । ఫలే తేషామపృథ్వభాంతు సర్వేషాం సర్వయజ్ఞియా ఇతి ॥ ౩ ॥ గౌతమోపి—సూ ॥ యజ్ఞియో వా సర్వేషామితి ॥ ౪ ॥ ఆపస్తంబోపి—సూ ॥ పాలాశో దండో బ్రాహ్మణస్య

నైయగ్రోధస్స్కంధజోఽవాఙ్గ్రో రాజన్యస్య బాదర ఔదుంబరో వా వైశ్యస్య వా ర్క్షో దండ ఇత్యవర్ణసంయోగే నైక ఉపదిశంతీతి ॥ టీ ॥ వార్క్షః యజ్ఞార్హవృక్షసముద్భూతః, ససర్వవర్ణసాధారణః ॥ ౫ ॥ మనుః— శ్లో ॥ కేశాంతికో బ్రాహ్మణస్య దండః కార్యః ప్రమాణతః । లలాటసమ్మితో రాజ్ఞః స్యాత్తు నాసాంతికో విశః ॥ ఋజవస్తే తు సర్వే స్యురవ్రణాస్సౌమ్యదర్శనాః । అనుద్వేగకరా నౄణాం సత్వచోఽనగ్నిదూషితా ఇతి ॥ ౬ ॥ గౌతమః — సూ ॥ అపీడితా యూపవక్రాస్సశల్కా మూర్ధలలాటనాసాగ్రప్రమాణా ఇతి ॥ టీ ॥ అపీడితాః వల్లీవేష్టనాదిభిః యూపవక్రాః యూపవన్నతా ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ వ్యాసః — శ్లో ॥ శిరోలలాటనాసాగ్రప్రమాణా యూపవన్నతా ఇతి ॥ ౮ ॥ శంఖః — ॥ కేశావధిలలాటాంతతుల్యాః ప్రోక్తాః క్రమేణ త ఇతి ॥ ౯ ॥ వసిష్ఠస్తు విశేషమాహ ॥ సూ ॥ ప్రాణసమ్మితో బ్రాహ్మణస్య లలాటసమ్మితః క్షత్రియస్య కేశసమ్మితో వైశ్యస్యేతి ॥ ౧౦ ॥ కూర్మపురాణే — శ్లో ॥ ధారయేద్బైల్వపాలాశౌ దండౌ కేశాంతికౌ ద్విజః । యజ్ఞార్హవృక్షజం వాథ సౌమ్యమవ్రణమేవ చేతి ॥ ౧౧ ॥ బౌధాయనః — సూ ॥ మూర్ధలలాటనాసాగ్రప్రమాణా యజ్ఞియస్య వృక్షస్య దండా ఇతి ॥

ఇతి దండనిరూపణం

అథాజినమ్

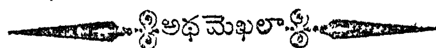
తత్ర గౌతమః ॥ సూ ॥ కృష్ణరురుబస్తాజినానీతి ॥ టీ ॥ కృష్ణః కృష్ణమృగః రురుః పృషతమృగః, బస్తశ్ఛాగవిశేషః, ఏతేషామజినాని చర్మాణి బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం క్రమేణోత్తరీయాణి భవంతి ॥ ౨ ॥ మనురపి — శ్లో ॥ కార్ష్ణరౌరవబాస్తాని చర్మాణి బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ ౩ ॥ ఆపస్తంబః — సూ ॥ అజినం చైవోత్తరం ధారయేదితి ॥ టీ ॥ ఉత్తరముత్తరీయం ॥ ౪ ॥ పారస్కరోఽపి — సూ ॥ ఐణేయమజినముత్తరీయం బ్రాహ్మణస్య రౌరవం రాజన్యస్య బాస్తం గవ్యం వా వైశ్యస్య సర్వేషాం వా గవ్యమితి ॥ ౫ ॥ బృహస్పతిరపి — శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్యాజినం కార్ష్ణం రౌరవం క్షత్రియస్య తు । బస్తాజినం తు వైశ్యస్య సర్వేషాం వా గవాజినమితి ॥ ౬ ॥ శంఖః — సూ ॥ కృష్ణరురుబస్తాజినాన్యుత్తరీయాణీతి ॥ ఇత్యజిననిరూపణం ॥

శ్రీ అథ వాసాంసి శ్రీ

తత్ర గౌతమః ॥ సూ ॥ వాసాంసి శాణక్షౌమచీరకుతపాస్సర్వేషాం కార్పా

సంచావికృతమితి ॥ టీ ॥ శణవికారశ్శాణం, క్షుమా అతసీ, తద్వికారః క్షౌమం శ్వేతపట్టఇత్యన్యే, కుతపః పార్వతీయాజరోమనిర్మితః కంబళః, కార్పాసంచవాసః సర్వేషాం తదవికృతం, కుసుంభాదిరాగద్రవ్యైరరక్తమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ కాషాయమప్యేకేవార్క్షం బ్రాహ్మణస్యమాంజిష్ఠహారిద్రే ఇతరయోరితి ॥ టీ ॥ ఏకేఆచార్యాః ॥ కషాయేణరక్తమపి ధార్యంమన్యంతే, తత్రవిశేషః - వార్క్షంబ్రాహ్మణస్య, వృక్షకషాయేణరక్తంవార్క్షం, మంజిష్ఠయారక్తం మాంజిష్ఠంహారిద్రయారక్తంహారిద్రం, ఇతరయోఃక్షత్రియవైశ్యయోర్వాససీఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ సూ ॥ వాసశ్శాణక్షౌమాజినా నికాషాయంచైకేవస్త్రముపదిశంతిమాంజిష్ఠగ్ంరాజన్యస్యహారిద్రం వైశ్యస్యేతి ॥ టీ ॥ వస్యతేకౌపీనమాచ్ఛాద్యతే యేనతద్వాసః, తద్వక్ష్యతే శాణక్షౌమాజినాని త్రిష్వేతానివర్ణానుపూర్వ్యేణవాసాంసీతి హరదత్తేన వ్యాకృతమ్ ॥ ౪ ॥ మనురపి ॥—శ్లో ॥ వసీరన్నానుపూర్వ్యేణ శాణక్షౌమావికానిచేతి ॥ ౫ ॥ వసిష్ఠః ॥ సూ ॥ శుక్లమహతంవాసో బ్రాహ్మణస్యకార్పాసంమాంజిష్ఠం క్షౌమం క్షత్రియస్యపీతంకౌశేయం వైశ్యస్యేతి ॥ ౬ ॥ అ ॥ అహతస్యలక్షణమాహప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతంనవంవస్త్రం సదశంయన్నధారితమ్ । అహతంతద్విజానీయాత్సర్వకర్మసుపావనమితి ॥ ౭ ॥ అ ॥ ఉపనయనేప్రథమతః కౌపీనంధార్యం, తతోఽహతేనవాససాపరిధాపనీయం-ఉత్తరీయంచకృష్ణాజినమితివ్యవస్థా ॥ ౮ ॥ తథాచయమః—॥ శ్లో ॥ కార్పాసక్షౌమకుతపాశ్చర్మబల్బజకంబళాః । సర్వంతుధారయేచ్ఛుక్లం వాసస్తత్పరిధానికమితి ॥ ౯ ॥ వా ॥ నచవాసస్పత్యః కృత్స్నోతముత్తరాభ్యామభిమంత్ర్యోత్తరాభిస్తిసృభిః పరిధాప్యేత్యాపస్తంబవచనాత్పరిహితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనీయమితి మంతవ్యం - వాసశ్చతుర్థీముత్తరయాదత్తేన్యత్పరిధాప్యేతివచనాచ్చతుర్థాదినేపి విన్నైవకౌపీనం కటివేష్టితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనప్రసంగాత్ । తస్మాత్తద్వసనంకౌపీనాదుపరిమంత్రితోవేష్టనీయమిత్యేవంపరమ్ ॥ ౧౦ ॥ తథాసరణ్యాఖ్యే స్మృతిసంగ్రహే ॥ సూ ॥ కౌపీనాచ్ఛన్నంకృతశౌచం కుమారందక్షిణతఉపవేశ్యేతి ॥ ౧౧ ॥ తథాచ త్రికాండీ ॥ తదేవంకుమారస్య కౌపీనధారణమాచమనం పరిషేచనమాపోశనం ప్రాణాహుతిరిత్యాదీనిభవేయురితి ॥ ౧౨ ॥ భారద్వాజోపి ॥—॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతమ

జినంమౌంజీందండంకమండలుమ్ । స్వాక్తంవాసశ్చకౌపీనంధారయేత్ప్రథమాశ్ర
మీ । పరేహ్ని మేఖలాందండమజినంచోపవీతకమ్ । ధారయేత్తుపురాణాని త్యజె
ద్వస్త్రాణివానవేతి ॥ టీ ॥ పరేహ్నిచతుర్థదివస ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తథాచ
శాతాతపః ॥—॥ శ్లో ॥ చతుర్థేహనిసంప్రాప్తేసుస్నాతఃకృతమంగళః । త్రి
భిర్విప్రైస్సమాయుక్తో గురుర్గచ్ఛేత్సశిష్యకః । గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవా
దిశంనాన్యదిశంవ్రజేత్ ॥ ఉక్తాశాసుబ్రహ్మవృక్షోనాస్తిచేద్ధర్మయోగ్యకః । య
త్రయత్ర బ్రహ్మవృక్షస్తాందిశంవావ్రజేద్గురుః । బ్రహ్మవృక్షమథాసాద్య ద్విజైః
పుణ్యాహవాచనమ్ । వాచయేదుక్షయేన్మూలం మార్జయేద్గోమయోదకైః । వృ
క్షేచతుర్ముఖంయష్ట్వా నమస్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ । కౌపీనందండమజినముప
వీతంచమేఖలామ్ ॥ నవానిధారయిత్వాథపురాణానిపరిత్యజేత్ । వృక్షాగ్రేస్థాప
యేద్యత్నాత్కౌపీనాజినమేఖలాః । వాసఃప్రదద్యాద్గురవేబ్రాహ్మణేభ్యస్తు
దక్షిణామితి ॥ వా ॥ ఏతచ్చపాలాశకర్మ స్మృతిసిద్ధం, గృహ్యభాష్యాదౌచలి
ఖితమ్ ॥ ౧౪ ॥ స్మృత్యర్థసారేచ ॥—॥ శ్లో ॥ దండాఃపలాశన్యగ్రోధ పిప్ప
లాయజ్ఞవృక్షజాః । తేకేశఫాలనాసాంతప్రమాణాశ్చక్రమాద్ద్విజైః । ధార్యా
శ్శ్లక్ష్ణాస్సదాధార్యం కౌపీనంకటిసూత్రకమ్ । కౌపీనమహతంధార్యం ఖండ
వాసశ్చపార్శ్వయుగితి ॥ వా॥ ఉపనయనానంతరం త్రిరాత్రంక్షారలవణాది వ
ర్జమథశ్నాయీబ్రహ్మచార్యుపనయనవ్రతంచరేత్ - చతుర్థేహ్నికౌపీనదండా
జినమేఖలోపవీతాని పూర్వాణిజ్యజేత్, వస్త్రాణాంత్యాగస్సియమఇతి - ఏవంచ
ప్రథమదినే కౌపీనధారణస్య బహుస్మృతిసిద్ధత్వాదావశ్యకం తత్ప్రతీయస్త్వపరి
హితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనేప్రమాణంమృగ్యమ్ ॥ ఇతివాసోనిరూపణమ్ ॥**

అథ మేఖలా

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ మౌంజీత్రివృత్సమాశ్లక్ష్ణా కార్యావిప్రస్యమేఖలా । క్షత్రి
యస్యతుమౌర్వీజ్యా వైశ్యస్యశణతాంతవీ । ముంజాలాభేతుకర్తవ్యాఃకుశాశ్మాం
తకబల్బజైః । త్రివృతాగ్రంథినైకేన త్రిభిఃపంచభిరేవవేతి ॥ టీ ॥ అనయోరయ
మర్థః, త్రివృత్ త్రిగుణా; సమాసమగుణా - శ్లక్ష్ణాపరిఘుష్టేణసుస్పర్శా-
మూర్వావికారోమౌర్వీ, మౌర్వీతిజ్యావిశేషణం- ముంజాలాభఇతి , ముంజాగ్ర
హణంమూర్వాశణతంతోర్వాప్యుపలక్షణం- కుశాదయోఃప్రాదీనాం యథాసం

ఖ్యం- అశ్మంతకస్తరువిశేషత్వక్- బల్బజస్తృణవిశేషః, త్రివృతా త్రిగుణా నైకేన గ్రంథినా త్రిభిః గ్రంథిభిః పంచభిర్వోపలక్షితా, త్రయాణాం వర్ణానామనియమేనాయం గ్రంథివికల్పః, నాత్ర యథాసంఖ్యం వాశబ్దైర్నైకవిషయత్వావగమాదితి ॥ ౨ ॥ వ్యాసోపి ॥—॥ శ్లో ॥ మౌంజీ త్రివృత్సమా శ్లక్ష్ణా కార్యా విప్రస్య మేఖలా । ముంజాభావే కుశేనాహుః గ్రంథినైకేన వా త్రిభిరితి ॥ ౩ ॥ యమః ॥ విప్రస్య మేఖలా మౌంజీ జ్యా మౌర్వీ క్షత్రియస్య తు । శాణసూత్రీ తు వైశ్యస్య మేఖలా ధర్మతః స్మృతాః । ఏతాసామప్యలాభే తు కుశాశ్మంతకబల్బజైః ॥ మేఖలా త్రివృతా కార్యా గ్రంథినైకేన వా త్రిభిరితి ॥ ౩ ॥ పైఠీనసిః ॥సూ॥ మౌంజీ మేఖలా శ్మంతకీ చ బ్రాహ్మణస్య బాల్బజీ మౌర్వీ వా రాజన్యస్య శాణీ క్షౌమీ వా వైశ్యస్యేతి ॥ ౪॥ వసిష్ఠః ॥సూ॥ మౌంజీ మేఖలా బ్రాహ్మణస్య ధనుర్జ్యా క్షత్రియస్య తాంతవీ వైశ్యస్యేతి ॥౫॥ ప్రచేతాః ॥ త్రిగుణం ప్రదక్షిణా మేఖలా ఇతి ॥ గౌతమః॥ మౌంజీ జ్యా మౌర్వీ సౌత్ర్యో మేఖలాః క్రమేణేతి ॥ ౬ ॥ బోధాయనః ॥ ఏషాం క్రమేణ మౌంజీ ధనుర్జ్యా శాణీతి మేఖలా ఇతి ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః ॥ మౌంజీ మేఖలా త్రివృద్బ్రాహ్మణస్య శక్తివిషయే దక్షిణావృత్తానామితి ॥ టీ ॥ శక్తివిషయే శక్తౌ సత్యాం దక్షిణావృత్తానాం ముంజానాం కర్తవ్యా ॥ ౮ ॥ అ ॥ కటిసూత్రమపి ధార్యమిత్యాహ సంవర్తః॥—॥ శ్లో॥ కటిసూత్రం వినా కర్మ శ్రౌతం స్మార్తం కరోతి యః । సర్వం తన్నిష్ఫలం విద్యాత్సోపి నగ్న ఇతి శ్రుతిరితి ॥వా॥ ఇదంచ బ్రహ్మచారిగృహస్థసాధారణం, కటిసూత్రస్య ధారణాభావే కర్మమాత్రస్య నిష్ఫలత్వావగమాత్, ధృతవస్త్రస్యాపి నగ్నత్వావగమాచ్చ । ఇతి మేఖలానిరూపణమ్॥*

శ్రీః అథ భిక్షాచర్యా శ్రీః

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥—॥ శ్లో ॥ ప్రతిగృహ్యేప్సితం దండముపస్థాయ చ భాస్కరమ్ । ప్రదక్షిణం పరీత్యాగ్నిం చరేద్భైక్షం యథావిధి ॥ భవత్పూర్వం చరేద్భైక్షముపనీతో ద్విజోత్తమః । భవన్మధ్యం తు రాజన్యో వైశ్యస్తు భవదుత్తరమితి ॥ టీ॥ భవత్పూర్వం భవతిశబ్దపూర్వమ్ ॥ ౨ ॥ గౌతమః ॥సూ॥ ఆదిమధ్యాంతేషు భవచ్ఛబ్దః ప్రయోజ్యో వర్ణానుపూర్వ్యేణేతి ॥ ౩ ॥ అ ॥ ప్రయుజ్యైవదర్శయతి ॥ బోధాయనః ॥సూ॥ భవతి భిక్షాం దేహీతి బ్రాహ్మణో భిక్షేత భిక్షాం భవతి దేహీతి రాజన్యో దేహి భిక్షాం భవతీతి వైశ్య ఇతి ॥వా॥ ఉపనయనాంగత్వేనా

క్త్వాప్యయంభిక్షాచరణవిధిస్సార్వత్రికఇప్రత్యేతవ్యః ॥ ౪ ॥ అ ॥ ఉపనయనాంగ భిక్షాయాం నియమమాహ ॥ మనుః ॥—॥ శ్లో ॥ మాతరంవాస్వసారంవామాతుర్వాభగినీంనిజామ్ । భిక్షేతభిక్షాంప్రథమంయాచైనంనవిమానయేదితి ॥ టీ ॥ విమాననంప్రత్యాఖ్యానమ్ ॥ ౫ ॥ గౌతమః ॥—॥ శ్లో ॥ అగ్రేభిక్షేతజననీ మప్రత్యాఖ్యాయనీచయా । బ్రాహ్మణీంతాదృశీంవాపి స్త్రియమగ్రేచయాచయేత్ । గర్భిణీంనైవయాచేత విధవాంమతిమాన్నచేతి ॥ కారికాకారః ॥ అగ్రేభిక్షేతజననీ మప్రత్యాఖ్యాయనీచయా । పశ్చాత్పితరమన్యాంశ్చహ్యాచార్యంబాంధవాంస్తథేతి ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠః ॥ అప్రత్యాఖ్యాయినంపూర్వంస్త్రియంవా తాదృశీంపునః ॥ భిక్షేతభిక్షాంప్రథమంభవాన్ భిక్షాందదాత్వితి ॥ భవతిభిక్షాందేహీతి స్త్రియంవాగ్రేపి మాతరమ్ । మౌంజీకర్మావసానాంతమామభైక్షంసమాహరేత్ । పక్వాన్నమాహరేన్నిత్య మాసమావర్తనాద్వటురితి ॥ ౭ ॥ గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేప్యామభైక్షముక్తమ్ ॥ త్రీణ్యహానిప్రత్యహమామభైక్షంచరేత్. చతుర్థేహన్యన్నసంస్కారేణ సంస్కృతస్యేతి ॥ ౮ ॥ అ ॥ బ్రహ్మచారిణోనిత్యభిక్షామాహ ॥ వ్యాసః ॥—॥ శ్లో ॥ గృహ్యోక్తవిధినోపేతః పరివర్త్యోత్తరీయకమ్ । దండంపాత్రంసమాదాయ నమస్కృత్వారవింగురుమ్ । భిక్షార్థంతుతతోమౌనీ ద్విజవేశ్మతథావ్రజేదితి ॥ ౯ ॥ మనుః ॥ వేదయజ్ఞైరహీనానాం ప్రశస్తానాం స్వకర్మసు । బ్రహ్మచార్యాహరేద్భైక్షం గృహేభ్యఃప్రయతోన్వహమ్ । గురోఃకులేనభిక్షేత నజ్ఞాతికులబంధుషు । అలాభేత్వన్యగేహానాం పూర్వంపూర్వం పరిత్యజేత్ । సర్వంవాపిచరేద్గ్రామం పూర్వోక్తానామసంభవే । నియమ్యప్రయతోవాచ మభిశస్తాంస్తువర్జయేదితి ॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥—॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేషుచరేద్భైక్షమనింద్యేష్వాత్మవృత్తయే । ఆదిమధ్యావసానేషుభవచ్ఛబ్దోపలక్షితా ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భైక్షచర్యాయథాక్రమమితి ॥ ౧౧ ॥ మా ॥ యత్తుసార్వవర్ణికం భైక్షాచరణమభిశస్తపతితవర్జమితి గౌతమవచనం, యదపివ్యాసవచనమ్ ॥ ౧౨ ॥—॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశశ్చరేయుర్భైక్షమన్వహం సజాతీయగృహేష్వేవ సార్వవర్ణికమేవవేతి, తత్ర సర్వశబ్దః ప్రకృతవర్ణత్రయపరః, ఏతచ్చ పూర్వోక్తసజాతీయాలాభవిషయమ్ ॥ ౧౩ ॥ తథాభవిష్యత్పురాణే ॥—॥ శ్లో ॥ సర్వంవాపిచరేద్గ్రామం పూర్వోక్తానామసంభవే ।

అంత్యవర్జంమహాబాహో ఇత్యాహభగవాన్ప్రభురితి ॥టీ॥ అంత్యశ్శూద్రః ॥
వా॥ చాతుర్వర్ణ్యంచరేద్భైక్షమలాభేవ్రతికోద్విజ ఇత్యేతదాపద్విషయం ॥౧౪
తథాచవిష్ణుః ॥—॥ శ్లో॥ క్షత్రవైశ్యగృహేష్వేవ క్రియావత్సుసాధుషు।చా
తుర్వర్ణ్యంచరేద్భైక్షమాపత్కాలఉపస్థితఇతి ॥ ౧౫ ॥ అంగిరాః ॥ ఆమశ్రే
ష్ఠాదధీతాస్మాదవృత్త్యా హ్యేకరాత్రికమితి ॥ ౧౬ ॥ పరాశరః ॥ యస్తువేదమధీయా
నశ్శూద్రాన్నముపభుంజతే । శూద్రో వేదఫలంయాతి శూద్రత్వంయాతిషద్వి
జఇతి ॥౧౭॥ అ ॥ ఏకాన్ననిషేధమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥—శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యే
స్థితో నైక మన్నమద్యాదనాపది । బ్రాహ్మణఃకామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధేవ్రతమ
పీడయన్నితి ॥ టీ ॥ అపీడయన్ మధుమాంసాది పరిహారేణ ॥౧౮॥ మనురపి॥ భై
క్షేణవర్తయేన్నిత్యం నైకాన్నాశీభవేద్వ్రతీ ॥ భైక్షేణవ్రతినోవృత్తిరుపవాస
సమాస్మృతా । వ్రతవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యేకర్మణ్యథర్షివత్ । కామమభ్య
ర్థితోశ్నీయాద్వ్రతమస్యనలుప్యతఇతి ॥౧౯॥ అత్రిః ॥ శాకభక్షాఃపయోభక్షా
యేచాన్యేయావకాశినః । సర్వేతేభైక్షభక్షస్య కలాంనార్హంతిషోడశీమ్ । త
ప్తకాంచనవర్ణేన గవాంమూత్రేణయావకమ్ । పిబేద్ద్వాదశవర్షాణి నత
ద్భైక్షసమంభవేదితి ॥ వా ॥ నచాత్రఫలశ్రవణాదనియతంభిక్షాచరణమితివా
చ్యం, అకరణేమనునాప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్ ॥౨౦॥ తథాహి—శ్లో ॥ అకృ
త్వాభైక్షచరణమసమిధ్యచపావకమ్ । అనాతురస్సప్తరాత్రమవకీర్ణివ్రతంచరే
దితి ॥౨౧॥యమః ॥ ఆహారమాత్రాదధికంనక్వచిద్భైక్షమాహరేత్ । యుజ్యతే
స్తేయదోషేణ కామతోధికమాహరన్ । మాధూకరీంయఆదాయ బ్రాహ్మణేభ్యః
ప్రయచ్ఛతి। సయాతినరకంఘోరం భోక్తాభుంజీతకిల్బిషమ్ । తస్మాన్నాపహ
రేద్భైక్షమతిరిక్తంకదాచనేతి ॥౨౨॥ స్మృతిసంగ్రహే ॥ బ్రహ్మచారీతు భైక్షా
న్నముచ్ఛిష్టంనసమాచరేత్ । అశక్తౌనిఖనేద్భూమావప్సువాఽపిప్రవేశయేదితి॥౨౩
అ॥ అకామతోధికాహరణేతస్యప్రతిపత్తినియమమాహాపస్తంబః ॥ సూ ॥ న
చోచ్ఛిష్టంకుర్యాదశక్తౌభూమౌనిఖనేదప్సువా ప్రవేశయేదార్యాయవాపర్యవ
దధ్యాదంతర్ధినేవాశూద్రాయేతి ॥టీ॥ అంతర్ధినేఆచార్యస్య దాసాయేత్య
ర్థః ॥౨౪॥ సఏవ ॥సూ॥ సాయంప్రాతరమత్రేణభిక్షాచర్యంచరేద్భిక్షమాణో
న్యత్రాపపాత్రేభ్యోభిశస్తాచ్చ స్త్రీణాంప్రత్యాచక్షాణానాం సమాహితో

బ్రహ్మచారిష్టం దత్తం హుతం ప్రజాం పశూన్ బ్రహ్మవర్చసమన్నాద్యం వృఙ్క్తే తస్మాదుహవై బ్రహ్మచారిసంఘం చరన్తం న ప్రత్యాచక్షీతేతి ॥ టీ ॥ అమత్రేణ పాత్రేణ, సహస్తాదినా, భిక్షాప్రత్యాఖ్యానం నిందతి స్త్రీణామితి వృఙ్క్తే ఆచ్ఛినత్తీత్యర్థః, ఏతచ్చ వ్రతాధ్యయనాది యుక్తబ్రహ్మచారివిషయమ్ ॥౨౫॥ అతఏవ వసిష్ఠపరాశరౌ ॥—శ్లో॥ అవ్రతాహ్యనధీయానా యత్ర భైక్షచరా ద్విజాః । తం గ్రామం దండయేద్రాజా చోరభక్తప్రదో హి స ఇతి ॥౨౬॥ అత్రిః హస్తదత్తాతు యా భిక్షా లవణవ్యంజనానిచ । భుక్త్వాహ్యశుచితాం యాతి దాతా స్వర్గం న గచ్ఛతీతి ॥౨౭॥ మనుః ॥ సమాహృత్యతు తద్భైక్షం యావదర్థమమాయయా । నివేద్య గురవేశ్నీయా దాచమ్య ప్రాఙ్ముఖః శుచిరితి ॥౨౮॥ అ ॥ గురోస్త్వసన్నిధానే తత్పుత్రభార్యాదిభ్యో నివేదయేదిత్యాహ గౌతమః ॥సూ॥ అసన్నిధౌ తద్భార్యా పుత్రసబ్రహ్మచారిసద్భ్య ఇతి ॥టీ॥ సబ్రహ్మచారీ సహాధ్యాయీ సంతః శ్రోత్రియాః ॥ ౨౯ ॥ తథాచాపస్తమ్బః ॥సూ॥ తత్సమాహృత్యోపనిధాయాచార్యాయ ప్రబ్రూయాత్తేన ప్రదిష్టం భుంజీత విప్రవాసే గురోరాచార్యకులాయ తైర్విప్రవాసేన్యేభ్యోపి శ్రోత్రియేభ్యో నాత్మప్రయోజనశ్చరేద్భుక్త్వా స్వయమమత్రం ప్రక్షాళయీతేతి ॥౩౦॥ హారీతః ॥సూ॥ భైక్షమపేక్షితం పర్యగ్ని కృతమాదిత్యదర్శితం మనుజ్ఞాతమమృతసమ్మితం ప్రాశ్నీయాత్ తదశ్నన్ బ్రహ్మచారీ బ్రహ్మసిద్ధిమవాప్నోతీతి ॥౩౧॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥—శ్లో॥ కృతాగ్నికార్యో భుంజీత వాగ్యతో గుర్వనుజ్ఞయా । ఆపోశనక్రియాపూర్వం సత్కృత్యాన్నమకుత్సయన్నితి ॥౩౨॥ చంద్రికాయామ్ ॥సూ॥ లోహేష్మన్మయేవాపాత్రే భుంజీతైతచ్చ భుక్త్వా స్వయం ప్రక్షాళయీతేతి ॥౩౩॥ వసిష్ఠః ॥—శ్లో॥ అష్టౌగ్రాసా మునేర్భక్ష్యాః షోడశారణ్యవాసినః । ద్వాత్రింశతం గృహస్థస్య హ్యమితం బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥౩౪॥ ఆపస్తమ్బః—॥శ్లో॥ ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచ తే త్రయః । అశ్నంత ఏవ సిధ్యంతి నైషాం సిద్ధిరనశ్నతామితి ॥ ... ...

శ్రీ ఇతి భిక్షాచర్యానిరూపణమ్

శ్రీ అథ సంధ్యోపక్రమః శ్రీ

౧॥ తత్ర వ్యాసః—॥శ్లో॥ గాయత్రీం తు గురోర్లబ్ధ్వా సాయంసంధ్యాముపక్రమేత్ । కాలయోరగ్నిపూజాంచ కాలయోర్భైక్షమాహరేత్ ॥ నిమంత్రణా

దినాభుక్త్వా గుర్వర్థం భైక్షమాహరేదితి ॥౨॥ గౌతమః— ॥శ్లో॥ సంధ్యాత్రయం న కర్తవ్యం యావన్మౌంజీ నిబధ్యతే । సంధ్యాత్రయం తు కర్తవ్యం సాయమాద్యతతః పరమితి ॥౩॥ ప్రచేతాః॥ మౌంజీబంధదినే తిష్ఠేత్సావిత్రీమభ్యసేద్గురోః సూర్యేస్తశిఖరం ప్రాప్తే సాయం సంధ్యాం సమభ్యసేత్ । సావిత్రీం ప్రాప్య గురుణా మంత్రాధ్యయనాద్యథాదితాత్ । అభ్యస్యోపాసయేత్సంధ్యాం సాయమాదియథాక్రమమితి ॥౪॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఉపాయనేహ్ని కర్తవ్యం సాయం సంధ్యాభ్యుపాసనమ్ । ఆరభేద్బ్రహ్మయజ్ఞం తు మధ్యాహ్నే తు పరేహని । అనుపాకృతవేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞః కథం భవేత్ । వేదస్థానే తు గాయత్రీ గద్యతేన్యత్సముంభవేదితి ॥౫॥ జైమినిస్తు విశేషమాహ ॥ యావద్బ్రహ్మోపదేశస్తు తావత్సంధ్యాదికం చన । తతో మధ్యాహ్నసంధ్యాది సర్వకర్మ సమాచరేదితి ॥......

॥ఇతి సంధ్యోపక్రమనిరూపణమ్॥

॥అథ సమిదాధానమ్॥

౧॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః— ॥శ్లో॥ అగ్నికార్యం తతః కుర్యాత్సంధ్యయో రుభయోరపీతి ॥౨॥ మనుః ॥ అగ్నీంధనం భైక్షచర్యామధశ్శయ్యాం గురోర్హితమ్ । ఆసమావర్తనాత్కుర్యాత్కృతోపనయనో ద్విజః । దూరాదాహృత్య సమిధస్సన్నిదధ్యాద్విహాయసి । సాయంప్రాతశ్చ జుహుయాత్తాభిరగ్నిమతంద్రిత ఇతి ॥ టీ॥ భూమిష్ఠజంతుసంక్రాంతం మాభూదితి విహాయసీత్యుక్తం- ఆకాశే రజ్వాదిభిః స్థాపయేదిత్యర్థః ॥౩॥ సుమంతురపి ॥ బ్రహ్మచర్యం తపో భైక్షం సంధ్యయోరగ్నికర్మ చేతి ॥౪॥ కేచిత్సాయమేవాగ్నికార్యమిచ్ఛంతి ॥౫॥ తథాహాపస్తంబః ॥సూ॥ సాయం ప్రాతర్యథోపదేశం సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేక ఇతి ॥౬॥ లౌగాక్షిః ॥సూ॥ సాయమేవాగ్నిమింధీతేత్యేక ఇతి ॥౭॥౮॥ సమిదాహరణే నియమమాహ బైజావాపః ॥సూ॥ పురాస్తమయాత్ప్రాగుదీచీం దిశం గత్వాపహింసన్నార్ద్రాత్సమిధ ఆహరేదితి ॥౯॥ ఆపస్తంబోపి ॥సూ॥ నాస్తమితే సమిద్ధారో గచ్ఛేదితి ॥౧౦॥ వ్యాసః— ॥శ్లో॥ పాలాశ్యస్సమిధః కార్యాః ఖాదిర్యస్తదలాభతః । శమీరోహితకాశ్వత్థాస్తదలాభేర్కవేతసావితి ॥౧౧॥ సమిత్ప్రమాణమాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ నాంగుష్ఠాదధికా కార్యా సమిత్స్థూలతయా క్వచిత్ । న వియుక్తా త్వచా చైవ న సకీటా న పాటితా । ప్రాదేశాన్నాధికా న్యూనా తథా న స్యాద్ద్విశా

శాఖినా।। నాస్యపర్వాననిర్వీర్యాణ్యేహో మేషుతు విజానతా ॥ విశీర్ణాన్విదళాన్హ్రస్వా
న్వక్రాన్ససుషిరాన్కృశాన్। దీర్ఘాన్స్థూలాన్ఘుణైర్జుష్టాన్కర్మసిద్ధివినాశకానితి
౧౦॥ సార్వత్రికం నియమవిశేషమాహాపస్తమ్బః ॥సూ॥ నాప్రోక్షితమిన్ధనమ
గ్నావాదధ్యాదితి ॥౧౧॥ అగ్నికార్యాకరణే ప్రత్యవాయమాహ హారీతః॥శ్లో॥
పురా జగ్రాహ వై మృత్యుస్సర్వాన్సయుగ్బ్రహ్మచారిణమ్। అగ్నిస్తం మోక్షయా
మాస తస్మాత్పరిచరేద్ధితమ్।। బ్రహ్మచారీ యదా త్వగ్నావాదధ్యాత్సమిధం న హి
గృహ్ణీయాత్తం తదా మృత్యురాదధ్యాత్సమిధస్తత ఇతి ॥౧౨॥ బోధాయనః॥ బ్ర
హ్మ వై మృత్యవే ప్రజాః ప్రాయచ్ఛత్తస్మై బ్రహ్మచారిణమేవ న ప్రాయచ్ఛ
త్సో బ్రవీదస్తు మహ్యమప్యేతస్మిన్భాగ ఇతి యామేవ రాత్రిం సమిధం నాహ
రత ఇతి తస్మాద్బ్రహ్మచారీ యాం రాత్రిం సమిధం నాహరత్యాయుష ఏవ తామవ
దాయ వసతీతి తస్మాద్బ్రహ్మచారీ సమిధమాహరేదితి ॥టీ॥ బ్రహ్మ జగత్కారణ
భూతేశ్వరః ప్రజాః మారయితుం మృత్యవే ప్రాయచ్ఛత్, బ్రహ్మచారిణం న ప్ర
దదౌ, అథ మృత్యురాహ మహ్యం మమ ఏతస్మిన్ బ్రహ్మచారిణ్యపి భాగః అంశో
స్త్వితి, తతో బ్రహ్మా బ్రవీత్, సా రాత్రిః తవావసరః యామేవ రాత్రిం సమిధం
నాహరత ఇతి, ఆయుష ఇతి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ తస్యాం రాత్ర్యామాయుర్గృహ
ణేత్యర్థ ఇతి ॥౧౨॥ గౌతమః ॥సూ॥ అగ్నీన్ధనభైక్షచరణాని సప్తరాత్రమకృ
త్వాజ్యహోమ ఇతి ॥౧౩॥ బృహస్పతిరపి ॥శ్లో॥ అవకీర్ణివ్రతం కుర్యాత్సప్త
రాత్రమసంశయమితి ॥౧౪॥ మనురపి ॥ అకృత్వా భైక్షచరణమసమిధ్య చ పావ
కమ్। అనాతురస్సప్తరాత్రమవకీర్ణివ్రతం చరేదితి॥ ఇతి సమిదాధాననిరూపణం।

అథ జాతకర్మాది కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తమ్

౧॥ తత్ర కాత్యాయనః ॥శ్లో॥ కాలాతీతేషు కార్యేషు ప్రాప్తవత్స్వప
రేషు చ।। కాలాతీతాని కృత్వాథ విదధ్యాదుత్తరాణి చ ।। లుప్తే కర్మణి సర్వత్ర
ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ।। ప్రాయశ్చిత్తే కృతే పశ్చాల్లుప్తం కర్మ సమాచరే
త్। గర్భాధానాదిచౌలాన్తే స్వకాలే విధినాకృతే । ప్రత్యేకం పాదకృ
చ్ఛ్రం స్యాద్ద్విగుణం స్యాదనాపది।। ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యాప్యష్టకాద్వ్రతహా
యనే।। ఆజ్యాహుతీశ్చ జుహుయాదిమం మేవరుణాద్వయమ్ ।। త్వం నస్సత్వం నో మం
త్రౌ ద్వౌ త్వమగ్నేతు ప్రజాపతే ।। యే తే శతముదుత్తమం వ్యాహృతీర్జుహు

యాత్తతః । ఆభ్యుదయికంతుతంత్రేణ సర్వకర్మాణ్యనుక్రమాత్ । ఉపాయనవ్రతంకుర్యాచ్ఛ్రద్రతులోప్యన్యథాభవేదితి ॥ఇతిజాతకర్మాదికాలాతిపత్తిప్రాయశ్చిత్తమ్॥

అథబ్రాహ్మణభోజనసంఖ్యామాహ..

౧॥ తత్రభాస్కరః ॥—శ్లో॥ దశద్వాదశవాద్యత్రౌ ప్రత్యృతౌచద్వయంద్వయమ్ । సీమంతేపుంసవేనామ్ని భూరిబ్రాహ్మణభోజనమ్ ॥ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ పంచాశచ్ఛైతూపాయనేశతమ్। వివాహేతుయథాశక్తిహ్యథానేకశతభోజనం। భోజయిత్వాశతంవిప్రాన్కుర్యాదేవోపనాయనం।అశక్తోపియథాశక్తి కృత్వాకర్మసమాచరేత్ ॥ప్రతిగృహ్యోపనీత్యర్థమితి తేనాచరేద్యది। బ్రాహ్మణస్యఫలంసర్వందాతారమధిగచ్ఛతి।శూద్రాత్తుప్రతిగృహ్ణీయాత్సమూఢోనరకంవ్రజేదితి॥

ఇతి బ్రాహ్మణభోజనసంఖ్యానిరూపణమ్.

అథ మాతరిరజస్వలాయాంగర్భిణ్యాంచకర్మనిషేధః..

౧॥తత్రప్రయోగపారిజాతే॥శ్లో॥నవివాహోపనయనేగర్భిణీమలినీప్రసూః।గర్భస్యాపివిపత్తిస్స్యాద్దంపత్యోశ్చశిశోస్తథేతి ॥టీ॥ ప్రసూమాతా,సాగర్భిణీవా, మలినీమలవద్వాసావా భవేద్యదిపుత్రస్య వివాహోపనయనేనకర్తవ్యే, కృతేదోషః, గర్భస్యదంపత్యోశ్శిశోశ్చ విపత్తిస్స్యాదితి ॥౨॥ వరదరాజీయే ॥ శ్లో॥ చూడాకరణపూర్వంతు జననీచేద్రజస్వలా । నకర్తవ్యోపనీతిరితి స్మృతివిదాంమతమితి ॥టీ॥ చూడాకరణంనాందీశ్రాద్ధకరణం, తతఃపూర్వంరజస్వలాచేదిత్యర్థః ॥౩॥ తత్రైవ—శ్లో॥ కరణేవ్రత్యతాంయాయాదకర్మణ్యోభవేద్వటుః । వేదపాఠేవ్రతాదౌచ హ్యనర్హోధారకర్మణి । ఉపనీతిశ్చ కర్తవ్యా పునశ్చబ్రాహ్మణైస్సహ । అనుజ్ఞాంప్రాప్యవిదుషాం పీత్వాచబ్రహ్మకూర్చకమ్ । కర్మణ్యోజాయతేవర్ణీనాత్రకార్యావిచారణా । వటోర్మాతాగర్భిణీస్యాన్నకుర్యాచ్చౌళకర్మచ । పంచమాసాదధఃకుర్యాదతఊర్ధ్వంనకారయేదితి ॥౪॥ కర్తృభార్యాగర్భిణీచేద్వాస్తుకర్మోపనాయనమ్ । షణ్మాసాత్పరతస్సాపినకుర్యాదితి శౌనకః ॥ గర్భిణీయదిపత్నీస్యాన్నకుర్యాదుపనాయనం పంచమాసాదధఃకుర్యాదతఊర్ధ్వం నకారయేదితి ॥ఇతిమాతరిరజస్వలాయాంకర్మనిషేధవివరణమ్॥

అథోపనయనకర్తృనిరూపణమ్

౧ ॥ తత్రవ్యాసః ॥శ్లో॥ వేదైకనిష్ఠంధర్మజ్ఞం కులీనంచకుటుంబినమ్ । స్వ

శాఖాధ్యయనాలస్యం విప్రమక్రుద్ధమత్వరమ్ । కర్తారమిచ్ఛేద్విప్రం వా చతు
ర్థాశ్రమిణం న తు ఇతి ॥౨॥ విష్ణుః ॥ కృచ్ఛ్రత్రయం చోపనేతా త్రీన్ కృచ్ఛ్రాం
శ్చ పరశ్చరేత్ । సావిత్రీమభ్యసేన్నిత్యం పవిత్రాణి చ సంస్మరన్నితి ॥ ౩ ॥ వృ
ద్ధవసిష్ఠః ॥ పితా పితామహో భ్రాతా జ్ఞాతయో గోత్రజాగ్రజాః । ఉపాయ
నేఽధికారాస్స్యుః పూర్వాభావే పరః పర ఇతి ॥ ౪ ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ సూ ॥ త
మసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి యమవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితి హి
బ్రాహ్మణం తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీ
ప్సేదితి ॥ టీ ॥ యం మాణవకమవిద్వానజానాన ఉపనయతే, తథా యశ్చస్వ
యమవిద్వాంస్తన్నుపనీయతే సోఽపి తమసస్సకాశాత్తమ ఏవ ప్రవిశతి, సమా
హితం విధిప్రతిషేధేష్వవహితమిత్యర్థః ॥౫॥ బోధాయనః ॥— ॥శ్లో॥ జాతక
ర్మాదిసంస్కారే పితా శ్రేష్ఠతమస్స్మృతః । అభావే స్వకులీనస్స్యాద్బాంధ
వో వాన్యగోత్రజః । ఆర్యావర్తసముద్భూతస్తస్యాభావే స్వసూత్రకః । బ్రా
హ్మణస్సర్వవర్ణానాం శ్రోత్రియో వా స్వవర్ణజః । గృహస్థస్సర్వవర్ణేషు శ్రే
ష్ఠ ఇత్యభిధీయతే । అభార్యస్త్వధమో జ్ఞేయ ఉపకుర్వాణనైష్ఠికౌ । ఆచార్యౌ
మధ్యమౌ జ్ఞేయౌ సగోత్రౌ ప్రవ్రతినావపి । వానప్రస్థయతీనాం తు కర్తృత్వం నేష్య
తే సదా । జితేన్ద్రియో జితద్వన్ద్వస్తపోదానపరాయణః । సత్యవాగూర్జితః
ప్రాజ్ఞో మేధావీ నియతశ్శుచిః । నిస్సందిగ్ధః కులీనశ్చ శ్రౌతకర్మణి తత్పరః । ని
గ్రహానుగ్రహే దక్షస్సర్వదోషవివర్జితః । గాయత్రీమన్త్రకుశల ఆచార్యస్స
ముదాహృతః । కులద్వయే తథోత్పన్నే ప్రాప్తే గర్భాష్టమే వటుః ॥ మౌంజీబంధ
నకర్మార్థం స్వశాఖాధ్యాయినం ద్విజమ్ । సగోత్రప్రవరో నో చేదాశ్రయేద
న్యగోత్రజమితి ॥ ——ఇత్యుపనయనకర్తృనిరూపణమ్——

——అథ యమళాద్యుపనయనే కర్తారః——

౧॥ తత్ర సంగ్రహే ॥శ్లో॥ ఏకగర్భప్రసూతౌ చేదేకవేదీ మహావ్యచ । ఏకా
చార్యైకలగ్నే చ కుర్యాన్మౌంజీవ్రతం యతః । చౌళోపనయనే చైవ జాతకర్మ
ణి నామ్ని చ । చతుర్వ్రతోపాకరణే యమలానాం సమం భవేదితి ॥ ౨ ॥ కాలాద
ర్శే ॥శ్లో॥ భ్రాతృద్వయే స్వస్రయుగే స్వస్రుభ్రాతృయుగే తథా । సమానా పిక్రి
యా కార్యా మాతృభేదే తథైవ చ ॥ టీ ॥ పుంయుగ్మస్త్రీయుగ్మస్త్రీపుంసయు

న్తోపి సమకాలే క్రియా కార్యామాతృభేదేపి తథైవేత్యర్థః ॥౩॥ మాతృభేదే విశేషస్మర్యతే ॥—శ్లో॥ ఏకత్రలగ్నే యదిపుత్రయుగ్మం శుభాయమాంజీవ్రత కర్మఃకుర్యాత్ । ఆచార్యయుగ్మంఖలువేదియుగ్మంనాందీముఖసర్వస్యపిత్రాంశ్చ నిత్యే ॥ పృథగ్భవాపేకలగ్నే సోదరావుపనాయనే । ఆచార్యోన్యఃపితాన్యోస్తు భ్రాతావాపితృసోదరఇతి । ఇతియమళాద్యుపనయనవిధిః

శ్రీఅథమూకోన్మత్తాద్యుపనయనాదిః శ్రీ

౧ ॥ స్మృతిరత్నే ॥—శ్లో॥ షండాంధబధిరస్తబ్ధజడగద్గదపంగుషు । కుబ్జవామనరోగార్తఃశుష్కాంగవికలాంగిషు । మత్తోన్మత్తేషుమూకేషు శయనస్థేనిరింద్రియె । ధ్వస్తపుంస్త్వేషుచైతేషు సంస్కారాస్స్యుర్యథోచితమ్ । మూకోన్మత్తానసంస్కార్యావితి కేచిత్ప్రచక్షతే । కర్మఃస్వనధికారాచ్చపాతిత్యం నాస్తిచద్వయోః । తదపత్యంచసంస్కార్య మపరేత్వాహురన్యథేతి ॥౨॥ స్మృత్యంతరే ॥ మూకోన్మత్తానసంస్కార్యౌ కర్మఃస్వనధికారతః । తదపత్యంతు సంస్కార్యం యజ్ఞార్హఃమితిచశ్రుతిః । బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణాజ్జాతో బ్రాహ్మణస్తు శ్రుతేర్బలాత్ । కర్మఃస్వనధికారోపి సంస్కారార్హఃఇతిశ్రుతిః । మూకోన్మత్తాదిసంస్కారేత్వాచార్యస్సర్వమాచరేత్ । సుముహూర్తేఃనిరీక్షేత గాయత్రీంస్పృశ్యవాజపేత్ । మూకాంధాదిషుచోద్వాహే కన్యాస్వీకరణంవినా । పాణిగ్రహంవినాసప్తపదాదిక్రమణంవినా । విప్రేణకారయేత్సర్వం పంగోస్సప్తపదాన్యపి ॥౩॥ కేచిదాహుర్ద్విజాజ్జాతౌ సంస్కార్యౌకుండగోళకౌ । అమృతేజారజఃకుండో మృతేభర్తఃరిగోళకః । ద్విజాతిప్రతిలోమానాం కేచిదాహుఃపురాణగా ఇతి ॥౪॥ వ్యాసః ॥ విద్యాగ్రహణశక్తస్య హోమకర్మఃక్షమస్యచ।ఉపాయనేఽధికారోస్తిమూకాదీనాంకృతాకృతమితి॥౫॥ ఆపస్తమ్బః॥సూ॥ ఉపనయనంవిద్యార్థఃస్య శ్రుతితస్సంస్కారస్సర్వేభ్యోవేదేభ్య స్సావిత్ర్యనూచ్యతఇతిహి బ్రాహ్మణమితి ॥ టీ ॥ విద్యయాఅర్థఃప్రయోజనం యస్యసవిద్యార్థః తస్యాయంశ్రుతి విహితస్సంస్కారః, ఉపనయినంనామ విద్యార్థఃస్యేతి వచనాన్మూకాదేర్నభవతి, అనేన వేదాధ్యాయినాం వేదవ్రతవదుపనయినమపి భేదేనకర్తఃవ్యమితిప్రాప్తౌ, ఉచ్యతే, సర్వేభ్యఇతి , తతశ్చసావిత్ర్యనువచనేన సర్వేవేదాఅనూక్తాభవంతీత్యేకమేవోపనయనం సర్వార్థఃం, ఆథర్వణస్యతు

వేదస్య పృథగుపనయనంకర్తవ్యమ్ ॥ ౬ ॥ తథాచ తత్రైవహార్యయతే ॥సూ॥ నాన్యత్రసంస్కృతో భృగ్వంగిరసోర్నధీయత ఇతి ॥౭ ॥ పతితానాముపనయనాభావమాహ ॥ఆపస్తమ్బః ॥సూ॥ అశూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపాయనమితి॥ దేవా॥ ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదభక్షఇతితు గౌతమస్మరణం బ్రహ్మహత్యాదిపాతక వ్యతిరిక్తవిషయమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సూ॥ షండాంధాదిషుయథోచితం సంస్కారోమూకోన్మత్తావసంస్కార్యావిత్యేకే కర్మస్వనధికారాత్పాతిత్యంనాస్తి, తదపత్యంసంస్కార్యం, బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణోత్పన్నో బ్రాహ్మణఏవభవతీతి స్మృతేః, అన్యేసంస్కార్యావిత్యాహుః, హోమంతావదాచార్యఃకుర్యాత్, ఉపనయనంచవిధినా ఆచార్యసమీపనయనం, సావిత్రీవాచనంవా, అన్యదంగంయథాశక్తికార్యమితి, జడబధిరమూకాదీనాముపనయనకల్పో బోధాయనాదిభిరుక్తస్తతఏవగ్రాహ్యః॥......

ఇతి మూకోన్మత్తాద్యుపనయనవిధిః

అథౌరసాదిద్వాదశవిధపుత్రాణాంనిరూపణమ్

తత్ర స్మృతిరత్నే॥—శ్లో ॥ ఔరసఃపుత్రికాపుత్రః క్షేత్రజో గూఢజస్తథా । కానీనశ్చపునర్భూజోదత్తఃక్రీతశ్చకృత్రిమః । దత్తాత్మాచసహోఢశ్చ హ్యపవిద్ధస్సుతస్తథా । ఏతేద్వాదశపుత్రాశ్చ సంస్కార్యాస్స్యుర్ద్విజాతయఇతి॥...

ఔరసాదీనాంలక్షణం

౧॥ తత్రమనుః॥—శ్లో॥ స్వేక్షేత్రేసంస్కృతాయాంతు స్వయముత్పాదయేద్ధియమ్ । తమౌరసంవిజానీయా త్పుత్రంప్రథమకల్పితమ్ । యస్తల్పజఃప్రమీతస్య క్లీబస్యవ్యాధితస్యవా । స్వధర్మేణనియుక్తాయాం సపుత్రఃక్షేత్రజఃస్మృతః । మాతాపితావాదద్యా తాంయమద్భిఃపుత్రమాపది । సదృశంప్రీతిసంయుక్తం సజ్ఞేయోదత్తిమస్సుతః । సదృశంతుప్రకుర్యాద్యం గుణదోషవిచక్షణమ్ । పుత్రంపుత్రగుణైర్యుక్తం సవిజ్ఞేయస్తుకృత్రిమః । ఉత్పద్యతేగృహేయస్య నచజ్ఞాయేతకస్యసః । సగృహేగూఢఉత్పన్నస్తస్యస్యాద్యస్యతల్పజః । మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణవా । యంపుత్రం పరిగృహ్ణీయాదపవిద్ధస్సఉచ్యతే । పితృవేశ్మనికన్యాతు యంపుత్రంజనయేద్రహః । తంకానీనంవదేన్నామ్నావోఢుఃకన్యాసముద్భవమ్ । యాగర్భిణీసంస్క్రియతేజ్ఞాతాజ్ఞా

త్వావివాసతీ । వోఢుస్సగర్భోభవతి సహోఢఇతిచోచ్యతే । క్రీణీయాద్యస్త్వప త్యార్థం మాతాపిత్రోర్యమంతికాత్ । సక్రీతకస్సుతస్తస్య సదృశో౽సదృశో పివా ॥ యావత్యావాపరిత్యక్తావిధవావేచ్ఛయాత్మనః । ఉత్పాదయేత్పునర్భూత్వా సపౌనర్భవఉచ్యతే । మాతాపితృవిహీనోయ స్త్యక్తోవాస్యాదకారణాత్ । ఆత్మానంస్పర్శయేద్యస్మై స్వయందత్తస్తుస స్మృత ఇతి॥౩॥యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ ఔరసోధర్మపత్నీజ స్తత్సమఃపుత్రికాసుతః। క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్తుస్వగోత్రేణేతరేణవా । గృహేప్రచ్ఛన్నఉత్పన్నో గూఢజస్తుసుతస్మృతః । కానీనఃకన్యకాజాతోమాతామహసుతోమతః । అక్షతాయాంక్షతాయాంవా జాతఃపౌనర్భవస్మృతః । దద్యాన్మాతాపితావాయం సపుత్రోదత్తకోభవేత్ ।క్రీతశ్చతాభ్యాంవిక్రీతః కృత్రిమస్స్యాత్స్వయంకృతః । దత్తాత్మాతుస్వయందత్తో గర్భేవిన్నస్సహోఢజః । ఉత్సృష్టోగృహ్యతేయస్తుసోపవిద్ధోభవేత్సుత ఇతి॥౪॥ మనుః ॥ క్షేత్రజాదిసుతానేతా నేకాదశయథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మనీషిణఇతి ॥౫॥ ఏతానిగౌణపుత్రపరిగ్రహ సంస్కారవచనాని. యుగాంతరవిషయాణి, కలౌతత్పరిగ్రహస్య నిషిద్ధత్వాత్ ॥౬॥శ్లో ॥ అనేకధా కృతాఃపుత్రా ఋషిభిర్యైఃపురాతనైః । నశక్యంతేధునాయోక్తుం శక్తిహీనైః కలౌద్విజైరితివచనాత్ ॥౭॥ అత్రక్షేత్రజపుత్రోత్పాదనాయ సప్రకారంసాప. వాదంచ నియోగముక్త్వా పునరేవనిషేధతి మనుః ॥ శ్లో॥ దేవరాద్వాసపిండాద్వా స్త్రియాసమ్యఙ్నియుక్తయా । ప్రజేప్సితాధిగంతవ్యా సంతానస్యపరిక్షయే. । విధవాయాంనియుక్తస్తుఘృతాక్తోవాగ్యతోనిశి । ఏకముత్పాదయేత్పుత్రం. నద్వితీయంకథంచన । విధవాయాంనియోగార్థే నివృత్తేతుయథావిధి । గురువచ్చస్నుషావచ్చ వర్తేయాతాం పరస్పరమ్. । నోద్వాహికేషుమంత్రేషుని యోగఃకీర్త్యతేక్వచిత్ । నవివాహవిధావుక్తం విధవావేదనంపునః । అయంద్విజైర్హివిద్వద్భిః పశుధర్మోవిగర్హితః । మనుష్యాణామపిప్రోక్తోవేనేరాజ్యం ప్రశాసతి. । సమహీమఖిలాంభుంజన్ రాజర్షిప్రవరఃపురా । వర్ణానాం సంకరంచక్రే కామోపహతచేతనః । తదాప్రభృతియోమోహాత్ప్రమీతపతికాం స్త్రియమ్. । నియోజయత్యపత్యార్థే తంవిగర్హంతిసాధవ ఇతి ॥ ౮ ॥అ॥ అత్రమనోరభిప్రాయమాహ బృహస్పతిః ॥—శ్లో॥ నియోగముక్త్వామనునాని

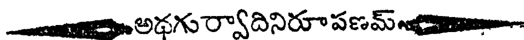
షిద్ధస్స్వయమేవతు । యుగహ్రాసాదశక్యోఽయంకర్తుమన్యైర్విధానతః । త
పోజ్ఞానసమాయుక్తాః కృతే త్రేతాయుగేనరాః । ద్వాపరేచ కలౌనౄణాం శ
క్తిహానిర్వినిర్మితా । సంకల్పనకృతాః పుత్రా ఋషిభిర్యైః పురాతనైః । నశ
క్యంతేధునాకర్తుంశక్తిహీనైర్నరైరితి ॥ క్షేత్రజోగర్హితస్సద్భిస్తథాపౌనర్భ
వస్సుతః । కానీనశ్చసహోఢశ్చ గూఢజఃపుత్రికాసుతః । దత్తోపవిద్ధః క్రీతశ్చ
కృత్రిమోదత్రిమస్తథేతి ॥ ——ఇత్యౌరసాదిద్వాదశపుత్రనిరూపణమ్——

——అథ పుత్రస్వీకారవిషయః——

అ॥ అత్రదత్తనిషేధస్త్వసగోత్రదత్తాభిప్రాయః ॥౧॥ యదాహశౌనకః ॥
శ్లో॥ బ్రాహ్మణానాంసపిండేషు కర్తవ్యఃపుత్రసంగ్రహః । తదలాభేసగోత్రే
వా నచాన్యత్రతుకారయేత్ । క్షత్రియాణాంసజాతౌవా గురుగోత్రసమేపి
వా । వైశ్యానాంవైశ్యజాతేషు శూద్రాణాంశూద్రజాతిషు । సర్వేషాంచైవవ
ర్ణానాం జ్ఞాతిష్వేవచనాన్యతః । దౌహిత్రంభాగినేయంవా శూద్రాణాంత్వా
పదాయదీతి ॥టీ॥ సర్వేషాంజ్ఞాతిష్వేవ పుత్రపరిగ్రహః - దౌహిత్రంభాగినే
యంవాగృహ్ణీయాత్ - శూద్రాణాంతు ఆపది దౌహిత్రాదిగ్రహణమిత్యర్థః ॥
వా॥ అతఏవ కలియుగధర్మాన్వదద్భిర్మునిభిర్దత్తౌరసేతరేషాంతుపుత్రత్వే
న పరిగ్రహఇతి దత్తేతరపర్యుదాసనేన గౌణపుత్రపరిగ్రహనిషేధః కృతః - అ
తస్సతిసంభవే సగోత్రాదేవదత్తపరిగ్రహః కర్తవ్యః ॥ ౨ ॥ తథాచమనుః ॥
శ్లో॥ భ్రాతౄణామేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వే తేనైవపుత్రే
ణ పుత్రిణోమనురబ్రవీదితి ॥టీ॥ సతిభ్రాతృపుత్రే అన్యస్మాత్పుత్రపరిగ్రహో న
కర్తవ్యఇతి మానవేవ్యాఖ్యాతమ్ ॥౩॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరోపి - యత్తు భ్రాతౄ
ణామేకజాతానామితిమానవంవచనం తదపిభ్రాతృపుత్రస్య పుత్రీకరణసంభవే అ
న్యేషాం పుత్రీకరణనిషేధార్థం- నపునఃపుత్రత్వ ప్రతిపాదనాయేతి ॥ ౪ ॥
కాలాదర్శేఽపి ॥ అపుత్రోభ్రాతాభ్రాతృపుత్రసంభవేతన్నైవ తావత్పుత్రీకుర్యా
న్నాన్యేనేతి భ్రాతౄణామేకజాతానామితి మనువచనస్యార్థః - అన్యథాప
త్నీదుహితరఇతిన్యాయస్యాసామంజస్యప్రసంగాదితి ॥౫॥ యత్తు॥—శ్లో॥ గో
త్రాంతరప్రవిష్టానాం దాయఆశౌచమేవచ । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తంతే తత్కా
లేసర్వమిష్యతఇతి ॥౬॥ యదపిమనువచనం॥ ఉపపన్నోగుణైస్సర్వైః పుత్రో

ముష్యతుదత్త్రిమః । సహరేత్తైవతద్రిక్థం సంప్రాప్త్యాప్యన్యగోత్రతః । గోత్రరి
క్థజనయితుర్నహరేద్దత్త్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగఃపిండోవ్యపైతిదదతస్స్వ
ధా-మితి ॥౬॥ యదపిస్మృత్యంతరం ॥ గోత్రాంతరప్రవిష్టాస్తుసంస్కార్యాస్త
త్సంస్కారేణతు । జననేనైవపితరో దానేనైవనివర్తితాః । దత్తస్య పరివేత్తృత్వ
మాశౌచంచాయపేవచ । శ్రితగోత్రాత్తుసంగ్రాహ్యం శ్రౌతంస్మార్తంతథైవచే
తి ॥౭॥ ఏతత్సర్వం సగోత్రజాలాభవిషయమ్ ॥౮॥ తథాచ స్మర్యతే ॥—శ్లో॥ స్వ
వంశ్యానామభావేతు ప్రశస్తామాతృవంశజాః । తదభావేసుతోదత్తోవిహితోవి
ధినేతరః । జ్ఞాతీనాంకులజాతానా ముత్తమఃపరికీర్తితః । మధ్యమామాతృకుల
జా అధమాస్త్వన్యగోత్రజాః । స్వకల్పోక్తవిధానేన దత్తపుత్రపరిగ్రహఇతి
॥౯॥ కాత్యాయనః ॥ దత్తాన్యూఢాచయాకన్యా పతిత్వం సప్తమేపదే । తథైవద
త్తపుత్రస్య పుత్రత్వంజాతకాదిభిః । యఃప్రదత్తోపిపుత్రార్థంజాతకర్మాది
వర్జితః । నాసౌగచ్ఛతిపుత్రత్వం కథంవారిక్థభాగ్భవేదితి ॥౧౦॥ ప్రజాపతిః ॥
పుత్రంగృహీత్వాసంస్కృత్యవయోవస్థాశ్రితంపితా । నామగోత్రాదితత్సర్వం
కుర్యాదౌరసవత్తతః । పంచమేసప్తమేవర్షేత్వష్టమేనవమేథవా । దద్యాత్తాం
పితరౌపుత్రం గృహ్ణీయాత్తాంచదంపతీఇతి ॥౧౧॥ సంగ్రహేచ॥ ఉత్తమందా
దశాహేషు దత్తస్యగ్రహణంశిశోః । ఆచౌళాన్మధ్యమంహీనమూర్ధ్వమామౌం
జిబంధనాత్ । కృతోద్వాహస్యపుత్రత్వం కులక్షయకరంభవేత్ । సాశ్రమం
నైవదద్యాత్తు దద్యాచ్చాపద్యనాశ్రమమ్ । ఆపద్యపిచదద్యాత్తాం ద్వితీయంబ్ర
హ్మచారిణమితి ॥౧౨॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ భర్తురూర్ధ్వంతుయానారీ పుత్రం
దాతుంనసార్హతి ॥ గ్రహీతుంవాగ్రజంవాథ బోధాయనవచోయథేతి ॥౧౩॥
దక్షః ॥ ఆపద్యపిచకష్టాయాం నదద్యాదగ్రజంసుతమ్ । భర్తృహీనా తథా
పత్నీ దద్యాచ్చేన్నరకంవ్రజేత్ । అప్రజావిధవానారీ పితృభ్రాత్రాద్యనుజ్ఞ
యా । పుత్రంతుప్రతిగృహ్ణీయాదన్యథానరకంవ్రజేదితి ॥౧౪॥ తథా ॥ ఆపద్య
నగ్రజందద్యాద్బ్రహ్మచర్యాశ్రమంసుతం । ద్వాదశాబ్దంధర్మపత్నీ శునశ్శే
పవదేవవేతి ॥౧౫॥ యత్తు ॥ దానంక్రియధర్మశ్చాపత్యస్య నవిద్యతఇత్యాపస్తం
బస్మరణం— యదపి— స్వకుటుంబావిరోధేన దేయందారసుతాదృతేఇతి యాజ్ఞవ
ల్క్యవచనం ॥ తత్సర్వంజ్యేష్ఠపుత్రవిషయం— ఏకపుత్రవిషయంచ ॥౧౬॥ తథాచ

వసిష్ఠః ॥ సూ॥ న త్వేకం పుత్రం దద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా స హి సంతానాయ పూర్వేషాం న స్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రా నుజ్ఞానాద్భర్తుః పుత్రం ప్రతిగ్రహీష్యన్ బంధూనాహూయ రాజని చావేద్య నివేశనస్య మధ్యే వ్యాహృతీభిర్హుత్వా అదూరబాంధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్ణీయాదితి ॥౧౭॥ వా॥ బహ్వృచబ్రాహ్మణేపి, శునశ్శేపాఖ్యానే, జ్యేష్ఠం పుత్రం న ప్రయచ్ఛేదితి ॥౧౮॥ శౌనకోపి ॥—శ్లో॥ నైకపుత్రేణ కర్తవ్యం పుత్రదానం కదాచన । బహుపుత్రేణ కర్తవ్యం పుత్రదానం ప్రయత్నత ఇతి॥౧౯॥ బోధాయనశ్చ ॥సూ॥ శోణితశుక్లసంభవః పురుషో మాతృపితృనిమిత్తస్తస్య ప్రదానవిక్రయపరిత్యాగేషు మాతాపితరౌ ప్రభవతో న త్వేకం పుత్రం దద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా స హి సంతానాయ పూర్వేషాం న తు స్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రానుజ్ఞానాద్భర్తురితి ॥వా॥ మాతా పితా వా దద్యాతాం యమద్భిః పుత్రమాపదీతి మనువచనం- భర్తురనుజ్ఞయా మాతురపి దానయోగ్యతా విషయం న విధవా విషయం- ఏవం కృతే ఔరసఉత్పద్యేత యది స తు తుర్యాంశభాగ్భవతీతి చ ॥౨౦॥ పుత్రపరిగ్రహఫలం దర్శయతి ॥జాబాలిః ॥—శ్లో॥ పుత్రస్వీకారమాత్రేణ పితరం త్రాయతే సుతః । దత్తః పుత్రత్వమాప్నోతి గ్రహీతాముచ్యతే ఋణాదితి ॥౨౧॥ తథా మంత్రలింగమపి ॥ ధర్మాయ త్వా గృహ్ణామి, సంతత్యై త్వా గృహ్ణామీతి ॥౨౨॥ యత్తు వచనం ॥ స్వకులం పృష్ఠతః కృత్వా యో వై పరకులం వ్రజేత్ ॥ తేన దుశ్చరితేనాసౌ కాండపృష్ఠ ఇతి స్మృతః । త్యక్తం పితృకులం యస్మాదనర్హస్సర్వకర్మసు ఇతి । తత్స్వయందత్తవిషయం, వివాహానంతరదత్తవిషయం వా । పుత్రప్రతిగ్రహకల్పస్తు శౌనకబోధాయనాదిభిరభిహితః ॥

అథ గుర్వాదినిరూపణమ్

౧॥ తత్ర మనుః ॥—శ్లో॥ నిషేకాదీని కర్మాణి యః కరోతి యథావిధి । సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో గురురుచ్యతే ॥టీ॥ నిషేకో గర్భాధానం, నిషేకగ్రహణాదన్నగ్రహణాచ్చ పితైవాయం ॥ ౨ ॥ స ఏవ—శ్లో॥ ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః॥ సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షతే । ఏకదేశం తు వేదస్య వేదాంగాన్యపి వా పునః । యోఽధ్యాపయతి వృత్త్యర్థముపాధ్యాయస్స ఉచ్యతే । ఉపాధ్యాయాన్ దశాచార్య ఆచార్యాణాం శతం పితా ॥ సహ

సహస్రంతుపితౄన్మాతా గౌరవేణాతిరిచ్యతఇతి ॥౩॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ సగురుర్యః క్రియాఃకృత్వావేదమస్మై ప్రయచ్ఛతి। ఉపనీయదదద్వేదమాచార్యస్సఉదాహృతః। ఏకదేశముపాధ్యాయ ఋత్విగ్యజ్ఞకృదుచ్యతే। ఏతేమాన్యా యథాపూర్వమేభ్యోమాతాగరీయసీతి॥వా॥పితురేవముఖ్యముపనయనాదికర్తృత్వంతదభావేపితృసమత్వాజ్జ్యేష్ఠస్య।తయోర్ద్వయోరభావేఽయోగ్యతాయాంవాఽన్యస్యోపనయనాదికర్తృత్వం॥౪॥యదాహబృహస్పతిః॥—శ్లో॥ఏవందండాదిభిర్యుక్తం సంస్కృత్యతనయంపితా। వేదమధ్యాపయేద్యత్నా చ్ఛాస్త్రంమన్వాదికంతథేతి ॥౫॥జ్యేష్ఠస్యపితృసమత్వంమనునాస్మర్యతే। పితృవత్పాలయేత్పుత్రాన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతాయవీయసః। పుత్రవచ్చాపివర్తేరన్ జ్యేష్ఠభ్రాతరిధర్మతఇతి॥౬॥పితురయోగ్యతాయాంయమః॥శ్లో॥ నాధ్యాపయతినాధీతే పతనీయేషువర్తతే। ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తః కర్తవ్యోనపితాగురురితి। గురురత్రోపనేతా ॥౭॥ ఆపస్తంబః॥సూ॥ యస్మాద్ధర్మానాచినోతిసఆచార్యస్తస్మైనద్రుహ్యేత్కదాచనేతి॥౮॥ శంఖః॥—శ్లో॥ భృతకాధ్యాపకోయస్తు సఉపాధ్యాయఉచ్యతఇతి॥౯॥విష్ణుః॥సూ॥ యస్త్వేనంమూల్యేనాధ్యాపయేత్తతఉపాధ్యాయఇతి ॥౧౦॥ మనుః॥శ్లో॥ అగ్న్యాధేయంపాకయజ్ఞా నగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్। యఃకరోతివృతోయస్య సతస్యర్త్విగిహోచ్యతఇతి ॥౧౧॥ దేవలః॥ ఉపాధ్యాయఃపితాజ్యేష్ఠోభ్రాతాచైవమహీపతిః। మాతులఃశ్వశురస్త్రాతామాతామహపితామహౌ।వర్ణజ్యేష్ఠఃపితృవ్యశ్చ పుంస్యేతేగురవస్స్మృతాః ॥౧౨॥ మాతామాతామహీగుర్వీ పితుర్మాతుశ్చసోదరాః। శ్వశ్రూఃపితామహీజ్యేష్ఠాధాత్రీచ గురవస్త్రియాం ఇత్యుక్తోగురువర్గోఽయం మాతృతఃపితృతోద్విధా ॥౧౩॥ గురూణామపిసర్వేషాం పూజ్యాఃపంచవిశేషతః। యోభావయతియస్సూతే యేనవిద్యోపదిశ్యతే।జ్యేష్ఠభ్రాతాచభర్తాచ పంచైతేగురవస్స్మృతాః। తేషామాద్యాస్త్రయశ్శ్రేష్ఠాస్తేషాంమాతాసుపూజితేతి ॥౧౪॥ స్మృతిరత్నే॥ పితామాతాతథాచార్యస్తజ్జాయాచాగ్రజస్తథా। పితామహశ్చతత్పత్నీ గురవఃప్రథమామతాః। ఋచంవాయదివార్ధర్చంపదంవాయదివాక్షరం॥సకాశాద్యస్యగృహ్ణీయాన్నియతంతత్రగౌరవమితి ॥౧౫॥ వ్యాసోపి॥ మాతామహోమాతులశ్చ పితృవ్యశ్శ్వశురోగురుః పూర్వజస్స్నాతకశ్చ ఋత్విగ్జ్ఞాన్యస్తేగురవస్తథా। మాతృష్వసామాతులానీ

స్వసా ధాత్రీ పితృష్వసా । పితామహీ పితృవ్యస్త్రీ గురుస్త్రీ మాతృవచ్చరేదితి ॥ ౧౬ ॥ మనుః ॥ పితుర్భగిన్యాం మాతుశ్చ జ్యాయస్యాం చ స్వసర్యపి । మాతృవద్వృత్తిమాతిష్ఠేన్మాతా తాభ్యో గరీయసీతి ॥అ॥ మాతా పూజ్యతమేత్యత్ర హేతుమాహ ॥౧౭॥ వ్యాసః ॥—శ్లో॥ మాసాన్ దశోదరస్థం యా ధృత్వా శూలైస్సమాకులా । వివిధైర్వేదనాయుక్తైః ప్రసూయేత విమూర్ఛితా । ప్రాణైరపి ప్రియాన్పుత్రాన్మన్యతే సుతవత్సలా । కస్తస్యా నిష్కృతిం కర్తుం శక్తో వర్షశతైరపీతి ॥టీ॥ నిష్కృతిరనృణత్వం ॥౧౮॥ తత్ర శంఖః ॥ సూ ॥ న పుత్రః పితుర్ముచ్యేతాన్యత్ర సౌత్రామణీయాగాజ్జీవన్నృణాన్మాతురితి ॥౧౯॥ యత్తు పౌరాణికవచనం ॥శ్లో॥ ద్వౌ గురూ పురుషస్యేహ పితా మాతా చ ధర్మతః । తయోరపి పితా శ్రేయాన్ బీజప్రాధాన్యదర్శనాత్ । అభావే బీజినో మాతా తదభావే తు పూర్వజ ఇతి । తన్మహాగురువిషయం ॥ ౨౦ ॥ తథా చ స్మర్యతే ॥ ఉత్పాద్య పుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాపయేద్యః పితా । కుర్యాద్వృత్తిం చ స మహాగురుః పూజ్యతమః స్మృత ఇతి ॥౨౧॥ అ ॥ అథ బ్రహ్మచారిణో జనకమాత్రాపేక్షయాచార్యో గరీయానిత్యాహ మనుః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదః పితా । బ్రహ్మజన్మ హి విప్రస్య ప్రేత్య చేహ చ శాశ్వతమ్ । కామాన్మాతా పితా చైనం యదుత్పాదయతో మిథః ॥ సంభూతిం తస్య తాం విద్యాద్యద్యోనావభిజాయతే ॥ ఆచార్యస్త్వస్య యాం జాతిం విధివద్వేదపారగః । ఉత్పాదయతి సావిత్ర్యా సా సత్యా సాజరామరేతి ॥టీ॥ జాతిం జన్మ ॥ ౨౨ ॥అ॥ ఆచార్యగరీయస్త్వమేవ ప్రకారాంతరేణ ప్రతిపాదయతి ॥ స ఏవ ॥శ్లో॥ అల్పం వా బహు వా యస్య శ్రుతస్యోపకరోతి యః । తమపీహ గురుం విద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయా తయేతి ॥టీ॥ అల్పవిద్యాప్రదమపి గురుం విద్యాద్బహువిద్యాప్రదం కిం పునరితి మనోరభిప్రాయః ॥ ౨౩ ॥ గౌతమః ॥సూ॥ ఆచార్యః శ్రేష్ఠో గురూణాం మాతేత్యేక ఇతి ॥౨౪॥అ॥ యస్తు బాలో వృద్ధమధ్యాపయతి సోఽపి తస్య గరీయానిత్యాహ ॥ విష్ణుః ॥సూ॥ బాలే సమానవయసి వాధ్యాపకే గురువద్వర్తేతేతి ॥అ॥ ఇమమేవార్థమితిహాసపూర్వమాహ ॥౨౫॥ మనుః ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మస్య జన్మనః కర్తా స్వధర్మస్య చ శాసితా । బాలోఽపి విప్రో వృద్ధస్య పితా భవతి మంత్రదః । అధ్యాపయామాస పితౄన్ శిశురాంగిరసః కవిః । పుత్రకా ఇతి హోవాచ జ్ఞానేన పరిగృహ్య తాన్ । తే తమర్థమపృచ్ఛంత దేవానాగతమన్యవః । దే

వాశ్చైతాన్సమేత్యోచుర్న్యాయ్యం వశ్శిశురుక్తవాన్ । అజ్ఞో భవతి వై బాలః పితా భవతి మంత్రదః । అజ్ఞం హి బాలమిత్యాహుః పితేత్యేవ తు మంత్రదమ్ । నహాయనైర్న పలితైర్న విత్తైర్న చ బంధుభిః । ఋషయశ్చక్రిరే ధర్మం యోనూచానస్స నో మహాన్ । న తేన వృద్ధో భవతి యేనాస్య పలితం శిరః । యో వై యువాప్యధీయానస్తం దేవాః స్థవిరం విదుః । ఆచార్యశ్చ పితా చైవ మాతా భ్రాతా చ పూర్వజః నార్తేనాప్యవమంతవ్యా బ్రాహ్మణేన విశేషతః । ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తిః పితా మూర్తిః ప్రజాపతేః । మాతా పృథివ్యా మూర్తిస్తు భ్రాతా స్వో మూర్తిరాత్మనః । యం మాతాపితరౌ క్లేశం సహేతే సంభవే నృణామ్ । న తస్య నిష్కృతిశ్శక్యా కర్తుం వర్షశతైరపి । తయోర్నిత్యం ప్రియం కుర్యా దాచార్యస్య చ సర్వదా । తేష్వేవ త్రిషు తుష్టేషు తపస్సర్వం సమాప్యతే । తేషాం త్రయాణాం శుశ్రూషా పరమం తప ఉచ్యతే । న తైరనభ్యనుజ్ఞాతో ధర్మమన్యం సమాచరేత్ । త ఏవ హి త్రయో లోకా స్త ఏవ త్రయ ఆశ్రమాః । త ఏవ హి త్రయో వేదా స్త ఏవోక్తాస్త్రయోగ్నయః । త్రిష్వప్రమాద్యన్నేతేషు త్రీన్లోకాన్విజయేద్గృహీ దీప్యమానస్స్వవపుషా దేవవద్దివి మోదతే ఇతి । న కేవలమయం బ్రహ్మచారిణాం ధర్మః । కింతూత్తరేషామపీతి ప్రదర్శయితుం గృహీతి ॥ ౨౬ ॥ స ఏవ ॥ ఇమం లోకం మాతృభక్త్యా పితృభక్త్యా తు మధ్యమమ్ । గురుశుశ్రూషయా త్వేవం బ్రహ్మలోకం సమశ్నుతే । సర్వే తస్యాదృతా ధర్మా యస్యైతే త్రయ ఆదృతాః । అనాదృతాస్తు యస్యైతే సర్వాస్తస్యాఫలాః క్రియాః । యావత్త్రయస్తే జీవేయుస్తావన్నాన్యం సమాచరేత్ । తేష్వేవ నిత్యం శుశ్రూషాం కుర్యాత్ప్రియహితే రతః । త్రిష్వేతేష్వితికృత్యం హి పురుషస్య సమాప్యతే । ఏష ధర్మః పరస్సాక్షాదుపధర్మోన్య ఉచ్యతే ఇతి ॥ ౨౭ ॥ వ్యాసోపి ॥—శ్లో ॥ ఉపాధ్యాయం పితరం మాతరం వా యేభిద్రుహ్యంతి మనసా కర్మణా వా । తేషాం పాపం భ్రూణహత్యా విశిష్టం నాన్యస్తేభ్యః పాపకృదస్తి లోక ఇతి ॥ ౨౮ ॥ దేవలః—॥శ్లో॥ యావత్పితా చ మాతా చ ద్వావేతౌ నిర్వికారిణౌ । తావత్సర్వం పరిత్యజ్య పుత్రస్స్యాత్తత్పరాయణః । మాతా పితా చ సుప్రీతౌ స్యాతాం పుత్రగుణైర్యది । స పుత్రస్సకలం ధర్మం ప్రాప్నుయాత్తేన కర్మణేతి ॥ టీ॥ వికారో మరణం ॥ ౨౯ ॥ స ఏవ—॥శ్లో॥ నాస్తి మాతృసమం దైవం నాస్తి పితృసమో గురుః । తయోః ప్రత్యు

పకారోపి నకథంచనవిద్యత ఇతి ॥౩౦॥ వ్యాసః ॥ పరిత్యజంతియేరాగా దుపా ధ్యాయంగురుంతథా । నమానయంతి మోహాద్వా లేయాంతినరకాన్ బహూన్ ॥ యోభ్రాతరంపితృసమం జ్యేష్ఠంమూర్ఖోవమన్యతే । తేనదోషేణసంప్రేత్యని రయంఘోరమృచ్ఛతీతి ॥౩౧॥ మనుః॥ ఆచార్యంచప్రవక్తారం పితరంమాతరంగు రుమ్ । నహింస్యాద్బ్రాహ్మణంగాంచ సర్వాంశ్చైవతపస్వినఇతి ॥టీ॥ నహింస్యాత్ నకోపయేత్ ॥అ॥ అత్రాపవాదమాహ॥౩౨॥సఏవ—॥శ్లో॥ గురోరప్య వలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః । ఉత్పథంప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగోవిధీయత ఇతి ॥౩౩॥అ॥ దోషయుక్తోపిపితానత్యాజ్యఇత్యాహ యమః॥ —శ్లో॥ అశుద్ధా తుపరిత్యాగః పాతకేఽయాజ్యయాజనే । ఉపాధ్యాయేథవాయాజ్యేనపితుస్త్యా గఉచ్యతఇతి ॥౩౪॥ మనుః ॥ బాలస్సమానజన్మావాశిష్యోవాజ్ఞానకర్మణి । అ ధ్యాపయన్గురుసుతో గురువన్మానమర్హతీతి ॥౩౫॥వ్యాసః ॥ గురురగ్నిర్ద్విజ జాతీనాం వర్ణానాం బ్రాహ్మణోగురుః । పతిరేవగురుస్త్రీణాం సర్వస్యాభ్యా గతోగురురితి ॥౩౬॥ మనుః ॥ బ్రాహ్మణందశవర్షంతుశతవర్షంతుభూమిపమ్। పితాపుత్రౌ విజానీయాత్తయోస్తుబ్రాహ్మణఃపితేతి ॥ ఇతిగురుపిత్రాదిమహి మానువర్ణనమ్॥ ——అథాన్యోన్యంమాన్యతానిమిత్తాని——

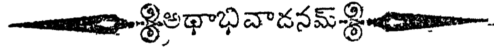
౧॥ తత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥—శ్లో॥ విద్యాకర్మవయోబంధువిత్తైర్మాన్యా యథాక్రమం । ఏతైఃప్రభూతైశ్శూద్రోపి వార్ధకేమానమర్హతీతి ॥టీ॥విద్యా శ్రుతి స్మృతిః,కర్మయజ్ఞాది,వయఃఆత్మనోతిరిక్తం,బంధుత్వం స్వజనసంపత్తిః-వి త్తం ధనం, ఏతైర్యుక్తాః క్రమేణమాన్యాః పూజనీయాః, ఏతైఃకర్మబంధువి త్తైః ప్రభూతైః ప్రవృద్ధైర్యుక్తశ్శూద్రోపివార్ధకేనవతేరూర్ధ్వం మానమ ర్హతీత్యర్థః ॥౨॥ మనురపి ॥—శ్లో ॥ విత్తంబంధుర్వయఃకర్మ విద్యాభవతి పంచమీ । ఏతానిమాన్యస్థానానిగరీయోయద్యదుత్తరం । పంచానాంత్రిషువర్ణే షు భూయాంసిగుణవంతిచ । యస్మిన్స్యుస్సోత్రమానార్హశ్శూద్రోపిదశమీం గతఇతి ॥టీ॥ పంచానాంవిత్తాదీనాం మధ్యేత్రిషువర్ణేషుయస్మిన్ భూయాంసి విత్తాదీనిస్యుః యస్మిన్వాగుణవంతి శ్రేష్ఠానివిద్యాదీనిస్యుః , సమానార్హః, వ ర్షశతస్యాంతిమోదశమోభాగః, దశమీంగతః నవతిహాయనాతీత ఇత్యర్థః॥౩। గౌతమోపి ॥సూ॥విత్తబంధుజాతికర్మవిద్యావయాంసి మాన్యానిపరబలీయాం

సి శ్రుతంతు సర్వేభ్యోగరీయ స్తస్మాలత్వాద్ధర్మస్యేతి॥ఇతిమాన్యతానిరూపణం

—॥అథమార్గప్రదానార్హాః॥—

౧॥ తత్రమనుః ॥శ్లో॥ చక్రిణోదశమీస్థస్య భారిణోరోగిణఃస్త్రియాః।స్నాతకస్యచరాజ్ఞశ్చ పంథాదేయోవరస్యచ। తేషాంతుసమవేతానాంమాన్యౌస్నాతకపార్థివౌ। రాజస్నాతకయోశ్చైవస్నాతకోనృపమానభాగితి॥టీ॥చక్రంఅనఃరథాద్యుపలక్షణం, తేనయోగచ్ఛతిసచక్రీ, తస్యనిర్గుణస్యాపి పంథాదేయః, ఏవందశమీస్థస్య వృద్ధతరస్య, భారిణోభారవాహకస్య, స్నాతకస్య గృహస్థస్య బ్రాహ్మణస్య, వరస్యశ్రేష్ఠస్య - సమవేతానాం మార్గే సమాగతానాం, మాన్యౌ మార్గదానేన- నృపమానభాక్ నృపదత్తమార్గభాగిత్యర్థః॥ ౨॥యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥—శ్లో॥ వృద్ధభారినృపస్నాత స్త్రీరోగివరచక్రిణామ్ । పంథాదేయోనృపస్తేషాం మాన్యస్స్నాతశ్చ భూపతేరితి ॥౩॥ శంఖః ॥సూ॥ బాలవృద్ధమత్తోన్మత్తోపహతదేహభారాక్రాంత స్త్రీనృపస్నాతక ప్రవ్రజితేభ్యోథబ్రాహ్మణాయాగ్రేపంథారాజ్ఞఇత్యేకే తచ్చానిష్టంగురుర్జ్యేష్ఠశ్చ. బ్రాహ్మణోరాజానమతిశేతేతస్మై పంథాదేయఇతి ॥టీ॥ తేషాంతేషాంపరస్పరసమవాయే విద్యాదిభిర్విశేషోద్రష్టవ్యః ॥౪॥వ్యాసః ॥శ్లో॥ పంథాదేయోబ్రాహ్మణాయ స్త్రియైరాజ్ఞేహ్యచక్షుషే। వృద్ధాయభారతప్తాయ రోగిణేదుర్బలాయచేతి ॥ టీ ॥ స్త్రీచాత్రగర్భిణీవేదితవ్యా ॥ తథాచబౌధాయనః ॥ ౫॥ శ్లో॥ పంథాదేయోబ్రాహ్మణాయ గవేరాజ్ఞేహ్యచక్షుషే। వృద్ధాయభారతప్తాయ గర్భిణ్యైదుర్బలాయచేతి ॥౬॥ గౌతమః ॥సూ ॥ చక్రిదశమీస్థానుగ్రాహ్యవధూస్నాతక రాజభ్యః పథోదానంరాజ్ఞాతుశ్రోత్రియాయేతి ॥టీ॥ అనుగ్రాహ్యోరోగార్తః, వధూర్నవోఢా ॥౭॥ ఆపస్తమ్బోపి ॥సూ॥రాజ్ఞఃపంథాబ్రాహ్మణేనాసమేత్యసమేత్యతుబ్రాహ్మణస్యైవపంథాయానస్యభారాభిహతస్యాతురస్యస్త్రియాఇతిసర్వైర్దాతవ్యోవర్ణజ్యాయసాంచేతరైర్వర్ణైరశిష్టపతితమత్తోన్మత్తానామాత్మస్వస్త్యయనార్థేన సర్వైరేవ దాతవ్యఇతి ॥టీ॥ రాజాబ్రాహ్మణేనయదిసమేతోనభవతి తదాతస్యపంథాదేయః, సమేతశ్చేద్బ్రాహ్మణస్యైవపంథాః,యానంరథగజశకటాది, భారాభిహతః భారాక్రాంతః, వర్ణజ్యాయసాముత్కృష్టవర్ణానాం నికృష్టవర్ణైఃపంథాదేయః , ఆత్మస్వస్త్యయనమాత్మత్రాణం

తేన ప్రయోజనేన తదర్థం, నత్వదృష్టార్థమిత్యర్థః ॥ అత్రోక్తాత్మైక్యేన దేయస్య షడ్ప్రమాణముక్తం ॥౯॥ సూ ॥ పంచాశతో రథపథశ్చత్వారో హస్తిపథో ద్వౌద్వౌపశుక్షుద్రమృగాణామితి ॥ ఇతి మార్గదానాహనిరూపణమ్।

౧॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ తతోభివాదయేద్వృద్ధానసావహమితి బ్రువన్నితి ॥టీ॥ తతోగ్నికార్యానంతరమిత్యర్థః, ఆశీర్వచనార్థేన పుంస్కారో భివాదనమ్ ॥ ౨॥ మనురపి ॥ శ్లో॥ అభివాదాత్పరంవిప్రో జ్యాయాంసమభివాదయన్ । అసౌనామాహమస్మీతి స్వం నామపరికీర్తయేత్ । భోశ్శబ్దం కీర్తయేదంతే స్వస్యనామ్నోభివాదనే। నామ్నాం స్వరూపభావో హి భోభావ ఋషిభిః స్మృత ఇతి ॥టీ॥ అభివాదాత్పరంఅభివాదయఇతిశబ్దాదుపరి-దేవదత్తనామాహమస్మీతిస్వంనామబ్రూయాత్, అస్యోపరి, భోశ్శబ్దం కీర్తయేత్, అభివాద్యస్యనామ్నా సంబోధయితుమయుక్తత్వాత్, భోశ్శబ్దేనసంబోధయేత్, భోభావఃభోశ్శబ్దసత్తానామ్నాం స్వరూపభావః, నామ్నస్స్వరూపసత్తాసమస్తనామధేయకార్యకరణసమర్థో భోశ్శబ్ద ఇత్యర్థః, తథాచాయంప్రయోగః, అభివాదయే దేవదత్తనామాహమస్మి భో ఇతి ॥౩॥ తత్ర గౌతమః ॥సూ ॥ స్వనామప్రోచ్యాహమయమిత్యభివాదోజ్ఞసమవాయ ఇతి ॥౪॥ తద్వ్యాఖ్యాతాహరదత్తః, యః ప్రత్యభివాదనవిధిజ్ఞః తేన సంగమే స్వనామప్రోచ్యఉచ్చైరుచ్చార్య అహంశబ్దంచోక్త్వా అయమితిచబ్రూయాత్, అయమితి ప్రత్యక్షోపదేశః, అస్మిశబ్దః ప్రయోక్తవ్యఇత్యాహుః, అంతేభోశ్శబ్దంప్రయుంజతే, అభివాదయే హరదత్తోహమస్మి భో ఇతి ప్రయోగః, హరదత్తనామాహమితి కేచిత్-హరదత్తశర్మాహమిత్యపరే, హరదత్తశర్మానామాహమస్మి భో ఇత్యన్యే ఇతి-శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యేతివచనాత్-అత్ర యథాస్వకులాచారంవ్యవస్థా॥౫॥ భారద్వాజః ॥శ్లో॥ కంచుమాయమృష్టతో గాంతు కృత్వాచాశ్వత్థవందనమ్ । ఉపగమ్యగురూన్సర్వాన్ విప్రాంశ్చైవాభివాదయేదితి ॥౬॥ మనుః ॥ లౌకికంవైదికంవాపి తథాధ్యాత్మికమేవవా। ఆదదీతయతోజ్ఞానంతంపూర్వమభివాదయేదితి॥౭॥ ఆపస్తంబః॥సూ॥ గురోస్తిష్ఠన్నాసీనస్యాభివాదమభివాదయీతాసావహంభో ఇతిస్వంనామ ప్రోచ్యమేవ వ్యస్తాన్యేషామపి వృద్ధతరాణాం. ప్రాప్తరాత్రౌ

ష్యశ్చ సమాగమే స్వగతమాయశ్చేప్స దక్షిణంబాహుంశ్రోత్రసమం ప్ర
సార్య బ్రాహ్మణోభివాదయీతోరస్సమంరాజన్యోమధ్యసమం వైశ్యోనీచైశ్శూ
ద్రః ప్రాంజలిరితి ॥౭॥ విష్ణుః॥—శ్లో॥ జన్మప్రభృతియత్కించిచ్చేతసాధర్మ
మాచరేత్ । సర్వంతన్నిష్ఫలంయాతి హ్యేకహస్తాభివాదనాదితి ॥వా॥ ఏతద్వి
ద్వద్విషయం ॥౮॥ యత్తస్సఏవాహ ॥—శ్లో॥ శిష్యాణామాశిషందద్యాత్పాదో
పగ్రహణంగురోః । స్పృష్ట్వైకకరేణతువిదుషాం మూర్ఖాణాంచైకపాణినేతి
॥౯॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వ్యామంవామేనసంస్పృశ్య దక్షిణేనతుదక్షిణమ్ । హస్తేన
కరహస్తాభ్యాం గురూణామభివాదయేత్ । వామోపరికరంకృత్వాదక్షిణం
స్వామచ్చోర్ధ్వరక్తా ।జానుప్రభృతిపాదాంతమాలభ్యపదయోర్నమేదితి ॥వా॥
ఏతచ్చప్రత్యుత్థాయకర్తవ్యం ॥౧౦॥ తదాహాపస్తంబః ॥సూ॥ఊర్ధ్వంప్రా
ణాహ్యుత్క్రామంతియూనస్థవిరఆగతే । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్
ప్రతిపద్యత ఇతి ॥౧౧॥ సఏవ ॥సూ॥ జ్యాయమానేవయోవిశేషే వృద్ధతరా
యాభివాద్యం విషమగతాయాగురవేనాభివాద్య మన్వారుహ్యవాభివాదయీ
తసర్వత్రతు ప్రత్యుత్థాయాభివాదనమప్రయతేన నాభివాద్యంతథా ప్రయ
తాయా ప్రయతశ్చన ప్రత్యభివదేత్పతినయస్త్రియోనసాహ్నవేష్టితశిరా
అవహితపాణిర్వాభివాదయీతేతి ॥టీ॥ అస్యార్థః, వయోవిశేషేజ్యాయమా
నేపూర్వంవృద్ధతరాయాభివాద్యం అభివాదనంకర్తవ్యం - పశ్చాద్వృద్ధాయ
విషమగతాయఉచ్చస్థానే నీచస్థానేవాస్థితాయ గురువ్యతిరిక్తాయనాభివాద్యం
గురుస్తేత్వభివాద్యమేవ, అన్వారుహ్యవాభివాదయీత, ఏతదగురువిషయం, అ
న్వారుహ్యైతదపి ద్రష్టవ్యం, న్యాయస్యతుల్యత్వాత్సర్వత్రగురావగురౌచ
పతినయస్త్రియస్త్రీకృతేన తద్వనురోధేన జ్యేష్ఠభార్యాది ష్వభివాదనంకర్తవ్యం,
అవహితపాణిస్సమిత్కుశాదిహస్తఇతి ॥౧౨॥మనుః ॥—శ్లో॥ శయ్యాసనేధ్యా
చరితే, శ్రేయసానసమావిశేత్ । శయ్యాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేదితి।
టీ॥ శ్రేయసాగుర్వాదినా ఆచరితేపరిగృహీతే-పరిగృహీతయోశ్శయ్యాసనయోః
అధిఉపరినసమావిశేత్ నసముపవిశేత్ ॥౧౩॥ సఏవ—శ్లో॥ అభివాదనశీలస్య
నిత్యంవృద్ధోపసేవినః । చత్వారిసమ్యగ్వర్ధంతే హ్యాయుఃప్రజ్ఞాయశోబలమితి
౧౪॥ బోధాయనః॥సూ॥ నాస్వీనోనాసీనాయనశయానోనశయానాయనాప్రయ్యు

తో నాప్రియత్వాయశక్తివిషయే ముహూర్తమపి నాప్రియతస్యాత్సమిద్ధార్యు
దకుంభపుష్పాన్నహస్తో నాభివాదయేద్యచ్చాన్యదప్యేవంయుక్తం నసమవాయే
భివాదనమత్యంతసమీపే భ్రాతృపత్నీనాం యువతీనాంచ గురుపత్నీనాంజాతవీ
ర్యః ఇతి. ॥టీ॥ ఏవంయుక్తమపి పితృదేవతాద్యర్థద్రవ్యయుక్తమపి నాభివాద
యేత్, నసమవాయేత్యంతసమీపే అత్యంతసమీపేస్థిత్వేత్యర్థః - జాతవీర్యః
జాతశుక్లః, చశబ్దాత్పితృవ్యాదిపత్నీనామపి యువతీనాంగ్రహణం ॥౧౫॥ శంఖః
॥స్మృ॥ నోదకుంభహస్తోభివాదయేన్నభైక్షంచరన్నపుష్పాజ్యహస్తోనాశుచిర్న
దేవ పితృకార్యం కుర్వన్నశయానఇతి ॥౧౬॥ ఆపస్తంబః—శ్లో॥ సమిత్పుష్ప
కుశాజ్యాంబు మృదన్నాక్షతపాణికమ్ । జపంహోమంచకుర్వాణం నాభివాద
యేత్ద్విజమితి॥౧౭॥ మనుః॥ గురువత్ప్రతిపూజ్యాస్స్యుస్సవర్ణా గురుయోషితః।
అసవర్ణాస్తుసంపూజ్యాః ప్రత్యుత్థానాభిభాషణైః। గురుపత్నీతుయువతీనా
భివాద్యేహపాదయోః । పూర్ణవింశతివర్షేణ గుణదోషౌవిజానతేతి ॥౧౮॥
స్మృత్యర్థసారే —శ్లో॥ ఉదక్యాంసూతికాంనారీం పతిఘ్నీంగర్భఘాతినీమ్।
పాషండంపతితంవ్రాత్యం మహాపాతకినంతథా ॥ నాస్తికంకితవంస్తేనంకృతఘ్నం
నాభివాదయేత్ । మత్తంప్రమత్తమున్మత్తం ధావంతమశుచింతథా । వమంతం
జృంభమాణంచ కుర్వంతందంతధావనమ్ । అభ్యక్తశిరసంస్నానం కుర్వంతంనాభి
వాదయేత్ ।జపయజ్ఞగణస్థాంశ్చ సమిత్పుష్పకుశానలాన్ । ఉదపాత్రాక్షత
భైక్షాన్నం వహంతంనాభివాదయేత్ । అభివాద్యద్విజశ్చైనా నహోరాత్రేణ
శుధ్యతి ।అభివాద్యాంధకారస్థం శయ్యాస్థంపాదుకాంఘ్రికం । ఉచ్ఛిష్టంజప
హోమార్చారతంచోపవసేత్త్ర్యహం ॥౧౯॥ దూరస్థంజలమధ్యస్థం ధావంతంధ
నగర్వితం । రోగాక్రాంతంమదోన్మత్తం షడేతాన్నాభివాదయేదితి ॥౨౦॥
స్మృ॥ క్షత్రవైశ్యాభివాదనేపి విప్రస్యాహోరాత్రం శూద్రాభివాదనే త్రిరా
త్రం రజకాదిష్వనాయంచండాలాదిషుచాంద్రంస్యాదితి॥౨౧॥ శాతాతపః॥శ్లో॥అ
భివాద్యోనమస్కార్యశ్శిరసావంద్యఏవచ। బ్రాహ్మణఃక్షత్రియాద్యైస్తు శ్రీకామైస్సా
దరంసదా । నాభివాద్యాస్తువిప్రేణ క్షత్రియాద్యాఃకథంచన । జ్ఞానకర్మ
గుణోపేతా యద్యప్యేతే బహుశ్రుతాః ॥ క్షత్రంవైశ్యంవాభివాద్య ప్రాయ
శ్చిత్తం కథంభవేత్ । బ్రాహ్మణానాందశాష్టౌచ అభివాద్యవిశుధ్యతి । అభివా

ద్యద్విజశ్శూద్రం సచేలంస్నానమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాంశతంసమ్యగభివా
ద్యవిశుధ్యతి । అర్చయేత్పుండరీకాక్షం దేవంవాపితృలోచనమ్ । బ్రాహ్మణం
వా మహాభాగ మభివాద్యవిశుధ్యతీతి ॥౨౨॥ అ ॥ బ్రాహ్మణస్యాపికస్యచిదపవా
దమాహ విష్ణుః—శ్లో॥సభాసుచైవసర్వాసుయజ్ఞేరాజగృహేషుచ । నమస్కా
రంప్రకుర్వీత బ్రాహ్మణాన్నాభివాదయేత్ । విప్రౌఘదర్శనాత్ క్షిప్రంక్షీయ
న్తే పాపరాశయః ।వందనాన్తంగళౌ వాప్తిః స్పర్శనాదచ్యుతంపదమితి॥౨౩॥ స్మృ
తిరత్నావళ్యామ్॥ అశీతివర్షాదధికంతీర్త్వా మాసచతుష్టయం । యోజీవే
త్సతువంద్యస్స్యాద్ద్విష్ణోరపిసుపూజితఇతి ॥వా॥ ఏతత్సవర్ణవిషయం ॥౨౪॥ య
దాహ మనుః —శ్లో ॥ యస్యదేశంనజానాతి స్థానంత్రిపురుషంకులం । కన్యా
దానంనమస్కారం శ్రాద్ధంతస్యవివర్జయేదితి ॥౨౫॥ చంద్రికాయాం ॥ జ్యా
యానపికనీయాంసం సంధ్యాయామభివాదయేత్ । వినాపుత్రంచశిష్యంచ దౌ
హిత్రందుహితుఃపతిమితి ॥ ౨౬॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ సర్వేచాపినమస్కార్యా
స్సర్వావస్థాసుసర్వదా । ఆశీర్వాచ్యానమస్కారైర్వయస్యస్తుపునర్నమేదితి
॥౨౭॥ వృద్ధమనుః ॥—శ్లో॥ అభివాదనేతుసర్వత్ర పాదస్పర్శనమేవవా । వి
ప్రాణాంప్రాంజలిఃకార్యో నమస్కారస్సఉచ్యతఇతి ॥ ౨౮ ॥ స్మృత్యర్థసా
రే ॥ అ॥ అభివాదనేపాదస్పర్శనం నాస్తికుర్యాద్వా—శ్లో॥ అభివాదనేనమ
స్కారే తథాప్రత్యభివాదనం । ఆశీర్వాచ్యానమస్కారైర్వయస్యస్తుపునర్న
మేత్ । స్త్రీయోనమస్యావృద్ధాశ్చ వయసాపతిదేవతాః । దేవతాప్రతిమాందృ
ష్ట్వా యతించైవత్రిదండినం । నమస్కారంనకుర్యాచ్చే దుపవాసేనశుధ్యతీతి ॥
౨౯॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్త్రీకాంవణిక మనాజ్ఞాత మశక్తంరిపుమాతురం । యోగినం
చతపస్సక్తం కనిష్ఠంనాభివాదయే దితి ॥౩౦॥ మనుః॥—శ్లో॥ దశాబ్దాఖ్యంపౌ
రసఖ్యం పంచాబ్దాఖ్యంకలాభృతాం । త్ర్యబ్దపూర్వంశ్రోత్రియాణా మల్పేనాపి
స్వయోనిషిత్వితి ॥టీ॥ సమానపురవాసినాం దశభిర్వర్షైఃపూర్వస్సఖాభవతి, త
తోఽధికోజ్యాయాన్, కలాభృతాంగీతాది విద్యావతాం పంచాబ్దపూర్వస్సఖా-
శ్రోత్రియాణాం వేదాధ్యాయినాం త్ర్యబ్దపూర్వస్సఖా, స్వయోనిషుభ్రాత్రా
దిషు స్వల్పేనాపి వయసాపూర్వస్సఖాభవతి, తతోఽధికోఽభివాద్యఇత్యర్థః॥౩౦।
ఆపస్తంబః ॥సూ॥ కుశలమవరవయసంవయస్యంవాపృచ్ఛేదనామయం క్షత్రియ

మనష్టం వైశ్యమారోగ్యం శూద్రంనాసంభాష్య శ్రోత్రియం పథివ్యతిక్రామే
దరణ్యాంచ స్త్రియమితి । శ్రోత్రియం పథిసంగతమసంభాష్య నవ్యతిక్రామే దర
ణ్యాంసహాయరహితే దేశే స్త్రియమేకాకినీం దృష్ట్వా అసంభాష్య నవ్యతిక్రామేత్
సంభాషణంచ మాతృవద్భగినీవచ్చ భగిని కిం తే కరవాణి న భేతవ్యమితి ॥౩౨॥ మనురపి
॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయం । వైశ్యం క్షేమం
సమాగమ్య శూద్రమారోగ్యమేవ చ । పరపత్నీ చ యా స్త్రీ స్యాదసంబంధా చ యో
నితః । తాం బ్రూయాద్భవతీత్యేవం సుభగే భగినీతి వేతి ॥౩౩॥ యమః॥ స్వస్తీతి బ్రా
హ్మణో బ్రూయా దాయుష్మానితి భూమిపః । వర్ధతామితి వైశ్యస్తు శూద్రస్తు స్వా
గతం వదేదితి ॥౩౪॥ తథా చ భవిష్యత్పురాణే ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణస్సర్వవర్ణానాం
స్వస్తి కుర్యాదితి స్థితిరితి ॥౩౫॥ అ॥ స్వస్తిశబ్దార్థమాహ యమః —శ్లో॥ యత్సు
ఖం త్రిషు లోకేషు వ్యాధివ్యసనవర్జితం । యస్మిన్ సర్వే స్థితాః కామా స్తత్స్వ
స్తీత్యభిసంజ్ఞితమితి ॥౩౬॥ వ్యాసః॥శ్లో॥ కదాచిదపచంభేద్యం నారాచేన శ
రేణ వా । అపి వజ్రశతాఘాతైః బ్రాహ్మణాశీర్న భిద్యత ఇతి ॥౩౭॥ మనుః॥ మా
తులాంశ్చ పితృవ్యాంశ్చ శ్వశురానృత్విజో గురూన్ । అసావహమితి బ్రూయా
త్ప్రత్యుత్థాయ యవీయస ఇతి॥టీ॥ అసావహమితి, దేవదత్తోఽహమితి బ్రూయాన్నా
భివాదయేదిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ తథా స్మృతిరత్నే ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశురమాతులా
నాం యవీయసామ్ । ప్రియయాగ్రథమం కుర్యాత్ప్రత్యుత్థాయాభిభాషణమితి॥
౩౯॥ బోధాయనః ॥సూ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశురమాతులానాంతు యవీయసాం
ప్రత్యుత్థాయాభిభాషణమితి ॥౪౦॥ గౌతమోఽపి ॥సూ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశురమా
తులానాంతు యవీయసాం ప్రత్యుత్థానమనభివాద్యా ఇతి ॥౪౧॥ యత్తు వసిష్ఠాప
స్తంబాభ్యాముక్తం ॥సూ॥ ఋత్విక్శ్వశురపితృవ్యమాతులానవరవయసః ప్రత్యు
త్థాయాభివదేదితి ॥టీ॥ అభివదేత్, అభిముఖ్యేన వదేదిత్యభిభాషణమాత్రాభి
ప్రాయమితి స్మృతిచంద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతం॥ హరదత్తస్తు – అవరవయసః
ఋత్విగాదయోఽప్యభివాదయంతే తానభివాదయమానాన్ప్రత్యుత్థాయాభివదే
న్నాన్యేష్వేవ యథాసుఖమాసీతేతి వ్యాకృతవాన్ ॥౪౨॥ అ॥ గుర్వాదివిషయే
ష్వభివాదనే విశేషమాహ గౌతమః ॥సూ॥ గురోః పాదోపసంగ్రహణం ప్రా
తరిత్యి, సమవాయేన్వహమధిగమ్యతు విప్రోష్య మాతృపితృతద్బంధూనాం పూ

ర్వజానాం విద్యాగురూణాంచ సన్నిపాతే పరస్యేతిచ ॥టీ॥ పిత్రాదీనాంసమవాయే సంగమే ప్రతిదినం పాదోపసంగ్రహణంకుర్యాత్, తేషాంచయుగపత్సన్నిపాతే పరస్యోపసంగ్రహణం ॥౪౩॥ ఆపస్తంబోపి ॥సూ॥ఉదితేత్వాచార్యేణ సమేత్యోపసంగ్రహణం సదైవాభివాదనమితి, సమావృత్తేనసర్వే గురవఉపసంగ్రాహ్యాః ప్రోష్యచసమాగమఇతిచ । సఏవ ॥ ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే ప్రాచార్యాయోపసంగృహ్యోపసంజిఘృక్షేదాచార్యం ప్రతిషేధేదితర ఇతి ॥౪౪॥ మనురపి—శ్లో ॥ గురోర్గురౌసన్నిపాతే గురువద్వృత్తిమాచరేత్ । నచానిసృష్టోగురుణాస్వాన్గురూనభివాదయేదితి॥౪౫॥ ఆపస్తమ్బః॥సూ॥ యస్మిగ్ంస్త్వనాచార్యసంబంధాద్గౌరవం వృత్తిస్తస్మిన్నన్వక్షానీయేప్యాచార్యస్యేతి ॥టీ॥ యస్మింస్తుపురుషేశిష్యాచార్యభావమంతరేణాపి విద్యాచరిత్రాదినా లౌకికానాంగౌరవం భవతి, తస్మిన్నన్వక్షానీయేప్యాచార్యేయావృత్తిస్సాకర్తవ్యేత్యర్థః ॥౪౬॥అ॥ఉపసంగ్రహణస్వరూపమాహ సఏవ ॥సూ॥ దక్షిణేన పాణినా దక్షిణంపాదమధస్తాదభ్యధిమృశ్య సగుష్ఠికముపసంగృహ్ణీయాదుభాభ్యామేవోభావభిపీడయతఉపసంగ్రాహ్యావిత్యేక ఇతి ॥టీ॥ ఆత్మనోదక్షిణేన పాణినా ఆచార్యస్యదక్షిణం పాదమధస్తాదభ్యధిమృశ్య, అధిశబ్ద ఉపరిభాగేఅధస్తాచ్చోపరిష్టాచ్చాభిమృశ్య, సగుష్ఠికం సగుల్ఫం సాంగుష్ఠమిత్యన్యే, ఉపసంగృహ్ణీయాత్, ఇదముపసంగ్రహణమేతత్కుర్యాత్, ఉభాభ్యామేవపాణిభ్యాముభావాచార్యస్య పాదావభిపీడయతోమాణవకస్య ఉపసంగ్రాహ్యావిత్యేకే మన్యంతఇత్యర్థః ॥౪౭॥ అత్రమనుః । —శ్లో ॥ వ్యత్యస్తపాణినాకార్యముపసంగ్రహణంగురోః । సవ్యేనసవ్యస్స్ప్రష్టవ్యోదక్షిణేనతుదక్షిణఇతి । ౪౮ ॥ బౌధాయనః ॥ సూ ॥ శ్రోత్రేసంస్పృశ్యమనస్సమాధాయాధస్తాజ్జాన్వారోప్య పద్భ్యామిత్యుపసంగ్రహణమితి । వా ॥ ఏతచ్చగురుపత్నీనామపికార్యం॥౪౯ తథాచమనుః—శ్లో॥ గురువత్ప్రతిపూజ్యాస్స్యుస్సవర్ణాగురుయోషితః ।మాతృష్వసామాతులానీశ్వశ్రూశ్చాథపితృష్వసా । సంపూజ్యాగురుపత్నీవత్సమాస్తాగురుభార్యయా ॥ భ్రాతృభార్యోపసంగ్రాహ్యా సవర్ణాహన్యహన్యపి । విప్రోష్యతూపసంగ్రాహ్యా జ్ఞాతిసంబంధియోషితః ॥ అవృద్ధాగురుపత్నీచ నోపసంగ్రహమర్హతీతి ॥౫౦॥ స్మృత్యర్థసారే ॥సూ॥ ఉపసంగ్రహణంనామ

అముకగోత్రో దేవదత్తశర్మానామాహంభో అభివాదయ ఇత్యుక్త్వా కర్ణౌ స్పృష్ట్వా దక్షిణోత్తానపాణినా గురోర్దక్షిణం పాదగ్ం సవ్యేనసవ్యం గృహీత్వా శిరో వనమనమితి, అత్రగురవో మాతా స్తన్యదాత్రీచ పితా పితామహాదయో మాతామహశ్చాన్నదాతా భయత్రాతా చార్యశ్చోపనేతా మంత్రవిద్యోపదేష్టా తేషాం పత్న్యశ్చోపసంగ్రాహ్యాః సమావృత్తా చబాలే ధ్యాపకే సమనయస్కే చాధ్యాపకే గురువచ్చరేదితిచ। —*ఇత్యభివాదననిరూపణమ్*—

అథ ప్రత్యభివాదనమ్

౧॥ తత్రమనుః—శ్లో॥ ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిప్రోభివాదనే। అకారశ్చాస్యనామ్నోంతేవాచ్యః పూర్వాక్షరప్లుత ఇతి ॥టీ। అభివాదనేకృతే సతి విప్రోద్విజఃకనీయాన్ జ్యాయసా వాచ్యః అస్యకనీయసో నామ్నోంతే పూర్వాక్షరప్లుతః, అక్షరశబ్దేన స్వరఏవ వివక్షితః, వ్యంజనస్యప్లుతాసంభవాత్; యస్మాదకారాత్పూర్వమక్షరం ప్లుతం భవతి స పూర్వాక్షరప్లుతః అకారశ్చ వాచ్యః ఆయుష్మాన్భవసౌమ్య దేవదత్తా౩,అ, ఇతివాచ్య ఇతియావదితి మానవవ్యాఖ్యాతమ్ ॥౨॥ ఆపస్తంబోపి ॥సూ॥ ప్లావనంచనామ్నోభివాదన ప్రత్యభివాదనేచ పూర్వేషాం వర్ణానామితి। టీ। అత్రహరదత్తః। అభివాదనస్య యత్ప్రత్యభివాదనం తత్రాభివాదయితుర్నామ్నః ప్లావనం కర్తవ్యం, ప్లుతః కర్తవ్యః- పూర్వేషాం వర్ణానాం శూద్రవర్జితానామభివాదయమానానాం, ప్రత్యభివాదేఽశూద్రే- ఇతి పాణినీయస్మృతిః, తత్రవాక్యస్యటేః ప్లుతఉదాత్తఇత్యనువృత్తేః ప్రత్యభివాదవాక్యస్యాంతే నామప్రయోగః- తస్యటేః ప్లుతః ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యేతివాచ్యోవిప్రఇతి స్మృత్యంతరవశాన్నామ్నశ్చ పశ్చాదకారః ఆయుష్మాన్భవసౌమ్య దేవదత్తా౩, అ, ఇతిప్రయోగః, పినాకపాణిః - చక్రపాణిః-శంభుః, విష్ణుః ఇత్యాదీనాంనామ్నాం సంబుద్ధౌగుణేకృతే- ఏచోప్రగృహ్యస్యాదూరాద్ధూతే పూర్వస్యార్ధస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ ఇత్యయమపి విధిర్భవతి, అంతేఅకారః, తయోర్య్వావచిసంహితాయామితి యకారవకారౌచభవతః- తథాచప్రయోగః। పినాకపాణా౩,య్,చక్రపాణా౩, య్ శంభా౩, వ్, విష్ణా౩, వ్-ఇతి, వ్యంజనాంతేషు- అగ్నిచి౩, ద ఇత్యాదిప్రయోగ ఇతి॥౪॥ వసిష్ఠోపి ॥సూ॥ ఆమంత్రితేయోంత్యస్స్వరస్సప్లవత ఇతి। వా। ఏవంచాభివాదక నా

మగతాంతిమ స్వరాతిరిక్తోపూర్వోవకారః పఠితవ్యః- అంతిమస్వరశ్చప్లావయితవ్య ఇతి హరదత్తాదీనాం బహూనామభిమతం॥ స్మృతిచంద్రికాయాం పరాశర మాధవీయేచ మనువచనమన్యథా వ్యాఖ్యాతం, తథాహి- పూర్వమక్షరంయస్యా, సౌపూర్వాక్షరః, పూర్వమక్షరంచ సామర్థ్యాద్వ్యంజనం స్వరాణాం స్వర పూర్వకత్వాసంభవాత్- అతశ్చాభివాదక నామగతో వ్యంజననిష్ఠోంతిమస్స్వరః ప్లావనీయః, అకారేణాంతిమస్వరమాత్రముపలక్ష్యతే, అశేషనామ్నామకారాంతత్వాభావాత్- నత్వత్రపూర్వో వకారో విధీయతే - తథాచ సత్యేవం ప్రయోగో భవతి, ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్య దేవదత్తా౩-ఇతి, ఏతేషాం మతే పూర్వాక్షరఇతి పృథక్పదం ద్రష్టవ్యం, అత్రాతిరిక్తాకార పక్షఏవశిష్టాచారానుగుణః॥ ౫॥ మనుః—శ్లో॥ యోనవేత్త్యభివాదస్య విప్రఃప్రత్యభివాదనమ్ । నాభివాద్యస్సవిదుషా యథాశూద్రస్తథైవసః॥ నామధేయస్యయేకేచిదభివాదంనజానతే తాన్ప్రాజ్ఞోహమితిబ్రూయాత్ స్త్రియస్సర్వాస్తథైవచేతి ॥౬॥పతంజలిః॥శ్లో॥ అవిద్వాంసఃప్రత్యభివాదేనామ్నోయేనప్లుతింవిదుః । కామంతేషుచ విప్రోష్య స్త్రీష్వివాయమహంవదేదితి । టీ । అహంవదేత్ అహమితివదేదిత్యర్థః ॥౭॥ యమః ॥ యోనవేత్త్యభివాదస్య విప్రఃప్రత్యభివాదనం । ఆశిషంవాకురుశ్రేష్ఠ సయాతినరకంధ్రువమ్ । అభివాదేకృతేయస్తుతంవిప్రంనాభివాదయేత్ । శ్మశానేజాయతేవృక్షో గృధ్రకాకోపసేవితః । అభివాదేతుయఃపూర్వ మాశిషంనప్రయచ్ఛతి । యద్దుష్కృతంభవేత్తస్య తస్మాద్భాగంప్రచక్షతే । తస్మాత్పూర్వాభిభాషీస్యాచ్చండాలస్యాపిధర్మవిత్ । సురాంపిబేతివక్తవ్య మేవంధర్మో నహీయతఇతి ॥౮॥ మనుః॥ నవాచ్యోదీక్షితోనామ్నా యవీయానపియోభవేత్। భోభవత్పూర్వకంత్వేన మభిభాషేతధర్మవిదితి । టీ । సన్నిధౌభోశ్శబ్దః, యథా- భో యజమానేతి-అసన్నిధౌ భవచ్ఛబ్దః యథా, తత్రభవాన్ యజమానఇతి ॥౯॥ స్మృతిరత్నే—శ్లో॥ ఆచార్యంచైవతత్పుత్రంతద్భార్యాం దీక్షితం గురుం । పితరంచపితృవ్యంచ మాతరంమాతులంతథా ॥ హితైషిణంచవిద్వాంసం శ్వశురంఋత్విజమేవచ । నబ్రూయాన్నామతో విద్వాన్ మాతుశ్చభగినీంతథేతి ॥

ఇతి ప్రత్యభివాదననిరూపణమ్

అథ బ్రహ్మచారిధర్మాః

౧॥ తత్ర సంవర్తః — శ్లో॥ తతోఽధీయీత వేదం తు వీక్షమాణో గురోర్ముఖమ్ । సాయం ప్రాతశ్చ భిక్షేత బ్రహ్మచారీ సమాహితః । నివేద్య గురవేఽశ్నీయాత్ప్రాఙ్ముఖో వాగ్యతశ్శుచిరితి ॥౨॥ దక్షః ॥ ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్స్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః । యతేస్త్రిషవణం ప్రోక్తం సకృత్తు బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥౩॥ అత్ర విశేషమాహ విష్ణుః ॥ సూ॥ దండవన్మజ్జనమితి ॥ వ్యా॥ అనేనాంగనైర్మల్యం న కార్యమిత్యుక్తం ॥౪॥ అత ఏవాపస్తంబః ॥ సూ॥ నాప్సు శ్లాఘమానః స్నాయాదితి ॥౫॥ చంద్రికాయాం ॥ శ్లో॥ మేఖలామజినం దండముపవీతం చ నిత్యశః । కౌపీనం కటిసూత్రం చ బ్రహ్మచారీ తు ధారయేదితి ॥౬॥ యమః ॥ దండం కమండలుం వేదం మౌంజీం చ రశనాం తథా । ధారయేద్బ్రహ్మచారీ చ భిక్షాన్నాశీ గురౌ వసన్నితి ॥ టీ ॥ వేదో దర్భముష్టిః గురౌ గురుగృహే ॥౭॥ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో॥ గురుం చైవాప్యుపాసీత స్వాధ్యాయార్థం సమాహితః । ఆహూతశ్చాప్యధీయీత లబ్ధం చాస్మై నివేదయేదితి ॥౮॥ మనుః ॥ బ్రాహ్మణః ప్రణవం కుర్యాదాదావంతే చ సర్వదా । స్రవత్యనోంకృతం పూర్వం పరస్తాచ్చ విశీర్యతే । బ్రహ్మారంభేఽవసానే చ పాదౌ గ్రాహ్యౌ గురోస్సదేతి ॥౯॥ అంగిరాః । ప్రాతర్వేదానువచనే విసర్గే చాన్వహం గురోః । ఉపసంగ్రహణం కార్యం విప్రోష్య త్వాగతేన చేతి ॥౧౦॥ మనుః । చోదితో గురుణా నిత్యమప్రచోదిత ఏవ వా । కుర్యాదధ్యయనే యత్నమాచార్యస్య హితేషు చ । శరీరం చైవ వాచం చ బుద్ధీంద్రియమనాంసి చ । నియమ్య ప్రాంజలిస్తిష్ఠేద్వీక్షమాణో గురోర్ముఖమ్ । నిత్యముద్ధృతపాణిస్స్యాత్సాధ్వాచారస్సమాహితః । ఆస్యతామితి చోక్తస్సన్నాసీతాభిముఖం గురోః । హీనాన్నవస్త్రవేషస్స్యాత్సర్వదా గురుసన్నిధౌ । ఉత్తిష్ఠేత్ప్రథమం చాస్య చరమం చైవ సంవిశేత్ । ప్రతిశ్రవణసంభాషే శయానో న సమాచరేత్ । నాసీనో న చ భుంజానో న తిష్ఠన్న పరాఙ్ముఖ ఇతి ॥ టీ । ఉద్ధృతపాణిః వస్త్రాదిభిరప్రచ్ఛాదితపాణిః- ప్రతిశ్రవణం ఆత్మానం ప్రతి గురుణా ప్రయుజ్యమానస్య వాక్యస్య శ్రవణం । ప్రతిసంభాషా గురుం ప్రతి స్వవాక్యం । ౧౧ । అ । ప్రతిశ్రవణసంభాషే కథం కుర్యాదిత్యపేక్షాయామాహ స ఏవ — శ్లో॥ ఆసీనస్య స్థితః కుర్యాదభిగచ్ఛంస్తు తిష్ఠతః । ప్రత్యుద్గమ్య త్వావ్రజతః పశ్చాద్ధావంస్తు ధావతః । పరాఙ్ముఖస్యాభిముఖో దూరస్థస్యేత్య చాంతికం । ప్రణమ్య తు శయానస్య నిదేశే చైవ తిష్ఠత ఇతి । టీ।

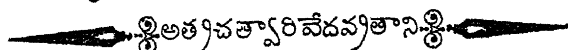
ప్రోషితస్యాప్రణతో భూత్వా విదధీత తథైవ హి ॥ ౧౨ ॥ అపిచ — శ్లో॥
నీచం శయ్యాసనం చాస్య నిత్యం స్యాద్గురుసన్నిధౌ । గురోస్తు చక్షుర్విషయే న యథే
ష్టాసనో భవేత్ । నవ్యాహరేదస్యనామపరోక్షమపి కేవలమ్ । న చైవాస్యా
నుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితైః ॥ టీ ॥ నిత్యం ఉత్తరాశ్రమేష్వపి, కేవలం, శ్రీ
పాదాదిశబ్దరహితం ॥ ౧౩ ॥ అపిచ — శ్లో॥ గురోర్యత్ర పరీవాదో నిందా వాపి
ప్రవర్తతే । కర్ణౌ తత్ర పిధాతవ్యౌ గంతవ్యం వా తతోఽన్యతః । పరీవాదాత్ఖ
రో భవతి శ్వా వై భవతి నిందకః । పరిభోక్తా కృమిర్భవతి కీటో భవతి మత్సరీ ॥ టీ॥ పరి
భోక్తా గురోర్భాగాదధికభోగభోగీ ॥ ౧౪ ॥ అపిచ — శ్లో॥ దూరస్థో నార్చ
యేదేనం న క్రుద్ధో నాంతికే స్త్రియాః । యానాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివా
దయేత్ । ప్రతివాతేఽనువాతే చ నాసీత గురుణా సహ । అసంశ్రవే చైవ గురోర్న కించి
దపి కీర్తయేత్ ॥ టీ॥ అంతికే స్త్రియాః రహసి పత్నీసహితస్యేత్యర్థః, ప్రతి
వాతే పురతో నాసీత అనువాతే పృష్ఠతః, పార్శ్వవాతయోరప్యుపలక్షణం, యత్ర
గురోశ్శరీరసంస్పృష్టో వాతో నైనం స్పృశేత్తథా ఆసీతేతి, అసంశ్రవే సుఖసంశ్రవ
ణాయోగ్యదేశే ॥ ౧౫ ॥ అపిచ — శ్లో॥ గోఽశ్వోష్ట్రయానప్రాసాద స్రస్తరే
షు కటేషు చ । ఆసీత గురుణా సార్ధం శిలాఫలకనౌషు చ । బాలస్సమానజన్మా
వా శిష్యో వా యజ్ఞకర్మణి । అధ్యాపయన్గురుసుతో గురువన్మానమర్హతీతి
॥టీ॥ గోఽశ్వోష్ట్రయుక్తం యానం గోఽశ్వోష్ట్రయానం, స్రస్తరస్తృణాది సమూ
హః, యజ్ఞకర్మణి, ఆచార్యో యజ్ఞకర్మాదిపరివర్జ ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అ ॥ గు
రుపుత్రే గురువృత్తీనాం ప్రాప్తానామపవాదమాహ సఏవ — శ్లో॥ ఉత్సాద
నం చ గాత్రాణాం స్నాపనోచ్ఛిష్టభోజనే । న కుర్యాద్గురుపుత్రస్య పాదయోశ్చా
వనేజనం । అభ్యంజనం స్నాపనం చ గాత్రోత్సాదనమేవ చ । గురుపత్న్యా న కా
ర్యాణి గాత్రాణాం చ ప్రసాధనం । అవిద్వాంసమలం లోకే విద్వాంసమపి వా
పునః । ప్రమదా హ్యుత్పథం నేతుం కామక్రోధవశానుగమ్ । మాత్రా స్వస్రా
దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్ । బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి క
ర్షతి । అహింసయైవ భూతానాం కార్యం శ్రేయోఽనుశాసనమ్ । వాక్చైవ మధు
రా శ్లక్ష్ణా ప్రయోజ్యా ధర్మమిచ్ఛతా । యస్య వాఙ్మనసే శుద్ధే సమ్యగ్గుప్తే చ స
ర్వదా ॥ స వై సర్వమవాప్నోతి వేదాంతోపహితం ఫలం ॥ టీ॥ సర్వదా ఆశ్రమాం

తరేష్వపి ॥ ౧౭ ॥ అపిచ — శ్లో ॥ నారుంతుదస్స్యాదార్తోఽపి నపరద్రోహక
ర్మధీః । యయాఽస్యోద్విజతే వాచా నాలోక్యాం తాముదీరయేత్ । సేవేతేమాం
స్తు నియమాన్ బ్రహ్మచారీ గురౌ వసన్ । సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామం తపోవృ
ద్ధ్యర్థమాత్మనః । నిత్యం స్నాత్వా శుచిః కుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । దేవ
తాభ్యర్చనం చైవ సమిదాధానమేవచ । వర్జయేన్మధుమాంసాని గంధమాల్యర
సాన్ స్త్రియః । శుక్తాని చైవ సర్వాణి ప్రాణినాం చైవ హింసనమ్ । అభ్యంగమం
జనం చాక్ష్ణోరుపానచ్ఛత్రధారణం । కామం క్రోధం చ లోభం చ నర్తనం గీతవా
దనమ్ । ద్యూతం చ పరివాదం చ జనవాదం తథాఽనృతమ్ । స్త్రీణాం చ ప్రేక్షణాల
మ్భముపఘాతం పరస్య చేతి ॥ ౧౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ మధుమాంసాం
జనోచ్ఛిష్ట శుక్తం స్త్రీ ప్రాణిహింసనమ్ । భాస్కరాలోకనాశ్లీల పరివాదా
ది వర్జయేదితి ॥ టీ ॥ మధుః క్షౌద్రం, ఉచ్ఛిష్టమగురోః । తథాచ వసిష్ఠః ॥ సూ ॥
ఉచ్ఛిష్టమగురోరభోజ్యమితి । స చేద్వ్యాధీయీత కామం గురోరుచ్ఛిష్టం భైష
జ్యార్థం సర్వం ప్రాశ్నీయాదితి చ । టీ ॥ వ్యాధీయీత-వ్యాధిమనుభవతీత్యర్థః
॥ ౧౯ ॥ మానవీయే — శ్లో ॥ నాదర్శం చైవ వీక్షేత నాచరేద్దంతధావనం । గురూ
చ్ఛిష్టం భేషజార్థం ప్రయుంజీత న కామత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ పితుర్జ్యేష్ఠ
స్య చ భ్రాతురుచ్ఛిష్టం భోక్తవ్యమితి ॥ ౨౧ ॥ గురూచ్ఛిష్టస్య భోజ్యత్వాదేవ తద్భా
ర్యాపుత్రయోశ్చైవమితి, గురుధర్మాతిదేశేన ప్రాప్తస్యోచ్ఛిష్టభోజనస్యాప
వాదమాహ, గౌతమః ॥ సూ ॥ నోచ్ఛిష్టాశనస్నానప్రసాధనపాదప్రక్షాళనోన్మ
ర్దనోపసంగ్రహణానీతి ॥ ౨౨ ॥ స ఏవ ॥ వర్జయేన్మధుమాంసగంధమాల్యదివా
స్వాపాంజనాభ్యంజనయానోపానచ్ఛత్రకామక్రోధలోభమోహమదవాద్యవా
దనస్నానదంతధావనహర్షనృత్తగీతపరివాదభయానిగురుదర్శనే కణ్ఠప్రా
వృతాపాశ్రయణపాదప్రసారణనిష్ఠీవనహసితజృమ్భితావస్ఫోటనానీతి ॥
౨౩ ॥ మనుః — శ్లో ॥ ముండో వా జటిలో వా స్యాదథవా స్యాచ్ఛిఖాజటీతి ॥ ౨౪
కాత్యాయనః ॥ సశిఖం వపనం కార్యమాస్నానాద్బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ వా ॥ ఏత
చ్ఛందోగాభిప్రాయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సుమంతుః — శ్లో । బ్రహ్మచర్యం తపో భైక్షం
సంధ్యయోరగ్నికర్మ చ । స్వాధ్యాయో గురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥
శుశ్రూషా శిష్యేణ కర్తవ్యం యచ్ఛందాసేన వా పునః । కృతమిత్యేవ తత్సర్వం కృ

త్వాతిష్ఠేత్తుపార్శ్వతః । కింకరస్సర్వకారీచ సర్వకర్మసుకోవిదః । సస్నానేన
నహోమేన నైవాగ్నిపరిచర్యయా । బ్రహ్మచారిదివంయాతి సయాతిగురుపూజ
నాదితి ॥౨౬॥ యమః ॥ గుర్వధీనోస్వతంత్రస్స్యాత్పూర్వోత్థాయీగురోర్గృ
హే । సదాజఘన్యసంవేశీ జితశిశ్నోజితోదరః । జితనిద్రోజితాలస్యో జితక్రో
ధోజితాత్మవాన్ । గంధమాల్యంఛత్రశయ్యే వర్జయేద్దంతధావనమ్ । సర్వంప
ర్యుషితంవర్జ్యం ఘృతంచలవణంతథా । మలాపకర్షణస్నానం శూద్రాద్యై
రపిభాషణం । గురోరవజ్ఞాంచతథా బ్రహ్మచారీవివర్జయేదితి ॥౨౭॥ వ్యాసః॥
అభుక్తవతినాశ్నీయాదపీతవతినోపిబేత్ । నతిష్ఠతితథాసీత నాసుప్తేప్రస్వపే
త్తథా । నాస్యనిర్మాల్యశయనం పాదుకోపానహావపి । ఆక్రమేదాసనంచా
స్య ఛాయాదీన్నైవకదాచన । యథాకాలమధీయీత యావన్నవిమనాగురుః ।
ఆసీతనగురోఃపార్శ్వే ఫలకేవాసమాహితః । ఆసనేశయనేచైవ నైవతిష్ఠేత్కదా
చనేతి ॥ ౨౮ ॥ సంవర్తః ॥ దివాస్వపితిచేత్స్వస్థోబ్రహ్మచారీతుపర్వణి ।స్నా
త్వాసూర్యంసమభ్యర్చ్యగాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ । భిక్షాటనమకృత్వాతు స్వ
స్థోహ్యేకాన్నమశ్నుతే । అస్నాత్వాచైవయోభుంక్తే గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ।
గ్రాసస్యనియమోనాస్తి ప్రథమాశ్రమవాసినః । ఇతరేషాంక్రమేణైవ ద్వాత్రిం
శత్షోడశాష్టచ । ఆపోశనమకృత్వాతు యోభుంక్తేఽనాపదిద్విజః ।భుంజానశ్చ
యదాబ్రూయాద్గాయత్ర్యష్టశతంజపేదితి ॥౨౯॥ హారీతః ॥ ఉపనీతోమాణ
వకో వసేద్గురుకులేష్వథ । గురోఃకులేనాప్రియస్స్యాత్కర్మణామనసాగిరా ।
బ్రహ్మచర్యమధశ్శయ్యా తథావహ్నేరుపాసనమ్ । ఉదకుంభంగురోర్దద్యాద్గో
గ్రాసంచేంధనానిచ । కుర్యాదధ్యయనంచైవ బ్రహ్మచారీయథావిధి । విధింత్య
క్త్వాప్రకుర్వాణో నస్వాధ్యాయఫలంలభేత్ । యఃకశ్చిత్కురుతేధర్మం విధిం
త్యక్త్వాదురాత్మవాన్ । నతత్ఫలమవాప్నోతి కుర్వాణోఽపి విధిచ్యుతః । తస్మా
ద్వేదవ్రతానీహచరేత్స్వాధ్యాయసిద్ధయే । శౌచాచారమశేషంతు శిక్షయేద్గురు
సన్నిధౌ । శయనాత్పూర్వముత్థాయ దర్భమృద్దంతధావనం । వస్త్రాదికమథా
న్యచ్చ గురవేప్రతిపాదయేత్ । స్నానేకృతేతతఃపశ్చాత్స్నానంకుర్వీతదండవది
తి ॥ ౩౦॥ నారదః ॥ ఆవిద్యాగ్రహణాచ్ఛిష్య శ్శుశ్రూషేత్ప్రయతోగురుమ్ ।త
ద్వృత్తిర్గురుదారేషు గురుపుత్రేతథైవచేతి ॥౩౧ ॥హారీతః ॥ సూ ॥ హయగజ

తథా చైత్యవృక్షవృషభారోహణం మహానదీప్రతరణం మహాసాహసవిరుద్ధాని వర్జయే
దితి ॥ ౩౨ ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ సూ ॥ ఆచార్యాధీనస్స్యాదన్యత్ర పతనీయేభ్యో హిత
కారీ గురోరప్రతిలోమయన్వాచా ఆసనశయనాసనదేశ్యం భుంజీత తథా క్షార
లవణమధుమాంసాన్యదివాస్వాపీతి, అన్నాన్తరదర్శనసభాస్సమాజాంశ్చాగన్తా అజ
నవాదశీలో రహశ్శీలో గురోరుదాచారేష్వకర్తా స్వైరికర్మాణి స్త్రీభిర్యావ
దర్థసంభాషీ మృదుశ్శాన్తో దాన్తో హ్రీమాన్ దృఢధృతిరితిచ ॥ ౩౩ ॥ శంఖః
న చైవమనధీత్యాన్యాం విద్యామధీయీతాన్యత్ర వేదాంగేభ్య ఇతి ॥ హారీతోపి ॥
వేదో విద్యా బ్రాహ్మణస్య తత్పరిజ్ఞానార్థమంగానీతి ॥ ౩౪ ॥ లఘువ్యాసః ॥ శ్లో
వేదస్యాధ్యయనం సర్వం ధర్మశాస్త్రస్య చాపి యత్ । అజానతోర్థం తత్సర్వం తు
షాణాం ఖండనం యథా । యథా పశుర్భారహారీ న తస్య లభతే ఫలం ॥ ద్విజస్తథా
ర్థానభిజ్ఞో న వేదఫలమశ్నుతే । జ్ఞానం కర్మ చ సంయుక్తం ముక్త్యర్థం కథితం
యథా । అధీతం శ్రుతసంయుక్తం తథా శ్రేష్ఠం న కేవలం । సముచ్చితం స్తోకమపి
శ్రుతాధీతం విశిష్యతే । చతుర్ణామపి వేదానాం కేవలాధ్యయనాద్ద్విజ ఇతి ॥ ౩౫ ॥
చంద్రికాయాం ॥ ధర్మశాస్త్రం తు విజ్ఞేయం శబ్దశాస్త్రం తథైవ చ । పురాణాని
తిహాసాశ్చ తథాఖ్యానాని యాని చ । మహాత్మనాం చ చరితం శ్రోతవ్యం నిత్యమే
వ చేతి ॥ ౩౬ ॥ వసిష్ఠః ॥ యచ్ఛాఖీయైస్తు సంస్కారైస్సంస్కృతో బ్రాహ్మణో
భవేత్ । తచ్ఛాఖాధ్యయనం కుర్యాత్త్యక్త్వా తత్పతితో భవేత్ ॥ న జాతు పరశా
ఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । ఆచరన్పరశాఖోక్తం శాఖారండః ప్రకీర్తిత
ఇతి ॥ ౩౭ ॥ అ ॥ విద్యాధిగమోపాయమాహ నారదః — శ్లో ॥ యోఽహేరివ గ
ణాద్భీతస్సౌహిత్యాన్నరకాదివ । రాక్షసీభ్య ఇవ స్త్రీభ్యస్స విద్యామధిగచ్ఛతీతి ॥
యత్క్లిష్టైః పాంసుభిః క్లిష్టైరివ క్షేత్రైః క్రియతే మహాన్ । న తత్ర బలసామర్థ్యము
ద్యోగస్తత్ర కారణం । శనైర్విద్యాం శనైరర్థాన్ ఆరోహేత్పర్వతం శనైరితి ॥ టీ ॥ సౌ
హిత్యం తృప్తిః ॥ ౩౮ ॥ తథా విఘ్నహేతూనపి స ఏవాహ ॥ శ్లో ॥ ద్యూతం పు
రాణశుశ్రూషా నాటకాసక్తిరేవ చ । స్త్రియస్తన్ద్రీ చ నిద్రా చ విద్యావిఘ్న
కరాణి షట్ । గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా । అథవా విద్యయా
విద్యా చతుర్థం నోపలభ్యత ఇతి ॥ ౩౯ ॥ అ ॥ అధ్యాపకనియమవిశేషానాహ
యమః — శ్లో ॥ సతతం ప్రాతరుత్థాయ దన్తధావనపూర్వకం । స్నాత్వా హుత్వా

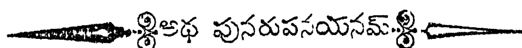
ఋషిశిష్యేభ్యః కుర్యాదధ్యాపనం నరఇతి ॥౪౦॥ గౌతమః ॥సూ॥ శిష్యశిష్టిరవధేనేతి ॥టీ॥ శిష్టిశ్శాసనం, అవధేనతాడనమకృత్వేత్యర్థః ॥౪౧॥ అ ॥ నిర్భర్త్సనేన సాధయితుమశక్తౌసఏవాహ ॥ సూ ॥ అశక్తౌరజ్జువేణుదళాభ్యాం తనుభ్యామితి। ౪౨ ॥ మనురపి—శ్లో॥ భార్యాపుత్రశ్చ దాసశ్చ శిష్యోభ్రాతాచసోదరః। ప్రాప్తాపరాధాస్తాడ్యాస్స్యూ రజ్వా వేణుదళేనవా। పృష్ఠతస్తుశరీరస్య నోత్తమాంగే కదాచన। అతోన్యథాతుప్రహరన్ ప్రాప్తస్స్యాచ్చౌరకిల్బిషమితి ॥౪౩॥ యమః ॥ సంవత్సరోషితేశిష్యేసమ్యగ్జ్ఞానమనిర్దిశన్। హరతేదుష్కృతంతస్య శిష్యస్యవసతోగురు రితి ॥ ౪౪ ॥ మనుః ॥ తపోవిద్యావిప్రస్య నిశ్శ్రేయసకరంపరమ్। తపసాకల్మషంహంతి విద్యయామృతమశ్నుతే। అనేనక్రమయోగేన సంస్కృతాత్మాద్విజశ్శనైః। గురౌవసన్సంచినుయాత్ బ్రహ్మాధిగమికంతపః॥ తపోవిశేషైర్వివిధైః వ్రతైశ్చవిధిచోదితైః। వేదఃకృత్స్నోఽధిగంతవ్య స్సరహస్యోద్విజన్మనేతి ॥ వ్రతైఃప్రాజాపత్యాదిభిః, కృత్స్నస్సాంగః॥౪౫॥ఆపస్తంబః। సూ॥ నియమేషుతపశ్శబ్ద స్తదతిక్రమే విద్యాకర్మనిస్స్రవతిబ్రహ్మ సహాపత్యాదేతస్మాద్గర్తపత్యమనాయుష్యంచ తస్మాదృషయోవరేషు నజాయంతే నియమాతిక్రమాదితి ॥ టీ ॥ అస్మిన్ బ్రహ్మచారి ధర్మప్రకరణే యేనియమానిర్దిష్టాస్తేషుతపశ్శబ్దో ద్రష్టవ్యః, తేషాంనియమానామతిక్రమే విద్యాగ్రహణం తత్కర్మ బ్రహ్మ, ఏతస్మాన్నియమాతిక్రమిణోధ్యేతుఃపురుషాదపత్యసహితాన్నిస్స్రవతి, బ్రహ్మయజ్ఞాదిషూపయుజ్యమాన మప్యకించిత్కరమిత్యేషోర్థోవివక్షితః నకేవలమకించిత్కరంప్రత్యుతానర్థకారిత్యాహ గర్తపత్యమితి, గర్తశబ్దేన శ్వభ్రాభిధాయినానరకోలక్ష్యతే పతత్యనేనేతిపత్యంనరకపాతహేతుర్భవతి,అనాయుష్కరంచ తస్మాన్నియమాతిక్రమాదవరేష ర్వాచీనేషు కలియుగవర్తిషుఋషయోమంత్రద్రష్టారో నభవంతి, అనియమస్యేదానీమవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః

॥ అథ చత్వారి వేదవ్రతాని ॥

౧॥ తత్రాపస్తంబః—శ్లో॥ ఛందసాంసాధనార్థంహి వ్రతానీహచరేద్బుధ ఇతి ॥ ౨ ॥ అ ॥ వ్రతానిచతేనైవోక్తాని ॥ సూ ॥ ప్రాజాపత్యం సౌమ్యమాగ్నేయం వైశ్వదేవంచేతి ॥ ౩ ॥ భారద్వాజః ॥సూ॥ అథాతోవ్రతాదేశవిసర్జనే వ్యాఖ్యాస్యామఃపర్వణ్యుదగయన ఆపూర్యమాణపక్షే పుణ్యేనక్షత్రేహ్నః

తృవ్రతముపనిషద్వ్రతం శుక్రియంగోదానమితి ॥ ౪ ॥ తథాబోధాయనోపి ॥ సూ ॥ చత్వారివెదవ్రతాని హోతారశ్శుక్రియాణ్యుపనిషదఆరణ్యాన్యుదగయన ఆపూర్యమాణ పక్షేపుణ్యేనక్షత్రేశుక్రియారమ్భో గోదానంషోడశేవర్షఇతి ॥ ౫ ॥ ఆశ్వలాయనోపి ॥ చత్వారివేదవ్రతాని మహానామ్నీమహావ్రత ముపనిషద్గోదానమితి, ఉదగయనఅపూర్యమాణ పక్షేకల్యాణేనక్షత్రేగోదానంషోడశేవర్షేకర్తవ్యమితి ॥ ౬॥ గర్గః—శ్లో॥ వ్రతంకుర్యాత్తుసావిత్రం విధినారణ్యకంవ్రతమ్ ౹ వేదవ్రతానికుర్వీత తతోవేదంసమభ్యసేత్ ౹ ఉత్తరాయణగే సూర్యే శుక్లపక్షేశుభేదినే ౹ స్వాధ్యాయదివసేకుర్యా న్నక్షత్రేత్రచౌళవదితి ॥౭॥ భరద్వాజః ॥—శ్లో॥ ఉత్తరాయణఆపూర్య మాణపక్షేచపర్వణి ౹ వేదవ్రతానిచత్వారి కుర్యాత్పూర్వాహ్ణఏవచ ౹ దక్షిణేత్వయనేవాపి శ్రావణస్యతు పర్వణి ౹ సౌమ్యంవెదవ్రతంకుర్యా త్ప్రాజాపత్యాదిచాత్రహీతి ॥౮॥ దత్తాత్రేయః ॥ వెదవ్రతానిచత్వారి కుర్యాత్కాలస్తుచౌళవత్ ౹ ఉపాకర్మవదిచ్ఛంతి వ్రతేష్వన్యేషుచైవహీతి ॥౯॥ ఆపస్తంబః॥—శ్లో॥సౌమ్యవ్రతంప్రకుర్వీత యథావచ్ఛుక్రియంవ్రతమ్ ౹ ప్రాజాపత్యాదిచత్వారి భవెయుస్సద్దినేపివా ౹ ప్రాజాపత్యంవ్రతంకృత్వా తదధీత్యవిసృజ్యచ ౹ సౌమ్యవ్రతముపక్రమ్య విసృజ్యాగ్నేయమాచరేత్ ౹ ఉత్సృజ్యవైశ్వదేవాఖ్య ముపక్రమ్యసముత్సృజేదితి ॥౧౦ స్మృత్యర్థసారె ॥సూ॥ ఉపనయనాద్యుపాకర్మాంతం సావిత్రీవ్రతం తతోవేదవ్రతారణ్యకవ్రతాని ప్రతివ్రతం వపనమేతెషాం లోపేత్రీన్పాదకృచ్ఛ్రాన్ద్వాదశవాకృఛ్రాంశ్చరిత్వాపునర్వ్రతంకుర్యాదితి॥ఇతిబ్రహ్మచారిధర్మనిరూపణం॥

అథ పునరుపనయనమ్.

తత్రాపస్తంబః ॥—శ్లో॥ అజినంమేఖలాందండంభైక్షచర్యాంచయస్త్యజేత్ ౹ పునస్సంస్కారమర్హేత్సవిధిదృష్టేనకర్మణేతి ॥౧॥ పరాశరః ॥ అజినంమేఖలాందండంభైక్షాచర్యవ్రతానిచ౹ యదిమధ్యేనివర్తేరన్పునస్సంస్కారమర్హంతీతి ॥ ౨ ॥ వ్యాసః ॥ సింధుసౌవీరసౌరాష్ట్రాన్ తథాప్రత్యంతవాసినః ౹ అంగవంగకళింగాంశ్చ గత్వాసంస్కారమర్హంతీతి ॥ టీ ॥ ప్రత్యంతః, అంత్యదేశః ॥౩॥ సఏవ ॥ హిమవత్కౌశికంవింధ్యం పారంపర్యస్యపశ్చిమం౹ తీర్థయాత్రాంవినాగత్వా పునస్సంస్కారమర్హంతీతి ॥ ౪ ॥ ఆదిత్యపురాణె ॥ సౌశౌ

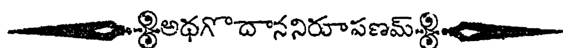
ష్ట్రసింధుసౌవీరా నవంతీందక్షిణాపథమ్ । ఏతాన్ దేశాన్ద్విజో గత్వా పునస్సం
స్కారమర్హతీతి ॥ ౫ ॥ బోధాయనః ॥సూ॥ అథోపనీతస్య వ్రతానిభవంతి నా
న్యోచ్ఛిష్టం భుంజీతాన్యత్ర పితృజ్యేష్ఠాభ్యాం న స్త్రియా సహ భుంజీత మధుమాంసం
సశ్రాద్ధసూతకాన్నం మదశాహక్షీరం ఛత్రాకం నిర్యాసం విలయనం గణాన్నం శూ
ద్రాన్నం గణికాన్నమిత్యేతేషూపయుక్తేషు పూర్వకృతస్సంస్కారో నతిష్ఠతీతి ॥
వా॥ అతః పునరుపనయసంకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ స ఏవ ॥—శ్లో॥ అమత్యా
వారుణీం పీత్వా ప్రాశ్య మూత్రపురీషకౌ । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః పునస్సం
స్కారమర్హతీతి ॥౭॥ అపిచ ॥సూ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణా వ్రతాన్నివృత్తి
రన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చేతి ॥౮॥ మనుః ॥—శ్లో॥ అజ్ఞానాత్ప్రాశ్య
విణ్మూత్రం సురాసంసృష్టమేవచ । పునస్సంస్కారమర్హంతి త్రయోవర్ణా
ద్విజాతయ ఇతి ॥౯॥ పరాశరః ॥ విణ్మూత్రభక్షణే శుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యం స
మాచరేత్ । పంచగవ్యం చ కుర్వీత స్నాత్వా పీత్వా చ శుద్ధ్యతీతి ॥ వా ॥ ఏతచ్చ
సంస్కారాత్ప్రాగేవేతి వేదితవ్యం ॥౧౦॥ తథా విష్ణుః ॥సూ ॥ విడ్వరాహగ్రా
మకుక్కుట గోమాంసభక్షణేషుచ సర్వేష్వేతేషు ద్విజాతీనాం ప్రాయశ్చిత్తాం
తే పునస్సంస్కారం కుర్యాదితి ॥౧౧॥ యమః—శ్లో॥ భూసురో మద్యపానే చ కృ
తే గోభక్షణేషు చ । తప్తకృచ్ఛ్రపరిక్లిష్టో మౌంజీహోమేన శుద్ధ్యతీతి ॥౧౨॥ శా
తాతపః ॥ లశునం గృంజనం జగ్ధ్వా పలాండుం చ తథా ద్విజః । ఉష్ట్రమానుషకేభా
శ్వ రాసభక్షీరభోజనాత్ । ఉపాయనం పునః కుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రం చరేన్ముహురి
తి ॥౧౩॥ సంగ్రహే చ ॥ చండాలాన్నం ద్విజో భుక్త్వా సమ్యక్చాంద్రాయణం చరే
త్ । బుద్ధిపూర్వేతు కృచ్ఛ్రాబ్దం పునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౧౪ ॥ అ ॥ కృతౌ
ర్ధ్వదైహిక విషయే ॥—శ్లో ॥ జీవన్ యది సమాగచ్ఛే ద్ఘృతకుమ్భే నిమజ్జ్య చ ।
ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాథ జాతకర్మాదికారయేదితి ॥ ౧౫ ॥ గృహ్యరత్నే ॥సూ॥
అంగవంగకలింగ సౌవీర సౌరాష్ట్రావంతిమత్స్యాది దేశగమనే ద్విజస్య పునస్సం
స్కారః, తీర్థయాత్రాయాం నదోషః, విణ్మూత్రప్రాశనే మద్యపానే సింధు
తరణేచ పునస్సంస్కారః- పితృమాతామ చార్యోపాధ్యాయమాతులవ్యతిరి
క్తప్రేతకార్యే పితృజ్యేష్ఠభ్రాత్రాచార్యవ్యతిరిక్తోచ్ఛిష్టభోజనే చ మధుమాంస
ఛత్రాన్నాశౌచాన్న గణికాన్న శూద్రాన్న భోజనే బ్రహ్మచారిణః పునరుపన

యనం కార్యం- జ్యేష్ఠపశ్చాత్కృతోపనయనే పూర్వోపనీతః కనిష్ఠఃపునరుపనే యః ॥౧౬॥ —శ్లో॥ పతనీయానియాన్యేవ కర్మాణ్యాహుర్మనీషిణః । తాని కృత్వాద్విజోమోహా త్పునస్సంస్కారమర్హతీతి॥౧౭॥పునరుపనయనేవర్జ్యాన్యాహమనుః—॥శ్లో॥ వపనంమేఖలాదండ భైక్షాచర్యావ్రతానిచ ॥ నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి । కాలశ్చైవవసంతాది ర్ననిరీక్ష్యః కదాచనేతి ॥౧౮॥ సంస్కారమంజర్యాం ॥ సూ ॥ అథ పునస్సంస్కారం వ్యాఖ్యాస్యామస్సమిదాధానేవిశేషః,పునస్త్వాదిత్యాఇతిసమిదాధానమథ(ప్రా)యశ్చిత్తం జుహోతి యన్మఆత్మనోమిందాభూత్పునరగ్నిరితి ద్వాభ్యాం మథవ క్యాన్నం జుహోతి స ప్తతే అగ్న ఇతిస్విష్టకృత్ప్రభృతిసిద్ధమాధేనువరప్రదానాదితి ॥౧౯॥ అథాపరఃకల్పః ॥ గురోరుచ్ఛిష్టంభుంజీత దక్షిణాదానమేఖలాదెర్నివృత్తిరన్యత్సర్వగృహ్యోక్తంకర్తవ్యమ్ ॥ అన్యఃకల్పః ॥ ఆపరిధిపరిధానాత్కృత్వాపాలాశీగ్ం సమిధమాధాయ వ్రాత్య(ప్రా)యశ్చిత్తంకరోతీతి ॥ కల్పాంతరమపి - బ్రాహ్మణవచనాత్సావిత్ర్యాశతకృత్వోఘృతమభిమంత్ర్య(ప్రా)శ్యాచమ్యకృత(ప్రా)యశ్చిత్తోభవతీతి ॥ వా॥ ఏతేషుపక్షేషు గురులఘునిమిత్తాపేక్షయావ్యవస్థాద్రష్టవ్యా ॥ ॥ఇతి పునరుపనయననిరూపణమ్॥

॥ అథబ్రహ్మచర్యకాలావధిః॥

౧॥అథబ్రహ్మచర్యకాలావధిమధ్యేత్రసామర్థ్యానురూపమాహమనుః॥శ్లో॥షట్త్రింశదాబ్దికంచర్యంగురౌత్రైవేదికంవ్రతం।తదర్ధికంపాదికంవాగ్రహణాంతికమేవవేతి ॥ టీ ॥ షట్త్రింశతోబ్దానాంసమాహారష్షట్త్రింశదబ్దంతత్రభవం షట్త్రింశదాబ్దికం , ఏవంత్రైవేదికం తదర్ధమష్టాదశాబ్దాః తదుక్తం,తదర్ధికం ఏవంపాదికం, గ్రహణాంతికంచ ॥౨॥ యమోపి—శ్లో॥ వసేద్ద్వాదశవర్షాణి చతుర్వింశతిమేవవా । షట్త్రింశతంవావర్షాణి ప్రతివేదంవ్రతంచరేదితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రతివేదంబ్రహ్మచర్యం ద్వాదశాబ్దానిపంచవా । గ్రహణాంతికమిత్యేకే కేశాంతశ్చైవషోడశఇతి ॥ టీ ॥ కేశాంతోనామగోదానాఖ్యంకర్మ తత్తుషోడశేవర్షే కార్యమిత్యర్థః ॥౪॥ బోధాయనోపి ॥ సూ॥ అష్టాచత్వారింశద్వర్షాణివేదబ్రహ్మచర్యంచరేచ్చతుర్వింశతింవాద్వాదశవాప్రతివేదగ్ంసంవత్సరానపంవాప్రతికాండంగ్రహణాంతంవాజీవితస్యాస్థిరత్వాత్ కృష్ణకేశో

గ్నినాదధీతేతి శ్రుతిరితి ॥టీః ప్రతికాండం ప్రాజాపత్యాదీనాం పంచానాంకాండానామేకైకస్మిన్ కాండేసంవత్సరావమ మిత్యర్థః, గ్రహణాంతపక్షఏవ యుక్తఇత్యత్రహేతుః, జీవితస్యాస్థిరత్వాదితి ॥౫॥ ఆపస్తమ్బః॥సూ॥ ఉపేతస్యాచార్యకులే బ్రహ్మచారివాసోష్టాచత్వారింశద్వర్షాణి పాదూనమర్ధేన త్రిభిర్వాద్వాదశావరార్ధ్యమితి ॥ ఏతదశక్తవిషయమ్ ॥౬॥ తథాచదేవలః॥ సూ॥ అతఃపరమష్టాచత్వారింశద్వార్షికీంవేదవ్రతచర్యామాతిష్ఠేదశక్తశ్చేచ్చతుర్వింశతి వార్షికీంద్వాదశవార్షికీంవేతి ॥ ౭ ॥ గౌతమః ॥ ద్వాదశవర్షాణ్యేకవేదేబ్రహ్మచర్యంచరేత్ప్రతిద్వాదశవాసర్వేషుగ్రహణాంతంవేతి ॥౮॥ భారద్వాజః ॥సూ॥ అథాస్యాష్టాచత్వారింశద్వర్షాణి పురాణంవేద బ్రహ్మచర్యం సంప్రవిశత్యావేదాధ్యయనాదిత్యేక ఆహురాగోదాన కర్మణఇత్యేక ఇతి ॥ ౯ ॥ దక్షః ॥—శ్లో॥ స్వీకరోతియదావేదంచరేద్వేదవ్రతానిచ । బ్రహ్మచారిభవేత్తావదూర్ధ్వంస్నాతోగృహీభవేదితి ॥౧౦॥ వ్యాసః॥ అధీత్యవిధివద్వేదంవేదార్థమధిగమ్యచ । వ్రతానిక్రమశఃకృత్వా సమావర్తనమాచరేత్ । వేదమేకంసమభ్యస్య కృత్వావేదవ్రతానిచ । గురవేదక్షిణాందత్వా ప్యశక్తస్తదనుజ్ఞయా । సమావృత్తోద్వహేత్కన్యాం సన్న్యాసమథవావ్రజేదితి ॥...........

అథగోదాననిరూపణమ్

౧॥ గర్గః ॥ జన్మనష్షోడశేవర్షే పౌర్ణమాస్యాముదగ్రవా । చౌళోక్తతిథివారేషు గోదానాఖ్యంవ్రతంచరేత్ । యదిచేత్షోడశాదర్వాగ్వేదపారం గతోభవేత్ । గోదానికంవ్రతంకృత్వా సమావర్తనమాచరేదితి ॥౨॥ప్రచేతాః॥ గోదానంషోడశేవర్షే అర్వాగ్వాక్వచిదిష్యతే । యస్మిన్కస్మిన్వారేవాగోదానంస్నానతఃపురేతి ॥౩॥ భారద్వాజః ॥సూ॥ షోడశేవర్షేஉస్యగోదానం కుర్వంతి సంవత్సరంకృతగోదానో బ్రహ్మచర్యంచరత్యగ్నిగోదానోవాభవతీతి॥ ౪॥ ఆపస్తంబః ॥సూ॥ ఏవంగోదానమన్యస్మిన్నపినక్షత్రే షోడశవర్షేగ్నిగోదానోవాస్యాదితి ॥ టీ ॥ అస్మిన్నగ్నిరేవ దేవతేత్యర్థః ॥౫॥ లఘువ్యాసః ॥ శ్లో॥ ఋగాదికమధీత్యాతో న్యాయతస్తుతదర్థవిత్ । సమ్యగ్వ్రతాని సంసేవ్య సమావర్తనమర్హతీతి ॥వా॥ ఏతత్సర్వంసముచ్చయే సంపాదనసమర్థవిషయః, అన్యథాతువ్రతమాత్రపరిసమాప్తావపి స్నానంభవత్యేవ ॥౬॥ తథాహ

థ్యాజ్ఞవల్క్యః ॥—శ్లో॥ గురవేతువరందత్త్వా స్నాయీతతదనుజ్ఞయా । వేదం వ్రతానివాపారం నీత్వాహ్యుభయమేవవేతి ॥వా॥ ఏతేనస్నాతకత్రైవిధ్యం ప్రతిపాదితం భవతి ॥౭॥ తథాచహారీతః ॥సూ॥ త్రయస్స్నాతకాభవంతి విద్యాస్నాతకోవ్రతస్నాతకో విద్యావ్రతస్నాతకఇతి ॥ టీ ॥ యస్సమాప్యవేదమసమాప్య వ్రతానిసమావర్తతే సవిద్యాస్నాతకః, యస్తుసమాప్యవ్రతాన్యసమాప్యవేదం సవ్రతస్నాతకః, యఃపునరుభయం సవిద్యావ్రతస్నాతకఇతి । ౮॥ వా ॥ ఏవం చవ్రతస్నాతకస్య పరిణయనోత్తరకాలమధ్యయన సమాపనం, తదర్థజ్ఞానం చేతి ద్రష్టవ్యమితి స్మృతిచంద్రికాయాం ॥ ౯ ॥ అత్రిగర్గః ॥—శ్లో॥ షట్త్రింశదాబ్దికంవాపి గురోస్త్రైవేదికంవ్రతం । యథావద్ద్వాదశవర్షాణి షడ్వాథ త్రీణివాభవేత్ । సంవత్సరంవత్సరార్ధం త్రిమాసమథవాభవేత్ ।మౌంజీబంధాద్ద్వాదశాహం త్రిరాత్రంవాచరేద్వ్రతమ్ । గోదానిక్షంవ్రతంకృత్వా సమావర్తనమాచరేదితి ॥ —ఇతిగోదానవ్రతమ్—

—శ్రీఅథ స్నాతకవిధిః శ్రీ—

౧॥ తత్రవ్యాసః ॥ గురుశుశ్రూషయావిద్యాం సంప్రాప్యవిధివద్ద్విజః స్నాయాత్తతదనుజ్ఞాతో దత్వాస్మై దక్షిణాంతుగామితి ॥వా॥ ఏతద్గోదానంప్రీతిసాధకద్రవ్యోపలక్షణార్థమ్ ॥౨॥ అతఏవమనుః ॥—శ్లో॥ క్షేత్రంహిరణ్యం గామశ్వం ఛత్రోపానహమాసనం । ధాన్యంవాసాంసిశాకం వాగురవేప్రీతి మావహేత్ । నపూర్వంగురవేకించి దుపకుర్వీతధర్మవిత్ । స్నాస్యంస్తుగురుణాజ్ఞప్తశ్శక్త్యాగుర్వర్థమాహరేదితి ॥ ౩ ॥ లఘుహారీతః ॥ ఏకమప్యక్షరంయస్తు గురుశ్శిష్యేనివేదయేత్ । పృథివ్యాంనాస్తితద్ద్రవ్యం యద్దత్వాహ్యనృణీభవేదితి ॥ ౪॥ వా ॥ ఏతచ్చదక్షిణాదాన మాశ్రమాంతరప్రవేశేప వేదితవ్యం, గురవేదక్షిణాం దత్త్వా సయమిచ్ఛేత్తమాపసేదితి స్మరణాత్ ॥౫॥వా ॥ దక్షిణాదానసామర్థ్యాభావేతదనుజ్ఞయా స్నానమాహ గౌతమః ॥ సూ ॥ విద్యాంతేగురురర్థేన నిమంత్ర్యకృత్వానుజ్ఞస్యచస్య స్నానమితి॥ ఇతిబ్రహ్మచర్యకాలనిరూపణమ్ ॥

—శ్రీఅథ నైష్ఠికబ్రహ్మచారిధర్మాః శ్రీ—

౧॥ తత్రదక్షః ॥—శ్లో॥ ద్వివిధోబ్రహ్మచారీతు దక్షశాస్త్రేప్రపఠ్యతే। ఉపకుర్వాణకఃపూర్వో ద్వితీయోనైష్ఠికః స్మృతఇతి ॥వా॥ అత్రోపకుర్వాణధర్మా

భిహితః ॥ ౨ ॥ నైష్ఠికస్య ధర్మమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ నైష్ఠికో బ్రహ్మచారీతు వసేదాచార్యసన్నిధౌ । తదభావేఽస్య తనయే పత్న్యాం వైశ్వానరేఽపివా । అనేనవిధినా దేహం సాధయన్విజితేంద్రియః । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచేహ జాయతేపునరితి ॥ టీ ॥ ఏవముక్తప్రకారేణాత్మానం నిష్ఠాముత్క్రాంతికాలం నయతీతి నైష్ఠికః, సయావజ్జీవం స్వాతంత్ర్యం వినాచార్యసమీపేవసేత్, అనేనోక్తేన విధినా దేహం సాధయన్ క్షపయన్ జితేంద్రియో బ్రహ్మచారీ బ్రహ్మలోకమమృతత్వమవాప్నోతీత్యర్థః ॥౩॥ తథాచ మనుః ॥—శ్లో॥ యదిత్వాత్యంతికం వాసం రోచయేత గురోః కులే । యుక్తః పరిచరేదేనమాశరీరవిమోక్షణాత్ । ఆసమాప్తేశ్శరీరస్య యస్తుశుశ్రూషతే గురుమ్ । సగచ్ఛత్యంజసా విప్రో బ్రహ్మణస్సద్మశాశ్వతం । ఆచార్యేతుఖలుప్రేతే గురుపుత్రే గుణాన్వితే । గురుదారేసపిండేవా గురువద్వృత్తిమాచరేత్ । ఏతేష్వవిద్యమానేషు స్థానాసనవిహారవాన్ । ప్రయుంజానోఽగ్నిశుశ్రూషాం సాధయేద్దేహమాత్మనః । ఏవంచరతియోవిప్రో బ్రహ్మచర్యమవిప్లుతః । సగచ్ఛత్యుత్తమంస్థానం నచేహాజాయతేపునరితి ॥౪॥ హారీతః ॥ యస్యైతానిసుగుప్తాని జిహ్వోపస్థోదరంకరః । సన్యాససమయంకృత్వా బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచర్యయా । తస్మిన్నేవనయేత్కాలమాచార్యోయావదాయుషం । తదభావేచ తత్పుత్రే తచ్ఛిష్యేవాథవాకులే । నవివాహోనసన్న్యాసో నైష్ఠికస్యవిధీయతే । ఇమంయోవిధిమాస్థాయ త్యజేద్దేహమతంద్రితః । నేహభూయోభిజాయేత బ్రహ్మచారీదృఢవ్రతః । యోబ్రహ్మచారీవిధినాసమాహితశ్చరేత్పృథివ్యాం గురుసేవనేరతః । సంప్రాప్యవిద్యామతిదుర్లభాం శుభాం ఫలంచతస్యాస్సులభంచవిందతీతి ॥౫॥ బృహస్పతిః ॥ సంధ్యాగ్నికార్యంస్వాధ్యాయం భిక్షాధశ్శయనందయామ్ । అమృత్యోర్నైష్ఠికఃకుర్వన్ బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాదితి ॥౬॥ వసిష్ఠోపి ॥సూ॥ సంయతవాక్చతుర్థషష్ఠాష్టమకాలభైక్షభోజీగుర్వధీనో జటిలశ్శిఖాజటోవాగురుంగచ్ఛంతమనుగచ్ఛేదాసీనంచే తిష్ఠేచ్ఛయానంచాసీనో ధ్యాయీ సర్వలబ్ధం నివేదితం తదనుజ్ఞయా భుంజీతఖట్వాశయన దంతప్రక్షాళనాంజనాభ్యంజనవర్జః స్థానాసనశీల స్త్రిరహ్నోభ్యుపేయాదపఇతి ॥ టీ ॥ త్రిరహ్నఇతి త్రిషవణస్నాయీస్యాదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ యమః ॥ శ్లో॥ ఆనిపాతాచ్ఛరీరస్య యేచరంత్యూర్ధ్వరేతసః । తేయాంతి బ్రహ్మణస్థాన

నం జాయంతేన పునర్భవీతి ॥౮॥ హారీతః ॥ మృత్యోః పరస్తాదమృతా భవంతియే బ్రాహ్మణా బ్రహ్మచర్యం చరంతీతి ॥ ఏతద్బ్రహ్మనిష్ఠవిషయం ॥ శ్రు ॥ సర్వఏతేపుణ్యలోకా భవంతి బ్రహ్మసంస్థోమృతత్వమేతీతి శ్రుతేః ॥ టీ ॥ సర్వఏతేచత్వార ఆశ్రమిణః పుణ్యలోకా భవంతి పుణ్యలోకభాజో భవంతి - యఃపునరేషాంమధ్యే బ్రహ్మసంస్థః బ్రహ్మనిష్ఠః సోమృతత్వమశ్నుతే, అపునరావృత్తిలక్షణంఫలమేతీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ అ ॥ ఏతచ్చ నైష్ఠికత్వం కుబ్జాదీనాం నిత్యమాహ విష్ణుః॥శ్లో॥ కుబ్జవామనజాత్యంధ క్లీబపంగ్వార్తరోగిణామ్ । వ్రతచర్యా భవేత్తేషాం యావజ్జీవనసంశయ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ చంద్రికాయాం ॥ పంగ్వాదీనామనంగత్వాదసామర్థ్యాచ్చ శాస్త్రతః । నియతం నైష్ఠికత్వం స్యాత్ కర్మస్వనధికారత ఇతి॥వా॥ నన్వేవం కుబ్జాదీనామేవ నైష్ఠికత్వమస్తు నేతరేషాం మైవమ్ ॥ —శ్లో॥గార్హస్థ్యమిచ్ఛన్నృతికః కుర్యాద్దారపరిగ్రహమ్ । బ్రహ్మచర్యేణవాకాలం నయేత్సంకల్పపూర్వకం । వైఖానసోవాపిభవే త్పరివ్రాడథవేచ్ఛయేతి పాక్షికత్వప్రతిపాదక వ్యాసాదివచనవిరోధాత్, నహి కుబ్జాదీనాం నైష్ఠికత్వం పాక్షికం ॥ నచయది సర్వేషాం నైష్ఠికత్వం తర్హి యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహోతీతి గృహస్థధర్మ విధాయికా శ్రుతిర్బాధ్యత ఇతి వాచ్యం - నైష్ఠికత్వస్య పాక్షికత్వేన విషయాంతరసంభవాత్ - యేహి భార్యాదిరాగవశాద్గార్హస్థ్యమేవ కామయంతే తద్విషయ తయా యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమితి శ్రుతిరిత్య విరోధః, తథాచ జాబాలిః ॥ శ్రు ॥ యది గృహమేవ కామయతే తదా యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహుయాదితి, నను, స్మార్తనైష్ఠికత్వస్య శ్రౌతాగ్నిహోత్రాదినా బాధ ఏవాస్తు, మైవం, తస్యాపి బ్రహ్మచర్యాచార్యకులవాసీ ద్వితీయోత్యంతమాత్మానమాచార్యకులేవసాదయేదితి శ్రుతిమూలత్వావిశేషాత్ - నచ బ్రహ్మచారిద్వైవిధ్యే చత్వారఆశ్రమా ఇత్యాపస్తంబాదివచనంబాధ్యేతేతి శంకనీయం - సంకల్పభేదమాత్రేణ నిత్యకామ్యాగ్నిహోత్రవదనయోర్భేదోపపత్తేః॥ ౧౨ ॥ అ ॥ అతఏవతద్ధర్మాతిదేశమాహాపస్తంబః ॥సూ॥ యథావిద్యార్థస్య నియమఏతేనైవాంతమనూపసీదత ఆచార్యకులేశరీరన్యాసో బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ టీ ॥ యథావిద్యార్థస్యోపకుర్వాణస్యాగ్నీంధనాది నియమఉక్తః, అనేననియమేనశరీరన్యాసః పరిత్యాగో బ్రహ్మచారిణో నైష్ఠికస్యేత్యర్థః ॥౧౩॥ గౌతమః ॥సూ॥ త

త్రోక్తం బ్రహ్మచారిణ ఆచార్యాధీనత్వమాంతం గురోః కర్మశేషేణ జపేద్గుర్వ
భావే తత్పుత్రాన్యం వృత్తిస్తదలాభే తదపత్యే వృత్తిస్తదలాభే వృద్ధే సబ్రహ్మచారిణ్య
గ్నావేవం వృత్తో బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి జితేంద్రియ ఇతి ॥౮॥ తత్రోపకుర్వా
ణప్రకరణే యదుక్తమగ్నీంధనభైక్షాచర్యాది తన్నైష్ఠికస్యాపి భవతీత్యర్థః, కర్మ
శేషేణ గురుశుశ్రూషాతిరిక్తే కాలే వేదం జపేత్ । ఏవం వృత్తం యస్య స ఏవం వృ
త్తో బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి స చేజ్జితేంద్రియః ॥ ౧౪ ॥ స చ మనునా దర్శితః ॥
శ్లో॥ శ్రుత్వా స్పృష్ట్వా చ దృష్ట్వా చ భుక్త్వా ఘ్రాత్వా చ యో నరః । న హృష్యతి
గ్లాయతి వా స విజ్ఞేయో జితేంద్రియ ఇతి ॥ ౧౫ ॥ స ఏవ ॥ స్వప్నే సిక్త్వా బ్రహ్మ
చారీ ద్విజశ్శుక్లమకామతః । స్నాత్వార్కమర్చయిత్వా త్రిః పునర్మామిత్యృ
చం జపేత్ । ఏకశ్శయీత సర్వత్ర న రేతస్స్కందయేత్క్వచిత్ । కామాద్ధి స్కంద
యన్రేతో హినస్తి వ్రతమేవ తత్ । ఏకాదశేంద్రియాణ్యాహుర్యాని పూర్వే మనీ
షిణః । తాని సమ్యక్ప్రవక్ష్యామి యథావదనుపూర్వశః । శ్రోత్రం త్వక్చక్షు
షీ జిహ్వా నాసికా చైవ పంచమీ । పాయూపస్థం హస్తపాదం వాక్చైవ దశమీ స్మృ
తా । బుద్ధీంద్రియాణి పంచైషాం శ్రోత్రాదీన్యనుపూర్వశః । కర్మేంద్రియాణి
పంచైవ పాయ్వాదీని ప్రచక్షతే । ఏకాదశం మనో జ్ఞేయం స్వగుణేనోభయాత్మకం
యస్మిన్ జితే జితావేతౌ భవతః పంచకౌ గుణౌ । ఇంద్రియాణాం హి చరతాం విష
యేష్వపహారిషు । సంయమే యత్నమాతిష్ఠేద్విద్వాన్యంతేవ వాజినామ్ । ఇం
ద్రియాణాం ప్రసంగేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయః । సన్నియమ్య తు తాన్యేవ త
తస్సిద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ ౧౬ ॥ సంవర్తః । బ్రహ్మచారీ తు యః స్కందేత్కా
మతశ్శుక్లమాత్మనః । అవకీర్ణివ్రతం కుర్యాత్స్నాత్వా శుధ్యత్యకామత ఇతి ॥౧౭॥
బోధాయనః ॥సూ॥ యో బ్రహ్మచారీ స్త్రియముపేయాత్సోఽవకీర్ణీ గర్దభం పశు
మాలభేత నైరృతః పశుపురోడాశశ్చ రక్షోదేవతో యమదేవతో వా శిశ్నా
త్ప్రాశిత్రమప్స్వవదానైశ్చరంతీతి విజ్ఞాయత ఇతి ॥ టీ ॥ నైరృత ఇతి పశుః-
పురోడాశశ్చ, నిరృతిదేవతః రక్షోదేవతో యమదేవతో వా యద్దేవత్యః
పశుస్తద్దేవత్యః పురోడాశ ఇతి పరిభాషాసిద్ధస్యానువాదః ప్రాశిత్రం శిశ్నా
వయవాదవదాతవ్యం, హృదయాద్యవయవమప్సు ప్రచరితవ్యం, అన్యల్లౌకికా
గ్నౌ కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ వసిష్ఠః ॥ సూ ॥ బ్రహ్మచారీ చేత్స్త్రియము

పేయాదరణ్యే చతుష్పథే లౌకికాగ్నౌ రక్షోదైవత్యం గర్దభమాలభేత నైరృతం వా చరుం నిర్వపేదితి ॥ ౧౯ ॥ ఆపస్తంబః ॥ గర్దభేనావకీర్ణీ నిరృతిం పాకయజ్ఞేన యజేత తస్య శూద్రః ప్రాశ్నీయాదితి ॥ టీ ॥ పాకయజ్ఞేన స్థాలీ పాక విధానేన తస్య గర్దభస్య సర్వం మిశ్రితం హవిరుచ్ఛిష్టం శూద్రః ప్రాశ్నీయాదితి ॥ ౨౦ ॥ అ ॥ తేన సర్పిష్మతా బ్రాహ్మణం భోజయేదిత్యస్యాపవాదమాహ మనుః ॥—శ్లో॥ అవకీర్ణీ తు కాణేన గర్దభేన చతుష్పథే । పాకయజ్ఞవిధానేన యజేత నిరృతిం నిశీతి ॥ ౨౧ ॥ హారీతః ॥ సూ ॥ అవకీర్ణీ నిరృతయే చతుష్పథే గర్దభం పశుమాలభేత పాకయజ్ఞేన ధర్మేణ భూమౌ పశుపురోడాశ శ్రపణమవదానైః ప్రచర్యాజ్యస్య జుహోతి కామావకీర్ణోఽ(స్మ్యవకీర్ణోఽ) స్మి కామకామాయ స్వాహేతి ॥ ౨౨ ॥ గౌతమః ॥ గర్దభేనావకీర్ణీ నిరృతిం చతుష్పథే యజేత తస్యాజినమూర్ధ్వవాలం పరిధాయ లోహితపాత్రః సప్తగృహాన్ భైక్షం చరేత్కర్మాచక్షాణస్సంవత్సరేణ శుద్ధ్యేదితి ॥ టీ ॥ తస్యైవ గర్దభస్యాజిన మూర్ధ్వవాలముపరిలోమ వసిత్వా పాకేన లోహితం మృణ్మయం పాత్రం హస్తే గృహీత్వావకీర్ణినే మహ్యం భిక్షాం దేహీతి స్వకర్మాచక్షాణస్సప్తసు గృహేషు భైక్షం చరేత్ - సంవత్సరమేతద్వ్రతం చరేచ్ఛుద్ధో భవతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తథా చ మనుః ।—శ్లో ॥ తేభ్యో లబ్ధేన భైక్షేణ వర్తయన్నేకకాలికమ్ । ఉపస్పృశంస్త్రిషవణమబ్దేనైకేన శుద్ధ్యతీతి ॥౨౪॥ సంవర్తః బ్రహ్మచారీ తు యో గచ్ఛేత్స్త్రియం కామప్రపీడితః । ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రమబ్దమేకం సమాహితః । నిర్వపేచ్చ పురోడాశం బ్రహ్మచారీ తు పర్వణి । మంత్రైశ్శాకలహోమీయైరగ్నావాజ్యం చ హావయేదితి ॥౨౫॥ శాండిల్యః ॥ అవకీర్ణీ ద్విజో రాజా వైశ్యశ్చాపి ఖరేణ తు । ఇష్ట్వా భైక్షాశనో నిత్యం శుద్ధ్యత్యబ్దాత్సమాహిత ఇతి ॥వా॥ ఇదం చ వార్షికం వైశ్యాగమనవిషయం ॥ ౨౬ ॥ యదాహతుశ్శంఖలిఖితౌ ॥సూ॥ గుప్తాయాం వైశ్యాయామవకీర్ణః సంవత్సరం త్రిషవణమనుతిష్ఠేత్, క్షత్రియాయాం ద్వే వర్షే బ్రాహ్మణ్యాం త్రీణి వర్షాణీతి । వా ॥ శిష్టం బ్రహ్మచారినియమాతిక్రమ ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే వక్ష్యతే

ఇతి నైష్ఠికబ్రహ్మచారిధర్మనిరూపణమ్

శ్రీ అథ స్నాతకధర్మాః శ్రీ

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥—శ్లో॥ రాజతో ధనమన్విచ్ఛేత్సంసీదన్ స్నాతకః క్షుధా। యాజ్యాన్తేవాసినోర్వాపి నత్వన్యత ఇతి స్థితిః నసీదేత్ స్నాతకో విప్రః క్షుధాశక్తః కథంచన । నజీర్ణమలవద్వాసా భవేచ్చ విభవే సతి । కౢప్తకేశనఖశ్మశ్రుర్దాన్తశ్శుక్లాంబరశ్శుచిః । స్వాధ్యాయే చైవ యుక్తస్స్యాన్నిత్యమాత్మహితేషు చ । వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకంచ కమండలుమ్ । యజ్ఞోపవీతం వేదంచ శుభే రౌక్మే చ కుండలే ఇతి ॥ టీ ॥ వేదం దర్భపుంజం ॥ ౨ ॥ వ్యాసః ॥—శ్లో॥ వైణవీం ధారయేద్యష్టిమన్తర్వాసస్తథోత్తరం । యజ్ఞోపవీతద్వితయం సోదకంచ కమండలుమ్ । ఛత్రంచోష్ణీషమమలం పాదుకే చాప్యుపానహౌ । రౌక్మే చ కుండలే వేదం కౢప్తకేశనఖశ్శుచిః । స్వాధ్యాయే నిత్యయుక్తస్స్యాద్బహిర్మాల్యంచ ధారయేత్ । శుక్లాంబరధరో నిత్యం సుగంధః ప్రియదర్శన ఇతి ॥౩॥ స్మృతిరత్నే ॥ ధౌతవస్త్రైర్గంధపుష్పైః క్షాళనైర్దంతధావనైః । శ్రీకామో భూషణాద్యైశ్చ స్వశక్త్యాభూషయేత్తనుమితి ॥ ౪ ॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ అంతర్వాస్యుత్తరీయం వైణవందండం ధారయేత్సోదకంచ కమండలుం ద్వితీయయజ్ఞోపవీతముష్ణీషమజినకృతోపానహౌ చ్ఛత్రంచేతి ॥ ౫ ॥ గౌతమః ॥ స్నాతకో నిత్యం శుచిస్సుగంధస్స్నానశీల ఇతి ॥ టీ ॥ సుగంధత్వవిధానాదేవ నిర్గంధమాల్యనిషేధః ॥ ౬ ॥ తథాచ గోభిలః—సూ ॥ నాగంధాం స్రజం ధారయేదన్యత్ర హిరణ్యస్రజ ఇతి ॥ ౭ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః— శ్లో ॥ చౌళపత్సకలంగ్రాహ్యం స్నాతకకర్మణి భూపతే । శుభే లగ్నే వాసరే చ చరేత్తుస్నాతకవ్రతమ్ ॥ సమిద్భిర్యజ్ఞవృక్షోత్థైర్యద్వా వ్రీహియవాదిభిః । అగ్నిం యజేద్వ్యాహృతిభిర్యద్వా మంత్రైస్తు శాకలైః ॥ తీర్థసేవీ మితాహారీ త్యజేదష్టాంగమైథునమ్। స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్ ॥ సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తిరేవ చ । ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణ ఇతి ॥ ౮ ॥ కాతకగృహ్యే — వివాహదివసాత్పూర్వం తద్దినే స్నానమాచరేత్। వివాహదివసాధస్తాద్భవేత్తుస్నాతకవ్రతమ్ ॥ వివాహదివసే కుర్వన్నకుర్యాత్తీర్థసేవనమ్ । నచ శాకలహోమోస్తి తదా నక్షత్రదర్శనాత్ ॥ రాత్రావేవోద్వహేత్కన్యాం నస్నానదివసే దివేతి ॥ ౯ ॥ సంగ్రహే—స్నాతస్తూపయమాదర్వాక్ కృతో యాతి న సద్గతిమ్ । తస్మాదాసన్నవైవాహః స్నాతకర్మ సమాచరేదితి ॥ ౧౦ ॥ దక్షః—అనాశ్రమీ నతి

ష్ఠేత దినమేకమపిద్విజః । ఆశ్రమేణవినాతిష్ఠన్ప్రాయశ్చిత్తీయతేతుస ఇతి ॥

ఇతి స్నాతకధర్మనిరూపణమ్

అథ వివాహః

౧ ॥ అత్రవిష్ణుః ॥ శ్లో ॥ వేదానధీత్య యత్నేనపాఠతో జ్ఞానతస్తథా। సమావర్తనపూర్వంతు లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేదితి ॥ ౨ ॥ మనుః— గురుణానుమతస్స్నాత్వాసమావృత్తో యథావిధి। ఉద్వహేతద్విజోభార్యాంసవర్ణాం లక్షణాన్వితామితి ॥ ఇతి వివాహః

అథ కన్యాలక్షణమ్

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ నోద్వహేత్కపిలాంకన్యాంనాధికాంగీంనరోగిణీం । నాలోమికాంనాతిలోమాం నవాచాటాంనపింగళామ్॥ టీ ॥ కపిలాం కేశాక్షిభ్యాం పింగళాంత్వచా ॥ శ్లో ॥ నర్క్షవృక్షనదీనామ్నీంనాంత్యపర్వతనామికాం । నపక్ష్యహిప్రేష్యనామ్నీంనచభీషణనామికామ్ ॥ అవ్యంగాంగీం సౌమ్యనామ్నీం హంసవారణగామినీమ్ । తనులోమకేశదశనాంమృద్వంగీముద్వహేత్ స్త్రియం॥ ౨॥యమః॥హ్రస్వాదీర్ఘాకృశాస్థూలాపింగాక్షీగౌరపాండరా ।నపూజ్యానచసేవ్యాసా పతిమృత్యుకరీయతఇతి ॥౩॥ నారదః—దీర్ఘకుత్సితరోగార్తావ్యంగా సంసృష్టమైథునా । ధృష్టాన్యగతభావాచ కన్యాదోషాఃప్రకీర్తితాఇతి ॥ ౪॥ వ్యాసః—నశ్మశ్రువ్యంజనవతీం నచైవపురుషాకృతిమ్ । నఘర్ఘరస్వరాం క్షామాం తథాకాకస్వరాంనచ ॥ నానిబద్ధేక్షణాంతద్వద్వృత్తాక్షీం నోద్వహేద్బుధః । యస్యాశ్చరోమశేజంఘే గుల్ఫౌ యస్యాస్తథోన్నతౌ ॥ గండయోఃకూపకౌ యస్యాహసంత్యాస్తాంనచోద్వహేత్ । నాతిరూక్షచ్ఛవింపాండుకరజామరుణేక్షణామ్ ॥ ఆపీనహస్తపాదాంచనకన్యాముద్వహేద్బుధః । నవామనాం నాతిదీర్ఘాంనోద్వహేత్సంహతభ్రువమ్ ॥ నచాతిచ్ఛిద్రదశనాం నకరాళముఖీంనరః । పార్ష్ణిస్థూలాంరోమశీలాంయమళాంశ్యావదంతినీమ్ ॥ సన్నతభ్రూలతాంచైవపింగళాక్షీంనచోద్వహేత్ । బంధుహీనాచయాకన్యాయాకన్యాచైవ జన్మతః ॥ రోగిణీవంశహీనాచ తాంకన్యాంపరివర్జయేత్ । నాతికేశామకేశాంవా నాతికృష్ణాంచపింగళాం ॥ నిసర్గతోధికాంగాంవా న్యూనాంగాంవాపి నోద్వహేత్ । నావిశుద్ధాంసరోమాంవాషణ్ఢాంవాపినరోగిణీం ॥ నదుష్టాం న

ష్టవాక్యాంవా విహీనాంపితృమాతృతఇతి ॥ ౫ ॥ శాతాతపః— హంసస్వర్ణాం మేఘవర్ణాంమధుపింగళలోచనామ్ । తాదృశీముద్వహన్కన్యాంగృహస్థస్సుఖీ యమేధతే ॥ ౬ ॥ సవర్ణోద్వాహేనియమమాహ మనుః—అసపిండాచ యా మాతురసగోత్రాచయాపితుః । సాద్విజానాంప్రశస్తాదారకర్మణ్యమైథునీతి ॥టీ॥అమైథునీ అక్షతయోనిః, అసపిండాసమానః ఏకః పిండో దేహో యస్యాస్సా సపిండా,నసపిండాఅసపిండా సపిండతాచైకశరీరావయవాన్వయేనభవతి తథాహి,పుత్రస్య పితృశరీరావయవాన్వయేనపిత్రా సహసపిండతా, ఏవంపితామహాదిభిరపి,పిత్రాదిద్వారేణైకశరీరావయవాన్వయాత్,ఏవంమాతృశరీరావయవాన్వయేనమాత్రా,ఏవంమాతామహాదిభిరపిమాత్రాదిద్వారేణ,తథా మాతృష్వసృమాతులాదిభిః పితృవ్యపితృష్వస్రాదిభిరప్యేకశరీరావయవాన్వయాత్, తథా పత్యుస్సహపత్న్యా ఏకశరీరారంభకతయా, ఏవం భ్రాతృభార్యాణామపిపరస్పరమేకశరీరారబ్ధైస్సహైకశరీరారంభకత్వేన,ఏవంయత్రయత్రసపిండశబ్దప్రయోగస్తత్రసాక్షాత్పరంపరయావాఏకశరీరావయవాన్వయో వేదితవ్యః॥౭॥ ప్ర॥ఏకశరీరావయవాన్వయశ్చ శ్రుతితోవగమ్యతే ॥శ్రు॥ ఆత్మాహిజజ్ఞఆత్మనఇతి, ప్రజామనుప్రజాయసఇతిచ ॥ ౮ ॥ తథాగర్భోపనిషది—శ్రు ॥ ఏతత్షాట్కౌశికంశరీరం త్రీణిపితృతస్త్రీణిమాతృతః, అస్థిస్నాయుమజ్జానః పితృతః, ఏవం త్వక్మాంసరుధిరాణి మాతృత ఇతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబశ్చ—సూ ॥ అంగాదంగాత్సంభవసి ప్రజాయస్వప్రజయా తత్రాయంజాయతేస్వయమితిచ సఏవాయం విరూఢః పృథక్ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతఇతి, నిర్వాప్యపిండాన్వయే నతు సాపిండ్యమాతృసంతానే భ్రాతృపితృవ్యాదిషుచ సాపిండ్యంనస్యాదితి చేతి ॥ ౧౦ ॥సముదాయశక్త్యంగీకారేణ రూఢిపరిగ్రహేఽవయవశక్తిస్తత్ర తత్రావగమ్యమానాపపరిత్యక్తాస్యాదితివిజ్ఞానేశ్వరీయే, స్మృతిచంద్రికాయాంతు, ఏకస్యాంపిండదానక్రియాయాం దాతృత్వేన పిండభాక్త్వేన లేపభాక్త్వేనవానుప్రవిష్టానాంభవతి సాపిండ్యం ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాఃపిండభాగినః । పిండదస్సప్తమస్తేషాంసాపిండ్యంసాప్తపౌరుషమితిస్మృతేః ॥ నచనిర్వాప్య పిండాపేక్షయా సాపిండ్యవర్ణనే భ్రాతృపితృవ్యాదిషు సాపిండ్యం నస్యాదితిశంకనీయం, ఏకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేనైకక్రియాన్వయిత్వసంభవాదిత్యభిహితం; అత్ర సా

ర్వభావః, ఏకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేనైకక్రియాన్వయినస్సపిండా ఇత్యభిధానేన భ్రా
తృపితృవ్యాదిసాపిండ్యసిద్ధావపి స్వదుహితృస్వసృమాతులతద్దుహితౄణాం ఏ
కక్రియాన్వయిత్వాభావేన సాపిండ్యం న స్యాత్- తతశ్చ పంచమాత్సప్తమాదిత్యా
దివచననిచయస్య వైయర్థ్యం స్యాత్, అతో లేపభాజశ్చతుర్థాద్యా ఇత్యుక్తం
సాపిండ్యం అనంతరస్సపిండాద్యస్తస్య తస్య ధనం భవేత్ పుత్రాభావే సపిండా
మాతృసపిండాశ్శిష్యాశ్చ దద్యురితి మనుగౌతమాద్యుక్తం తావద్దాయభాక్త్వా
ర్థం దైహికకర్తృత్వవిషయమితి, ఏకశరీరావయవాన్వయద్వారేణ సాక్షాత్పరం
పరయా వా సాపిండ్యవర్ణనే సర్వత్ర సర్వస్య యథా కథంచిదనాదౌ సంసారే తత్స
త్త్వాదితి యోఽతిప్రసంగస్సంభవతి స దోషో మన్వాదివచనైః పరిహర్తవ్యః॥౧౧
తథా చ మనుః— శ్లో॥ సపిండతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్తత ఇతి ॥ ౧౨ ॥ గౌ
తమః— సూ॥ గృహస్థస్సదృశీం భార్యాం విందేతానన్యపూర్వాం యవీయ
సీమసమానప్రవరైర్వివాహః ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబంధుభ్యో బీజినశ్చ మాతృ
బంధుభ్యః పంచమాదితి ॥ ౧౩ ॥ శంఖశ్చ— సూ॥ దారానాహరేత్సదృశానస
మానార్షేయానసంబద్ధాన్ సప్తమాత్పంచమాత్పితృమాతృబంధుభ్య ఇతి॥౧౪॥
వసిష్ఠశ్చ— అసమానార్షేయామస్పృష్టమైథునామవరవయసం భార్యాం విం
దేత పంచమీం మాతృబంధుభ్యస్సప్తమీం పితృబంధుభ్య ఇతి॥ అతీత్యేతి శేషః ॥
౧౫ ॥ యదాహ పైఠీనసిః— సూ॥ అసమానార్షేయాం కన్యాం పంచమాతృ
తః పరిహరేత్సప్తపితృత ఇతి ॥ ౧౬ ॥ విష్ణురపి — అసగోత్రామసమానప్రవ
రాం భార్యాం విందేత మాతృతః పంచమాదూర్ధ్వం పితృతస్సప్తమాదితి ॥౧౭॥
యాజ్ఞవల్క్యః— శ్లో॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్ ।
అనన్యపూర్వికాం కాంతామసపిండాం యవీయసీమ్ ॥ అరోగిణీం భ్రాతృమతీమస
మానార్షగోత్రజామ్ । పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథేతి ॥
టీ॥ అనన్యపూర్వికాం పూర్వం పురుషాంతరాపరిగృహీతాం, కాంతాం కమనీ
యాం వోఢుర్మనోనయనానందకారిణీం, యస్యాం మనశ్చక్షుషోర్నిబంధస్త
స్యామృద్ధిరిత్యాపస్తంబస్మరణాత్, యవీయసీం వయసా ప్రమాణతశ్చ న్యూనాం
ఉద్వహేదిత్యర్థః

——ఇతి కన్యాలక్షణమ్——

అథ వధూవరయోర్వయఃప్రమాణమ్

అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షోఽదశాబ్దాంతు భార్యాంవిందేతమానవః । ఏకవింశతివర్షోఽవా సప్తవర్షామవాప్నుయాదితి ॥ ౧ ॥ అంగిరాః ॥ వయోధికాంనోపగచ్ఛేద్దీర్ఘాంకన్యాంస్వదేహతః । స్వవర్షాద్ద్విత్రిపంచాదిన్యూనాంకన్యాంసముద్వహేదితి ॥ ౨ ॥ విష్ణుః—వర్షైరేకగుణాం భార్యాముద్వహేత్త్రిగుణోవరః । త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాంవా వయోమాత్రావరానచేతి ॥ టీ ॥ వయోమాత్రావరానచేత్యుక్తేః ద్విత్ర్యాదికతిపయమాసైరూనానోద్వాహ్యా ॥ ౩ ॥ నారదః—శ్లో ॥ హీనాంగామధికాంగాంచ వరాద్దీర్ఘాంవయోధికామ్ । నోపేయాద్రోగిణీంనారీం దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషురితి ॥ టీ ॥ అరోగిణీమిత్యత్ర, వాతగుల్మాశ్మరీకుష్ఠమహోదరభగంధరాః । అర్శాంసిగ్రహిణీత్యష్టౌమహారోగాఃప్రకీర్తితా ఇత్యుక్తమహారోగరహితాం భ్రాతృమతీం పుత్రికాకరణభయాత్ ॥ ౪ ॥ యదాహమనుః—శ్లో ॥ యస్యాస్తునభవేద్భ్రాతా నవిజ్ఞాయేతవాపితా । నోపయచ్ఛేతతాంకన్యాం పుత్రికాధర్మశంకయేతి ॥ టీ ॥ అనేన పితుస్సంకల్పమాత్రాదపిపుత్రికాభవతీతి గమ్యతే ॥ ౫ ॥ అతఏవగౌతమః—సూ ॥ అభిసంధిమాత్రాత్పుత్రికేత్యేక ఇతి ॥ ౬ ॥ అ ॥ సాచ కథం పుత్రికాభవతీత్యపేక్షితేమనురాహ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోనేనవిధినా సుతాంకుర్వీతపుత్రికామ్। యదపత్యంభవేదస్యాంతన్మమస్యాత్స్వధాకరమితి ॥ ౭ ॥ వసిష్ఠోపి — అభ్రాతృకాంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలంకృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమేపుత్రోభవేదితి ॥ వా ॥ ఇయమేవ మేపుత్ర ఇతివా, ఏతచ్చాగ్రేవక్ష్యతే, అసమానార్షగోత్రజామిత్యత్ర ఆర్షంప్రవరః, గోత్రంప్రసిద్ధం, సమానతానామతోవేదితవ్యా, గోత్రప్రవరౌ పృథక్పర్యుదాసేనిమిత్తం, అసమానార్షేయాం అసమానగోత్రజామితిచ ॥ శ్లో ॥ పరిణేయసగోత్రాంతుసమానప్రవరాంతథేతిభేదేనస్మరణాత్ ॥ ౮ ॥ బోధాయనః॥ ఏకఏవఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే। తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్రాంగిరసోభృగోరితి ॥ సమానగోత్రత్వంసమానప్రవరత్వం ॥ ౯ ॥ అ ॥ భృగ్వంగిరోగణేషువిశేషమాహసఏవ ॥ సూ ॥ ద్వ్యార్షేయసన్నిపాతే అవివాహస్త్ర్యార్షేయాణాం, త్ర్యార్షేయసన్నిపాతే పంచార్షేయాణామితి ॥ వా ॥ అత్రచ అసపిండామిత్యనేన పితృష్వసృమాతృష్వసృమాతులాదిదుహి-

తృనిషేధః- అసగోత్రామిత్యనేన అసపిండాయా అపిభిన్నసంతానజాయాస్స
మానగోత్రజాయా నిషేధః- అసమానప్రవరామిత్యనేనా సపిండజాయా అస
గోత్రజాయా అపి సమానప్రవరాయా నిషేధః- యథా, యాస్కవాధూలమౌన
మౌకానాం గోత్రభేదేపి తేషాం భార్గవ వైతహవ్యసావేదసేతి సమానప్రవర
త్వం, పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమితి మాతృతః మాతృసంతానే పంచమాదూ
ర్ధ్వం, పితృతః పితృసంతానే సప్తమాదూర్ధ్వం సాపిండ్యం నివర్తతఇతి శేషః
అతశ్చాయం సపిండ శబ్దో వయవశక్త్యా వర్తమానః పంకజాదిశబ్దవన్నియత వి
షయఏవ, తథాచ పితాదయష్షట్సపిండాః పుత్రాదయశ్చషట్, ఆత్మాచసప్త
మః- సంతానభేదేపి యతస్సంతానభేదః తమాదాయగణయేత్, యావత్సప్త
మ ఇతి సర్వత్రయోజనీయం సపిండాసమానగోత్రాసమానప్రవరాసుభార్యా
త్వమేవనోపపద్యతే, రోగిణ్యాదిమాత్వన్నేపి భార్యాత్వేదృష్టవిరోధఏవేతి
విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం- అపుత్రాణాంతుస్త్రీణాం సాపిండ్యం త్రిపూరుషమితి వి
జ్ఞాయతఇతి వసిష్ఠవచన మాశౌచవిషయమితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్నిర్ణీతమ్॥౧౦
అ॥ మాతృగోత్రజామప్యపరిణేయాం కేచిదిచ్ఛంతి । మాతులస్యసుతామూఢ్వా
మాతృగోత్రాంతథైవచ । సమానప్రవరాంచైవ గత్వాచాంద్రాయణంచరేదితి
శాతాతపస్మరణాత్, సగోత్రాంమాతురప్యేకే నేచ్ఛంత్యుద్వాహకర్మణీతి
వ్యాసస్మరణాచ్చేతి ॥వా॥ మాతృగోత్రామితి గోత్రగ్రహణం సపిండపరమిత్య
న్యే ॥ ౧౨ ॥ అఖండాదర్శే ॥ వా ॥ కూటస్థమంతరాళైవస్థాప్యతమాదాయా
న్యోన్యగణనేసతి పితృపక్షేసప్తపురుషానతీత్యయాకన్యా వివాహేచ్ఛోః పురు
షస్యాష్టమీభవతి సావివాహ్యా- తథామాతృపక్షేచ కూటస్థమారభ్యాన్యోన్యగణ
నేసతిపంచ పురుషానతీత్యయాకన్యావివాహేచ్ఛోః పురుషస్యషష్ఠీభవతి సైవవి
వాహ్యేతి-ఏవంచ బహుస్మృతిసమ్మతత్వాత్ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవవి
వాహః, నతతోర్వాగితిస్థితమ్॥౧౩॥ తథాచ నారదః ॥—శ్లో॥ పంచమాత్సప్త
మాదర్వాగ్బంధుభ్యః పితృమాతృతః । అవివాహ్యాసగోత్రాచ సమానప్రవరాత
థేతి ॥ ౧౪ ॥ విష్ణుః ॥ పంచమాత్సప్తమాద్ధీనాం యఃకన్యాముద్వహేద్ద్విజః ।
గురుతల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవమూద్వహన్నితి ॥ ౧౫ ॥ యత్తు ॥—శ్లో॥పం
చమీంమాతృపక్షాత్తు పితృపక్షాత్తుసప్తమీమ్ । గృహస్థఉద్వహేత్కన్యాంన్యా

యేన వివిన్నోత్తమామితివ్యాసవచనం,తత్పంచమీంసప్తమీమతీత్యఉపరితనాము
ద్వహేదిత్యేవంపరమ్ ॥ ౧౬ ॥ అతఏవమరీచిః ॥ —శ్లో ॥ పంచమేసప్తమేచై
వ యేషాంవైవాహికీక్రియా । క్రియాపరాఅపిహితేపతితాశ్శూద్రతాంగతాఇతి॥
౧౭॥ మనుః ॥ పైతృష్వసేయీంభగినీం స్వస్రీయాంమాతురేవచ । మాతుశ్చ
భ్రాతుస్తనయాం గత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ఏతాస్తిస్రస్తుభార్యార్థేనో
పయచ్ఛేతబుద్ధిమాన్ । జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాః పతతిహ్యుపయన్నధఇతి ॥
౧౮॥ వ్యాసః ॥ జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానే ఉద్వహేదవిశంకితః । మాతుస్సపిండా
యత్నేన వర్జనీయాద్విజాతిభిః । తృతీయాంమాతృతఃకన్యాం తృతీయాంపితృ
తస్తథా । శుల్కేనచోద్వహిష్యంతి విప్రాఃపాపవిమోహితాః ॥ టీ ॥ మా
తృతఃమాతృపక్షే, తృతీయాంమాతులసుతాం, పితృతఃపితృపక్షేతృతీయాంపైతృ
ష్వసేయీమిత్యర్థః ॥౧౯॥ శాతాతపః ॥—శ్లో॥ సమానప్రవరాంకన్యామే
కగోత్రామథాపివా । వివాహయతియోమూఢస్తస్యవక్ష్యామినిష్కృతిమ్।ఉ
త్సృజ్యతాంతతోభార్యాం మాతృవత్పరిపాలయేత్ । కృత్వాతస్యాంసముత్సర్గ
మతికృచ్ఛ్రంసమాచరేదితి ॥ ౨౦ ॥ ఆపస్తంబః —శ్లో॥ సమానప్రవరాంక
న్యాం సగోత్రాముపగమ్యచ । తస్యాముత్పాద్యచండాలంబ్రాహ్మణ్యాదేవహీ
యత ఇతి ॥ ౨౧ ॥ కల్పసారే ॥—శ్లో ॥ అమత్యోఢాసగోత్రాచేన్మాతృవద్బి
భృయాత్తుతాం। చాంద్రాయణంచరిత్వాన్యాముపయచ్ఛేతకన్యకామ్। కృచ్ఛ్రాబ్ద
పాదంకుర్వీత ప్రజాతాయదిసాభవేత్ । మిందాహుతీర్ద్వేజుహుయాత్తస్యాంతే
చరితవ్రతః। తస్యాం ప్రసూతోనిర్దోషః కాశ్యపోగోత్రతస్స్మృతః। ఊఢా
చేద్బుద్ధిపూర్వంస్యాద్గురుతల్పవ్రతంచరేత్ । తస్యాంప్రసూతశ్చండాలస్సర్వక
ర్మబహిష్కృతఇతి ॥ ౨౨ ॥ స్మృత్యర్థసారె ॥ యదికశ్చిజ్జ్ఞానతస్తాం క
న్యామూఢ్వోపగచ్ఛతి। గురుతల్పవ్రతాచ్ఛుద్ధోగర్భస్తజ్జోంత్యతాంవ్రజేత్ ॥
భోగతస్తాంపరిత్యజ్య పాలయేజ్జననీమివ । అజ్ఞానాచ్ఛేదైందవేన శుధ్యేద్గర్భస్తు
కాశ్యపఇతి ॥౨౩॥ శంఖః ॥సూ ॥ సగోత్రాయదుహితరంనప్రయచ్ఛేన్మాతుశ్చ
యోనిసంబద్ధేభ్యఇతి ॥౨౪॥ మాధవీయేపరాశరే॥—శ్లో॥ పితుఃపితృష్వసుః
పుత్రాఃపితృమాతృష్వసుస్సుతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాఃపితృ
బాంధవాః । మాతుఃపితృష్వసుఃపుత్రామాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । మాతు

త్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయామాతృబాంధవాః । వివాహోనేష్యతేతత్ర పితుర్మా
తుశ్చ బంధుష్వితి ॥ ౨౬ ॥ సుమంతుః ॥ సూ ॥ పితృష్వసృసుతాంమాతృ
ష్వసృసుతాంమాతులసుతాంమాతృ సగోత్రాముద్వాహ్యచాంద్రాయణంచరే
త్పరిత్యజ్యైనాంబిభృయాదితి ॥ ౨౭ ॥ పైఠీనసిః ॥ సూ॥ పితృమాతృష్వసృదు
హితరౌ మాతులసుతాధర్మతోభగిన్యస్తావర్జయేదితి ॥ సఏవ —॥శ్లో ॥
ఉద్వాహ్యతసగోత్రాంతుతనయాంమాతులస్యచ । ఋషిభిశ్చైవతుల్యాపి స
తు చాంద్రాయణంచరేదితి ॥ ౨౮ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ బ్రహ్మహాసురాపగు
రుతల్పగపితృమాతృయోనిసంబంధగస్తేననాస్తికనిందిత కర్మాభ్యాసిపతితాత్యా
గ్యపతితత్యాగినః పతితాః పాతకసంయోజకాశ్చేతి ॥ ౨౯ ॥ చంద్రికాయాం॥
శ్లో॥స్త్రీసంతతిస్తథాపుంసాంనవివాహ్యోఉభమతే । స్త్రీపుంసయోర్వివాహ
స్సాన్వత్పంచమాత్సప్తమాత్పరమితి ॥నా॥ చతుర్థీముద్వహేదిత్యాదీన్యర్వాగ్వి
వాహ పరాణివచనాని విజాతీయవిషయాణి ॥ ౩౦ ॥ యదాహశంఖః ॥శ్లో॥ య
ద్యేకజాతాబహవఃపృథక్క్షేత్రాఃపృథగ్జనాః । ఏకపిండాఃపృథక్ఛౌచాఃపిండస్త్వా
వర్తతేత్రిష్వితి ॥టీ॥ ఏకస్మాద్బ్రహ్మణాదేర్జాతాః పృథక్క్షేత్రాఃభిన్నజా
తీయాసుస్త్రీషుజాతాఃపృథగ్జనాః, సమానజాతీయాసుభిన్నాసుస్త్రీషుజాతాః
తేఏకపిండాః, కింతుపృథక్ఛౌచాః- శౌచమాశౌచప్రకరణేవక్ష్యతే-పిండస్త్వా
వర్తతేత్రిష్వితి, త్రిపూరుషమేవసాపిండ్యమిత్యర్థః ॥ వా ॥ తత్రైవచతుర్థీ
వివాహః క్షత్రియావిషయఇతి వ్యక్తముక్తవానఖండాదర్శకారః- త్రీనతీత్య
మాతృతః పంచాతీత్యపితృతఇతిపైఠీనసివచనం క్షత్రియాది విషయమితివ్యాఖ్యే
యం, తృతీయాం క్షత్రియోమాతుః పంచమీంపితృతఃపరాం।సముద్వహేత్సవ
ర్ణాంతుపంచమాత్సప్తమాత్పరామితికణ్వవచనబలాత్త్రీనతీత్యమాతృతఇతిపై
ఠీనసివచనం క్షత్రియాదివిషయమితి వరదరాజీయేపి నిర్ణీతం-విజ్ఞానేశ్వరీయే
పి- యదపివసిష్ఠేనోక్తం, పంచమీంసప్తమీంచైవ మాతృతఃపితృతస్తథేతి వచ
నంసమానజాతీయేద్రష్టవ్యం- విజాతీయేతు యద్యేకజాతాబహవఇతిశంఖవచనా
త్త్రిపూరుషమేవ సాపిండ్యమితి- సార్వభౌమీయేతు చతుర్థ్యాదివివాహే ప్ర
వర్తమానస్య లోకస్యభ్రాంతిరేవ మూలం-విజాతీయవిషయస్యచతుర్థీముద్వ
హేదిత్యాదివచనస్య సజాతీయవిషయత్వావగమాదంధపరంపరావానాన్యత్కిం

చిన్మాలం । యదికథంచిత్క్వచిద్వచనంకృచ్ఛ్రలబ్ధంతథాపిమన్వర్థవిపరీతాతుయా స్మృతిస్సానశస్యతే। ఏకతస్సర్వమునయోయాజ్ఞవల్క్యస్తథైకతః।యదుక్తవాన్ ధర్మశాస్త్రం తత్ప్రమాణంప్రమీయతామితి ॥ మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిప్రబల స్మృతివిరోధేన తదేవత్యాజ్యం- ఏవంశాస్త్రవిరోధే లోకాచారశ్చత్యాజ్యః ॥ ౩౧ ॥ తథాకాత్యాయనః ॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతు పరిత్యాగోయథాభవేత్ । త థైవలౌకికాచారం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేదితి ॥౩౨॥ వసిష్ఠోపి ॥ శ్రుతిస్మృతివి హితోధర్మస్తదలాభే శిష్టాచారః ప్రమాణమితి ॥టీ॥ శాస్త్రవిరోధేశిష్టాచా రోనప్రమాణ మిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ తథాహగౌతమః ॥ దేశజాతి కులధర్మా శ్చామ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమితి తదేవం - అసవర్ణాసునారీషు వివాహశ్చద్విజాతిభిరితి కలావసవర్ణావివాహనిషేధాత్ మనుయాజ్ఞవల్క్యా దిభిః- పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహవిధానాత్ -తదర్వాక్పాతిత్యా దిప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ ॥ ౩౪ ॥—శ్లో ॥ పంచమాత్సప్తమాదర్వాగ్వివాహో

సపత్నీమాతుమాతృత్వనిరూపణమ్

నిందితః కలావితి,ఏవమాపంచమాత్సపత్నీమాతృబంధువర్గోపి పరిహార్యః। తత్ర ఏకశరీరావయవాన్వయ లక్షణసాపిండ్యాభావేప్యతిదేశేన సాపిండ్యసి ద్ధిః ॥ ౩౫॥ తథాసుమంతుః॥సూ॥ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరస్తద్భ్రాతరో మా తులాస్తత్సుతా మాతులసుతాస్తత్స్వసారశ్చమాతృష్వసారస్తత్సుతామాతృష్వ సృసుతాస్తద్దుహితరశ్చ భగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాని తస్మాత్తానోపయంత వ్యాః అన్యథాసంకరకారికాస్స్యురితి॥ ౩౬॥ స్మర్యతేచసాపిండ్యం॥—శ్లో॥ ఏ కత్వంసంగతాభర్తుః పిండేగోత్రేచసూతకఇతి ॥వా॥ భర్తుః పత్న్యాసహై కశరీరోత్పాదలక్షణసాపిండ్య సద్భావాచ్చ, పుత్రాదీనాంపితృశరీరావయవా న్వయద్వారేణమాతృవత్సపత్నీమాతృసపిండైస్సహభవతిసాపిండ్యం,అతఏవమా తృతః పితృతస్తథా, మాతృబంధుభ్యఃపంచమీంమాతృపక్షాచ్చేత్యాదిషు సామా న్యేనమాతృశబ్దః ప్రయుక్తః, నజననీశబ్దః, తస్మాజ్జననీబంధువర్గవత్సపత్నీమా తృయోని సంబంధబంధువర్గశ్చ పరిహార్యఏవ ॥౩౭॥ స్మృత్యంతరే ॥—శ్లో ॥ భ్రాతుస్తుపత్నీంభగినీంతత్సుతాంచైవవర్జయేత్। పితుస్తుపత్నీభగినీంతత్సుతాం చైవవర్జయేదితిచ ॥వా॥ ఏవంసామాన్యేన పితృశబ్దప్రయోగాజ్జనకవ్యతిరిక్త పి

తృకులమపి సప్తమావధిపరిహార్యం ॥౩౭॥ తథాచ గౌతమః ॥సూ॥ అసమానప్రవ
రైర్వివాహ ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబంధుభ్యో బీజినశ్చేతి ॥వా॥ పరక్షేత్రే నియో
గాదుత్పన్నః పుత్రః ఉభయోరపి భవతి ॥శ్లో॥ అపుత్రేణ పరక్షేత్రే నియోగోత్పాదిత
స్సుతః । ఉభయోరప్యసౌ రిక్థీ పిండదాతా చ ధర్మత ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ ॥ బీజినః
క్షేత్రిణశ్చైవ ద్వ్యాముష్యాయణకో హి స ఇతి స్మృత్యంతరాచ్చ ॥ తథా దత్తాదీనాం
ద్వ్యాముష్యాయణత్వేన గోత్రద్వయం పరిహార్యం ॥శ్లో॥ గోత్రరిక్థే జనయితుర్న హ
రేద్దత్త్రిమస్సుతః । జనకస్య తు గోత్రేణ హ్యుపనీతో ద్విగోత్రకః ॥ ఉపనేతుర్భజేద్గో
త్రమసంప్రజ్ఞాతగోత్రవాన్ । ప్రజ్ఞాతగోత్రస్తు భవేదుభయం దత్తపుత్రవదితి స్మ
రణాత్ ॥ ౩౮ ॥ తథా పైఠీనసిః — సూ ॥ అథ దత్తక్రీతకృత్రిమపుత్రికాపుత్రాః
పరిగ్రహేణార్షేణ జాతాస్తే సంహతగోత్రా ద్వ్యాముష్యాయణా భవంతీతి, అ
థోభయత్ర పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరాఖండాద
ర్శవరదరాజీయాదిషు నిర్ణీతం, అపరేతు చంద్రికాకారాదయ ఆహుః ॥౪౦॥ ఏ
కోద్దేశ్యావచ్ఛేదేనైకక్రియాన్వయినశ్చైవ సపిండాః ఇతి ॥ తథాచ మా
ర్కండేయః ॥— ॥ అసపిండాం మాతరంచ వాఙ్మాత్రేణ తథైవచ । స్వసారమస
పిండాంచ మాతృవద్వర్జయేత్సదేతి ॥ వసిష్ఠః — వాఙ్మాత్రేణ స్వసారంచ మాత
రంచ తథైవచ । అసపిండాం మాతరంచ వర్జయేన్మాతృవత్సదేతి ॥ జాబాలిః —
పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । పిండసంబంధినో హ్యేతే విజ్ఞేయాః
పురుషాస్త్రయః ॥ లేపసంబంధినశ్చాన్యే పితామహపితామహాత్ । ప్రభృత్యు
క్తాస్త్రయస్తేషాం యజమానస్తు సప్తమః ॥ ఇత్యేష మునిభిః ప్రోక్తస్సంబంధస్సాప్త
పౌరుష ఇతి ॥ వా ॥ ఏవంచసతి మాతులసుతాదీనామేకపిండక్రియానుప్రవేశా
భావేనాసపిండత్వాత్ తద్వివాహోభిమతఏవ, పఞ్చమీం మాతృతస్సగోత్రాం
మాతురప్యేకేనేచ్ఛంతీత్యాదివచనజాతం పుత్రికాకరణవిషయం, ఆసురాదివివా
హోత్థసంతతివిషయంచ, అన్యథా మాతుః పతిగోత్రత్వేన గోత్రాంతరాభావాత్
నచ భూతపూర్వగత్యా మాతృసగోత్రత్వం వర్తమానే సంభవతి, భూతపూర్వగతే
రన్యాయ్యత్వాత్ పతిగోత్రత్వంచ ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహా
త్సప్తమే పదే । ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిండే గోత్రే చ సూతక ఇత్యాదిస్మృతిభ్యో
ఽవగమ్యతే ॥ ౪౧ ॥ పుత్రికాపుత్రస్య మాతృగోత్రత్వమాహ లౌగాక్షిః ॥ మాతా

ఖీహస్య గోత్రేణ మాతుః పిండోదకక్రియాః। కుర్వీత పుత్రికాపుత్ర ఏవమాహ ప్రజాపతిరితి ॥ ౪౨ ॥ అసురాదివివాహవిషయే మార్కండేయః— శ్లో ॥ బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు యా తూఢా కన్యకా భవేత్ । భర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యా స్తస్యాః పిండోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవదితి ॥పా॥ మాతృపితృగోత్రేణేత్యర్థః, ఏవంచ పుత్రికాకరణే ఆసురాదివివాహేషుచ ఉదకపూర్వదానాభావేన స్వపితృసాపిండ్యస్య స్వగోత్రస్య చానివృత్తేర్మాతుః స్వపిత్రాదిసాపిండ్యాదిసద్భావాత్, అసపిండాచయా మాతురసగోత్రాచయా పితురిత్యాదివచనాని తద్విషయాణీతి వేదితవ్యాని, నను పుత్రస్య మాతృసపిండత్వాత్, యా మాతుస్సపిండా సా పుత్రస్యాపీతి కిమర్థం మాతృగ్రహణం ఉచ్యతే, యదాతు పుత్రికాపుత్రస్యైవ మాతామహాభ్యాం పరిత్యాగః తదా తత్సాపిండ్యనివృత్త్యా తత్సపిండాయా వివాహప్రాప్తౌ తన్మాభూదితి మాతృగ్రహణం, ఏవంచ తత్పుత్రాదేస్త్యాగేనైవ పితృగోత్రనివృత్త్యా తత్సగోత్రాయా వివాహప్రాప్తౌ తన్మాప్రసాంక్షీదితి పితృగ్రహణమితి, బ్రాహ్మాదిభిర్వివాహైర్నివృత్తపితృసాపిండ్యాయాః పుత్రస్య మాతులసుతాదీనాంపంచమాత్సప్తమాదర్వాచీనానామపి పరిణయనమభిమతమేవ, మాతులసుతాదివివాహనిషేధవచనాని సర్వాణ్యాసురాదివివాహోఢా పుత్రవిషయాణి, పుత్రికాపుత్రవిషయాణిచ, మాతులసుతాదివివాహానుగ్రాహకాణితు బ్రాహ్మాదివివాహోఢాపుత్రవిషయాణీతి వ్యవస్థా ॥ఇతి సపత్నీమాతుర్మాతృత్వనిరూపణం॥

॥ అథ మాతులసుతోద్వాహవిషయః ॥

౧ ॥ తత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ తృతీయాం మాతృపక్షాచ్చ పఞ్చమీం పితృత స్తథా । వివహంతి క్వచిద్దేశే సంకోచ్యాపి సపిండతామ్ ॥ చతుర్థీముద్వహేత్కన్యాం చతుర్థః పఞ్చమీమపి । షష్ఠీం తు నోద్వహేత్కన్యాం పఞ్చమో న తు పఞ్చమీం ॥ తృతీయో వరయేత్కన్యాం చతుర్థీం పఞ్చమీం తథేతి ॥ ౨ ॥ షట్త్రింశన్మతే— తృతీయాం మాతృతః కన్యాం తృతీయాం పితృత స్తథా । వివాహయేన్మనుః ప్రాహ పారాశర్యోంగిరాయమ ఇతి ॥ ౩॥ చతుర్వింశతిమతే—తృతీయాం వా చతుర్థీం వా పక్షయోరుభయోరపి । వివాహయేన్మనుః ప్రాహ పారాశర్యోంగిరాయమ ఇతి ॥ ౪ ॥ స్మృతిసారే—మాతులస్య సుతాం కేచిత్ పితృష్వసృసుతాదికమ్ ।

వివహంతి క్వచిద్దేశే సంకోచ్యాపి సపిండతామ్ ॥ చతుర్థః పఞ్చమీం కన్యాం పఞ్చమీం షష్ఠ ఉద్వహేత్ ।చతుర్థీముద్వహేత్కన్యాం పఞ్చమో న తు పఞ్చమీం॥ పఞ్చమః పఞ్చమీం కన్యాం నోద్వహేదితి యత్స్మృతమ్ ॥ పితృపక్షే నిషేధోయం మాతృపక్షే న తద్భవేదితి ॥ ౫ ॥ స్మృతిరత్నే—అబ్రహ్మచారిదారాద్యైః సార్ధం భోజనకర్మ చ । మాతులాదిసుతాయాశ్చ వివాహశ్శిష్టసమ్మతః ॥ ఇత్యేతే దాక్షిణాత్యానామవిగీతా ఉదాహృతాః । సముద్రయానం మాంసస్య భక్షణం శస్త్రజీవితా ॥ శీధుపానముదీచ్యానామవిగీతాని ధర్మత ఇతి ॥ ౬ ॥ బృహస్పతిః—ఉద్వాహ్యతే దాక్షిణాత్యైర్మాతులస్య సుతా ద్విజైః । మధ్యదేశే కర్మకరాశ్శిల్పినశ్చ గవాశినః ॥ మత్స్యాదాశ్చ నరాః పూర్వే వ్యభిచారరతాః స్త్రియః । ఉత్తరే మద్యపా నార్యః స్పృశ్యా నౄణాం రజస్వలాః ॥ అప్రజాతాం ప్రగృహ్ణంతి భ్రాతృభార్యామభర్తృకామ్ । దేశజాతికులాచారధర్మాస్సమ్యక్ప్రకీర్తితాః॥ తథైవ తే పాలనీయాః ప్రజాః ప్రక్షుభ్యతేన్యథా । విరుద్ధాః ప్రతిదృశ్యంతే దాక్షిణాత్యేషు సమ్ప్రతి ॥ స్వమాతులసుతోద్వాహో మాతృబంధుత్వదూషితః ।అభర్తృకభ్రాతృభార్యాగ్రహణం చాతిదూషితమ్ ॥ కులేకన్యాప్రదానం చ దేశేష్వన్యేషు దృశ్యతే । ఇత్థం విరుద్ధానాచారాన్ ప్రభూతాన్న నివారయేత్ ॥ తథా భ్రాతృవివాహోపి పారసీకేషు దృశ్యతే । తథైకాదశరాత్రాద్ధే శ్రాద్ధభుక్తం తు యైర్ద్విజైః॥ తేభ్యశ్శ్రాద్ధే పునర్దానం కేచిన్నేచ్ఛంతి దేహినః । దత్వా ధాన్యం వసంతే నైవ శ్వరది ద్విగుణం పునః ॥ భుజ్యతే బంధురక్షేత్రం ప్రవిష్టైర్ద్విగుణే ధనే । భుజ్యతే నైవ రప్రవిష్టం మూల్యం తచ్చ విరుధ్యతే ॥ దేశజాత్యాదిధర్మస్య ప్రామాణ్యాదవిరోధనమ్ । శాస్త్రేణాతో నృపస్సర్వం శాస్త్రం దృష్ట్వా ప్రవర్తయేదితి ॥ వా ॥ అణో బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు నివృత్తసపిండభావాయా మాతురసపిండత్వాన్మాతులసుతా పరిణేయా, ఏవం పైతృష్వసేయీ చ, న చ తథావిధమాతృష్వసాతద్దుహితా చ కిమితి న పరిణేయేతి వాచ్యం, శాస్త్రావిరోధేపి లోకవిరుద్ధత్వాత్ యద్ధర్మ్యమపి లోకవిద్విష్టం తన్నానుష్ఠేయం ॥ ౬ ॥ తథా చ మనుః—శ్లో ॥ అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మ్యమప్యాచరేన్న త్వితి ॥ ౮ ॥ వరాహమిహిరోపి—శ్లో ॥ దేశాచారస్తావదాదౌ విచింత్యో దేశే దేశే యా స్థితిస్సైవ కార్యా । లోకద్విష్టం పండితా వర్జయంతి దైవజ్ఞాతో లోకమార్గేణ యాయాదితి ॥ వా ॥

దాక్షిణాత్యానాంమధ్యే ఆంధ్రేషు త్రైవిద్యవృద్ధావేదార్థానుష్ఠాతారః శిష్టా అపి మాతులదుహితృపరిణయమాచరంతి, ద్రావిడేషు తథావిధశిష్టాశ్చతుర్థ్యాదివివాహమాచరంతి, మాతృష్వసృతద్దుహిత్రాదివివాహంసర్వత్ర వర్జయంతి ॥ ౯ ॥ ఉక్తంచ తథాచారస్య ప్రామాణ్యంమనునా ॥ శ్లో ॥ శిష్టాచారస్మృతిర్వేదస్త్రివిధంధర్మలక్షణమ్ । సద్భిరాదరితంయస్మాద్ధార్మికైస్సుద్విజాతిభిః ॥ తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధంప్రకల్పయేదితిచ ॥ ౧౦ ॥ ఆపస్తమ్బః — యేషాం పరంపరాప్రాప్తాఃపూర్వైరప్యనుష్ఠితాః । తఏవతైర్నదుష్యేయు రాచారాన్నేతరేపునరితి ॥ ౧౧ ॥ దేవలః— యస్మిన్దేశేయఆచారో న్యాయదృష్టఃప్రకల్పితః । సతస్మిన్నేవకర్తవ్యోదేశాచారస్మృతోభృగోః ॥ యేషుదేశేషు యేదేవాయేషుదేశేషుయేద్విజాః । యేషుదేశేషుయత్తోయం యాచయత్రైవమృత్తికా ॥ యేషుదేశేషుయచ్ఛౌచంధర్మాచారశ్చయాదృశః । తత్రతాన్నావమన్యేత ధర్మస్తత్రైవతాదృశః ॥ యస్మిన్దేశేపురేగ్రామేత్రైవిద్యనగరేపివా। యోయత్రవిహితోధర్మస్తంధర్మంనవిచాలయేదితి ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః— సూ ॥ పఞ్చధావిప్రతిపత్తిర్దక్షిణతస్తథోత్తరతోయానిదక్షిణతస్తాని వ్యాఖ్యాస్యామో యథైతదనుపేతేన సహభోజనం స్త్రియాసహభోజనం పర్యుషితభోజనంమాతులపితృష్వసృదుహితృగమనమితి, అథోత్తరతఊర్ణావిక్రయశ్శీధుపానముభయతోదద్భిర్వ్యవహారఆయుధీయకంసముద్రసంయానమితీతరఇతరస్మిన్కుర్వన్దుష్యతీతరఇతరస్మిన్ తత్రతత్రదేశప్రామాణ్యమేవస్యాదితి ॥ టీ ॥ అయమర్థః దక్షిణతః, దక్షిణేన నర్మదాంఉత్తరేణ కన్యాతీర్థం, అథోత్తరతః దక్షిణేనహిమవంతముత్తరేణవింధ్యం ఏతద్దేశప్రసూతానాం శిష్టానాంపరస్పరంపఞ్చధావిప్రతిపత్తిర్విసంవాదః; మాతులపితృష్వసృదుహితృగమనంతత్పరిణయనం, ఊర్ణాయాస్తద్వికారస్యచ కంబళాదేర్విక్రయః- ఉభయతోదంతాః అశ్వాదయః వ్యవహారఃవిక్రయాదిః, ఆయుధీయకంశస్త్రధారణం- సముద్రసంయానంనావాద్వీపాంతరగమనంఇతరత్ అనుపేతేనసహభోజనాది, ఇతరస్మిన్ ఉత్తరాపథే కుర్వన్దుష్యతి, ఏవమూర్ణావిక్రయాదీని ఇతరత్రదక్షిణాపథేకుర్వన్దుష్యతి, తత్తద్దేశప్రామాణ్యమేవస్యాదితి ఏవం వ్యవస్థితవిషయామూలశ్రుతిః కల్ప్యతే, తస్మాద్వ్యవస్థితమేవానుష్ఠానం తద్వర్జనంచేతి । యత్తుఅనంతరంభో

ఖాయనేనోక్తం॥ మిథ్యైతదితి గౌతమః ఉభయం చైతన్నాద్రియేత॥ దృష్టస్మృతి విరోధదర్శనాదితి॥ తన్న పూర్వోక్తనిరాకరణార్థం గౌతమగ్రహణాత్, కింతు దృష్టస్మృతివిరోధదర్శనాత్, గౌతమస్య మాతృసపిండపరిణయనమభిమతమితి దర్శయితుమితి చంద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్॥౧౮॥ యదప్యాపస్తంబవచనం॥సూ॥ యత్రతు ప్రీత్యుపలబ్ధితః ప్రవృత్తిర్నతత్రశాస్త్రమస్తి తదనువర్తమానో నరకాయరాధ్య తీతి ॥వా॥ ఇదమపి మాతృసపిండమాతులసుతాపరిణయనాదివిషయమితి వేదితవ్యం ॥ ౧౯॥ యదపి వసిష్ఠస్మరణం ॥సూ॥ దేశకులధర్మా ఆమ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమితి ॥ వా ॥ తదప్యత్రామ్నాయవిరోధాభావాదనుకూలమేవ, అనుకూలఏవామ్నాయశ్శ్రూయతే ॥ ౧౬ ॥ ఆయాహీంద్రపథిభిరీళితేభిర్యజ్ఞమిమన్నో భాగధేయం జుషస్వ, తృప్తాం జహుర్మాతులస్యేవ యోషాభాగస్తే పైతృష్వస్రేయీ వపామివేతి ॥ టీ ॥ ఆయాహీంద్రపథిభిర్మార్గైరీళితేభిః ప్రశస్తైరస్మాకమిమం యజ్ఞమాయాహి ఆగచ్ఛ, ఆగత్యచ, ఇంద్ర అస్మాభిర్దీయమానం భాగధేయం జుషస్వ సేవస్వేతి, అతఏవతే యజమానాః తృప్తామాజ్యాదినాసంసక్తాం పశ్వాం వపాం త్వాముద్దిశ్య జహుః ముక్తవంతః, అత్ర దృష్టాంతద్వయం, యథా మాతులస్య యోషాదుహితా దౌహిత్రస్య భాగః భజనీయా పరిణేతుం యోగ్యా యథాచ పైతృష్వసేయీ పౌత్రస్య, తథా తవ భాగో వపాఖ్య ఇతి మంత్రార్థః ॥వా॥ తేనశ్రుతితః స్మృతితః ఆచారాదపిసిద్ధం మాతులసుతాది పరిణయనమితి స్మృతిచంద్రికాకారేణ దేవణభట్టోపాధ్యాయేన అన్యైరపి స్వదేశాచారానుసారిభిః బుద్ధిమద్భిస్సమర్థితం మాతులసుతాపరిణయనమ్ ॥

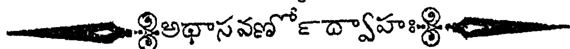
శ్రీ ఇతిమాతులసుతావివాహనిరూపణమ్ శ్రీ

శ్రీ అథవివాహే వర్జనీయానికులాని. శ్రీ

౧॥ తత్రమనుః॥—శ్లో॥ మహాంత్యపిసమృద్ధాని గోజావిధనధాన్యతః । స్త్రీసంబన్ధే దశైతాని కులానిపరివర్జయేత్ । హీనక్రియం నిష్పురుషం నిశ్ఛందో రోమశార్శసమ్ । క్షయ్యామయావ్యపస్మారి శ్విత్రికుష్ఠికులానిచేతి ॥టీ॥ హీనక్రియం శ్రౌతస్మార్తాచారహీనం, నిష్పురుషం పురుషసంతతిరహితం, తద్వర్జయేత్ -కుతస్సంతత్యభావానుసారభయాత్, నిశ్ఛందో నిరధ్యయనం, రోమశం రోమబహుళం, నిరృతిరూపత్వాత్ ॥ తథాహిశ్రుతిః ॥ నిరృత్యైవవికృతరూపం దేహంరో

మశమాలభేతసాహ్యసా వ్యస్స వ్రతనురితి, అర్శోనస్యాస్తీత్యర్శసం, క్షయిక్షయిరోగయుక్తం, ఆమయోమహోదరాదిః, తద్యుక్తం ఆమయావి, వ్యాధిసంక్రాంతిభయాదేతాని వర్జయేత్ ॥౨॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥—శ్లో॥ దశపూరుషవిఖ్యాతా చ్ఛ్రోత్రియాణాంమహాకులాత్ । స్ఫీతాదపినసంచారి రోగదోషసమన్వితాదితి ॥ టీ ॥ పురుషఏవపూరుషః - దశభిఃపురుషైః మాతృతఃపంచభిః పితృతశ్చపంచభిర్విఖ్యాతం, యత్తత్కులంమహాకులం పుత్రపౌత్రపశుధాసగ్రామాదిసమృద్ధంతస్మాత్కన్యాహర్తవ్యేత్యుక్తం, తత్రాపవాదః- స్ఫీతాదపిసంచారిరోగాఃకుష్ఠాపస్మారాదయః ఏతైస్సమన్వితాత్ పూర్వోక్తమహాకులాదపినాహర్తవ్యేత్యర్థః ॥౩॥యమః॥—శ్లో॥కులానిమాన్యపిసదావివాహ్యానివినిర్దిశేత్ । అనార్షేయంబ్రాహ్మణానామృత్విజాంచైవవర్జయేత్ । హీనాంగమతిరిక్తాంగమామయావికులానిచ । తథాశ్విత్రికులాదీనాం కుర్యాద్విపరివర్జనమ్। సదాకామికులంవర్జ్యంరోమశానాంచయత్కులమ్ । అపస్మారికులంయచ్చ యచ్చపాండుకులంభవేత్ । అత్యుచ్చమతినీచంచ అతివర్ణంచవర్జయేదితి ॥టీ॥అనార్షేయంఅవిజ్ఞాతప్రవరం ॥౪॥ మనుః॥—శ్లో॥ ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యం సంబంధానాచరేత్సహ । నినీషుఃకులముత్కర్షమధమానధమాంస్త్యజేత్ । విశుద్ధాఃకర్మభిశ్చైవ శ్రుతిస్మృతినిదర్శనః । అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యామహాకులసమన్వితాః । మహాకులేచసంబంధో మహత్వేచవ్యవస్థితః । సంతుష్టాస్సజ్జనహితా సాధవస్సమదర్శనః । అక్రోధనాస్సుప్రసవాః కార్యాస్సంబంధినస్సదా। యేస్తేనాఃపిశునాఃక్లీబా యేచనాస్తికవృత్తయః । వికర్మణాచజీవంతో వికృతాకృతయస్తథా। ప్రబద్ధవైరాహ్నారైర్యైరాజకిల్బిషిణ స్తథా। బ్రహ్మస్వాదననిత్యాశ్చ కదర్యాశ్చవిగర్హితాః । అప్రజాయేషువంశేషు స్త్రీప్రజాప్రసవస్తథా। పతిర్యత్రసచాన్యశ్చ తాంశ్చయత్నేనవర్జయేత్ । పితుర్వాభజతేశీలం మాతుర్వోభయమేవవా । నకథంచనదుర్యోనిః ప్రకృతింస్వాంవిముంచతీతి ॥౫॥ హారీతః ॥ మాతులాన్భజతేపుత్రః కన్యకాభజతేపితౄన్ । యథాశీలాభవేన్మాతా తథాశీలోభవేన్నరఇతి ॥ ౬॥ విష్ణుః ॥ అశ్వంపిత్రా పరీక్షేత మాత్రా కన్యాంపరీక్షయేత్ । తృణాద్భూమింపరీక్షేత ఆచారేణకులంతథేతి ॥

శ్రీ ఇతివివాహేవర్జ్యకులనిరూపణం శ్రీ

౧॥ అథ సవర్ణోద్వాహనియమేన ప్రతిషిద్ధమసవర్ణోద్వాహమధికారి విశేషే అనుజానాతి ॥ మనుః ॥—శ్లో॥ సవర్ణాగ్రే ద్విజాతీనాం ప్రశస్తా దారకర్మణి । కామతస్తు ప్రవృత్తానామిమాస్స్యుః క్రమశోవరాః। శూద్రైవ భార్యా శూద్రస్య సాచ స్వా చ విశః స్మృతే। తే చ స్వా చైవ రాజ్ఞస్స్యుస్తాశ్చ స్వా చాగ్రజన్మన ఇతి ॥ టీ ॥ ప్రథమతస్సవర్ణైవవోఢవ్యా, తదనుభోగేచ్ఛాయామసవర్ణా అపి క్రమేణ వోఢవ్యాః తథా సతి బ్రాహ్మణస్య చతస్రః, క్షత్రియస్య తిస్రః వైశ్యస్య ద్వే, శూద్రస్య సవర్ణైకైవేత్యర్థః ॥అ॥ అథ బ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యాం సవర్ణాయాం ప్రథమముద్వోఢుమశక్తాయామ్, అసవర్ణాపి వోఢవ్యా, న కదాచిదపి ప్రథమం శూద్రేత్యాహ ॥ స ఏవ ॥ న బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరాపద్యపిహితిష్ఠతోః । కస్మింశ్చిదపి వృత్తాంతే శూద్రా భార్యోపదిశ్యత ఇతి ॥టీ॥ వృత్తం ధర్మః అంతః నిర్ణయః ధర్మశాస్త్రమిత్యర్థః, భార్యాత్వేన నోపదిశ్యతే, కింతు కామ్యత్వేనేత్యర్థః ॥ అ ॥ శూద్రాం ప్రథమం భార్యాత్వేనోద్వహతః ప్రత్యవాయమాహ స ఏవ ॥—శ్లో॥ హీనజాతిం స్త్రియం మోహాదుద్వహంతో ద్విజాతయః । కులాన్యేవ నయంత్యాశు ససంతానాని శూద్రతామితి ॥ అ॥ కేవలశూద్రాభార్యాకత్వం తదపత్యత్వం చ బ్రాహ్మణస్య దోషావహమిత్యాహ స ఏవ ॥ —శ్లో ॥ శూద్రాం శయనమారోప్య బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్ । జనయిత్వా సుతం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే। దైవపిత్ర్యాతిథేయాని తత్ప్రధానాని యస్య తు । నిందంతి పితృదేవాస్తే న చ స్వర్గం న గచ్ఛతీతి ॥అ ॥ మతాంతరాణ్యుపన్యస్య స్వమతం సిద్ధాంతయతి ॥శ్లో॥ శూద్రావేదీ పతత్యత్రే రుచథ్యతనయస్య చ। శౌనకస్య సుతోత్పత్త్యా తదపత్యతయా భృగోరితి ॥టీ॥ శూద్రావేదీ, శూద్రాం భార్యాత్వేన విందతీతి శూద్రావేదీ, అత్రే రుచథ్యతనయస్య గౌతమస్య శూద్రాయాం సుతోత్పాదనేన పునస్తస్యాగమనేనేతి శౌనకస్య మతం, శూద్రామూఢవానపి తస్యాం సుతోత్పత్తిభయాదృతౌ తాం నోపేయాదిత్యర్థః, తదపత్యతయా తస్యాం శూద్రాయామపత్యం యస్య స తదపత్యః తస్య భావస్తయా పతతీత్యేతత్ భృగోర్మతం, భృగుముఖేన మనుశాస్త్రస్య ప్రోచ్యమానత్వాదితి మానవాని వచనాని టీకాకృతైవం వ్యాఖ్యాతాని ॥౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥

తిస్రోవర్ణానుపూర్వ్యేణ ద్వేతథైకాయథాక్రమం। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భార్యాస్స్వా శూద్రజన్మనః । యదుచ్యతేద్విజాతీనాం శూద్రాద్దారోపసంగ్రహః । నతన్మమమతంయస్మాత్తత్రాయం జాయతేస్వయమితి ॥ మానవేనసమార్థమితి చంద్రికాయాం ॥౩॥ పైఠీనసిః ॥—శ్లో॥ అలాభేవిప్రకన్యాయాః స్త్రియోన్యాస్త్రిస్రఏవతు । శూద్రాయాఃప్రాతిలోమ్యేన తథాన్యేపతయస్త్రయ ఇతి ॥౪॥ జాతుకర్ణిః ॥సూ॥ అలాభేకన్యాయాః స్నాతకవ్రతంచరేదపివా క్షత్రియాయాం పుత్రానుత్పాదయీత వైశ్యాయాంవేతి ॥౫॥ నారదః॥శ్లో॥బ్రాహ్మణస్యానులోమ్యేన స్త్రియోన్యాస్తిస్రఏవతు। శూద్రాయాంప్రాతిలోమ్యేన తథాన్యేపతయస్త్రయః । ద్వేభార్యేక్షత్రియస్యాన్యేవైశ్యస్యైకాప్రకీర్తితా । వైశ్యాయాంద్వౌపతీజ్ఞేయౌ ఏకోన్యఃక్షత్రియాపతిరితి ॥౬॥ విష్ణుః ॥ద్విజస్యభార్యాశూద్రాతుధర్మార్థంనభవేత్క్వచిత్ । రత్యర్థమేవసాతస్య రాగాంధస్య ప్రకీర్తితేతి ॥౭॥ వ్యాసః ॥ శూద్రాయోనౌవతద్బీజం హాహాశబ్దంద్విజన్మనః । కృత్వాపరుషగర్తేషు పతితో స్త్రీతిదుఃఖితః । మామధఃపాతయేదేష పాపాత్మా కామపీడితః । అధోగతింవ్రజేత్క్షిప్రమితిశప్త్వాపతేత్తుతదితి ॥౮॥ వసిష్ఠోపి ॥ సూ ॥ శూద్రామప్యేకే మంత్రవర్జంతద్వత్తథానకుర్యాదతోహి ధ్రువః కులాపకర్షః ప్రేత్యచాస్వర్గ ఇతి ॥౯॥ మనుః॥శ్లో॥వృషలీఫేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ । తస్యాంచైవప్రసూతస్య నిష్కృతిర్నవిధీయతే । శిల్పేనవ్యవహారేణ శూద్రాపత్యైస్తుకేవలైః॥గోభిరశ్వైశ్చయానైశ్చ కృష్యారాజోపసేవయా । అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తిక్యేనచకర్మణా । కులాన్యకులతాంయాంతి యానిహీనానిమంత్రత ఇతి ॥౧౦॥ గోభిరశ్వైర్విక్రియమాణైరిత్యర్థః ॥వా॥ అయంచాసవర్ణావివాహోయుగాంతరవిషయః ॥—శ్లో ॥ అసవర్ణాసుకన్యాసు వివాహశ్చద్విజాతిభి రితికలౌనిషిద్ధత్వాత్ ॥

॥ ఇత్యసవర్ణోద్వాహనిరూపణమ్ ॥

॥ అథవరలక్షణమ్ ॥

తత్రమనుః ॥—శ్లో॥ ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయసదృశాయచ । అప్రాప్తసమయాంతస్మై కన్యాందద్యాద్విచక్షణఇతి ॥౧॥ యమోపి ॥శ్లో॥కులంచశీలంచ వపుర్వయశ్చవిద్యాంచ విత్తంచ సనాథతాంచ । ఏతాన్గుణాం

త్స ప్తపరీక్ష్యైకస్యా దేయాబుద్ధిశ్శ్రేష్ఠమచింతనీయ మితి ॥౨॥ యత్తువిష్ణునో క్తం బ్రాహ్మణస్యకులంగ్రాహ్యం నవేదాస్సంపదఃక్రమాత్ । కన్యాదానేతథాశ్రాద్ధే నవిద్యాతత్రకారణ మితి ॥ టీ ॥తత్కులస్య ప్రాశస్త్యప్రతిపాదనపరం, నపునర్విద్యా నిరాకరణార్థం ॥౩॥ అతఏవాశ్వలాయనః ॥సూ॥ కులమగ్రేపరీక్షేతేతి ॥౪॥ ఆపస్తంబశ్చ । బంధుశీలలక్షణసంపన్నశ్శ్రుతవానరోగఇతి వరసంపదితి ॥౫॥ గౌతమః ॥ విద్యాచారిత్రబంధుశీలసంపన్నాయ దద్యాదితి ॥౬॥ శాతాతపః ॥—శ్లో॥ వరోవరయితవ్యోర్థీ కులశీలసమన్వితః । రూపవాన్పండితః ప్రాజ్ఞోయువావృత్తసమన్వితఇతి ॥౭॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఏతైరేవగుణైర్యుక్తః స్సవర్ణశ్శ్రోత్రియోవరః । యత్నాత్పరీక్షితఃపుంస్త్వేయువాధీమాన్ జనప్రియఇతి ॥౮॥ కాత్యాయనోపి ॥ అపత్యార్థంస్త్రియస్సృష్టాః స్త్రీక్షేత్రం బీజినోనరాః । క్షేత్రంబీజవతేదేయ మతోబీజంపరీక్షయేత్ ॥౯॥ తత్పరీక్షోపాయమాహ నారదః ॥ —శ్లో ॥యస్యాప్సుప్లవతేబీజం హ్రాదిమూత్రంచఫేనిలం । పుమాంస్స్యాల్లక్షణైరేతై ర్విపరీతస్తుషండకః ॥ టీ ॥ హ్రాదిశబ్దవత్ ॥— ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశవిధశ్శాస్త్రేషండోదృష్టోమనీషిభిః । చికిత్స్యశ్చాచికిత్స్యశ్చ తేషాముక్తోవిధిఃక్రమాత్ । నిసర్గ షండోఽముష్కశ్చ పక్షషండ స్తథైవచ । అభిశాపాద్గురోరోగా ద్దేవక్రోధా త్తథైవచ ॥ ఈర్ష్యాషండశ్చ సేవ్యశ్చ వాతరేతాముఖేభగః । ఆక్షిప్తోమోఘబీజశ్చ శాలీనోఽన్యాపతి స్తథేతి ॥ టీ ॥ ఏతేషాంలక్షణం, నిసర్గషండస్స్వభావతోలింగవృషణహీనః, అముష్కః ఛిన్నవృషణః, పక్షషండః పంచదశదినాని స్త్రియమనాసేవ్యసకృద్భోగక్షమః,గురుశాపాదినాత్రయష్షండాస్స్పష్టాః,ఈర్ష్యయాపుంస్త్వముత్పాద్యతేయస్యసఈర్ష్యాషండః, స్త్రీణాముపచారవిశేషేణ పుంస్త్వశక్తిర్యస్యససేవ్యషండః, వాతోపహతరేతస్కోవాతరేతాః, ముఖఏవపుంస్త్వశక్తిర్న యోనౌ యస్యసముఖేభగః, రేతోనిరోధాత్ షండీభూతఆక్షిప్తషండః, గర్భాధానాసమర్థబీజః మోఘబీజః, అప్రగల్భతయాక్షోభాద్వానష్టపుంస్త్వశ్శాలీనః యస్యభార్యాతిరేకేణాన్యాసు పురుషభావఃసోన్యాపతిః ॥ ౧౦ ॥ శ్లో ॥ తత్రాద్యావప్రతీకారౌపక్షషండంచవర్జయేత్ । అనుక్రమాత్త్రయస్యాన్యకాలస్సంవత్సరస్స్మృతః ॥ ఈర్ష్యాషండాదయోయేన్యే చత్వారస్సముదాహృతాః। త్య

క్తవ్యాస్తే పతితవత్ క్షతయోన్యాపిచ స్త్రియా ॥ అక్షిప్తమోఘబీజాభ్యాంకృతే
పిపతికర్మణి । పతిరన్యఃస్మృతోనార్యావత్సరార్ధంపరీక్ష్యతు ॥ శాలీనస్యా
పిధృష్టస్త్రీసంయోగాద్భ్రశ్యతేగుణః । తంహీనం విషమంతత్ స్త్రీ బాలారహసి
బోధయేత్ ॥ అన్యస్యాంయోమనుష్యస్స్యాదమనుష్యస్స్వయోషితి ॥ లభతే
సాన్యభర్తారమేతద్వాక్యంప్రజాపతేరితి ॥ వా ॥ భర్త్రంతరపరిగ్రహణాయంయు
గాంతరవిషయః, ఊఢాయాః పునరుద్వాహమితి కలౌనిషేధస్మరణాత్ ॥ ౧౧ ॥
కాత్యాయనః—శ్లో ॥ ఉన్మత్తఃపతితఃకుష్ఠీతథాషండస్స్వగోత్రజః ।చక్షుశ్శ్రో
త్రవిహీనశ్చ తథాపస్మారదూషితః ॥ వరదోషాఃస్మృతాహ్యేతేకన్యాదోషాశ్చ
కీర్తితాః । దూరస్థానామవిద్యానాం మోక్షమార్గానుసారిణామ్ ॥ శూరాణాం
నిర్ధనానాంచ నదేయాకన్యకాబుధైరితి ॥ ౧౦ ॥ అపరార్కే—అసార్యతాని
ష్ఠురతా క్రూరతానిష్క్రియాత్మతా । పురుషంవ్యంజయంతీహ లోకేకలుషయో
నిజమితి ॥

ఇతి వరలక్షణనిరూపణమ్

అథ కన్యాదానకాలః

తత్రబోధాయనః ॥ శ్లో ॥ దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ।
అపివాగుణహీనాయనోపరుంధ్యాద్రజస్వలామితి ॥ ౧ ॥వసిష్ఠః—ప్రయచ్ఛేన్న
గ్నికాంకన్యామృతుకాలభయాత్పితా । ఋతుమత్యాంహితిష్ఠంత్యాందోషఃపితర
మృచ్ఛతీతి ॥ ౨ ॥ నగ్నికాలక్షణమాహసఏవ ॥ యావన్నలజ్జితాంగాని కన్యా
పురుషసన్నిధౌ । యోన్యాదీన్యవగూహేత తావద్భవతినగ్నికా ॥ యావచ్చేలం
నగృహ్ణాతి యావత్క్రీడతిపాంసుభిః । యావద్దోషంనజానాతి తావద్భవతి నగ్ని
కేతి ॥ ౩ ॥ సంవర్తః—యావన్నలజ్జతేకన్యాయావత్క్రీడతిపాంసుషు । యావ
త్తిష్ఠతిగోమార్గేతావత్కన్యాంవివాహయేత్ ॥ అష్టవర్షాభవేద్గౌరీనవవర్షా
తురోహిణీ । దశవర్షాభవేత్కన్యాఅతఊర్ధ్వంరజస్వలా ॥ వా ॥అతఊర్ధ్వం
రజస్వలేత్యేతదాచారాభిప్రాయం, తదారజసోనియమేనాసంభవాత్ ॥
౪ ॥ యతస్సఏవాహ ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తేతుద్వాదశేవర్షే యఃకన్యాంనప్రయ
చ్ఛతి । మాసిమాసిరజస్తస్య పితాపిబతిశోణితమ్ ॥ మాతాచైవపితాచైవ జ్యేష్ఠ
భ్రాతాతథైవచ । త్రయస్తేనరకంయాంతి దృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలామ్ ॥ గౌరీం ద
దన్నాకపృష్ఠంవైకుంఠంయాతిరోహిణీమ్ । కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవం

తురజస్వలామ్ ॥ తస్మాద్వివాహయేత్కన్యాంయావన్నర్తుమతీభవేత్ । వివాహ స్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాస్తుప్రశస్యతె ॥ రోమకాలేతుసంప్రాప్తె సోమో భుఙ్క్తేతుకన్యకామ్ । రజోదృష్ట్వాతుగంధర్వః కుచౌదృష్ట్వాతుపావక ఇతి ॥ ౫॥ యమః—అష్టమేతుభవేద్గౌరీనవమేనగ్నికాభవేత్ ।దశమేకన్యకాప్రోక్తాద్వాదశేవృషళీతథేతి ॥ వృషళీరజస్వలా ॥ ౬ ॥ వంధ్యాతువృషళీజ్ఞేయావృషళీచమృతప్రజా । అపరావృషళీజ్ఞేయా కుమారీయారజస్వలేతి దేవలస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబః—అష్టవర్షాభవేద్గౌరీనవవర్షాతురోహిణీ । దశవర్షాభవేత్కన్యా అతఊర్ధ్వంరజస్వలా ॥ ప్రాప్తేతుద్వాదశేవర్షే రజస్స్త్రీణాంప్రవర్తతఇతి ॥౭ ॥ ఏతచ్చ ప్రాయికాభిప్రాయం నపునర్ద్వాదశఏవ రజస్వలాభవతీతి, కాసాంచిదర్వాగపి రజోదర్శనసంభవాత్ ॥ ౮ ॥ అతఏవయమసంతౌ—దశవర్షాభవేత్కన్యా అతఊర్ధ్వంరజస్వలేతి ॥ వా ॥ ఏవంచ యావద్రజోదర్శనం భవతి తావత్కన్యాత్వముక్తంభవతి ॥ ౯ ॥ అతఏవయమః— శ్లో ॥ తస్మాదుద్వాహయేత్కన్యాం యావన్నర్తుమతీభవేదితి ॥ ౧౦ ॥ మనురపి— త్రింశద్వర్షో వహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీమితి ॥ వా ॥ఏతద్రజోదర్శనాభావె వేదితవ్యం ॥ ౧౧ ॥ అతఏవబృహస్పతిః—శ్లో ॥ పితుర్గృహేతుయాకన్యా రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా । భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యాస్సానారీవృషళీస్మృతా ॥ యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః। అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తేయస్సవిప్రోవృషళీపతిః ॥ వృషళీసంగ్రహీతాయోబ్రాహ్మణోమదమోహితః ।సతతం సూతకంతస్యబ్రహ్మహత్యాదినేదినే ॥ యఃకరోత్యేకరాత్రేణ వృషళీసేవనంద్విజః । సభైక్షభుగ్జపన్నిత్యంత్రిభిర్వర్షైర్వ్యపోహతి ॥ వృషళీగమనంచైవ మాసమేకంనిరంతరమ్ । ఇహజన్మనిశూద్రత్వంమృతశ్శ్వాచైవజాయతఇతి॥౧౧॥ నారదః—యావంతశ్చర్తవస్తస్యాస్సమతీయుఃపతింవినా । తావత్యో భ్రూణహత్యాస్స్యుస్తస్యయోనదదాతితామితి ॥ ౧౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి — అప్రయచ్ఛన్సమాప్నోతిభ్రూణహత్యామృతావృతావితి ॥ ౧౩ ॥ వ్యాఘ్రపాదః— ఉపాయనోదితఃకాలః స్త్రీణాముద్వాహకర్మణి । స్త్రీణాముపనయస్థానె వివాహంమనురబ్రవీదితి॥ ౧౪ ॥యమః—వివాహంచోపనయనం స్త్రీణామాహపితామహః।తస్మాద్గర్భాష్టమశ్శ్రేష్ఠోజన్మతోవాష్టవత్సరః॥దేశకాలాదివైషమ్యా

దధర్మ్యోద్వాహసంశయే । సదృ(శా)శే)సంభవేకన్యాంనగ్నికామపిదాపయేత్ । బాలికాయాంభవేత్కన్యా గుణాఢ్యోయదిలభ్యతే ॥ దద్యాద(ప్రా)ప్తకాలేపిదేశకాలభయాన్నరఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఏవం బాలికావివాహమంగీకృత్య సంస్కారవిశేషమాహప్రజాపతిః ॥ శ్లో ॥ ద్వివర్షాత్ప్రాగ్వివాహశ్చేత్కన్యకామరణం యది । ఖననంనైవకర్తవ్యం మంత్రసంస్కారమాచరేదితి ॥ ౧౬ ॥ యత్తుమనునోక్తం ॥ కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహేకన్యర్తుమత్యపి । నత్వేవైనాం ప్రయచ్ఛేత గుణహీనాయకర్హిచిదితి ॥ వా ॥ ఏతత్ గుణవతిసంభవతి గుణహీనాయనదద్యాదిత్యేవంపరం, నపునర్గుణహీననిషేధార్థం ॥ ౧౭ ॥ యదాహతుర్యమబోధాయనావపి॥శ్లో ॥ దద్యాద్గుణవతేకన్యాంనగ్నికామేవ(భ)శక్తితః । అపివా గుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామితి ॥ ౧౮ ॥ అ ॥ యదాప్రౌఢామపిపిత్రాదిః తాంనప్రయచ్ఛతి తదాకన్యైవసదృశం భర్తారంపరయేదిత్యాహయమః—శ్లో ॥ కన్యాద్వాదశమేవర్షే యాత్వదత్తాగృహేవసేత్ । భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యాస్సాకన్యావరయేత్స్వయమితి ॥ వా ॥ ఏతచ్చవరణమృతుప్రభృతి వర్షత్రయాదూర్ధ్వం వేదితవ్యం ॥ ౧౯ ॥ తథాచబోధాయనః— త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీంయఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి । సతుల్యంభ్రూణహత్యాయాదోషమృచ్ఛత్యసంశయః ॥ నయాచతేచేదేవంస్యాద్యాచతేచపృథక్పృథక్ । ఏకైకస్మిన్నృతౌదోషం పాతకంమనురబ్రవీత్ ॥ త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీకాంక్షేతపితృశాసనం। తతశ్చతుర్థేవర్షేతు విందేతసదృశంపతిమ్ ॥ అవిద్యమానేసదృశే గుణహీనమపిశ్రయేదితి ॥ ౨౦ ॥ మనురపి—త్రీణివర్షాణ్యుపాసీత కుమార్యృతుమతీసతీ । ఊర్ధ్వంతుకాలాదేతస్మాద్విందేతసదృశంపతిమితి ॥ అపిచ ॥ అదీయమానాభర్తారమధిగచ్ఛేద్యదిస్వయం । నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసాధిగచ్ఛతి॥ అలంకారంనాదదీత పిత్ర్యంకన్యాస్వయంవరా । మాతృకంభ్రాతృదత్తంవా స్తేయంస్యాద్యదితంహరేత్ ॥ పిత్రేనదద్యాచ్ఛుల్కంతు కన్యామృతుమతీంహరన్ సచస్వామ్యాదతిక్రామేదృతూనాంప్రతిరోధకఇతి ॥ ఇతికన్యాదానకాలః ॥

అథ వివాహమధ్యే రజోదర్శనే కర్తవ్యవిధిః

వివాహకాలే రజోదర్శనే కర్తవ్యమాహాత్రిః—శ్లో ॥ వివాహేవితతేయజ్ఞే హోమకాలఉపస్థితే । కన్యామృతుమతీందృష్ట్వా కథంకుర్వంతియాజ్ఞికాః ॥

స్నాపయిత్వాతుతాంకన్యామర్చయిత్వాహుతాశనమ్ । యుంజానహోమం కుర్వీత తతఃకర్మప్రయోజయేత్ ॥ ప్రధానహోమేనిర్వృత్తే కుమారీ యదిసార్తవా। త్రిరాత్రేపగతేపశ్చాచ్ఛేషంకార్యంసమాపయేదితి ॥ ౨ ॥ స్మృతిభాస్కరే— వివాహహోమేప్రక్రాంతే యదికన్యారజస్వలా । త్రిరాత్రందంపతీస్యాతాంపృథక్శయ్యాసనాశనౌ ॥ చతుర్థేఽహనిసంస్నాతౌ తస్మిన్నగ్నౌయథావిధి । వివాహహోమంకుర్యాతామిత్యాదిస్మృతిసంగ్రహఇతి ॥ ౩ ॥ అ ॥ యస్తుకన్యాం ప్రదాయ పునస్తామపహరతి సరాజ్ఞాదండ్యఇత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః—సకృత్ప్రదీయతేకన్యా హరంస్తాంచోరదండభాగితి ॥ ౪ ॥ మనురపి— సకృదంశోనిపతతి సకృత్కన్యాప్రదీయతే । సకృదాహదదానీతి త్రీణ్యేతానిసకృత్సకృత్ ॥ నదత్వాకస్యచిత్కన్యాం పునర్దద్యాద్విచక్షణః । దత్వాపునఃప్రయచ్ఛేద్యఃప్రాప్నోతిపురుషానృతమితి ॥ వా ॥ శతమశ్వానృతేహంతిసహస్రం పురుషానృతఇత్యుక్తందోషమాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కాశ్యపః—సప్తపౌనర్భవాఃకన్యా వర్జనీయాఃకులాధమాః । వాచాదత్తా మనోదత్తాకృతకౌతుకమంగళా ॥ ఉదకస్పర్శితాయాచయాచపాణిగృహీతికా । అగ్నింపరిగతాయాచపునర్భూఃప్రసవాచయా॥ ఇత్యేతాఃకాశ్యపేనోక్తాదహంతికులమగ్నివత్ । ప్రరోహత్యగ్నినాదగ్ధఃపాదపస్సుషిరాదపి ॥ నచపౌనర్భవాదగ్ధంకులంక్వాపిప్రరోహతీతి ॥ ౬ ॥ మనుః — ఏతత్తునపరేచక్రుః నాపరేజాతుసాధవః । యదన్యస్మైప్రతిశ్రుత్యయదన్యస్మైప్రదీయతఇతి ॥ ౭ ॥ బోధాయనః—సూ ॥ వాగ్దత్తామనోదత్తాగ్నింపరిగతా సప్తమంపదంనీతా భుక్తాగృహీతగర్భాప్రసూతాచేతిసప్తవిధాపునర్భూఃతాంగృహీత్వా నప్రజాం నధర్మంవిందేతేతి ॥ ౮ ॥ ఆపస్తంబః— సూ ॥ దత్తాం గుప్తాం ద్యోతామృషభాం శరభాంవినతాం వికటాంముండాం మండూషికాగ్ంసాంకారికాంరాతాం పాలీం మిత్రాగ్ం స్వనుజాంవర్షకారీంచ వర్జయేదితి ॥ టీ॥ దత్తా అన్యస్మై వాచా ప్రతిశ్రుతా, ఉదకపూర్వంవా ప్రతిపాదితా, గుప్తాకంచుకాద్యావృతా, ద్యోతా బభ్రుకేశీ, ఋషభాఋషభగతిః, శరభాశీర్ణదీప్తిః వినతాకుబ్జా, వికటావికటజంఘా, ముండాఅపనీతకేశా, మండూషికాఅల్పకాయా, సాంకారికాకులాంతరస్య దుహితృత్వంగతా, రాతాఋతుస్నాతా, పాలీక్షేత్రపాలికా, మిత్రాసఖీ, శోభనాఅనుజాయస్యాస్సాస్వనుజా, వరజన్మవత్స

రపి పశ్చాజ్జ్ఞాతా వా, వర్షకారీ అధికవయస్క ఇత్యర్థః, సర్వాణీమాని దత్తాదివిషయాణి వచనాని, అదుష్టవరాభిప్రాయాణి ॥ ౯ ॥ యదాహ నారదః— శ్లో ॥ దత్త్వా న్యాయేన యః కన్యాం వరాయ న దదాతి తామ్ । అదుష్టశ్చేద్వరో రాజ్ఞా స దణ్డ్యస్తత్ర చోరవదితి ॥ ౧౦ ॥ గౌతమోఽపి— సూ ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తాయ న దద్యాదితి ॥ ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి— శ్లో ॥ దత్తామపి హరేత్కన్యాం శ్రేయాంశ్చేద్వర ఆవ్రజేదితి ॥ ౧౨ ॥ కాశ్యపః— కులశీలవిహీనస్య షణ్ఢాదేః పతితస్య చ । అపస్మారివికర్మస్థరోగిణాం వేషధారిణామ్ ॥ దత్తామపి హరేత్కన్యాం సగోత్రోఢాం తథైవ చ । మన్త్రసంస్కారరహితా దేయాఽన్యస్మై వరాయ తు ॥ అన్యథా కుహరణాద్దణ్డ్యో న్యాయాద్దద్యాచ్చ సోదయమితి ॥ ౧౨ ॥ శాతాతపః— వరశ్చేత్కులశీలాభ్యాం న యుజ్యేత కథంచన । పుంసగుణైర్వరే దద్యాదితి శాతాతపోఽబ్రవీదితి ॥ అపరం చ ॥ హీనస్య కులశీలాభ్యాం హరన్ కన్యాం న దోషభాగితి ॥ ౧౩ ॥ కాత్యాయనః— స తు యద్యన్యజాతీయః పతితః క్లీబ ఏవ వా । వికర్మస్థః సగోత్రో వా దాసో దీర్ఘామయోఽపి వా ॥ దత్తాపి దేయాఽన్యస్మై సప్రావరణభూషణా । విధవత్ప్రతిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితామ్ ॥ వ్యాధితాం విప్రకృష్టాం వా ఛద్మనా చోపపాదితామితి ॥ ౧౪ ॥ నారదః— నాదుష్టాం దూషయేత్కన్యాం నాదుష్టం దూషయేద్వరమ్ । దోషే సతి న దోషః స్యాదన్యోన్యం త్యజతోర్ద్వయోరితి ॥ వా ॥ ఏతాని సప్తమపదాదర్వాగ్బోద్ధవ్యాని ॥ ౧౫ ॥ అత్ర చన్ద్రికాయామ్ ॥ వాగ్దానప్రభృతిసప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే వరణాదౌ వా కన్యామన్యస్మై దద్యాన్నోర్ధ్వమితి ॥ ౧౬ ॥ తథా చ మనుః— పాణిగ్రహణమన్త్రాస్తు నియతం దారలక్షణమ్ । తేషాం నిష్ఠా తు విజ్ఞేయా విద్వద్భిః సప్తమే పదే ఇతి ॥ నిష్ఠా పరమావధిః, కన్యావరయోర్దోషదర్శనేఽపి సప్తమపదాదూర్ధ్వం న పరిత్యాగ ఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ అత్రియమః— శ్లో ॥ నోదకేన న వాచా వా కన్యాయాః పతిరుచ్యతే । పాణిగ్రహణసంస్కారాత్పతిత్వం సప్తమే పద ఇతి ॥ ౧౮ ॥ వసిష్ఠః— స్త్రీపుంసాస్త్వపి సంబన్ధే వరణం ప్రాగ్విధీయతే । వరణాద్గ్రహణం పాణేస్సంస్కారోఽథ విలక్షణః ॥ తయోరనియతం ప్రాహుర్వరణం దోషదర్శనాదితి ॥ టీ ॥ స్త్రీపురుషసంబన్ధే వివాహే పూర్వం వరణం తదను తద్విలక్షణః పాణిగ్రహణాఖ్యసంస్కారః, తయోర్మధ్యే దోషదర్శనే సతి వరణమనియ

తం, దానమాత్రేణ పతిత్వానుత్పత్తేరిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ తథాచవ్యాసః—శ్లో॥ కన్యాన్యస్మై ప్రదాతవ్యా వాగ్దానేతుకృతేవరే। కృతేన్యస్మై ప్రదాతవ్యా మృతే సప్తపదాత్పురా ॥ దత్తామపిహరేత్కన్యాంసగోత్రోఢాంతథైవచ । మంత్రసంస్కారరహితాదేయాన్యస్మై వరాయచేతి ॥వా॥ ఏవంచ సప్తపదాదర్వాక్పరిణేతుర్మరణేపి నవిధవాత్వమిత్యుక్తంభవతి ॥ ౨౦ ॥ తథాచవసిష్ఠః—అద్భిర్వాచాచదత్తాయామ్రియేతాదౌవరోయది । నచమంత్రోపనీతాస్యాత్కుమారీపితురేవసేతి ॥ టీ ॥ సాపితురేవ నపరిగ్రహీతురిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కాత్యాయనోపి—శ్లో ॥ వరయిత్వాతుయఃకశ్చిత్ప్రణశ్యేత్పురుషోయదా । ఋత్వాగమాంస్త్రీన్సతీత్య కన్యాన్యంవరయేద్వరమితి ॥ టీ ॥ ఋత్వాగమోరజోదర్శనం । ౨౨ ॥ నారదః—ప్రతిగృహ్యతుయఃకన్యాం వరోదేశాంతరంవ్రజేత్ । త్రీనృతూన్సమతిక్రమ్య కన్యాన్యం వరయేద్వరమితి ॥ ౨౩ ॥ అథశుల్కదానే విశేషమాహ మనుః—శ్లో ॥ కన్యాయాందత్తశుల్కాయాం మ్రియేతయదిశుల్కదః । దేవరాయప్రదాతవ్యాయదికన్యానుమన్యతే ॥ ప్రదాయశుల్కంగచ్ఛేద్యః కన్యాయాః స్త్రీధనంతథా । ధార్యాసావర్షమేకంతు దేయాన్యస్మై విధానతః॥ యస్యామ్రియేతకన్యాయావాచాసత్యేకృతేపతిః । తామనేనవిధానేననిజోవిందేతదేవరఇతి ॥ ౨౪ ॥ కాత్యాయనః—పూర్వదత్తాతుయాకన్యా వృతాన్యేన యదాభవేత్। అసంస్కృతాపి దేయాస్యాదన్యస్మై పూర్వంప్రతిశ్రుతా॥ నచేద్గుణవత్తరఇతిశేషః ॥ అనేకేభ్యోపిదత్తాయామనూఢాయాంతుతత్రవై । వరాగమశ్చ సర్వేషాం వహతేవాదిమస్తుతామ్ ॥ అథాగచ్ఛేయదూఢాయాందత్తంపూర్వంహరేద్ధనమితి ॥ ౨౫ ॥ యత్తుపాణిగ్రహణాదుపర్యన్యస్మైదానమాహవసిష్ఠః—॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహేకృతేకన్యాకేవలంమంత్రసంస్కృతా । సాచేదక్షతయోనిస్స్యాత్పునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౨౬ ॥ యదపిస్మృత్యంతరమ్॥ కన్యాన్యస్మై ప్రదాతవ్యా మృతేసప్తపదాత్పురా । పురాపురుషసంయోగాన్మృతేదేయేతి కేచన ॥ ఋతౌచద్విష్టికన్యైవ మృతౌదదయేతిచాపరే । ఆగర్భధారణాత్కన్యపునర్దేయేతికేచనేతి ॥ ౨౭ ॥ యదపినారదః—ఉద్వాహితాపియాకన్యా నచేత్సంప్రాప్తమైథునా । పునస్సంస్కారమర్హేతయథాకన్యాతథైవసేతి ॥ ౨౮ ॥ యదపిబోధాయనః—నిసృష్టాయాంహుతేచాపి యస్యాభర్తామ్రియేతసః । సా

చేదక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతా సతీ ॥ పౌనర్భవేన విధినా పునస్సంస్కారమ
ర్హతీతి ॥ ౨౯ ॥ యదపి మనురాహ—నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబే చ పతితే పతౌ ।
పంచస్వాపత్సు నారీణాం పతిరన్యో విధీయత ఇతి ॥ వా ॥ సప్తమపవాదూర్ధ్వ
మపి పునరుద్వాహపరాణ్యేతాని వచనాని యుగాంతరవిషయాణి ॥ ౩౦ ॥ య
దాహ వ్యాసః—శ్లో ॥ ఊఢాయాః పునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా ॥ క
లౌ పంచ న కుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమండలుమితి ॥ ౩౧ ॥ క్రతుః—దేవరాచ్చ
సుతోత్పత్తిర్దత్తా కన్యా న దీయతే । న యజ్ఞే గోవధః కార్యః కలౌ న చ కమండలు
రితి ॥ ౩౨ ॥ బోధాయనోఽపి—విధర్మ్యైన స్థితః పూర్వం క్రియతే నైవ సాంప్రతం ।
పురా కల్పస్య యద్వచ్చ విధవాయా నియోజనమితి ॥ ౩౩ ॥ చంద్రికాయామపి ॥
దేవరేణ సుతోత్పత్తిం గోమేధం చ కమండలుమ్ । అక్షతాం పౌరుషం మేధం కలౌ
పంచ వివర్జయేదితి॥ అపుత్రాం గుర్వనుజ్ఞాతో దేవరః పుత్రకామ్యయా । సపిం
డో వా సగోత్రో వా ఘృతాభ్యక్త ఋతావియాత్ ॥ ఆగర్భసంభవాద్గచ్ఛేత్పతిత
స్త్వన్యథా భవేత్ । అనేన విధినా జాతః క్షేత్రజస్స భవేత్సుత ఇతి ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యాదిభిరుక్తా దేవరసుతోత్పత్తిః కలౌ వర్జనీయా ॥ టీ ॥ గోమేధో గవాలం
భనం, కమండలుః మృణ్మయకమండలుధారణం ॥ ౩౪ ॥ శ్లో ॥ కమండలుర్ద్విజా
తీనాం శౌచార్థం విహితం పురా । బ్రాహ్మణైర్మునిముఖ్యైశ్చ తస్మాత్తద్ధారయేత్స
దేతి బోధాయనాదిభిరుక్తం ॥ అక్షతా అక్షతయోనిః పురుషమేధః క్రతువిశేషః
ఏతాని కలౌ వర్జనీయానీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ అక్షతాయా వర్జ్యత్వమాహ నారదోఽపి
—శ్లో ॥ కన్యా చాక్షతయోనిర్యా పాణిగ్రహణదూషితా । పునర్భూః ప్రథమా
ప్రోక్తా పునస్సంస్కారకర్మణీతి ॥ ౩౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి— అక్షతా చ క్షతా
చైవ పునర్భూః సంస్కృతా పునరితి ॥ అ ॥ యస్తు కన్యాదోషమనభిధాయ ప్రయ
చ్ఛతి స దండ్యో రాజ్ఞేత్యాహ నారదః ॥ ౩౭ ॥ శ్లో ॥ యస్తు దోషవతీం కన్యామ
నాఖ్యాయ ప్రయచ్ఛతి । తస్య కుర్యాన్నృపో దండం పూర్వసాహసచోదితం ॥ ప
ణశతద్వయసప్తత్యధికం పూర్వసాహసమ్ ॥ ౩౮ ॥ యత్తు యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం ॥
అనాఖ్యాయ దదద్దోషం దండ్య ఉత్తమసాహసమ్ । అదుష్టాం చ త్యజన్ దండ్యో
దూషయంస్తు మృషా శతమితి ॥ వా ॥ తద్దోషభూయస్త్వాభిప్రాయమితి చంద్రి
కాయామ్ ॥ ౩౯ ॥ శ్లో ॥ సాశీతిపణసాహస్రం భవేదుత్తమసాహసమితి ॥ ౪౦ ॥

నారదః—ప్రతిగృహ్యతుయఃకన్యామదుష్టాముత్సృజేన్నరః । వినేయస్సోప్యకామోపి కన్యాంతామేవచోద్వహేదితి ॥ వినేయః దండ్య ఇత్యర్థః ॥ ......

ఇతి వివాహకాలోత్పన్నరజః ప్రాయశ్చిత్తాదినిరూపణం

అథ కన్యాదాతృనిరూపణమ్

౧ ॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహోభ్రాతా సకుల్యోజననీతథా । కన్యాప్రదః పూర్వనాశే ప్రకృతిస్థః పరః పరః ॥ అప్రయచ్ఛన్ సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతౌ । గమ్యంత్వభావే దాతౄణాం కన్యా కుర్యాత్స్వయంవరమితి ॥ టీ ॥ పిత్రాదీనాం పూర్వపూర్వాభావే పరః పరః కన్యాప్రదః, ప్రకృతిస్థశ్చేత్ యద్యున్మాదాదిదోషవాన్న భవతి అతో యస్యాధికారస్సోప్రయచ్ఛన్ భ్రూణహత్యామృతావృతావాప్నోతి, యదాపునర్దాతౄణామభావస్తదా కన్యైవగమ్యం గమనార్హముక్తలక్షణం స్వయమేవవరయేదిత్యర్థః ॥

౨ ॥ నారదః—శ్లో ॥ పితాదద్యాత్ స్వయంకన్యాం భ్రాతావానుమతే పితుః । మాతామహోమాతులశ్చ సకుల్యో బాంధవస్తథా ॥ మాతాత్వభావే సర్వేషాం ప్రకృతౌ యదివర్తతే । తస్యామప్రకృతిస్థాయాం కన్యాం దద్యుస్స్వజాతయః ॥ యదాతు నైవకశ్చిత్స్యాత్కన్యా రాజానమావ్రజేత్ । అనుజ్ఞయా తస్యవరం ప్రతీతంవరయేత్స్వయమ్ ॥ సవర్ణమనురూపంచ కులశీలబలశ్రుతైః । సహధర్మంచరేత్తేన పుత్రాంశ్చోత్పాదయేత్తతః ॥ స్వతంత్రోపి హియత్కార్యం కుర్యాదప్రకృతింగతః । తదప్యకృతమేవస్యాదస్వతంత్రత్వహేతుతఇతి ॥ ౩ ॥ మనుః—యస్మైదద్యాత్పితాకన్యాం భ్రాతావానుమతే పితుః । తంశుశ్రూషేతజీవంతం సంస్థితంచనలంఘయేదితి ॥ పా ॥ ఏతత్త్రయోః ప్రాధాన్యప్రతిపాదనార్థం నపునరన్యనిషేధాయ ॥

ఇతి కన్యాదాతృనిరూపణం

అథ బ్రాహ్మ్యాదివివాహభేదాః

౧ ॥ తత్ర మనుః — శ్లో ॥ చతుర్ణామపివర్ణానాం ప్రేత్యేహచహితాహితాన్ । అష్టావిమాన్ సమాసేన స్త్రీవివాహాన్నిబోధత ॥ బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః । గాంధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమోధమః ॥ వా ॥ అత్ర ప్రాజాపత్యస్యశ్రేష్ఠ్యేపి వృత్తభంగభియా త్రిక్రమభంగః ॥ ౨ ॥ బ్రాహ్మాదీనాం లక్షణమష్టభిశ్శ్లోకైరాహ సఏవ ॥—శ్లో ॥ ఆచ్ఛాద్య

హూయిత్వాచ శ్రుతశీలవతే స్వయం । ఆహూయదానంకన్యాయా బ్రాహ్మో
ధర్మఃప్రకీర్తితః ॥ టీ ॥ధర్మసాధనత్వాద్వివాహస్యైవధర్మశబ్దేనోచ్యతే- బ్రహ్మణో
ధర్మవచనః, ధర్మాతిశయయుక్తత్వాద్బ్రాహ్మత్వం ॥—శ్లో॥ యజ్ఞేతువిత
తేసమ్యగృత్విజేకర్మకుర్వతే । అలంకృత్యసుతాదానం దైవంధర్మంప్రచక్ష
తే ॥టీ॥ దేవకార్యాధికృతాయ దానాద్దైవత్వం ॥—శ్లో॥ ఏకంగోమిథునం
ద్వేవాపరాదాదాయధర్మతః । కన్యాప్రదానంవిధివ దార్షోధర్మస్సఉ
చ్యతఇతి ॥ టీ ॥ ధర్మతఆదాయధర్మార్థమాదాయనాధార్థం, యతఃకన్యా
ప్రదానం సఆర్షోధర్మః, విక్రయదోషభయాదృషిభిరనుకల్పేతస్మైరేవ వి
ద్యాదీయతే శుల్కాపాదికంశిష్యతః కించిదాదీయతేచ ఆర్షేపికన్యాదీయతే
వరాత్కించిదాదీయతేచ తేన దానసామాన్యేనార్షత్వం ॥ శ్లో ॥ సహోభౌ
చరతంధర్మ మితివాచానుభాష్యచ । కన్యాప్రదానమభ్యర్చ్యప్రాజాప
త్యోవిధిః స్మృతఇతి ॥ టీ ॥ ఉభౌయువాంసహధర్మంచరతం నపృథగితివాచాను
భాష్య అహంగృహస్థాశ్రమఏవధర్మంచరిష్యామినాన్యాశ్రమస్థఇతివరం ప్రతి
శ్రావ్యేత్యర్థః- ప్రాజాపత్యోవిధిః, విధీయతఇతి విధిఃవివాహః, గార్హ
స్థ్యప్రాధాన్యనిబంధనం ప్రాజాపత్యత్వం, గార్హస్థ్యప్రధానోహి ప్రజా
పతిః ॥—శ్లో॥ జ్ఞాతిభ్యోద్రవిణందత్వా కన్యాయైచైవశక్తితః । కన్యాప్రదా
నంస్వాచ్ఛంద్యాదాసురోధర్మఉచ్యత ఇతి ॥ టీ ॥ కన్యాయాఃజ్ఞాతిభ్యఃపిత్రా
దిభ్యః శక్తితః యథాశక్తిదత్వాస్వాచ్ఛంద్యాత్ లోకశాస్త్రమర్యాదాలంఘ
నేనయత్కన్యాయాఃప్రదానమాదానంసఆసురః, పరస్వాపహారస్వాచ్ఛంద్యని
బంధనమాసురత్వం, అసురాహిస్వాచ్ఛంద్యేనపరవిత్తమపహరంతి ॥—శ్లో॥ఇ
చ్ఛయాన్యోన్యసంయోగః కన్యాయాశ్చవరస్యచ। గాంధర్వస్సతువిజ్ఞేయోమైథు
న్యఃకామసంభవఇతి ॥టీ॥ మైథున్యఃమిథునపర్యంతః, అన్యోన్యసంయోగః, కా
మసంభవోగాంధర్వః, గంధర్వత్వంకామపరత్వనిబంధనం, గంధర్వాహి కామప
రాః స్త్రీకామావైగంధర్వాఇతిశ్రుతేః, స్మరతిచభగవాన్వాల్మీకిః, తీక్ష్ణకామా
స్తుగంధర్వాస్తీక్ష్ణకోపాభుజంగమాఇతి ॥—శ్లో॥ హత్వాభిత్వాచభిత్వాచ క్రో
శంతీంరుదతీంగృహాత్ । ప్రసహ్యకన్యాహరణం రాక్షసోవిధిరుచ్యతఇతి ॥టీ॥వి
వాహనిరోధకాన్ హత్వాభిత్వాభిత్వాచ కన్యకాంపరిభూయ యద్ధరణంసరా

క్షసః; హింసాప్రాధాన్యాద్రాక్షసత్వం, హింసాప్రధానోహి రాక్షసః॥ శ్లో॥ సుప్తాం మత్తాం ప్రమత్తాం వా రహో యత్రోపగచ్ఛతి। సపాపిష్ఠో వివాహానాం పైశాచః ప్రథితోష్టమ ఇతి ॥టీ॥ సుప్తమత్తప్రమత్తకన్యాభోగనిబంధనం పైశాచత్వం పిశాచాహి సుప్తమత్తప్రమత్తానావిశంతి ॥౩॥ బ్రాహ్మాదివివాహానాం ఫలమాహ స ఏవ॥—శ్లో॥ దశపూర్వాపరాన్వంశ్యానాత్మానంచైకవింశకం। బ్రాహ్మీపుత్రస్సుకృతకృన్మోచయేదేనసః పితౄన్। దైవోఢాయాస్సుతశ్చైవ సప్త సప్తపరావరాన్। ఆర్షోఢాయాస్సుతస్త్రీంస్త్రీన్ షట్ షట్కాయోఢయా సుతః। టీ॥ కాయోఢయాసుతః ప్రాజాపత్యేనోఢాయాస్సుతః, విభక్తిర్వ్యత్యయః- చతుర్షు వివాహేషు ఆముష్మికఫలం ప్రత్యేకముక్త్వా, ఐహికంచ సముదాయఫలంశ్లోకద్వయేనాహ ॥—శ్లో॥ బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు చతుర్ష్వేవానుపూర్వశః। బ్రహ్మవర్చస్వినః పుత్రా జాయంతే శిష్టసమ్మతాః। రూపసత్వగుణోపేతా ధనవంతో యశస్వినః। పర్యాప్తభోగా ధర్మిష్ఠా జీవంతి చ శతం సమా ఇతి ॥౪॥ ఆసురాదిషు చతుర్షు జాతపుత్రగుణమాహ ॥—శ్లో॥ ఇతరేషు తు శిష్టేషు నృశంసానృతవాదినః। జాయంతే దుర్వివాహేషు బ్రహ్మధర్మద్విషస్సుతాః॥ అనిందితైస్స్త్రీవివాహైరనింద్యా భవతి ప్రజా। నిందితైర్నిందితా నౄణాం తస్మాన్నింద్యాన్వివర్జయేదితి ॥౫॥ అననుజ్ఞాతవివాహవిషయేయం నిందా, అన్యథా, క్షత్రియాదిషు గాంధర్వరాక్షసాద్యుపదేశానర్థక్యప్రసంగాత్ ॥౬॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥—శ్లో॥ బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలంకృతా। తజ్జః పునాత్యుభయతః పురుషానేకవింశతిమ్। యజ్ఞస్థ ఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోద్వయమ్। చతుర్దశ ప్రథమజః పునాత్యుత్తరజస్తు షట్। ఇత్యుక్త్వాచరతం ధర్మం సహ యా దీయతేర్థినే। స కాయః పావయేత్తజ్జః షట్షడ్వంశ్యాన్ సహాత్మనా। ఆసురో ద్రవిణాదానాద్గాంధర్వస్సమయాన్మిథః। రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచః కన్యకాఛలాదితి ॥౭॥ మనుః॥ షడానుపూర్వ్యా విప్రస్య క్షత్రస్య చతురోవరాన్। విట్ఛూద్రయోస్తు తానేవ విద్యాద్ధర్మ్యాననరాక్షసాన్। చతురో బ్రాహ్మణస్యాద్యాన్ప్రశస్తాన్ కవయో విదుః। రాక్షసం క్షత్రియస్యైకమాసురం వైశ్యశూద్రయోరితి ॥౮॥ మతాంతరమాహ స ఏవ ॥ పంచానాం తు త్రయో ధర్మ్యా ద్వావధర్మ్యౌ స్మృతావిహ। పైశాచశ్చా

సురశ్చైవ నకర్తవ్యౌకదాచన ॥టీ॥ పాశ్చాత్యానాం పంచానాం ప్రాజాపత్యాదీనాం మధ్యేత్రయోధర్మ్యాః, పైశాచశ్చాసురశ్చ ద్వావధర్మ్యౌ నకర్తవ్యౌ, కర్తృవిశేషానిర్దేశాత్, అస్యమతస్య సర్వసాధారణత్వం గమ్యతే ॥౭ చంద్రికాయాం ॥శ్లో॥ చత్వారో బ్రాహ్మణస్యాద్యాః ప్రశస్తాగాంధర్వరాక్షసౌ । రాజ్ఞస్తథాసురోవైశ్యే శూద్రేచాంత్యస్తుగర్హితఇతి ॥టీ॥ గర్హితోనికృష్టోపి శస్తఇత్యర్థః ॥౮॥ అ॥ వివాహాంతరాలాభే పైశాచమాహ వత్సః—శ్లో ॥ సర్వోపాయైరసాధ్యాస్యాత్సుకన్యాపురుషస్యయా। చౌర్యేణాపి వివాహేనసా వివాహ్యారహస్థితేతి ॥౯॥ ఆపస్తంబః ॥సూ॥ తేషాంత్రయఆద్యాః ప్రశస్తాః పూర్వః పూర్వః శ్రేయాన్ యథాయుక్తో వివాహస్తథాయుక్తాప్రజాభవతీతి ॥౧౦॥ బోధాయనః ॥సూ॥ అష్టౌవివాహాః శ్రుతశీలే విజ్ఞాయ బ్రహ్మచారిణేర్థినే దీయతే స బ్రాహ్మ ఆచ్ఛాద్యాలంకృత్యైతయా సహధర్మశ్చర్యతామితి ప్రాజాపత్యః పూర్వాంలాజాహుతిం హుత్వాగోమిథునం కన్యావతే దద్యాత్స ఆర్షః దక్షిణాసు నీయమానాస్వంతర్వేదిఋత్విజే స దైవః సకామేన సకామాయాంమిథస్సంయోగస్సగాంధర్వః ధనేనోపతోష్యాసురః ప్రసహ్యహరణాద్రాక్షసః సుప్తాంమత్తాం వోపయచ్ఛేదితి పైశాచస్తేషాంచత్వారః పూర్వే బ్రాహ్మణస్య తేష్వపిపూర్వః పూర్వశ్శ్రేయానుత్తరేషాముత్తరోత్తరః పాపీయాంస్తత్రాపి షష్ఠసప్తమౌ క్షత్రధర్మానుగతౌ తత్ప్రత్యయత్వాత్ క్షత్రియస్యచపంచమాష్టమౌ వైశ్యశూద్రాణామయంత్రితకళత్రాహి వైశ్యశూద్రాభవంతి కృషికరణ శుశ్రూషాధికృతత్వాద్గాంధర్వమప్యేకే ప్రశంసంతి సర్వేషుస్నేహానుగతత్వాద్యథాయుక్తో వివాహస్తథాయుక్తాప్రజాభవతీతి విజ్ఞాయతఇతి ॥టీ॥ పూర్వాంలాజాహుతిమితి వైవాహికానాం లాజాహుతీనాం ప్రథమాహుత్యనంతరం కన్యాస్వామినేగోమిథునం వరః ప్రదాయతస్యాపిపునర్గ్రహణమార్షోనామ వివాహః, దక్షిణాస్వితి ఋత్విగ్వరణవేళాయామేవవరసంపద్యుక్తం కంచిదృత్విక్త్వేన వృత్వాదక్షిణా కాలే తదీయభాగేన సహకన్యాం తస్మైదద్యాత్ సచతాంప్రతిగృహ్యసమాప్తేయజ్ఞేశుభనక్షత్రే వివాహంకుర్యాత్సదైవః, ఉత్తరేషాం క్షత్రియాదీనాం వర్ణానాం తత్ప్రత్యయత్వాత్ ధనబలప్రధానత్వాత్ క్షత్రియస్యచ, అయంత్రితకళత్రాహివైశ్యశూద్రాభవంతి, అయంత్రితమనియతం కళత్రంయేషాంతే తథా

దారేష్వత్యంతనియమస్తేషాం నభవతి నికృష్టకృషి శుశ్రూషాద్యధికృతత్వాత్త యోర్వివాహోపి తాదృశ ఏవేత్యర్థ ఇతి గోవిందస్వామీ ॥౧౧॥ గౌతమోపి ॥సూ॥ బ్రాహ్మో విద్యాచారిత్ర బంధుశీల సంపన్నాయ దద్యాదాచ్ఛాద్యాలంకృతాం సంయోగమంత్రః ప్రాజాపత్యే సహధర్మశ్చర్యతామిత్యార్షే గోమిథునం కన్యావతే దద్యాదంతర్వేద్యృత్విజే దానం దైవోలంకృత్యేచ్ఛంత్యాస్స్వయం సంయోగో గాంధర్వో విత్తేనానతి స్త్రీమతామాసురః ప్రసహ్యాదానా ద్రాక్షసో సంవిజ్ఞాతోపగమాత్పైశాచశ్చత్వారో ధర్మ్యాః ప్రథమాష్షడిత్యేకే ఇతి ॥టీ॥ ప్రాజాపత్యవివాహే సహధర్మశ్చర్యతామితి ఏషసంయోగమంత్రః ప్రధానమంత్ర ఇత్యర్థః, ఆర్షమపి ప్రశస్తం కేచిన్నేచ్ఛంతి తత్రాపి శుల్కగ్రహణాత్ ॥౧౨॥ తథాచ మనుః ॥—శ్లో॥ ఆర్షే గోమిథునం శుల్కం కేచిదాహుర్మృషైవతత్ ।అల్పోవాపి మహాన్వాపి విక్రయస్తావదేవసః ॥టీ॥ గోమిథునం శుల్కమాహుః అనుజానతే తన్మృషా తదయుక్తం, అల్పోవాపి మహాన్వా ద్రవ్యలోభాద్దీయమానం శుల్కం విక్రయ ఏవేత్యర్థః, కేచిదేవం వ్యాచక్షతే, ఆర్షవివాహే గోమిథునం శుల్కమితివదంతి, తన్మిథ్యా విక్రయో హి క్రయసాధనం మూల్యం దేశకాలాద్యపేక్షయా అల్పం వా మహద్వా భవతి ఆర్షే తు గోమిథునం శుల్కపరిమాణస్య నియతత్వాన్న క్రయక్రీతత్వమిత్యర్థ ఇతి ॥౧౩॥ తథాచ దేవలః ॥—శ్లో ॥ పూర్వే వివాహాశ్చత్వారో ధర్మ్యాస్తేయప్రధానకాః । అశుల్కా బ్రాహ్మణార్హాశ్చ తారయంతి కులద్వయమితి ॥౧౪॥ తథాచాపస్తంబః ॥ వివాహే దుహితృమతే దానం కామ్యం ధర్మార్థం శ్రూయతే తస్మాద్దుహితృమతే ధిరథం శతం దేయం తన్మిథుయా కుర్యాదితి తస్యాం క్రియాశబ్దస్సంస్తుతిమాత్రం ధర్మాద్ధి సంబంధ ఇతి ॥౧౫॥అ॥ ఆర్షే వివాహే దుహితృమతే దానం క్వచిద్వేదే శ్రూయతే తామేవ శ్రుతిముదాహరతి ॥శ్రు॥ తస్మాద్దుహితృమత ఇతి ॥ టీ ॥ దుహితృమతే రథేనాధికం గవాం శతం దేయం తచ్ఛతం దుహితృమాన్మిథుయా కుర్యాత్ మిథ్యా కుర్యాత్, కన్యాయై వరాయ చ క్షేత్రాలంకారాది ప్రత్యర్పణేన తద్ద్రవ్యాదానసామ్యగతిః క్రియాప్రసక్తిః పితర్థీ కుర్యాదిత్యర్థః, యద్వా, మిథుయా మిథునం వరదత్తద్రవ్యం మిథునస్య కుర్యాదిత్యర్థః, మిథ్యాత్వం మిథునార్థత్వం చ మిథుయాశబ్దస్య శ్రూయతే ॥శ్రు॥ మా దేవానాం మిథుయా కర్భాగధేయం, ఆపో వా అగ్నేర్మిథు

యా మిథునవార్గా భవతీతిచ॥టీ॥ తదిదం దానం కామ్యం కామనిమిత్తం యథాయ క్తోఽవాహ స్తథాయుక్తా ప్రజా భవతి, ఋషిః కల్యాః పుత్రా యథాస్యురితి, తత శ్చ సర్వార్థం నక్రియార్హం ॥ శ్రు॥ అయజ్ఞో వా ఏషః, యోఽపత్నీక ఇత్యాదిశ్రు తేః ॥వా॥ పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధినోర్వ్రతమితి సపత్నీకస్యైవ ధర్మాధికా రస్మరణాచ్చ, వివాహస్య ధర్మార్థత్వేన తదర్థం దానమపి ధర్మార్థమేవ, యస్తు తస్యాం వివాహక్రియాయాం క్రయశబ్దః క్వచిత్ స్మృతౌ దృశ్యతే, ససం స్తుతిమాత్రం ద్రవ్యప్రదానసామ్యాత్ నముఖ్యక్రయత్వప్రతిపాదనార్థం, కు తః హాయస్మాద్ధర్మాదేవ హేతోః సంబంధో దంపత్యోరిత్యర్థః, ఏవంచ ధర్మా ర్థదానవిధానాత్సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానాన్యదృష్టార్థానీతి స్మరణాత్, దు హితృమతేచ స్వదేయముదకపూర్వమేవ దద్యాత్, దుహితృమాంశ్చ కన్యాం, అ ద్భిరేవ ద్విజాతీనాం వివాహస్తు ప్రశస్యత ఇతి స్మరణాదుదకపూర్వమేవదద్యాత్ దుహితృమతేఽధిరథం శతం దేయం తన్మిథుయాకుర్యాదితి శ్రుత్యా గోమిథునాదధి కమప్యాదాయ వరయోషిద్భ్యాం గృహక్షేత్రభూషణాదిద్వారా ప్రత్యర్పణే సతి వివాహో ధర్మ్య ఏవేతి గమ్యతే, నచైవమాసురో ద్రవిణాదానాదితి స్మర ణాదాసురత్వం శంకనీయం, కన్యావతో భోగార్థం ద్రవ్యాదానే తథాత్వా త్ ॥ ౧౭ ॥ తథాచ గౌతమః—సూ ॥ విత్తేనానతిః స్త్రీమతామాసుర ఇతి ॥టీ॥ ఆనతిః కన్యాదానం ప్రత్యానుగుణ్యం స్త్రీమతామితి వచనాత్ * కన్యాయై గృ హక్షేత్రాది దత్వా వివాహేఽపి నాసురత్వమితి హరదత్తః ॥ ౧౮ ॥ కన్యాయా భూషణాచ్ఛాదనాద్యర్థం వరాద్ధనాదానం నదోషావహమిత్యాహ మనురపి ॥

శ్లో ॥ యాసాం నాదదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః । అర్హణం తత్కుమారీ ణామానృశంస్యం చ కేవలమితి ॥ టీ ॥ యాసాం కన్యానాం నాదదతే నోపజీవంతి కే వలం నిశ్చితమ్ ॥ ౧౯ ॥ అ ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యాష్టభిశ్శ్లోకైస్సమర్థయతి ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చైతాః పతిభిర్దేవరైస్తథా । పూజ్యా భూషయితవ్యాశ్చ బహుకల్యాణమీప్సుభిః ॥ యత్ర నార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే త త్ర దేవతాః । యత్రైతాస్తు న పూజ్యంతే సర్వాస్తత్రాఫలాః క్రియాః ॥ శోచంతి జామయో యత్ర వినశ్యత్యాశు తత్కులం । న శోచంతి తు యత్రైతా వర్ధతే తద్ధి సర్వదా ॥ జామయో యాని గేహాని శపంత్యప్రతిపూజితాః ॥ తానికృత్యాహతానీ

వ వినశ్యంతిసమంతతఇతి ॥ టీ ॥ జామయఃస్వసారః, కృత్యాఅభిచారక్రియా ॥
శ్లో ॥ తస్మాదేతాస్సదాభ్యర్చ్యాభూషణాచ్ఛాదనాశనైః । భూతికామైర్నరై
ర్నిత్యం సత్కారేషూత్సవేషుచ ॥ సంతుష్టోభార్యయాభర్తాభర్త్రాభార్యాతథై
వచ । యస్మిన్నేవకులేనిత్యం కల్యాణంతత్రవైధ్రువమ్ ॥ యదిహి స్త్రీనరోచేత
పుమాంసంనప్రమోదయేత్ । అప్రమోదాత్పునఃపుంసః ప్రజననంనప్రవర్తతే ॥
స్త్రియాంతురోచమానాయాం సర్వంతద్రోచతేకులం । తస్యాంత్వరోచమానా
యాం సర్వమేవనరోచతఇతి ॥ వా ॥ యతఏవం కన్యాభూషయితవ్యా అతో
జ్ఞాతిభిర్వరాద్భూషణార్థం ధనాదానం నదోషావహమితిభావః ॥ ౧౯ ॥ స్వో
పభోగార్థంద్రవ్యగ్రహణేపిత్రాదీనాం దోషమాహసఏవ॥ శ్లో ॥ నకన్యాయాః
పితావిద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్కమణ్వపి । గృహ్ణన్హిశుల్కంలోభేన స్యా
న్నరోపత్యవిక్రయీ ॥ స్త్రీధనానితుయే మోహాదుపజీవంతిబాంధవాః । నారీ
యానానివస్త్రంవా తేపాపాయాంత్యధోగతిమితి ॥ ౨౦ ॥ అ ॥ నారీశుల్కగ్ర
హీతాపాపీత్యాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ ఆదదీతనశూద్రోపి శుల్కందుహితరందదత్ ।
శుల్కంహిగృహ్ణన్కురుతేఛన్నం దుహితృవిక్రయమ్ ॥ నానుశుశ్రుమజాత్వే
తత్పూర్వేష్వపిహిజన్మసు । శుల్కసంజ్ఞేనమూల్యేన ఛన్నందుహితృవిక్రయమి
తి ॥ ౨౧ ॥ సంవర్తః—కన్యావిక్రయిణోమూర్ఖామహాపాపస్యకారకాః । ప
తంతినరకేఘోరే యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ క్రయక్రీతాతుయానారీనసాపత్నీ
విధీయతే । సాతుదైవేచపిత్ర్యేచ దాసీస్యాన్నతుసంస్కృతా॥యస్తాంవివాహ
యేత్కన్యాంబ్రాహ్మణోమదమోహితః । అసంభాష్యస్త్వపాఙ్క్త్యయస్సవిప్రో
వృషళీపతిరితి ॥ ౨౨ ॥ మనుష్యవిక్రయేదోషమాహయమః—యోమనుష్యం
హివిక్రీయ యత్కించిద్ధనమృచ్ఛతి । తస్యమూత్రంపురీషంచ సపరత్రోపజీవతి॥
కన్యావిక్రయిణోమూర్ఖాఇహకిల్బిషకారకాః। పతంతినరకేఘోరే దహంత్యా
సప్తమంకులమ్ ॥ కన్యాంతు జీవనార్థాయయశ్శుల్కేనప్రయచ్ఛతి । ఉపభు
క్త్వాపురీషంచమూత్రంతస్యాపరస్యచేతి ॥ అపిచ ॥ శుల్కంప్రదాయ కన్యా
యాః ప్రత్యాదానంవిధానతః । విత్తహేతుర్వివాహోయమాసురష్షష్ఠఉచ్యతఇ
తిదేవలస్మరణేన శుల్కనిబంధనఆసురోవివాహః ॥ వా ॥నన్వాసురోవివాహః
కథంధర్మ్యత్వేన మన్వాదిభిరాశ్రితఇతిచేన్న, పూర్వతనవివాహాసంభవే ఆపద్ధ

ర్మత్వేన తస్యాప్యాశ్రయణాత్ ॥ ౨౩ ॥ తథాచ నారదః — శ్లో ॥ వివాహాస్త్వష్టధాభిన్నాబ్రాహ్మాద్యామునిసత్తమాః। పూర్వఃపూర్వఃపరోజ్ఞేయఃపూర్వాభావేపరఃపరఇతి ॥ ౨౪ ॥ చంద్రికాయామపి—క్రీతాద్రవ్యేణయానారీ నసా పత్నీవిధీయతే । తథాదైవేచపిత్ర్యేచ దాసీంతాంకాశ్యపోబ్రవీదితి యత్కాశ్యపవచనం ॥ కువివాహైః క్రియాలోపైర్వేదానధ్యయనేనచ । కులాన్యకులతాంయాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణచేతి యదపి మనువచనం, తత్ప్రశస్తవివాహాసంభవవిషయమితి ॥ అత్రకేచిదాహుః * భూమివ్రీహియవాజాశ్వవృషభధేన్వనడుహశ్చేతి స్థావరవిక్రయోనాస్తీతిచ గౌతమాదిభిః ప్రతిషిద్ధేపి భూమివిక్రయే ॥ శ్లో ॥ భూమింయఃప్రతిగృహ్ణాతి యశ్చభూమింప్రయచ్ఛతి । తావుభౌ పుణ్యకర్మాణౌనియతంస్వర్గగామినావితి॥భూదానప్రశంసాదర్శనాచ్చవిక్రయేపి కర్తవ్యే హిరణ్యోదకదానేనషడ్భిర్గచ్ఛతి మేదినీతిస్మరణాద్ధిరణ్యోదకందత్త్వా దానరూపేణ స్థావరవిక్రయంకుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం, తద్రీత్యాత్రాపి, కన్యావిక్రయిణోమూఢాః, పైశాచశ్చాసురశ్చైవనకర్తవ్యౌకదాచనేతి, కన్యావిక్రయనిషేధాత్, నాగ్నిచిన్నరకంయాతి నకన్యాదోయతస్స్మృతః । విశ్వజిత్సమ్మితోయజ్ఞఃకన్యాదానంమహాఫలమ్ ॥ జ్యోతిష్టోమాతిరాత్రాణాం శతంశతగుణంకృతం । ప్రాప్నోతికన్యకాందత్వాహోమమంత్రైశ్చ సంస్కృతాం ॥ కనకాశ్వతిలానాగాదాసీగృహమహీరథాః । కన్యకాకపిలాచైవమహాదానానివైదశ ॥ దశానాంతుసహస్రాణాంయుక్తానాంధుర్యవాహినాం । సుపాత్రేణనియుక్తానాం కన్యాంవిద్యాచ్చతత్సమామ్ । అన్నంవిద్యావధూత్రీణి గోమారుక్తాశ్వహస్తినామ్ ॥ దానాన్యుత్తమదానానిహ్యుత్తమద్రవ్యదానతఇతి ॥ నా ॥ ఏవమాదిభిః కన్యాదానప్రశంసాదర్శనాచ్చ ద్రవ్యదానమంతరేణ కన్యావధిగమే, పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వంకర్మస్వితి పాణిగ్రహణమారభ్యైవ వివాహసిద్ధాగ్నిహోత్రాదిశ్రౌతస్మార్తకర్మాధికారస్మరణాత్, తదనుష్ఠానాయావశ్యకర్తవ్యేచ వివాహేసతి ॥ శ్లో ॥ అద్భిరేవద్విజాతీనాంవివాహస్తుప్రశస్యతఇతిస్మరణాత్, ఉదకపూర్వమేవ కన్యాప్యాదాతవ్యేతి,నచాసురాదివివాహేషు సప్తపదాతిక్రమణాభావేన పతిత్వభార్యాత్వయోరనుపపత్తిరితిశఙ్కనీయమ్, తత్రాపి స్వీకారానంతరమేవ సంస్కారవిధానాత్ ॥ ౨౫ ॥ త

థాచ దేవలః—శ్లో ॥ గాంధర్వాదివివాహేషు పునర్వైవాహికో విధిః । కర్తవ్యశ్చ త్రిభిర్వర్ణైః సమయేనాగ్నిసాక్షిక ఇతి ॥ ౨౬ ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి—గాంధర్వాసురపైశాచా వివాహా రాక్షసశ్చ యః । పూర్వం పరిణయస్తేషాం పశ్చాద్ధోమో విధీయత ఇతి ॥ టీ ॥ పరిణయః స్వీకారః ॥ వా ॥ అత ఏవ బలాదపహృతాయా మాత్రేణ భార్యాత్వమిత్యాహ వసిష్ఠః—॥ ౨౭ ॥ శ్లో ॥ బలాచ్చేదపహృతా కన్యా మంత్రైర్యది న సంస్కృతా । అన్యస్మై విధివద్దేయా యథా కన్యా తథైవ సేతి ॥ ౨౮

అథ వివాహాంగవిశేషమాహ మనుః— పాణిగ్రహణసంస్కారస్సవర్ణాసూపదిశ్యతే । అసవర్ణాస్వయం జ్ఞేయో విధిరుద్వాహకర్మణి ॥ శరః క్షత్రియయా గ్రాహ్యః ప్రతోదో వైశ్యకన్యయా । వాసోదశా శూద్రయా తు వర్ణోత్కృష్టస్య వేదన ఇతి ॥ టీ ॥ కరేణ కన్యాగ్రహణం పాణిగ్రహణం, పాణిగ్రహణమేవ చ సంస్కారః, ఉత్కృష్టవేదనే సవర్ణోత్తరస్య వర్ణస్య లాభే వివాహ ఇతి యావత్

॥ ఇతి బ్రాహ్మాదివివాహభేదనిరూపణమ్ ॥

॥ అథైకకాలశోభనద్వయనిషేధః ॥

౧ ॥ శోభనద్వయసన్నిపాతే సంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ ఏకోదరాణాం పుంసాం స్యాద్వివాహో నైకవత్సరే । భిన్నోదరాణాం కుర్వీత స్త్రీణాం చైవ న సంశయ ఇతి ॥ ౨ ॥ వరాహమిహిరః—ఏకోదరప్రసూతానామేకస్మిన్నేవ వత్సరే । వివాహో నైవ కర్తవ్యో గర్గస్య వచనం యథేతి ॥ వా ॥ ఏతదృతుత్రయాదర్వాగ్విషయం ॥ ౩ ॥ యథాహ గార్గ్యః—శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్వత్సరే యది । వివాహో నైవ కర్తవ్యో నిర్గతే త్వృతుత్రయే ॥ గ్రామాంతరేపి కర్తవ్యః కర్తవ్యో నైకవేశ్మనీతి ॥ ౪ ॥ అంగిరాః—ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్నేవ వత్సరే । వివాహో నైవ కర్తవ్యశ్శుభత్రయమృతుత్రయే ॥ సహోదర్యాద్వర్షభేదే తు త్రిమాసాదూర్ధ్వమాచరేత్ । ఫాల్గునే చైత్రమాసే చ పుత్రోద్వాహోపనాయనే ॥ భేదేఽబ్దస్య కుర్వీత నర్తుత్రయవిలంబనం ॥ న పుంవివాహోర్ధ్వమృతుత్రయేణ వివాహకార్యం దుహితుః ప్రకల్పయేత్ । న మండనాచ్చాపి హి ముండనం చ స్యాన్ముండనాన్మండనమప్యగే వేతి ॥ టీ ॥ మండనం వివాహః, ముండనముపనయనం ॥ ౫ ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ మండనం ముండనం చైవ న కుర్యాదేకవత్సరే । ముండనం ప్రథమం కుర్యాన్మండనం తు తతః పరమితి ॥ ౬ ॥ శ్రీధరీ

మే ॥ పుత్రస్య పాణిగ్రహణాత్పరస్తాన్న మాసషట్కాత్తనయావివాహః । తద్వ ద్వివాహాదపినోపనీతి స్తథోపనీ లేఃపరతశ్చచౌళమితి ॥ ౭ ॥ గర్గః ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాంకన్యకాపుత్రయోర్ద్వయోః । సహోద్వాహోనకర్తవ్యస్తథా న్యేవోపనాయనమితి ॥౮॥స్మృతిరత్నే ॥ ఏకస్మిన్ శోభనేవృత్తేద్విశుభంనతుకారయేత్ । యదికుర్యాత్ప్రమాదేనతస్యస్యాదశుభంధ్రువమితి॥౯॥పుత్రీవివహేవిశేషమాహాంగిరాః॥ శ్లో॥ ఉద్వాహ్యపుత్రీంనపితావిదధ్యాత్పుత్ర్యంతరస్యాద్వహనంనజాతు। యావచ్చతుర్థీదినమంగళస్యసమాపనంతావదతోవిదధ్యాదితి॥ ౧౦॥ గర్గః॥పుత్రీపరిణయాదూర్ధ్వంయావద్దినచతుష్టయమ్ । పుత్ర్యంతరస్య కుర్వీత నోద్వాహమితిసూరయఇతి॥ ఏకస్మిన్ గృహేవక్తైవశుభక్రియా॥౧౧॥తత్రగర్గః ॥ ఏకస్మింస్తుగృహేకుర్యా దేకామేవశుభక్రియామ్ । అనేకాయస్తుకుర్వీత సనాశమధిగచ్ఛతి । ద్విశోభనం త్వేకగృహేతు నేష్టం శుభంతుకుర్యాన్ననతేఃపరస్తాత్ । ఆవశ్యకేశోభనఉత్సుకశ్చే దాచార్యభేదేనతథైవకుర్యాదితి ॥ ౧౨ ॥ నారదః ॥ శుభకృత్పుత్రికోద్వాహాత్పశ్చాత్పుత్రకరగ్రహః । ఏకతిథ్యామపి ప్రాహభార్గవోభిన్నవేళయా । ఏకోదరోద్భవసుతా సుతయోర్వివాహో మాసాంతరేమనువసిష్ఠపరాశరాద్యాః । ఇచ్ఛంతిమంగళమథాశువదంతిగర్గాః కేచిత్తథైకదివసే పృథయత్రభేదే । ఏకలగ్నేపిభిన్నాంశేవసిష్ఠాత్రిపరాశరాః ద్వయోర్వివాహమిచ్ఛంతి పృథగ్గ్రామేధమండపఇతి ॥౧౩॥ బృహస్పతిః ॥ ఏకస్మిన్దివసేప్యేకలగ్నేభిన్నాంశకేతథా । ఏకగర్భోద్భవయోర్వధ్వో ర్వివాహశ్శుభకృద్భవేత్ । దేశభేదాత్కులాచారాదిమేధమార్గాః ప్రకీర్తితాః । ఏకలగ్నేద్విలగ్నేవా గృహేయత్రద్విశోభనమ్ । తయోరన్యద్వినష్టంస్యా ద్వైధర్తాన్యదితి స్థితిః । ఏకమాతృప్రసూతానా మెకస్మిన్నేవవాసరే । ఏకఏవనకుర్వీతవివాహవ్రతబంధనమ్ । ఏకఃకర్తాకున కుర్యా న్నపుత్ర్యోఃపుత్రయోరపి । షణ్మాసేవా చతుర్మాసే పూర్ణేవర్షేశుభావహమితి ॥ ౧౩ ॥ శాతాతపః ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాం నాగ్నికార్యద్వయంభవేత్ । భిన్నోదరప్రసూతానాం నేతిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ పుత్రోపయమనాదూర్ధ్వంషణ్మాసాభ్యంతరేపివా । పుత్ర్యోద్వాహం నకుర్వీత వివాహాద్వ్రతబంధనమ్ ॥ టీ ॥ ఉపయమనంవివాహః, వివాహాద్వ్రతబంధనం వివాహోమాస్వం షణ్మాసాభ్యంతరేవ్రతబంధన ముపనయనం న

కుర్వీత, ఏతానివచనానియమళవ్యతిరిక్తవిషయాణి ॥౧౪॥ కాలదీపేయమళవిషయే విశేషోదర్శితః ॥—శ్లో॥ భ్రాతృద్వయేస్వస్రయుగే స్వసృభ్రాతృయుగేథవా । సమానాపిక్రియాకార్యా మాతృభేదే తథైవచేతి ॥ వా॥ భ్రాతృద్వయేయమళఇత్యర్థః, అత్ర ప్రథమజఏవజ్యేష్ఠః ॥ .. ..

యమళయోర్జ్యేష్ఠ్యకానిష్ఠ్యనిరూపణమ్.

౧॥ తథాచమనుః॥—శ్లో॥ సదృశస్త్రీషుజాతానాం పుత్రాణామవిశేషతః॥ నమాతృతోజ్యేష్ఠ్యమస్తిజన్మతోజ్యేష్ఠ్యముచ్యతే । జన్మజ్యేష్ఠ్యేనచాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ । యమయోశ్చైకగర్భేపి జన్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృతేతి ॥౨॥ సంగ్రహేపి ॥ యమయోర్జాతయోర్జ్యైష్ఠ్యం జన్మతఃప్రోచ్యతేబుధైః॥ గర్భస్యకస్యచిల్లోకే చిరాజ్జననదర్శనాత్ । యమయోర్జననాజ్జ్యైష్ఠ్యమాధానంచేష్యతేబుధైరితి ॥౩॥ యత్తు॥ యమళావేకగర్భేతు స్త్రీవాథపురుషోపివా॥ కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చాజ్జాతోగ్రజస్స్మృతఇతి స్మరణమ్ ॥వా॥ తత్సమభాగస్థగర్భవ్యతిరిక్తోపర్యధోభాగస్థవిషయం ॥ —శ్లో ॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌగర్భౌ తయోర్యఃపూర్వజస్సతు । జ్యేష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిః జాతకాదిముకర్మసు ఇతిబాదరాయణీయస్మరణాత్ ॥ ౪ ॥ దత్తౌరసయోర్విషయేవిశేషః స్మృత్యంతరేభిహితః ॥—శ్లో॥ ఔరసేతుసముత్పన్నే దత్తోజ్యేష్ఠోనచేష్యతే ॥వా॥ఔరసః కనిష్ఠోపిదత్తవివాహాత్పూర్వం వివహేదిత్యర్థః ॥ శ్లో॥ హోమపూర్వంతుయోదత్తస్సఏవజనకస్యచ । గోత్రేనవివహేత్కన్యాం పుత్రాదానినిషేధకృత్ ।దాతృగోత్రసముద్భూతాం గృహీతకులసంభవః । ఉద్వహేద్గోమామూర్ధ్వం నోద్వహేదితిగౌతమ ఇతి ॥వా॥ సపత్నీపుత్రయోస్తుపితృజీవద్దశాయాం జన్మజ్యైష్ఠ్యక్రమేణ వివాహః, పితృమరణానంతరంతు వివాహేనక్రమనియమఇతి కేచిత్॥

సీమంతజాతయోర్జ్యేష్ఠమాసవివాహనిషేధః.

౧॥ అథ పుంసవనసంస్కృతగర్భస్య జన్మమాసజ్యేష్ఠమాసయోరుత్సవనిషేధమాహాంగిరాః ॥—శ్లో॥ మౌంజీనిబంధవ్రతకర్మణీచచూడాకృతిశ్చప్రథమోవివాహః । స్నానంచపుంసఃప్రథమస్యనేష్టం జ్యేష్ఠాఖ్యమాసేపిచజన్మమాస ఇతి ॥౨॥ కాలాదర్శేపి॥ ఆద్యగర్భోద్భవయోర్జ్యేష్ఠమాసినోద్వాహమాచరేదితి॥వా॥ ప్రథమగర్భప్రసూతయోః స్త్రీపుంసయోర్జ్యేష్ఠమాసి ఉద్వాహకర్మ నాచ

శేదిత్యర్థః ॥౩॥ రత్నమాలాయామపి ॥ శ్లో ॥ జన్మమాసినచజన్మభేతథా నైవజన్మదివసేచకారయేత్ । ఆద్యగర్భదుహితుస్సుతస్యవా జ్యేష్ఠమాసినతు పాణిపీడనమితి ॥౪॥ అత్రిః॥ జన్మభేజన్మదివసే జన్మమాసేశుభంత్యజేత్ । జ్యేష్ఠమాసాద్యగర్భస్య శుభంవర్జ్యంస్త్రియా అపి । మౌంజ్యుద్వాహప్రతిష్ఠాదీన్ కేచిత్తత్రాపికుర్వతే ఇతి ॥౫॥ నారదః ॥ జన్మమాసేపిజన్మర్క్షే నచజన్మతిథౌదినే । ఆద్యగర్భసుతస్యాథ దుహితుర్వాకరగ్రహః । నైవోద్వాహో జ్యేష్ఠమాసేదంపత్యోస్తుపరస్పరం । జ్యేష్ఠమాసేతయోరేక జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠస్తునాన్యథేతి ॥౬॥ గర్గః॥ జ్యేష్ఠస్యజ్యేష్ఠకన్యాయా వివాహో నప్రశస్యతే । ద్వౌజ్యేష్ఠౌమధ్యమౌప్రోక్తౌ జ్యేష్ఠమేకంశుభావహమ్ । జ్యేష్ఠత్రయంనకుర్వీత వివాహంబహుసమ్మతమితి ॥

సింహస్థేగురౌగురుశుక్రమౌఢ్యాదౌచ వివాహనిషేధః॥

౧॥ మత్స్యః ॥ సింహస్థితేసురగురావధిమాసకేచ జ్యేష్ఠేతథాద్యతనయస్యతు శుక్రగుర్వోః । మౌఢ్యేతథాస్తవిరబాలకయోశ్చ జన్మలగ్నస్థితే సురగురౌ నహిమంగళానీతి ॥౨॥ గర్గః ॥ గురౌసింహస్థితేచైవ సూర్యేచధనుషిస్థితే । వివాహమపినేచ్ఛంతి మునయఃకాశ్యపాదయ ఇతి ॥౩॥ నారదః ॥ గురౌతుసింహరాశిస్థేభాగభాగ్యవతీభవేత్ । మైత్రేయమర్క్షేసానారీ వివాహేవిధవాభవేదితి ॥౪॥ ఏతన్నర్మదోత్తరవిషయం ॥ యదాహవ్యాసః ॥ నర్మదోత్తరదేశేతు సింహస్థేదేవమంత్రిణి । వివాహంనైవకుర్వీత నిషేధోనాస్తిదక్షిణే ఇతి ॥౪॥ శ్రీధరీయే ॥ నర్మదోత్తరభాగేషు సింహస్థేఽమరపూజితే । వివాహాదినకుర్వీత నాయందోషాస్తిదక్షిణే । సింహరాశౌసింహరాశౌ యావత్తిష్ఠతివాక్పతిః । నర్మదాయామ్యకోణేషు నదోషాదక్షిణాపథ ఇతి ॥౫॥ అర్ణవే ॥ అన్నప్రాశనవైవాహం పుంసోజన్మర్క్షఏవచ । జన్మమాసేచవర్జ్యంస్యాన్నర్మదాతీరఉత్తరే । నర్మదాదక్షిణేభాగే వివాహాదిషుమంగళమ్ । జన్మమాసేశుభంప్రోక్తం బహూనాంసమ్మతంత్విదమితి ॥౬॥ వ్యాసః ॥ అన్నప్రాశనమాతిథ్యంవివాహంవాస్తుకర్మచ । రాత్రావహనివాకుర్యాచ్ఛేషాణ్యహనికారయేత్ । ఆషాఢఃప్రోష్ఠపన్మాఘామార్గశీర్షస్తథైవచ । చత్వారోదూషితామాసా వర్ణసంస్కారకర్మచేతి । మీనేధనుషిసింహేచస్థితేసప్తతురంగమే । క్షౌరమన్నంనకుర్వీత వివాహంమౌంజిబంధనం । మాఘఫాల్గునవైశాఖ జ్యేష్ఠమాసాశ్శుభావ

హాః । మధ్యమాః కార్తికో మార్గశీర్షకో నిందితాః పరే। నకదాచిద్దశర్క్షేషు
భానోరార్ద్రాప్రవేశనాత్ । పౌషచైత్రౌశుభౌగార్గ్యో నేతిప్రాహబృ
హస్పతిః । శ్రావణంకేచిదిచ్ఛంతి నేచ్ఛంత్యన్యే మహర్షయః । కన్యాకుంభకుళీ
రస్థే రవౌక్షౌరంవివర్జయేత్ । ఆషాఢాదిచతుర్మాసాన్ చాంద్రాన్ పౌషంచవ
ర్జయేత్ । సార్వకాలికమిచ్ఛంతి వివాహంగౌతమాదయఇతి ॥౭॥ ఆపస్తంబః॥
సూ॥ సర్వఋతవోవివాహస్య శైశిరౌమాసౌపరిహాప్యోత్తమంచనైదాఘమితి ॥
టీ ॥ శైశిరౌమాఘఫాల్గునౌ, నిదాఘస్యగ్రీష్మస్యయశ్చోత్తమః అంత్యః ఆషా
ఢః తానేతాంస్త్రీన్మాసాన్- పరిహాప్యవర్జయిత్వాసర్వ ఋతవోవివాహస్య కా
లాఇత్యర్థః॥౮॥ ఆశ్వలాయనశ్చ ॥సూ॥ సార్వకాలికమేకే వివాహమిచ్ఛంతీతి
॥౯॥ సంగ్రహే॥—శ్లో॥ కార్తికాశ్వయుజౌ మాసావుద్వాహేందక్షిణాయనే ।శం
సంతి శ్రావణంచాన్యే మాసాస్త్వన్యే విగర్హితా ఇతి ॥౧౦॥ అత్రవ్యవస్థామా
హ వ్యాసః ॥ అధర్మ్యాయేవివాహాస్తే సమ్మతాస్సార్వకాలికా ఇతి ॥ ౧౧॥ దక్షః॥
రాక్షసాసురగంధర్వ పైశాచబ్రాహ్మణస్యతు। నిషిద్ధతిథిమాసేపి సమ్మతాఇతి
నిశ్చయఇతి॥౧౨॥గృహ్యపరిశిష్టే॥ సూ ॥ధర్మ్యేష్వేవవివాహేషు కాలపరీక్షణం
నాధర్మ్యేష్వితి॥౧౩॥బోధాయనః॥—శ్లో॥ యస్మిన్ కాలేవిరోధోస్తిజ్యోతిశ్శా
స్త్రాగమోక్తయోః । జ్యోతిషోక్తంవిహాయైవ స్మృతిచోదితమాచరేదితి॥౧౪॥వ్యా
సః ॥ విష్ణోఃప్రస్వాపనోత్థాన మధ్యేనైవోపనాయనమ్ । వివాహంనైవకుర్వీత
నైవకుర్యాన్మహోత్సవమితి ॥౧౫॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ అంధఃశ్విత్రీచకునఖీహీనాం
గఃపంగురేవచ । కాలప్రబోధచేద్యత్ర కులక్షయకరంహితదితి ॥టీ॥ కాలప్రబో
ముహూర్తవిధాతా ॥ ౧౬ ॥ దేవోత్సవమధ్యే మనుష్యోత్సవంనిషేధతి॥దేవలః॥
దేవోత్సవేప్రవృత్తేతు నమనుష్యోత్సవోమతః । తస్మిన్ గ్రామేనకుర్వీత కు
ర్యాచ్చేత్సవినశ్యతీతి ॥ —ఇతిశోభనద్వయసన్నిపాతాదినిరూపణమ్.—

శ్రీ అథ వధూవృద్ధిపరీక్షా శ్రీ

౧ ॥ తత్రాపస్తంబః ॥ సూ ॥ శక్తివిషయే ద్రవ్యాణి ప్రతిచ్ఛన్నాన్యుపని
ధాయ బ్రూయాదుపస్పృశేతి నానాబీజానిసంసృష్టాని వేద్యాః పాంసూన్
క్షేత్రాల్లోష్టంశకృచ్ఛ్మశానలోష్టమితి పూర్వేషాముపస్పర్శనే యథాలింగ
మృద్ధిరుత్తమంపరిచక్షతఇతి ॥ టీ ॥ నానాబీజానివ్రీహియవాదీని సంసృష్టాన్యే

కస్మిన్మృత్పిండేనిక్షిప్తాని ప్రతిచ్ఛన్నాని కృత్వా సామిక్యావేద్యాహృతానాం సూర్, క్షేత్రాత్సస్యసంపన్నాదాహృతంలోష్టం, శకృత్శ్మశానలోష్టంచ పృథక్పిండేషునిక్షిప్య, ప్రతిచ్ఛన్నానికృత్వా ఏకస్మిన్భాజనే నిధాయ కన్యాంబ్రూయాదేషాం పిండానామేకముపస్పృశేతి, పూర్వేషాం చతుర్ణాముపస్పర్శనే యథాయోగ్యమృద్ధిః, నానాబీజానాముపస్పర్శనే ప్రజాసమృద్ధిః, వేద్యాః పాంసూనాంయజ్ఞసమృద్ధిః, క్షేత్రాల్లోష్టస్యసస్యసమృద్ధిః, శకృతఃపశువృద్ధిః ఉత్తమంశ్మశానలోష్టం పరిచక్షతేగర్హ్యంతే శిష్టా ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆశ్వలాయనః —అష్టౌపిండాన్కృత్వా ఋతమగ్రేప్రథమంజజ్ఞే ఋతేసత్యంప్రతిష్ఠితం యదియంకుమార్యభిజాతా తదిదమిహప్రతిపద్యతాంయత్సత్యం తద్దృశ్యతామితి,పిండానభిమంత్ర్య కుమారీంబ్రూయాదేషామేకంగృహాణేతి, క్షేత్రాచ్చేదుభయతస్సస్యాద్గృహ్ణీయాదన్నవత్యస్యాః ప్రజాభవిష్యతీతివిద్యాత్, గోష్ఠాత్పశుమతీవేదీపురుషాద్బ్రహ్మవర్చసిన్యవిదాసీనోహ్రదాత్ సర్వసంపన్నాదేవనాత్ కితవీచతుష్పథాద్విప్రవ్రాజినీఇరిణాదధన్యాశ్మశానాత్పతిఘ్నీతి ॥ టీ ॥ శ్మశానపిండస్పర్శనే తస్యాఏవ వైధవ్యంభవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ హారీతః — శ్లో ॥ ప్రత్యుద్వాహోనైవకార్యోనైకస్మైదుహితృద్వయమ్ । నచైకజాతయోఃపుంసోః ప్రయచ్ఛేద్దుహితృద్వయమితి ॥ ౪ ॥ పితుఃస్వసారంమాతుశ్చమాతులానీంస్నుషామపి । మాతుస్సపత్నీభగినీమాచార్యతనయాంతథా ॥ ఆచార్యపత్నీంస్వసుతాం గచ్ఛంస్తుగురుతల్పగఇతిదోషస్మరణాత్ ॥ సాక్షాత్పరంపరయావా ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూఃపూర్వజపత్నీచ మాతృతుల్యాఃప్రకీర్తితాః । పితృపత్న్యస్సర్వామాతరఇత్యాద్యతిదేశేనవా, తాదృశీ నోద్వాహ్యేతి ॥ ....

॥ అథ కన్యాదానకాలనియమక్రమః ॥

౧ ॥ సంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వాంసముద్వహేత్కన్యాంసావిత్రీగ్రహణం తథా । ఉపోషితస్సవైదద్యాదర్చితాయద్విజాతయఇతి ॥ వా ॥ భుక్త్వోద్వాహస్మరణమధర్మవివాహవిషయం ॥ ౨ ॥ తదాహవ్యాసః—శ్లో ॥ గాంధర్వాసురయోరేవ భుక్త్వాతుపరిణీయతే । బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుభోజనం నేతికాశ్యపఇతి ॥ ౩ ॥ శాతాతపః—బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుపూర్వంహోమఃప్రశస్యతే । కన్యాస్వీకరణంపశ్చాదన్యత్యయశ్చాసురాదిషు । స్వగృహోక్తవిధానాద్వా

పౌర్వాపర్యవ్యవస్థితిరితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః—దద్యాత్పూర్వముఖః కన్యాం గృహ్ణీ
యాదుత్తరాముఖః । దంపత్యోర్వర్ధతే చాయుర్గాతుశ్చైవ వివర్ధత ఇతి ॥౫॥
స్కాందోపి—నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రాఙ్ముఖో వారిపూర్వకమ్ । ఉదఙ్ముఖా
యవై దద్యాత్కన్యాం చైవ యవీయసీమితి ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠస్తు విశేషమాహ ॥ ప్రా
క్ప్రత్యఙ్ముఖయోశ్చైవ దాతృగ్రాహకయోః స్థితిః। ఉద్వాహే చైవ గోదానాదా
నయోరేవమేవ హీతి ॥ ౭ ॥ ఆగ్నేయపురాణే—దద్యాత్తు ప్రాఙ్ముఖస్తస్మై వరః
ప్రత్యఙ్ముఖో వధూమ్ । గృహీత్వా శోభనే లగ్నే ఈక్షేతాపాదమస్తకమితి ॥ ౮॥
అత్ర స్మృతీనాం విరోధే వికల్పో ద్రష్టవ్యః ॥ ౮ ॥ వ్యాసః— శ్లో ॥ ఆచ్ఛా
ద్యాలంకృతాం కన్యాం గృహ్ణాన్వామకరేణ తు । గోత్రమాదౌ తు సంకీర్త్య ప్ర
పితామహపూర్వకమ్ ॥ ప్రపితామహపూర్వాయ ఫలముద్దిశ్య దాపయేత్ । నాం
దీముఖే వివాహే చ ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ నామ సంకీర్తయేద్విద్వానన్యత్ర
పితృపూర్వకమితి ॥ ౯ ॥ దక్షః—నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రపితామహపూ
ర్వకమితి ॥ ౧౦ ॥ జమదగ్నిః—కన్యాం వామకరే ధృత్వా ప్రపితామహపూర్వ
కమితి ॥ ౧౧ ॥ దేవీపురాణే—గోత్రమాదౌ తు సంకీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామ
హం । పితామహం చ పితరం కన్యామేవ వరాయ చ ॥ ఆసీనాయాః స్త్రియాస్తి
ష్ఠేత్ గృహ్ణామీత్యద్భిరంతతః । గృహ్ణీయాత్పాణిముత్తానం సాంగుష్ఠాంగుళిదక్షిణ
మితి ॥ ౧౨ ॥ ఔపాసనాత్పూర్వమగ్నినాశే పునర్వివాహః ॥ తథా సంగ్ర
హే— పూర్వమౌపాసనారంభాదగ్నినాశో యదా భవేత్ । పునర్వివాహః క
ర్తవ్యః పరతస్తు న విద్యత ఇతి ॥ వా ॥ ఋగ్వేదినాం ప్రవేశహోమాత్పూర్వం యజు
ర్వేదినామౌపాసనారంభాత్, సామవేదినాం లేఖాహోమాత్పూర్వం చాగ్నినా
శే పునర్వివాహ ఇతి ॥ ౧౩ ॥ బోధాయనః— సూ ॥ అథ చేదౌపాసనారంభా
త్ప్రాగ్జ్వలనస్య నాశః పునర్వివాహం కుర్వీతేతి ॥ వా ॥ పునర్వివాహకల్పోపి
తేనైవ వ్యాఖ్యాతః ॥ శ్లో ॥ అంకురం చ ప్రతిసరం వరణం చ ప్రతిగ్రహం । వాస
సా పరిధానం చ కర్మాణ్యేతాని వర్జయేదితి ॥ అ ॥ ఉపనయనవివాహజాతకర్మ
శ్మశానాగ్నినాశే ప్రాయశ్చిత్తమాహ బోధాయనః ॥ సూ ॥ అథ యద్యుపన
యనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిః శ్మశానాగ్నిర్వా చతుర్థాదా ద్వాదశా
హాదాసంచయనాద్వాగ్నినాశే సర్వం తదపహతేతి ప్రోక్ష్య స్థండిలముద్ధృత్యాగ్ని

ముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తంజుహోత్యయాశ్చ పంచహోతా బ్రాహ్మణ ఏకహోతా మనస్వతీర్ద్విందాహుతీర్మహావ్యాహృతీర్వ్యాహృతీశ్చ జుహోతీతి

ఇతి కన్యాదానకాలనియమక్రమః

అథ ఔపాసనారంభకాలః

౧ ॥ ఔపాసనస్యారంభకాలమాహాపస్తంబః గృహ్యే ॥ సాయం ప్రాతరత ఊర్ధ్వం హస్తేనైతే ఆహుతీ తండులైర్యవైర్వా జుహుయాదితి ॥ టీ ॥ అత ఊర్ధ్వమాగ్నేయస్థాలీపాకాంతాద్దివాహాదూర్ధ్వం, రాత్రావేవౌపాసనస్యారంభః యది నవనాడ్యోనాతీతాః, అతీతాశ్చేదపరేద్యుస్సాయమేవాగ్నిహోత్రవేళాయామితి గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే ॥ ౨ ॥ స్మృతిరత్నే — శ్లో ॥ త్రిధాకృత్వా యామినీంపూర్వభాగే స్థాలీపాకో నిత్యయుక్తో ద్వితీయే । స్థాలీపాకో నైవయుక్త స్తృతీయే నైవస్థాలీ నైవయుక్తో వివాహే ॥ టి ॥ నిత్యః ఔపాసనహోమః ॥ 3 ॥ వ్యాసః — శ్లో ॥ రాత్రౌ వివాహ ఉత్పన్నే వహ్నింపరిచరేత్తదా । రాత్రావతీతకాలశ్చేచ్ఛ్వస్సాయంతముపక్రమేత్ ॥ ప్రాతర్హోమస్సంగవాంతేకాలేత్వనుదితేతథా । సాయమస్తమితే హోమకాలస్తునవనాడికేతి ॥ ౪ ॥ అథస్థాలీపాకోపక్రమః ॥ తత్రాపస్తంబః ॥ సూ ॥ ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జముపోషితాభ్యాం పర్వసు కార్యః పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణా త్వేక ఇతి ॥టీ॥ అత ఊర్ధ్వం ఆగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరమిత్యేవం వదతా, ఆగ్నేయస్థాలీపాకానంతరం శేష హోమాత్పూర్వంపర్వసంభవేపి ఆగ్నేయస్థాలీపాకః కార్య ఇత్యుక్తంభవతి ॥ ౫ ॥ యథాహుః ॥ శ్లో ॥ వివాహే శేషమధ్యే తు పర్వణ్యుత్పతితే సతి । తస్మిన్నపిచకర్తవ్యః స్థాలీపాకో యథావిధి ॥ తత్ర యద్యమావాస్యా వివాహాత్స్యాదనంతరం । యదివా పౌర్ణమాసీస్యాత్ స్థాలీపాకక్రియామతేతి ॥ వా ॥ అత్రామావాస్యాయామపి స్థాలీపాకస్మరణమాగామి పౌర్ణమాస్యామాఘ్యాది దోషదుష్టత్వే ద్రష్టవ్యం ॥ ౬ ॥ తదాహ గౌతమః — శ్లో ॥ పాకయజ్ఞస్యచారంభమన్వారంభణమేవచ । పౌర్ణమాస్యాంయజేత్పూర్వం దర్శే నైవకథంచన ॥ మాఘ్యాదిదోషమాసే తు పౌర్ణమాస్యాంయజేత్కథం । దర్శేవాపియజేత్పూర్వం పౌర్ణమాసీమమామపి ॥ అతికాలాంతరారంభో యజమానస్య పాపకృత్ । ఆయుశ్శ్రియం యశో హన్యాత్తస్మాత్తాన్నవ్యతిక్రమేదితి ॥ వా ॥ యావద్దర్శం పూర్ణమాసస్య

కాలః తావద్దర్శాత్పూర్వమేవ పంచమ్యాదౌ పౌర్ణమాసస్థాలీపాకం కృత్వా స్వకాలే అమామపి దర్శమపి యాజయేత్, నతు ప్రతిపది పూర్ణమాసమపి సహయజేదిత్యర్థః, యత్తు ॥ మాఘేప్యధిమాసే వా గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । అన్వారంభం ప్రకుర్వీత సమనంతరపర్వణీతి స్మరణం ॥ యదపి ॥ ఆషాఢేప్యధిమాసే వా సంక్రాంతౌ గ్రహణేపి చ । అన్వారంభం ప్రకుర్వీత సమనంతరపర్వణీతి ॥ వా ॥ తత్సమనంతరపర్వణ్యవశ్యకర్తవ్యతాప్రతిపాదనపరం, మాఘాద్యాదౌ తు దోషస్మరణాత్ ॥ యదాహుః ॥ సూ ॥ అథానానంతరా పౌర్ణమాసీ చేత్స్మలమాసినత్రారంభణీయా స్యాదితి వృద్ధైన భాషితమ్॥ ౮ ॥స్మృత్యర్థసారేపి——సూ॥ వసంతకాలేపి మలమాసాదికం చేత్కార్త్రారంభో నాస్తీతి ॥ వా ॥ అన్వారంభణాదికం నకర్తవ్యమితి, అన్వారంభణః స్థాలీపాకః ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగోధిమాసో వా యది ప్రథమపర్వణి । నాహరేత్ప్రథమామిష్టిం మాఘ్యే చ గురుశుక్రయోః ॥ స్థాలీపాకక్రియాం కుర్యాద్వివాహాదుత్తరాయణే । పితృమాసచతుష్కే తు యది కుర్యాద్వినశ్యతి ॥ ఆరంభం దర్శపూర్ణేష్ట్యోరగ్నిహోత్రస్య చోదితం । ప్రతిష్ఠామపి కర్తవ్యాం మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ ప్రారబ్ధే తు తృతీయాదౌ ప్రోక్తదోషో న విద్యతే । ఋతుత్రయమతిక్రమ్య స్థాలీపాకం వినాకృతమ్ ॥ అజస్రం లౌకికం విద్యాత్స్మార్తత్రయమథాపి వేతి ॥ ౧౦ ॥ ఇదం దేశాంతరగమనం ॥ ఋతుమేకమతిక్రమ్య స్థాలీపాకం వినాకృతమ్ । అజస్రం లౌకికం విద్యాదితి వేదవిదో విదురితి స్మరణాత్ ॥

——ఇతి స్థాలీపాకనిరూపణం.——

అథాధివేదనమ్.

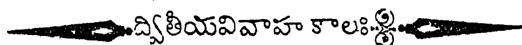
౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ మద్యపాసత్యవృత్తా చ ప్రతికూలా చ యా భవేత్ । వ్యాధితా వాధివేత్తవ్యా హింస్రార్థఘ్నీ చ సర్వదా ॥ వంధ్యాష్టమేధివేద్యాబ్దే దశమే తు మృతప్రజా । ఏకాదశే స్త్రీజననీ సద్యస్త్వప్రియవాదినీ॥ యా రోగిణీ స్యాత్తు హితా సంపన్నా చైవ శీలతః । సానుజ్ఞాప్యాధివేత్తవ్యా నావమాన్యా చ కర్హిచిత్॥ అధివిన్నా తు యా నారీ నిర్గచ్ఛేద్రోషితా గృహాత్ । సా సద్యః సన్నిరోద్ధవ్యా త్యాజ్యా వా కులసన్నిధౌ ఇతి ॥ టీ ॥ త్యాగో జనకకులప్రేషణం ॥ ౨॥ యాజ్ఞవల్క్యః——సురాపీ వ్యాధితా ధూర్తా వంధ్యార్థఘ్న్యప్రియంవదా । స్త్రీప్రసూశ్చాధివేత్తవ్యా పురుషద్వేషిణీ తథేతి ॥ టీ ॥ యస్యాం గేహే విద్యమానాయాం భార్యాం

తరపరిగ్రహః । సాధివిన్నేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అధివిన్నాతుభర్తవ్యామహదే నోన్యథాభవేత్ । యత్రానుకూల్యందంపత్యోస్త్రివర్గస్తత్రవర్ధతే ॥ ఆజ్ఞాసంపాదినీందక్షాంవీరసూంప్రియవాదినీమ్ । త్యజన్దాప్యస్తృతీయాంశమద్రవ్యోభరణంస్త్రియాఇతి ॥ టీ ॥ త్యజన్నధివిందన్ స్వస్యధనస్య తృతీయాంశం దాప్యః, నిర్ధనస్తు స్త్రియాఃభరణం గ్రాసాచ్ఛాదనాదిదాప్యఇత్యర్థః ॥౩॥ పరాశరమాధవీయే—శ్లో ॥ ధర్మవిఘ్నకరీంభార్యామసతీంచాతికోపనామ్ । త్యజేద్ధర్మస్యరక్షార్థం తథైవాప్రియవాదినీమితి ॥ టీ ॥ త్యజేత్ అధివిందేత్॥ ౪ ॥ దక్షః—శ్లో ॥ ప్రథమాధర్మపత్నీస్యాద్ద్వితీయారతివర్ధినీ । దృష్టమాత్రఫలంతస్యామదృష్టంనోపలభ్యతే ॥ ధర్మపత్నీసమాఖ్యాతా నిర్దోషాయదిసా భవేత్ । దోషేష్వపినదోషస్స్యాదన్యోద్వాహావిజానతఇతి ॥ ౫ ॥ స్మృతిరత్నే—ఏకాముత్క్రమ్యకామార్థమన్యాంలబ్ధుంయఇచ్ఛతి । సమర్థస్తోషయిత్వార్థైఃపూర్వోఢామపరాంవహేదితి ॥ ౬ ॥ బోధాయనః — అప్రజాందశమేవర్షే స్త్రీప్రజాంద్వాదశేత్యజేత్ । మృతప్రజాంపంచదశే సద్యస్త్వప్రియవాదినీమితి॥౭॥ఆపస్తంబః—ధర్మప్రజాసంపన్నే దారేనాన్యాంకుర్వీతాన్యతరాభావేకార్యాప్రాగగ్న్యాధేయాదితి ॥టీ॥ శ్రౌతేషుస్మార్తేషుచకర్మసుశ్రద్ధానాశక్తిః ధర్మసంపత్తిః, పుత్రవత్త్వంప్రజాసంపత్తిః, ఏతద్యుక్తేదారేసతి భార్యామన్యాం నోద్వహేదితి,ధర్మప్రజయోరన్యతరస్యాభావేకార్యోఉద్వాహః,అత్రదారేసతీతివచనాత్, మృతేతస్మిన్ ప్రాగూర్ధ్వంచాధానాత్,సత్యామపిపుత్రసంపత్తౌ ధర్మసంపత్త్యర్థందారగ్రహణంభవత్యేవ ॥౮॥ శాతాతపః ॥—శ్లో ॥ మద్యపానప్రవృత్తాచ దీర్ఘరోగాచయాభవేత్ । ప్రతారికానపత్యాచ స్త్రీప్రసూఃపరుషభాషిణీ । అర్థఘ్నీచపతిద్వేషీ స్త్రీతిష్ఠత్యపిచోద్వహేదితి ॥౯॥ స్మృత్యంతరే । వ్యాధితాంస్త్రీప్రజాంవంధ్యాముస్మత్తాంవిగతార్తవామ్ । అదుష్టామర్హతిత్యక్తుం తీర్థేనతుధర్మత ఇతి ॥టీ॥ తీర్థంయోనిః ॥౧౦॥ గర్గః॥ గృహీస్యాదేకపత్నీకస్సకామీచోద్వహేత్పరామ్ । తృతీయాంనోద్వహేత్కన్యాం చతుర్థీమపిచోద్వహేత్ ॥

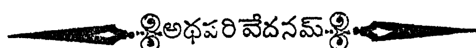
అర్కవివాహవిధిః

తృతీయామద్వహేత్కన్యాం మోహాదజ్ఞానతోపియః । ధనధాన్యాయుషాం హానీ రోగీస్యాద్యదిజీవతి । తృతీయోద్వాహసిద్ధ్యర్థమర్కవృక్షంసముద్వహేత్।

గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవా గచ్ఛేద్యత్రై ప్రతిష్ఠతి । యథార్హంశోభనంకృత్వా కృత్వాభూమించశోభితామ్ । వస్త్రేణతంతునావేష్ట్య బ్రాహ్మణాస్తంపరిశ్రయేత్ స్వశాఖోక్తవిధానేన హోమాంతేగ్నింస్వఆత్మని । ఆరోప్యైవవరోధీరో బ్రహ్మచర్యంచరేత్త్ర్యహమ్। ఏకాహమపివాకన్యా ముద్వహేదవిశంకితఇతి ॥వా॥ అయంచద్వితీయాదివివాహః ప్రజాసంపత్త్యభావే మృతాయాంవాద్రష్టవ్యః ॥౧౧ శ్రుతిః ॥ జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిభిర్ఋణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః । తస్మాదేకోద్వేజాయేవిందతే, తస్మాదేకోబహ్వీర్జాయావిందతఇత్యాదిశ్రుతితః । ధర్మప్రజార్థమనేకపత్నీపరిగ్రహావగమాత్ ॥

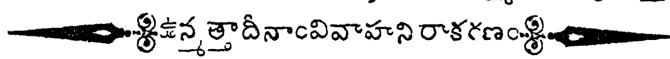

ద్వితీయవివాహకాలః

౧॥ గార్గ్యః ॥—శ్లో॥ భార్యాంతరవివాహస్స్యాదయుగేవత్సరేశుభః।యుగ్మేభర్తృవినాశాయ గార్గ్యస్యవచనంయథేతి ॥౨॥ వసిష్ఠః ॥ భార్యాహీనస్తు వైవాహ్యం కుర్యాత్తస్మింస్తువత్సరే । వత్సరాంతరితేకుర్యాదయనాంతరితేపివా యుగ్మేప్యయుగ్మేమాసేవాశౌనకోమునిరబ్రవీదితి॥......................

అథపరివేదనమ్

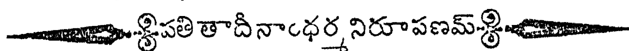
౧॥ తత్రగర్గః ॥—శ్లో॥ సోదర్యేతిష్ఠతిజ్యేష్ఠేనకుర్యాద్దారసంగ్రహమ్ । ఆవసథ్యంతథాధానం పతితస్త్వన్యథాభవేదితి ॥టీ॥ ఆవసథ్యం ఆవసథ్యాధానం, ఆధానంగార్హపత్యాద్యాధానమ్ ॥౨॥ యమః ॥ పితృవ్యపుత్రాన్సాపత్నాన్ పరపుత్రాంస్తథైవచ । దారాగ్నిహోత్రధర్మేషు నాధర్మఃపరివిందతఇతి ॥టీ॥ పరపుత్రాః దత్తక్రీతాదయః ॥౩॥ శాతాతపః॥—శ్లో॥ క్లీబేదేశాంతరస్థేచ పతితే భిక్షుకేపివా । యోగశాస్త్రాభియుక్తేచ నదోషఃపరివేదనఇతి ॥౪॥ కాత్యాయనః । దేశాంతరస్థక్లీబైకవృషణానసహోదరాన్ । వేశ్యాతిసక్తపతిత శూద్రతుల్యాతిరోగిణః । జడమూకాంధబధిరకుబ్జవామనఖటకాన్ ।అతివృద్ధానభార్యాంశ్చ కృషిసక్తాంశ్చకామతః । ధనవృద్ధిప్రసక్తాంశ్చ కామతోకారిణస్తథా । కుహకోన్మత్తచోరాంశ్చ పరివిందన్నదుష్యతి ॥టీ॥ ఖటకః భగ్నదోఃపాదద్వయః అభార్యాః నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః, కామతోకారిణః స్వేచ్ఛయైవ వివాహాన్నివృత్తాః, తేషామపి పరివిన్నత్వం నాస్తీతిప్రతిభాతి, యద్యపిజడమూకాదీనామపి వివాహోస్తి, తథాపితాన్ పరివిందన్నదుష్యతి ॥౫॥ పరాశరః ॥ ద్వాదశై

వతువర్షాణి జ్యాయాన్ ధర్మార్థయోర్గతః । న్యాయ్యః ప్రతీక్షితుం భ్రాతా శ్రూయమాణః పునః పునరితి ॥ టీ ॥ ధర్మార్థగోఽధర్మార్థమర్థార్థం చ దేశాన్తరంగతః, జీవతీతి పునః పునః శ్రూయమాణః ద్వాదశవర్షాణి ప్రతీక్ష్య ఇత్యర్థః ౬ ॥ వసిష్ఠోఽపి—సూ ॥ అష్టాదశద్వాదశవర్షాణి జ్యేష్ఠభ్రాతరమనివిష్టమప్రతీక్షమాణః ప్రాయశ్చిత్తీ భవతీతి ॥ టీ ॥ అనివిష్టమకృతవివాహాగ్నిహోత్రం శాస్త్రాన్తరార్థం దేశాన్తరగతవిషయే అష్టాదశవేతి పక్షద్వయం, ధర్మార్థమర్థార్థం వా గతవిషయే ద్వాదశవర్షాణీతి వివేకః ॥ ౭ ॥ విద్యాగ్రహణార్థం గతవిషయేఽపి గౌతమః॥ సూ॥ విద్యాసంబంధే(న) భ్రాతరి చైవం జ్యాయసి యవీయాన్ కన్యాగ్న్యుపయమాధానేష్వితి ॥౮॥ శంఖోఽపి—శ్లో ॥ జ్యేష్ఠే తిష్ఠత్యనూఢే వా అగ్నిహోత్రాధికారిణి । అనుజ్ఞయా వినా ధానం వివాహం నైవ కారయేత్ ॥ దేశాన్తరగతే జ్యేష్ఠే ద్వాదశాబ్దం నిరీక్ష్య తు । పశ్చాత్కనిష్ఠో విధివత్కుర్యాద్దైవదారసంగ్రహమితి ॥ ఏవం ప్రతీక్షణమున్మత్తాదివ్యతిరిక్తవిషయం॥

శ్రీః ఉన్మత్తాదీనాం వివాహనిరాకరణం శ్రీః

౯ ॥ తథా చన్ద్రికాయామ్—ఉన్మత్తః కిల్బిషీ కుష్ఠీ పతితః క్లీబ ఏవ వా । రాజయక్ష్మామయావీ చ న న్యాయ్యః స్యాత్ప్రతీక్షితుమ్ ॥ మత్తోన్మత్తజడక్లీబ పతితానాం ద్విజన్మనామ్ । నోద్వాహో నైవ సంస్కారో నాశౌచం నోదకక్రియా॥ రంభావివాహః కర్తవ్యస్తదలాభేఽర్కశాఖయా ॥ వివాహం మనుజాః కుర్యురిత్యేవం మనురబ్రవీదితి ॥ ౧౦ ॥ మనుశాతాతపౌ—దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ పరాశరః — పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ కుబ్జవామనషండేషు గద్గదేషు జడేషు చ । జాత్యంధే బధిరే మూకే న దోషః పరివేదనే ॥ పితృవ్యపుత్రస్సాపత్న్యః పరనారీసుతస్తథా । దారాగ్నిహోత్రసంయోగే న దోషః పరివేదనే ॥ పరివేత్తుర్న చాగ్నిస్తు న వేదా న తపాంసి చ । న చ శ్రాద్ధం కనిష్ఠస్య యాచకస్యావిరూపితేతి ॥ టీ ॥ వివాహాధికారిణ్యాం జ్యేష్ఠాయాం కన్యాయాం సత్యాం కనిష్ఠాయా ఉద్వాహో న కార్యః, విరూపితాయాం తు జ్యేష్ఠాయామనూఢాయామపి కనిష్ఠాయా వివాహో న దోషాయేత్యర్థః ॥ జ్యేష్ఠాయాం యద్యనూఢాయాముహ్యతే త్వనుజా భవేత్ । సైవాగ్రే దిధిషూర్జ్ఞే

యాపూర్వాతుదిధిషూస్మృతేతి ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనోపి—పరివిత్తిః పరివే త్తాయాచైనం పరివిందతి । సర్వేతేనరకంయాంతి దాతృయాజకపంచమాఇతి ॥ ౧౩ ॥ అ ॥ కన్యాయాఃపాతిత్యసతి కృతప్రాయశ్చిత్తాయాఏవ వివాహఇత్యా హయమః—శ్లో ॥ స్త్రీయదాబాలభావేనమహాపాపంకరోతిహి । ప్రాయశ్చి త్తవ్రతస్యార్థంపిత్రాతువ్రతచారిణీమ్ ॥ ఉద్వహేదభిరూపాంతామన్యథాప

తితస్తుసఇతి ॥ ౧౪ ॥ అ ॥ పతితైస్సహయోనిసంబంధే పాతిత్యమాహవ్యాసః ॥ సంవత్సరేణపతిత సంసర్గంకురుతేతుయః । యానశయ్యాసనైర్నిత్యంజానన్వై పతితోభవేత్ ॥ యాజనంయోనిసంబంధంతథైవాధ్యాపనంద్విజః । కృత్వా స ద్యఃపతత్యజ్ఞానాత్సహభోజనమేవవా ! యాజనంయోనిసంబంధం స్వాధ్యాయంస హభోజనమ్ ॥ కృత్వాసద్యఃపతత్యేవపతితేననసంశయఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఆపస్తంబః —సూ ॥ నపతితైస్సంవ్యవహారోవిద్యతఇతి ॥ అ ॥ కృతప్రాయశ్చిత్తైరపి పతి తైరుత్పాదితానాం పుత్రాణామపి పాతిత్యమస్తీతిపూర్వపక్షపూర్వకంప్రతిపా దయతిసఏవ ॥ సూ ॥ అథాభిశస్తాస్సమవసాయచరేయుర్ధార్మ్యమితి సాగ్ంశిత్యే తరేతరయాజకా ఇతరేతరాధ్యాపకామిథో వివహమానాః పుత్రాన్ సన్ని ష్పాద్య బ్రూయుర్వివ్రప్రవ్రజతాస్మదేవగ్ంహ్యస్మత్సు ఆర్యాస్సంప్రత్యపత్స్యంతే త్యథాపి నసేంద్రియః పతతి తదేతేనవేదితవ్యమంగహీనోహి సాంగం జనయతి మిథ్యైతదితి హారీతోదధిధానీసధర్మా స్త్రీ భవతి యోహి దధిధాన్యామప్రయ తంపయఆతచ్యమంథతి నతేన ధర్మకృత్యం క్రియతఏవమశుచి శుక్లం యన్ని ర్వర్తతే నతేనసహ సంప్రయోగో విద్యతఇతి ॥ టీ ॥ అభిశస్తాః పతితాః, స మవసాయచరేయుః, అవసానంగృహంసమిత్యేకీభావే, గ్రామాద్బహిరేకస్మిన్ ప్రదేశే గృహాణికృత్వాచరేయుః, ధార్మ్యం వక్ష్యమాణంవృత్తమితిసాంశిత్య సంశితాంతీక్ష్ణాంబుద్ధింకృత్వా నిశ్చిత్యేత్యర్థః, ఇతరేతరంయాజయంత ఇతరేత రమధ్యాపయంతః పరస్పరం వివాహసంబంధం కుర్వంతశ్చరేయుః వర్తేరన్నితి, అథతేపుత్రాన్సన్నిష్పాద్యబ్రూయుః హేపుత్రాః అస్మత్ అస్మత్తః, విప్ర ప్రజతవివిధంప్రకర్షేణచ స్నేహముత్సృజ్యార్యసమీపంగచ్ఛత, ఏవంహ్యస్మ త్సు అస్మాసుఆర్యాశ్శిష్టాస్సంప్రత్యపత్స్యంత సంప్రతిపత్తింకరిష్యంతి, ఆర్యా

ణామప్యేతదభిప్రేతంభవిష్యతి, యస్మాదస్మాభిరేవపతనీయం కర్మానుష్ఠితం నచభవద్భిః, నచపతితేనోత్పాదితస్య పాతిత్యమన్యత్స్యాత్ ఏతదేవోపపాదయతి, అథాపి నసేంద్రియఃపతతి నహిపతితోభవన్నింద్రియేణసహపతతి, పురుషఏవపతతి, నేంద్రియంశుక్లమితి॥తత్ అనంతరోక్తమర్థరూపం, ఏతేన వక్ష్యమాణేన నిదర్శనేనవేదితవ్యం, చక్షురాద్యంగహీనోపి సాంగం చక్షురాదిమంతంజనయతి, ఏవమధికారవికలస్సాధికారంజనయిష్యతి, స్త్రియాఅపి కారణత్వాత్తస్యాశ్చదోషాభావాత్.దూషయతిమిథ్యైతదితి ఏతత్ అనంతరోక్తం మిథ్యానయుక్తమితిహారీతోమన్యతే, హారీతగ్రహణంపూజార్థం, దధిధీయతేయస్యాంసాదధిధానీస్థాలీతయాసధర్మాసదృశీస్త్రీభవతి,తతఃకిం॥యోహిపురుషోదధిధాన్యాం స్థాల్యామప్రయతంశ్వాద్యుపహతంపయ ఆతచ్య తక్రాద్యాతంచనేన సంహృత్యమంథతి, నతేనతదుత్పన్నేనఘృతాదినాధర్మకృత్యంయాగాదికంక్రియతే, ఏవంపతితసంబంధేనాశుచిశుక్లం స్త్రియాంనిషిక్తం శోణితేనాక్తం యన్నిర్వర్తతే, యేనరూపేణ నిష్పద్యతే నతేనసహ సంప్రయోగోవిద్యతే, శిష్టానామిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ బోధాయనః—శ్లో ॥ సంవత్సరేణపతతిపతితేనసమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యోనాత్పద్య ఇతి ॥ సఏవ ॥ అథపతితాస్సమవసాయధర్మాంశ్చరేయురితరేతరయాజకాఇతరేతరాధ్యాపకామిథో వివహమానాః పుత్రాన్ సన్నిష్పాద్య బ్రూయుర్విప్రవ్రజతాస్మత్తఏవమార్యాన్ సంప్రతిపత్స్యథేత్యథాపినసహేంద్రియైః పతతి తదేతేన వేదితవ్యమంగహీనోపి సాంగంజనయేన్మిథ్యైతదితిహారీతోదధిధానీసధర్మాః స్త్రియస్స్యుః యోహి దధిధాన్యామప్రయతంపయ ఆతచ్యమంథతి నతచ్ఛిష్టాధర్మకృత్యేషూపయోజయంత్యేవమశుచిశుక్లంయన్నిర్వర్తతే తేన సహ సంప్రయోగో నవిద్యతే,అశుచిశుక్లోత్పన్నానాం తేషామిచ్ఛతాంప్రాయశ్చిత్తిఃపతనీయానాంతృతీయాంశఃస్త్రీణామంశస్తృతీయఇతి॥౧౭॥వా॥సమానాయామప్యుత్పత్తౌపుత్రఏవపతతినదుహితా। తథాహవసిష్ఠః ॥సూ॥ పతితేనోత్పన్నః పతితోభవత్యన్యత్రస్త్రియాః, సాహిపరగామినీతామశుల్కాముపేయాదితి ॥టీ॥ అశుల్కాంకృతప్రాయశ్చిత్తాముపేయాదిత్యర్థః ॥ ౧౮ । తథాయాజ్ఞవల్క్యః॥—శ్లో॥ కన్యాంసముద్వహేదేషాంసోపవాసామకించనామితి॥టీ॥ ఏషాంబ్రహ్మహాదీనామకించినామశుల్కాం॥౧౯॥హా

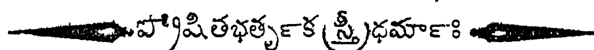
రీత్యాపి ॥సూ॥ తస్యకుమారీమహోరాత్రోషితాం ప్రాతశ్శుద్ధా మహతేనవాస సాచ్ఛాదితాంనాహమేతేషాం మమనైతఇతిత్రిరుచ్చైరభిదధానాంతీర్థేస్వగృహంవోఢ్వహేదితి ॥౨॥ దారసంగ్రహస్యఫలమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥శ్లో॥ లోకానంత్యందివః ప్రాప్తిః పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రకైః । యస్మాత్తస్మాత్ స్త్రియస్సేవ్యాః కర్తవ్యాశ్చసురక్షితాఇతి ॥ టీ ॥ సేవ్యాఃఉపభోగ్యాఃప్రజార్థంరక్షితవ్యాశ్చ ధర్మార్థమిత్యర్థః

స్త్రీరక్షణక్రమః

౧॥ మనుః ॥ అస్వతంత్రాః స్త్రియఃకార్యాః పురుషైఃస్వైర్దివానిశం ।విషయేషుచసజ్జంత్యస్సంస్థాప్యాఆత్మనోవశే । పితారక్షతికౌమారే భర్తారక్షతి యౌవనే । పుత్రస్తుస్థావిరేభావేనస్త్రీస్వాతంత్ర్యమర్హతి ।సూక్ష్మేభ్యోపిప్రసంగేభ్యః స్త్రియోరక్ష్యావిశేషతః । ద్వయోర్హికులయోశ్శోక మావహేయురరక్షితాః । ఇమంహిసర్వవర్ణానాం పశ్యంతోధర్మముత్తమమ్ । యతంతేరక్షితుం భార్యాం భర్తారోదుర్బలాఅపి । స్వాంప్రసూతించరిత్రంచ కులమాత్మానమేవ చ । స్వంచధర్మంప్రయత్నేన జాయాంరక్షన్హిరక్షతి । పతిర్భార్యాంసంప్రవిశ్య గర్భోభూత్వేహజాయతె । జాయాయాస్తద్ధిజాయాత్వంయదస్యాం జాయతే పునః । యాదృశంభజతేహిస్త్రీసుతంసూతేతథావిధం । తస్మాత్ప్రజావిశుద్ధ్యర్థం స్త్రియంరక్షేత్ప్రయత్నతః । నకశ్చిద్యోషితశ్శక్తః ప్రసహ్యపరిరక్షితుమ్ । ఏతైరుపాయయోగైస్తు శక్యాస్తాఃపరిరక్షితుమ్ । అర్థస్యసంగ్రహేచైనాం వ్యయేచైవనియోజయేత్ । శౌచధర్మేన్నపక్త్యాంచ పారిణహ్యస్య చెక్షణె । అరక్షితాగృహేరుద్ధాః పురుషైరాప్తకారిభిః । ఆత్మానమాత్మనాయాస్తు రక్షేయుస్తాస్సురక్షితాః । పానందుర్జనసంసర్గఃపత్యాచవిరహోటనమ్ । స్వప్నోన్యగేహవాసశ్చ నారీణాందూషణానిషట్ । నైతారూపంపరీక్షంతె నాసాంవయసి సంస్థితిః। సురూపంవావిరూపంవాపుమానిత్యేవభుంజతె। పౌంశ్చల్యాచ్చలచిత్తాచ్చ నైస్నేహ్యాచ్చస్వభావతః । రక్షితాయత్నతోపీహ భర్తృష్వేతావికుర్వతె। ఏవంస్వభావంజ్ఞాత్వాసాంప్రజాపతినిసర్గజమ్ । పరమంయత్నమాతిష్ఠేత్పురుషోరక్షణంప్రతి । శయ్యాసనమలంకారం కామంక్రోధమనార్జవం । ద్రోహభావంకుచర్యాంచ స్త్రీభ్యోమనురకల్పయత్ । యాదృగ్గుణేనభర్త్రాస్త్రీసంయుజ్యేతయథావిధి । తాదృగ్గుణాసాభవతి సముద్రేణేవనిమ్నగా । ప్రజనార్థం

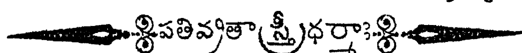
మహాభాగాః పూజార్హా గృహదీప్తయః । స్త్రియశ్శ్రియశ్చ గేహేషు న విశేషో ఽస్తి కశ్చన । ప్రజనార్థం స్త్రియస్సృష్టాస్సంతానార్థం చ మానవాః । తస్మాత్సాధారణో ధర్మశ్శ్రుతౌ పత్న్యా సహోదితమ్ । ఉత్పాదనమపత్యస్య జాతస్య పరిపాలనమ్ । ప్రత్యహం లోకయాత్రాయాః ప్రత్యక్షం స్త్రీనిబంధనమ్ । అపత్యం ధర్మకార్యాణి శుశ్రూషా రతిరుత్తమా । దారాధీనస్తథా స్వర్గః పితౄణామాత్మనశ్చ హి । విధాయ వృత్తిం భార్యాయాః ప్రవసేత్కార్యవాన్నరః । అవృత్తికర్శితా హి స్త్రీ ప్రదుష్యేత్స్థితిమత్యపి । విధాయ ప్రోషితే వృత్తిం జీవేన్నియమమాస్థితా । ప్రోషితే త్వవిధాయైవ జీవేచ్ఛిల్పైరగర్హితైః । యది స్వాశ్చాపరాశ్చైవ విందేరన్యోషితో ద్విజాః । తాసాం వర్ణక్రమేణ స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం పూజా చ వేశ్మ చ(ని) । భర్తుశ్శరీరశుశ్రూషాం ధర్మకార్యం చ నైత్యకమ్ । స్వా చైవ కుర్యాత్సర్వేషాం నాస్వజాతిః కథంచన । యస్తు తత్కారయేన్మోహాత్సజాత్యా స్థితయాన్యయా ॥ యథా బ్రాహ్మణచండాలః పూర్వదృష్టస్తథైవ సః । తథా నిత్యం యతేయాతాం స్త్రీపుంసౌ తు కృతక్రియౌ । యథా నాతిచరేతాం తౌ వియుక్తావితరేతరమితి ॥౨॥ దక్షః ॥ గృహాశ్రమాత్పరో నాస్తి యది భార్యా వశానుగా । తయా ధర్మార్థకామాఖ్యం త్రివర్గఫలమశ్నుతే । ఆనుకూల్యం కళత్రస్య స్వర్గో భవతి నిశ్చితమ్ । ప్రాతికూల్యం కళత్రస్య నరకో నాత్ర సంశయః । స్వర్గేఽపి దుర్లభం హ్యేతదనురాగః పరస్పరం । నక్తమేకం విరక్తం చేత్తస్మాత్కష్టతరం ను కిం । గృహాశ్రమసుఖస్థస్య పత్నీమూలం హి తత్సుఖమ్ । సా పత్నీ యా విధిజ్ఞా తు చిత్తజ్ఞా వశవర్తినీ । దుఃఖాంతికః కలిశ్ఛేదశ్చిత్తపీడా పరస్పరం । ప్రతికూలకళత్రస్య ద్విదారస్య విశేషతః । జలూకావత్ స్త్రియస్సర్వా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః । సుపూజితాస్సుఖాద్వాపి పురుషం హ్యపకర్షతి । జలూకా రక్తమాదత్తే కేవలం సా తపస్వినీ । ఇతరా తు ధనం చిత్తం మాంసం వీర్యం తథా సుఖమ్ । సాశంకా బాలభావే తు యౌవనే విషయోన్ముఖీ । తృణవన్మన్యతే పశ్చాద్వృద్ధభావే స్వకం పతిమ్ । అనార్యైవర్తమానా సా స్నేహేన న నివారితా । అవార్యా తు భవేత్పశ్చాద్యథా వ్యాధిరుపేక్షితా । అనుకూలా సదా హృష్టా దక్షా సాధ్వీ ప్రజావతీ । ఏభిరేవ గుణైర్యుక్తా శ్రీరేవ స్త్రీ న సంశయః । ప్రహృష్టమానసా నిత్యం స్థానమానవిచక్షణా । భర్తుః ప్రియకరా యా తు సా భార్యా ఇతరా జరా । అదుష్టాం వినతాం భార్యాం

యౌవనేయఃపరిత్యజేత్ । స త్రిజన్మభవేత్ స్త్రీత్వం వైధవ్యంచపునఃపునః । దరిద్రంవ్యాధితంమూర్ఖం భర్తారంయావమన్యతే । సామృతాజాయతేస్త్రీశ్వా సూకరీచపునఃపునః । జీవేభర్తరియానారీ ఉపోష్య వ్రతచారిణీ । ఆయుష్యం హరతేభర్తుస్సానారీనరకంవ్రజేత్ । జీవేభార్యాశిశుభ్రాతృ మిత్రదాససమాశ్రితాః । యస్యైతానివినీతాని తస్యలోకేపిగౌరవ మితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ మృతేజీవతివాపత్యౌ యానాన్యముపగచ్ఛతి । సేహకీర్తిమవాప్నోతి మోదతే చోమయాసహ। స్త్రీభిర్భర్తృవచఃకార్య మేషధర్మఃపరఃస్త్రియాః । ఆశుద్ధేస్సంప్రతీక్ష్యోహి మహాపాతకదూషితః । భర్తృభ్రాతృపితృజ్ఞాతి శ్వశ్రూశ్వశురదేవరైః । బంధుభిశ్చస్త్రియఃపూజ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః । సంయతోపస్కరాదక్షా హృష్టావ్యయపరాఙ్ముఖీ । కుర్యాచ్ఛ్వశురయోఃపాదవందనంభర్తృతత్పరా ॥ ఇతి ॥ టీ ॥ సంయతోపస్కరా స్వస్థాననివేశితదృషదుపలోలూ

ప్రోషితభర్తృకస్త్రీధర్మాః

ఖలాదిగృహోపకరణవర్గా ॥ ౧ ॥ ప్రోషితభర్తృకాకృత్యమాహ సఏవ ॥శ్లో॥ క్రీడాంశరీరసంస్కారం సమాజోత్సవదర్శనమ్ । హాస్యంపరగృహేవాసం త్యజేత్ప్రోషితభర్తృకా । రక్షేత్కన్యాంపితావిన్నాం పతిఃపుత్రస్తువార్ధకే । అభావేజ్ఞాతయస్తేషాం స్వాతంత్ర్యంనక్వచిత్ స్త్రియాః । పతిప్రియహితేయుక్తా స్వాచారవిజితేంద్రియా ॥ ఇహకీర్తిమవాప్నోతి ప్రేత్యచానుత్తమాంగతిమ్।సత్యామన్యాంసవర్ణాయాం ధర్మకార్యంనకారయేత్ । సవర్ణాసువిధౌధర్మ్యే జ్యేష్ఠయానవినేతరేతి ॥టీ॥ సత్యాంసవర్ణాయామసవర్ణాం నైవధర్మకార్యం కారయేత్, సవర్ణాస్వపిచబహ్వీషు ధర్మ్యేవిధౌధర్మానుష్ఠానే జ్యేష్ఠయావినా జ్యేష్ఠాంముక్త్వా, ఇతరామధ్యమాకనిష్ఠావాననియోక్తవ్యేత్యర్థః ॥౨॥ శంఖః॥సూ॥ నానుక్తాగృహాన్నిర్గచ్ఛేన్నానుత్తరీయానత్వరితావ్రజేన్న పరపురుషమభిభాషేతాన్యత్రవణిక్ప్రవ్రజిత వృద్ధవైద్యేభ్యోననాభిందర్శయేదాగుల్ఫాద్వాసఃపరిదధ్యాన్నస్తనౌవివృతౌకుర్యాన్నహసేదనావృతం భర్తారం తద్బంధూన్వానద్విష్యాన్నగణికాధూర్తాభిసారిణీప్రవ్రజితా ప్రేక్షణికాలయకలహకారికా దుశ్శీలాదిభిస్సహైకత్ర తిష్ఠేత్సంసర్గేణహి చారిత్రం దుష్యతీతి ॥ ౩ ॥ పరాశరః ॥శ్లో॥ దరిద్రంవ్యాధితంమూర్ఖం భర్తారంయావమన్యతే । సాశునీజాయతేమృ

త్వా సూకరీచపునఃపునః। పత్యౌజీవతియానారీ ఉపోష్యవ్రతమాచరేత్ । ఆ
యుష్యంహరతేభర్తుస్సానారీనరకంవ్రజేత్ । అపృష్ట్వాచైవభర్తారం యానారీ
కురుతేవ్రతం । సర్వంతద్రాక్షసాన్గచ్ఛేదిత్యేవం మనురబ్రవీత్ । నార్యాజప
తపోహోమ దానవ్రతమఖాదయః । స్త్రీణాంపతివ్రతానాంతు పత్యౌసతితు
కించన । తదాజ్ఞయాతుకర్తవ్య మకార్యమపిచేత్తయా । పత్యుస్సరప్యవలిప్తస్య కా
ర్యాకార్యమజానతః । తదాజ్ఞానతుకర్తవ్యాపతితస్యతుసర్వదేతి ॥౪॥ ఆశ్వలా
యనః । బాంధవానాంస్వజాతీనాం దుర్వృత్తంకురుతేతుయా । గర్భపాతంచ
యాకుర్యాన్నతాంసంభాషయేత్క్వచిత్ ॥ యత్పాపంబ్రహ్మహత్యాయాంద్విగు

ణంగర్భపాతనే । ప్రాయశ్చిత్తంనతస్యాస్తితస్యాస్త్యాగోవిధీయతఇతి ॥౫॥ మా
ర్కండేయః ॥ నారీఖల్వననుజ్ఞాతా పిత్రా భర్త్రాసుతేనవా । నిష్ఫలంనుభవే
త్తస్యా యత్కరోతివ్రతాదికమితి ॥౬॥ కాత్యాయనః । భార్యాభర్తుర్మతేనై
వ వ్రతాదీనా చరేదితీతి ॥౭॥ మహాభారతేపి ॥ పతిశుశ్రూషణపరాయా ఉత్త
మాంగతిముక్త్వా వ్రతాదిపరాయా అన్యస్యాభార్యాయాస్తదభావం జ్ఞాపయితు
ముదాహృతం ॥—శ్లో॥ యమోథలోకపాలస్తు బభాషే పుష్కలంవచః । మా
శుచస్సంనివర్తస్వనలోకాన్సంతి తేనఘే । స్వధర్మవిముఖానిత్యంకథంలోకాన్
గమిష్యసి । దైవతంహిపతిర్నార్యా స్థాపితస్సర్వదైవతైః । మోహానత్వంవ
రారోహే నజానీషేస్వదైవతం । పతిమత్యాస్త్రియాలోకే ధర్మఃప్రత్యర్పితస్త్వ
తి ॥౮॥ మనురపి ॥ నాస్తిస్త్రీణాంపృథగ్యజ్ఞోనవ్రతంనాప్యుపోషణమ్ । పతింశు
శ్రూషతేయత్తు తేనస్వర్గేమహీయతే । అమృతావృతుకాలేచ మంత్రసంస్కా
రకృత్పతిః । సుఖస్యనిత్యందాతేహ పరలోకేచయోషితః । అశీలఃకామవృత్తో
వాగుణైర్వాపరివర్జితః । నస్త్రీయాఃపరివర్జ్యస్స్యాత్సతతందేవవత్పతిః ।పా
ణిగ్రాహస్యసాధ్వీస్త్రీజీవతోవామృతస్యవా । పతిలోకమభీప్సంతీ నాచరే
త్కించిదప్రియమ్ । బాలయావాయువత్యావావృద్ధయావాపియోషితా । నస్వా
తంత్ర్యేణకర్తవ్యం కార్యంకించిద్గృహేష్వపి । బాల్యేపితృవశేతిష్ఠేత్పాణిగ్రా
హస్యయౌవనే । పుత్రాణాంభర్తరిప్రేతేనభజేత స్వతంత్రతామ్ ॥ పితృభ్రా
తృసుతైర్వాపి నేచ్ఛేద్విరహమాత్మనః । ఏషాంహివిరహేణస్త్రీ హీనేకుర్యా

దుర్భేకులే ॥ సదాప్రహృష్టయాభావ్యంగృహకార్యేచదక్షయా । సుసంస్కృతో
పస్కరయా వ్యయేచాసక్తహస్తయేతి ॥ ౩ ॥ కాత్యాయనః — అగ్నిహోత్రా
దిశుశ్రూషాం బహుభార్యస్సవర్ణయా । కారయేత్తద్బహుత్వేచ జ్యేష్ఠయా
గర్హితానచేత్ ॥ తదాపీగసువామాసామాజ్ఞాసంపాదనీచయా । దక్షాప్రియం
వదాశుద్ధాతామత్రవినియోజయేత్ । దినక్రమేణవాకర్మయథాజ్యేష్ఠమశక్తి
తః ॥ విభజ్యసహవాకుర్యుర్యథాజ్ఞానమశక్తితఇతి ॥ ౪ ॥ ధర్మసారే—యద్గృ
హేకలహోనాస్తి పూజ్యంతేయద్గృహస్థితాః । తద్గృహేవసతేలక్ష్మీర్నిత్యంపూ
ర్ణకలాన్వితేతి ॥ ౫ ॥ వ్యాసః—కురూపోవాకువృత్తోవాసుస్వభావోథవా
పతిః । రోగాన్వితఃపిశాచోవామద్యపఃక్రోధనోపివా ॥ వృద్ధోవాథవిదగ్ధోవా
మూకోంధోబధిరోపివా । రౌద్రోవాథదరిద్రోవాకదర్యఃకుత్సితోపివా ॥ కా
తరఃకితవోవాపిలలనాలంపటోపివా । సతతందేవవత్పూజ్యస్సాధ్వ్యావాక్కా
యకర్మభిః । అహంకారంవిహాయాథకామక్రోధౌచసర్వదా । మనసారంజ
నంపత్యుః కార్యమన్యస్యవర్జనమితి ॥ ౬ ॥ రత్నావళ్యామ్—నపితానాత్మజో
నాత్మానమాతానసుహృజ్జనః । గతిర్భవతిచస్త్రీణాంపతిస్త్వేకఃపరాగతిరితి ॥౭॥
వ్యాసః— ద్వారోపవేశనంనిత్యంగవాక్షావేక్షణంతథా । అసత్ప్రలాపోహాస్యం
చ దూషణంకులయోషితామ్ ॥ సకామంవీక్షితాప్యన్యైః ప్రియైర్వాక్యైఃప్ర
లోభితా । స్పృష్టావాజనసమ్మర్దేనవికారముపైతియా ॥ పురుషం సేవతేనా
న్యంమనోవాక్కాయకర్మభిః । లోభితాపిపరేణార్థైస్సాసతీ లోకభూష
ణా ॥ దైన్యేనప్రార్థితావాపి బలేనవిధృతాపివా । వస్త్రాద్యైర్వాసితావాపి
నైవాన్యంభజతేసతీ ॥ వీక్షితావీక్షతేనాన్యంహసితానహసత్యపి । భాషితాభాష
తేనైవసాసాధ్వీసాధులక్షణా ॥ రూపయౌవనయుక్తాపి గీతేనృత్తేపికోవిదా।స్వా
నురూపంనరందృష్ట్వానయాతివికృతింసతీ ॥ సురూపంతరుణంరమ్యంకామినీనాం
చవల్లభమ్ । యానేచ్ఛతిపరంకాంతంవిజ్ఞేయాసామహాసతీ ॥ భుక్తేభుక్తేథయా
పత్యౌదుఃఖితేదుఃఖితాచయా । ముదితేముదితాత్యర్థంప్రోషితేమలినాంబరా॥
సుప్తేపశ్చాచ్ఛయాశేతేపూర్వమేవప్రబుధ్యతే । నాన్యంకామయతేచిత్తే సావిజ్ఞే
యాపతివ్రతా ॥ భక్తింశ్వశురయోఃకుర్యాత్పత్యుశ్చాపివిశేషతః।ధర్మకార్యే
నుకూలత్వమర్థకార్యేషుసంయమమ్ ॥ ప్రాగల్భ్యంకామకార్యేషుశుచిత్వం

నిజవిగ్రహే । మంగళంసమ్మతంపత్యుస్సతతంప్రియభాషణం ॥ భావ్యంమంగళ
కారిణ్యాగృహమండనశీలయా । గృహోపస్కరసంస్కారతజ్జ్ఞయాప్రతివాస
రం ॥ క్షేత్రాద్వనాద్వాగ్రామాద్వాభర్తారంగృహమాగతం । ప్రత్యుత్థాయా
భినందేచ్చస్వాసనేనోదకేనచ ॥ ప్రసన్నాభాండమృష్టాన్నం కాలేభోజనదాయి
నీ । సంయతాగుప్తధాన్యాచసుసంమృష్టనివేశనా ॥ గురూణాంపుత్రమిత్రాణాం
బంధూనాంకర్మకారిణామ్ । ఆహూతానాంచభృత్యానాందాసీదాసజనస్యచ ॥
అతిథ్యభ్యాగతానాంచ భిక్షుకాణాంచలింగినామ్ । ఆసనేభోజనేదానే సమ్మా
నేప్రియభాషణే ॥ తత్తద్గుణానుసారేణ ప్రాప్తకాలేయథోచితం । దక్షయాస
ర్వదాభావ్యం భార్యయాగృహముఖ్యయా ॥ గృహవ్యయాయయద్ద్రవ్యం దిశే
త్పత్న్యైకరేపతిః । నిర్వర్త్య గృహకార్యంసాకించిద్బుద్ధ్యావశేషయేత్ ॥ దా
నార్థమర్పితేద్రవ్యే లోభాత్కించిన్నదాపయేత్ ॥ భర్తురాజ్ఞాంవినా నైవ స్వ
బంధుభ్యోదిశేద్ధనమ్ । అత్యాలాపమసంతోషం పరవ్యాపారసంగతిం ॥ అతిహా
సాతిరోషౌచక్రోధస్థానంచవర్జయేత్ । యచ్చభర్తానపిబతియచ్చభర్తానఖాద
తి ॥ యచ్చభర్తానచాశ్నాతిసర్వంతద్వర్జయేత్సతీ । తైలాభ్యంగంతథాస్నానం
శరీరోద్వర్తనక్రియాం ॥ మార్జనంచైవదంతానామలకానాం చకర్తనం । భోజ
నంవమనంనిద్రాం పరిదానంచవాససాం ॥ ప్రారంభంమండనానాంచ నకుర్యా
త్పశ్యతిప్రియే । ఆహూతాయాతువైభర్త్రాస్త్రీనయాతిత్వరాన్వితా ॥ సాధ్వాం
క్షీజాయతేనూనందశజన్మానిపంచచ । కామాద్రోషాన్మత్సరాద్వాభర్తారంయావ
మన్యతే । సాసప్తజన్మకంయావన్నారకీస్యాన్నసంశయఇతి ॥ ౮ ॥ అత్రిః—న
వ్రతైర్నోపవాసేన ధర్మేణవిధినానచ । నారీస్వర్గమవాప్నోతి ప్రాప్నోతి
పతిపూజనాత్ ॥ జీవితేనాథవిత్తైన భర్తారంవంచయేత్తయా । క్రిమియోనిశతంగ
త్వా పుల్కసీజాయతేతతః ॥ జపస్తపస్తీర్థసేవాప్రవ్రజ్యామంత్రసాధనం । దే
వతారాధనంచైవస్త్రీశూద్రపతనానిషడితి ॥ ౯ ॥ వ్యాసః—హరిద్రాంకుంకు
మంచైవ సిందూరంకజ్జలంతథా । కూర్పాసకంచతాంబూలం మంగళ్యాభరణం
తథా ॥ కేశసంస్కారకబరీకరకర్ణాదిభూషణం । భర్తురాయుష్యమిచ్ఛంతీదూ
షయేన్నపతివ్రతా । ప్రాతఃకాలేతుయానారీదద్యాదర్ఘ్యంవివస్వతే ॥ సప్త
జన్మాని వైధవ్యంసానారీనైవపశ్యతి । కృత్వామండలకంబాహ్యేతూష్ణీమేవాక్షతా

దిభిః ॥ పూజయేత్సతతం యావత్తస్యాస్తుష్యంతి దేవతాః । యద్గృహం రాజతే ని
త్యం మంగళ్యైరనులేపనైః ॥ తద్గృహే వసతే లక్ష్మీర్నిత్యం పూర్ణకలాన్వితా ।న
దదాతి తు యా నారీ జ్యేష్ఠాయై ప్రత్యహం బలిం ॥ భోజ్యాదన్నాద్యథాశక్తి సా ప్రే
త్య నరకం వ్రజేత్ ॥ అవశ్యమేవ నారీభిర్జ్యేష్ఠాయై బలికర్మణా। ప్రీణనం ప్రత్య
హం కార్యం పుత్రపౌత్రధనేప్సుభిరితి ॥ ౧౮ ॥ వాల్మీకిః—నపితా నాత్మజో నాత్మా
నమాతా నసఖీజనః । ఇహ ప్రేత్య చ నారీణాం పతిరేకో గతిస్సదా ॥ నకృతం నకు
లం విద్యాం న దత్తం నాపి సంగ్రహం । స్త్రీణాం గృహ్ణాతి హృదయమనిత్యహృదయా
హితాః ॥ సాధ్వీనాం తు స్థితానాం హి శీలే సత్యే శ్రుతే శమే । స్త్రీణాం పవిత్రం ప
రమం పతిరేకో విశిష్యతే ॥ నాతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రో వర్తతే రథః । నా
పతిస్సుఖమేధేత యా స్యాదపి శతాత్మజా ॥ నగరస్థో వనస్థో వా పాపో వా యది వా శు
భః । యాసాం స్త్రీణాం ప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః ॥ దుశ్శీలః కా
మవృత్తో వా ధనైర్వా యది వా ఽధనః। స్త్రీణామార్యస్వభావానాం పరమం దైవ
తం పతిః ॥ పతిశుశ్రూషణాన్నార్యాస్తపో నాన్యద్విధీయత ఇతి ॥ ౧౧ ॥ వ్యా
సః—పతివ్రతా తు యా నారీ భర్తృశుశ్రూషణోత్సుకా । నతస్యా విద్యతే పాపమి
హలోకే పరత్ర చ ॥ పతివ్రతా ధర్మరతా రుద్రాణ్యేవ నసంశయః ।తస్యాః పరాభవం
కర్తుం శక్నోతి న జనః క్వచిదితి ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః—సూ ॥ భర్తుర్హితే యత
మానాస్స్వర్గం లోకం జయేరన్నితి ॥ —ఇతి పతివ్రతా స్త్రీధర్మాః—

—అథ గర్భిణీధర్మాః—

౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో॥ షోడశర్తుర్నిశా స్త్రీణాం తస్మిన్ యుగ్మాసు సంవి
శేదితి ॥ ౨ ॥ పరాశరః—ఋతుస్నాతా తు యా నారీ భర్తారం నోపసర్పతి । సా
మృతా నరకం యాతి వైధవ్యం చ పునః పునః ॥ ఋతుస్నాతాం తు యో భార్యాం సన్ని
ధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాం భ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయ ఇతి
॥ వా ॥ పూర్వమేవ గర్భాధానం సవిస్తరమభిహితం ॥ ౩ ॥ స్మృతిచంద్రికా
యాం—శ్లో ॥ నావస్కరేషూపవిశేన్ముసలోలూఖలాదిషు । జలం చ నావగాహే
త శూన్యాగారం చ వర్జయేత్ ॥ వల్మీకం నాధితిష్ఠేత నచోద్విగ్నమనా భవేత్ ।
విలిఖేన్న నఖైర్భూమిం నాంగారేణ న భస్మనా । న శయాళుస్సదా తిష్ఠేద్వ్యాయా
మం చ వివర్జయేత్ ॥ న తుషాంగారభస్మాస్థికపాలేషు సమావిశేత్ ॥ వర్జయే

త్కలహం లోకే గాత్రభంగం తథైవ చ । న ముక్తకేశీ తిష్ఠేత్తు నాశుచిస్స్యాత్కదా
చన ॥ న శయీతోత్తరశిరా న చైవాధశ్శిరాః క్వచిత్ । న వస్త్రహీనా నోద్విగ్నా
న చార్ద్రచరణా సతీ ॥ నామంగళ్యం వదేద్వాక్యం న చ హాస్యాదికం తథా । కుర్యా
చ్ఛ్వశురయోర్నిత్యం పూజాం మంగళతత్పరా ॥ తిష్ఠేత్ప్రసన్నవదనా భర్తుః ప్రి
యహితే రతేతి ॥ ౪ ॥ స్మృతిరత్నే — సంధ్యాయాం నైవ భోక్తవ్యం గర్భిణ్యా తు ప్ర
యత్నతః । న స్నాతవ్యం న గంతవ్యం వృక్షమూలేషు సర్వదా ॥ న శయీత సదా తి
ష్ఠేత్ఖట్వాచ్ఛాయాం వివర్జయేత్ । సర్వౌషధీభిః కోష్ణేన వారిణా స్నానమాచరే
త్ ॥ కృతరక్షా సుభూషా చ వాస్తుపూజనతత్పరా । దానశీలా తృతీయాయాం పా
ర్వత్యాం సక్తిమాచరేత్ ॥ పతివ్రతా భవేన్నారీ విశేషేణ తు గర్భిణీ । యస్తు తస్యా
భవేత్పుత్రః స్థిరాయుర్వృద్ధిసంయుతః ॥ అన్యథా గర్భపతనమవాప్నోతి న సంశ
య ఇతి ॥ ౫ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — దౌహృదస్యాప్రదానేన గర్భో దోషమవాప్ను
యాత్ । వైరూప్యం మరణం వాపి తస్మాత్కార్యం ప్రియం స్త్రియా ఇతి ॥ ౬ ॥ సు
శ్రుతేపి — వా ॥ తతః ప్రభృతి వ్యాయామవ్యవసాయాదితర్పణదివాస్వాపన రా
త్రిజాగరణశోకభయారోహణవేగధారణకుక్కుటాసనశోణితమోక్షణాని పరిహ
రేత్తదభిలషితం దత్వా వీర్యవంతం చిరాయుషం పుత్రం జనయతీతి ॥ టీ ॥ తతః ప్ర
భృతి గర్భగ్రహణప్రభృతీత్యర్థః, తద్గ్రహణం చ శ్రమాదిలింగైరవగంతవ్యం తాన్య
పి తత్రైవోక్తాని ॥ వా ॥ సద్యోగృహీతగర్భాయాం శ్రమో గ్లానిః పిపాసా స
క్థిస్పందనం శుక్లశోణితయోస్సంబంధే స్ఫురణం చ యోన్యా ఇతి ॥ ౭ ॥ బృహస్ప
తిరపి — శ్లో ॥ సద్యోగృహీతగర్భాయాః శ్రమస్త్వాద్యోభిజాయతే । పిపాసా
చ తథా గ్లానిర్యోన్యాస్తు స్ఫురణం భవేదితి ॥ ౮ ॥ కాశ్యపః — గర్భధారణమార
భ్య వ్యాయామవ్యసనాని చ । తర్పణం చ దివాస్వాపం రాత్రౌ జాగరణం తథా ॥ గ
జాశ్వారోహణం శోకవేగధారణమేవ చ । విరేచనం నైవ కుర్యాత్ క్షారాద్యన్నం
చ వర్జయేదితి ॥ ౯ ॥ గర్భోపనిషది — ఋతుకాలే ప్రయోగ ఏవ రాత్రోషితం
కలిలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి, అర్ధమాసాభ్యంతరేణ పిండో
భవతి, మాసాభ్యంతరేణ కఠినో భవతి, మాసద్వయేన శిరః కురుతే, మాసత్రయేణ
పాదప్రదేశో భవతి, అథ చతుర్థే మాసే గళజఠరకటిప్రదేశో భవతి, పంచమ
మాసే పృష్ఠవంశో భవతి, షష్ఠే మాసే నాసాక్షిశ్రోత్రాణి భవంతి, సప్తమే మాసే

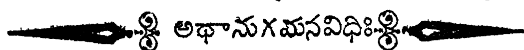
జీవనసంయుక్తోభవతి, అష్టమేమాసే సర్వసంపూర్ణోభవతి, పితృరేతోతిరేకాత్పురుషోభవతి, మాతృరేతోతిరేకాత్ స్త్రీభవతి, ఉభయోర్వీర్యతుల్యత్వాన్నపుంసకోభవతి, వ్యాకులితమనసాంధాః ఖంజాః కుబ్జావామనాభవంత్యన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాం శుక్లద్వైధే(స్త్రి)యాయోన్యాంయుగ్మాఃప్రజాయంతే;అథనవమేమాసి సర్వలక్షణసంపూర్ణోభవతి, పూర్వజాతింస్మరతికృతాకృతంచకర్మభవతి శుభాశుభంచకర్మవిందతి । నానాయోనిసహస్రాణి దృష్ట్వాచైవతతోమయా । ఆహారావివిధాభుక్తాః పీతాశ్చవివిధాస్తనాః । జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మచైవపునఃపునః । అహోదుఃఖోదధౌమగ్నో నపశ్యామిప్రతిక్రియాం, యదియోన్యాః ప్రముంచామిసాంఖ్యయోగంసమాశ్రయే । అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినమ్ । యదియోన్యాఃప్రముంచామి తంప్రపద్యే మహేశ్వరమ్ । అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినం । యన్మయాపరిజనస్యార్థే కృతంకర్మశుభాశుభం । ఏకాకీతేనదహ్యామి గతాస్తేఫలభాగినః॥వా॥జంతు(స్త్రీ)యోనిశతంయోనిద్వారిసంప్రాప్తేయంత్రేణాపీడ్యమానోమహతాదుఃఖేన జాతమాత్రస్తువైష్ణవేన వాయునాసంస్పృశ్యతదానస్మరతి, జన్మమరణంచకర్మశుభాశుభమితి ॥౧౦॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రథమేమాసిసంక్లేదభూతోధాతువిమూర్ఛితమ్ । మాస్యర్బుదంద్వితీయేతు తృతీయేచేంద్రియైర్యుతః । ఆత్మాగృహ్ణాత్యజస్సర్వం తృతీయేస్పందతేతతః । స్థైర్యంచతుర్థేత్వంగానాం పంచమేశోణితోద్భవః । షష్ఠేబలస్యవర్ణస్య నఖరోమ్ణాం సముద్భవః । మనశ్చైతన్యయుక్తోసౌ నాడీస్నాయుసిరాయుతః । సప్తమేచాష్టమేచైవ త్వఙ్మాంసస్మృతిమానపి । పునర్ధాత్రీంపునర్గర్భ మోజస్తస్యప్రధావతి । అష్టమేమాస్యతోగర్భాజ్జాతఃప్రాణైర్వియుజ్యతే ॥ నవమేదశమేమాసి ప్రబలైస్సూతిమారుతైః । నిస్సార్యతేబాణఇవయంత్రచ్ఛిద్రేణసజ్వరఇతి ॥టీ॥ సంక్లేదభూతఃద్రవీభూతః ఉద్బుదమీషత్కఠినమ్ ॥—శ్లో॥ హృదితిష్ఠతియచ్ఛుద్ధమీషద్రక్తంసపీతకమ్ । ఓజశ్శరీరేసంఖ్యాతం తన్నాశాన్నాశమృచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ లక్షితమోజః అష్టమేమాసిచంచలతయామాతరంగర్భంచపునః పునస్సృజతి - అతస్తతోజాతోమ్రియతఇత్యర్థః

అథవిధవాధర్మాః

తత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥—శ్లో॥ పితృమాతృసుతభ్రాతృశ్వశ్రూశ్వశురమాతు

లైః । హీనానస్యాద్వినాభర్త్రా గర్హణీయాన్యథాభవేదితి ॥ టీ ॥ భర్త్రా వినా భర్తృరహితా పితృమాత్రాదిరహితా నస్యాత్, యస్మాత్తద్రహితా గర్హణీయా నింద్యా భవేత్, ఏతచ్చ బ్రహ్మచర్యపక్షే ॥*॥ భర్తరి ప్రేతే బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణం వేతి విష్ణుస్మరణాత్ ॥౩॥ వ్యాసః ॥ —శ్లో ॥ పత్యౌ మృతేపి యా యోషి ద్వైధవ్యం పాలయేత్క్వచిత్ । సా పునః ప్రాప్య భర్తారం స్వర్గభోగాన్ సమశ్నుతే । విధవాకబరీబంధో భర్తృబంధాయ జాయతే । శిరసో వపనం తస్మాత్కార్యం విధవయా తథా । ఏకాహారస్సదా కార్యో నద్వితీయః కదాచన । త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా పక్షవ్రతమథాపి వా । మాసోపవాసం వా కుర్యాచ్చాంద్రాయణమథాపి వా ॥ కుర్యాత్కృచ్ఛ్రం పరాకం వా తప్తకృచ్ఛ్రమథాపి వా । యవాన్నైర్వా ఫలాహారైః శాకాహారైః పయోఘృతైః । ప్రాణయాత్రాం ప్రకుర్వీత యావత్ప్రాణస్స్వయం వ్రజేత్ । పర్యంకశాయినీ నారీ విధవా పాతయేత్పతిమ్ । తస్మాద్భూశయనం కార్యం పతిసౌఖ్యసమీహయా । నచాంగోద్వర్తనం కార్యం స్త్రియా విధవయా క్వచిత్ ॥ గంధద్రవ్యస్య సంబంధో నైవ కార్యస్తథా క్వచిత్ । తర్పణం ప్రత్యహం భర్తుః కుర్యాత్కుశతిలోదకైః । తత్పితుస్తత్పితుశ్చాపి నామగోత్రానుపూర్వకమ్ । విష్ణోస్తు పూజనం కార్యం పతిబుద్ధ్యా నచాన్యథా । పతిమేవ సదా ధ్యాయేద్విష్ణురూపధరం పరం । ఏవం ధర్మపరా నిత్యం విధవాపి పతివ్రతేతి ॥౪॥ ఆశ్వలాయనః ॥ మృతే భర్తర్యపుత్రా చ బాలపుత్రా చ యాంగనా । బంధూనాశ్రిత్య సా తిష్ఠేత్సంయతా జనకాదికాన్ ॥ జపేచ్ఛూద్రవత్సా తు న మేద్రవిమథాన్వహమ్ ।జీవతీ భర్తృచిత్తా స్యాన్నాన్యథా తు విధీయత ఇతి ॥౫॥ పరాశరః ॥ మృతే భర్తరి యా నారీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా । సా మృతా లభతే స్వర్గం యథా తే బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥౬॥ మనుః ॥ కామం తు క్షపయేద్దేహం పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః । నచ నామాపి గృహ్ణీయాత్పత్యౌ ప్రేతే పరస్య తు। మృతే భర్తరి సాధ్వీ స్త్రీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా । స్వర్గం గచ్ఛత్యపుత్రా వై యథా తే బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ తాంబూలాఽభర్తృకస్త్రీణాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్। ఏకైకం మాంసతుల్యం స్యాన్నిళితం తు సురాసమమితి ॥౭॥ ఆపస్తంబః ॥సూ॥ యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభుక్తమధశ్శయ్యాం బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం చేతి ॥

—— శ్రీ ఇతి విధవాధర్మాః శ్రీ ——

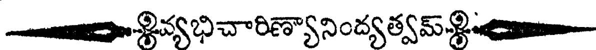

॥ అథానుగమనవిధిః ॥

౧॥ తత్రవిష్ణుః॥ సూ॥ భర్తరి మృతే బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణం వేతి ॥౨॥ పరాశరః ॥—శ్లో॥ తిస్రఃకోట్యోఽర్ధకోటీచ యాని లోమాని మానుషే। తావత్కాలం వసేత్స్వర్గే భర్తారం యానుగచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ తావత్కాలం తావత్సహస్రసంవత్సరం ॥౩॥ తథాచహారీతః ॥—శ్లో॥ మృతే భర్తరి యా నారీ ధర్మశీలా దృఢవ్రతా । అనుగచ్ఛతి భర్తారం శృణుతస్యాస్తు యత్ఫలమ్ । తిస్రః కోట్యోఽర్ధకోటీ చ యానిరోమాణి మానుషే ॥ తావంత్యబ్దసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయతే । మాతృకం పైతృకం చైవ యత్రకన్యా ప్రదీయతే । కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యానుగచ్ఛతీతి ॥౪॥ అ ॥ న కేవలం స్వయమేవానుగమనేన స్వర్గే వసతి, కింతు స్వభర్తారం పాపఫలభోగాయ నరకమార్గాభిముఖమపి స్వకీయేన ప్రబలసుకృతేనోద్ధరతీత్యాహ పరాశరః ॥—శ్లో ॥ వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాదుద్ధరతే బలాత్ । ఏవం స్త్రీ పతిముద్ధృత్య తేనైవ సహ మోదత ఇతి ॥౫॥ త్రికాండీ ॥ అపి దుష్కృతకర్మాణం సముద్ధృత్య చ తత్పతిమ్ । యావత్స్వలోమసంఖ్యాస్తి తావత్కోట్యయుతాబ్దకమ్ । భర్త్రా స్వర్గే సుఖం భుక్త్వా రమమాణా పతివ్రతా । యమదూతాః పలాయంతే పతిమాలోక్య దూరత ఇతి॥౬॥ శంఖాంగిరసౌ ॥ తిస్రఃకోట్యోఽర్ధకోటీచ యాని లోమాని మానుషే । తావత్కాలం వసేత్స్వర్గే భర్తారం యానుగచ్ఛతి । వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాదుద్ధరతే బలాత్ । తద్వదుద్ధృత్య భర్తారం సహ తేనైవ మోదతే ॥ తత్ర సా భర్తృపరమా స్తూయమానాప్సరోగణైః । రమతే పతినా సార్ధం యావదింద్రాశ్చతుర్దశ । బ్రహ్మఘ్నో వా కృతఘ్నో వా మిత్రఘ్నో వా భవేత్పతిః ॥ పునాత్యవిధవా నారీ తమాదాయ మృతా తు యా । మృతే భర్తరి యా నారీ సమారోహేద్ధుతాశనమ్ ॥ సారుంధతీసమాచారా స్వర్గలోకే మహీయతే । యావచ్చాగ్నౌ మృతే పత్యౌ స్త్రీ నాత్మానం ప్రదాహయేత్ । తావన్న ముచ్యతే సా హి స్త్రీ శరీరాత్కథంచనేతి ॥౭॥ అంగిరాః ॥ సాధ్వీనామేవ నారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యో ధర్మో హి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ । ఆర్తార్తే ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినా కృశా । మృతే మ్రియేత పాపత్యౌ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతేతి ॥ ౮ ॥ ఉశనస్మృః ॥ అనపత్యా చ యా నారీ బ్రాహ్మణీ యది వేతరా । తస్యా నాన్యా గతిః ప్రో

త్రాసహానుగమనాదృతఇతి ॥౯॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరీయే ॥వా॥ అయంచసర్వాసాం
స్త్రీణామగర్భిణీనామబాలాపత్యానామాచండాలం సాధారణోధర్మః, భర్తా
రంయానుగచ్ఛతీత్య విశేషేణోపపాదనాదితి ॥౧౦॥ స్మృతిరత్నేపి ॥—శ్లో॥ ధ
ర్మోఽయంసర్వనారీణాం పత్యుశ్చిత్యధిరోహణమ్ । అన్యత్రగర్భిణీబాలా పత్య
యత్రాభ్యఏవచేతి ॥౧౧॥ ఔర్వః ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యోహ్యదృష్టఋతవస్త
థా । రజస్వలారాజసుతే నారోహంతిచితాంశుభేఇతి ॥౧౨॥ స్మృత్యంతరేపి॥
బాలాపత్యాతుయానారీ భర్త్రాసహనసావ్రజేత్ । రజస్వలానగచ్ఛేత్తు గన్త్రీం
రక్షేత్తుగర్భిణీమితి ॥ అన్యత్రతు ॥ సూతకావాసూతికావాపి భర్త్రానుమర
ణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుఃపాపాపహారిణీ । బాలాపత్యాతు
యానారీ సూతికావారజస్వలా । సర్వాసామపిచస్త్రీణామేషసాధారణోవిధిరి
తి ॥వా॥ గర్భిణ్యానిషేధఏవ॥బాలాపత్యాదీనాం వికల్పఇత్యాహుః, పృథక్చితివి
షయమిత్యన్యే, తత్కపోతాఖ్యాన వ్యాజేనదర్శయతి ॥౧౩॥ వ్యాసః॥ —శ్లో॥
పతివ్రతా సంప్రదీప్తం ప్రవివేశహుతాశనమ్ । తతశ్చిత్రాంగదధరం భర్తా
రంసాన్వపద్యత । తతఃస్వర్గంగతఃపక్షీభార్యయాసహసంగతః । కర్మణాపూ
జితస్తత్ర రేమేచసహభార్యయేతి ॥వా॥ ౧౪ ॥ బ్రాహ్మణ్యాఅనుగమననిషేధో
పి స్మర్యతే ॥ తత్రపైఠీనసిః ॥—శ్లో॥ మృతానుగమనంనాస్తిబ్రాహ్మణ్యాబ్ర
హ్మశాసనాత్ । ఇతరేషాంతువర్ణానాం స్త్రీధర్మోఽయంపరస్స్మృతఇతి ॥౧౫॥
విరాట్ ॥ అనువర్తేతజీవంతం నానుయాయాన్మృతంపతిం । జీవద్భర్తుర్హి
తంకుర్యాన్మరణాదాత్మఘాతినీతి ॥ ౧౬ ॥ అంగిరాః ॥ యాస్త్రీబ్రాహ్మణ
జాతీయా మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం నపతిం
నయేదితి॥౧౭ ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ నమ్రియేతసమంభర్త్రాబ్రాహ్మణీశోకమో
హితా । ప్రవ్రజ్యాగతిమాప్నోతి మరణాదాత్మఘాతినీ ॥ వా ॥ ఏవమాదీనివచ
నాని పృథక్చిత్యధిరోహణవిషయాణీతి విజ్ఞానేశ్వరీయమాధవీయస్మృతిరత్నాది
షువ్యవస్థాపితాని ॥౧౮॥ అతఏవోశనా ॥—శ్లో॥ పృథక్చితింసమారుహ్య నవి
ప్రాగంతుమర్హతి । అన్యాసాంచైవనారీణాంస్త్రీధర్మోఽయంపరస్స్మృతఇతి
॥౧౯॥ యత్తుఅపరార్కే ॥ దేశాంతరేమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయం॥
నిధాయోరసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ । దయితంయాన్యదేశస్థం మృతంశ్రు

త్వా పతివ్రతా । సమారోహతి దీప్తేఽగ్నౌ తస్యాశ్శక్తిం నిబోధత । యది ప్రవిష్టో నరకం బద్ధః పాశైస్సుదారుణైః । సంప్రాప్తో యాతనాస్థానం గృహీతో యమకింకరైః । తిష్ఠతే వివశో దీనో వేష్ట్యమానస్స్వకర్మభిః । వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాద్గృహ్ణాత్యశంకితః । సా తం భర్తారమాదాయ దివం యాతి సతీ చ యా సా భర్తృపరమా స్వర్గే స్తూయమానాఽప్సరోగణైః । క్రీడతే పతినా సార్ధం యావదింద్రాశ్చతుర్దశేతి ॥ వా ॥ ఏతత్పృథక్చితిమరణం బ్రాహ్మణీవ్యతిరిక్తవిషయం ॥ ౨౦ ॥ యత్తు ॥ శ్రు ॥ తస్మాదు హ న పురాయుషస్స్వర్గకామీ ప్రేయాదితి శ్రుతివిరోధాదనుగమనమయుక్తమితి, తచ్చ న, స్వర్గకామ్యాయుషః ప్రాఙ్న ప్రేయాదితి స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయో న కర్తవ్యో మోక్షార్థినా, యస్మాదాయుశ్శేషే సతి నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానక్షపితాంతఃకరణకళంకస్య శ్రవణమననిదిధ్యాసనసంపత్త్యా సత్యాత్మజ్ఞానేన నిత్యనిరతిశయానందశాశ్వతబ్రహ్మపదప్రాప్తిలక్షణమోక్షసంభవః, తస్మాదనిత్యాల్పస్వర్గార్థమాయుర్వ్యయో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః, అతశ్చ మోక్షమనిచ్ఛంత్యాస్స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమితరకామ్యానుష్ఠానవదితి విజ్ఞానేశ్వరః, ఇదం చానుమరణం పతివ్రతయానుష్ఠితముక్తరీత్యా దంపత్యోరుభయోః శ్రేయోహేతుః పాపీయస్యానుష్ఠితం చేత్పాపక్షయహేతుర్భవతి ॥ ౨౧ ॥ తథా చ వ్యాసశాతాతపౌ ॥ శ్లో ॥ అవమత్య చ యాః పూర్వం పతిం దుష్టేన చేతసా । వర్తంతే యాశ్చ సతతం భర్తౄణాం ప్రతికూలతః ॥ భర్త్రానుమరణం కాలే యాః కుర్వంతి తథావిధాః । కామాత్క్రోధాద్భయాన్మోహాత్సర్వాః పూతా భవంత్యుత ॥ ఆదిప్రభృతి యా సాధ్వీ భర్తుః ప్రియపరాయణా । ఊర్ధ్వం గచ్ఛతి సా తత్ర భర్త్రానుమరణం గతేతి ॥ ౨౨ పురాణసారే బ్రాహ్మణీం ప్రతి నారదః ॥ పాపం యది కృతం భద్రే పరపూరుషసేవయా । తథాప్యస్యాపి పాపస్య నాశో వహ్నిప్రవేశనాత్ ॥ పతివ్రతాధర్మపత్నీ భర్తృశుశ్రూషణే రతా । యానుగచ్ఛతి భర్త్రాపై స్వర్గం యాత ఉభౌ ధ్రువమి

తి ॥ ౨౩ ॥ వ్యభిచారిణీం ప్రత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — హృతాధికారాం మలినాం పిండమాత్రోపజీవినీమ్ । పరిభూతామధశ్శయ్యాం వాసయేద్వ్యభిచారిణీమితి ॥ వా ॥ పిండమాత్రోపజీవినీం ప్రాణయాత్రామాత్రభోజనాం, పరిభూతాం ధి

శ్చారాదిభిః స్వవేశ్మన్యేవవాసయేత్ ॥ ౨౪ ॥ మనుః— శ్లో ॥ అపత్యలోభాద్యాతుస్త్రీభర్తారమతిలంఘయేత్ । సేహనిందామవాప్నోతిపరలోకాచ్చహీయతే ॥ వ్యభిచారాత్తుభర్తుః స్త్రీలోకేప్రాప్నోతి నింద్యతాం । సృగాలయోనింప్రాప్నోతిపాపరోగైశ్చపీడ్యతే ॥ పతింహిత్వాపకృష్టంస్వముత్కృష్టంయోపసేవతే । నింద్యైవలోకేభవతిపరపూర్వేతిచోచ్యతే ॥ నాన్యోత్పన్నాప్రజాస్తీహ నచాప్యన్యపరిగ్రహః । నద్వితీయశ్చసాధ్వీనాం క్వచిద్భర్తోపదిశ్యతే ॥ ౨౫ ॥ శ్రుతిరపి—తస్మాన్నైకాద్వౌపతీ విందత ఇతి ॥ ౨౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ వ్యభిచారాదృతౌశుద్ధిర్గర్భేత్యాగోవిధీయతే । గర్భభర్తృవధాదౌచతథామహతిపాతక ఇతి ॥ వా ॥ ఋతౌశుద్ధిరిత్యేతత్ మానసవ్యభిచారాభిప్రాయం, రజసాస్త్రీమనోదుష్టేత్యుక్తత్వాత్, గర్భేత్యాగ ఇతి, శూద్రకృతేతు గర్భేత్యాగః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాంభార్యాశ్శూద్రేణసంగతాః । అప్రజాతావిశుధ్యంతి ప్రాయశ్చిత్తేననేతరా ఇతి మనుస్మరణాత్, తథా గర్భవధేభర్తృవధే మహాపాతకేచ ॥ ఆదిగ్రహణాచ్ఛిష్యాదిగమనేచత్యాగః ॥ శ్లో ॥ చతస్రస్తుపరిత్యాజ్యాశ్శిష్యగాగురుగాచయా । పతిఘ్నీచవిశేషేణ జుంగితోపగతాచయేతి త్యాగస్మరణాత్ ॥ టీ ॥ జుంగితః ప్రతిలోమజః త్యాగశ్చోపభోగధర్మకార్యయోః నతు సర్వథా, తస్యాః ॥ విప్రదుష్టాంస్త్రియంభర్తానిరుంధ్యాదేకవేశ్మనీతి నియమాత్ ॥ ౨౮ ॥ ఉశనా—సూ ॥ వ్యభిచారిణీంభార్యాంతుచేలపిండపరిభూతాం నివృత్తాధికారాం చాంద్రాయణంప్రాయశ్చిత్తంప్రాజాపత్యంవాచారయేదితీతి ॥ ౨౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—యత్పుంసాంపరదారేషు తచ్చైనాం చారయేద్వ్రతమితి ॥ భృగుః—అశీతిర్యస్యవర్షాణిబాలోవాప్యూనషోడశః । ప్రాయశ్చిత్తార్ధమర్హంతిస్త్రియోవ్యాధితఏవచేతి ॥ ౩౦ ॥ మనుః — కృతనిర్ణేజనాంశ్చైతాంనజుగుప్సేతకర్హిచిత్ । సోమశ్శౌచందదౌస్త్రీణాంగంధర్వశ్చశుభాంగిరం ॥ పావకస్సర్వమేధ్యత్వంమేధ్యావైయోషితోహ్యతఇతి ॥ టీ ॥ కృతనిర్ణేజనాం కృతప్రాయశ్చిత్తాం, పరిణయనాత్పూర్వం సోమగంధర్వాగ్నయస్త్రియో యథాక్రమంభుక్త్వా తాసాంశౌచమధురవచనసర్వమేధ్యత్వానిదత్తవంతః, తస్మాత్స్త్రియస్సర్వత్రస్పర్శనాలింగనాదిషు మేధ్యభూతా ఇత్యర్థః ॥ అ ॥ యస్త్వంతరేణైవ నిమిత్తం దారాన్పరిత్యజతి యాచభర్తారంత్యజతితయోర్నిష్కృతిమా

అకారణాద్దంపత్యోరన్యతరత్యాగే ప్రాయశ్చిత్తమ్.

ఆపస్తంబః—సూ ॥ దారవ్యతిక్రమీఖరాజినం బహిర్లోమపరిధాయ దారవ్యతిక్రమిణేభిక్షామితిసప్తాగారాణిచరేత్సావృత్తిష్షాణ్మాసాన్ స్త్రియాస్తుభర్తృవ్యతిక్రమే కృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రాభ్యాసస్తావంతంకాలమితి॥ ఇతిస్త్రీధర్మాః॥

అథ గృహస్థధర్మాః.

తత్రదక్షః ॥ శ్లో ॥ విధానవగృహస్థస్య ఈషద్దానానివైనవ । నవకర్మాణిచ తథావికర్మాణితథానవ ॥ ప్రచ్ఛన్నానినవాన్యానిప్రకాశానిపునర్నవ । సఫలానినవాన్యాని నిష్ఫలానితథానవ ॥ అదేయానినవాన్యానివస్తుజాతానిసర్వదా నవకానవనిర్దిష్టాగృహస్థోన్నతికారకాః ॥ * విధావస్తూనివక్ష్యామివిశిష్టేగృహమాగతే । మనశ్చక్షుర్ముఖంవాక్యం సౌమ్యందద్యాచ్చతుష్టయం ॥ అభ్యుత్థానమిహాగచ్ఛపూర్వవాదఃప్రియంవదః । ఉపాసనమనువ్రజ్యా కార్యాణ్యేతానినిత్యశః ॥ * ఈషద్దానానిచాన్యాని భూమిరాపస్తృణానిచ। పాదశౌచంతథాభ్యంగమాసనంశయనంతథా ॥ కించిద్దేయంయథాశక్తినాస్యానశ్నన్ గృహేవసేత్ ॥ సజలంచార్థినేదేయమేతాన్యపిసదాగృహే ॥ * సంధ్యాస్నానంజపోహోమస్స్వాధ్యాయోదేవతార్చనమ్ । వైశ్వదేవక్షణాతిథ్యముద్ధృత్యాపిస్వశక్తితః ॥ పితృదేవమనుష్యాణాం దీనానాథతపస్వినామ్ । గురుమాతృపిత్రూణాంచసంవిభాగోయథార్హతః ॥ ఏతానినవకర్మాణి వికర్మాణితథాపునః । అనృతంపరదారాశ్చతథాఽభక్ష్యస్యభక్షణం॥అగమ్యాగమనాపేయపానేస్తేయంచహింసనం । అశ్రౌతకర్మాచరణంమైత్రధర్మబహిష్కృతం ॥ నవైతానివికర్మాణి తాని సర్వాణివర్జయేత్ । పైశున్యమనృతంమాయాం కామంక్రోధంతథాఽప్రియం ॥ ద్వేషందంభంపరద్రోహం వికర్మాణివివర్జయేత్ । నృత్తం గీతం కృషిస్సేవా వాణిజ్యంలవణక్రియా ॥ ద్యూతకర్మాయుధీయంచనప్రశస్తానికర్మసు ॥ * ఆయుర్విత్తంగృహచ్ఛిద్రం మంత్రమౌషధసంగమం । దానమానావమానాని నవ గోప్యానికారయేత్ ॥ * ప్రాయోగ్యమృణశుద్ధిశ్చ దాయభాగశ్చవిక్రయః । కన్యాదానంవృషోత్సర్గోరహఃపాపమకుత్సనం ॥ * మాతాపిత్రోర్గురౌమిత్రే వినీతేచోపకారిణి । దీనానాథవిశిష్టేభ్యోదత్తంతుసఫలంభవేత్ ॥ * ధూర్తే వందినిమల్లేచకువైద్యేకితవేశఠే । చాటుచారణచోరేభ్యోదత్తంభవతినిష్ఫలం ॥

* సామాన్యం యాచితం న్యాస ఆధిర్దారాశ్చ తద్ధనం । అన్వాహితం చ నిక్షేపః
సర్వస్వం చాన్వయే సతి ॥ ఆపత్స్వపి న దేయాని నవ వస్తూని సర్వదా । యో దదాతి
స మూఢాత్మా ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః । నవకస్య చ వేత్తారమనుష్ఠానపరం ద్విజం ॥
ఇహలోకే పరత్రాపి శ్రీస్త్వేనం న విముంచతీతి ॥ ఇతి గృహస్థలక్షణమ్ ॥

అథ గార్హస్థ్యప్రశంసా

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ చైతేషాం వేదశ్రుతివిధానతః । గృహ
స్థ ఉచ్యతే శ్రేష్ఠస్స త్రీనేతాన్బిభర్తి హి ॥ టీ ॥ వేదశ్రుతివిధానతః, వేదస్యాశ్రు
త్యా ప్రత్యక్షేణ విధానతః । వైదికాదీనామాధానాదీనాం కర్మణాం గృహస్థమ
ధికృత్య విధానస్య ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వాదిత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ యథా నదీన
దాస్సర్వే సాగరే యాంతి సంస్థితిం । తథైవాశ్రమిణస్సర్వే గృహస్థే యాంతి సంస్థి
తిం ॥ సంన్యస్య సర్వకర్మాణి కర్మదోషానపానుదన్ । నియతో వేదమభ్యస్య పు
త్రైశ్వర్యసుఖం వసేత్ ॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే తు సః । త
స్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా ॥ ఏవం సంన్యస్య కర్మాణి స్వ
కార్యపరమోస్పృహః ॥ సన్యాసేనాపహత్యైనః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమి
తి ॥ వా ॥ అత్ర సన్యాసః కామ్యకర్మత్యాగః ॥ ౨ ॥ తథా చోక్తం భగవద్గీతా
సు ॥ శ్లో ॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్యాసం కవయో విదుః । నియతస్య తు
సన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ॥ యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ న త్యాజ్యం కార్య
మేవ తత్ । యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ ॥ ఏతాన్యపి చ కర్మా
ణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ । కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమం ॥ బ్ర
హ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః । లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర
మివాంభసా ॥ కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి । యోగినః కర్మ కుర్వం
తి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే ॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతిమాప్నోతి నైష్ఠికీం
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యత ఇతి ॥ ౩ ॥ దక్షః — గృహస్థో హి క్రి
యాయుక్తో న గృహేణ గృహీ భవేత్ । న చాపి పుత్రదారాద్యైస్స్వకర్మపరివర్జి
తః ॥ దేవైశ్చైవ మనుష్యైశ్చ తిర్యగ్భిశ్చోపజీవ్యతే । గృహస్థః ప్రత్యహం య
స్మాత్తస్మాచ్ఛ్రేయాన్ గృహాశ్రమీ ॥ యథా మాతరమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జంతవః ।
తథా గృహస్థమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి భిక్షవః ॥ చతుర్ణామాశ్రమాణాం తు గృహ

ష్ఠాయో నిరుచ్యతే । సీదమానేన తేనేహ సీదంత్యన్యేపి తేత్రయః ॥ మూలప్రాణో
భవేత్స్కంధః స్కంధాచ్ఛాఖాస్సపల్లవాః । మూలేనైవవినష్టేన సర్వమేతద్విన
శ్యతి ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనరక్షణీయో గృహాశ్రమీ । రాజ్ఞాచాన్యైస్త్రిభిః
పూజ్యోరక్షణీయశ్చసర్వదా ॥ దయాలజ్జాక్షమాశ్రద్ధాప్రజ్ఞాత్యాగఃకృతజ్ఞతా ।
ఏతేయస్యగుణాస్సంతిగృహస్థోముఖ్యఉచ్యతఇతి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః—నిత్యం స్వా
ధ్యాయశీలస్స్యాన్నిత్యంయజ్ఞోపవీతవాన్ । సత్యవాదీ జితక్రోధో బ్రహ్మభూ
యాయకల్పతే॥ సంధ్యాస్నానరతోనిత్యంబ్రహ్మయజ్ఞపరాయణః । అనసూయు
ర్మృదుర్దాంతోగృహస్థఃప్రవర్ధతే ॥ వీతరాగభయక్రోధోలోభమోహవి
వర్జితః । సావిత్రీజప్యనిరతశ్శ్రాద్ధకృన్ముచ్యతేగృహీ ॥ మాతా పిత్రోర్హితే
యుక్తోగోబ్రాహ్మణహితేరతః । యజ్వాచదేవభక్తశ్చబ్రహ్మలోకేమహీయతే॥ త్రి
వర్గసేవీసతతందేవతానాంచపూజనమ్ । కుర్యాదహరహర్నిత్యంనమస్యేచ్చస
తస్సురాన్ ॥ విభాగశీలస్సతతంక్షమాయుక్తోదయాళుకః । గృహస్థస్తుసమాఖ్యా
తోనగృహేణగృహీభవేత్ ॥ యథాశక్తిచరేత్కర్మనిందితానిచవర్జయేత్ । వి
ధూయమోహకలిలంలబ్ధ్వాయోగమనుత్తమం॥ గృహస్థోముచ్యతేబంధాన్నాత్ర
కార్యావిచారణేతి ॥౫॥ పరాశరః—నివాపేనపితౄనర్చన్యజ్ఞైర్దేవాంస్తథాతి
థీన్ । అన్నైర్మునీంశ్చ స్వాధ్యాయై రపత్యేన ప్రజాపతిమ్ ॥ బలినా
చైవభూతానివాత్సల్యేనాఖిలంజగత్ । ప్రాప్నోతిలోకాన్పురుషో నిజక
ర్మసమార్జితాన్। భిక్షాభుజస్తుయేకేచి త్పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణః । తేప్య
త్రైవప్రతిష్ఠంతే గార్హస్థ్యంతేనవైపరం ॥ యస్తుసమ్యక్కరోత్యేవం గృహ
స్థఃపరమంవిధిమ్ । స్వకర్మబంధముక్తోసౌ లోకానాప్నోత్యనుత్తమానితి॥౬॥
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వేదానువచనంయజ్ఞోబ్రహ్మచర్యంతపోజపః । శ్రద్ధోపవాస
స్స్వాతంత్ర్యమాత్మనోజ్ఞానహేతవః ॥ సహ్యాశ్రమైర్విజిజ్ఞాస్యస్సమస్తైరేవమే
వతు । ద్రష్టవ్యస్త్వథమంతవ్య శ్శ్రోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః । తఏవమేనంవిందంతి
యేచారణ్యంసమాశ్రితాః । ఉపాసతేద్విజాస్సత్యం శ్రద్ధయాపరయాయుతాః ।
క్రమాత్తేసంభవంత్యర్చిరహశ్శుక్లంతథోత్తరం । అయనందేవలోకంచ సవితా
రం సవైద్యుతం । తతస్తాన్పురుషోభ్యేత్య మానసోబ్రహ్మలౌకికాన్ । కరోతి
పునరావృత్తిస్తేషామిహనవిద్యతే॥యజ్ఞేనతపసాదానైర్యేహిస్వర్గగతానరాః॥

ధూమం నిశాం కృష్ణపక్షం దక్షిణాయనమేవ చ । పితృలోకం చాంద్రమసం వాయుం వృష్టిం జలం మహీమ్ । క్రమాత్తే సంభవంతీహ పునరేవం వ్రజంతి చ ॥ న్యాయాగతధనస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోఽతిథిప్రియః । శ్రాద్ధకృత్సత్యవాదీ చ గృహస్థోఽపి విముచ్యత ఇతి ॥వ్యా॥ సర్వేషామాశ్రమిణామాత్మసాక్షాత్కారే సతి తత్ప్రాప్తిః, కామ్యకర్మానుష్ఠాయినాం తు ధూమాదిమార్గేణ స్వర్గావాప్తిః, కర్మక్షయే పునరావృత్తిః, న కేవలం పరివ్రాజ ఏవ ముక్తిః, కర్మిణస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠస్య గృహస్థస్యాపీత్యర్థః ॥౭॥ శ్రూయతే చ ॥ బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి, తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే, తేఽర్చిషమభిసంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాన్ తన్మాసేభ్యస్సంవత్సరగ్ంసంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవయానః పంథా ఇత్యథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవంతి ధూమాద్రాత్రిం రాత్రేరపరపక్షమపరపక్షాద్యాన్ షడ్దక్షిణైతి మాసాన్ తనైతే సంవత్సరమభిప్రాప్నువంతి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాదాకాశమాకాశాచ్చంద్రమసమేష సోమో రాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయంతి తస్మిన్యావత్సంపాతముషిత్వాథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే యథైతమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో భూత్వాఽభ్రం భవత్యభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ వ్రీహియవా ఓషధివనస్పతయస్తిలామాషా ఇతి జాయంత ఇతో వై ఖలు తన్నిష్ప్రపతరం యో యో హ్యన్నమత్తి యో రేతస్సించతి తద్భూయ ఏవ భవతి తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వాథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చండాలయోనిం వేత్యుపాసకాః క్రమాదగ్న్యభిమానిదేవతాస్థానేషు ముక్తిమార్గభూతేషు విశ్రామ్యంతః ప్రస్థాపితాః పరం పదం ప్రాప్నువంతీతి ॥ టీ ॥ అర్చిరగ్నివహ్నిః, విద్యుత్తేజః యే పునర్విహితైర్యజ్ఞాదిభిః స్వర్గఫలభోక్తారః తే క్రమాద్ధూమాదిచంద్రపర్యంతపదార్థాభిమానినీ దేవతాః ప్రాప్య పునరేవాకాశాదిద్వారేణ శుక్లత్వమవాప్య సంసారిణో యోనిం వ్ర

జంతీత్యర్థః॥౭॥ మనుః—శ్లో॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మమనుతిష్ఠన్హి మానవః॥ ఇహ కీర్తిమవాప్నోతి ప్రేత్య చానుత్తమాం గతిమితి॥౮॥ భగవానపి॥ వర్ణాశ్రమవిధిం కృత్స్నం కుర్వాణో మత్పరాయణః। తేనైవ జన్మనా జ్ఞానం లబ్ధ్వా యాతి శివం పదమితి ॥౯॥ బోధాయనః ॥సూ॥ నిత్యోదకీ నిత్యయజ్ఞోపవీతీ నిత్యస్వాధ్యాయీ వృషలాన్నవర్జీ। ఋతౌ చ గచ్ఛన్విధివచ్చ జుహ్వన్న బ్రాహ్మణశ్చ్యవతే బ్రహ్మలోకాత్ ॥—శ్లో॥ ఆయుషా తపసా యుక్తస్స్వాధ్యాయేజ్యాపరాయణః। ప్రజాముత్పాదయేద్యుక్తః స్వే స్వే వర్ణే జితేంద్రియః। స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్య సోమేన చ పురందరం। ప్రజయా చ పితౄన్పూర్వాననృణో దివి మోదతే। పుత్రేణ లోకాన్జయతి పౌత్రేణానంత్యమశ్నుతే। అథ పుత్రస్య పౌత్రేణ నాకమేవాధిరోహయేదితి ॥౧౧॥ విజ్ఞాయతే చ ॥ శ్రు॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇతి ॥ ౧౨ ॥ ఏవమృణసంయోగం వేదో దర్శయతి, బంధమృణమోక్షం చ ప్రజాయాం చాయత్తం పితృఋణాపకర్షణం చ ప్రజాయాం దర్శయతి ॥ శ్రుతిః ॥ అనుత్పన్నః ప్రజావాన్భవతి, యావదేతం ప్రజానుగృహ్ణీతా తేతావదక్షయ్యాన్ లోకాన్జయతి, సత్పుత్రముత్పాద్యాత్మానం తారయతి, సప్తావరాన్ సప్తపూర్వాన్ షడన్యానాత్మసప్తమాన్, సత్పుత్రమధిగచ్ఛానస్తారయత్యేనసో భయాత్ తస్మాత్ప్రజాసంతానముత్పాద్య ఫలమాప్నోతి, తస్మాదాత్మవాన్ ప్రజాముత్పాదయేదాత్మనః ఫలలాభాయ తస్మాత్పుత్రం చోత్పాద్యాత్మానమేవోత్పాదయేదితి విజ్ఞాయతే, ఆత్మా వై పుత్రనామాసీత్యేవం ద్వితీయ ఆత్మాజీవతాద్రష్టవ్యో యః పుత్రముత్పాదయతీతి ॥౧౩॥ ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యా అప్రజననత్వాదితరేషామితి ॥గౌతమోపి॥ తేషాం గృహస్థో యోనిరప్రజననత్వాదితరేషామితి, ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యాః ప్రత్యక్షవిధానాద్గార్హస్థ్యస్యేతి చ॥ టీ॥ తేషాం చతుర్ణామాశ్రమాణాం గృహస్థో యోనిః ఉత్పత్తిస్థానం, గృహస్థేనైవోత్పాదితాః చతుర్భిరాశ్రమైః రథక్రియం తే నేతరైస్తేషామప్రజననత్వాచ్ఛాస్త్రేణ ప్రజోత్పాదనస్య నిషిద్ధత్వాదతస్తైః ఇతి కాంతనిషేధైరుత్పాదితా అప్యాశ్రమేష్వనధికారిణశ్చండాలాః ప్రత్యవసితాః పరివ్రాజకతాపసాస్తేషాం జాతాన్యపత్యాని చండాలైస్సహ వాసయేదితి శాతాతపస్మరణాత్ ఐకాశ్రమ్య

మితి సర్వేషు వేదేషు ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణేషు గృహస్థా ఏవాగ్నిహోత్రిణః
ప్రాచుర్యేణ విధీయంతే స్తూయంతే చ తతో గార్హస్థ్యస్య ప్రత్యక్షవిధానాత్ స
ఏవైక ఆశ్రమః ఇతరే తు తత్ర శక్తానాం విధీయంత ఇతి బహవ ఆచార్యా మన్యం
తే ॥౧౪॥ తథా చ గీతా॥—శ్లో॥ కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతి ॥
౧౫॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥సూ॥ త్రైవిద్యవృద్ధానాం తు వేదాః ప్రమాణమితి నిష్ఠా
తత్ర యాని శ్రూయంతే వ్రీహియవపశ్వాజ్యపయః కపాలపత్నీసంబంధాన్యుచ్చై
ర్నీచైః కార్యమితి తైర్విరుద్ధాచారోఽప్రమాణమితి మన్యంతే యత్తు శ్మశానము
చ్యతే నానాకర్మణామేషోంతే పురుషసంస్కారో విధీయతే తతః పరమనం
తం ఫలం స్వర్గశబ్దం శ్రూయతే, అథాప్యస్య ప్రజాతిమమృతమామ్నాయ ఆహ,
ప్రజామను ప్రజాయసే, తదు తే మర్త్యామృతమితి, అథాపి స ఏవాయం విరూ
ఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే, దృశ్యతే చాపి సారూప్యం దేహత్వమేవాన్యత్ తేషు వి
శిష్టేషు కర్మస్వనువర్తమానాః పూర్వేషాం సాంపరాయేణ స్వర్గం చ కీర్తిం వ
ర్ధయంత్యేవమవరోఽవరః పరేషామాభూతసంప్లవాత్తే స్వర్గజితః పునస్సర్గే
బీజార్థా భవంతీతి ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ తథాపి ప్రజావతేర్వచనం, త్రయీంలవి
ద్యాం బ్రహ్మచర్యం ప్రజాతిం- శ్రద్ధాం తపో యజ్ఞమనుప్రదానం। య ఏతాని కుర్వ
తే, తైరిహ సహ స్మో రజో భూత్వా ధ్వంసతే న్యత్ప్రశంసన్నితి ॥ అయమర్థః॥
త్రయ్యవయవా విద్యా త్రయో వేదాః తానేవ పారతశ్చార్థతశ్చయే విదంతి తే
త్రైవిద్యాః, తే పక్వజ్ఞానాః త్రైవిద్యవృద్ధాః తేషాం వేద ఏవ ప్రమాణమితీం
ద్రియోర్థ ఇతి నిష్ఠానిర్ణయః ॥*॥ యథాహ భగవాన్ జైమినిః ॥సూ॥ చోదనా
లక్షణోర్థో ధర్మ ఇతి ॥ వా ॥ తతశ్చ తత్ర వేదేషు యాని కర్మాణి శ్రూయంతే
వ్రీహ్యాదిసంబంధాని, ఉచ్చైః బ్రువా క్రియంతే, ఉపాంశు యజుషేత్యేవం ప్ర
కారాణి, తైర్విరుద్ధ ఆచారః ప్రమాణం న భవతీతి తే మన్యంతే, ఏతదుక్తం భవ
తి, సర్వేషు వేదేషు సర్వాసు శాఖాసు చాగ్నిహోత్రాదీని కర్మాణ్యేవ తాత్ప
ర్యతో విధీయంతే, అతో గార్హస్థ్యమేవ శ్రేష్ఠం యది వేదాః ప్రమాణమితి ॥
యత్తు గృహస్థానాం శ్మశానం శ్రూయతే, శ్మశానాని భేజిరే ఇతి స ఏష నానాక
ర్మణామగ్నిహోత్రాదీనామంతే పితృమేధాఖ్యః పురుషసంస్కారో విధీయతే
నను పిశాచా భూత్వా శ్మశానమేవ సేవంత ఇత్యత ఆహ, తతః పరమితి శ్మశానక

ర్మణోఽనంతగమపరిమితం స్వర్గశబ్ద వాచ్యం ఫలంశ్రూయతే, సఏష య జ్ఞాయుధీయిజమానోఽంజసాస్వర్గంలోకమేతీతి, అథాపి అపిచ, అస్యగృహస్థ స్య ప్రజాతింప్రజాసంతానమమృతమమరణమామ్నాయోవేద అహప్రజామ నుప్రజాయసేఇతి, హేమర్త్యమరణధర్మన్ ప్రజాంజాయమానామనుత్వంప్ర జాయసే, ప్రజారూపేణజాయసే తదేవతే అమృతమమరణమితి నత్వం మ్రి యసేచ, తతస్త్వం ప్రజారూపేణవర్తసే, ఉపపన్నంచైతదిత్యాహ అథాపి సఏవాయమితి, అపిచ సఏవాయం పృథగ్విరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే-సప వద్విధాభూతఇతి, లక్ష్యతేఇతి, దృశ్యతేహిసారూప్యంద్వయోః, దేహమాత్రం తుభిన్నందేహత్వమితి స్వార్థికస్త్వప్రత్యయః తేపుత్రాశ్శిష్టచోదితేషు కర్మస్వవస్థితాః, పూర్వేషాంపితృపితామహాదీనాం సాంపరాయేణ పరలోకే నసంబంధానాం కీర్తింస్వర్గంచ ప్రవర్ధయంతి, ఏవమవరోఽవరః, పరేషాం కీర్తింస్వర్గంచ వర్ధయతి, భూతసంప్లవేమహాభూతప్రళయే, అతఃస్వారేపు త్రిణఃస్వర్గజితోభవంతి, ప్రళయానంతరస్సర్గఃపునస్సర్గః- తత్రసంసారస్య బీజార్థాః ప్రజాభవంతీతి భవిష్యత్పురాణేపఠ్యతే, అథాపి అపిచగార్హస్థ్య మేవవరిష్ఠమిత్యత్రప్రజాపతేర్వాక్యమపి భవతి- త్రయీంవిద్యాంవేదానామ ధ్యయనం, బ్రహ్మచర్యం, అనిషిద్ధకాలేస్త్రీగమనం, ప్రజాతింప్రజోత్పాదనం, శ్ర ద్ధామాస్తిక్యం తపఉపవాసాది, యజ్ఞమగ్నిహోత్రాదీనిసోమయాగాంతాని- అనుప్రదానమంతర్వేదిదానం, యఏతానికుర్వతే తైరిహసహస్థః తఏవాస్మా కంసహాయాః- అన్యత్ ఆశ్రమాంతరంప్రశంసన్పురుషోరజః పాంసుర్భూత్వా ధ్వంసతేనశ్యతీతి- యథైవతేహి శిష్టేషు కర్మసువర్తమానాః పుత్రాఃపూర్వే షాం కీర్తింస్వర్గంచవర్ధయంతి, తథాప్రతిషిద్ధేషు వర్తమానాఅకీర్తింనర కంచ వర్ధయేయుః ॥౨౦॥ తత్రాహసఏవ ॥సూ॥ తత్రయేపాపకృతస్తఏవధ్వం సంతియథాపర్ణంవనస్పతేర్నపరాన్హింసంతి నాస్యాస్మింల్లోకే కర్మభిస్సంబ న్ధోవిద్యతే తథాపరస్మిన్ కర్మఫలైస్తదేతేన వేదితవ్యం ప్రజాపతేర్ఋషీణామి తి స్వర్గోఽయం తత్రయేపుణ్యకృతస్తేషాం ప్రకృతయః పరాజ్వలంత్యేఉపలభ్యం తే తస్మాత్తుకర్మావయవేన తపసావా కశ్చిత్సశరీరోఽంతవంతం లోకంజయతి, స ఙ్కల్పసిద్ధిశ్చస్యాన్నతు తైర్జైష్ఠ్యమాశ్రమిణామితి ॥ టీ ॥ తత్రప్రజాస

స్తానే యేపాపస్య కర్తారస్తఏవ ధ్వంసంతేన పరార్పిత్రాదీన్హింసంతి, యథా పర్ణాంవనస్పతేః యదేవపర్ణాంవనస్పతేః కీటాదిభిర్దూషితం తదేవపతతి నవనస్పతిం శాఖాంవా పాతయతి తద్వదస్య పిత్రాదేః పూర్వపురుషస్య అస్మిన్లోకే పుత్రకృతైః కర్మభిస్సంబంధోనవిద్యతే, దృష్టాంతోయం, యథా పుత్రకృతేషుకర్మసు పిత్రాదేః కర్తృత్వంనాస్తి తథాచ పరస్మిన్లోకే కర్మఫలైరపి సంబంధోనాస్తీత్యర్థః, తత్ పాపకృతఏవ ధ్వంసతీత్యేతదర్థరూపంఏతేన వక్ష్యమాణేన హేతునావేదితవ్యం, ప్రజాపతేహిరణ్యగర్భస్యఋషీణాంచ మరీచ్యాదీనామయంసర్గః దేవతాదిస్తిర్యగంతః తేచాధ్వస్తాఏవ స్వే స్వే పదేవర్తంతే, అత్రోదాహరణమాహ , తత్రయేపుణ్యకృతోవసిష్ఠాదయస్తేషాం ప్రకృతయశ్శరీరాణి పరాఉత్కృష్టాజ్వలంత్యఉపలభ్యంతేదివి యథాసప్తర్షిమండలం॥శ్రూయతేచ ॥ సుకృతాంవాఏతాని జ్యోతీగ్ంషి యన్నక్షత్రాణీతి, ఇదం ప్రమాణం నపుత్రాణాంధ్వంసే పూర్వేషాంధ్వంసఇతి॥కర్మాణవయవేన పుణ్యకర్మణామేకదేశేన భుక్తివిశేషేణ తపసావాతీవ్రేణ కశ్చిదాశ్రమాంతరవర్తీ సహశరీరేణానంతవంతం లోకంజయతీతి యత్తస్యసంభవేదితి। సంకల్పాదేవ సిద్ధిశ్చస్యాత్ నతత్రాశ్రమాంతరస్య జ్యైష్ఠ్యం కారణమిత్యర్థః, అనేన గార్హస్థ్యప్రశంసాకృతేతిద్రష్టవ్యం ॥ ౨౧ ॥ యతస్సఏవాహ ॥ సూ ॥ తేషుసర్వేషు యథోపదేశమవ్యగ్రోవర్తమానః క్షేమంగచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥తేష్వాశ్రమేషుసర్వేషు యథాశాస్త్రమవ్యగ్రస్సమాహితమనాః క్షేమమభయంపదంగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ వసిష్ఠః—శ్లో ॥ గృహస్థఏవ యజతేగృహస్థస్తప్యతేతపః । చతుర్ణామాశ్రమాణాంతు గృహస్థస్తువిశిష్యతఇతి ॥ ఇతిగృహస్థధర్మాః॥

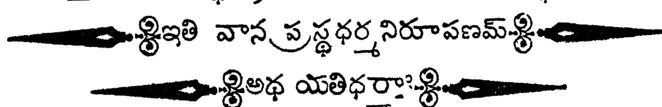
అథ వానప్రస్థధర్మాః

౧ ॥ మనుః ॥ఏవంగృహాశ్రమేస్థిత్వా విధివత్ స్నాతకోద్విజః । వనేవసేత్తు నియతోయథావద్విజితేంద్రియః ॥ సంత్యజ్యగ్రామ్యమాహారంసర్వంచైవపరిచ్ఛదమ్ । పుత్రేషుదారాన్నిక్షిప్య వనంగచ్ఛేత్సహైవవా ॥ ద్వితీయమాయుషోభాగముషిత్వాతుగృహేద్విజః । తృతీయమాయుషోభాగం గృహమేధీవనేవసేత్ ॥ ఉత్పాద్యధర్మతఃపుత్రానిష్ట్వాయజ్ఞైశ్చశక్తితః।దృష్ట్వాపత్యస్యచాపత్యంబ్రాహ్మణోరణ్యమావిశేదితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—సుతవిన్యస్తపత్నీకస్తయావాను

గతో వనమ్ । వానప్రస్థో బ్రహ్మచారీ సాగ్నిస్సోపాసనో వ్రజేదితి ॥ ౩ ॥ సంవర్తః —గచ్ఛేద్దేవం వనం ప్రాజ్ఞస్సభార్యో హ్యేక ఏవ వా । గృహీత్వా చాగ్నిహోత్రం తు హోమం తత్ర సమాపయేత్ ॥ కుర్యాచ్చరుపురోడాశాన్ వన్యైర్వా మేధ్యసేవిభిః । భిక్షాం తు భిక్షవే దద్యాచ్ఛాకమూలఫలాదిభిః ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతాన్ శ్రోత్రియాన్ వేదపారగాన్ । యోజయేద్ధవ్యకవ్యేషు విపరీతాంస్తు వర్జయేత్ ॥ మనుః ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరో విప్రస్సుయంత్రితః । నాయంత్రితస్త్రివేదోఽపి సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ ॥ కుర్యాదధ్యయనం నిత్యమగ్నిహోత్రపరాయణః । ఇష్టీః పర్వాగ్రాయణీయాః ప్రకుర్యాత్ప్రతిపర్వస్వితి ॥ ౪ ॥ హారీతః—గృహస్థః పుత్రపౌత్రాదీన్ దృష్ట్వా పలితమాత్మనః । భార్యాం పుత్రేషు సంస్థాప్య సహ వా ప్రవిశేద్వనమ్ ॥ జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మశ్రులోమనఖాని చ । ఔపాసనాగ్నిహోత్రం చ పంచయజ్ఞాన్ సమాచరేత్ ॥ వన్యం తైర్వివిధైర్మేధ్యైశ్శాకమూలఫలైర్వసేత్ । చీరవాసా భవేన్నిత్యం స్నాత్వా త్రిషవణం శుచిః ॥ సర్వభూతానుకమ్పీ స్యాత్ప్రతిగ్రహవివర్జిత ఇతి ॥ ౫ ॥ మనుః—వసీత చర్మ చీరం వా సాయం స్నాయాదుషస్తథా । జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మశ్రులోమనఖాని చ ॥ యద్భక్షస్స్యాత్తతో దద్యాద్బలిం భిక్షాం చ శక్తితః । అమూలఫలభిక్షాభిరర్చయేదాశ్రమాగతమ్ ॥ స్వాధ్యాయే నిత్యయుక్తస్స్యాద్దాంతో మైత్రస్సమాహితః । దాతా నిత్యమనాదాతా సర్వభూతానుకమ్పకః ॥ వైతానికం చ జుహుయాదగ్నిహోత్రం యథావిధి । దర్శమస్కందయన్పర్వ పౌర్ణమాసం చ యోగతః ॥ ఋక్షేష్ట్యాగ్రయణే చైవ చాతుర్మాస్యాని చాహరేత్ । తురాయణం చ క్రమశో దక్షస్యాయనమేవ చేతి ॥ టీ ॥ ఋక్షేష్టిః నక్షత్రేష్టిః, తురాయణం సంవత్సరసాధ్యః క్రతువిశేషః, దాక్షాయణం దర్శవికృతిః క్రమశస్తత్తత్కాలే ॥ శ్లో ॥ వాసంతశారదైర్మేధ్యైర్మున్యన్నైస్స్వయమాహృతైః । పురోడాశాంశ్చరూంశ్చైవ విధివన్నిర్వపేత్పృథక్ ॥ దేవతాభ్యశ్చ తద్ధుత్వా వన్యం మేధ్యతరం హవిః । శేషమాత్మని యుంజీత లవణం చ స్వయం కృతం ॥ స్థలజౌదకశాకాని పుష్పమూలఫలాని చ । మేధ్యవృక్షోద్భవాన్యద్యాన్ స్నేహాంశ్చ ఫలసంభవాన్ ॥ త్యజేదాశ్వయుజే మాసే మున్యన్నం పూర్వసంచితమ్ । జీర్ణాని చైవ వాసాంసి శాకమూలఫలాని చ ॥ న ఫాలకృష్టమశ్నీయాదుత్సృష్టమపి కేనచిత్ । న గ్రామజాతాన్యార్తోఽపి పుష్పాణి చ ఫ

తాని చ । అగ్నిపక్వాశనో వా స్యాత్కాలపక్వభుగేవ వా ॥ అశ్మకుట్టో భవేద్వాపి
దంతోలూఖలకోపి వేతి ॥ టీ ॥ ఫలాదీన్యశ్మనా నిపీడ్య యో భక్షయతి సోశ్మకుట్టః,
దంతైరేవోలూఖలకార్యం యస్య స దంతోలూఖలికః ॥ శ్లో ॥ సద్యః ప్రక్షాళికో వా
స్యాన్మాససంచయికోపి వా । షాణ్మాసనిచయో వా స్యాత్సమానిచయ ఏవ వేతి ॥ టీ ॥
ప్రతిదినం జీవనం సమ్పాద్య భుక్త్వా అశ్వస్తనికః, హస్తప్రక్షాళనం యః కరోతి స
సద్యః ప్రక్షాళికః ॥ శ్లో ॥ నక్తం వాన్నం సమశ్నీయాద్దివా వాహృత్య శక్తితః । చ
తుర్థకాలికో వా స్యాత్స్యాద్వాష్టమాశనః ॥ చాంద్రాయణవిధానైర్వా
శుక్లే కృష్ణే చ వర్తయేత్ । పక్షాంతయోర్వాప్యశ్నీయాద్యవాగూం క్వథితాం సకృ
త్ ॥ పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా । కాలపక్వైస్స్వయం శీ
ర్ణైర్వైఖానసమతే స్థిత ఇతి ॥ టీ ॥ విఖనసా ప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసమతం
తత్ర హి వానప్రస్థధర్మస్య పూర్ణ ఉపదేశః ॥ శ్లో ॥ భూమౌ వా పరివర్తేత తిష్ఠేద్వా
ప్రపదైర్దినమ్ । స్థానాసనాభ్యాం విహరేత్సవనేషూపయన్నప ఇతి ॥ టీ ॥ విప
రివర్తేత శయీత, ప్రపదైః పాదాంగుల్యగ్రైః, అప ఉపయన్ త్రిషవణస్నాయీ
॥ శ్లో ॥ గ్రీష్మే పంచతపాస్తు స్యాద్వర్షాస్వభ్రావకాశకః । ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమ
న్తే క్రమశో వర్ధయంస్తప ఇతి ॥ వ్యాసః—ఏకపాదేన తిష్ఠేత మరీచీః ప్రపిబేద
ను । పంచాగ్నిర్ధూమపో వా స్యాదూష్మపః సోమపోథవా ॥ పయః పిబేచ్ఛుక్లపక్షే
కృష్ణపక్షే చ గోమయమ్ । శీర్ణపర్ణాశనో వా స్యాత్కృచ్ఛ్రైర్వా వర్తయేత్స
దా । జితేంద్రియో జితక్రోధస్తత్త్వజ్ఞానవిచింతకః ॥ బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యం స్వప
త్నీం ప్రతి సంశ్రయేత్ । యస్తు పత్న్యా సమం గత్వా మైథునం కామతశ్చరేత్ ॥
తద్వ్రతం తస్య లుప్యేత ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః । తస్యాం యో జాయతే గర్భో
న సంస్పృశ్యో ద్విజాతిభిః ॥ న వేదేష్వధికారోస్తి తద్వంశే యోధిజాయత ఇతి ॥ వి
ష్ణుః—త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశనమాత్మనః । కామః క్రోధస్తథా లోభస్త
స్మాదేతత్త్రయం త్యజేత్ ॥ వా ॥ ఏవం గృహస్థసమస్య వానప్రస్థస్య ధర్మా ఉ
క్తాః, అథ భిక్షుకసమస్య వానప్రస్థస్య ధర్మానాహ మనుః ॥ అగ్నీన్స్వా
త్మని వైతానాన్సమారోప్య యథావిధి ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాన్మునిర్మూలఫలాశనః ।
అప్రయత్నస్సుఖార్థేషు బ్రహ్మచారీ ధరాశయః ॥ శరణేష్వమమశ్చైవ వృక్ష
మూలనికేతనః । తాపసేష్వేవ విప్రేషు యాత్రార్థం భైక్షమాచరేత్ ॥ గృహమే

ధిషుచాన్యేషుద్విజేషువనవాసిషు । గ్రామాదాహృత్యవాశ్నీయాదష్టౌగ్రాసాన్వనేవసన్ । ప్రతిగృహ్యపుటేనైవ పాణినాశకలేనవా ॥ టీ ॥ శకలేన భిన్నభాండశకలేన ॥ శ్లో ॥ ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సేవేత దీక్షావిప్రోవనేవసన్ । వివిధాశ్చౌపనిషదీరభ్యసేచ్ఛుద్ధయేద్విజఇతి॥ ప్రకారాంతరమాహసఏవ॥ అపరాజితాం వాప్యాస్థాయవ్రజేద్దిశమజింహగః । ఆనిపాతాచ్ఛరీరస్యయుక్తోవార్యనిలాశనః॥ టీ ॥ అపరాజితాం ప్రాగుదీచీం ॥ శ్లో ॥ ఆసాంమహర్షిచర్యాణాంత్యక్త్వాన్యతమయాతనుమ్ । వీతశోకభయోవిప్రోబ్రహ్మలోకేమహీయతఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—వాయుభక్షః ప్రాగుదీచీంగచ్ఛేదావర్ష్మసంక్షయాదితి ॥ వ్యాసః—మహాప్రస్థానికంవాయంకుర్యాదనశనంతువా। అగ్నిప్రవేశమన్యద్వాబ్రహ్మార్పణవిధౌస్మృతః ॥ యస్తుసమ్యగిమమాశ్రమంశివం సంశ్రయత్యశివపుంజనాశనమ్ । తాపహంత్రిమలమైశ్వరంపదంయాతియత్రజగతోస్యసంస్థితిరితి ॥ హారీతః—॥ అగ్నింస్వాత్మనికృత్వాతు ప్రవ్రజేదుత్తరాందిశమ్ । ఆదేహపాతంవనగో మౌనమాస్థాయతాపసః ॥ స్మరన్నతీంద్రియంబ్రహ్మబ్రహ్మలోకేమహీయతే । తపోహియోసావకరోద్వనస్థోవనేవసన్నత్వసమాధియుక్తః । విముక్తపాపోవిమలఃప్రశాన్తస్సయాతిదివ్యంపురుషంపురాణమితి ॥ వా ॥ అయంచవానప్రస్థాశ్రమః, దేవరేణసుతోత్పత్తిర్వానప్రస్థాశ్రమగ్రహఇతి కలౌనిషిద్ధః ॥ ....

ఇతి వానప్రస్థధర్మనిరూపణమ్

అథ యతిధర్మాః

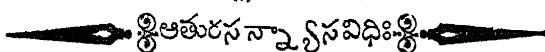
౧ ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ వనేషుతువిహృత్యైవంతృతీయంభాగమాయుషః । చతుర్థమాయుషోభాగంత్యక్త్వాసంగాన్పరివ్రజేత్ ॥ ఆశ్రమాదాశ్రమంగత్వా హుతహోమోజితేంద్రియః । భిక్షాబలిపరిశ్రాంతః ప్రవ్రజన్ప్రేత్యవర్ధతఇతి॥ టీ ॥ హుతహోమః కృతసమిదాధానాగ్నిహోత్రహోమః, భిక్షాబలిపరిశ్రాంతః భిక్షాచరణవైశ్వదేవబలిహరణాభ్యాంపరిశ్రాంతః, ఆశ్రమాదాశ్రమంగత్వా బ్రహ్మచర్యాశ్రమాద్గార్హస్థ్యం తతోవానప్రస్థాశ్రమంగత్వేత్యర్థః॥ బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యేకృత్వా వానప్రస్థమకృత్వాపిసన్న్యాసఃకర్తవ్యః, నాన్యథేత్యాహసఏవ, ॥ శ్లో ॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనోమోక్షేనివేశయేత్ । అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానో వ్రజత్యధః ॥ అధీత్య విధివ

ద్వేదారాన్పుత్రాంశ్చోత్పాద్యధర్మతః । ఇష్ట్వాచశక్తితోయజ్ఞైర్మనోమో
క్షేనివేశయేత్ । అనధీత్యద్విజోవేదాననుత్పాద్యతథాత్మజాన్ । అనిష్ట్వాశక్తి
తోయజ్ఞైర్మోక్షమిచ్ఛన్వ్రజత్యధ ఇతి ॥టీ॥ మోక్షేమోక్షసాధనంసన్న్యా
సాశ్రమం, అనేనపూర్వోక్తశ్చతురాశ్రమ సముచ్చయపక్షః పాక్షిక ఇతిద్యోత
యతి ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥—శ్లో॥ వనాద్గృహాద్వాకృత్వేష్టిం సార్వవేద
సదక్షిణాం । ప్రాజాపత్యాంతదంతేతా నగ్నీనారోప్యచాత్మని । అధీతవేదోజప
కృత్పుత్రవానన్నదోగ్నిమాన్ । శక్త్యాచయజ్ఞకృన్మోక్షేమనఃకుర్యాత్తునాన్య
థేతి । వ్యాసః॥ ఏవంవనాశ్రమేస్థిత్వా తృతీయంభాగమాయుషః । చతుర్థమా
యుషోభాగం సన్న్యాసేననయేత్క్రమాత్ । ప్రాజాపత్యాంనిరూప్యేష్టిమా
గ్నేయీమథవాపునః । దాంతఃపక్వకషాయోసౌ బ్రహ్మాశ్రమముపాశ్రయేదితి ॥
సంవర్తః ॥ ఉషిత్వైవంవనేసమ్యగ్వితృష్ణస్సర్వవస్తుషు । చతుర్థమాశ్రమం
గచ్ఛేద్ధుతహోమోజితేంద్రియః । సంసేవ్యచాశ్రమాన్సర్వాన్ జితక్రోధో జి
తేంద్రియః । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వేదశాస్త్రార్థవిద్ద్విజ ఇతి ॥ హారీతః ॥ఏ
వంవనాశ్రమేతిష్ఠన్ తపసాదగ్ధకిల్బిషః । చతుర్థమాశ్రమంగచ్ఛేత్సంన్యాసవి
ధినాద్విజః । ఇష్టింవైశ్వానరీంకృత్వా ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపివా। అగ్నీన్స్వా
త్మనిసంరోప్య మంత్రవత్ప్రవ్రజేత్పునరితి ॥ దక్షః ॥ సర్వేపిక్రమశస్త్వేతేయ
థాశాస్త్రం నిషేవితాః । యథోక్తకారిణంవిప్రం నయంతిపరమాంగతిమ్ ॥ త్ర
యాణామానులోమ్యంస్యాత్ప్రాతిలోమ్యంనవిద్యతే । ప్రాతిలోమ్యేనయో
యాతి సతస్మాత్పాపకృత్తమ ఇతి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ సూ ॥ తేషుసర్వేషుయథో
పదేశమవ్యగ్రోవర్తమానః క్షేమంగచ్ఛతీతి ॥ బోధాయనస్తువికల్పమాహ ॥
అథఏవం బ్రహ్మచర్యవాన్ప్రవ్రజతీత్యేకేషా మథశాలీనయాయావరాణా మనప
త్యానాం విధురోవాప్రజాస్వధర్మేప్రతిష్ఠాప్యవాసప్తత్యాఊర్ధ్వం సన్న్యాస
ముపదిశంతి వానప్రస్థస్యవాకర్మవిరమేదితి ॥ గౌతమోపి ॥తస్యాశ్రమవికల్ప
మేకే బ్రువత ఇతి ॥ వసిష్ఠః ॥ చీర్ణబ్రహ్మచర్యోయమిచ్ఛేత్తమావసేదితి ॥ టీ॥
చతుర్ణామాశ్రమాణాం మధ్యేయమిచ్ఛేత్తత్రైవనిష్ఠాం యాయాదిత్యర్థః॥ఉ
శనా ॥ ఆచార్యేణాభ్యనుజ్ఞాతశ్చతుర్ణామేకమాశ్రమమ్ ।ఆవిమోక్షాచ్ఛరీరస్య
సోనుతిష్ఠేద్యథావిధీతి ॥ అంగిరాః ॥ సన్న్యసేద్బ్రహ్మచర్యేణసన్న్యసేద్వాగృ

హాదపి । వనాద్వా సన్న్యసేద్విద్వాన్ నాతురో వాథ దుఃఖిత ఇతి ॥ యమః ॥ చీర్ణ
వేదవ్రతో విద్వాన్ బ్రహ్మణో మోక్షమాశ్రయేత్ ॥ సమస్తేష్వేషు భూతేషు చ
రేషు స్థావరేషు చ । ఉత్పన్నజ్ఞానవిజ్ఞానో వైరాగ్యం పరమం గతః । ప్రవ్రజేద్బ్ర
హ్మచర్యాత్తు యదీచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్ । జాతపుత్రో గృహస్థో వా విదితాత్మా జి
తేంద్రియ ఇతి ॥ కాత్యాయనః ॥ బ్రహ్మచర్యాద్గృహాద్వాపి వనాద్వా సన్న్యసే
ద్ద్విజః । పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య మృతపత్నీక ఏవ వేతి ॥ వ్యాసః ॥ బ్రహ్మ
చారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థోథవా పునః । విరక్తస్సర్వకామేభ్యః పరివ్రాజ్యం స
మాశ్రయేదితి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ భవిష్యత్పురాణేపి ॥ గృహీతవిద్యో గురవే ద
త్వా చ ప్రియదక్షిణామ్ । గార్హస్థ్యమిచ్ఛన్ భూపాల కుర్యాద్దారపరిగ్రహమ్ ॥
బ్రహ్మచర్యేణ వా కాలం కుర్యాత్సంకల్పపూర్వకమ్ ॥ వైఖానసో వాపి భవేత్పరి
వ్రాడథ వేచ్ఛయేతి ॥ మహాభారతేపి ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా వానప్రస్థోపి వా
పునః । య ఇచ్ఛేన్మోక్షమాస్థాతుముత్తమాం వృత్తిమాచరేదితి ॥ ఉపనిషది ॥
గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థో వా లౌకాగ్నిముదరాగ్నౌ సమారోపయేదితి ॥ జా
బాలిశ్రుతిస్తు ॥ చతుర్ణాం త్రయాణాం ద్వయోర్వా సముచ్చయమాహ బ్రహ్మ
చర్యం సమాప్య గృహీ భవేద్గృహీ భూత్వా వనీ భవేద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేద్యది వేతర
థా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి । వా ॥ గార్హస్థ్యేనేతరా
శ్రమబాధశ్చ గౌతమబోధాయనాభ్యాం దర్శితః, ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యాః ప్ర
త్యక్షవిధానాద్గార్హస్థ్యస్యేతి ॥ అథ విజ్ఞానేశ్వరః ॥ ఏషాం చ సముచ్చయవికల్ప
బాధపక్షాణాం సర్వేషాం శ్రుతిస్మృతిమూలత్వాదిచ్ఛయా వికల్పః, అతో యత్కై
శ్చిత్పండితంమన్యైరుక్తం యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీత్యాది ప్రత్యక్ష
శ్రుతిసిద్ధేన గార్హస్థ్యేనేతరాశ్రమబాధః, గార్హస్థ్యానధికృతాంధపంగ్వాది విష
యమాశ్రమాంతరమితి తత్స్వాధ్యాయాధ్యయనే వైధుర్యనిబంధనమిత్యుపేక్షణీ
యం, కించ యథా విష్ణుక్రమాజ్యావేక్షణాద్యక్షమతయాంధపంగ్వాదీనాం శ్రౌ
తేష్వనధికారః, తథోదకుంభహరణభిక్షాచర్యాద్యక్షమత్వాత్తథమంధపంగ్వా
దివిషయతయాశ్రమాంతర నిర్వాహః, ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్యేత్యాదీని వచనాని
అనపాకృతఋణత్రయస్య గృహస్థస్య ప్రవ్రజ్యాయామనధికార ఇత్యేవంపరా
ణి, యదా తు బ్రహ్మచర్యాత్ప్రవ్రజతి తదా న ప్రజోత్పాదనాదినియమః, అకృ

తద్దారపరిగ్రహస్య తత్రానధికారాత్ప్రాగప్రయుక్తత్వాచ్చ వివాహస్య ॥
నను ॥శ్రు॥జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాజ్జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షి
భ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్య ఇతి॥ జాతమాత్రస్యైవ ప్రజోత్పాదనా
దీని దర్శయతి, నైవమ్, నహిజాతమాత్రోఽకృతదారపరిగ్రహో యజ్ఞాదిష్వధిక్రియ
తే, తస్మాదధికారీ జాయమానో బ్రాహ్మణాదిర్యజ్ఞాదీననుతిష్ఠేదితి తస్యార్థః ॥ అ
తశ్చోపనీతస్య వేదాధ్యయనమేవావశ్యకం కృతదారపరిగ్రహస్య ప్రజోత్పాద
నాదీతి నిరవద్యమితి, యస్య సముచ్చయానుష్ఠాన సామర్థ్యం నాస్తి తస్యాయమా
శ్రమవికల్ప ఇతి ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం ॥ అధీత్యవిధివద్వేదాన్పుత్రానుత్పా
ద్యధర్మతః ఇత్యాదీని వచనాని యస్యైహికాముష్మిక భోగేష్వాదావేవ వైరా
గ్యం న జాయతే తద్విషయాణీతి స్మృతిరత్నాదావభిహితమ్, అన్యే తు అధ్యయ
న నియోగనివృత్త్యుత్తరకాలం యస్య పురుషస్య యదా వైరాగ్యం జాయతే తస్యా
శ్రమిణో నాశ్రమిణో వా తదైవ సంన్యాస ఇతి వదంతి॥ తథా చ జాబాలిశ్రుతిః॥ అథ
పునరవ్రతీ వా స్నాతకో వా స్నాతకో వోత్సన్నాగ్నిరనుత్సన్నాగ్నిర్వా యద
హరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి తథా యద్యాతురస్స్యాన్మనసా వాచా వా
సంన్యసేదితి ॥ బృహస్పతిః ॥ సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సారదిదృక్షయా ॥
ప్రవ్రజేదకృతోద్వాహః పరం వైరాగ్యమాశ్రిత ఇతి ॥ పరాశరః ॥ పారివ్రా
జ్యం తు వైరాగ్యాత్కర్తవ్యం విధురాదిభిః । విధినైవ చతుర్థేన సన్న్యాసమి
హ బుద్ధిమానితి ॥ అంగిరాః ॥ విరక్తస్సంన్యసేద్విద్వానానిష్ట్వాపి ద్విజోత్తమః।
ప్రకర్తుమథశక్తోపి జుహోతియజతిక్రియాః । అంధః పంగుర్దరిద్రో వా విరక్త
స్సంన్యసేద్ద్విజః । సర్వేషామేవ వైరాగ్యం సంన్యాసే తు విధీయతే । పతేదేవా
విరక్తో యస్సన్న్యాసం కర్తుమిచ్ఛతి । పునర్దారక్రియాభావే మృతభార్యః ప
రివ్రజేదితి ॥ అంధపంగ్వోస్సన్న్యాసవిధానం విరక్తిప్రశంసార్థం న పునస్త
త్ప్రాప్త్యర్థం ॥—శ్లో ॥ ఆరూఢపతితో వ్రాత్యః కునఖీ శ్యావదంతకః । క్ష
యీ తథాంగవికలో న తు సన్న్యాసమర్హతీతి దక్షస్మరణాత్ ॥ అంగిరాః ॥శ్లో॥
యదా మనసి సంజాతం వైతృష్ణ్యం సర్వవస్తుషు । తదా సన్న్యాసమిచ్ఛంతి పతి
తస్స్యాద్విపర్యయ ఇతి ॥ హారీతః ॥ విరక్తః ప్రవ్రజేద్ధీమాన్ సంరక్తస్తు గృహే వ
సేత్ । సరాగో నరకం యాతి ప్రవ్రజన్హి ద్విజాధమ ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ యస్యై

తానిసుగుప్తాని జిహ్వోపస్థోదరంకరః । సన్న్యసేదకృతోద్వాహో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచర్యవాన్ ॥ పరమాత్మనియోరక్తో విరక్తోఽపరమాత్మని । సర్వేషణా వినిర్ముక్తస్స భైక్షంభోక్తుమర్హతి । పూజితో వందితశ్చైవ సుప్రసన్నో యథా భవేత్ ॥ తథాచేత్తాడ్యమానస్తు తదాభవతి భైక్షభుగితి ॥ క్రతుః ॥ అహమేవాక్షరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యమద్వయమ్ । ఇతిభావో ధ్రువో యస్య తదాభవతిభైక్షభుక్ । యస్మిన్ శాంతిః క్షమాశౌచం సత్యంసంతోషఆర్జవమ్ ॥ ఆకించన్యమదంభశ్చ సకైవల్యాశ్రమేవసేత్ । యదానకురుతేభావం సర్వభూతేషుపాపకమ్ ॥ కర్మణామనసావాచా తదాభవతిభైక్షభుగితి ॥ మాధవీయే, పరాశరే ॥ పరిభోగాత్పరిచ్ఛేదాత్పరిపూర్ణావలోకనాత్ । పరిపూర్ణఫలత్వాచ్చ పరివ్రాజకఉచ్యతే । పరితోవ్రజతేనిత్యం పరంవావ్రజతేపునః । హిత్వాచైవ పరంజన్మ పరివ్రాజకఉచ్యతఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ప్రవృత్తిలక్షణంకర్మ జ్ఞానంసన్న్యాసలక్షణమ్ । తస్మాత్ జ్ఞానంపురస్కృత్య సన్న్యసేదిహబుద్ధిమానితి॥ మనుః ॥ దశలక్షణకంధర్మ మనుతిష్ఠన్ సమాహితః । వేదాంతాన్విధివచ్ఛ్రుత్వా సన్న్యసేదనృణోద్విజః । ధృతిఃక్షమాదమోఽస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః । హ్రీర్విద్యాసత్యమక్రోధో దశకంధర్మలక్షణమితి ॥టీ॥ ధృతిః స్వధర్మాపరిత్యాగః - క్షమాఅవమానసహత్వమ్ ॥ దక్షః ॥—శ్లో॥ తస్మాత్త్యక్తకషాయేణ కర్తవ్యందండధారణమ్ । ఇతరస్తునశక్నోతి విషయైశ్చాభిభూయతఇతి ॥ జాబాలిః ॥—శ్లో॥ సన్న్యాసనిశ్చయంకృత్వా పునర్నచకరోతియః । సకుర్యాత్కృచ్ఛ్రమశ్రాంతష్షణ్మాసాన్ప్రత్యనంతరం । సన్న్యాసంపాతయేద్యస్తుపతితంన్యాసయేత్తుయః । సన్న్యాసవిఘ్నకర్తాచ త్రీనేతాన్పతితాన్విదుః ॥ సంప్రత్యవసితానాంచ మహాపాతకినాంతథా । వ్రాత్యానామభిశస్తానాం సన్న్యాసంనైవకారయేదితి ॥ బృహస్పతిః ॥—శ్లో॥అతీతాన్నస్మరేద్భోగాన్నతథానాగతానపి । ప్రాప్తాంశ్చనాభినందేద్యః సకైవల్యాశ్రమేవసేత్ । అంతస్థానీంద్రియాణ్యంతర్బహిష్ఠాన్విషయాన్ బహిః । శక్నోతియస్సదాకర్తుం సకైవల్యాశ్రమేవసేదితి ॥ అంగిరాః॥—శ్లో॥ఉత్పన్నేసంకటేఘోరే చోరవ్యాఘ్ర

శ్రీ ఆతురసన్న్యాసవిధిః శ్రీ

దిగోచరే।భయభీతస్య సన్న్యాసమంగిరామునిరబ్రవీదితి ॥ సుమంతుః ॥శ్లో॥

ఆపత్కాలేతుసన్న్యాసః కర్తవ్యఇతిశిష్యతే । జరయాభిపరీతేన శత్రుభిర్వ్యధితేనచ । ఆతురాణాంచసన్న్యాసే నవిధిర్నైవచక్రియా ॥ ప్రైషమాత్రంసముచ్చార్య సన్న్యాసంతత్రపూరయేత్ । సన్న్యస్తాహమితిబ్రూయాత్సవనేషుపరిక్రమాత్ । త్రీన్వారాంస్త్రిలోకాత్మా శుభాశుభవిశుద్ధయే ॥ యత్కించిద్బంధకంకర్మకృతమజ్ఞానతోమయా । ప్రమాదాలస్యమోహాద్వా తత్తత్సర్వంసంత్యజామ్యహమ్ । ఏవంసంచిత్యభూతేభ్యోదద్యాదభయదక్షిణామ్॥ పద్భ్యాంకరాభ్యాంవిహరన్నాహంవాక్కాయమానసైః । కరిష్యే ప్రాణినాం హింసాం ప్రాణినస్సంతునిర్భయాఇతి ॥ సంగ్రహే—వా ॥ ఆతురాణాంతుసన్న్యాసే సంకల్పసావిత్రీప్రవేశనపాణిహోమప్రైషోచ్చారణాభయదానానివిహితానీతి ॥ ౩ ॥ విష్ణుః—శ్లో ॥ సన్న్యస్తమితియోబ్రూయాత్ప్రాణైఃకంఠగతైరపి । నతత్క్రతుశతేనాపి ప్రాప్తుంశక్నోతిమానవఇతి ॥ ౪ ॥ అంగిరాః—ఆతురాణాంవిశేషోస్తినవిధిర్నైవచక్రియా। ప్రైషమాత్రస్తుసన్న్యాసఆతురాణాంవిధీయతఇతి ॥శ్రుతిరపి—యద్యాతురస్స్యాన్మనసావాచావాసన్న్యసేదితి

అథసన్న్యాసఫలనిరూపణమ్

సన్న్యాసఫలమాహయమః—శ్లో ॥ యేచసంతానజాదోషాయేచస్యుఃకర్మసంభవాః । సన్న్యాసాగ్నిర్హరేత్సర్వాంస్తుషాగ్నిరివకాంచనమితి ॥ ౧ ॥ మనుః—మృత్తోయైశ్శుధ్యతేశోధ్యంనదీవేగేనశుధ్యతి । రజసాస్త్రీమనోదుష్టా సన్న్యాసేనద్విజోత్తమః ॥ యోదత్వాసర్వభూతేభ్యః ప్రవ్రజత్యభయంగృహాత్ । తస్యతేజోమయాలోకాభవంతిబ్రహ్మవాదినః ॥ యస్మాదపిహిభూతానాం భయంనోత్పద్యతేక్వచిత్ । తస్యదేహాద్విముక్తస్య భయంనాస్తికుతశ్చన ॥ యదాభావేనభవతిసర్వభావేషునిస్పృహః । తదాసుఖమవాప్నోతిప్రేత్యచేహచ శాశ్వతమితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి—అకార్యకారిణాందానంవేగోనద్యాశ్చ శుద్ధికృత్ । శోధ్యస్యశుద్ధతోయంచ సన్న్యాసోథద్విజన్మనామితి ॥ ౩ ॥ పరాశరః—ద్వావిమౌపురుషౌలోకే సూర్యమండలభేదినౌ । పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖోహతః ॥ సన్న్యస్తంబ్రాహ్మణందృష్ట్వాస్థానాచ్చలతిభాస్కరః । ఏషమేమండలంభిత్వా పరంస్థానంప్రయాస్యతీతి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః— ద్వేరూపేవాసుదేవస్యచరంచాచరమేవచ । చరంసన్న్యాసినాంరూపమచరంప్రతిమాదిక

మితి ॥ ౫ ॥ విష్ణుః—ఏకరాత్రోషితస్యాపి యతేర్యాగతిరుచ్యతే । నసాశక్యా గృహస్థేన ప్రాప్తుంక్రతుశతైరపీతి ॥ ౬ ॥ దక్షః— త్రింశత్పరాంస్త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్చపరతః పరాన్ । సద్యస్సన్న్యసనాదేవనరకాత్త్రాయతేపితౄనితి ॥ ౭ ॥ అంగిరాః—షష్టింకులాన్యతీతానిషష్టిమాగామికానిచ । కులాన్యుద్ధరతే ప్రాజ్ఞస్సన్న్యస్తమితియోవదేదితి ॥ ౮ ॥ యమః—జ్ఞానేనముచ్యతేభిక్షుస్తపసాస్వర్గమాప్నుయాత్ । నరకంవిషయాసంగాత్త్రయోమార్గాస్తపస్వినామితి ॥ ౯ ॥ వ్యాసః—దివ్యతేజోమయశ్శ్రీమాంశ్చంద్రసూర్యాగ్నిమండలం। భిత్వాప్రయాతిసన్న్యాసీ స్వధర్మపరిపాలనాదితి ॥ ౧౦ ॥ తథాచశ్రుతిః— త్యాగఏవహిసర్వేషాం మోక్షసాధనముత్తమం । త్యజతైవహితత్ జ్ఞేయంత్యక్తుః ప్రత్యక్పరంపదమితి ॥ అతస్సన్న్యస్యకర్మాణికర్తాణ్యాత్మావబోధతః । హత్వాఽవిద్యాంధియైవేయాత్తద్విష్ణోః పరమంపదమితిచ॥ తైత్తిరీయకేచశ్రూయతే ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశురితి॥టీ॥ఆధానాదికర్మణా ప్రజయాధనేనచఅమృతత్వంఅపవర్గంనానశుః నాశ్నువతే కింతుత్యాగనైవఏక ఇత్యధికారిదౌర్లభ్యందర్శయతి, పూర్వమధీతవేదాఅధిగతసాంగవేదార్థాః అనుష్ఠితయథోదితసకలకర్మాణో విశుద్ధాంతఃకరణాజితేంద్రియాః, అనంతరంసంత్యక్తకర్మాణోవేదాంతవాక్యశ్రవణాదిజనితబ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానాః కేచిదేవామృతత్వమశ్నువతఇత్యర్థః ॥ తథాచతత్రైవశ్రూయతే॥ వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః । తేబ్రహ్మలోకేతుపరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతిసర్వఇతి ॥ టీ ॥ బ్రహ్మణోలోకే దర్శితేసతి పరాంతకాలేపశ్చిమజన్మసమాప్తికాలే, పరామృతాత్పరముత్కృష్టంతదేవామృతం అమరణధర్మాబ్రహ్మ, తస్మాదనుభవగోచరాత్, బ్రహ్మణోహేతోః పరిముచ్యంతఇత్యర్థః, బృహదారణ్యకేపి ॥ ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతీతి ॥ టీ ॥ ప్రకృతమాత్మానమేవ లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజేయురిత్యర్థః ॥ జాబాలిశ్రుతౌ ॥ అథ పరివ్రాడ్వివర్ణవాసాముండో దండపరిగ్రహశ్శుచిరద్రోహీభిక్షమాణో బ్రహ్మభూయాయభవతీతి ॥ శతంకులానాంపురతోబభూవతథాపరాణాంచశతంసమగ్రమ్ ॥ ఏతేభవంతిసుకృతస్యలోకే యేషాంకులేసన్న్యసతీహవిప్రః॥సన్న్యాసాద్బ్రహ్మణస్థానంవైరాగ్యాత్ప్రకృతౌలయః।

జ్ఞానాత్కైవల్యమాప్నోతి త్రిసస్రాగతయస్స్మృతా ఇతి ॥...... ....

—అథక్షత్రియాదీనాం సన్న్యాసాభావనిరూపణమ్—

౧ ॥ వా ॥ అస్మింశ్చాశ్రమే బ్రాహ్మణస్యైవాధికారః ॥ శ్లో ॥ ఆత్మన్యగ్నీంత్సమారోప్య బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాత్ । ఏషవోభిహితో ధర్మో బ్రాహ్మణస్య చతుర్విధ ఇతి ॥ ౨ ॥ వా ॥ ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాం మనునా బ్రాహ్మణస్యైవాధికారప్రతిపాదనాద్బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతీతి శ్రుతేశ్చాగ్రజన్మనఏవాధికారోనద్విజాతిమాత్రస్యేతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౩ ॥ అత్రిరపి— శ్లో ॥ నతావన్మచ్యతేదుఃఖాజ్జన్మమృత్యోశ్చబంధనాత్ । యావన్న ధారయేద్విప్రో వైష్ణవం లింగమాదరాత్ ॥ ముఖజానామయంధర్మో యద్విష్ణోర్లింగధారణం। బాహుజాతోరుజాతానాం నాయంధర్మో విధీయత ఇతి ॥ టీ ॥ విష్ణోర్లింగధారణం సన్న్యాసః ॥ ౪ ॥ వ్యాసః— శ్లో ॥ చత్వారఆశ్రమాశ్చైతే బ్రాహ్మణస్య ప్రకీర్తితాః । బ్రహ్మచర్యంచగార్హస్థ్యంవానప్రస్థంత్రయస్స్మృతాః ॥ క్షత్రియస్యాపికథితాయ ఆచారా ద్విజస్యహి । బ్రహ్మచర్యంచగార్హస్థ్యమాశ్రమద్వితయంవిశః ॥ గార్హస్థ్యముచితంచైకం శూద్రస్యపరికీర్తితమితి ॥ ౫ ॥ వా ॥ అన్యేతు త్రయాణాం వర్ణానాం చత్వారఆశ్రమాఇతి సూత్రకారాదివచనాద్ద్విజాతిమాత్రస్యాధికారమాహుః ॥ ౬ ॥ వ్యాసోపి— శ్లో ॥ ఋణత్రయమపాకృత్యనిర్మమో నిరహంకృతిః । బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవాథ వైశ్యోవా ప్రవ్రజేద్గృహాదితి ॥ వా ॥ ఏవం క్షత్రియవైశ్యయోః ప్రవ్రజ్యాధికారకథనాత్ నిషేధవచనాని కాషాయదండనిషేధపరాణీతిస్మృతిరత్నే హ్యభిహితం ॥ ౭ ॥ వ్యాసః— శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం గవాలంభంసన్న్యాసంపలపైతృకమ్ । దేవరేణసుతోత్పత్తిః కలౌపంచవివర్జయేదితి ॥ ౮ ॥ అస్యాపవాదమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ యావద్వర్ణవిభాగోస్తియావద్వేదః ప్రవర్తతే । తావన్న్యాసాగ్నిహోత్రంచకర్తవ్యంచకలౌయుగ ఇతి ॥ కాత్యాయనః— కృచ్ఛ్రంస్తుచతురఃకృత్వా పావనార్థమనాశ్రమీ । ఆశ్రమీచేత్తప్తకృచ్ఛ్రంతేనాసౌయోగ్యతాంవ్రజేదితి ॥ ౯ ॥ బహ్వృచపరిశిష్టేపి— సూ ॥ ముముక్షురాత్మవిశుద్ధయే ఏకంతప్తకృచ్ఛ్రంకృత్వా అనాశ్రమీ చతురః ప్రాజాపత్యానితి ॥ ౧౦ ॥ బోధాయనః— సూ ॥ అనాశ్రమీచతురఃకృచ్ఛ్రానాత్మవిశుద్ధ్యర్థం విదధ్యాదాశ్రమీతప్తకృచ్ఛ్రమేకమితి ॥ ౧౧ ॥ స్మృతిసా

రె—శ్లో ॥ కుర్యాచ్చత్వారిక్రుచ్ఛ్రాణిసన్న్యాసేప్సురనాశ్రమీ । ఆశ్రమీ కృచ్ఛ్రమేకంతుకృత్వాసన్న్యాసమర్హతీతి ॥

అథ జీవచ్ఛ్రాద్ధాద్యష్టశ్రాద్ధనిరూపణమ్.

౧ ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ దేయంపితృభ్యోదేవేభ్యస్స్వపితృభ్యోపియత్నతః । దత్వాశ్రాద్ధమృషిభ్యశ్చమనుజేభ్యస్తథాక్రమీ ॥ ఇష్టింవైశ్వానరీంకృత్వా ప్రాజాపత్యామథాపివా । అగ్నీన్స్వాత్మనిసంరోప్యమంత్రవత్ప్రవ్రజేత్ప్పురితి ॥ ౨ ॥ బోధాయనః—దైవికంచార్షికందివ్యంపిత్ర్యంమాతృకమానుషే । భౌతికంచాత్మనశ్చాంతేచాష్టౌశ్రాద్ధానినిర్వపేదితి ॥ ౩ ॥ అత్రిః ॥ దైవమార్షం తతోదివ్యం మానుషంభౌతికంతథా । పిత్రూణాం దివ్యమాతౄణామాత్మనోవృ

శ్రాద్ధదేవతాః

ద్ధితత్పరఇతి ॥ ౪ ॥ శౌనకః—దైవంచైవార్షికంచైవ దివ్యంమానుషమేవచ । భూతశ్రాద్ధంపితృశ్రాద్ధంమాతౄణామాత్మనస్తథా ॥ ఏకైకస్మిన్దినెకుర్యాదేకైకంశ్రాద్ధమర్థవత్ । నాందీముఖవిధానేన విధిరేషాంప్రకీర్తితః ॥ వసవోష్టౌస్మృతాస్తత్రరుద్రాఏకాదశాపిచ । తత్రైవద్వాదశాదిత్యాదైవశ్రాద్ధేతు దేవతాః ॥ ౫ ॥ మరీచిరత్ర్యంగిరసౌపులస్త్యఃపులహఃక్రతుః । ప్రచేతాశ్చ వసిష్ఠశ్చ ఆర్షేసభృగునారదః ॥ దివ్యేహిరణ్యగర్భోవిరాట్ప్రజాపతిరేవచ । సనకశ్చసనందశ్చ తృతీయశ్చసనాతనః ॥ కపిలశ్చాసురిశ్చైవ వోఢుఃపంచశిఖస్తథా । ఏతేమానుషికేశ్రాద్ధే మనుష్యాస్సప్తదేవతాః ॥ పృథివ్యాపస్తథాతెజోవాయురాకాశమేవచ । ఏతానిపంచభూతానిభూతశ్రాద్ధేతుదేవతాః॥ పితృశ్రాద్ధేకవ్యవాహోఽనలస్సోమోర్యమాతథా। అగ్నిష్వాత్తాబర్హిషదస్సోమపాశ్చైవ దేవతాః ॥ గౌరీపద్మాశచీమెధాసావిత్రీవిజయాజయా । దెవసేనాస్వధాస్వాహామాతృశ్రాద్ధేతుదెవతాః ॥ ఆత్మశ్రాద్ధే దేవతాతు పరమాత్మాప్రకీర్తితఇతి ॥ ౬ ॥ అత్రిః—పార్వణంచయథావృద్ధిశ్రాద్ధంకుర్యాద్యథావిధి । ఏకైకోమంత్రవత్పిండోదేయస్తూష్ణీంతథాపరః ॥ సర్వమంత్రేషుకర్తవ్యం నాందీముఖవిశేషణం । ఉత్థాయచతతోవిద్వాన్హృష్టఃపుష్టేనచేతసా ॥ ప్రదక్షిణంతతఃకృత్వా నమస్కృత్యద్విజోత్తమాన్ । క్షంతవ్యమితితాన్బ్రూయాత్ప్రణమ్యశిరసాతతః॥ సన్న్యాసార్థంమయాశ్రాద్ధంకృతమెతద్ద్విజోత్తమాః । అనుజ్ఞాం ప్రాప్య

యుష్మాకం సిద్ధింయాస్యామిశాశ్వతీమితి ॥ వా ॥ తతఃపరేద్యుః పుణ్యాహవాచనపూర్వకంవపనంకుర్యాత్ ॥ ఇతిశ్రాద్ధదేవతాః

అథ సన్న్యాసక్రమః

౧॥తదాహశౌనకః॥సూ॥పూర్వేద్యుర్నాందీముఖంకృత్వాబ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా పుణ్యాహంవాచయిత్వాకేశశ్మశ్రులోమనఖానివాపయిత్వాయథావిధిస్నాత్వాహోమాదిద్రవ్యవ్యతిరిక్తంద్రవ్యజాతం పుత్రాదిభ్యోదత్వాదండాదీన్సన్నిధాప్యదేవాయతనేగ్రామేవాపులినేవారథ్యేవాస్థిత్వా,బ్రహ్మణేనమఃఇన్ద్రాయనమః ఆత్మనేనమః- అంతరాత్మనేనమః- పరమాత్మనేనమః, ఇతి బ్రహ్మాంజలింకృత్వా మానసంజపిత్వా ఉపస్పృశ్య దర్భాంజలింకృత్వా వేదాదీన్జపిత్వా సక్తుముష్టిం ప్రాశ్యాపఆచమ్య, ఓంభూః సావిత్రీం ప్రవేశయామి, తత్సవితుర్వరేణ్యం ఓంభువస్సావిత్రీం ప్రవేశయామి, భర్గోదేవస్యధీమహి,ఓగ్ంసువః సావిత్రీం ప్రవేశయామి- ధియోయోనః ప్రచోదయాత్, ఓంభూర్భువస్సువః, సావిత్రీం ప్రవేశయామి, తత్సవితు+దయాత్ ॥ ఇతిజపిత్వాకించనా ప్రాశ్యపురస్తాదాదిత్యస్యాస్తమయాదాజ్యం విలాప్యోత్పూయ స్రుచిచతుర్గృహీతంగృహీత్వాసమిద్ధేగ్నావోం భూర్భువస్సువస్స్వాహేతిపూర్ణాహుతిం హుత్వా సాయమగ్నికార్యంకృత్వాగ్న్యుత్తరప్రదేశేషు పాత్రాణిసాదయిత్వా దక్షిణదేశే దర్భాంత్సగ్ స్తీర్య కృష్ణాజినంచాంతర్ధాయైతస్యాంరాత్ర్యాంజాగరణం కృత్వేతి ॥—శ్లో॥ అపోహిష్ఠేతిచద్వాభ్యాం శ్మశ్రురోమనఖానిచ । గోదానికవిధానేన సర్వమంత్రాన్నియోజయేత్ । శేషస్యకర్మణస్సిద్ధ్యై కేశాన్ సప్తాష్టవాపునః । సంరక్ష్యవాపయేత్సర్వం కేశశ్మశ్రునఖానిచేతి కాత్యాయనాదిస్మరణాత్ ॥వా॥ సప్తాష్టావాకేశాన్ స్థాపయిత్వావాపయేత్, దక్షిణజానున్యుత్తానం వామహస్తంకృత్వా తదుపరిసపవిత్రదక్షిణహస్తస్య నిధానంబ్రహ్మాంజలిః॥ సంహత్యహస్తావధ్యేయ స్సహిబ్రహ్మాంజలిస్మృతఇతిమనుస్మరణాత్తథాకృత్వా బ్రహ్మణేనమఇత్యాది మనసాజపేదిత్యర్థః, సక్తుముష్టిప్రాశనంప్రణవేనకృత్వాచమ్యనాభిమభిమంత్రయేత్ ॥ ౨॥ తథాచబహ్వృచపరిశిష్టే ॥ అథ సక్తూన్ప్రాశ్యాచమ్య నాభిమభిమంత్రయేత్, ఆత్మనేస్వాహా అంతరాత్మనే స్వాహా, ప్రజాపతయేస్వాహేతి, తతఃపయోదధిఘృతాని త్రివృత్కృతాని త్రి

వృదసీతిమంత్రేణ ప్రథమం ప్రాశ్నీయాత్ప్రవృదసీతి ద్వితీయంసంవృదసీతి
తృతీయం, ఆపఃపునంత్విత్యుదకం ప్రాశ్నీయాత్తదలాభఇతి ॥౩॥ అత్రబోధా
యనః ॥సూ॥ పుణ్యాహంస్వస్త్యృద్ధిరితివాచయిత్వాకేశశ్మశ్రులోమనఖానివా
పయిత్వోపకల్పయతే యష్టయశ్శిక్యం జలపవిత్రంకమండలుం పాత్రమిత్యేత
త్సమాదాయ గ్రామాంతే గ్రామసీమాంతేగ్న్యగారేవాజ్యం పయోదధీతి త్రి
వృత్ప్రాశ్యోపవసేదపోంభూస్సావిత్రీం ప్రవిశామి తత్సవితుర్వరేణ్యం,
ఓంభువస్సావిత్రీంప్రవిశామిభర్గోదేవస్యధీమహి ఓగ్ంసువస్సావిత్రీం ప్రవిశా
మిధియోయోనః ప్రచోదయాదితి పచ్ఛోర్ధర్చశస్తతస్సమస్తాంవ్యస్తాంశ్చత్రి
మాదాశ్రమముపనీయబ్రహ్మభూతోభవతీతివిజ్ఞాయతే పురాదిత్యస్యాస్తమయా
ద్గార్హపత్యముపసమాధాయాన్వాహార్యపచన మాహృత్య జ్వలంతమాహవనీ
యముద్ధృత్య గార్హపత్యే ఆజ్యంవిలాప్యోత్పూయస్రుచిచతుర్గృహీతం గృహీ
త్వాసమిద్వత్యాహవనీయే పూర్ణాహుతింజుహోత్యోం స్వాహేత్యేతద్బ్రహ్మ
న్వాధానమితి విజ్ఞాయతేథ సాయంహుతేగ్నిహోత్రే ఉత్తరేణగార్హపత్యం
తృణానిసంస్తీర్య తేషుద్వంద్వంన్యంచిపాత్రాణిసాదయిత్వా దక్షిణేనాహవనీ
యం బ్రహ్మాయతనేదర్భాన్సంస్తీర్య తేషు కృష్ణాజినంచాంతర్ధాయైతాం రా
త్రింజాగర్తియఏవంవిద్వాన్ బ్రహ్మరాత్రిముపోష్యబ్రాహ్మణోగ్నీన్ సమా
రోప్యవాప్రమీయతేసర్వంపాప్మానంతరతితరతిబ్రహ్మహత్యామితి॥అయమర్థః॥
వా॥ పూర్వాహ్ణేవపనంకృత్వాఉపరాహ్ణేఉపకల్పయతే,ఆర్జయతియష్ట్యాదీన్
యష్టయఃదండాశ్శిక్యం రజ్జునిర్మితం భిక్షాపాత్రధారణం ॥—శ్లో॥ కుశకా
ర్పాససూత్రైర్వా క్షౌమసూత్రైరథాపివా । కుశైర్గ్రథితంశిక్యం పద్మాకా
రసమన్వితమ్ ॥ షట్పాదంపంచపాదంవా బంధద్వయవిశోభిత మితి స్మరణాత్,
జలపవిత్రముదకశోధనార్థం వస్త్రం ॥—శ్లో॥ వికోశంస్యూతమస్పృష్టం సర్వ
తోద్వాదశాంగులమ్ । ద్విగుణంత్రిగుణంవాపి సర్వతోష్టాంగులంతువా । ప్రా
దేశమాత్రంవాసూక్ష్మకార్పాసైఃకృతమవ్రణమ్ । చండాలాద్యకృతంచైతత్స్మృ
తంజలపవిత్రకమితి స్మరణాత్ ॥ పాత్రంభైక్షాచరణార్థం అలాబుమృణ్మయా
ది, ఇతి శబ్దఆసనాద్యుపలక్షణార్థః ॥—శ్లో ॥ చతురశ్రంవర్తులంవాప్యాస
నందారవంశుభమ । కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసః కంథాంశీతనివారణీమితి స్మరణా

త్, త్రివృత్ప్రాశనమన్త్రః, ఓంభూః సావిత్రీమితి ఆశ్రమాదాశ్రమమితి వచ
నాత్త్రివృత్ప్రాశనాదూర్ధ్వం ప్రత్యావృత్తిర్నాస్తీతి దర్శయతి, బ్రహ్మసావిత్రీ
తయాభూతః బ్రహ్మభూతో భవతి, త్రివృత్ప్రాశనేనైవ సన్న్యాస ఇత్యర్థః, బ్ర
హ్మాన్వాధానమితి, యథా దర్శపూర్ణమాసయోరన్వాధానం తద్వదేతదపి బ్ర
హ్మప్రవేశస్యేతి ॥౪॥ దినాన్తరకృత్యమాహ శౌనకః ॥సూ॥ బ్రాహ్మేముహూ
ర్త ఉత్థాయ యథావిధి స్నాత్వా ప్రాతరగ్నికార్యం కృత్వా వ్యాహృతీర్జపిత్వా తత
రత్సమన్దీ ధావతీతి సూక్తమప్సు జపేదితి ॥౫॥ దత్తాత్రేయః ॥—శ్లో॥ బ్రహ్మరా
త్రిం తతో నీత్వా పౌర్ణమాస్యాం ద్విజోత్తమః । ప్రాతర్హుత్వా స్వకల్పేన కృ
త్వా స్నానాదికాః క్రియాః । ప్రాజాపత్యాం ప్రతిపది త్విష్టిం కృత్వా యథావిధి॥
తతో వి ప్రాయదద్యాత్తు సర్వవేదసదక్షిణామితి ॥౬॥ శౌనకః ॥సూ॥ ప్రాజా
పత్యేష్ట్యా పునరాహవనీయ ముద్ధృత్య ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా సర్వం నిదధా
తి యచ్చ పూర్వం యచ్చ ప్రజాపతౌ తన్మనసి జుహోమి విముక్తోహం దేవకి
ల్బిషాత్స్వాహా, అయం తే యోనిరృత్వియ ఇత్యాత్మన్యగ్నీన్ సమారోపయతి
ప్రాణేన గార్హపత్యమపానేన దక్షిణాగ్నిం వ్యానేనాహవనీయ ముదానేనావ
సక్థ్యం సమానేన సభ్యం పునరాహవనీయం గత్వాద్భ్యస్సంభూత ఇత్యాదిత్యముప
స్థాయోత్తరనారాయణేన గృహాన్నిష్క్రామేదితి ॥౭॥ ఆత్రేయః ॥సూ॥ మృ
ణ్మయాన్యశ్మమయాని చాప్సు జుహుయాద్గురవే తైజసాని దద్యాదితి ॥౮॥ బోధా
యనః ॥సూ॥ అథ బ్రాహ్మే ముహూర్త ఉత్థాయ కాల్య ఏవ ప్రాతరగ్నిహోత్రం
జుహోత్యథ ప్రష్ఠాం స్తీర్త్వాపః ప్రణీయ వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి
సా ప్రసిద్ధేష్టిస్సంపద్యతేఽథాహవనీయేగ్నిహోత్రద్రవ్యాణి ప్రక్షిపత్యమృణ్
మయాన్యశ్మమయాని గార్హపత్యేఽరణీభవతో నతన్మనసావిత్యథాత్మన్యగ్నీన్ స
మారోపయతే యాతే అగ్నే యజ్ఞియా తనూరితి త్రిస్త్రిరేకైకం సమాజిఘ్రతీతి
॥౯॥ శౌనకః ॥సూ॥ అథ పుత్రం దృష్ట్వా జపతి త్వం బ్రహ్మ త్వం యజ్ఞస్త్వం లోక ఇ
తి॥ స పుత్రః ప్రత్యాహాహం బ్రహ్మాహం యజ్ఞోహం లోక ఇతి ॥౧౦॥ బహ్వృచ
పరిశిష్టే ॥ సూ॥ అథ పుత్రాన్ సుహృదో బన్ధూన్ ప్రత్యాహ న మే కశ్చిన్నాహం
కస్యచిదితి జలాశయం గత్వా తస్మాదాశ్రమాత్సన్న్యాసాశ్రమం గమిష్యామీతి
సంకల్పయేదితి ॥ ౧౧ ॥ అప్స్వేవోదకాహుతిద్వయమాహ కపిలః ॥ అద్భ్య

స్నాత్వాహం పుత్రైషణాయా విత్తైషణాయా లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థితోऽహం స్వా
హేత్యద్భ్య ఏవాపః పాణినా హుత్వేతి ॥౧౨॥ బోధాయనః ॥ అథయజ్ఞోపవీ
తం విసృజ్యాద్భిస్సంస్పృశ్యాప్సు జుహోతి వేదాంతవిజ్ఞానేతి ॥ ౧౩ ॥ ఆరణ్యో
పనిషది చ ॥శ్రు॥ ఉపవీతం భూమౌ వాప్సు వా విసృజేదితి ॥౧౪॥ కాఠకశ్రుతిః ॥స
శిఖాన్కేశాన్నిష్కృత్య విసృజ్య యజ్ఞోపవీతం భూస్స్వాహేతి ॥౧౫॥ అత్రా
థర్వణశ్రుతిః ॥ బ్రహ్మసూత్రమహమేవేతి విద్వాన్ త్రివృత్సూత్రం త్యజే
దపి చాన్య ఏవం విద్వాన్ య ఏవం వేద సన్న్యస్తం మయేతి త్రిః కృత్వా అభయం సర్వ
భూతేభ్యో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తత ఇతి ॥౧౬॥ బహ్వృచపరిశిష్టే తు ॥సూ॥ ప్రా
ఙ్ముఖస్తిష్ఠన్నూర్ధ్వబాహుర్బ్రూయాత్, ఓం భూః సన్న్యస్తం మయా, ఓం భువః
సన్న్యస్తం మయా, ఓగ్ం సువః సన్న్యస్తం మయా, ఓం భూర్భువస్సువః సన్న్యస్తం
మయా, ఇతి త్రిరుపాంశు త్రిర్మధ్యమం త్రిరుచ్చైరితి ॥౧౭॥ ప్రకారాంత
రమాహ శౌనకః ॥ ఓం భూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తం మయా సన్న్యస్తం మయేతి మం
ద్రమధ్యమోత్తమస్వరేణోక్త్వా అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్త ఇతి॥ ప్రాఙ్ముఖ ఉద
ఙ్ముఖో వా ఉదకపూర్ణాంజలినినయనం కృత్వా యథాధికారం యథావిధి దండా
దిగృహీత్వా స్వధర్మనిష్ఠో భవేదితి ॥౧౮॥ బోధాయనస్త్వాహ ॥సూ ॥ అథాంత
ర్వేదితిష్ఠన్నోం భూర్భువస్సువ స్సన్న్యస్తం మయేతి త్రిరుపాంశూక్త్వా త్రి
ర్మధ్యమం త్రిరుచ్చైస్త్రిషడ్వాహి దేవా ఇతి విజ్ఞాయతే అభయం సర్వభూతే
భ్యో మత్త ఇతి చాపాం పూర్ణాంజలిం నినయతీతి ॥ ౧౯॥ అత్ర యమః ॥శ్లో॥
దత్త్వా తోయాంజలిం విప్రో భక్త్యా సంప్రార్థయేద్ధరిమ్ । సర్వదేవాత్మకేణాయే
తోయాహుతిమహం హరే। దత్త్వా సర్వేషణాస్త్యక్త్వా యుష్మచ్ఛరణమాగతః। త్రా
హి మాం సర్వలోకేశ గతిరన్యా న విద్యతే॥ సన్న్యస్తం మే జగన్నాథ పాహి మాం మధు
సూదన। త్రాహి మాం సర్వసర్వేశ వాసుదేవ సనాతన। సన్న్యస్తం మే జగద్యోనే పుండ
రీకాక్ష మోక్షద ॥ అహం సర్వాభయం దత్త్వా భూతానాం పరమేశ్వర । యుష్మచ్ఛ
రణమాపన్నస్త్రాహి మాం పురుషోత్తమేతి ॥ తతో దిగంబరో భూత్వా గచ్ఛేత్కిం
చిదుదఙ్ముఖః । జిజ్ఞాసుశ్చేత్పరావృత్య తిష్ఠేదాచార్యశాసనే । తతో దోరక
కౌపీనం బహిర్వాసః కంథాం దండం చ క్రమేణైకైకం ప్రణవేనైవ దధ్యాత్-త
త ఇంద్రస్య వజ్రోऽసి వార్త్రఘ్నశ్శర్మ మే యచ్ఛ యత్పాపం తన్నివారయేతి దం

డంసంప్రార్థ్య, సఖా మే గోపాయేతి దండం ధారయేదితి ॥౨౦॥ ఆథర్వణీశ్రుతిః ॥ సఖామా గోపాయోజస్సఖాయోఽసీంద్రస్య వజ్రోఽసీత్యనేనమంత్రేణ కృత్వోర్ధ్వం వైణవందణ్డం కౌపీనం పరిగృహ్ణీయాదితి॥౨౦॥ మైత్రాయణీయశ్రుతిరపి॥ఇంద్రస్యవజ్రోఽసీతి త్రీన్వైణవాన్ దండాన్ దక్షిణే పాణౌ ధారయేదేకం వేతి ఆరుణీశ్రుతిరపి॥ కామమేకం వైణవం దండం ధారయేదితి॥౨౦॥బోధాయనః॥సఖామా గోపాయేతి దండమాదత్తే యదస్యపారే రజస ఇతి శిక్యం గృహ్ణాతి యేన దేవాః పవిత్రేణేతి జలపవిత్రం గృహ్ణాతి యేన దేవా జ్యోతిషోర్ధ్వా ఉదాయన్నితి కమండలుం గృహ్ణాతి సప్తవ్యాహృతీభిః పాత్రం గృహ్ణాతీతి ప్రకారాంతరం—అన్యేతుప్రకారాన్తరమాహుః॥వా॥నాందీముఖంశ్రాద్ధంకృత్వా పరేద్యురుపోష్య సప్తాష్టవా కేశాన్పరిహృత్య కంఠాదుపరివాపయిత్వా నఖనికృంతనంచ కారయిత్వా స్నాత్వాచమ్య పుణ్యాహంవాచయిత్వా పుత్రాదిదాయాతిరిక్తం స్వద్రవ్యంహోమార్థం దక్షిణార్థంచ స్థాపయిత్వా బ్రాహ్మణేభ్యస్సర్వందత్వా తతోదోరకౌపీనాచ్ఛాదనాని ప్రక్షాళ్య సలక్షణం ముద్రాసహితం వైణవం దండం జలపాత్రంచ సన్నిధాప్య దేవాయతనాదౌ స్థిత్వా బ్రహ్మాంజలింకృత్వా, ఓంనమో బ్రహ్మణే + కరోమీతి త్రిర్జపిత్వా, బ్రహ్మయజ్ఞవద్వేదాదీన్ జపిత్వా, ఓంబ్రహ్మణే నమః, ఓంఇంద్రాయనమః, ఓంసోమాయనమః, ఓంప్రజాపతయేనమః, ఓంఆత్మనేనమః, ఓం అంతరాత్మనేనమః; ఓంపరమాత్మనేనమః, ఇతిసక్తుముష్టిత్రయంప్రణవేన ప్రాశ్యాచమ్య, ఓంఆత్మనేస్వాహా. ఓంఅంతరాత్మనేస్వాహా, ఓంపరమాత్మనేస్వాహా, ఓం ప్రజాపతయేస్వాహేతి నాభింస్పృష్ట్వా జపేత్, తతఃపయోదధిఘృతం ప్రత్యేకం త్రివారం ప్రణవేన ప్రాశ్యాచమ్య ప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్య ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా యథాశక్తిగాయత్రీజపం కుర్యాత్, తతఆదిత్యాస్తమయాత్పూర్వమేవ వక్ష్యమాణంపురుషసూక్తహోమాద్యర్థమగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయేత్ పురుషసూక్తహోమవిరజాహోమౌ కరిష్యఇతిసంకల్ప్య స్వేస్వేఽగ్నావాజ్యభాగాంతంకృత్వా భూస్స్వాహేతిపూర్ణాహుతింజుహుయాత్, తతస్సాయంసంధ్యాముపాస్య సాయమగ్నికార్యంకృత్వాగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాంత్సగ్స్తీర్య కృష్ణాజినంచవస్త్రేణాచ్ఛాద్య తత్రాసీనోగాయత్రీంజపన్ జాగరణంచకుర్యాత్, తతో బ్రాహ్మేముహూర్తఉత్థాయ స్నాత్వాచమ్యాథ స్వాగ్నౌ చరుం శ్రపయి

త్వాభిఘార్య బర్హిషాస్యాసాద్య వ్యాహృతీఃపురుషసూక్తంచజపేత్, ప్రజాప
తయేస్వాహా, ఇంద్రాయస్వాహా,విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా,బ్రహ్మణేస్వాహా॥ ఇ
తిజపిత్వాపుణ్యాహంవాచయిత్వాస్రువేణాజ్యంగృహీత్వాగ్నయేస్వాహా,సోమా
యస్వాహాగ్నయేస్వాహేతిహుత్వాప్రయాసాయస్వాహేతిద్వాదశాజ్యాహు
తీఃప్రాణాయస్వాహేతిపంచాజ్యాహుతీర్హుత్వాస్వశాఖాపురుషసూక్తేన ప్రత్యృ
చంసమిదన్నాజ్యాహుతీఃక్రమేణజుహుయాత్ తతోవిరజాహోమమాజ్యేనచరు
ణాచకుర్యాత్,స్విష్టకృదాద్యుత్తరతంత్రంకృత్వాఓంస్వాహేతిపూర్ణాహుతిం
హుత్వాసర్పిర్మిశ్రంచరుంప్రాశ్యాచమ్యబ్రహ్మాదాన్సనంకృత్వాఆచార్యా
యదక్షిణాందత్త్వాప్రాతస్సంధ్యాముపాస్యప్రాతర్హోమంచకృత్వా॥ శ్రు॥ సంమా
సించంతుమరుతస్సమింద్రస్సంబృహస్పతిఃసంమాయమగ్నిస్సించత్వాయుషాచబ
లేనచాయుష్మంతం కరోతు మేత్యుపస్థాయ, అయంతేయోనిరితి త్రిరగ్ని
మాజిఘ్రేత్, తతోదోరకౌపీన కాషాయవస్త్రదండాదికం గృహీత్వా, జ
లాశయంగత్వా స్నాత్వాస్త్రాశాశ్రిమాత్పగ మహం సాశ్రమం ప్రవిశామీతిసం
కల్ప్య నాభిమాత్రోదకే ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠ సావిత్రీంవ్యాహృతౌ ప్రవేశయా
మీతిసంకల్ప్య, సావిత్రీప్రవేశనంకుర్యాత్, ఓంభూః సావిత్రీం ప్రవేశయా
మి, తత్సవి+ ణ్యం, ఓంభువః సావి + మి, భర్గోదేవ + హి, ఓగ్ంసువః
సావి + మి, ధియో + యాత్ ॥ ఓంభూః సావిత్రీం + మి, తత్సవి + ణ్యం,
భర్గోదేవస్యధీమహి, ఓంభువః సావి+మి,ధియో + యాత్,ఓగ్ంసువఃసావి
త్రీం + మి, తత్సవితుర్వ + దయాదితివ్యాహృతౌ సావిత్రీంప్రవేశయేత్, త
తః వ్యాహృతీః ప్రణవే ప్రవేశయామీతిసంకల్ప్య, ఓంభూఃప్రవేశయామి,
ఓంభువః ప్రవేశయామి, ఓగ్ంసువఃప్రవేశయామి, ఓంభూర్భువస్సువః ప్ర
వేశయామీతివ్యాహృతీః ప్రణవేసమారోపయేత్, తతఃఅహంవృక్షస్య+వేదా
నువచనం,యశ్ఛందసామృ + మేగోపాయేతిజపిత్వా, పుత్రైషణాయాశ్చవిత్తైష
ణాయాశ్చలోకైషణాయాశ్చవ్యుత్థితోఽహమిత్యుక్త్వోర్ధ్వబాహుస్సూర్యాభిము
ఖస్తిష్ఠన్, ఓంభూః సంన్యస్తంమయా ఓంభువఃసంన్యస్తంమయాఓంసువఃసన్న్య
స్తంమయాఓంభూర్భువస్సువస్సంన్యస్తంమయేతిమంద్రమధ్యోత్తమస్వరేణత్రివా
రంప్రైషమంత్రముచ్చార్యాభయంసర్వభూతేభ్యోమత్తస్స్వాహేతిప్రాచ్యాం

దిశ్యుదకాంజలిం ప్రక్షిప్య శిఖాం ఛిత్వా యజ్ఞోపవీతం నికృత్యోదకాంజలిం నాగృహీత్వా ఓం భూస్స్వాహేత్యప్సు హుత్వా ప్రైషమంత్రేణ త్రివారమభిమంత్రితముదకం ప్రాశ్య తీరం గత్వా వాసః కటిసూత్రాదికం భూమౌ విసృజ్య జాతరూపధరస్సప్తపదం ప్రాచీముదీచీం వా దిశం వ్రజేత్, తత ఆచార్యోఽన్యో వా భో భగవన్ తిష్ఠ తిష్ఠ లోకానుగ్రహార్థం దండాది గృహాణేతి నివార్య కౌపీనం కాషాయవస్త్రం చ దద్యాత్, ప్రణవేన స్వీకృత్య పరిధాయాచమ్య వస్తకప్రమాణం పరశుశంఖముద్రాన్వితాగ్రం సురభిపద్మముద్రాన్వితమధ్యం నాగముద్రాన్వితమూలముక్తలక్షణయుక్తం వైణవం దండమింద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్న ఇతి తం ప్రార్థయన్ సఖా మా గోపాయేతి దక్షిణహస్తేన గృహ్ణీయాత్, ఓమితి కమండలుం చ గృహ్ణీయాదితి ॥ శ్లో ॥ ఏవం సన్న్యాసకల్పస్య నానాత్వమృషిభిస్స్మృతమ్ । తత్ర వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా సంప్రదాయానుసారతః ॥ ...

ఇతి సన్న్యాసప్రవేశవిధిః

అథ సన్న్యాసోపదేశక్రమః

ఉక్తవిధినా సన్న్యాసం విధాయాత్మజ్ఞానాయ గురుసమీపం గచ్ఛేత్, తథా చ ముండకే శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి, తతో వినీతో గురుముపగమ్య దక్షిణం జానుం భూమౌ నీత్వా పాదగ్రహణం చ కృత్వా, యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ॥ తగ్ం హ దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య ఇతి మంత్రేణ గురుమీశ్వరబుద్ధ్యోపస్థాయాధీహి భగవో బ్రహ్మేతి బ్రూయాత్, తస్మై సాధనచతుష్టయసంపన్నాయాధికారిణే గురుర్బ్రహ్మోపదిశేత్ ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ ॥ యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యాం ॥ తదేతత్సత్యమితి ॥ తతో గురురాత్మానమనుసంధాయ జలపూర్ణశంఖం పుష్పాదిభిరభ్యర్చ్య ద్వాదశ ప్రణవైరభిమంత్ర్య ప్రణవేన శిష్యస్య శిరోభిషించేత్ తతశ్శన్నో మిత్ర ఇతి శాంతిం పఠిత్వా శిష్యశిరసి హస్తం దత్త్వా పురుషసూక్తం జపేత్ ॥ తథా చ బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ సూ ॥ అథాస్య శిరసి పురుషసూక్తేన పాణిముపదధాతి, మమ హృదయే హృదయం తే దధామి మమ చిత్తమనుచి

త్తంలెఅస్తు, మమవాచమేకవ్రతేజుషస్వ బృహస్పతిస్త్వాంనియునక్తుమహ్యమితి హృదయదేశఇతి, తతః ప్రణవముపదిశ్య తదర్థంబోధయేత్, మహావాక్యోప దేశపూర్వకంధర్మం బోధయిత్వానామదద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యతినామాని ॥ తత్త్వంపదార్థయోరైక్యంయత్పదం ప్రతిపాదయేత్ । తన్నామయతయేకుర్యాద్వాక్యనామతదిష్యతే ॥ యతీనాంఖ్యాతయశసామాచార్యాఃపూర్వభావినామ్। నామకుర్యాన్నశిష్యస్య బుద్ధిపూర్వంకదాచనేతిసంప్రదాయవిదః॥ బహ్వృచపరిశిష్టేపి—సూ ॥ అథాస్మైనామదద్యాద్వైష్ణవం నామాథవా యద్రోచతఇతి సంప్రదాయనవచనం ॥ యోగపట్టంచదాతవ్యంవేదాంతాభ్యాసతఃపరమ్ ।తతోనామప్రకర్తవ్యంగురుణాసర్వసమ్మతమ్ ॥ తీర్థాశ్రమవనారణ్యగిరిపర్వతసాగరాః । సరస్వతీభారతీచ పురీనామయతేర్దశ ॥ శ్రీపాదసంజ్ఞయావాచ్యం నామతస్యయథాతథమితి ॥

ఇత్యుపదేశక్రమః

అథాతురసన్న్యాసకల్పః

శ్లో ॥ యద్యాతురస్స్యాన్మనసావాచావాసన్న్యసేత్సుధీః। ఆతురాణాంచ సన్న్యాసేనవిధిర్నైవచక్రియా ॥ ప్రైషమాత్రంసముచ్చార్యసన్న్యాసం తత్రపూరయేదిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః స్వశక్త్యనుసారేణమనసా వాచావా ప్రైషోచ్చారణాదికుర్వీత, ఆతురస్య కృచ్ఛ్రనాందీశ్రాద్ధాది నిఖిలాంగలోపేపి సన్న్యాసపూర్తిః, విలంబితాతురస్యతు ప్రైషమాత్రమితి మాత్రచోసంభవదంగకలాపవ్యావర్తకత్వేనాప్యుపపత్తౌ శక్యాంగకలాపవ్యావర్తకత్వానుపపత్తేర్నాందీశ్రాద్ధేష్టివిరజాహోమాద్యశక్తస్యేష్టదేవతాయై పూర్ణాహుతిరగ్నిసమారోపణ గాయత్రీప్రవేశనప్రైషోచ్చారణాభయదానానీత్యాహుః ॥ అత్రయాజ్ఞవల్క్యః—సూ ॥ అశక్తావిష్టదేవతాయై పూర్ణాహుతింహుత్వా అసౌ స్వర్గాయలోకాయస్వాహేత్యాహవనీయే దారుమయాని పాత్రాణి ప్రజ్వాల్య మృన్మయాన్యప్సుప్రక్షిప్య సమ్మాసించంతు మరుతఇత్యగ్నిముపస్థాయ, యాతేఅగ్నఇత్యనేనహస్తం ప్రతాప్య, ఆత్మన్యగ్నింసమారోప్యసర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం సప్తపంచ వాకేశాన్విసృజ్య వాపయిత్వా, యథావిధి స్నాత్వాచమ్య పాత్రేణ తోయమాదాయాపఉపస్పృశ్యదక్షిణేనపాణినాప్సుజుహోతి, ఏషవాఅగ్నేర్యోనిః, యఃప్రాణః, ప్రాణంగచ్ఛ స్వాంయోనిమభిగచ్ఛ

స్వాహేతి ప్రథమాహుతిః; ఆపో వై సర్వా దేవతాః సర్వాభ్య ఏవైనం దేవతాభ్యో జుహోతీతి ద్వితీయాహుతిః, తతో హుతశేషమాశుశ్శిశాన ఇత్యనువాకేనాభిమన్త్ర్య పుత్రైషణా విత్తైషణా లోకైషణా మయా త్యక్తా స్వాహేతి ప్రథమం పిబేత్ ఓం భూర్భువస్సువర్బ్రహ్మ ఓం భూర్భువస్సువరోం మయా సన్న్యస్తం స్వాహేతి ద్వితీయం పిబేత్, అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్తస్స్వాహేతి తృతీయం పిబేత్, తతో న్యస్తోయమంజలిపూర్ణమాదాయ ప్రాగాదిదిక్షు ప్రత్యేకం నినయేత్, ఓం భూః సావిత్రీం ప్రవేశయామి, ఓం భువః సావిత్రీం ప్రవేశయామి, ఓం సువః సావిత్రీం ప్రవేశయామి, ఓం భూర్భువస్సువః సావిత్రీం ప్రవేశయామీతి సావిత్రీ ప్రవేశనం కృత్వా ఊర్ధ్వబాహుస్సూర్యాభిముఖో భూత్వా ఓం భూః సన్న్యస్తం మయా ఓం భువః సన్న్యస్తం మయా ఓం సువః సన్న్యస్తం మయా ఓం భూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తం మయేతి ప్రైషముచ్చారయేత్తూష్ణీం శిఖాం నికృత్య స్నాత్వాచమ్య యజ్ఞోపవీతముద్ధృత్యోదకాంజలినా గృహీత్వా ఓం భూః స్వాహేత్యప్సు హుత్వా దిగంబరో భూత్వా పుత్రైషణాతో ముక్తోఽహం విత్తైషణాతో ముక్తోఽహం లోకైషణాతో ముక్తోఽహమితి బ్రువన్మంత్రేణ దండాద్యాదాయ గచ్ఛేదత ఊర్ధ్వం న పుత్రగృహం గచ్ఛేన్మృతే పురుషసూక్తేన విష్ణుబుద్ధ్యాభిషిచ్య యతిసంస్కారమేవ కుర్యాదితి, అత్రాతురస్య ప్రైషమాత్రేణ సన్న్యాసస్య పూర్తిశ్రవణాత్ తదుత్తరకాలమేవ మృతస్య ఉపదేశవికలస్యాపి ఖననసంస్కారమేవ కుర్యాత్ జీవితశ్చేచ్ఛిఖాం యజ్ఞోపవీతం చ నికృత్య దండకాషాయవస్త్రాదీని చాదాయ సద్గురుమన్విష్య తదుపదేశం గృహీత్వా యతిధర్మాననుతిష్ఠేత్ ॥*

ఇత్యాతురసన్న్యాసకల్పః

శ్రీ అథ సన్న్యాసభేదాః శ్రీ

తత్ర సంవర్తః ॥—శ్లో ॥ చతుర్విధా భిక్షవస్తు కుటీచకబహూదకౌ । హంసః పరమహంసశ్చ యో యః పశ్చాత్స ఉత్తమ ఇతి ॥ దక్షః ॥ వృత్తిభేదేన భిన్నాశ్చ నైవ లింగేన తే ద్విజాః । లింగం తు వైష్ణవం తేషాం త్రిదండం సపవిత్రకమ్ ॥ వా॥ ఏతత్త్రిదండధారణం కుటీచకవిషయమ్ ॥ వ్యాసః ॥—శ్లో ॥ విరక్తిశ్చ ద్విధా ప్రోక్తా తీవ్రా తీవ్రతరేతి చ । సత్యామేవ తు తీవ్రాయాం న్యసేద్యోగీ కుటీచకే । శక్తో బహూదకే తీవ్రతరాయాం తీవ్రసంజ్ఞకే ॥ ముముక్షుః పరమే హం

సే సాక్షాద్విజ్ఞానసాధనే । కుటీచకాః పరివ్రాజ్య జ్యేష్ఠపుత్త్రనినిత్యశః । భిక్షాం బంధుభ్య ఆదాయ భుంజీరన్నాశక్తిసంక్షయే ఇతి ॥ శ్రుతిః ॥ కుటీచకో బ్రహ్మచారి కుటుంబం విసృజేదితి ॥ బోధాయనః ॥—శ్లో ॥ కుటీచకాస్తు సన్న్యస్య స్వీయ వేశ్మని నిత్యశః । భిక్షామాదాయ భుంజీరన్ స్వబంధూనాం గృహేథవా । శిఖీ య జ్ఞోపవీతీ స్యాత్ త్రిదండీ సకమండలుః ॥ సూ ॥ సావిత్రీం సహస్రకృత్వ ఆవర్త యేచ్ఛతకృత్వోపరిమితకృత్వో వేతి ॥ హారీతః ॥—శ్లో ॥ త్రిదండం వైణవం సౌ మ్యం సతతం సమపర్వకమ్ । వేష్టితం కృష్ణగోవాలరజ్జ్వాథ చతురంగులం । గ్రం థికారశిఖిభిర్యుక్తం సుశుభం శిక్యలక్షణం । గృహ్ణీయాత్సతతం విద్వాన్ పాత్రం చైవ కమండలుమ్ ॥ ఆసనం దారవం ప్రోక్తం స్వహస్తచతురంగులమ్ । కౌపీనా చ్ఛాదనం వాసః కంథాం శీతనివారిణీమ్ । జలపాత్రం పవిత్రం చ ఖనిత్రం చ కృపా ణికామ్ । పాదుకే చాపి గృహ్ణీయాత్కుర్యాన్నాన్యస్య సంగ్రహమ్ ॥ శిఖీ య జ్ఞోపవీతీ స్యాద్దైవతారాధనం చరేత్ । తర్పయిత్వా చ దేవాంశ్చ మంత్రవద్భా స్కరం నమేత్ । ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖో మౌనీ ప్రాణాయామత్రయం చరేత్ ॥ గా యత్రీం చ యథాశక్తి జప్త్వా ధ్యాయేత్పరం పదమ్ । స్థిత్యర్థమాత్మనో నిత్యం భిక్షా టనమథాచరేత్ । జపధ్యానేతిహాసైశ్చ దినశేషం నయేద్బుధః । కృతసంధ్యస్త తో రాత్రిం నయేద్దేవగృహాదిషు । హృత్పుండరీకనిలయం ధ్యాయేదాత్మానమ వ్యయమ్ । యతిధర్మరతశ్శాంతస్సర్వభూతసమో వశీ । ప్రాప్నోతి పరమం స్థా నం యత్ప్రాప్య న నివర్తతే । త్రిదండభృద్యో హి పృథక్సదాచరేచ్ఛనైశ్శనైస్స్వ క్తబహిర్ముఖాక్షః । సమ్ముచ్య సంసారసమస్తబంధనం స యాతి విష్ణోరమృతాత్మ నః పదమితి ॥ వ్యాసోపి ॥ స్వాధ్యాయం చాన్వహం కుర్యాత్ సావిత్రీం సంధ్య యోర్జపేత్ । యజ్ఞోపవీతీ సతతం కుశపాణిస్సమాహితః ॥ ధౌతకాషాయవసన శ్శుభ్రచ్ఛన్నతనూరుహః । ఆధ్యాత్మికం చ సతతం వేదాంతాభిహితం చరేత్ ॥ పుత్రేషు వాథ నివసేద్బ్రహ్మచారీ యతిర్మునిః । వేదమేవాభ్యసేన్నిత్యం స యా తి పరమాం గతిమ్ ॥ ధ్యాయీత సతతం దేవమేకాంతే పరమేశ్వరమ్ ॥ ఏకాన్నం వర్జయేన్నిత్యం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్ । ఏకవాసా ద్వివాసా వా శిఖీ యజ్ఞో పవీతవాన్ । కమండలుధరో విద్వాన్ యాతి తత్పరమం పదమితి ॥ మేధాతిథిః ॥ యావన్న స్యుస్త్రయో దండాస్తావదేకేన పర్యటేదితి ॥ హారీతః ॥ నష్టే జలపవి

త్రీంశ్చ త్రిదండేవాప్యథవాతః । ఏకంతు వైణవందండం పాలాశం బైల్వమేవవా ॥ గృహీత్వావిచరేత్తావద్యావల్లభ్యేత్త్రిదండకమితి ॥ యత్తు ॥ శిఖినస్తు స్మృతాః కేచిత్కేచిన్ముండాశ్చ భిక్షుకాః । చతుర్థాభిక్షవోవిప్రాస్సర్వేచైవత్రిదండిన ఇత్యత్రివచనం తద్వాగ్దండాద్యభిప్రాయమ్ ॥ తథాచమనుః ॥ వాగ్దండశ్చ మనోదండః కర్మదండస్తథైవచ । యస్యైతేనియతాబుద్ధౌ సత్రిదండీతిచోచ్యతఇతి ॥ దక్షః ॥ వాగ్దండోమౌనమేవస్యాత్కర్మదండస్త్వనీహతా । మానసస్యతుదండస్య స్వరూపం ప్రాణసంయమః । త్రిదండవ్యపదేశేనజీవంతిబహవోనరాః । యోహిబ్రహ్మనజానాతి నత్రిదండ్యర్హకోహిసః ॥ వ్యాసః ॥ వైణవాయేస్మృతాదండా లింగమాత్రప్రబోధకాః । లింగాభివ్యక్తయేధార్యా నపుణ్యధర్మహేతవః ॥ జితేంద్రియైర్జితక్రోధైర్ధార్యాస్తేతత్వదర్శిభిః । త్రిదండస్యపరిత్యాగే ఏకదండస్యధారణ మితి ॥వా॥ కుటీచకబహూదకయోర్హంసపరమహంససన్న్యాసం విదధాతిశ్రుతిః ॥ త్రిదండంకమండలుం శిక్యంపాత్రంజలపవిత్రంశిఖాం యజ్ఞోపవీతంచేత్యేతత్సర్వం భూస్స్వాహేత్యప్సుపరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేదితి ॥ బోధాయనః॥సూ॥ ముండఃకాషాయవాసావాఙ్మనఃకర్మదండైర్యుక్తో నామద్రోహీయజ్ఞోపవీతంత్రిదండం కమండలుంపాత్రం పరిత్యజ్యవిసృజ్య సర్వకర్మాణిసర్వసహస్సర్వసంగనివృత్తఇతి ॥ స్మృతిరపి ॥—శ్లో॥ త్రిదండంకుండికాంచైవ సూత్రంచాథకపాలికామ్ । జంతూనాంవారణంవస్త్రంసర్వంభిక్షుఃపరిత్యజేదితి ॥ ఇతికుటీచకధర్మనిరూపణమ్

శ్రీ అథబహూదకధర్మాః శ్రీ

బహూదకధర్మమాహ పితామహః ॥—శ్లో॥ బహూదకస్తువిజ్ఞేయ స్సర్వసంగవివర్జితః । బంధువర్గేనభిక్షేత స్వభూమౌనైవసంవిశేత్ । నిశ్చలస్థాణుభూతశ్చ సదామోక్షపరాయణః । నకుర్యాన్నోదకేసంగం కుర్యాద్వస్త్రేచ చేతసా । నాగారేనాసనేనాన్నే నాస్తరేనత్రిదండక ఇతి ॥మాధవీయపరాశరే॥ బహూదకశ్చసన్న్యస్య బంధుపుత్రాదివర్జితః । సప్తాగారంచరేద్భైక్ష మేకాన్నంచపరిత్యజేత్ । గోవాలరజ్జుసంబద్ధం త్రిదండంశిక్యముద్ధృతమ్ । జలపాత్రంపవిత్రంచ ఖనిత్రంచకృపాణికామ్ । శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచ 'దేవతారాధనంచరేదితి॥

శ్రీ అథహంసధర్మాః శ్రీ

హంసధర్మమాహ పితామహః ॥—శ్లో॥ హంస స్తృతీయో విజ్ఞేయో భిక్షుర్మోక్షపరాయణః । నిత్యంత్రిషవణస్నాయీ ఆర్ద్రవాసా భవేత్సదా ॥ చాంద్రాయణేనవర్తేత యతిధర్మానుశాసనాత్ । వృక్షమూలేవసేన్నిత్యం గుహాయాంవాసరిత్తటే । హంసఃకమండలుంశిక్యం భిక్షాపాత్రంతథైవచ । కంథాంకౌపీనమాచ్ఛాద్య మంగవస్త్రంబహిఃపటమ్ । ఏకంతువైణవందండం ధారయేన్నిత్యమాదరాత్ । దేవతానామభేదేన కుర్యాద్ధ్యానంసమాహితఇతి । బోధాయనః ॥—శ్లో॥ హంసాఃకమండలుంశిక్యదండపాత్రాణిబిభ్రతః । గ్రామఏకైకరాత్రాశ్చ నగరేపంచరాత్రికాః । త్రిషడ్రాత్రోపవాసాశ్చ పక్షమాసోపవాసినః । కృచ్ఛ్రసాంతపనాద్యైశ్చ ధర్మైఃకృశవపుర్ధరాఇతి॥ విష్ణుః ॥—॥శ్లో॥ యజ్ఞోపవీతం దండంచవస్త్రం జంతునివారణమ్ । తావాన్ పరిగ్రహఃప్రోక్తోనాన్యోహంస పరిగ్రహఇతి ॥ వ్యాసః—కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసః కంథాంశీతనివారిణీమ్ । అక్షమాలాంచగృహ్ణీయా ద్వైణవందండమవ్రణమితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కౌపీనయుగళంవాసః కంథాంశీతనివారిణీమ్ । పాదుకేచప్రగృహ్ణీయా త్కుర్యాన్నాన్యస్యసంగ్రహమ్ । ఆసనోపానహంఛత్రం భోజనాజినమౌషధమ్ ॥ యతిశ్చప్రతిగృహ్ణీయా ద్దండవస్త్రకమండలూనితి ॥

ఇతిహంసధర్మనిరూపణమ్

శ్రీ అథపరమహంసధర్మాః శ్రీ

అత్రిః॥—శ్లో॥ కౌపీనయుగళంకంథా దండఏకఃపరిగ్రహః । యతేఃపరమహంసస్య నాధికంతువిధీయతే ॥ యదివాకురుతేరాగాదధికస్యపరిగ్రహమ్। రౌరవంనరకంగత్వా తిర్యగ్యోనిషుజాయతే । విశీర్ణాన్యమలాన్యేవ చేలానిగ్రథితానితు । కృత్వాకంథాంబహిర్వాసో ధారయేద్ధాతురంజితమ్ । కాషాయంబ్రాహ్మణస్యోక్తం నాన్యవర్ణస్యకస్యచిత్ ॥ మోక్షాశ్రమేసదాప్రోక్తం ధాతురక్తంతుయోగినామ్ । పరఃపరమహంసస్తు తుర్యాఖ్యశ్శ్రుతిశాసనాత్ । దాంతశ్శాంతస్సర్వసమః ప్రణవాభ్యాసతత్పరః । శ్రవణాదిరతశ్శుద్ధో నిదిధ్యాసనతత్పరః । బ్రహ్మభావేనసంపూర్యబ్రహ్మాండమఖిలంస్థితః ॥ ఆత్మతృప్తశ్చాత్మరతిస్సమలోష్టాశ్మకాంచనః । తత్త్వంపదైక్యబోధాచ్చ విష్ణురూపస్స్వయంసదా ॥ నివసేత్పరమోహంసో యత్రక్వాపికథంచనేతి ॥ వ్యాసః ॥—శ్లో॥ పరమహంస

త్రిదండంచ రజ్జుంగోవాలనిర్మితామ్ । శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచ నిత్యకర్మపరిత్యజేత్ । యజ్ఞోపవీతంకర్మాంగంవదంత్యుత్తమబుద్ధయః । యావత్కర్మాణి కురుతే తావదేవాస్యధారణమ్ । తస్మాదస్యపరిత్యాగః క్రియతేకర్మభిస్సహ ॥ అగ్నిహోత్రవినాశేతు జుహ్వాదీనియథాత్యజేత్ ॥ యథాచమేఖలాదీని గృహస్థాశ్రమమాశ్రయన్ ॥ పత్నీయోక్త్రంయథాష్టవ్యంతేసోమాంతేచయథాగ్రహాన్ తద్వద్యజ్ఞోపవీతస్య త్యాగమిచ్ఛంతియోగిన ఇతి ॥మాధవీయే ॥ యదాతువిదితంతత్స్యాత్పరంబ్రహ్మసనాతనమ్ । తదైకదండంసంగృహ్య ఉపవీతంశిఖాంత్యజేదితి ॥ యత్తు ॥వా ॥ ఏకదండీత్రిదండీవేతి బోధాయనాదిభిర్దండవికల్పః స్మర్యతే, యదపిముండీశిఖీవేతిగౌతమాదిభిశ్శిఖావికల్పస్స్మర్యతే, తత్సర్వంవ్యవస్థితవిషయం ద్రష్టవ్యం, కుటీచకబహూదకయో త్రిదండధారణం శిఖాధారణంచ, ఇతరయోస్త్వేకదండధారణంముండన చేతి, ఉపవీతవికల్పోఽపి వ్యవస్థితవిషయఏవ, త్రయాణాముపవీతధారణం పరమహంసస్యనైవేతి ॥ తత్రవిష్ణుః ॥ —శ్లో॥ కౌపీనాచ్ఛాదనార్థంతు వాసోర్థస్యపరిగ్రహమ్ । కుర్యాత్పరమహంసస్తు దండమేకంతథైవచేతి ॥ పరాశరః ॥సూ॥ తత్రపరమహంసా ఏకదండధారిణోముండా అపరిగ్రహాయజ్ఞోపవీతినో జ్ఞానశిఖాజ్ఞాననిష్ఠాజ్ఞానయజ్ఞోపవీతినోబ్రహ్మనిష్ఠాఆత్మరతాఆత్మతృప్తా ఆత్మానంసర్వం పశ్యంతఇతి ॥ పిప్పలాదశాఖాయామ్ ॥—శ్లో॥ సశిఖంవపనంకృత్వా బహిస్సూత్రంత్యజేద్బుధః । యదక్షరంపరంబ్రహ్మ తత్సూత్రమితిధారయేత్ ॥ సూచనాత్సూత్రమిత్యాహుస్సూత్రంనామపరంపదమ్ । తత్సూత్రంవిదితంయేన సవిప్రోవేదపారగః । యేనసర్వమిదంప్రోతం సూత్రేమణిగణాఇవ । తత్సూత్రంధారయేద్యోగీ యోగవిత్తత్త్వదర్శివాన్ ॥ బహిస్సూత్రంత్యజేద్విద్వాన్ యోగముత్తమమాశ్రితః । బ్రహ్మభావమిదంసూత్రం క్రియాంగంతద్ధివైస్మృతమ్ । శిఖాజ్ఞానమయీయస్యహ్యుపవీతంతుతన్మయమ్ ॥ బ్రాహ్మణ్యంసకలంతస్యచేతిబ్రహ్మవిదోవిదురితి ॥ ఆరుణ్యుపనిషది ॥ ఆరుణిః ప్రాజాపత్యః ప్రజాపతేర్లోకంజగామ తంగత్వోవాచకేనభగవన్ కర్మాణ్యశేషతోవిసృజానీతి తగ్ంహోవాచప్రజాపతిస్తవపుత్రాన్ భ్రాతౄన్ బాంధవాదీన్ శిఖాంయజ్ఞోపవీతం యాగంసూత్రం స్వాధ్యాయంచ భూర్లోకభువర్లోక సువర్లోకజనోలోకతపోలోకసత్యలోకంచాతలపా

తాలవితల సుతలరసాతలతలాతలమహాతలబ్రహ్మాండంచవిసృజేత్, దండమాచ్ఛా
దనం కౌపీనంచపరిగ్రహేత్, శేషంవిసృజేచ్ఛేషంవిసృజేదితి ॥ కాఠకే—య
జ్ఞోపవీతంవేదాంశ్చ సర్వంతద్వర్జయేద్యతిరితి॥పరమహంసోపనిషది—అసౌస్వ
స్వపుత్రమిత్రకళత్రబంధ్వాదీన్ శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచ స్వాధ్యాయంచసర్వకర్మా
ణిచ సన్న్యస్యేదం బ్రహ్మాండంచహిత్వా కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనంచస్వశరీ
రోపభోగార్థాయ లోకస్యోపకారార్థాయచ పరిగ్రహేత్ ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాన
దండోధృతోయేన ఏకదండీసఉచ్యతే । కాష్ఠదండోధృతోయేన సర్వాశీజ్ఞానవ
ర్జితః॥ సయాతినరకాన్ ఘోరాన్మహారౌరవసంజ్ఞితాన్ ।ఏకదండంసమాశ్రిత్య
జీవంతిబహవోనరాః ॥ నరకేరౌరవేఘోరే కర్మత్యాగాత్పతంతితఇతి ॥ మ
నుః—నియతోవిచరేద్ధర్మాన్ యత్రయత్రాశ్రమేవసన్ । సమస్సర్వేషుభూ
తేషునలింగంధర్మకారణమ్ ॥ ఫలంకతకవృక్షస్య యద్యప్యంబుప్రసాదకమ్ । న
నామగ్రహణాదేవ తస్యవారిప్రసీదతీతి ॥ టీ ॥ యథా కతకఫలనామగ్రహణా
దేవ నవారిప్రసీదతి, తథాత్మజ్ఞానాభ్యాసమంతరేణ దండాదిలింగగ్రహణాదేవ
నప్రసీదతీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ అలింగీలింగివేషేణ యోవృత్తిముపజీవతి ।స
లింగినాంహరత్యేన స్తైర్యగ్యోన్యంచజాయతఇతి ॥ కాత్యాయనః—ఏకదండధ
రాముండాఇతి ॥ జమదగ్నిః—దండాత్మనోస్తుసంయోగస్సర్వదైవవిధీయతే।
నదండేనవినాగచ్ఛేదిషుక్షేపత్రయంబుధః ॥ జలాంబరాదిముక్తిస్తైనకించిద్దోషభా
గ్భవేత్ । శిష్యాదిభిర్వినీతోపినీతఏవసఆత్మనా ॥ హస్తపాదాదివచ్ఛిష్యఇతి
శిష్టానుశాసనమితి ॥

శ్రీ అథ దండాదిలక్షణమ్ శ్రీ

శ్లో ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ దండంతువైణవంసౌమ్యంసత్వచంసమపర్వకం॥
పుణ్యస్థానసముత్పన్నంనానాకల్మషశోభితమ్ ॥ అదగ్ధమహతంకీటైఃపర్వగ్రంథి
విరాజితమ్ । స్వయంభూతంతు మేదిన్యాంశాఖావర్జమృజుంశుభం ॥ నాసాద
ఘ్నంశిరోధస్తు భ్రువోర్వాబిభృయాద్యతిరితి ॥ దేవలః — ఆదదీతప్రవృత్తేభ్య
స్సాధుభ్యోధర్మసాధనమ్ । నాదదీతనివృత్తేభ్యః ప్రమాదేనాపికించన ॥ రథ్యా
యాంబహువస్త్రాణిభిక్షాసర్వత్రలభ్యతే । భూమిశయ్యాస్తివిస్తీర్ణాయతయః
కేనదుఃఖితాఇతి ॥ యతిధర్మసముచ్చయే—క్షౌమంశాణమయంవాపివాసఃకాం

క్షేతకౌశికమ్ । అజినంవాపిధర్మజ్ఞస్సాధుభ్యస్తానపీడయన్॥ సచేలస్స్యాదచేలోవాకంథాప్రావరణోపివా । ఏకవస్త్రేణవా విద్వానవ్రతంభిక్షుశ్చరేద్యథా ॥ నాత్యర్థంసుఖదుఃఖాభ్యాంశరీరముపతాపయేత్ । స్తూయమానో నహృష్యేత నిందితోనశపేత్పరమితి ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః—అధ్యాత్మపుస్తకంవిప్రైర్దత్తం గృహ్ణీతభిక్షుకః । నతావద్ద్రవ్యమాదాయ లేఖయేద్దోషదర్శనాదితి ॥

అథయత్యాహ్నికధర్మాః

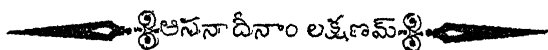
౧ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉషఃకాలేసముత్థాయశౌచంకృత్వాయథావిధి। దంతాన్విధావ్యచాచమ్య పర్వవర్జంయథావిధి ॥ స్నాత్వాచాచమ్యవిధివత్తిష్ఠన్నాసీనఏవవా । ఉదయేవిధివత్సంధ్యాముపాస్యప్రణవంజపేత్ ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాద్గ్రామమన్నార్థమాశ్రయేత్ । ఉపేక్షకోసంచయకో మునిభావసమన్వితః ॥ ౨ ॥ వా ॥అథేమానివ్రతానిభవంతి ॥ శ్లో ॥ అహింసాసత్యమస్తేయం మైథునస్యచవర్జనమ్ । త్యాగఇత్యేవపంచైవోపవ్రతానిభవంతిహి ॥ వా ॥ అక్రోధోగురుశుశ్రూషా అప్రమాదశ్శౌచమాహారశుద్ధిశ్చేతి ॥ 3 ॥ పరాశరః—శ్లో ॥ కామంక్రోధంతథాదర్పంలోభమోహాదయశ్చయే । తాంస్తు దోషాన్పరిత్యజ్యపరివ్రాణ్నిర్మమోభవేదితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః—రాగద్వేషవియుక్తాత్మా సమలోష్టాశ్మకాంచనః । ప్రాణిహింసానివృత్తశ్చమునిస్స్యాత్సర్వనిస్పృహః ॥ మోక్షశాస్త్రేషునిరతోబ్రహ్మసూత్రోజితేంద్రియః । దంభాహంకారనిర్ముక్తో నిందాపైశున్యవర్జితః ॥ ఆత్మజ్ఞానగుణోపేతోయతిర్మోక్షమవాప్నుయాత్ । అభ్యసేత్సతతంవేదం ప్రణవాఖ్యంసనాతనమ్ ॥ స్నాత్వాచమ్యవిధానేన శుచిర్దేవాలయాదిషు । ప్రాగ్రాత్రేపరరాత్రేచమధ్యరాత్రేతథైవచ॥ సంధ్యాస్వహ్నివిశేషేణచింతయేన్నిత్యమీశ్వరమ్ । కృత్వాహృత్పద్మనిలయే విష్ణ్వాఖ్యం విశ్వసంభవమ్ ॥ ఆత్మానంసర్వభూతానాంపరస్తాత్తముపస్థితమ్ । సర్వస్యాధారమవ్యక్తమానందంజ్యోతిరవ్యయమ్ ॥ ప్రధానపురుషాతీతమాకాశమజరంశివమ్ । తద్ధ్యానరతోనిత్యంబ్రహ్మవిద్యాపరాయణః ॥ జ్ఞానంసమభ్యసేద్బ్రహ్మ యేనముచ్యేతబంధనాదితి ॥ ౫ ॥ మనుః—వశేకృత్వేంద్రియగ్రామంసంయమ్యచమనస్తథా । సర్వాన్సంసాధయేదర్థానక్షిణ్వన్యోగతస్తనుమ్ ॥ టీ॥ అర్థాన్ శ్రవణాదీన్ ॥ శ్లో ॥ ఇంద్రియాణాంప్రసంగేనదోషమృచ్ఛత్యసంశయమ్ । సన్నియమ్య

తుతాన్యేవతతస్సిద్ధింనిగచ్ఛతి ॥ నజాతుకామః కామానాముపభోగేనశామ్యతి। హవిషాకృష్ణవర్త్మేవభూయఏవాభివర్ధతె॥ యశ్చైతాన్ప్రాప్నుయాత్సర్వాన్ యశ్చైనాన్ కేవలాంస్త్యజేత్ । ప్రాపణాత్సర్వకామానాంపరిత్యాగోవిశిష్యతె ॥ నతథైతానిశక్యంతేసన్నియంతుమసేవయా । విషయేషుప్రజుష్టాని యథాజ్ఞానేననిత్యశః । శ్రుత్వాస్పృష్ట్వాచదృష్ట్వాచ భుక్త్వాఘ్రాత్వాచయోనరః ॥ నహృష్యతిగ్లాయతివా సవిజ్ఞేయోజితేంద్రియః । యస్యవాఙ్మనసేశుద్ధే సమ్యగుప్తేచసర్వదా ॥ సవైసర్వమవాప్నోతి వేదాంతోపహితంఫలమ్ । నారుంతుదస్స్యాదార్తోపి నపరద్రోహకర్మధీః ॥ యయాస్యోద్విజతెవాచానాలోక్యాంతాముదీరయేత్ ॥టీ॥ అరుంతుదః పరమర్మప్రకాశనః ॥ శ్లో ॥ సమ్మానాద్బ్రాహ్మణోనిత్యముద్విజేతవిషాదివ । అమృతస్యేవచాకాంక్షేదవమానస్య సర్వదా ॥ సుఖంహ్యవమతశ్శేతెసుఖంచప్రతిబుధ్యతె। సుఖంచరతిలోకెస్మిన్నవమంతావినశ్యతి ॥ అతివాదాంస్తితిక్షేతనావమన్యేతకఞ్చన । నచేమందేహమాశ్రిత్య వైరంకుర్వీతకేనచిత్ ॥ క్రుధ్యంతంనప్రతిక్రుధ్యేదాక్రుష్టఃకుశలంవదేత్ । సప్తద్వారావకీర్ణాంచ నవాచమనృతాంవదేత్ ॥టీ॥ధర్మఃఅర్థఃకామఃధర్మార్థౌధర్మకామౌ,అర్థకామౌ,ధర్మార్థకామాశ్చేతిసప్తద్వారాణి,తచవకీర్ణాంతత్సంబంధాం।మోక్షాశ్రితామేవ వాచంవదేన్నత్రివర్గాశ్రితామిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ మనురేవ—శ్లో ॥ అధ్యాత్మరతిరాసీనోనిరపేక్షోనిరామిషః । ఆత్మనైన సహాయేన సుఖార్థంవిచరేదిహ ॥ టీ ॥ నిరామిషః రసవద్భోజ్యవస్తురహితః, సుఖార్థీ-మోక్షార్థీ ॥ శ్లో ॥ ఇంద్రియాణాంనిరోధేన రాగద్వేషక్షయేణచ । అహింసయాచభూతానామమృతత్వాయకల్పతె ॥ ఉపేక్షేతగతింస్ప్రాణాంకర్మదోషసముద్భవామ్ । నిరయేచైవపతనం యాతనాంచయమక్షయె ॥ విప్రయోగంప్రియైశ్చైవ సంప్రయోగంతథాప్రియైః । జరసాచాభిసంతాపంవ్యాధిభిశ్చోపపీడనం దేహాదుత్క్రమణంచాస్మాత్పునర్గర్భేచసమ్భవమ్ ॥ యోనికోటిసహస్రేషుస్మృతిశ్చాస్యాంతరాత్మనః ॥ టీ ॥ స్మృతిః సంస్మృతిః, అంతరాత్మనోజీవస్య ॥ శ్లో ॥ అధర్మప్రభవంచైవ దుఃఖయోగంశరీరిణాం । ధర్మార్థప్రభవంచైవసుఖసంయోగమక్షయం ॥ సూక్ష్మతాంచాస్యవేక్షేతయోగేనపరమాత్మనః । దెహేషుచైవోపపత్తిముత్తమేష్వధమేషుచ ॥ అస్థిస్థూణాంస్నాయుబద్ధమాంసశోణితలేపితం ।

చర్మావనద్ధందుర్గంధిపూర్ణంమూత్రపురీషయోః । జరాశోకసమావిష్టంరోగాయతనమాతురం ॥ రజస్వలమనిత్యంచభూతావాసమిమంత్యజేదితి ॥ టీ ॥భూతావాసంశరీరగృహం, తస్మిన్నహంతాంనకుర్యాత్, యథాగృహేతిష్ఠన్ గృహీ గృహంమన్యోనభవతి, ఏవందేహేతిష్ఠన్ దేహీదేహంమన్యో నస్యాదిత్యభిప్రాయః, ఉక్తమేవార్థం దృష్టాంతాభ్యాం ప్రపఞ్చయతి ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం యథావృక్షోవృక్షంవాశకునిర్యథా । తథాత్యజన్నిమందేహంకృచ్ఛ్రగ్రామాద్వియుజ్యతే ॥ ప్రియేషుస్వేషుసుకృతమప్రియేషుచదుష్కృతం । విసృజ్య ధ్యానయోగేన బ్రహ్మాప్యేతిసనాతనం ॥ అనేనవిధినాసంగాన్సర్వాన్త్యక్త్వాశనైశ్శనైః । సర్వద్వంద్వైర్విప్రముక్తోబ్రహ్మణ్యేవావతిష్ఠతే ॥ సమదర్శనసంపన్నః కర్మభిర్నైవబధ్యతే । దర్శనేనవిహీనస్తు సంసారంప్రతిపద్యతే ॥ ఏకఏవచరేన్నిత్యంసిద్ధ్యర్థమసహాయకః । సిద్ధిమేకస్యపశ్యన్హినజహాతినహీయతే ॥ టీ ॥ ఏకస్యసిద్ధింపశ్యన్నసహాయస్యసిద్ధిర్భవతీతిజానన్ సిద్ధింనజహాతి ॥ ౭ ॥సఏవ॥శ్లో॥ కపాలంవృక్షమూలాని కుచేలమసహాయతా । సమతాచైవసర్వస్మిన్నేతన్ముక్తస్యలక్షణమితి॥టీ॥ కపాలంభిక్షార్థమలాబుపాత్రం,వృక్షమూలాని॥నివాసఇతియావత్, కుచేలం జీర్ణవస్త్రధారిత్వంముక్తస్యసన్న్యాసినః ॥ ౮ ॥యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ సర్వభూతహితశ్శాంతస్త్రిదండీసకమండలుః । ఏకారామఃపరివ్రజ్యభిక్షార్థంగృహమావిశేదితి ॥ టీ ॥ ఏకారామః పరివ్రాజకాంతరేణాసహాయః ॥ ౯ ॥ సన్న్యాసినీభిస్త్రీభిశ్చస్త్రీణాంచైకఇతిబోధాయనేన స్త్రీణామపిప్రవ్రజ్యాదిస్మరణాదితివిజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౧౦ ॥ దక్షః—నగరంహి నకర్తవ్యం గ్రామోపిమిథునంతథా । ఏతత్త్రయంప్రకుర్వాణస్స్వధర్మాచ్చ్యవతేయతిః ॥ ఏకోభిక్షుర్యథోక్తస్తు ద్వావేవమిథునంస్మృతం। త్రయోగ్రామస్సమాఖ్యాతఊర్ధ్వంతునగరాయతే ॥ రాజవార్తాదిదోషాశ్చభిక్షావార్తాపరస్పరం ॥ స్నేహపైశున్యమాత్సర్యంసన్నికర్షాన్నసంశయః । ఏకాకీనిస్పృహస్తిష్ఠేన్నకేనాపిసహావసేత్ । దద్యాన్నారాయణేత్యేవంప్రతివాక్యంసదాయతిరితి ॥ మేధాతిథిః—భిక్షాటనంజపోధ్యానంస్నానంశౌచంసురార్చనమ్ । కర్తవ్యానిషడేతాని యతీనాంనృపదండవత్ ॥ ధ్యానంశౌచంతథాభిక్షానిత్యమేకాంతశీలతా । భిక్షోశ్చత్వారికర్మాణి పఞ్చమంనోపపద్యతఇతి ॥ ౧౧ ॥ వ్యాసః—కన్థాకౌపీన

వాసాయోదండధృగ్ధ్యానతత్పరః । ఏకాకీరమతేనిత్యంతం దేవాబ్రాహ్మణంవిదురి
తి ॥ భగవద్గీతాయాం — వివిక్తదేశసేవిత్వమరతిర్జనసంసది । అధ్యాత్మజ్ఞానని
త్యత్వం తత్వజ్ఞానార్థదర్శనం ॥ ఏతజ్జ్ఞానమితిప్రోక్తమజ్ఞానంయదతోఽన్యథా । అసక్త
బుద్ధిస్సర్వత్రజితాత్మావిగతస్పృహః ॥ నైష్కర్మ్యసిద్ధింపరమాం సన్న్యాసేనాధిగ
చ్ఛతి । బుద్ధ్యావిశుద్ధయాయుక్తోధృత్యాత్మానంనియమ్యచ । శబ్దాదీన్విషయాంస్త్య
క్త్వారాగద్వేషౌవ్యుదస్యచ । వివిక్తసేవీలఘ్వాశీయతవాక్కాయమానసః । ధ్యాన
యోగపరోనిత్యంవైరాగ్యంసముపాశ్రితః । అహంకారంబలందర్పంకామంక్రో
ధంపరిగ్రహం ॥ విముచ్యనిర్మమశ్శాంతోబ్రహ్మభూయాయకల్పతఇతి ॥ సంవర్తః ॥
ఏకాకీచింతయేద్బ్రహ్మ మనోవాక్కాయకర్మభిః । మృత్యుంచనాభినందేతజీ
వితంవాకథంచన । కాలమేవప్రతీక్షేత యావదాయుస్సమాప్యతఇతి ॥ మనుః ॥
నాభినందేతమరణం నాభినందేతజీవితమ్ । కాలమేవప్రతీక్షేత నిర్వేశంభృత
కోయథా ॥ టీ ॥ నిర్వేశంభృతిం ॥ — శ్లో ॥ దృష్టిపూతంన్యసేత్పాదం వస్త్రపూ
తంజలంపిబేత్ । సత్యపూతాంవదేద్వాణీం మనఃపూతంసమాచరేదితి ॥ సంవ
ర్తః ॥ అజిహ్వఃపండకఃపంగు రంధోబధిరఏవచ । ముగ్ధశ్చముచ్యతేభిక్షు ష
డ్భిరేతైర్నసంశయః ॥ ఇదమిష్టమిదంనేతి యోఽశ్నన్నపినసజ్జతి । ఇదంసత్యమి
దంమిథ్యా సోఽజిహ్వఃపరికీర్తితః । అద్యజాతాంతథానారీం తథాషోడశవార్షి
కీమ్ । శతవర్షాంచయోదృష్ట్వా నిర్వికారస్సపండకః ॥ భిక్షార్థమటనంయో
స్య విణ్మూత్రకరణాయచ । యోజనాన్నపరంగచ్ఛేత్సర్వదాపంగురేవసః ॥ తి
ష్ఠతోవ్రజతోవాపి మనశ్చక్షుశ్చనవ్రజేత్ ॥ చతుర్యుగాత్పరంసమ్యక్పరివ్రా
ట్సోఽంధఉచ్యతే । శ్రుత్వాయోనశృణోతీహ బధిరస్సప్రకీర్తితః । సాన్నిధ్యేవి
షయాణాంయస్సమర్థోఽవికలేంద్రియః । సుప్తవద్వర్తతేనిత్యంసభిక్షుర్ముగ్
ధఉచ్యత ఇతి ॥ దక్షః ॥ బుధోఽన్యభరణంభారం మలమాలేపనంతథా ॥ మాన
యన్తశ్ఛనిన్దన్తం సమమేవతుమన్యతే । పరమశ్రేయసోపేతః పరమాత్మపరా
యణః ॥ స్థూలసూక్ష్మశరీరాభ్యాం ముచ్యతేదశషట్కవిత్ । త్రిదండంకుండికాం
కంథాం భైక్షభాజనమాసనమ్ । కౌపీనాచ్ఛాదనంవాస ష్షడేతానిపరిగ్రహేత్ ।
స్థావరంజంగమంబీజం తైజసంవిషమాయుధం । షడేతానినగృహ్ణీయాద్యతిర్మూత్ర
పురీషవత్ ॥ రసాయనక్రియాంవాదం జ్యోతిషంక్రయవిక్రయా । వివిధానిచశి

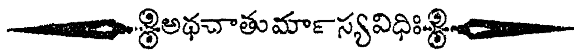
ల్పాని వర్జయేత్పరదారవత్॥ భిక్షాశనం జపస్స్నానం ధ్యానం శౌచం సురార్చ
నం। కర్తవ్యాని షడేతాని సర్వదా నృపదండవత్। నటాదిప్రేక్షణం ద్యూతం ప్రమ
దాం సుహృదం తథా॥ భక్ష్యం భోజ్యముదక్యాం చ షణ్ణ పశ్యేత్కదాచన। సర-
ధ్వావారేఖలే సార్ధే పురే గ్రామే హ్యసద్గృహే। నవ సేత్తుయతిష్షట్సుస్థానేష్వేతే
షు కర్హిచిత్। రాగం ద్వేషం మదం మాయాం ద్రోహం మోహం పరాత్మసు॥
షడేతాని యతిర్నిత్యం మనసాపి న చింతయేత్॥ ఆసనం పాత్రలోపశ్చ సంచయ
శ్శిష్యసంగ్రహః॥ దివాస్వాపో వృథాజల్పో యతేర్బంధకరాణి షట్......

శ్రీ ఆసనాదీనాం లక్షణమ్ శ్రీ

దక్షః॥ —శ్లో॥ ఏకాహాత్పరతో గ్రామే పంచాహాత్పరతః పురే। వర్షా
భ్యోన్యత్రతత్స్థాన మాసనం తదుదాహృతమ్। ఉక్తానాం యతిపాత్రాణామేక
స్యాపి న సంగ్రహః। భిక్షోర్భైక్షభుజశ్చాపి పాత్రలోపస్స ఉచ్యతే। గృహీత
స్యత్రిదండాదేర్ద్వితీయస్య పరిగ్రహః। కాలాంతరోపభోగార్థస్సంచయః పరికీర్తి
తః॥ శుశ్రూషాలాభపూజార్థం యశోర్థం వా పరిగ్రహః। శిష్యాణాం న తు కారుణ్యాత్స
జ్ఞేయశ్శిష్యసంగ్రహః। విద్యాదీనాం ప్రకాశత్వాదవిద్యా రాత్రిరుచ్యతే। వి
ద్యాభ్యాసప్రమాదో యస్సదివాస్వాప ఉచ్యతే। ఆధ్యాత్మికీం కథాం ముక్త్వా భై
క్షచర్యాపరస్తుతిః। అనుగ్రహపరప్రశ్నో వృథాజల్పస్స ఉచ్యతే। నాధ్యేతవ్యం
న వక్తవ్యం న శ్రోతవ్యం కథంచన। ఏతైస్సర్వైస్సునిష్పన్నో యతిర్భవతి నేతరఇ
తి॥టీ॥ నాధ్యేతవ్యమిత్యాది కర్మకాండవిషయం, ఉపనిషదమావర్తయేదిత్యాది
శ్రుతేః॥ బృహస్పతిః॥—శ్లో॥ నతీర్థసేవీ నిత్యం స్యాన్నోపవాసపరో యతిః।
నచాధ్యయనశీలస్స్యాన్న వ్యాఖ్యానపరో భవేదితి॥ అత్రిః॥ అహింసా సత్యమస్తే
యం బ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహః। భావశుద్ధిర్హరౌ భక్తిస్సంతోషశ్శౌచమార్జవం
ఆస్తిక్యం బ్రహ్మసంస్పర్శం స్వాధ్యాయస్సమదర్శనమ్। అనౌద్ధత్యమదీనత్వం
ప్రసాదః స్థైర్యమార్దవే। అస్నేహో గురుశుశ్రూషా శ్రద్ధా క్షాంతిర్దమశ్శ
మః। ఉపేక్షా ధైర్యమాధుర్యే తితిక్షా కరుణా తథా। హ్రీస్తథా జ్ఞానవిజ్ఞానే యో
గో లఘ్వాసనం ధృతిః। స్నానం సురార్చనం ధ్యానం ప్రాణాయామో హరిస్తుతిః।
భిక్షాటనం జపస్సంధ్యా త్యాగః కర్మఫలస్య చ॥ ఏష స్వధర్మో విఖ్యాతో య
తీనాం నియతాత్మనామ్। నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థస్సర్వత్ర సమదర్శనః। తురీయః

పరమోహంస స్సాక్షాన్నారాయణోయతిః । ప్రపఞ్చమఖిలంయస్తుజ్ఞానాగ్నౌ జుహుయాద్యతిః । ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్య సోగ్నిహోత్రీనచేతరః । ఆశ్రమత్రయముత్సృజ్య ప్రాప్యైవపరమాశ్రమమ్ । తతస్సంవత్సరస్యాంతే ప్రాప్య జ్ఞానమనుత్తమమ్ । అనుజ్ఞాప్యగురూంశ్చైవ చరేద్ధిపృథివీమిమామ్ ॥ సంరక్షణార్థంజంతూనాం రాత్రావహనిసంధ్యయోః । శరీరస్యాత్యయేచైవ సమీక్ష్యవసుధాంచరేదితి ॥ కణ్వః ॥ ఏకరాత్రంవసేద్గ్రామే నగరేపఞ్చరాత్రకమ్ । వర్షాభ్యోన్యత్రవర్షాసు మాసాంశ్చచతురోవసే దితి॥................

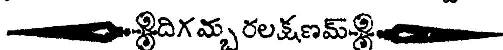
మేధాతిథిః ॥—శ్లో॥ సంరక్షణార్థంజన్తూనాం వసుధాతలవాసినామ్ । ఆషాఢాదీంశ్చచతురో మాసానాకార్తికాద్యతిః । ధర్మార్థేజలసంపన్నే గ్రామాన్తేనివసేచ్ఛుచి రితి ॥వ్యాసః॥ అవిముక్తేప్రవిష్టానాం విగహస్తునవిద్యతే ।నదేహోభవితాతత్ర దృష్టంశాస్త్రంపురాతనమితి ॥ శంఖః ॥ సూ ॥ ఊర్ధ్వంవార్షికాభ్యాం మాసాభ్యాంనైకస్థానవాసీతి ॥ వా ॥ అశక్తౌపునర్మాసచతుష్టయమపి స్థాతవ్యమ్ ॥ నచిరమేకత్రవసేదన్యత్ర వర్షాకాలాచ్ఛ్రావణాదయశ్చత్వారో మాసావార్షికాఇతి స్మరణాదితివిజ్ఞానేశ్వరః ॥విష్ణుః ॥—శ్లో॥ గ్రామాంతేవిజనేదేశే నిత్యకాలనికేతనః । పర్యటేత్కీటవద్భూమిం వర్షాస్వేకత్రసంవసేత్ ॥ వృద్ధానామాతురాణాంచ భిక్షూణాంసంగవర్జినామ్ । గ్రామేవాథపురేవాపి వాసోనైకత్రదుష్యతీతి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ఏకరాత్రంవసేద్గ్రామే నగరేపఞ్చరాత్రకమ్ । వర్షాస్వేకత్రతిష్ఠేత్తుస్థానేపుణ్యజలావృతే॥ నదీతీర్థేషుపుణ్యేషు సంవసేద్బహ్వయంయతిరితి ॥ యమః ॥ ఏకవాసాఅవాసావా ఏకదృష్టిరలోలుపః । అదూషయన్సతాంమార్గం ధ్యానాసక్తోమహీం చరేత్ । జలేజీవాస్థలేజీవా ఆకాశేజీవమాలిని । జీవమాలాకులేలోకే వర్షాస్వేకత్రసంవసేదితి ॥ అత్రిః॥ శుచౌదేశేతథాభిక్షుస్స్వధర్మమనుపాలయన్ పర్యటేచ్చసదాయోగీ వీక్షయన్వసుధాతలమ్ । నరాత్రౌనచమధ్యాహ్నే సంధ్యయోర్నైవపర్యటేత్ ॥ నశూన్యేనచదుర్గేవా ప్రాణబాధాకరేనచ । యత్రప్రభుర్జగన్నాథ స్తత్రయోగీవసేత్సదా । భిక్షార్థం ప్రవిశేద్గ్రామంవాసార్థంవా దినత్రయమ్ । ఏకరాత్రంవసేద్గ్రామే పత్తనేషుదిన

త్రియమ్ । పురేదినత్రియంభిక్షు ర్నగరేపఞ్చరాత్రకమ్ । వర్షాస్వే కత్రతిష్ఠేత్తుస్థానేపుణ్యజలావృతే । ఆత్మవత్సర్వభూతాని పశ్యన్భిక్షుశ్చరేన్మ హీమ్ । అంధవత్కుబ్జవచ్చైవ బధిరోన్మత్తమూకవత్ ॥ నామగోత్రాదిచరణం దేశంకాలంశ్రుతంకులమ్ । వయోవృత్తంబలంశీలం ఖ్యాపయన్నవసేద్యతిరితి॥ఆ రుణిశ్రుతిః ॥ వర్షాసుధ్రువశీలోష్ట సుమాసేష్వేకాకీయతిశ్చరేత్, ద్వావే వాచరేద్ద్వావేవాచరేదితి ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ అనిచయోభిక్షురూర్ధ్వరేతా ధ్రువశీలోవర్షాస్వితి, నద్వితీయామపర్తువారాత్రింగ్రామేవసేదితిచ॥టీ॥ వ ర్షాసువర్షర్తౌధ్రువశీలస్స్యాత్, నదేశాన్తరంగచ్ఛేత్ - అపర్తుర్ఋతంవర్జ యిత్వాఋత్వన్తరేషు యత్రగ్రామేఏకరాత్రముషితఃనతత్రద్వితీయాంరాత్రిం వసేత్, ప్రతిదినంగ్రామాద్గ్రామంగచ్ఛేదిత్యర్థః ॥సఏవ ॥సూ॥ కౌపీనాచ్ఛా దనార్థం వాసోబిభృయాత్ప్రహీణమేకేనిర్ణిజ్యనావిప్రయుక్తమోషధివనస్ప తీనామంగముపాదదీతవర్జయేద్బీజవధంసమోభూతేషుహింసానుగ్రహయో ర నారమ్భీతి ॥టీ॥ ప్రహీణంజీర్ణతయా అన్యైస్త్యక్తం నిర్ణిజ్యప్రక్షాళ్యబిభృ యాత్, నతుతచ్ఛిత్వాకౌపీనాచ్ఛాదనార్థం ప్రతిగృహ్ణీతేత్యేకేమన్యన్తే,ఓష ధివనస్పతీనామంగఫలపత్త్రాదిఅవిప్రయుక్తం తతోఽప్రచ్యుతం నగృహ్ణీయాత్ బీజానివ్రీహ్యాదీని తేషాంవధంముసలాదినా అవఘాతంవర్జయేత్ నకుర్యాన్న కారయేచ్చ, హింసాయామనుగ్రహేచ భూతేషుసమః, యోహినస్తియోనుగృ హ్ణాతి తత్రసమోనిర్వికారః, అనారమ్భీకంచిదప్యారమ్భంనకుర్యాత్, ఐహలౌకి కంపారలౌకికంచేత్యర్థః ॥ ఆపస్తమ్బోపి ॥సూ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాదశర్మా శరణోమునిస్స్వాధ్యాయఏవోత్సృజ్యమానోవాచంగ్రామేప్రాణవృత్తింప్రతి లభ్యానీహోనాముత్రశ్చరేత్తస్య ముక్తమాచ్ఛాదనంవిహితం సర్వతఃపరిమోక్ష ణమేకేసత్యానృతేసుఖదుఃఖేవేదానిమమంలోకమముఞ్చపరిత్యజ్యాత్మానా మన్విచ్ఛేద్బుద్ధేక్షేమప్రాపణంతచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధేచేత్ క్షేమప్రా పణమిహైవ నదుఃఖముపాలభేతైతేనపరంవ్యాఖ్యాతమితి ॥టీ॥ అనగ్నికఃఅగ్ని కార్యరహితః, అనికేతః స్వభూతివాసస్థానరహితః, శర్మజన్యసుఖంతదస్యనా స్తీత్యశర్మాకించిదపి శరణత్వేన నప్రపన్నఃనవాకస్యచిచ్ఛరణభూతఇత్యశరణః, స్వాధ్యాయఃప్రణవోపనిషజ్జపః, తత్రైవవాచం విసృజేత్, అన్యత్రమౌనవృత్తి

స్స్యాత్, యావత్ప్రాణాధ్రియంతే సప్రాణవృత్తిః, అసీహో నాముత్రః, ఐహికాముష్మికకర్మరహితః, ముక్తమయోగ్యతయా పరైః పరిత్యక్తమాచ్ఛాదనం వాసః- సర్వతః విధితః నిషేధతశ్చాస్య పరిమోక్షణమేకే బ్రువతే, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి, సత్యానృతే సత్యంవక్తవ్యమితియోనియమః తంపరిత్యజ్య తథాతత్రవక్తవ్యమనృతం తద్ద్విసత్యాద్విశిష్యత ఇత్యాదికే విషయే అనృతంవక్తవ్యమితియోనియమః తంచపరిత్యజ్య- ఇమంలోకం ఐహికలౌకికం కర్మ అముంచపారలౌకికం చపరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్, జ్ఞానబలాబలంబలేనానాదృత్యవిధినిషేధాన్ స్వైరచారిణామేషాం కింత్రాణం తత్రాహ, బుద్ధే క్షేమప్రాపణమితి, ఆత్మనిబుద్ధే అవగతే సతి తదేవజ్ఞానం సర్వమశుభం ప్రక్షాళ్య క్షేమం ప్రాపయతి, తదేతన్నిరాకరోతి, తచ్ఛాస్త్రైః విప్రతిషిద్ధం క్రుధ్యంతం న ప్రతిక్రుధ్యేద్వాకృష్టః కుశలం వదేదిత్యాదిభిర్యతేరేవకర్తవ్యకర్మప్రతిపాదనపరైర్మన్వాది వచనైర్విరుద్ధం బుద్ధే క్షేమప్రాపణమిత్యేతచ్చ ప్రత్యక్షవిరుద్ధమిత్యాహ బుద్ధేచేదితి, ఇహైవశరీరే దుఃఖంనోపలభేతజ్ఞానీ॥ నచైతదస్తి, నహిజ్ఞానీమూర్ధాభిషిక్తంమన్యాపి క్షుద్దుఃఖమేవ తావత్సోఢుం ప్రభవతి, తస్మాచ్ఛ్రవణమనననిదిధ్యాసనైస్సాక్షాత్కృతాత్మస్వరూపః స్వాశ్రమం ప్రకృత్యవిహితానికర్మాణి కుర్వన్ ప్రతిషిద్ధేషు కటాక్షమప్యనిక్షిపన్యతిర్ముచ్యతఇతి హరదత్తేనవ్యాఖ్యాతం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ నాశ్రమః కారణం ధర్మే క్రియమాణో భవేద్ధిసః । అతో యదాత్మనోఽపథ్యం పరేషాం న తదాచరేత్ ॥ సత్యమస్తేయమక్రోధో హ్రీశ్శౌచం ధీర్ధృతిర్దమః । సంయతేంద్రియతావిద్యాధర్మస్సర్వ ఉదాహృతః ॥ అవేక్ష్యాగర్భవాసాశ్చ కర్మజాగతయస్తథా । ఆధయోవ్యాధయః క్లేశాజరారూపవిపర్యయాః॥ భవో జాతిసహస్రేషు ప్రియాప్రియవిపర్యయః । ధ్యానయోగేనసంపశ్యేత్సూక్ష్మ ఆత్మాత్మనిస్థితః ॥ సన్నిరుధ్యేంద్రియగ్రామం రాగద్వేషౌ ప్రహాయచ । భయం హృత్వాచభూతానామమృతీభవతిద్విజఇతి ॥ ఆరణ్యకోపనిషది—శ్రు ॥ బ్రహ్మచర్యమహింసాంచాపరిగ్రహంచ సత్యంచ యత్నేనహిరక్షేదితి, కామక్రోధలోభమోహదంభదర్పాసూయామమత్వాహంకారాదీనృతాదీనపి త్యజేదితిచ। జాబాలిః—శ్లో ॥ నభాషేతస్త్రియంకాంచిత్పూర్వదృష్టాంనచస్మరేత్ । కథాంచవర్జయేత్తాసాం నపశ్యేల్లిఖితామపీతి ॥ విష్ణుపురాణే—పుత్రద్రవ్యకళత్రేషు త్య

క్తస్నేహేన నరాధిప । మిత్రాదిషు సమో మైత్రః సమస్తేష్వేవ జంతుషు ॥ జరా
యుజాండజాదీనాం వాఙ్మనఃకాయకర్మభిః । యుక్తః కుర్వీత న ద్రోహం సర్వసం
గంచ వర్జయేత్ ॥ ఏకరాత్రస్థితిర్గ్రామే పఞ్చరాత్రస్థితిః పురే । తథాతిష్ఠేద్య
థా ప్రీతిర్ద్వేషో వా నాస్య జాయతే ॥ కామం క్రోధం తథా దర్పం లోభమోహాద
యశ్చ యే । తాంస్తు దోషాన్పరిత్యజ్య పరివ్రాణ్నిర్మమో భవేత్ ॥ మాంసాసృ
క్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ । దేహే చేత్ప్రీతిమాన్మూఢో నరకే
భవితాపి సః ॥ రాగాంధో హి జనస్సర్వో న పశ్యతి హితాహితమ్ । రాగం తస్మా
న్న కుర్వీత యదీచ్ఛేదాత్మనో హితమ్ ॥ అపకారిణి కోపశ్చేత్కోపే కోపః కథం
న తే । ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రసహ్య పరిపంథిని ॥ క్షమాతీర్థం తపస్తీ
ర్థం తీర్థమింద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాతీర్థం ధ్యానతీర్థమనుత్త
మమ్ ॥ ఏతాని పఞ్చతీర్థాని సత్యం షష్ఠం చ సర్వదా । దేహే తిష్ఠంతి సర్వస్య తే
షు స్నానం సమాచరేదితి ॥ భగవద్గీతాసు—సంకల్పప్రభవాన్కామాంస్త్యక్త్వా
సర్వానశేషతః । మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః ॥ శనైశ్శనైరు
పరమేద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా । ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయే
త్ ॥ యతో యతో నిశ్చలతి మనశ్చంచలమస్థిరమ్ । తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మ
న్యేవ వశం నయేత్ ॥ వృత్తిహీనం మనః కృత్వా క్షేత్రజ్ఞే పరమాత్మని । ఏకీకృత్య వి
ముచ్యేత యోగోయం ముఖ్య ఉచ్యత ఇతి ॥ అత్రిః—స్నానం త్రిషవణం పాత్రం ని
యమాస్స్యుస్త్రిదండినామ్ । న తత్పరమహంసానాం యుక్తానామాత్మదర్శినామ్ ॥
మౌనం యోగాసనం యోగస్తితిక్షైకాంతశీలతా । నిస్పృహత్వం సమత్వం చ సప్తైతా
న్యేకదండినామితి ॥ వ్యాసః—గురుమూలాః క్రియాస్సర్వా భుక్తిముక్తిఫలప్ర
దాః । తస్మాత్సేవ్యో గురుర్నిత్యం ముక్త్యర్థం సుసమాహితైః ॥ నకుర్యాన్నియమా
రంభమనివేద్య స్వకం గురుమ్ । ఛాయాభూతోఽపరిత్యాగీ నిత్యమేవ వసేద్గురౌ ॥
శ్రద్ధయా పరయా యుక్తస్సదా ద్వాదశసంధ్యయోః । దండప్రణామాన్కుర్వీత దే
వతా గురుసన్నిధావితి ॥ వా ॥ మన్వాద్యుక్తా బ్రహ్మచారిధర్మా గురుశుశ్రూష
ణాదయో యతిభిః కర్తవ్యాః, బ్రహ్మచారిణి యే ధర్మా గురుశుశ్రూషణాదయః ॥
తేపి సర్వే యతీనాం స్యురితి బహ్వృచపరిశిష్టేతి దేశాత్తే చ ధర్మా బ్రహ్మచర్యప్రక
రణేఽభిహితాః ॥ శంఖః—సూ ॥ పర్యటనశీలస్స్యాదాత్మజ్ఞానార్థం తదవాప్త్యై

ర్వమేకస్థానరతి స్తదభ్యాసపరో నైకత్రదేశే మూత్రపురీషావితి ॥ విష్ణుః— ॥ శ్లో ॥ వృద్ధానామాతురాణాంచ భిక్షూణాంసంగవర్జినామ్ । గ్రామేవాథ పురేవాపి వాసో నైకత్రదుష్యతీతి ॥ పరమహంసోపనిషది—సౌవర్ణాదీనాం నైవపరిగ్రహీస్యాత్,యస్మాద్భిక్షుణాహిరణ్యంరసేనదృష్టంచేత్,సబ్రహ్మహాభవేత్, యస్మాద్భిక్షుణాహిరణ్యంరసేనస్పృష్టంచేత్సపౌల్కసోభవేత్,యస్మాద్భిక్షుణాహిరణ్యం రసేనగ్రాహ్యంచేత్సఆత్మహాభవేత్,తస్మాద్భిక్షుణాహిరణ్యంరసేననదృష్టం చ నస్పృష్టంచ నగ్రాహ్యంచ సర్వే కామామనోగతావ్యావర్తంతే, దుఃఖేనోద్విగ్నస్సుఖేనిస్పృహస్త్యాగే రాగేసర్వత్రశుభాశుభయోరనభిస్నేహో నద్వేష్టి నమోదతేచసర్వేషామింద్రియాణాం గతిరుపరమతే యఆత్మన్యేవావస్థీయతే, యత్పూర్ణానందైకబోధస్తద్బ్రహ్మాహమస్మీతి కృతకృత్యోభవతి కృతకృత్యోభవతీతి ॥ అమృతబిందూపనిషది—మనోహిద్వివిధంప్రోక్తంశుద్ధంచాశుద్ధమేవ చ । అశుద్ధంకామసంకల్పంశుద్ధంకామవివర్జితమ్ ॥ మనఏవమనుష్యాణాం కారణంబన్ధమోక్షయోః । బంధాయవిషయాసక్తంముక్త్యైనిర్విషయంస్మృతమితి ॥ వ్యాసః—గ్రామాన్తేవృక్షమూలేవా వనేదేవాలయేపివా । నద్యాస్తీరే పుణ్యదేశే అగ్నిహోత్రగృహేపివా ॥ సుశుభేవిజనేదేశే వసేజ్జంతువివర్జితఇతి ॥

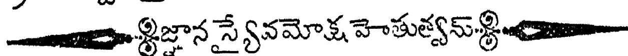

శ్రీదిగమ్బరలక్షణమ్.

ఉత్తమచర్యామాహవ్యాసః ॥ శ్లో ॥ నతస్యవిద్యతేకార్యంనలింగం వావిపశ్చితః । నిర్మమోనిర్భయశ్శాంతో నిర్ద్వంద్వఃపర్ణభోజనః ॥ నీపీ కౌపీనవాసాస్స్యాన్నగ్నోవాధ్యానతత్పరః । ఏవంజ్ఞానపరోయోగీబ్రహ్మభూయాయకల్పతే। లింగేనత్యపిఖల్వస్మిన్జ్ఞానమేవహికారణం । నమోక్షాయేహ భూతానాం లింగగ్రామోనిరర్థకః ॥ తస్మాదలింగోధర్మజ్ఞో బ్రహ్మవ్రతమనువ్రతః । గూఢధర్మాశ్రితోవిద్వానజ్ఞాతచరితంచరేత్ ॥ సందిగ్ధస్సర్వభూతానాం వర్ణాశ్రమవివర్జితః । అన్ధవజ్జడవచ్చాపిమూకవచ్చమహీంచరేత్ ॥ తందృష్ట్వా శాన్తమనసం స్పృహయంతిదివౌకసః । లింగాభావాత్తుకైవల్యమితిబ్రహ్మానుశాసనమితి ॥ కాత్యాయనః॥సూ॥వ్యక్తలింగావ్యక్తచరాఅనున్మత్తాఉన్మత్తవదాచరంతశ్శిఖాయజ్ఞోపవీతత్రిదండకమండలుకపాలానాంచ త్యాగినశ్శూన్యాగారదేవగృహవాసినోన తేషాంధర్మోనాధర్మోనసత్యంనాపిచానృతంసర్వసహాస్సర్వసమాస్సమలోష్టాశ్మకా

ఇచ్ఛనాఽఽదుపపన్న మాత్రాహారాశ్చాతుర్వర్ణ్యాని భైక్షాచర్యాం చరన్త ఆత్మా
నం మోక్షయన్త ఇతి ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ అయాచితంయథాలాభంభోజనాచ్ఛా
దనంభజేత్ । పరేచ్ఛయాచదిగ్వాసాఃస్నానంకుర్యాత్పరేచ్ఛయా ॥ స్వప్నే
పినోగయుక్తస్స్యజ్జాగ్రతివవిశేషతః । ఈదృక్చేష్టస్స ఏతశ్శ్రేష్ఠోవరిష్ఠోబ్ర
హ్మవాదినాం॥ యేనకేనచిదాచ్ఛన్నో యేనకేనచిదాశితః । యత్రక్వచనశాయీ
స్యాత్తం దేవాబ్రాహ్మణంవిదురితి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—అయంతుపరమోధర్మో య
ద్యోగేనాత్మదర్శనమితి ॥ భాగవతే—సలింగానాశ్రమాంస్త్యక్త్వా చరేదవిధి
గోచరః। బుధోబాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్॥వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్
గోచర్యాంనైగమశ్చరేత్ । యదృచ్ఛయోపపన్నాన్నమద్యాచ్ఛ్రేష్ఠముతా
పరం ॥ తథావాసస్తథాశయ్యాం యథాప్రాప్తంభజేన్మునిః । శౌచమాచమనం
స్నానంనతుచోదనయాచరేత్ । అన్యాంశ్చనియమాఞ్జ్ఞానీ యథావాలీలయే
శ్వరఇతి ॥ వాసిష్ఠే—ధర్మాధర్మౌసుఖందుఃఖం తథామరణజన్మనీ । ధియాయేనే
తిసంత్యక్తంమహాత్యాగీసఉచ్యతే ॥ సర్వేచ్ఛాస్సకలాశ్శఙ్కాస్సర్వేహాస్సర్వని
శ్చయాః । ధియాయేనపరిత్యక్తామహాత్యాగీసఉచ్యతే ॥ యావతీదృశ్యకలనాసక
లేయంవిలోక్యతే । సాయేనసుష్ఠుసంత్యక్తామహాత్యాగీసఉచ్యతే॥ దేహోహమి
తియాబుద్ధిస్సాసంసారనిబన్ధినీ । నకదాచిదియంబుద్ధిరాదేయాత్రముముక్షుణా ॥
పదార్థమాత్రతానిష్ఠాసాసంసారనిబన్ధినీ । నకించిన్మాత్రచిన్మాత్రరూపోస్మిగగనా
దణుః ॥ ఇతియాశాశ్వతీబుద్ధిస్సాసంసారవిమోచనీతి ॥ మనుః— శాస్త్రసజ్జనస
మ్పర్కైః ప్రజ్ఞామాదౌప్రవర్ధయేత్ । ప్రథమాభూమికైవోక్తాయోగస్యైనచ
యోగినః ॥ విచారణాద్వితీయాస్యాత్తృతీయాసంగనామికా । విలాసినీచతుర్థీ
స్యాద్వాసనావిలయాత్మికా ॥ శుద్ధసంవిన్మయానన్దరూపాభవతి పఞ్చమీ । అర్ధ
సుప్తప్రబుద్ధాభోజీవన్ముక్తోత్రతిష్ఠతి ॥ అసంవేదనరూపాచ షష్ఠీభవతిభూమికా।
ఆనందైకఘనాకారాసుషుప్తిసదృశీస్థితిః । తుర్యావస్థాపశాంతాచ ముక్తిరేవహి
కేవలం ॥ సమతాస్వచ్ఛతాసౌమ్యాసప్తమీభూమికాభవేత్। తుర్యాతీతాతుయా
వస్థా పరానిర్వాణరూపిణీ ॥ సప్తమీసాపరిప్రోక్తావిషయత్యాగజీవితా । అంతః
ప్రత్యాహృతివశాచ్చైత్త్యంచేతివిభావితం ॥ముక్తఏవనసందేహో మహాసమతయా
తథా । యద్భోగసుఖదుఃఖాంశైరపరామృష్టపూర్ణధీః ॥ ఆత్మారామోనరస్తిష్ఠే

త్తన్ముక్తత్వమిహోదితం । భావనాం సర్వభావేభ్యస్సముత్సృజ్య సముత్థితః ॥ శశా
ఙ్కశీతలః పూర్ణోఽఽభాతి భాసేవ భాస్కరః ॥ క్రియమాణం కృతం కర్మ కులశుందే
హశల్యైః । జ్ఞానానలసముద్భూతాత్తాప్రక్షీయకాప్యపి గచ్ఛతి ॥ స్వైరైవ హి కలా
జన్తోరనభ్యాసేన నశ్యతి । ఇయం జ్ఞానకలాత్వంతస్సకృజ్జాతా వివర్ధతే ॥ వృద్ధి
మేతి బలాదేవ సుక్షేత్రే వ్యుప్తశాలివత్ । యావద్విషయభోగాశా జీవాఖ్యా తావదా
త్మనః ॥ అవివేకేన సమ్పన్నా సా హ్యాశాత్రినతు స్వతః । వివేకవశతో యాతా క్షయ
మాశా యదా తదా ॥ ఆత్మా జీవత్వముత్సృజ్య బ్రహ్మతామేత్యనామయః ॥ చిన్మా
త్రత్వం ప్రయాతస్స తీర్ణమృత్యుర్గచేతసః । యో భవేత్పరమానందః కేనాసావుప
మీయతే ॥ ప్రశాంతశాస్త్రార్థవిచారచాపలో నివృత్తనానాగసకావ్యకౌతుకః ॥
నిరస్తనిశ్శేషవికల్పవిప్లవస్సమస్సుఖం తిష్ఠతి శాశ్వతాత్మకః ॥ వర్ణధర్మాశ్రమాచార
శాస్త్రయంత్రేణ తూజ్ఝితః । నిర్గచ్ఛతి జగజ్జాలాత్పంజరాదివ కేసరీ ॥ వాచామతీతవి
షయో విషయాశామయోజ్ఝితః । కామప్యవగతశ్శోభాం శరదీవ నభస్థలం । గంభీరశ్చ
ప్రసన్నశ్చ గిరావివ మహాహ్రదః ॥ పరానన్దరసాలస్స్వభోరమతే స్వాత్మనాత్మని । స
ర్వకర్మఫలత్యాగీ నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః । న పుణ్యేన న పాపేన నేతరేణ స లిప్యతే ॥
స్ఫటికం ప్రతిబిమ్బేన యథా నాయాతి రంజనమ్ । తజ్జ్ఞః కర్మఫలేనాన్తస్తథా
నాయాతి రంజనమ్ ॥ విహరన్ జనతాబృందే దేవకీర్తనపూజనైః । ఖేదాహ్లాదౌ
న జానాతి ప్రతిబిమ్బగతైరివేతి ॥

॥ జ్ఞానస్యైవ మోక్షహేతుత్వమ్ ॥

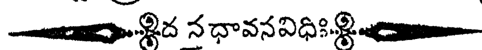
శ్లో ॥ తత్త్వమస్యాదివాక్యోత్థం యజ్జీవపరమాత్మనోః । తాదాత్మ్యవిష
యం జ్ఞానం తదిదం ముక్తిసాధనమితి ॥ జ్ఞానాన్మోక్ష ఇత్యత్ర తైత్తిరీయక శ్రుతిః ॥
బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్, తదేషాభ్యుక్తా, సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ, యో వే
ద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్, సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్త్సహ, బ్ర
హ్మణా విపశ్చితేతీతి, ॥ కఠవల్ల్యాం ॥ అశరీరగ్ం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితమ్ । మ
హాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి । నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో
నాసమాహితః । నాశాన్తమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్ । ఏకో బ
హూనాం యో విదధాతి కామాన్ తమాత్మస్థం యేనుపశ్యన్తి ధీరాః । తేషాం శా
న్తిశ్శాశ్వతీ నేతరేషామితి ॥ ముండకే ॥ తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విము

ఛ్ఛిధ ౹ అమృతస్యైష సేతురితి ॥ భిద్యతేహృదయగ్రంధిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః ౹ క్షీయంతేచాస్యకర్మాణి తస్మిన్దృష్టేపరావరే ॥ యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతే నామరూపేవిహాయ, తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరం పురుషముపైతిదివ్యమ్, సయోహావైతత్పరం బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీతి ॥ అమృతబిందూపనిషది ॥ తదేవంనిష్కళంబ్రహ్మనిర్వికల్పంనిరంజనమ్ ౹ తద్బ్రహ్మాహమితిజ్ఞాత్వా బ్రహ్మసంపద్యతేధ్రువమ్ ॥ కైవల్యశ్రుతౌ ॥ శ్లో॥ ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుం త్రిలోచనంనీలకంఠంప్రశాన్తమ్ ౹ ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమసఃపరస్తాత్ ॥ సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతానిచాత్మని ౹ సంపశ్యన్బ్రహ్మపరమంయాతినాన్యేనహేతునేతి ॥ సుబాలోపనిషది ॥ శాంతోదాన్తఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతిససర్వస్యాత్మాభవతీతి ॥ శ్రుత్యంతరేపి ॥ ఆత్మానంచేద్విజానీయా దయమస్మీతిపూరుషః ౹ కిమిచ్ఛన్కస్యకామాయ శరీరమనుసంజ్వరేత్ ॥ అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథారసంనిత్యమగన్ధవచ్చయత్ ౹ అనాద్యనంతంమహతఃపరంధ్రువంనిచాయ్యతంమృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతఇతి॥(జ్ఞానాగ్నిశ్శుభాశుభే దహతీతిచ) మనురపి ॥—శ్లో॥సమ్యగ్దర్శనసంపన్నః కర్మభిర్ననిబధ్యతే ॥ దర్శనేనవిహీనస్తు సంసారంప్రతిపద్యతే ౹ బీజాన్యగ్న్యుపదగ్ధాని నరోహన్తియథాపునః ౹ జ్ఞానదగ్ధైస్తథాక్లేశై ర్నాత్మాసంపద్యతేతథేతి॥ భగవద్గీతాయామ్ ॥ యథైధాంసిసమిద్ధోగ్ని ర్భస్మసాత్కురుతేర్జున ౹ జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేతథేతి ॥

——శ్రీఅథశౌచవిధిః శ్రీ——

బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ అన్తర్ధాయతృణైర్భూమిం శిరఃప్రావృత్యవాససా౹ వాచంనియమ్యయత్నేన నిష్ఠీవోచ్ఛ్వాసవర్జితః ౹ కుర్యాన్మూత్రపురీషేతుశుచౌదేశేసమాహితః ౹ ఉభేమూత్రపురీషేతు దివాకుర్యాదుదఙ్ముఖః ౹ రాత్రౌతుదక్షిణాకుర్యా దుభేసన్ధ్యేయథాదివా ౹ శతహస్తంపరిత్యజ్య మూత్రంకుర్యాజ్జలాశయాత్ ॥ శతద్వయంపురీషేతు తీర్థేచైవచతుర్గుణమితి ॥ యమః ॥ ఉభేమూత్రపురీషేతు పూర్వంగృహీత్వామృత్తికామ్ ॥ పశ్చాద్గృహ్ణాతియోవిప్రస్సచేలోజలమావిశేత్ ౹ తీర్థేశౌచంనకుర్వీత కుర్వీతోద్ధృతవారిణేతి ॥ పైఠీనసిః ॥ స్మృ॥ అనుదకంమూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానమాచరేదితి ॥ శాతాతపః॥శ్లో॥

శుచిదేశాత్తుసంగ్రాహ్యా మృత్తికా కాష్ఠాదివర్జితా । అపకృష్యచవిణ్మాత్రం కాష్ఠలోష్టతృణాదినా । ఉదస్తవాసా ఉత్తిష్ఠేద్దృఢంవిధృతమేహన ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గృహీతశిశ్నశ్చోత్థాయ మృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః । గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతంద్రితఇతి ॥ జలపాత్రాభావే వ్యాసః ॥ రత్నిమాత్రంజలంత్యక్త్వా కుర్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతైః । పశ్చాత్తుశోధయేత్తీరమన్యథాత్వశుచిర్భవేదితి ॥ టీ ॥ రత్నిః అరత్నిః ॥ శాతాతపః ॥ ఏకాలింగేకరేతిస్రస్సవ్యేద్వేహస్తయోర్ద్వయోః । మూత్రశౌచంసమాఖ్యాతంశుక్లేమూత్రవదిష్యతే । పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయోస్సప్తమృత్తికాః । పురీషశౌచేనిర్దిష్టాదేయాస్తిస్రఃపదద్వయే । దాతవ్యముదకంతావన్మృదభావోయథాభవేత్ । ఏవచ్ఛౌచం గృహస్థస్య ద్విగుణంబ్రహ్మచారిణః । వానప్రస్థస్యత్రిగుణం యతీనాన్తుచతుర్గుణమ్ ॥ మూత్రశౌచంపురస్కృత్య బృహచ్ఛౌచంసమాచరేత్ । పశ్చాద్ద్వైపాదశౌచస్తు శౌచవిద్భిరుదాహృతమ్ ॥ న్యూనాధికంనకర్తవ్యం శౌచశుద్ధిమభీప్సతా ॥ యద్దివావిహితంశౌచం తదర్ధంనిశికీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురేప్రోక్త మాతురస్యార్ధమధ్వనీతి ॥ దేవలః ॥ ధర్మ్యేణంవైదక్షిణంహస్త మధశ్శౌచేనయోజయేత్ । తథైవవామహస్తేన నాభేరూర్ధ్వంనశోధయేత్ ॥ కటిశౌచంతతఃకుర్యాన్మాత్రాదిస్పర్శశంకయా । ధృత్వాచధౌతకౌపీనం గండూషాన్ద్వాదశాచరేత్ ॥ ఆచమ్యప్రయతోభూత్వా ప్రాణాయామాన్షడాచరేదితి ॥ వృద్ధశాతాతపః ॥ ము

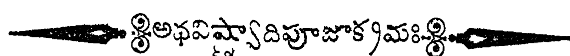
॥ దంతధావనవిధిః ॥

ఖపర్యుషితేనిత్యం భవత్యప్రయతోనరః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన కుర్యాద్వైదంతధావనమితి ॥ విష్ణుః ॥ కంటకిక్షీరివృక్షోత్థం ద్వాదశాంగుళమవ్రణమ్ ॥ కనిష్ఠికాగ్రవత్స్థూలం కృశాగ్రంసమపర్వకమ్ । సత్త్వచందంతకాష్ఠంస్యాత్తదగ్రేణప్రధావయేత్ । ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిష్టస్తు శోధయేద్వాగ్యతోనరః । ప్రక్షాళ్యచశుచౌదేశే దంతధావనమిత్సృజేత్ ॥ అలాభేదంతకాష్ఠస్యప్రతిషిద్ధదినేతథా ॥ అపాంద్వాదశగండూషైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥ వ్యాసః ॥ చతస్రోఘటికాఃప్రాతరరుణోదయఇష్యతే । యతీనాంస్నానకాలోఽయం గంగాంభస్సదృశస్స్మృతః ॥ ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోఃస్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః । యతీనాన్తుత్రిషవణమేకన్తుబ్రహ్మచారిణామితి ॥ స్కాందే ॥ అయమేవపరోధర్మస్త్విదమేవష

రంతపః । ఇదమేవపరంతీర్థం విష్ణుపాదామ్బుయఃపిబేత్ । సచైవావభృథస్నాతస్సచగఙ్గాజలాప్లుతః । విష్ణుపాదోదకంకృత్వాశంఖయస్స్నాతిమానవః । యతిపాదోదకంరాజన్ హన్తిపాపంపురాకృతమ్ । సప్తజన్మార్జితంసద్య శ్శ్రద్ధయాశిరసాభృతమ్ । గురూపదిష్టమార్గేణ స్నానంకుర్యాద్యథావిధీతి ॥వా॥ అత్రసమ్ప్రదాయవిదః, దణ్డందక్షిణేకరే గృహీత్వావామాంసేవస్త్రం కృత్వా గురోర్దక్షిణభాగేస్థిత్వాగురుమభివన్ద్యజలాశయం గత్వాశుచౌదేశే కమణ్డలుంసంస్థాప్య విష్ణుంజలేస్మరేత్ ॥శ్లో॥ తతోదణ్డస్యమూలేనతథాగ్రేణస్పృశేజ్జలమ్ । కుర్యాజ్జలస్యచదిశాందేవానాంవన్దనంక్రమాత్ । తతోగురూణాం జ్యేష్ఠానాం యతీనాంవన్దనంతథా ॥ తతస్సంస్థాపయేద్దండమూర్ధ్వాగ్రంజలమధ్యతః ॥ అథవాశుద్ధవస్త్రాదౌ స్థాపయేత్ప్రాగుదఙ్ముఖమ్ ॥ తతోమృదంసమాదాయ ప్రక్షాళ్యవిభజేత్త్రిధా । తతఏకేనభాగేన పాదశౌచంసమాచరేత్ । ఆచమ్యాన్యేనభాగేన కటిశౌచంసమాచరేత్ । జలాన్తస్సప్తభిర్మృద్భిః కటింప్రక్షాళయేత్తతః । కౌపీనంతిసృభిర్మృద్భిఃపుటంప్రత్యేకమేవతు । ఆచమ్యవిధినాపశ్చాత్ప్రాణాయామత్రయంచరేత్ ॥ తతస్సుక్షాళయేత్సమ్యఙ్మృజ్జలాభ్యాం కమండలుమ్ ॥ వామహస్తస్యపృష్ఠేతు సంస్థాప్యస్నానమృత్తికామ్ ॥ దణ్డంకమండలుంచైవ స్పృష్ట్వాచామేద్యథావిధి । దక్షిణోరౌస్నానమృదం సంస్థాప్యవిభజేత్త్రిధా ॥ చుళకేజలమాదాయ తచ్చావమేనపిధాయచ । ప్రణవేనద్విషడ్వార మభిమంత్ర్యచతేనతామ్ । సంప్రోక్ష్యప్రణవేనైవ ద్విషట్కేనాభిమన్త్రయేత్ ॥ తతఃప్రథమభాగాత్తు గృహీత్వాస్వల్పికాంమృదమ్ । కరావాలిప్యసూర్యాయ ప్రదర్శ్యక్షాళయేత్కరౌ । పునఃకించిత్సమాదాయ హస్తయోరుపలిప్యచ । సూర్యాయచప్రదర్శ్యోర్ధ్వం ముఖంకక్షంవిలేపయేత్ ॥ జలేనాధోముఖంకక్షేసమాలిప్యజలంస్పృశేత్ । ఏవంవారత్రయంకుర్యాత్కక్షయోరుపలేపనమ్ ॥ ద్వితీయాత్కించిదాదాయ హస్తయోరుపలిప్యచ । సూర్యాయదర్శయిత్వాతు లిమ్పేత్స్కంధభుజౌహృది । జలంస్పృశేత్తతశ్చైవ కించిదాదాయమృత్తికామ్ । హృదమారభ్యచానాభే రాలిప్యసలిలంస్పృశేత్ । పునశ్చైవం సమాదాయపృష్ఠమారభ్యలేపయేత్ । ఆపాదాన్తంజలంస్పృష్ట్వా దక్షిణేనకరేణతు । తృతీయంభాగమాదాయ వామేనోరుంవిశోధయేత్ । యస్యప్రసాదా

దిత్యాది మంత్రేణ త్రిర్గురుం నమేత్ । ప్రవాహాభిముఖో నద్యా మన్య
త్రరవిసమ్ముఖః ॥ త్రిర్నిమజ్జ్యమృదంస్కన్ధే సంస్థాప్యప్రాగుదఙ్ముఖః । తత్రైవ
ద్విస్త్రిరాచమ్య పాణినాప్రోక్ష్యాభిమంత్ర్యచ ॥ మృత్తికాం పూర్వదత్తాంచ
స్కన్ధాదాదాయహస్తయోః । ఉపలిప్యలలాటంచ బాహూంహృదయమేవచ।
ఏవంవారత్రయంకృత్వా గృహీత్వా శేషమృత్తికామ్ ।ప్రణవేనాపఆలోడ్యకుర్యా
త్షడ్వారమజ్జనమ్ । ద్విరాచమ్యత్రిరాచమ్య ప్రాణానష్టోత్తరం శతం । జపి
త్వాప్రణవంబ్రహ్మ చింతయన్స్నానమాచరేత్ ॥ నామ్నాంతుకేశవాదీనా మే
కైకంనామసంస్మరన్ । మజ్జ్యద్వాదశవారంతు శిరోవదనబాహుషు । హృద
యేచనిషించేత్తు త్రిస్త్రిశ్శంఖాఖ్యముద్రయా । గురుపాదోదకంసించేచ్ఛిరసి
దౌతుపూర్వవత్ । తతస్తుత్రిఃపిబేదేవం ఓష్ఠ్యంపాదోదకేనచ । తతఃప్రక్షాళ్య
కౌపీనం నిష్పీడ్యపరిధాయచ । ఊరూప్రక్షాళ్యమృత్తోయైర్హస్తౌప్రక్షాళయే
న్మృదా। ఏకంపాదంస్థలేకృత్వా ద్విరాచమ్యయథావిధి । ప్రాణాయామత్ర
యంకృత్వాద్విషడ్వారాభిమంత్రితైః । జలైస్సంప్రోక్ష్యవస్త్రాదీ నంగవస్త్రేణ
మార్జయేత్ ॥ కౌపీనసహితందోర మాచాబధ్నీతవాగ్యతః । కౌపీన మంగవ
స్త్రంచ జలైరాసిచ్యనిక్షిపేత్ ॥ కౌపీనేమృజ్జలేక్షిప్త్వా పాదౌప్రక్షాళయేన్మృ
దా ॥ తతఆచమ్యవిధివత్ప్రాణాయామాన్షడాచరేత్ । అజ్ఞానకృతహింసాదిప్ర
త్యవాయనివృత్తయే । పుండ్రంధృత్వాతతఃప్రాణానాయమ్యన్యాసపూర్వకమ్॥
ప్రణవార్థానుసంధానం పంచీకరణపూర్వకం ॥ ప్రణవంతుజపేదష్టశతమష్టోత్త
రంతువా । సహస్రంవాలిఖేదప్సు అప్సుపద్మదళంతథా । సంచింత్యసగుణంవి
ష్ణుం తత్రపంచోపచారతః । సంపూజ్యతర్పయేత్తత్ర నీరేణాష్టోత్తరంశతమ్ ॥
తతోదక్షిణహస్తస్థతోయంద్వాదశవారతః । అభిమన్త్ర్యశిరఃప్రోక్ష్యతథాన్య
దభిమన్త్రితమ్। జలంపిబేదథాచమ్య దోరంప్రక్షాళయేన్మృదా ॥ కర్ణయో
స్తచ్చసంస్థాప్య కౌపీనంక్షాళయేన్మృదా । ఆచమ్యదండమూలేతు ప్రణవేనా
థతర్పయేత్ ॥ ద్విషడ్వారంతథాగ్రేతు తర్పయిత్వాసముత్థితః ।మూలాగ్రాభ్యాం
తుదండస్య జలంస్పృష్ట్వాగురుంనమేత్ ॥ కృత్వాభిషేకందేవస్యతతోయాయా
న్మఠంప్రతి । గుర్వాదివన్దనంకృత్వా దండంనభసిధారయేత్ ॥ ప్రక్షాళ్యపాదా
వాచమ్య దేవపూజాంప్రకల్పయేత్ । గురూపదిష్టమార్గేణన్యాసధ్యానాదిపూ

ర్పకమ్ ॥ స్వయంపతితతులసీపత్రాద్వైస్సస్వయమాహృతైః । పూజయేన్మోక్ష దంవిష్ణుం జ్ఞానదంచమహేశ్వరమితి ॥ .. ..

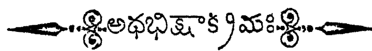
తథాచశౌనకః ॥—శ్లో॥ జ్ఞానంమహేశ్వరాదిచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ । ప్రణమ్యదండవద్భూమౌ నమస్కారేణచార్చయేదితి ॥ కాత్యాయనః ॥త్రికాలమేకకాలంవా పూజయేత్పురుషోత్తమమితి ॥ వ్యాసః ॥ అన్యానీత్యైశ్చకుసుమైః రర్చయేజ్జగదీశ్వరం ॥ పక్వంచతులసీపత్రం పుష్పంపర్యుషితంచయత్ । ఆనీయతత్ప్రయత్నేన పూజయేజ్జగదీశ్వరం ॥ భావపుష్పైర్యజేద్యోగీ బాహ్యైర్వాశ్రద్ధయాశివమ్ ॥ విష్ణోఃపాదోదకంజుష్టం నైవేద్యస్యచభక్షణం । నిర్మాల్యధారణంచైవ మహాపాతకనాశనం ॥ యఃపూజయేద్ధరించక్రే సాళగ్రామసముద్భవే ॥ రాజసూయసహస్రేణ తేనేష్టంప్రతివాసరమ్ । వినాతీర్థైర్వినాదానైర్వినాయజ్ఞైర్వినామతిమ్ । ముక్తింయాతినరోవశ్యం సాళగ్రామశిలార్చనాత్ । యజేతామరణాల్లింగంవిరక్తఃపారమేశ్వరం ।అగ్నౌక్రియావతామప్సువ్యోమ్నిసూర్యేమనీషిణామ్ ॥ కాష్ఠాదిష్వేవమూర్ఖాణాం హృదిలింగేషు యోగినాం ॥ జపమాలాంగృహీత్వాతు ప్రణవార్థమనుస్మరన్ । జపేద్ద్వాదశసాహస్రం ప్రణవస్యప్రయత్నతః । సహస్రంశ్రవణార్థీతు యోగాభ్యాసీశతంజపేత్ ॥ నిర్వికల్పసమాధిస్థో నజపేత్కించిదవ్యయాదితి ॥ బోధాయనః ॥సూ ॥ అవృక్షమూలకోవేద సన్న్యాసీవేదోవృక్షస్తస్యమూలం ప్రణవః ప్రణవాత్మకో దేవః ప్రణవంధ్యాయన్బ్రహ్మభూయాయకల్పతఇతి ॥ వ్యాసః॥—శ్లో॥ వేదోవృక్షస్తస్యమూలం ప్రణవోయస్యసోస్తినః ॥ వృక్షమూలీయతిఃప్రోక్తస్త్యక్తవేదోఽపరిగ్రహః । అభ్యసేత్సతతంవేదం ప్రణవాఖ్యంసనాతనం ॥ ఆధ్యాత్మికంచసతతం వేదాన్తాభిహితంచయత్ । యద్యనుత్పన్నవిజ్ఞానో విరక్తఃప్రీతిసంయుతః । యావజ్జీవంజపేద్యుక్తః ప్రణవంబ్రహ్మణోవపురితి ॥ మనుః ॥ఆత్మజ్ఞానేదమేచస్యా ద్వేదాభ్యాసేచయత్నవానితి ॥వా॥ అత్రవేదాభ్యాసః ప్రణవాభ్యాసః ॥ తథైవమోక్షగృహ్యతే ॥ ఆత్మానమరణింకృత్వా ప్రణవంచోత్తరారణిం ॥ ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాత్పాశందహతిపండితః । ఓమితిబ్రహ్మ, ఓమితీదగ్ంసర్వం- ఏతదక్షరంపరం బ్రహ్మాస్యపాదాశ్చత్వారోవేదాశ్చతుష్పాది

దమక్షరంపరంబ్రహ్మసర్వేవేదాయత్పదమామనన్తి తపాంసిసర్వాణిచ యద్వద న్తి,యదిచ్ఛంతోబ్రహ్మచర్యంచరన్తితత్తెపదంసంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్,ఏతదాలమ్బనగ్ంశ్రేష్ఠమేతదాలమ్బనంపరం, ఏతదాలమ్బనంజ్ఞాత్వాబ్రహ్మలోకేమహీయతె । యస్తుద్వాదశసాహస్రం నిత్యంప్రణవమభ్యసేత్ ।తస్యద్వాదశభిర్మాసైః పరంబ్రహ్మప్రకాశతే । శ్రవణాన్మననాచ్చైవ నిదిధ్యాసనతస్తథా ॥ ఆరాధ్యంసర్వథాబ్రహ్మ పురుషేణహితైషిణా । బ్రహ్మచర్యమమానిత్వమహింసాసత్యమార్జవం । వేదాన్తశ్రవణంధ్యానం భిక్షోఃకార్యాణినిత్యశః । త్వంపదార్థవివేకాయ సన్న్యాసస్సర్వకర్మణాం । శ్రుత్యావిధీయతేతస్మాత్తత్త్యాగీపతితోభవేదితి ॥ సంవర్తః ॥ యోగాభ్యాసపరోనిత్యమాత్మవిద్యాపరాయణః । సహ్యాశ్రమైర్విజిజ్ఞాస్య స్సమస్తైరేవమేవతు ॥ ద్రష్టవ్యస్త్వథమంతవ్యశ్శ్రోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః । శ్రవణాదిక్రియాతావత్కర్తవ్యేహప్రయత్నతః । యావద్యథోక్తవిజ్ఞాన మావిర్భవతిభాస్వరమితి ॥ పురాణే ॥ దినేదినేతువేదాన్త శ్రవణాద్భక్తిసంయుతాత్ । గురుశుశ్రూషయాలబ్ధాత్కృచ్ఛ్రాశీతిఫలంలభేత్ వేదాన్తశ్రవణాదెవ నశ్యత్యేవోపపాతకం ॥ తథాపాతకసంఘశ్చ నిత్యంవేదాన్తసేవనాదితి ॥ వ్యాసః ॥ కామఏవ మనుష్యాణాం విరోధోబ్రహ్మవేదనె । తస్మాత్కామం త్యజద్ధీరో జ్ఞానమాప్నోతిమోక్షదం ॥ జ్ఞానముత్పాద్యతేపుంసాం క్షయాత్పాపస్యకర్మణఇతి ॥ .. ..

అథ భిక్షాచర్యావిధిః

తత్రమనుః ॥—శ్లో॥ ఏకకాలంచరేద్భైక్షం నప్రసజ్యేతవిస్తరె । భైక్షప్రసక్తోభిక్షుర్హి విషయేష్వపిసజ్జతి । విధూమేసన్నముసలే వ్యంగారె భుక్తవజ్జనె । వృత్తెశరావసంపాతె భిక్షాంనిత్యంయతిశ్చరేత్ । అలాభేనవిషాదీస్యాల్లాభేచైవనహర్షయేత్ । ప్రాణయాత్రికమాత్రస్స్యాన్మాత్రాసంగాద్వినిర్గతః ॥టీ॥ ఉదరపూరణావధిర్మాత్రా, తత్రసంగోమాత్రాసంగః, తతోనివృత్తఇత్యర్థః ॥ సఏవ—శ్లో॥ అభిపూజితలాభాంశ్చ జుగుప్సేతైవసర్వశః । అభిపూజితలాభైస్తు యతిర్ముక్తోపిబధ్యతె ॥టీ॥ ముక్తఃఅసక్తః ॥—శ్లో ॥ అల్పాన్నాభ్యవహారేణ రహస్స్థానాసనేనచ । హ్రియమాణానివిషయై రింద్రియాణినివర్తయేత్ ॥ ఇంద్రియాణాంనిరోధేన రాగద్వేషక్షయేణచ । అహింసయా

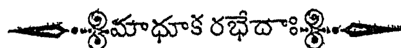
చభూతానా మమృతత్వాయకల్పతె ॥ నచోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం ననక్షత్రాంగ
విద్యయా । నానుశాసనవాదాభ్యాం భిక్షాంలిప్సేతకర్హిచిత్ ॥టీ॥ ఉత్పా
తోభూకమ్పాదిః, నిమిత్తం అధరస్పందాదిః, నక్షత్రవిద్యాజ్యోతిశ్శాస్త్రం,
అంగవిద్యా చికిత్సా, అనుశాసనంశిష్యపరిగ్రహః,వాదస్తర్కః ॥సఏవ॥శ్లో॥ న
తాపసైర్బ్రాహ్మణైర్వావయోభిరపివాశ్వభిః । ఆకీర్ణంభిక్షుకైర్వాన్యై ర
గారముపసంవిశేదితి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అప్రమత్తశ్చరేద్భైక్షంసాయాహ్నే
నాభిలక్షితః । రహితెభిక్షుకైర్గ్రామే యాత్రామాత్రమలోలుప ఇతి ॥ టీ ॥
అనభిలక్షితః, జ్యోతిశ్శాస్త్రాదిజ్ఞానేనాచిహ్నితః ॥ వ్యాసః ॥—శ్లో ॥ ప్రాణ
యాత్రానిమిత్తంచ వ్యంగారె భుక్తవజ్జనె । కాలెప్రశస్తవర్ణానాం భిక్షా
ర్థంపర్యటేద్గృహాన్ ॥ భైక్షేణవర్తయెన్నిత్యం నైకాన్నాదీభవేత్క్వచిత్।
యస్తుమోహేనవాలస్యా దేకాన్నాదీభవేద్యతిః । నతస్యనిష్కృతిఃకాచిద్ధర్మ
శాస్త్రేషుకుత్రచిత్ ॥ ఏకాన్నంవర్జయెన్నిత్యం కామంక్రోధంపరిగ్రహం ॥స
ప్తాగారంచరేద్భైక్ష మలాభేతుపునశ్చరేత్ । గోదోహమాత్రంతిష్ఠేత్తుకాలం
భిక్షురధోముఖఇతి ॥ హారీతః ॥ సాయంకాలెతువిప్రాణాం గృహాణ్యభ్యవపద్య
తు।స్థిత్యర్థమాత్మనోనిత్యంభిక్షాటనమథాచరేదితి॥ బోధాయనః॥బ్రాహ్మణానాం
శాలీనయాయావరాణా మప్రవృత్తెవైశ్వదేవేభిక్షాంలిప్సేతగోదోహ మాత్రిక
మాకాంక్షేదబ్భిస్సంస్పృశ్యౌషధవత్ప్రాశ్నీయాత్ ॥ అయాచితమసంక్లృప్తముపప
న్నంయదృచ్ఛయా ॥ఆహారమాత్రంభుంజీతకేవలంప్రాణయాత్రికమితి॥అథాప్యు
దాహరంతి ॥ అష్టౌగ్రాసామునేర్భక్ష్యా షోడశారణ్యవాసినః। ద్వాత్రింశచ్చ
గృహస్థస్యా పరిమితం బ్రహ్మచారిణః ॥ భైక్షంవా సర్వవర్ణేభ్యఏకాన్నంవా
ద్విజాతిషు ॥ అపివాసర్వవర్ణేభ్యో నచైకాన్నంద్విజాతిష్వితి ॥ ... ...

॥ అథభిక్షాక్రమః ॥

సఏవ ॥—శ్లో॥ ఊర్ధ్వంనాభేరధోనాభేః పరిధాయైకమమ్బరం । ద్వితీయ
ముత్తరంవాసః పాత్రిదండీచవాగ్యతః ॥ సవ్యేనాదాయపాత్రంతు త్రిదండంద
క్షిణేకరె । యోసావిష్ణ్వాఖ్యఆదిత్యః పురుషోంతరవస్థితః ॥ సోయంనారాయ
ణోదేవ ఇతిధ్యాత్వాప్రణమ్యతమ్ ॥ తతోగ్రామంవ్రజన్మందం యుగమాత్రావ
లోకకః । ధ్యాయన్హరించతచ్చిత్తఇమంమంత్రముదీరయేత్। విష్ణుస్తిష్ఠ్యగధో

ధ్వజంమే వైకుంఠోవిదిశందిశం। పాతుమాంసర్వతోరామో ధన్వీచక్రీచకేశవః
ప్రాణయాత్రికమన్నంతు భిక్షేత విగతస్పృహః । గోదోహమాత్రంతిష్ఠేత్తు వా
గ్యతోధోముఖస్తథేతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్నాత్వాశుచిశ్శుచౌదేశే కృతజప్యస్స
మాహితః । భిక్షార్థంప్రవిశేద్గ్రామే యతిర్మ్లేచ్ఛాద్యనాకులే॥ఏకాన్నంతు
నభుంజీత బృహస్పతిసమోపిసన్ । మేధ్యంభైక్షంచరేన్నిత్యం సాయాహ్నే వా
గ్యతశ్శుచిరితి ॥

॥మాధూకరభేదాః॥

ఉశనా ॥మాధూకరమసంక్లృప్తం ప్రాక్ప్రణీతమయాచితం । తాత్కాలికోప
పన్నంచ భైక్షంపంచవిధం స్మృతం । మనస్సంకల్పరహితాన్ గృహాంస్త్రీన్పంచ
సప్త వా । మధువదాహరేద్యత్తన్మాధూకరమితి స్మృతం ॥ శయనోత్థాపనాత్ప్రా
గ్యత్ప్రార్థితంభక్తిసంయుతైః । తత్ప్రాక్ప్రణీతమిత్యాహ భగవానుశనా
మునిః ॥ భిక్షాటనసముద్యోగాత్ప్రాక్కేనాపి నిమంత్రితం ॥ అయాచితన్తత
ద్భైక్షం భోక్తవ్యంమనురబ్రవీత్ ॥ ఉపస్థానేచయత్ప్రోక్తం భిక్షార్థం బ్రా
హ్మణేనహి ॥ తాత్కాలికమితిఖ్యాతం తదత్తవ్యంముముక్షుణా ॥ సిద్ధమన్నంభ
క్తజనై రానీతంయన్మఠంప్రతి ॥ ఉపపన్నం తదిత్యాహుర్మునయోమోక్షకాం
క్షిణః ॥ భిక్షాఃపంచవిధాహ్యేతాస్సోమపానసమాస్స్మృతా ఇతి ॥ పితామహః॥
అయాచితమసంక్లృప్తముపపన్నంయదృచ్ఛయా। జోషయీతసదాభోజ్యంగ్రాస
మాగతమస్పృహఇతి ॥ క్రతుః ॥ — ॥ సంప్రార్థితముపస్థానా దసంక్లృప్త
మయాచితం । తత్సద్భైకాన్నమప్యద్యా ద్భైక్షం మాధూకరాద్వరం । అ
యాచితం యథాలాభం భోజనాచ్ఛాదనంభవేత్ ॥ నిమంత్రితోథవా శిష్య
యాత్స్వగుణం నప్రకాశయేదితి ॥ — ॥ పరాశరః ॥ యతీనామాతురా
ణాంచ వృద్ధానాందీర్ఘరోగిణామ్ ॥ ఏకాన్నేనైవదోషోస్తి ఏకస్మిన్నదినే
దినే । సుజీర్ణోతికృశోరోగీ దశాంతోవికలేంద్రియః ॥ పుత్రమిత్రగురుభ్రాతృ
పత్నీభ్యోభైక్షమాచరేత్ । నాపోమూత్రపురీషాభ్యాంనాగ్నిర్దహనకర్మణా ॥
నవాయుస్స్పర్శదోషేణ నాన్నదోషేణమస్కరీతి ॥ వసిష్ఠః— సూ ॥ సప్తాగా
రాణ్యసంకల్పితానిచరేద్భైక్షమితి ॥ సంవర్తః—శ్లో ॥ అష్టౌభిక్షాస్సమాదా
యసమునిస్సప్తపఞ్చవా । అద్భిఃప్రక్షాళ్యతాస్సర్వాస్తతోశ్నీయాచ్చవాగ్యత
ఇతి ॥ వా ॥యత్పునర్వసిష్ఠవచనమ్ ॥ బ్రాహ్మణకులే యల్లభతే తద్భుంజీత సా

యః ప్రోక్తమన్నం సవర్జమితి తదశక్తవిషయం, ఏకకాలం చరేద్భైక్షమితి మన్వాదిస్మరణాత్ ॥ యమః—యశ్చరేత్సర్వవర్ణేషు భైక్షమభ్యవహారకః ।సనకించిదుపాశ్నీయాద్యావద్భైక్షమితిస్థితిః ॥ కాఠకబ్రాహ్మణే—శ్రు ॥ చతుర్వర్ణేషు భైక్షచర్యంచరేత్పాణిపాత్రేణాశనంకుర్యాదౌషధవత్ప్రాశ్నీయాత్ప్రాణసంధారణార్థం యథామేదోవృద్ధిర్నజాయత ఇతి ॥ మైత్రావరుణిశ్రుతిః—భిక్షార్థంగ్రామంప్రవిశేదాసాయం ప్రదక్షిణేనావిచికిత్సన్ సార్వవర్ణ్యంభైక్షాచరణమభిశస్తపతితవర్జమితి ॥ ఆరుణిశ్రుతిః—యతయోభిక్షార్థం గ్రామం ప్రవిశంతి పాణిపాత్రముదరపాత్రంవా,ఓంహి, ఓంహి, ఓంహి;ఏతదుపనిషదంవిన్యసేద్విద్వాన్ యఏవంవేద,ఔషధవదాశనమాచరేదౌషధవదాశనమాచరేదితి॥ పరాశరః—వా ॥గ్రామైకరాత్రవాసినో నగరతీర్థాయతనేషు పంచరాత్రవాసినఉదరాదిపాత్రిణఅభిశస్తపతితవర్జం చాతుర్వర్ణ్యంభైక్షం చరంతఆత్మన్యేవనావతిష్ఠంతఇతి ॥ వా ॥ సర్వవర్ణేషు భైక్షాచరణమాపద్విషయమ్ ॥ యదాహ బోధాయనః—శ్లో ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం మేధ్యానామన్నమాహరేత్ అసంభవేతుపూర్వస్య ఆదదీతోత్తరోత్తరం ॥ సర్వేషామప్యభావేతుభక్తవ్యయమనశ్నతా । భైక్షంశూద్రాదపిగ్రాహ్యంగత్యాః ప్రాణావిజానతేతి ॥ వసిష్ఠోపి—హ ॥ బ్రాహ్మణకులే యల్లభతే తద్భుంజీతేతి, మైత్రాయణీశ్రుతిః, త్రిషు వర్ణేష్వేకాగారం భైక్షమశ్నీయాన్నాథూకరంవేతి ॥

॥అథ కలౌ సర్వవర్ణభైక్షాచరణనిషేధః॥

వా ॥ ఆపద్యపి సర్వవర్ణభైక్షాచరణం కలౌనిషిద్ధం॥యతేస్తుసర్వవర్ణేషు నభిక్షాచరణంకలావితిస్మరణాత్ ॥ తత్రగౌతమః—శ్లో ॥ హవిః ప్రాశ్యయథాచమ్య నిరాహారోభవేద్గృహీ । ప్రాశ్యాచమ్యతథాభిక్షుర్నిరాహారో గృహేగృహే ॥ పాత్రమస్యభవేత్పాణిస్తేననిత్యంగృహానటేదితి ॥ ముండకే — శ్రు ॥ పాణిపాత్రముదరపాత్రంవా గేహేగేహే విశేత్కబళమాత్రేణ నాపరంగృహ్ణీయాత్పునరపదే భుంజన్ గచ్ఛన్ కులాత్కులేషు సర్వాశీతి ॥ ఆ ॥ ఉదరపాత్రస్వరూపం దర్శితం యతిధర్మసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ ఆస్యేనతుయదాహారం గోవన్మృగయతేమునిరితి ॥ శౌనకః—పాణిపాత్రంచరన్యోగీనాసకృద్భైక్షమాచరేత్ । తిష్ఠన్భుంజ్యాచ్చరన్భుంజ్యాన్మధ్యేనాచమనంతథేతి ॥ వా ॥ గోముఖవ్ర

త్రికరపాత్రవృత్త్యారశక్తౌ పాత్రాంతరేణ భిక్షాచరణమాహ విష్ణుః—శ్లో॥ సం
స్కృత్య ప్రణవేనాథ భిక్షాపాత్రం యథావిధి । భాస్కరాభిముఖో భూత్వా సం
స్మరన్మనసా హరిమ్ ॥ సవ్యేనాదాయ పాత్రం తు దండం వై దక్షిణేనత్వితి ॥ కణ్వః
—నమస్కృత్య తథాదిత్యం సమాక్రామన్నుపానహౌ । సర్వదోపానహౌ భిక్షు
ర్నత్యజేత్తు కదాచన ॥ ఉదపాత్రం చ భిక్షాం చ దుష్యేద్ధృత ఉపానహావితి ॥ బౌ
ధాయనః—భిక్షాపాత్రవిశుద్ధ్యర్థముపముచ్యాప్యుపానహౌ । తతో గ్రామం
వ్రజేన్నందం యుగమాత్రావలోకక ఇతి ॥ అత్రిః—అనింద్యం వై వ్రజేద్గేహం ని
ంద్యం గేహం తు వర్జయేత్ । అనావృతే విశేద్ద్వారి గేహే నైవావృతే విశేత్ ॥ న
వీక్షేద్ద్వారరంధ్రేణ భిక్షాం లిప్సేత్క్వచిద్యతిః । న కుర్యాద్వై క్వచిద్ఘోషం న
ద్వారం తాడయేత్క్వచిత్ ॥ నైవ సవ్యాపసవ్యేన భిక్షాకాలే వ్రజేద్గృ
హాన్ ॥ అనింద్యాతిక్రమే యోగీ ప్రాణాయామశతం చరేత్ । అదృష్ట్వా పతితం
సాధుం యతిర్యః పరివర్జయేత్ ॥ స తస్య సుకృతం దత్వా దుష్కృతం ప్రతిపద్యతే।
తత్రైవ చ గృహస్థస్య నిరాశో భిక్షుకో గతః । హుతం దత్తం తపోధీతం సర్వమాదా
య గచ్ఛతి ॥ అసంస్కృతా చ యా కన్యా ఉదక్యా చోదితా చ యా । తయా దత్తం న
గృహ్ణీయాత్ప్రాణ్యంగే నాయసేన వేతి ॥ శౌనకః — పీడయిత్వా య ఆత్మానం భి
క్షాం చేత్సంప్రయచ్ఛతి । సా భిక్షా హింసితా జ్ఞేయా న దద్యాత్తాదృశీం యతిరితి ॥
అత్రిః—హితం మితం సమశ్నీయాద్యత్సుఖే నైవ జీర్యతే । దాతా వ్యాకుప్యతే యేన
తదన్నం వర్జయేద్యతిః ॥ ఉదక్యా చోదితం చాన్నం ద్విజానాం శూద్రచారితం ।
ప్రాణ్యంగే చాయసే క్లిప్తం తదన్నం వర్జయేద్యతిః ॥ పిత్రర్థం కల్పితం పూర్వ
మన్నం దేవాదికారణాత్ । వర్జయేత్తాదృశీం భిక్షాం పరబాధాకరీం తథేతి ॥ బౌ
ధాయనః—భిక్షాం న దద్యుః పంచాహం సప్తాహం వా కథంచన । యస్మిన్ గృహే
జనా మాం ఖ్యాన్ తత్త్యజేచ్చండాలవేశ్మవత్ ॥ ఏకత్ర లోభాద్యో భిక్షుః పాత్రపూ
రణమిచ్ఛతి । దాతా స్వర్గమవాప్నోతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషం ॥ యా తు పర్యు
షితా భిక్షా నైవేద్యకల్పితా తు యా । తామభోజ్యాం విజానీయాద్దాతా చ నరకం
వ్రజేత్ ॥ ఆయసేన తు పాత్రేణ యదన్నముపదీయతే । భోక్తా విష్ఠాసమం భు
క్తే దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ స్వయమాహృతపర్ణేషు స్వయం శీర్ణేషు వా పు
నః । భుంజీత న వటాశ్వత్థకరంజానాం చ పర్ణకే ॥ కుంభీతిందుకయోర్వాపి కోవి

దారార్క్యయోస్తథా । ఆపద్యపినకాంస్యేతు మలాశీకాంస్యభోజనః । సౌవర్ణే రాజతేతామ్రమయేవాత్రపుసీసయోరితి ॥

భిక్షాపాత్రనియమః

తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ అలాబుదారపాత్రంవామృన్మయంవైణవంతథా । ఏతాని యతిపాత్రాణిమనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్ ॥ అతైజసానిపాత్రాణితస్యస్యు ర్నిర్వ్రణానిచ । తేషామద్భిస్స్మృతంశౌచంచమసానామివాధ్వరఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—యతిపాత్రాణిమృద్వేణుదార్వలాబుమయానిచ । సలిలం శుద్ధిరేతేషాంగోవాలైశ్చావఘర్షణమితి ॥ టీ ॥ శుద్ధిః తత్ర భోజనేకృతే మృజ్జలగోవాలఘర్షణైశ్శుద్ధిరిత్యర్థః ॥ యదాహదేవలః—సూ ॥ తద్భైక్షం గృహీత్వై వ కాంతే తేనపాత్రేణవాన్యేనవాతూష్ణీమాస్థాయభుంజీతేతి ॥

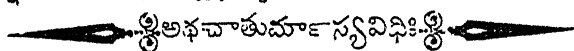
కలౌభిక్షాపాత్రభోజననిషేధః

తత్రపితామహః ॥ శ్లో ॥ ద్వాపరాదియుగేష్వేవ పాత్రభోజీభవేద్యతిః । కలౌతునైవభుంజీతస్వపాత్రేయోగవిత్తమఇతి ॥ కణ్వః—తామ్రంపర్ణంచపాషాణం యతీనాంపాత్రమీరితమితి ॥ అత్రిః—క్షౌమంపాత్రంచపాషాణం తామ్రంపర్ణపుటంతథా । ఉక్తానియతిపాత్రాణిబ్రహ్మణావిశ్వయోనినేతి ॥ వ్యాసః—ప్రక్షాళ్యపాత్రేభుంజీతఅద్భిఃప్రక్షాళయేత్తుతత్ । అథవాన్యదుపాదాయ పాత్రేభుంజీతనిత్యశః ॥ భుక్త్వాతుసంత్యజేత్పాత్రంయాత్రామాత్రమలోలుపః ॥ ప్రక్షాళ్యపాణీపాదౌచ సమాచమ్యయథావిధి । ఆదిత్యందర్శయిత్వాన్నంభుంజీతప్రాఙ్ముఖోత్తరః ॥ భుక్త్వాప్రాణాహుతీఃపంచగ్రాసానష్టౌ సమాహితః । ఆచమ్యదేవంబ్రహ్మాణంధ్యాయీతపరమేశ్వరమితి ॥ బోధాయనః—సూ॥ తస్య ప్రాణోగార్హపత్యోపానోన్వాహార్యపచనోవ్యానఆహవనీయఉదానాపానౌసభ్యావసథ్యౌపంచవాఏతేగ్నయఆత్మస్థాఆత్మన్యేవజుహోతి సఏషఆత్మయజ్ఞ ఆత్మనిష్ఠఆత్మప్రతిష్ఠఆత్మానంక్షేమంనయతీతివిజ్ఞాయతే భూతేభ్యోదయాపూర్వం సంవిభజ్య శేషమద్భిస్సంస్పృశ్యౌషధవత్ప్రాశ్నీయాదితి॥ ఆశ్వలాయనః—శ్లో॥ ఉపావృత్తస్తతోభైక్షంగత్వాతీర్థమకర్దమం । ప్రక్షాళ్యాంతర్హితేదేశే భిక్షాపాత్రంనిధాయతు ॥ మృత్తోయేనపృథక్పాదౌ హస్తౌప్రక్షాళయేదథ। ఆచమ్యాథత్రిరాయమ్యప్రాణాంస్తుపునరాచమేత్ ॥ ఆపోశనవిధింకృత్వా పంచప్రా

ణాహరంతీశ్చరేదితి ॥ మహాభారతే — శుక్తాన్యకాలపక్వాని కషాయకటుకానిచ ।
నాస్వాదయీతభుంజానో రసాంశ్చమధురాంస్తథేతి ॥ ఆశ్వలాయనః — లాక్షాలశు
నహింగ్వాదీంస్తాంబూలంపుష్పమంజనం । మధుమాంస మపూపాదిక్షైలాదీన్యపి
వర్జయేదితి ॥ యమః ॥ — ప్రోక్షితంప్రణవేనైవ హుతమధ్యాత్మికాదిషు । శరీ
రంప్రాణవత్పశ్యేదన్నంతుప్రాణలేపవత్ ॥ గంగాతోయాదియుక్తాంతుభిక్షాం
యోశ్నాతియోగవిత్ ॥ తత్క్రతుశతైరిష్టాఫలంప్రాప్నోతిమానవః । సాం
తాపనసహస్రంతుచాంద్రాయణశతానిచ ॥ అశ్వమేధాష్టకంచైవ తద్విశిష్టోఽశ్నే
షముత్తమమితి ॥ ఛాందోగ్యశ్రుతిః — ఆహారశుద్ధౌసత్వశుద్ధిఃసత్వశుద్ధౌధ్రువా
స్మృతిః స్మృతిలాభేసర్వగ్రంథీనాంవిప్రమోక్షఇతి । విష్ణుః — భైక్షంయవాగూంత
క్రంవా పయోయావకమేవవా । ఫలంమూలంవిపక్వంవాకణపిణ్యాకసక్తవః ॥ ఇ
త్యేతేవైశుభాహారాయోగినస్సిద్ధికారకాఇతి ॥ యమః — ఆహారస్య చతుర్భాగ
మర్ధంవాప్యాహరేద్యతిః । యవాచ్చైవారుజశ్శక్తఃప్రసంగంతత్రవర్జయేత్ ॥
అన్నసంగాద్బలందర్పోవిషయాసక్తిరేవచ । కామఃక్రోధస్తథాలోభఃపతనంన
రకేతథా ॥ అష్టాగ్రాసామునేఃప్రోక్తాష్షోడశారణ్యవాసినః । ద్వాత్రింశత్తుగృ
హస్థస్య యథేష్టంబ్రహ్మచారిణఇతి ॥ తత్రగ్రాసప్రమాణంవ్యాఘ్రఆహ ॥ చతు
రంగులముత్సేధంచతురంగులమాయతం । ఏతద్గ్రాసప్రమాణంతువ్యాఘ్రేణ పరి
భాషితమితి ॥ జాబాలిః — నిమంత్రితస్తుసన్న్యాసీయదిభైక్షంసమాచరేత్ । లా
భాత్తత్రప్రవర్తేతపతత్యేవనసంశయః ॥ యత్కించిద్దీయమానాంతు గర్భిణీకరసం
స్థితాం । భిక్షాంభిక్షుర్నగృహ్ణీయాత్కాకయోనిషుజాయతఇతి ॥ భిక్షాంప్రశం
సతియమః ॥ అబ్బిందుంయఃకుశాగ్రేణమాసిమాసిసమశ్నుతే । న్యాయతోయ
స్తుభిక్షాశీపూర్వోక్తాత్సవిశిష్యతే ॥ తప్తకాంచనవర్ణేనగవాంమూత్రేణయా
వకం । పిబేద్ద్వాదశవర్షాణినతద్భైక్షసమంభవేత్ ॥ శాకభక్షంచయోభక్షేద్యో
న్యోయావకభక్షకః । సర్వేభిక్షాభుజస్తస్యకలాంనార్హంతిషోడశీం ॥ నభైక్షం
పరపాకాన్నంనచభైక్షంపరిగ్రహః । సోమపానసమంభైక్షంతస్మాద్భైక్షేణ వర్త
యేదితి ॥ శాతాతపః — భిక్షామాధూకరీనామసర్వపాపప్రణాశినీ । భిక్షాహారో
నిరాహారోభిక్షానైవప్రతిగ్రహః ॥ శ్రోత్రియాన్నంచభైక్షంచహుతశేషంచయ
ద్ధవిః । ఆనఖాచ్ఛోధయేత్పాపం తుషాగ్నిరివకాంచనమ్ । గంగాయాస్సలిలం

పుణ్యం సాలగ్రామశిలా తథా । భిక్షాన్నం పంచగవ్యం చ పవిత్రాణియ గేయ
ని । నక్తాత్పరశ్చోపవాస ఉపవాసాదయాచితమ్ । అయాచితాత్పరం భైక్షం త
స్మాద్భైక్షేణ వర్తయేదితి ॥ మేధాతిథిః ॥ బహ్వన్నం పచ్యతే యత్ర మన్యంతే
యత్ర మానవాః । అనుద్విగ్నాః ప్రయచ్ఛంతి తం గ్రామం యత్నతో వ్రజేత్ ॥ ప
ఞ్చ సప్తగృహాణాం తు భిక్షామిచ్ఛేత్క్రియావతామ్ ॥ గోదోహమాత్రమాకాం
క్షేన్నిష్క్రాంతో న పునర్వ్రజేత్ ॥ వినా దండోదపాత్రం తు న గచ్ఛేద్యతిసత్త
మః । భిక్షాకాలే దండమేవ నోదపాత్రం కదాచనేతి ॥ దత్తాత్రేయః ॥ భైక్షాద
న్యన్న యాచేత న చైవోపవిశేత్క్వచిత్ ॥ ఉద్యతాం నావమన్యేత న చైనాం శ్రా
వయేత్పునః । ఆత్మసమ్మితమాహారమాహరేదాత్మవాన్యతిః ॥ అత్యంతక్షుధిత
స్యాపి సమాధిర్నైవ జాయతే ॥ మితాశనో భవేన్నిత్యం భిక్షుర్మోక్షపరాయ
ణః ॥ కామదర్పాదయో దోషా న భవంతి మితాశిన ఇతి ॥ విష్ణుః ॥ యది భైక్షం
సమాదాయ పర్యుషేద్యోగవిత్తమః । స పర్యుషితదోషేణ భిక్షుర్భవతి వై క్రి
మిః । సువృత్తస్య గృహే భిక్షేన్న తు తేష్వేవ నిత్యశః । అభావే బహుగేహానాం
తేషు భిక్షేదలోలుపః । అన్యపాత్రే హవిర్భుక్త్వా హవ్యకవ్యేష్వనుజ్ఞయా । రా
జతే తామ్రసౌవర్ణే తత్రాయం నాస్తి వై విధిః ॥ సౌవర్ణేషు చ పాత్రేషు తామ్ర
రూప్యమయేషు చ । భుంజన్భిక్షుర్న దుష్యేత దుష్యతే తత్పరిగ్రహాత్ । భుం
జీత పర్ణపుటకే పాత్రే వా వాగ్యతో మునిః । భుక్త్వా పాత్రం యతిర్నిత్యం క్షాళ
యేన్మంత్రపూర్వకమ్ ॥ న దుష్యేత్తస్య తత్పాత్రం యజ్ఞేషు చమసా ఇవ । అథా
చమ్య నిరుద్ధాసు రుపతిష్ఠేత భాస్కరం । జపధ్యానవిశేషేషు దినశేషం నయేద్బు
ధః ॥ కృతసంధ్యస్తతో రాత్రిం నయేద్దేవగృహాదిష్వితి ॥ దక్షః ॥ ఇతిహాసపు
రాణాభ్యాం షష్ఠసప్తమకౌ నయేదితి ॥ అంగిరాః ॥ పురాణశ్రవణాద్భక్తిర్జ్ఞా
నస్యాపి ప్రవర్తతే ॥ భక్త్యా హి నిశ్చితా ముక్తిస్తస్మాత్పురాణమభ్యసేత్ । త
దభ్యాసాత్పరబ్రహ్మ భావమాపద్యతే మునిరితి ॥ బృహస్పతిః ॥ బంధమోక్షవి
భాగజ్ఞో బంధాచ్ఛేన్మోక్షణేచ్ఛయా । ఉపాయాన్వేషణాయుక్తః కో న ముచ్యేత
బంధనాత్ ॥ యథా చిత్తం సమాసక్తం జంతోర్విషయగోచరే । యది నారాయ
ణేఽప్యేవం కో న ముచ్యేత బంధనాత్ । తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా
విముక్తయే । ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాన్యా శిల్పనైపుణం ॥ లోహితా

ర్క్రముపాసీత సంధ్యామాతారకోదయాత్ । హృత్పద్మకోటరావాసంచిన్మాత్రం జ్యోతిషంహరిం । ధ్యాయేన్నారాయణంహ్యేవ చేత్రీణ్ కృత్వాప్రాణసంయమాన్ తావద్ధ్యాయేత్పునర్యావన్నిద్రావశముపాగతః । సుప్తోత్థితఃపునర్ధ్యాయేత్త్రిష్టర్ ధ్యాయేజ్జపన్పునః ॥ ప్రాగాత్రౌపరరాత్రేచ మధ్యరాత్రేసమాహితః ॥ సంధ్యాస్వహ్నివిశేషేణ చింతయేన్నిత్యమీశ్వరమ్ ।కృత్వాహృత్పద్మనిలయే విష్ణ్వాఖ్యంవిశ్వసంభవమ్ ॥ ఆత్మానంసర్వభూతానాం పరస్తాత్తమసస్థితమ్ ॥ సర్వస్యాధారమవ్యక్తమానందంజ్యోతిరవ్యయమ్ । పురాణంపురుషంశమ్భుం ధ్యాయన్ముచ్యేతబంధనాత్ ॥ మత్వాపృథక్స్వమాత్మానం సర్వస్మాదేవకేవలం ॥ ఆనన్దమక్షరంజ్ఞానం ధ్యాయీతచపునఃపునః ॥ తస్మాద్ధ్యానరతోనిత్య మాత్మవిద్యాపరాయణః । జ్ఞానంసమభ్యసేద్బ్రహ్మ యేనముచ్యేతబంధనాత్ ॥

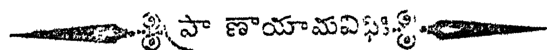

అథచాతుర్మాస్యవిధిః

తత్రస్మృత్యంతరే॥వర్షాసుధ్రువశీలఇతి ॥అత్రిః॥ చతురోయంవసేన్మాసాన్వార్షికాన్ద్వావథాపివా ॥ వృద్ధానుక్రమేణైవ నమస్కృత్యవిధానతః । అనేన విధినాభిక్షు రాషాఢ్యాంసుసమాహితః । స్థానాభావాద్వ్రజేత్తావ ద్యావద్భవతిపంచమీ । ప్రాయశ్చిత్తేనయుజ్యేత పంచమ్యాఊర్ధ్వం వ్రజేద్యది॥ కక్షోపస్థశిఖావర్జ మృతుసంధిషువాపయేత్ ॥ చాతుర్మాస్యస్యమధ్యేతు వర్జయేద్వపనంయతిః । ఆషాఢ్యాంపౌర్ణమాస్యాంతు కారయేద్వపనంయతిః ॥ తేషుమాసేషుకేశాదీ నృతుసంధౌనవాపయేత్ ॥ నదీశ్చనతరేత్తేషు క్రోశాదూర్ధ్వంనచవ్రజేత్ । వాపయేచ్యదికేశాదీ నుత్తరేద్యదివానదీమ్ ॥ ప్రాణాయామాంస్త్రింశత్కృత్వా జపేత్త్రికశతత్రయం ॥ వర్షాభేదంయతిః కుర్యాద్యదికశ్చిదనాపది । ప్రాజాపత్యేనకృచ్ఛ్రేణ ముచ్యతేనాత్రసంశయ ఇతి ॥ అత్రసంప్రదాయవిద్వచనమ్ ॥ గురూన్నత్వాశిరస్యంతః క్షాళనంతదనంతరం । ఆచమ్యవాగ్యతోయత్నా త్స్వాసాఃక్షౌరమాచరేత్ । అంతర్ధాయతృణంకించిత్తత్రనిక్షేపయేద్యతిః । క్షురంసదంశనంచైవ తథానఖనికృంతనం । అభిమంత్ర్యద్విషడ్వారం ప్రణవైఃప్రోక్షయేజ్జలమ్ । క్షురమాదాయతారేణ శ్మశ్రుకేశాన్నికృత్యచ । నాసాస్థితాన్ తథాలోమాన్యత్నేనప్రయతోయతిః । కారయేత్కరపాదస్థ నఖానాంచనికృంతనమ్ । ద్విషడ్వారంనిమజ్యాప్సు తీరంగత్వోపవి

శ్యచ । ప్రతిస్నానంద్విషడ్వారం కరావారభ్యపాదయోః । మృదంవద్యాన్ముఖే
చైవ ప్రతివారంజలంతథా । తతోజలంప్రవిశ్యాథ శిరఆలిప్యసన్మృదా । ద్విష
డ్వారంనిమజ్జ్యాథ ప్రతివారంమృదాపునః ॥ పునరుత్థ్యేత్యతత్తీరం గత్వాగం
డూషమాచరేత్ । పంచైకాదశవారాంశ్చ సమ్యగాచమ్యయత్నతః । ప్రాణా
యామాం స్తథాకుర్యాత్పంచైకాదశసంఖ్యయా । క్షౌరస్నానంయతీనాంతు వ్యా
సాద్యైశ్చప్రకీర్తితమితి ॥ అత్రిః ॥ వపనానంతరంస్నాత్వా పూజయేత్పురు
షోత్తమమితి యతిధర్మసముచ్చయే ॥ దేవంకృష్ణంమునింవ్యాసం భాష్యకా
రంగురోర్గురుమ్ । గురుందేవంగణాధ్యక్షౌ దుర్గాందేవీంసరస్వతీమ్ ॥ వా ॥
గణో గణేశః - అధ్యక్షః క్షేత్రపాలః - తత్రమధ్యేకృష్ణసనత్కుమారసనక సనం
దన సనత్సుజాతాన్- తద్దక్షిణతో వ్యాససుమంతుజైమినివైశంపాయనపైలాన్
వామతో భాష్యకారపద్మపాదవిశ్వరూపతోటకహస్తామలకాచార్యాంశ్చ
పూజయేత్ ॥ భగవతఃపురతః ॥ గురుపరమగురుపరమేష్ఠిగురూనన్యాంశ్చాచా
ర్యాంశ్చపూజయేత్, యథాదిశంలోకపాలాన్ భగవత్పార్శ్వయోః బ్రహ్మశం
కరౌచ ప్రణవాది నమోంతైస్తత్తన్నామభిః పూజయేత్ - తతోగోపీచందన
మృత్తికాదంతకాష్ఠదోరకాదికద్యాత్ ।మాసచతుష్టయపర్యాప్తమృత్తికాదంత
కాష్ఠాది సంగృహ్ణీయాదితి ॥ అత్రిః ॥ అసతిప్రతిబంధేతు మాసాన్వైవార్షి
కానిహ । నివత్స్యామీతిసంకల్ప్య మనసాబుద్ధిపూర్వకమ్ । ప్రాయేణప్రావృ
షిప్రాణి సంకులంవర్త్మదృశ్యతే ॥ ఆషాఢాదిచతుర్మాసం కార్తికాంతం
తుసంవసేత్ । మాధవశ్చతురోమాసాన్ సర్వభూతహితాయవై । స్వాపంయా
స్యతి శేషాంకే లక్ష్మ్యాసహజగత్పతిః । సుప్తశ్చైవోత్థితో యావన్నభవేత్సస
నాతనః । అహంతావన్నివత్స్యామి సర్వభూతహితాయవై ఇతి ॥ శాతాతపః ॥
నిగృహీతేంద్రియగ్రామో యత్రయత్రభవేద్యతిః । తత్రతత్రకురుక్షేత్రం నైమి
శంపుష్కరంతథేతి ॥ అత్రిః ॥ పితాభ్రాతాస్వసామాతాస్నుషాజాయాసుతస్త
థా । జ్ఞాతిబంధుసుహృద్వర్గోదుహితాతత్సుతాదయః । యస్మిన్దేశేవసంత్యే
తే నతత్రదివసంవసేత్ ॥ ముహూర్తమపినాసీతదేశేసోపద్రవేయతిః । ఉ
పద్రుతేతుమనసి సమాధిర్నోపజాయతే । చాతుర్మాస్యేచకార్తిక్యాంక్షౌరం
కుర్యాన్నచాంతరా । దేశకాలవిరోధేతుభాద్రపద్యామతిక్రమేత్ । చతుఃక్రో

శాంతరాయత్ర నదీ భవతి కుత్రచిత్ । పక్షాంతే తత్ర గంతవ్య మేవ స్తంభనచా
యథా । సర్వదా వందనం కుర్యా ద్గురో ర్జ్యేష్ఠయతే స్తథా । అప్రపంచమినమస్కు-
ర్యా దతి శాంతిం ప్రేచపర్వణి । త్రిముహూర్తాదధికం గ్రాహ్యం పర్వష్ఠౌరపక్షతా
ణయోః । ప్రణతం నయతి బ్రాహ్మణ్యా వాశిషం వ్యాసశాసనాత్ । నారాయణేతి
చబ్రూయా త్ప్రణతాయ విప్రస్త్వయమితి ॥ వా ॥ ఆభ్యాగతాచారాదికం సంప్ర
దాయమూలం యథాసంప్రదాయం వేదితవ్యం ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామా
శ్రమాణాంతు సన్యాసీ హ్యుత్తమాశ్రమీ । సప్రయాత్రనమస్యస్స్యా ద్భిక్షుర్న్యాస ద్వా
గవతీదాభిః । బ్రహ్మిష్ఠః పరమో హంససన్యాస్త్వా న్నారాయణ స్మృతః । యతిం
యఃపూజయేన్నిత్యం విష్ణుస్తేనప్రపూజితః । అష్టాక్షరేణమంత్రేణ యతిర్యత్రన
మస్కృతః । స్మృతనారాయణం హంతి ప్రాణినాం పాపపంజరమ్ ॥ అష్టాక్ష
రేణమంత్రేణ నమోనారాయణాత్మనే । సమస్కృత్య భక్తిభావేన విష్ణురూపీయతి
ర్యతః । స్వధర్మస్థా న్యతీన్ వృద్ధా న్దేవా న్విప్రాన్ మైద్యతః । నాస్యమాశ్రమి
ణం కంచిత్ప్రశస్తమపి తం నమేత్ ॥ అపి శాస్త్రసమాయుక్తం సదాచారసమ
న్వితమ్ । సాధువృత్తిం గృహస్థాద్యస్యం సనమస్యేదవిద్యతిరితి ॥ మనుః ॥ ——

॥ ప్రాణాయామవిధిః ॥

ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ ధారణాభిశ్చ కిల్బిషమ్ । ప్రత్యాహారేణ సంస
ర్గాన్ ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణానితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ప్రణవేనైవ కుర్యాచ్చ ప్రాణా
యామాన్యతి ర్మహాన్ । రేచకం వామమార్గేణ పూరకం దక్షిణేన తథా । కుంభ
కం తు తయోర్హీనం మధ్యమం ప్రాణనిగ్రహేతి ॥ చతుర్వింశతిమాత్రాభిః షట్త్రింశ
ద్ద్వాదశాథవా । ప్రణవస్య స్వరేణ స్యాత్ప్రాణాయామోతినిర్మలఇతి ॥ వై
వస్వతః ॥ ద్వాదశావర్తితం యస్తు ప్రణవస్య మనో హృది । ప్రాణాయామోయ
తైః ప్రోక్తః ప్రాణానాయమ్య చామితీతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ ప్రాణస్తు దేహ
జో వాయు రాయామ స్తన్నిరోధనమ్ । మాత్రా ద్వాదశకో మందశ్చతుర్వింశతి
మాత్రికః । మధ్యమః ప్రాణసంరోధః షట్త్రింశన్మాత్రకో మతః । సగర్భమా
హుస్సజపమగర్భమజపం బుధాః । రేచకః పూరకశ్చైవ ప్రాణాయామోథకుం
భకః ॥ రేచకో జన్తునిశ్వాసా త్పూరక స్తన్నిరోధకః । సామ్యేన సంస్థితి ర్యాసా
కుంభకః పరిగీయత ఇతి ॥ శౌనకపరిశిష్టే ॥ సూ ॥ యావత్యా రేచకే మాత్రాస్త

ద్విగుణాః పూరకేవిద్యాత్కుంభకే చాతుర్గుణ్యమష్టమాత్రో రేచకః । షోడశ
మాత్రః పూరకో ద్వాత్రింశన్మాత్రః కుంభక ఇతి శిశుప్రాణాయామః॥ ద్వాదశమాత్ర
కో రేచకశ్చతుర్వింశతిమాత్రః పూరకః అష్టాచత్వారింశన్మాత్రః కుంభక ఇతి మధ్య
మః ॥ షోడశమాత్రో రేచకో ద్వాత్రింశన్మాత్రః పూరకశ్చతుష్షష్టిమాత్రః కుంభ
క ఇత్యుత్తమః ప్రాణాయామః॥ అకారకాలో మాత్రా । ప్రాయశ్చిత్తం చైతత్సర్వేషు
దుష్కృతేష్విత్తి॥ శ్లో॥ రేచకం దక్షిణేనస్యాత్పూరకం వామనాసికే । అంగు
ష్ఠాంగుళిభిశ్చైవం ప్రాణాయామం సమాచరేత్ । ప్రాణాయామైకనిష్ఠస్య నకిం

శ్రీ అథయతేర్నిషిద్ధాని శ్రీ

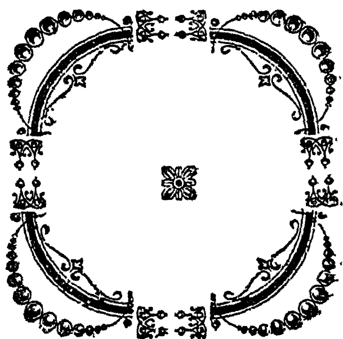
చిదపి దుర్లభమితి ॥ తత్ర వ్యాసః ॥ ద్వావేతౌ సమవీర్యౌతు సురా తాంబూల
మేవచ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన తాంబూలం వర్జయేద్యతిః । మాద్యతి ప్రమదాం
దృష్ట్వా సురాం పీత్వా చ మాద్యతి । తస్మాద్దృష్టిమదాం నారీం దూరతః పరివర్జ
యేత్ ॥ శిల్పం వ్యాఖ్యానయోగశ్చ కామో రాగః పరిగ్రహః । అహంకారో మ
మత్వంచ చికిత్సా కర్మసాహసమ్ ॥ ఏకాన్నం మదమాత్సర్యౌ గంధపుష్పవి
భూషణమ్ । తాంబూలాభ్యంజనే క్రీడా భోగాకాంక్షా రసాయనమ్ । సంధిశ్చవి
గ్రహో యానం మంచకం శుక్లవస్త్రకం । శుక్లోత్సర్గో దివాస్వాపో భిక్షాధారస్తు
తైజసః ॥ ఏతాని వర్జయేన్నిత్యం యతిః సర్వత్ర పురీషవత్ । నస్నానమాచరే
ద్భిక్షుః పుత్రాదినిధనే శ్రుతే । పితృమాతృక్షయం శ్రుత్వా స్నాత్వా శుధ్యతి సాం
బరః ॥ అన్నదానపరో భిక్షుః భిక్షాదానపరో గృహీ । ఉభౌతౌ మందబుద్ధి
త్వాత్ప్రాప్తౌ నరకశాయినౌ । యస్తుప్రవ్రజితో భూత్వా పునస్సేవేత మైథునమ్ ।
షష్టివర్షసహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమిః । నకించిద్భైక్షజాదన్య దపా
నాద్దంతధావనాత్ । వినాభోజనకాలేన జాతుచిద్భక్షయేద్యతిరితి ॥ అంగిరాః ॥
సన్న్యాసం చైవ యః కృత్వా పునరుత్తిష్ఠతే ద్విజః । నతస్య నిష్కృతిః కార్యా స్వధ
ర్మాత్ప్రచ్యుతస్యచ । ఆరూఢో నైష్ఠికం కర్మ పునరావర్తయేద్యతిః । ఆరూఢ
పతితో జ్ఞేయస్సర్వధర్మబహిష్కృతః । చండాలాః ప్రత్యవసితాః పరివ్రాజక
తాపసాః । తేషాం జాతాన్యపత్యాని చండాలైస్సహవాసయేదితి॥ నైష్ఠికానాం
వనస్థానాం యతీనామవకీర్ణినామ్ । శుద్ధానామపిలోకే స్మిన్ప్రత్యాపత్తిర్న విద్య
తే ఇతి ॥ దక్షః ॥ పరివ్రాజ్యం గృహీత్వాతు యస్స్వధర్మేన తిష్ఠతి ॥ శ్వపాదే

నాంకముత్సృజ్యాతం రాజా శీఘ్రం ప్రవాసయేదితి ॥ యమః ॥ యస్తు ప్రవ్రజితో జ్ఞాతః ప్రవ్రజ్యావసితశ్చ యః । తావుభౌ బ్రహ్మచండాలౌ ప్రాహ వైవస్వతో యమ ఇతి ॥ సంవర్తః ॥ సన్న్యస్య దుర్మతిః కశ్చిత్ప్రత్యాపత్తిం వ్రజేద్యతిః । స కుర్యాత్కృచ్ఛ్రమశ్రాంతం షణ్మాసాన్ప్రత్యనంతరమితి ॥ బహ్వృచపరిశిష్టే ॥* పతత్యసౌ ధ్రువం భిక్షుః యస్య భిక్షోర్ద్వయం భవేత్ । ధీపూర్వం రేతఉత్సర్గో ద్రవ్యసంగ్రహ ఏవ చేతి । వా ॥ అత్రానుక్త ఆచమనాదిస్సాధారణో ధర్మః తత్తదవసరే వక్ష్యతే ॥ వ్యాసః ॥ మోక్షాశ్రమం యశ్చరతే యథోక్తం శుచిస్సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః । అనింధనం జ్యోతిరివ ప్రశాంతం స బ్రహ్మభావం వ్రజతే ద్విజాతిరితి ॥

ఇతి యతిధర్మాః

ఓం తత్సత్

ఇతి శ్రీవైద్యనాథవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలాఖ్యధర్మశాస్త్రే
వర్ణాశ్రమధర్మనిరూపణం నామ ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.
సమాప్తోయం వర్ణాశ్రమధర్మకాండః.

వైద్యనాథీయవర్ణాశ్రమాచారకాండశుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨	౩	త్రకఇ	త్రకో౽పి	౪౦	౮	ధార్యా	ధార్యాడ్
	౧౩	వేదో	వేదోర్ధ్ర	౪౪	౧౦	౯॥	౯॥మనుః
	౨౦	ఇత్యాది	ఇత్యాదిః		౨౬	వర్తఇ	వర్తబ్రిహ్మో
౩	౧౪	వాక్ర్త	క్ర్త	౪౫	౨౬	దప్య	దప్వ
౪	౭	అపరం	పరమ	౪౬	౧౨	హన్త	హాస్త
౫	౯	శ్రియ	శ్రీమ	౪౮	౮	యోగా	యోగో
	౧౫	వైమి	నైమి	౫౧	౨౮	సం।	సం। ఉద్వ్యయం తమసస్పరి
౯	౨౮	కుత్నితం	కుత్సనం				
౧౦	౯	విషితె	ధ్యుషితె	౫౫	౨	అన్యధా	అన్యదా
	౧౦	విషితె	ధ్యుషితె		౩	ద్యాద్వినా	ద్యాద్వదా
౧౩	౨౬	తతః	అతః		౧౦	రుధ్య	రుద్య
౧౫	౬	పుర	పున		౧౬	౧౧॥	౧౧।మనుః
౧౬	౧౬	రూపేణ	రూప్యేణ	౫౬	౬	త్యత	త్యచ
	౨౦	నవర	తర	౫౮	౫	డశె	డశో
౧౯	౧౨	శ॥	౪॥వ్యాసః	౬౦	౩	ద్యది	ద్యదీ
	౨౬	స్థపరి	స్థాశ్రమ	౬౧	౩	చిణతె	చిణతం
౨౫	౧	ఆపః	ఆపః॥యల్	౬౨	౧౧	గృహీ	గ్రిహీ
౨౬	౬	సమానా	సనామా		౧౪	దేర్వి	దెద్వి
౨౭	౫	దెవా	దేవానాం		౨౧	స్వార్ధ	స్వార్థ
౩౦	౯	యె	యఏవం	౬౩	౪	మిఖీ	ముఖీం
౩౩	౧౭	క్రైర్త	క్రైర్త		౯	దానమం	దానవత్
	౨౮	సంచ	సంత		౧౪	న్యఘుటా	న్యాభయో
౩౪	౨	సతె	చరెల్		౧౯	అథ	అ॥థ
	౬	క్రైర్త	క్రైర్త		౨౦	నపు	నాపు
	౧౦	మదదద్ధ్రివ్యం	ంలబ్ధ్వమ దదత్	౬౪	౪	త్రమదా	త్రంనదా
				౬౫	౧	భూషా	భూషాణ
౩౫	౨	కత్రృ	కత్రృణ		౩	భూషా	భూషాణ
౩౮	౩	నగ్నినాన్నా	దగ్నిన		౧౩	తవః	తపః
	౧౪	మృత	వ్రత	౬౮	౪	నేనహా	నేహా
౩౭	౮	మిత్త్రికాః	మిత్త్రికీః	౬౭	౨౮	నాస	నాస్న

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫౯	౨౨	స్వకు	స్వంకు	౧౦౭	౨౨	క్షతః	క్షః
౬౧	౪	స్వకు	స్వంకు	౧౦౯	౨౪	తస్మై	తత్రై
	౩	త్రాప్రు	పుత్రా	౧౧౨	౨౦	౧౨॥తదుపరి॥ ఆదిత్యపు	
	౧౭	చైవహి	గుప్తయె			రాణజాతశ్రాద్ధా పశ్చా	
౬౨	౯	స్మ్న ప్రుజః	న్పుంః			న్నని షేధో దర్శితః॥జాత	
	౧౭	పస్సవ	పస్సవ్య			శ్రాద్ధేనదద్యాత్తు పశ్చా	
౬౩	౬	తతు	తత్సు			న్నంబ్రాహ్మణస్వపి। య	
	౧౦	షప్వి	స్వగః			స్మాచ్ఛాంద్రాయణాచ్ఛు	
౬౫	౧	సంభ్వా	సంధ్యో			ద్ధిస్తేషాం భవతినాన్యథా	
౬౬	౨౩	స్మపినచ	న్మిచ్ఛద్రనం			ఇతి	
౭౦	౧౧	ప్రిగ్ర	ప్రతిగ్ర	౧౧౪	౯	స్వత	వలిత
	౨౪	త్వథా	తథా		౧౧	న్నాఖ్య	జన్మాఖ్య
౭౨	౨౦	జిత్ర	జిత		౧౬	తల్య	తష్య
	౨౬	తఇతి	తీతి		౧౯	ఇతీత ప్రతఃపరందశమ్యాం	
౭౫	౨౧	త్రప్యః	త్రప్యః			ద్వాదశ్యాంతథాతన్మనో	
౭౬	౧౭	మఘా	మఘా			దశమేద్వాదశేవా దివస	
౮౭	౧౦	ఘాతి	వాది			ఇత్యర్థః। పుణ్యేముహూ	
	౨౪	శవె	శయె			ర్తే ఇత్యన్వయః॥యమః॥	
౮౯	౫	చ్ఛతద్విన	చ్ఛతంద్వి			నామధేయందశమ్యాంతు	
	౨౨	రోగ	చాతి			ద్వాదశ్యాంవాస్య కాగ	
౯౧	౧౧	తండో	దండో			మేత్। పుణ్యనక్షత్రదివ	
౯౨	౬	తాంఃకి	తాః			సే ముహూర్తేవాగుణా	
	౭	స్వయం	స్వం			న్వితేఇతి॥	
		నపె	నపే	౧౧౫	౧	త్యనే	త్యన్యే
౯౬		షే	మోఘర్షకో	౧౧౬	౯	స్వదర	స్వదర్శ
			శస్యవేవస్య	౧౧౭	౧౬	కముజా	చూడా
౧౦౦	౯	తితిః	తితః	౧౨౦	౧	వాత్రై	వాదౌ
	౨౨	క్షత్రా	క్షత్రా	౧౨౧	౧	పిత	నీత
౧౦౨	౧౪	యాః॥	యాః॥అంగిరాః॥		౧౯	ణపో	ణసో
౧౦౩	౧౪	భభే	భేభ	౧౨౨	౧౨	టీ।	టీ।వైశ్వదేవం
	౨౬	తిప	తితి		౧౩	సజ్యేత్	సజేత్
౧౦౪	[illegible]		నవ్రతపర్యంతా	౧౩౦	౪	వ్రతముద	ంవ్రతిముంచ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౩౧	౧౦	త్రాసిస్య	హ్రాసిస్య	౧౮౫	౯	ధనః	శదనః
	౧౯	రీయం	రం	౧౮౫	౩	ఒపి	అభి
	౨౪	క్షళి	గుళి	౧౮౬	౨౨	తి తేతీత్యతఃపరం। యదపి త్రీనతీత్యమాతృతఃపంచాతీత్యపితృతఇతి పైఠీనసినా। తదప్యర్వాక్షిపేధార్థంనపునస్తత ఏవప్రవృత్యర్థమితి సర్వస్మృతీనామవిరోధః। ఏతచ్చవచనమాత్రప్రమాదతార్థం మాతృతః పితృతస్తథేతి ॥	
౧౩౨	౬	ప్రాచీనఆ	తుప్రాచీనా				
౧౩౬	౪	త్రి	(స్త్రీ)				
౧౩౯	౧౯	కామజో	కామతో				
౧౪౫	౧౪	కారో	కారే				
	౨౦	ణగా	ణత				
	౨౫	అనేన	అనేక				
౧౪౬	౨౪	సగృ	స్వగృ				
౧౪౭	౧౬	సావ	సామ				
	౨౬	ధన	ధవ	౧౮౭	౨౬	పత్నీంభ	పత్నీభ
౧౫౦	౧	జ్యేషం	జ్యేష్ఠం	౧౮౮	౨	అసుర	ఆసుర
౧౫౧	౨౬	స్మృశురో	శ్చగురోః		౯	ణీతి	ణి
	౨౭	స్తథా	స్వధా	౧౯౦	౧౯	మాల్యం	మూల్యం
౧౫౨	౨౦	తయే	తథే	౧౯౧	౫	దరి	చరి
౧౫౩	౧౦	పమ్యా	మాప్య	౧౯౩	౪	స్థితా	స్పితా
౧౫౮	౨	ధకుం	దకుం		౭	స్థితాదపి	స్పితాదపీతి
౧౬౧	౭	హాతే	హితే		౧౭	స్థితః	స్థితాః
౧౬౨	౨	త్తాన	త్తర		౧౮	తాస	తాస్స
	౪	త్రాచ	త్రాతాచ	౧౯౪	౧౨	ఇత్యర్థఇత్యుత్తరం భార్యానోపదిశ్యతే	
	౫	సంకా	సంగ్రా				
౧౬౬	౨౪	వవ	వప	౨౦౬	౨౦	వషః	వసిష్ఠః
౧౬౮	౩	ధాస	నాస		౨౨	న్యసే	న్యస్యే
౧౭౦	౮	నూర్యే	సూర్యే	౨౦౩	౨౪	యతు	యత్తు
౧౭౨	౩	మోమా	మోహా	౨౦౪	౨౬	ఆషా	దైవా
౧౭౫	౧	నైషి	నైష్ఠి	౨౦౭	౭	పాయే	పార్షై
౧౭౬	౨౦	చర్యా	చార్యా	౨౧౧	౨౫	పూర్వమేవేత్యతఃపరం ద్రవ్యందత్వా సహోభౌచ్యేదకపూర్వమేవ	
	౨౧	కతే	కలే				
౧౭౭	౭	సిక్త్వా	భుక్త్వా				
౧౭౮	౧	థే	థేవా		౨౬	తిక్రమణా	దికక్రమణావ
౧౮౦	౨౩	న్థాలా	స్థాలా	౨౧౩	౧౨	దాచార్య	ద్వారార్య
౧౮౨	౨	సవస్ర	మాతృషవస్ర			త్రైస	తత్రైవ
౧౮౩	౨౧	వృథ	పృథక్పృథ			ఇతీత్యుత్తరం అభ్యుత ఆచార్యః	

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౧౫	౨౬	చెతి	ణేతి
౨౧౭	౯	ర్యాభి	ర్యభి
	౧౫	సోవ్రి	సోఽవ్రి
౨౨౦	౧౬	నం	నవిషయం
౨౨౧	౨౭	పరుష	పర్ష
౨౨౪	౮	పతిత	పతితి
౨౩౩	౧౨	యఇతి	యా ఇతి
	౨౩	ఏవ	ఏక
౨౩౪	౮	పతి	ప్రతి
	౧౨	కర్త్రాం	కర్త్తారం
	౨౨	సారయ	సార్య
	౨౫	సృజ	మృజ
౨౩౬	౧౭	భత్త్వా	భర్త్రా
౨౩౭	౫	దృక్ష్ట	దృష్ట
	౧౧	విప	విక
	౧౮	జీవ్య	జీవ
౨౪౨	౧౧	చ్చసతస్సు	సతతంసు
౨౪౩	౪	ప్రాప్తిరిత్యుత్తరం ఉపాసకానామర్చిరాది గమనద్వారాతత్ప్రాప్తిః	
	౬	క్తిః।	క్తిః।కింతు
	౯	దగితి	దజ్ఞైతి
	౧౦	సంతప్స	సంవత్స
	౧౯	తపతాని	పతసం
	౨౦	యంతె	యత్రై
	౨౨	యంతె	యత్రై
౨౪౪	౧౬	చ్ఛాన	చ్ఛన్న
౨౪౫	౨౭	తఇ	తేమృతాఇ
౨౪౭	౧౭	భుక్తి	భుక్త
౨౪౮	౭	ధ్యనం	ధ్యయనం
	౧౧	న్యాంతై	న్యాన్నై
	౧౫	అమూల	అమ్మాల
	౧౬	క్తస్యా	క్తస్నా
	౨౧	దశ	దర్శ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౫౪	౨౨	ఇతిత్యుత్తరం।వ్రతయజ్ఞతపోదానహోమ స్వాధ్యాయవర్జితం। సత్యశౌచపరిభ్రష్టంసన్న్యాసం నైవకారయేత్ ॥	
౨౫౫	౪	పరి	త్రిషు
	౬	చిత్యా	చింత్యా
	౨౩	జలి	జలిః
౨౬౧	౧౮	ప్రస్థాం	ప్రస్థ్యాం
౨౬౨	౧౭	షద్వా	షత్వా
౨౬౩	౫	రతి	రపి
	౧౮	అంతరాత్మనే స్వాహేత్యుత్తరం ఓంజ్ఞానాత్మనే స్వాహా	
౨౬౪	౧౦	చంత	చంతు
౨౬౯	౨౨	కుల్యా	కుట్యా
౨౭౧	౧౭	సూతం	సూత్రం
౨౭౫	౧౩	గృహ	గ్రామ
౨౭౬	౧౯	తిష	తిష్ఠ
		వాది	వాపి
౨౭౯	౧౬	తౌట	త్కుట
౨౭౯	౨౧	ముత్రి	ముక్త
౨౮౦	౧	నాముత్రి	నముక్తః
	౨౫	రాదీన్న	రాన్న
౨౮౧	౭	సః	ఇత్యుత్తరంవ్యాసః
	౨౭	వాపో	వాప్యో
౨౮౩	౨౬	చెతి	చేన్న
౨౮౪	౩	ద్యూభత	ద్ధాత
		శల్మలైః	శల్మలేః
౨౮౫	౩	చ్ఛత్తై	చ్ఛత్తి
౨౮౬	౨౩	నమి	నము
౨౮౭	౪	భృతం	ధృతం
౨౯	౧౮	అవృక్ష	వృక్ష
౨౯౧	౧౬	మాత్రిక	మాత్రక